भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा
२०२४ - २०२५ वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील
अहवाल....

महाराष्ट्र शासन
वित्त विभाग
शासन परिपत्रक, क्रमांक क. भानिम २०२६ / प्र.क्र.६२ /लोलेस,
मंत्रालय, मुंबई- ४०००३२.
दिनांक १४ जुलै, २०२६.

परिपत्रक

संदर्भ :- शासन परिपत्रक वित्त विभाग क्रमांक भानिम १२००/प्र.क्र.२०५ / लोलेस दि.१८ जानेवारी २००१.

१. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा २०२४ - २०२५ वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील अहवाल. महाराष्ट्र विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांना दिनांक १० जुलै, २०२६ रोजी सादर करण्यात आला आहे. सदर अहवालाची एक प्रत PDF स्वरुपात या परिपत्रकासोबत आवश्यक त्या समयबद्ध कार्यवाहीसाठी पाठविण्यात येत आहे.सदर अहवाल भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक कार्यालयाच्या https://cag.gov.in/ag/mumbai-i/en या संकेतस्थळावर देखील उपलब्ध आहे.

२. संबंधित मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांना सूचीत करण्यात येते की,भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा २०२४ - २०२५ वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील अहवालात अंतर्भुत असलेल्या त्यांच्या विभागाशी / कार्यासनांशी संबंधित मुद्यांसंदर्भात स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनाच्या प्रती, संबंधित विभागांच्या सचिवांच्या मान्यतेने तसेच प्रधान महालेखापाल कार्यालयाची संमती (Vetting) घेऊन परस्पर लोक लेखा समिती कक्ष ,विधानमंडळ सचिवालय , विधानभवन ,मुंबई यांच्याकडे पाठविण्यात याव्यात व त्याची एक प्रत या कार्यासनास अग्रेषित करावी.तदनंतर विभागातील संबंधीत कार्यासनांनी वरीलप्रमाणे कार्यवाही करुन स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनांच्या प्रती या कार्यासनास सादर कराव्यात. सदर अहवाल प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून त्यावरील स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनाच्या प्रती तीन महिन्यांच्या विहित मुदतीत लोक लेखा समितीस सादर करण्यात याव्यात.

३. लोक लेखा समितीच्या यापूर्वी झालेल्या साक्षींदरम्यान प्रशासकीय विभागांकडून स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने पाठविण्याबाबत होणारा विलंब आणि त्यामध्ये असलेल्या त्रुटी यांचा लोक लेखा समितीने गांभिर्यपूर्वक विचार केलेला आहे व त्याबाबत नाराजी व्यक्त केली आहे. यास्तव या विभागाच्या संदर्भाधीन दिनांक १८ जानेवारी, २००१ च्या शासन परिपत्रकातील सूचनांचे कोटेकोरपणे पालन करावे, तसेच खालील सूचना प्रकर्षाने ध्यानात घ्याव्यात.

I स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने परिपूर्ण आणि स्वयंस्पष्ट असावीत. त्यामध्ये चूकीची माहिती दिलेली नसावी. स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनाच्या २० इंग्रजी प्रती व तसेच ४० मराठी प्रती लोक लेखा समिती, विधानमंडळ सचिवालयास पाठवाव्यात. तसेच त्या पत्राची व स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनांची प्रत्येकी १ प्रत लोलेस कार्यासन, वित्त विभाग यांचेकडे पाठवावी

II. उपरोक्त प्रयोजनासाठी विभाग प्रमुखांकडून/नियंत्रण अधिकाऱ्यांकडून काही माहिती मागविणे आवश्यक असेल तर ती माहिती "अत्यंत तातडीने पाठवावी" अशी त्यांना सूचना करावी.

III. या मध्ये क्षेत्रीय कार्यालयांकडून दिरंगाई झाल्यास त्याबाबतची वस्तुस्थिती संबंधित सचिवांच्या तात्काळ निदर्शनास आणावी.

IV. कोणत्याही परिस्थितीत स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने लोक लेखा समितीकडे पाठविण्याबाबत विलंब होता कामा नये, याची सर्व संबंधीत विभागांनी कटाक्षाने काळजी घ्यावी.

V. मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांकडून लोक लेखा समितीला स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने फार विलंबाने प्राप्त होतात. याबाबत लोक लेखा समितीच्या अध्यक्षांनी शासनाकडे वेळोवेळी नाराजी व्यक्त केली आहे. त्यामुळे लोक लेखा समिती विषयक कामकाज गांभिर्याने व तत्परतेने हाताळण्यात यावे.

४. यासंदर्भात असेही निदर्शनास आणून देण्यात येते की, जर भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सदर अहवालातील परिच्छेदांची स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने महालेखापालांच्या मान्यतेने लोक लेखा समिती, महाराष्ट्र विधानमंडळ यांच्याकडे व त्याची एक प्रत वित्त विभागाकडे विहित मुदतीत पाठविण्यास संबंधितांकडून विलंब झाला, तर संबंधित अधिकाऱ्यांवर जबाबदारी निश्चित करुन आवश्यक ती कारवाई करण्यात यावी.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेताक २०२६०७१४१४५९३०९५०५ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

Digitally signed by RAVIKUMAR BALAJIRAO LINGANWAD
Date: 2026.07.14 15:06:07 +05'30'

(रविकुमार लिंगनवाड)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

सोबत :- अहवालाची प्रत PDF स्वरुपात.(online)

प्रतिः- सर्व अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव / सचिव,
सर्व मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग, मुंबई -३२
सर्व सह सचिव / उप सचिव वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

प्रत :- माहितीसाठी:-
संचालक, लेखा व कोषागारे,मुंबई.
प्रधान महालेखापाल (लेखापरीक्षा)- १, महाराष्ट्र मुंबई
प्रधान महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) १ महाराष्ट्र मुंबई
उप सचिव, लोक लेखा समिती कक्ष, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई

SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA
लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा 2024-25 वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील अहवाल

Report of the Comptroller and Auditor General of India on State Finances for the year 2024-25

Marathi

English

महाराष्ट्र शासन
Government of Maharashtra

2026 या वर्षाचा अहवाल क्रमांक 1
Report No. 1 of 2026

(राज्य वित्तव्यवस्था लेखापरीक्षण अहवाल)
(State Finances Audit Report)

SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA
लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा 2024-25 वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील अहवाल

महाराष्ट्र शासन

2026 या वर्षाचा अहवाल क्रमांक 1

(राज्य वित्तव्यवस्था लेखापरीक्षण अहवाल)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

यांचा 2024-25 वर्षाचा

राज्य वित्तव्यवस्थेवरील अहवाल

महाराष्ट्र शासन

2026 या वर्षाचा अहवाल क्रमांक 1

उपोद्घात

संविधानाच्या अनुच्छेद 151 अन्वये राज्य वित्तव्यवस्था लेखापरीक्षण अहवाल महाराष्ट्राच्या राज्यपाल महोदयांना सादर करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र शासनाच्या राज्य वित्तव्यवस्था लेखापरीक्षण अहवालात वित्तीय वर्ष 2024-25 मधील राज्याच्या वित्तीय कामगिरीचे मूल्यांकन करण्याचा आणि वित्तीय आकडेवारीच्या लेखापरीक्षण विश्लेषणाच्या आधारे राज्य विधिमंडळाला माहिती सादर करण्याचा हेतू आहे. या अहवालात तीन प्रकरणे आहेत.

प्रकरण I - राज्याच्या वित्तीय स्थितीचा आढावा

हे प्रकरण अहवालाचा पाया आणि दृष्टीकोन यांचे वर्णन करते आणि राज्याच्या वित्तीय स्थितीचा व्यापक दृष्टीकोन सादर करते. यामध्ये प्रमुख निर्देशांक आणि राज्याची वित्तीय स्थिती, ज्यात तूट/ अधिशेष, कर्ज रूपरेषा आणि मुख्य लोक लेखा व्यवहार यांच्या सूक्ष्मवित्तीय विश्लेषणाचा समावेश आहे.

प्रकरण II - अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन लेख्यावर आधारित आहे आणि राज्य शासनाच्या विनियोग आणि वितरण प्राधान्यक्रमांचा आढावा घेऊन अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापनाशी संबंधित घटनात्मक तरतुदींमधील विचलनाचा अहवाल देते.

प्रकरण III - वित्तीय प्रतिवेदन पद्धती

या प्रकरणात राज्य शासनाच्या विविध प्राधिकाऱ्यांनी सादर केलेल्या लेख्यांचा दर्जा आणि राज्य शासनाच्या विविध विभागांनी विहित वित्तीय नियम व विनियमांचे अनुपालन न केल्याच्या मुद्द्यांवर भाष्य केले आहे.

विविध विभागांमधील व्यवहारांचे लेखापरीक्षण आणि कामगिरीचे लेखापरीक्षण आणि वैधानिक महामंडळे, मंडळे आणि शासकीय कंपन्यांच्या लेखापरीक्षणावेळी निदर्शनास आलेली अभिक्षणे आणि महसुली जमांवरील अभिक्षणे असलेला अहवाल स्वतंत्रपणे सादर केला जातो.

राज्य वित्तव्यवस्था लेखापरीक्षण अहवालाचा पाया/आधार आणि दृष्टीकोन

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151 (2) नुसार, एखाद्या राज्याच्या लेख्यांशी संबंधित भारताच्या नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचा अहवाल राज्याच्या राज्यपालांना सादर करणे आवश्यक आहे, जो त्यांनी राज्याच्या विधिमंडळासमोर ठेवणे आवश्यक आहे.

प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, राज्य शासनाच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या कोषागार, कार्यालये आणि विभागांनी सादर केलेली प्राथमिक आणि सहाय्यक देयके, चलने तसेच भारतीय रिझर्व्ह बँकेकडून प्राप्त झालेल्या निवेदनाच्या आधारे राज्याचे वार्षिक वित्तीय लेखे आणि विनियोजन लेखे/तयार करतात. या लेख्यांचे प्रधान महालेखापाल (लेखापरीक्षा), महाराष्ट्र यांच्याद्वारे स्वतंत्रपणे लेखापरीक्षण केले जाते आणि भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे त्या लेख्यांना प्रमाणित केले जाते.

राज्याचे वित्तीय लेखे आणि विनियोजन लेखे हे या अहवालाची मुख्य माहिती आहे. इतर स्त्रोतांमध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश आहे:

- राज्याचा अर्थसंकल्प: वित्तीय मापदंड आणि प्रक्षेपणाच्या तुलनेत वितरणाचे प्राधान्यक्रम आणि अंदाजांचे मूल्यांकन करण्यासाठी, तसेच त्याच्या अंमलबजावणीच्या परिणामकारकतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी आणि संबंधित नियम आणि विहित कार्यपद्धतींचे पालन करणे.
- प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र, नागपूर यांच्या कार्यालयांनी केलेल्या लेखापरीक्षणाचे निष्कर्ष.
- विभागीय अधिकारी आणि कोषागारे (लेखा तसेच व्यवस्थापन माहिती प्रणाली) यांच्याकडील इतर विदा.
- स्थूल राज्य उत्पन्न विदा आणि राज्याशी संबंधित इतर सांख्यिकी,
- महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी व अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005.
- वित्त आयोगाच्या शिफारशी.
- भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचे विविध लेखापरीक्षण अहवाल.
- भारत सरकारने नमूद केलेल्या सर्वोत्तम पद्धती आणि मार्गदर्शक तत्त्वे.

22 ऑगस्ट 2025 रोजी राज्याच्या वित्त विभागासोबत प्रवेश बैठक आयोजित करण्यात आली होती, ज्यामध्ये लेखापरीक्षण दृष्टीकोन स्पष्ट करण्यात आला. हा मसुदा अहवाल राज्य शासनाकडे अभिप्रायासाठी पाठविण्यात आला होता. अहवालातील निष्कर्षांवर चर्चा करण्यासाठी 11 फेब्रुवारी 2026 रोजी निर्गमन बैठक आयोजित करण्यात आली होती. शासनाकडून मिळालेली उत्तरे या अहवालात योग्य ठिकाणी समाविष्ट केली आहेत.

शासकीय लेख्यांची रचना :

राज्य शासनाचे लेखे तीन भागांत तयार करण्यात येतात.

1. राज्याचा एकत्रित निधी {भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 266 (1)}

या निधीमध्ये राज्य शासनाला मिळणारा सर्व महसूल, राज्य शासनाने घेतलेली सर्व कर्जे (बाजार कर्जे, रोखे, केंद्र सरकारकडून घेतलेली कर्जे, वित्तीय संस्थांकडून घेतलेली कर्जे, राष्ट्रीय अल्पबचत निधीला देण्यात आलेले विशेष रोखे इ.), भारतीय रिझर्व्ह बँकेने दिलेले अर्थोपाय अग्रिमे आणि राज्य शासनाला कर्जाच्या परतफेडीसाठी प्राप्त झालेल्या सर्व रकमा यांचा समावेश होतो. अधिनियमानुसार आणि भारतीय संविधानात दिलेल्या उद्देशांसाठी आणि पद्धतीने नसल्यास या निधीतून कोणत्याही रकमेचा विनियोग करता येणार नाही. खर्चाच्या काही श्रेणी (उदा. घटनात्मक अधिकाऱ्यांचे वेतन, कर्जाची परतफेड इ.) या राज्याच्या एकत्रित निधीवर भारित असतात (भारीत खर्च) आणि विधिमंडळाच्या मतदानाच्या अधीन नसतात. इतर सर्व खर्च (दत्तमत खर्च) विधिमंडळाद्वारे मतदानाने केले जातात.

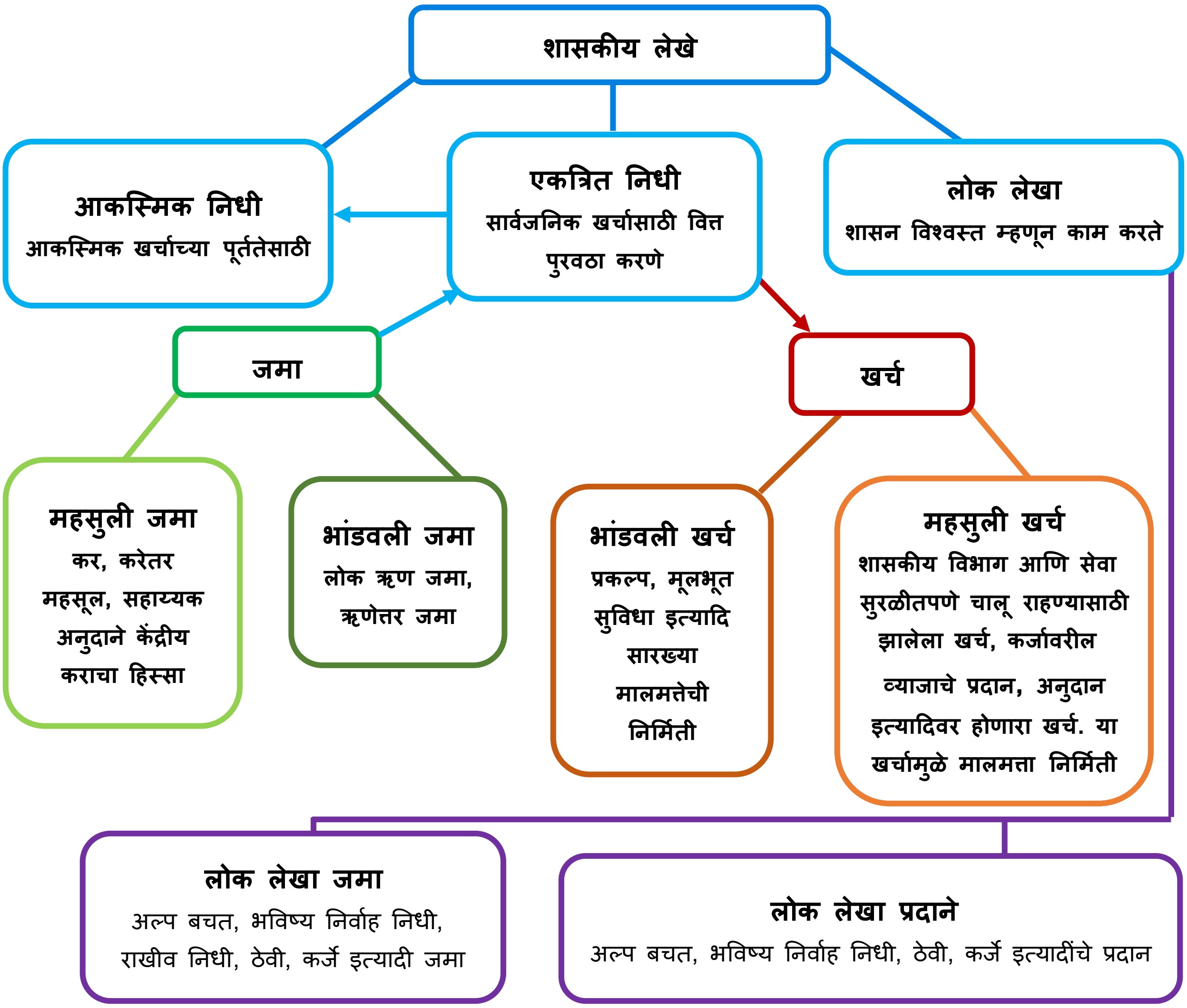
2. राज्याचा आकस्मिक निधी {भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 267 (2)}

हा निधी अग्रधन स्वरूपाचा असतो, जो राज्य विधिमंडळाने कायद्याने स्थापन केलेला आणि राज्य विधिमंडळाकडून अशा खर्चास मान्यता मिळेपर्यंत अनपेक्षित खर्च भागविण्यासाठी अग्रिम देता यावा यासाठी राज्यपालांच्या ताब्यात ठेवला जातो. झालेला खर्च हा राज्याच्या एकत्रित निधीच्या संबंधित कार्यात्मक मुख्यशीर्षामधून वजा करून हा निधी परतफेड केला जातो.

3. राज्याचे लोक लेखे {भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 266 (2)}

उपरोक्त दिलेल्या व्यतिरिक्त, जेथे शासन बँकर किंवा विश्वस्त म्हणून कार्य करते तेथे शासनाला किंवा त्यांच्यावतीने प्राप्त होणाऱ्या इतर सर्व सार्वजनिक रकमा या लोक लेख्यांमध्ये जमा केल्या जातात. अल्पबचत आणि भविष्य निर्वाह निधी, ठेवी

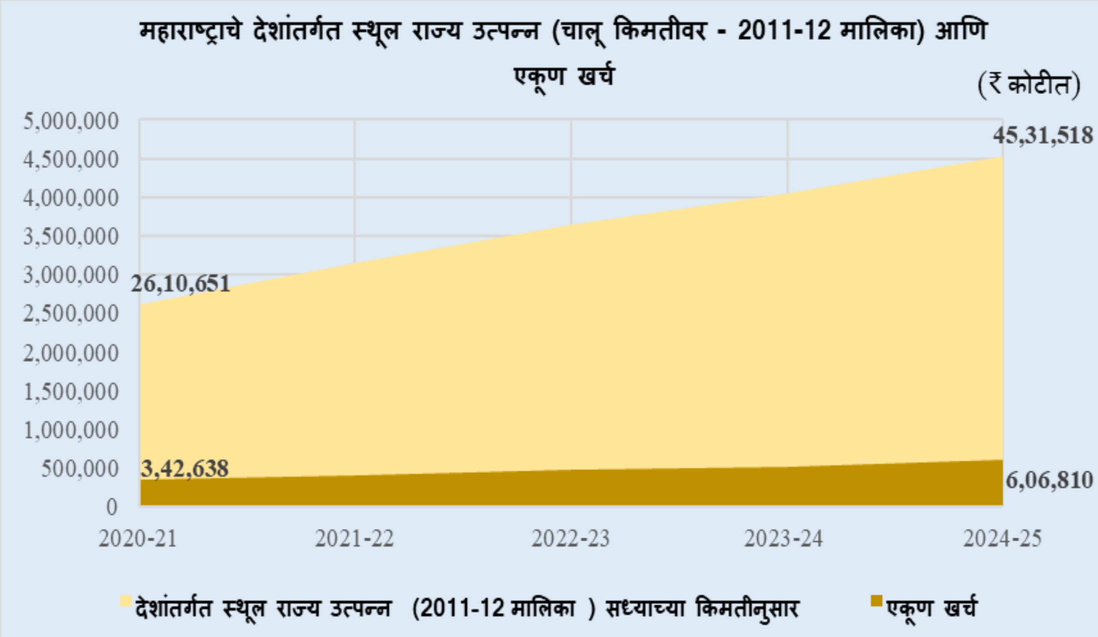
(व्याजासहित आणि व्याजविरहित), अग्रिमे, राखीव निधी (व्याजसहित आणि व्याजविरहित), वित्तप्रेषण आणि निलंबन शीर्ष (अंतिम नोंद प्रलंबित असेपर्यंत हे दोन्ही तात्पुरते शीर्ष आहेत) यांसारख्या परतफेडीचा लोक लेख्यात समावेश आहे. शासनाकडे उपलब्ध निव्वळ रोख शिल्लक देखील लोक लेख्यात समाविष्ट केली जाते. लोक लेखे विधिमंडळाच्या मतदानाच्या अधीन नसतात.

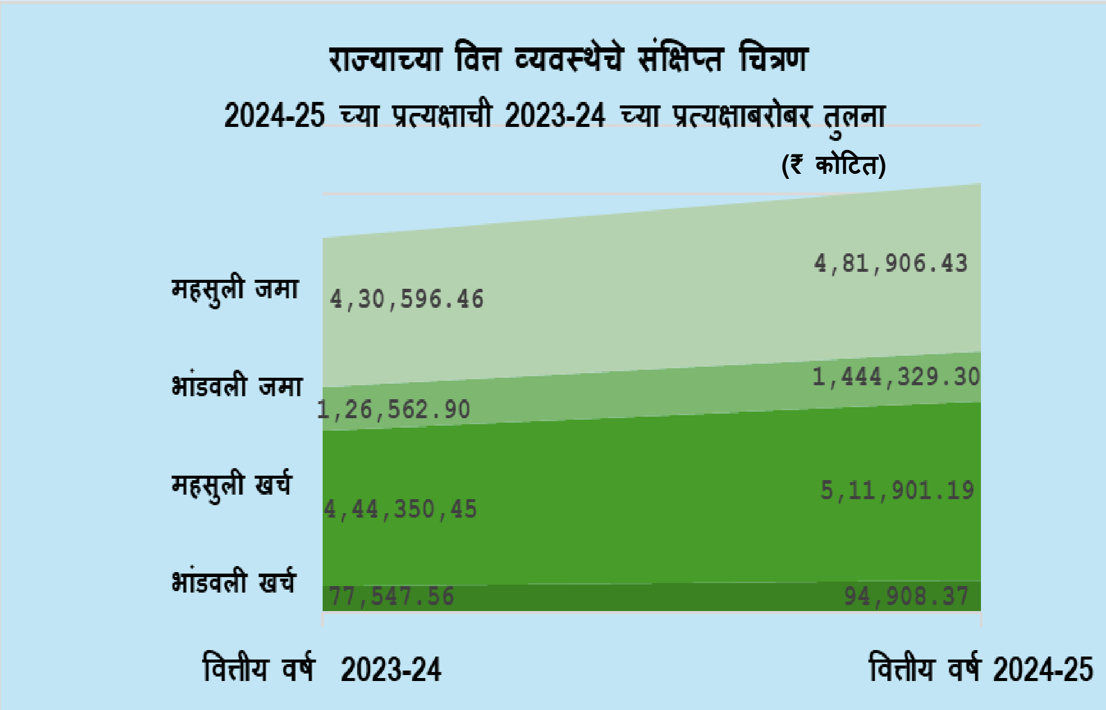
कार्यकारी सारांश

कार्यकारी सारांश

महाराष्ट्र राज्याच्या वित्त व्यवस्थेवरील हा अहवाल वित्तीय वर्ष 2024-25 साठी महाराष्ट्राच्या वित्तीय स्थितीचे स्वतंत्र निर्धारण करतो.

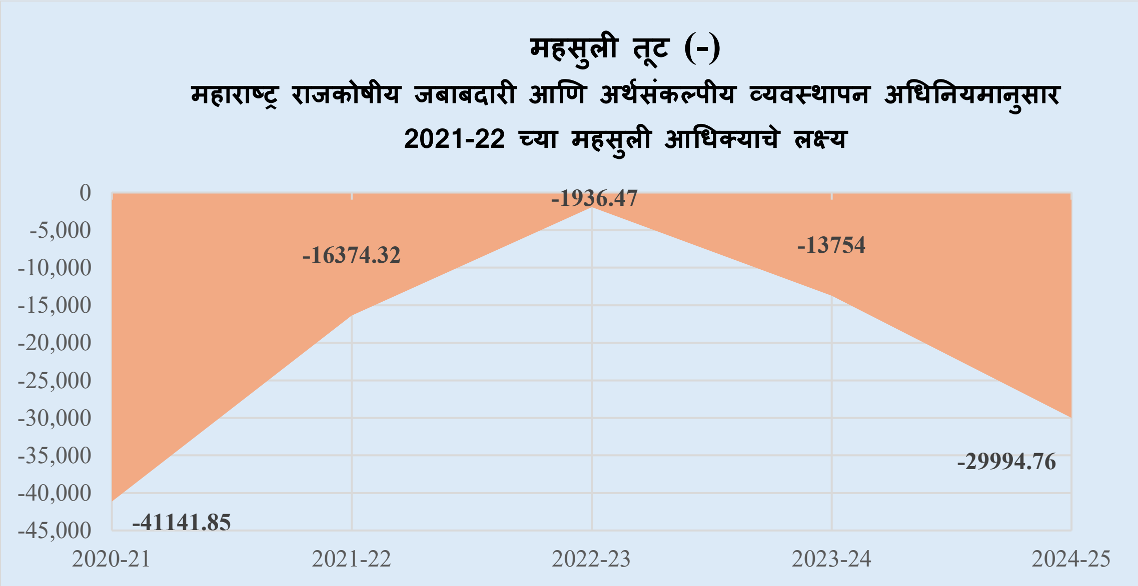

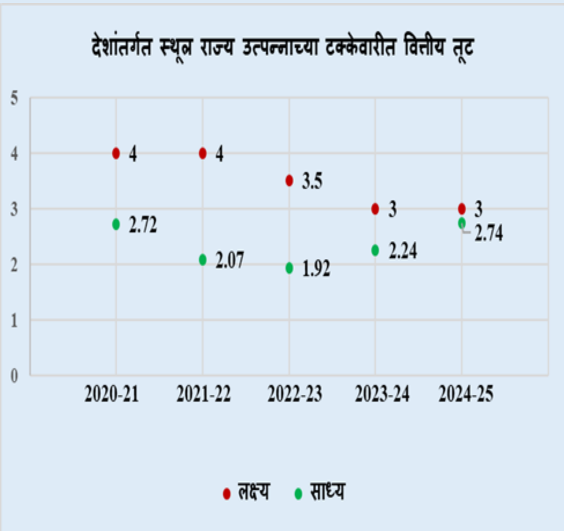
2024-25 या वित्तीय वर्षादरम्यान महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेमध्ये मध्यम वाढ दिसून आली, देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नातील वाढ 11.38 *टक्के* (2023-24) वरून 11.73 *टक्के* (2024-25) झाली. भारताच्या स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये राज्याचे योगदान 13.70 *टक्के* होते.

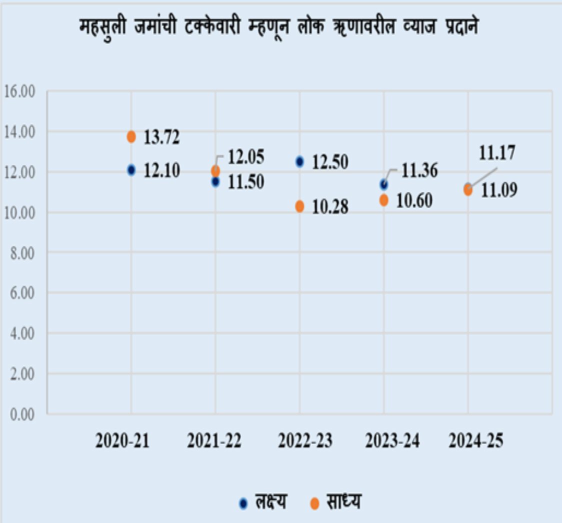

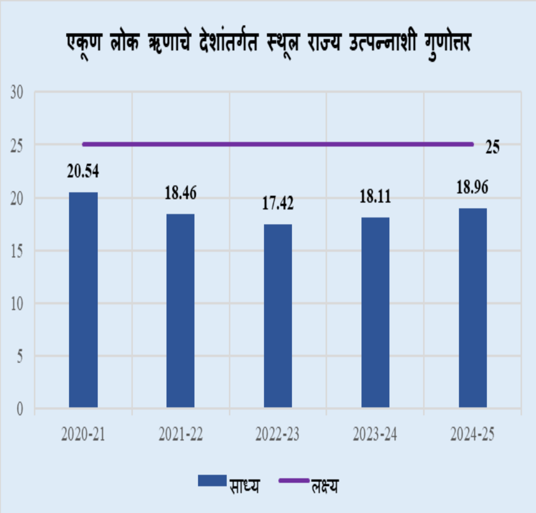
राज्याच्या वित्तीय उत्पन्नात महसुली जमेची वाढ स्थिर दिसून आली, जी 2023-24 च्या तुलनेत 2024-25 मध्ये 11.92 *टक्क्यांनी* वाढली. करेतर संकलन आणि केंद्रीय कर हस्तांतरण यांच्या सहाय्यामुळे कर महसूल हा उत्पन्नाचा मुख्य स्त्रोत राहिला, तर भारत सरकारकडून मिळणाऱ्या अनुदानाने घटता कल दर्शविला.

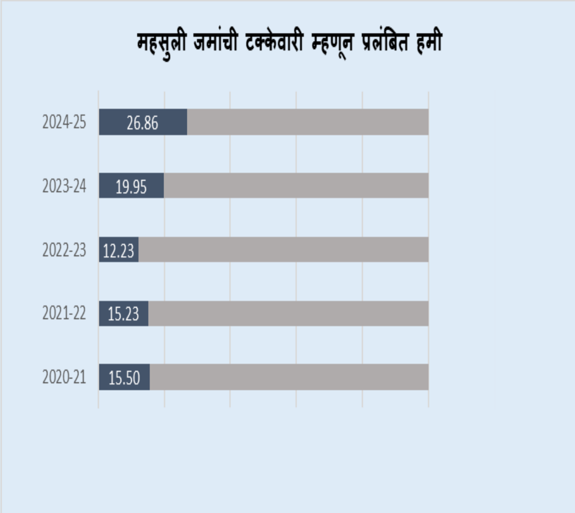
राज्याच्या खर्चावर महसुली खर्चात (84.36 *टक्के)* विशेषत: वचनबद्ध खर्च (वेतन, मजुरी आणि व्याज) आणि अनुदानात वाढ झाली होती, तर भांडवली खर्च जरी निखालसपणे वाढत असला तरी एकूण खर्चाच्या केवळ 14 *टक्के* होता.

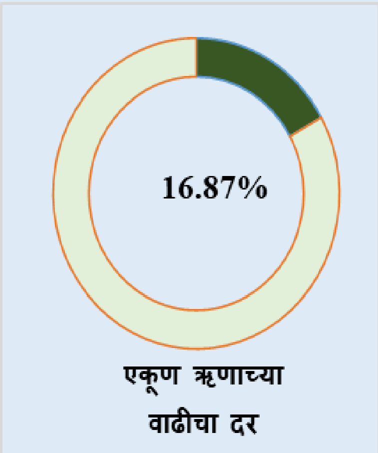

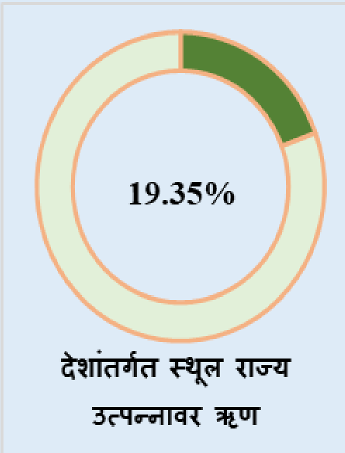

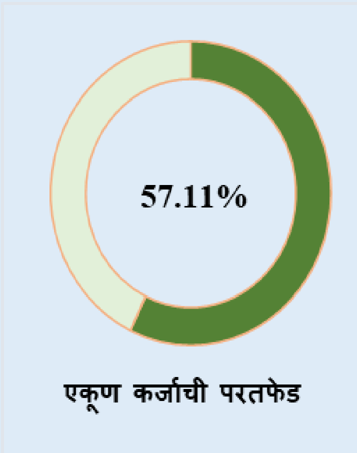
2024-25 मध्ये, राज्याने महसुली तूट ₹ 29,994.76 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 0.66 *टक्के),* वित्तीय तूट ₹ 1,24,208.74 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 2.74 *टक्के*) आणि प्राथमिक तूट ₹ 70,753.63 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 1.56 *टक्के*) नोंदवली. वित्तीय तूट राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन मर्यादेत राहिली, तरी राज्याने वर्षभरात राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन लक्ष्यापेक्षा जास्त महसुली तूट नोंदवणे सुरूच ठेवले, अंशतः लोक लेख्यांतर्गत आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये खर्च न केलेली मोठ्या प्रमाणात शिल्लक कायम राहिल्यामुळे महसुली आणि वित्तीय तूट वाढली.

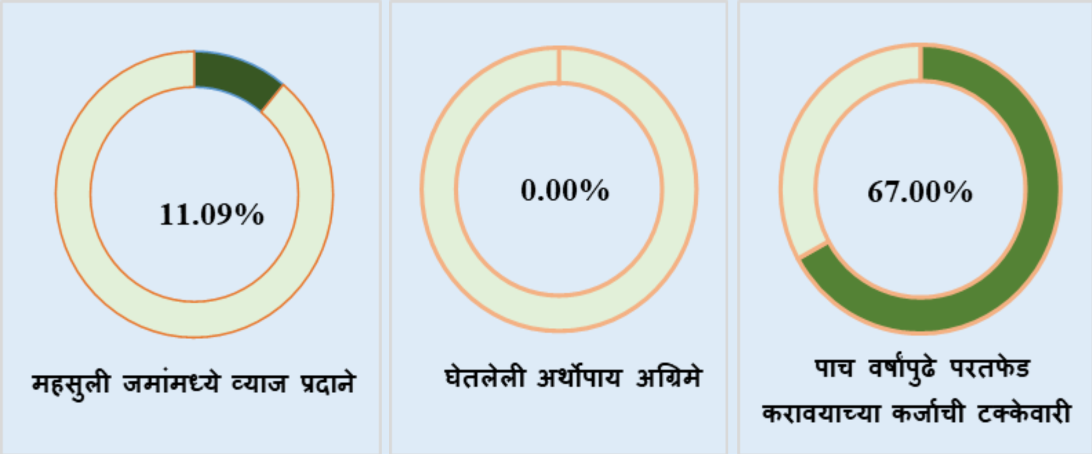
ऋण शाश्वतता

2024-25

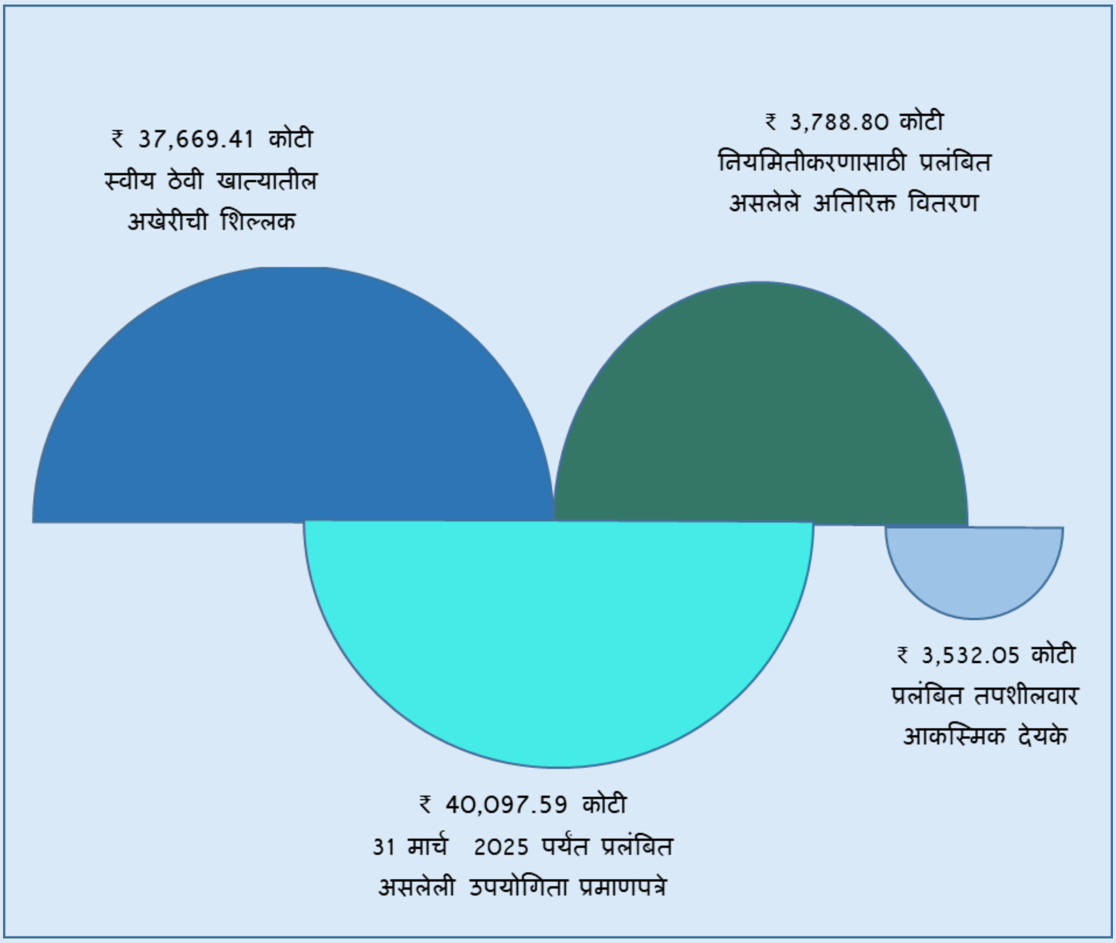

मागील वर्षीची आकडेवारी बरी होती तरी ऋण शाश्वतता निर्देशक संमिश्र चित्र सादर करतात. त्यामुळे, पुढील वर्षांत सावधगिरी बाळगणे आवश्यक आहे.

31 मार्च 2025 पर्यंतची वित्तीय स्थिती

उच्च प्राधान्य निर्देशक *(महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी अधिनियम, 2005 नुसार)*			
मापदंड	**वित्तीय वर्ष: 2024-25 मूल्य**	**निकष**	**शेरा**
महसुली तूट (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी)	0.66%	≥ 0 (राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन उद्देश)	महसुली तुटीमधील सातत्य मर्यादित वित्तीय कक्षा (space) आणि चालू खर्चासाठी कर्जावरील वाढते अवलंबित्व दर्शवते.
एकूण वित्तीय तूट (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी)	2.74%	≤ 3% (राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन मर्यादा)	राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन लक्षणीय वित्तीय क्षमता .
लोक ऋण / देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	18.96%	<25 % (राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन उद्देश)	वित्तीय वर्ष 2023-24 पासून (18.11%); पतदारी प्रतिबंध सुधारणे

इतर प्राधान्य निर्देशक

मापदंड	वित्तीय वर्ष: 2024-25 मूल्य	निकष	शेरा
प्राथमिक शिल्लक देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी) = (एकूण जमा - व्याजविरहित खर्च)/देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	(-) 1.56%	> 0 उत्कृष्ठ (आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी)	नकारात्मक सूचित करते की कर्ज स्थिरता संभाव्य जोखमींचा सामना करते.
व्याज प्रदाने/महसुली जमा	11.09%	कमी असल्यास उत्तम; रिझर्व्ह बँकेकडून जोखीम >15% (अर्थ मंत्रालय)	व्याजाच्या बोजाकडे लक्ष देणे आवश्यक
ऋण सेवा/महसुली जमा (लोक ऋण मूळ रक्कम+ व्याज/महसुली जमा	34.97%	कमी असल्यास उत्तम; 25% पेक्षा जास्त असल्यास कायम लक्ष ठेवणे (जागतिक बँक)	उच्च; संभाव्य वित्तीय असुरक्षितता दर्शवते.

मापदंड	वित्तीय वर्ष: 2024-25 मूल्य	निकष	शेरा
वाढ-व्याज विभेदक (वास्तविक देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ – वास्तविक प्रभावी व्याज दर)	4.27%	> 0 ऋण गतिशीलतेस सहाय्य करते (आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी आणि डोमार मॉडेल)	वित्तीय वर्ष 2023-24 पेक्षा कमी/लहान (6.20%) असली तरी सकारात्मक राखीव निधी/आधार
भांडवली खर्चाचा हिस्सा = भांडवली खर्च/ एकूण खर्च	13.64%	मोठा हिस्सा = उत्तम गुणवत्ता मिश्रण (भारतीय रिझर्व्ह बँक)	एकूण खर्चातील (भांडवली खर्च/एकूण खर्च) भांडवली खर्चाचा वाटा *2020*-21 मधील नऊ *टक्क्यां*वरून 2024-25 मध्ये 14 *टक्क्यांपर्यंत* वाढला, जो खर्चाच्या गुणवत्तेत हळूहळू सुधारणा दर्शवतो.
स्वत:ची -महसुली ताकद = राज्याचा स्वत:चा महसूल/ महसुली खर्च	71.75%	मोठी व्याप्ती चांगली (अर्थ मंत्रालय)	स्वत:चे महसूल सुधारित खर्चाच्या 71.75% व्यापतात; उर्वरित हस्तांतरण/अनुदानाद्वारे

महाराष्ट्राची वित्तीय स्थिती मजबूत देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नामधील वाढीमुळे स्थिर आहे. तथापि, वाढत्या महसुली तुटीमुळे भांडवली खर्चासाठी बाजारातील कर्जावर अवलंबून राहणे आवश्यक आहे. यामुळे दीर्घकालीन कर्जाच्या स्थिरतेसाठी संभाव्य धोका निर्माण होतो. ₹ 27,184 कोटीपेक्षा जास्त न फेडलेल्या दायित्वांबाबत लेखापरीक्षण निरीक्षणांमुळे वित्तीय शिल्लक आणखी वाढली, ज्यामुळे वित्तीय तूट आणि महसुली तूट आणखी वाढण्याचा धोका आहे.

परिणामी, वित्तीय मजबुतीकरणाच्या दिशेने सध्याच्या प्रवासात संभाव्य संरचनात्मक अडथळ्यांना सामोरे जावे लागू शकतो, यामुळे सावधगिरी बाळगणे आणि संसाधन व्यवस्थापनात वाटप कार्यक्षमता आवश्यक आहे.

प्रकरण I

राज्याच्या वित्तव्यवस्थेचा आढावा

प्रकरण – I: राज्याच्या वित्तव्यवस्थेचा आढावा

या प्रकरणात 2024-25 साठी महाराष्ट्राच्या वित्तीय स्थितीचा आढावा घेण्यात आला आहे. यामध्ये लोकसंख्याशास्त्र, आर्थिक निर्देशक आणि राज्याची वित्तीय रचना यांचा समावेश आहे. यात महसूल आणि खर्च, कर्जाची पातळी आणि वित्तीय तूट यातील कलांचे विश्लेषण केले आहे, ज्यामध्ये सततचे असंतुलन आणि कर्जावरील अवलंबित्व अधोरेखित केले आहे. या प्रकरणात उच्च वचनबद्ध खर्च, गुंतवणुकीचा कमी परतावा इत्यादी मुद्दे अधोरेखित केले आहेत.

1.1 राज्याची रूपरेषा

महाराष्ट्र भारताच्या पश्चिम भागात वसलेला असून त्याच्या पश्चिम सीमेला अरबी समुद्र आहे. याच्या वायव्येस गुजरात, उत्तरेस मध्य प्रदेश, पूर्वेस छत्तीसगड, आग्नेयेला तेलंगणा, दक्षिणेस कर्नाटक व नैऋत्येस गोवा ही राज्ये आहेत. याला 720 किलोमीटरचा समुद्रकिनारा लाभला आहे. भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने (3.08 लाख चौरस किलोमीटर) हे तिसरे सर्वात मोठे राज्य आहे आणि देशातील दुसऱ्या क्रमांकाचे सर्वाधिक लोकसंख्येचे राज्य आहे.

2011 मधील राज्याची लोकसंख्या 11.24 कोटींवरून वाढून 2025 मध्ये 12.83 कोटी (भारताच्या एकूण लोकसंख्येच्या 9.10 *टक्के*) झाली. राज्याची या दशकातील (2015-25) लोकसंख्येची वाढ 9.26 *टक्के* नोंदवली गेली. लोकसंख्येची घनता 2011 मधील 365 व्यक्ती प्रती चौरस किलोमीटर वरून वाढून 417 व्यक्ती प्रती चौरस किलोमीटर इतकी झाली. हा विभाग राज्याचे लोकसंख्याशास्त्र, राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न आणि राज्याचे दरडोई उत्पन्न यांचे विहंगावलोकन प्रदान करतो.

1.1.1 राज्याचे लोकसंख्याशास्त्र

राष्ट्रीय सरासरीच्या तुलनेत राज्याची लोकसंख्या **तक्ता 1.1** मध्ये सादर केली आहे.

तक्ता 1.1: राज्याची लोकसंख्याशात्रीय चित्र/रूपरेषा

	महाराष्ट्र	भारत
क्षेत्रफळ (चौरस किलोमीटर मध्ये)	307713	3287469
वनाच्छादित क्षेत्र (चौरस किलोमीटर मध्ये)	50632	698712
ग्रामीण लोकसंख्या (*टक्क्यांत*)*	54.78	68.86
शहरी लोकसंख्या (*टक्क्यांत*)*	45.22	31.14
लोकसंख्या घनता	417	430
लिंग गुणोत्तर प्रती 1,000 पुरुष (*2011 ची भारताची जनगणना*)	922	947
नवजात मृत्यू दर प्रती 1,000 जिवंत जन्म *(नमूना नोंदणी प्रणाली, 2020 सांख्यिकी अहवाल) (2023)*	14	25

	महाराष्ट्र	**भारत**
माता मृत्यू दर प्रती 1,00,000 जिवंत जन्म *(नमूना नोंदणी प्रणाली भारतातील माता मृत्यू विशेष बातमीपत्र 2021-23)*	02	05
एकूण प्रजनन दर (प्रती महिला मुले) (*राष्ट्रीय कुटुंब आरोग्य सर्वेक्षण-5, 2019-21)*	1.71	1.99
जन्माच्या वेळचे आयुर्मान*(तांत्रिक लोकसंख्या अहवाल 2020) (2019-23)*	72.8	70.3
दारिद्र्यरेषेखालील लोकसंख्या *(बहुआयामी दारिद्र्य निर्देशांक 2023, निती आयोग)*	7.81	14.96
साक्षरता दर *(राष्ट्रीय सांख्यिकी आयोग अहवाल, 2012-18) (टक्क्यांत)*	87.3	80.9
कामगार बल सहभाग दर *(टक्क्यांत)* (2023-24)	63.9	64.3

**लोकसंख्या तांत्रिक समूह अहवालानुसार*

स्रोत: सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबाजवणी मंत्रालय, भारत सरकार आणि सावधिक कामगार सर्वेक्षण 2023-24, क्षेत्रफळ: इंडिया स्टेट ऑफ फॉरेस्ट अहवाल 2023, भारताचे वन सर्वेक्षण, वनाच्छादित क्षेत्र: इंडिया स्टेट ऑफ फॉरेस्ट अहवाल 2023, भारताचे वन सर्वेक्षण, लोकसंख्या घनता आणि लिंग गुणोत्तर: 2011 ची भारताची जनगणना (भारत आणि राज्यांची लोकसंख्या प्रक्षेपणे 2011-2036) आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय, भारत सरकार.

1.1.2 राज्याची अर्थव्यवस्था

राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न आणि दरडोई उत्पन्न हे राज्याच्या अर्थव्यवस्थेचे महत्त्वाचे निर्देशक आहेत, ज्याची चर्चा पुढील परिच्छेदांमध्ये केली आहे.

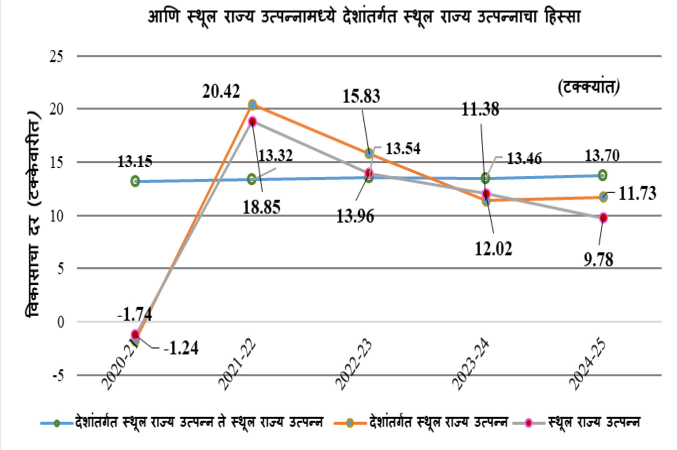
1.1.2.1 राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न आणि दरडोई देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न

देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न म्हणजे देशात उत्पादित वस्तू आणि सेवांचे एकूण मूल्य, तर राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न तेच राज्य स्तरावर मोजते आणि दोन्ही आर्थिक विकास आणि एकूण प्रगती दर्शवितात. राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न आणि देशांतर्गत स्थूल उत्पन्नाचा कल **तक्ता 1.2** मध्ये दर्शविला आहे. राज्याचे दरडोई देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न आणि देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न यांची वर्षानुवर्षे होणारी वाढ आणि स्थूल राज्य उत्पन्नामधील योगदान **आलेख 1.1** मध्ये दर्शविले आहे आणि राज्याचे दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्न **आलेख 1.2** मध्ये चित्रित केले आहे.

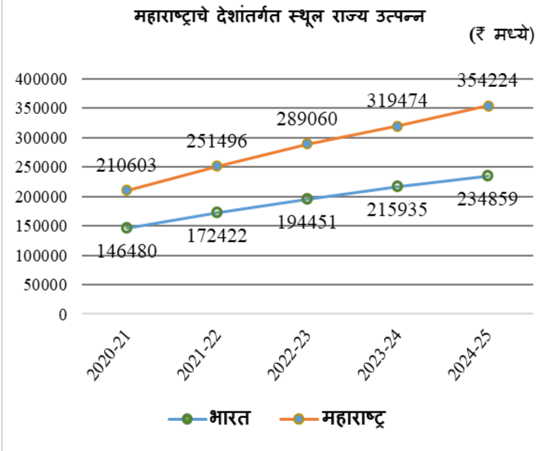
तक्ता 1.2: देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न आणि राज्याचे दरडोई देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न (चालू किमतीवर 2011-12 मालिका)

(₹ कोटीत)

वर्ष	2020-21	2021-22	2022-23 अंतिम अंदाज	2023-24 प्रथम सुधारित अंदाज	2024-25 तात्पुरते अंदाज
भारताचे स्थूल देशांतर्गत उत्पन्न	19854096	23597399	26890473	30122956	33068145
महाराष्ट्राचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
भारताचे दरडोई स्थूल देशांतर्गत उत्पन्न (₹ मध्ये)	146480	172422	194451	215935	234859
महाराष्ट्राचे दरडोई देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न (₹ मध्ये)	210603	251496	289060	319474	354224
स्रोत: सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार					

आलेख 1.1: स्थूल राज्य उत्पन्न आणि देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाची वर्ष-दर-वर्ष वाढ आणि स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाचा हिस्सा

आलेख 1.2: भारताचे दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महाराष्ट्राचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न

स्रोत: सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार

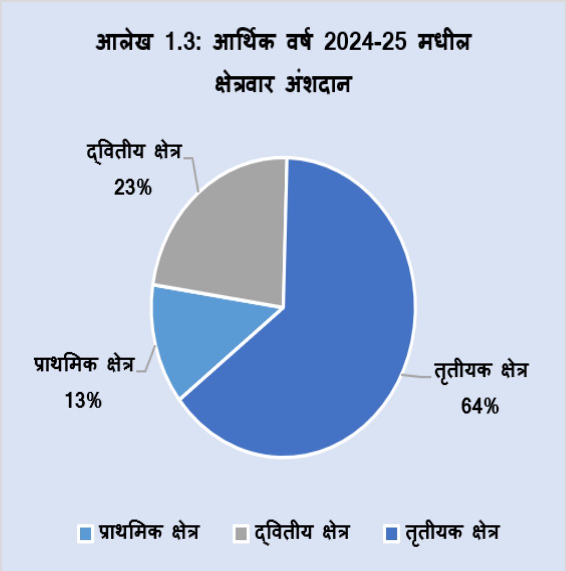
राज्याचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीचे स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीशी गुणोत्तर 13 *टक्के* ते 14 *टक्क्यांच्या* दरम्यान स्थिर राहिले आहे, जे हे दर्शविते की महाराष्ट्राचा विकास अधूनमधून चांगल्या कामगिरीसह मोठ्या प्रमाणात राष्ट्रीय विकास पद्धतीशी सुसंगत आहे.

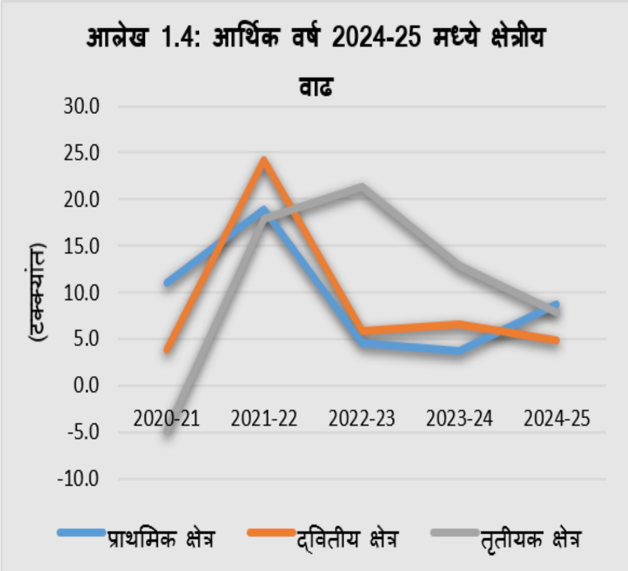
2020-21 मध्ये महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेत नाममात्र घट झाली, त्यानंतर 2021-22 आणि 2022-23 मधील राष्ट्रीय सरासरीच्या तुलनेत तीव्र सुधारणा झाली. त्यानंतरच्या वर्षांत, वाढ राष्ट्रीय कलाशी अधिक जवळून जुळली.

गेल्या काही वर्षांत ही दरी वाढत असताना, महाराष्ट्राने राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा राज्याचे दरडोई देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न मजबूत राखले आहे. हा कल राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेत राज्याचे महत्त्वपूर्ण योगदान अधोरेखित करतो.

1.1.2.2 स्थूल राज्य मूल्यवृद्धीमध्ये क्षेत्रीय योगदान

2024-25 मध्ये विविध क्षेत्रांचे क्षेत्रीय योगदान आणि गेल्या पाच वर्षांतील राज्याच्या देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नामधील क्षेत्रीय वाढ अनुक्रमे **आलेख 1.3** आणि **आलेख 1.4** मध्ये दर्शविली आहे.

स्रोत: सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार

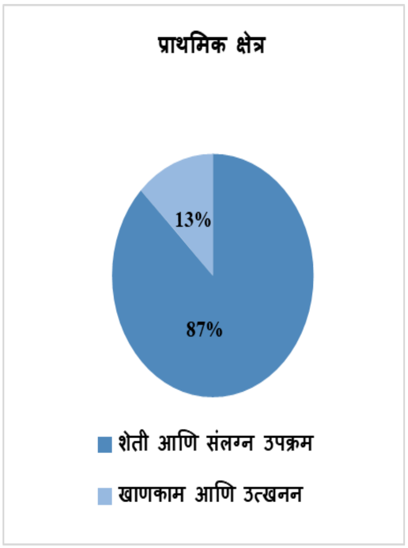
2021-22 मध्ये तिन्ही क्षेत्रांनी जोरदार सुधारणा अनुभवली, तृतीयक क्षेत्र महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेचा सर्वात गतिमान घटक म्हणून उदयास आले.

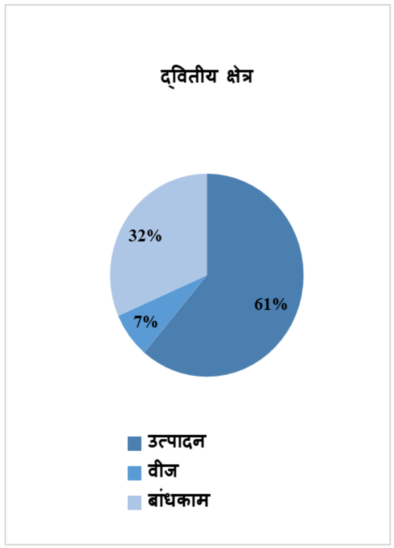
वरील आलेखावरून असे दिसून येते की:

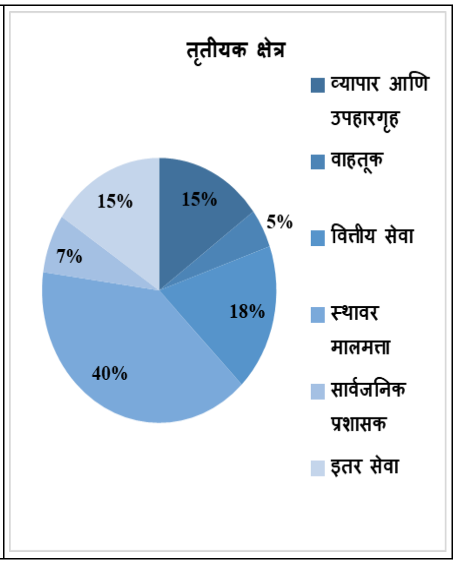
- आधीच्या वर्षांमध्ये अस्थिरतेचा अनुभव घेतल्यानंतर, 2024-25 मध्ये प्राथमिक क्षेत्राने स्पष्ट प्रगती दर्शवली, जी एकूण वर्षांतील राज्याच्या देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नामधील वाढीत सकारात्मक योगदान देते.
- दुय्यम क्षेत्रात 4.9 टक्क्यांनी वाढ झाली, जरी एकूण वेग मध्यम राहिला 2021-22 मध्ये महामारीनंतर तीव्र उसळी घेतल्यानंतर, औद्योगिक वाढ कमी परंतु स्थिर पातळीवर स्थिर झाली, जी गुंतवणुकीची सुधारित गती आणि उत्पादकता सुधारणेची आवश्यकता दर्शवते.
- सेवा क्षेत्र हे 7.8 *टक्क्यांच्या* वाढीसह मुख्य वाढीचे घटक राहिले. स्थूल राज्य मूल्यवृद्धीमध्ये त्याचा 64 *टक्के* हिस्सा लक्षात घेता, सेवा वाढीतील माफक गती देखील राज्याच्या एकूण आर्थिक विस्तारावर लक्षणीय परिणाम करते.

आलेख 1.5 वित्तीय वर्ष 2024-25 दरम्यान प्रत्येक क्षेत्राची त्याच्या प्रमुख योगदान विभागांच्या संदर्भात रचना दर्शवितो.

आलेख 1.5: क्षेत्रीय विभागणी वित्तीय वर्ष 2024-25

स्रोत: सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार

वरील आलेख हे दर्शवतो की 2024-25 दरम्यान:

- पावसाची परिवर्तनशीलता, निविष्ठा खर्च आणि बाजाराची परिस्थिती हे प्राथमिक क्षेत्राच्या वाढीचे प्रमुख निर्धारक असले तरीही प्राथमिक क्षेत्र कृषी आणि संलग्न कामांवर मोठ्या प्रमाणात अवलंबून आहे.
- दुय्यम क्षेत्राची रचना उत्पादन हा प्रमुख चालक म्हणून अधोरेखित करते, तर औद्योगिक नियंत्रणाच्या काळात बांधकाम हे एक स्थिर उप-क्षेत्र म्हणून कार्य करते.
- तृतीयक क्षेत्र वैविध्यपूर्ण रचना दर्शविते. मालमत्ता आणि वित्तीय सेवांचे वर्चस्व शहरीकरण आणि आर्थिक विस्ताराचे उच्च प्रमाण प्रतिबिंबित करते.

1.1.3 विताचे संक्षिप्त चित्रण

तक्ता 1.3 मध्ये 2023-24 आणि 2024-25 या वर्षासाठी प्रत्यक्ष आर्थिक निकाल तसेच 2024-25 या वर्षासाठी अर्थसंकल्पीय अंदाज, सुधारित अंदाज आणि देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न यांचा तपशील दर्शविला आहे.

तक्ता 1.3: वित्ताचे संक्षिप्त चित्रण

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	घटक	2023-24 (प्रत्यक्ष)	2024-25 (अर्थसंकल्पीय अंदाज)	2024-25 (सुधारित)	2024-25 (प्रत्यक्ष)	प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
1	कर महसूल	373693.12	419972.28	448630.57	426291.34	101.50	9.41
(i)	स्वत:चा कर महसूल	302343.37	343040.32	367467.23	344998.5	100.57	7.61
(ii)	केंद्रीय कर/शुल्काचा हिस्सा	71349.75	76931.96	81163.34	81292.84	105.67	1.79
2	करेतर महसूल	20857.94	26775.18	30140.33	22284.38	83.23	0.49
3	सहाय्यक अनुदान व अंशदान	36045.4	52010.66	57692.35	33330.71	64.08	0.74
4	**महसुली जमा (1+2+3)**	**430596.46**	**498758.12**	**536463.25**	**481906.43**	96.62	10.63
5	कर्जे व अग्रिमे वसुली	742.2	2475.1	2693.45	694.39	28.06	0.02
6	इतर जमा	0	0	0	0	0.00	0.00
7	कर्जे आणि इतर दायित्वे[(अ)]	90559.36	99288.46	132873.3	124208.74	125.10	2.74
8	**भांडवली जमा (5+6+7)**	**91301.56**	**101763.56**	**135566.75**	**124903.13**	122.74	2.76
9	**एकूण जमा (4+8)**	**521898.02**	**600521.68**	**672030.00**	**606809.56**	101.05	13.39
10	**महसुली खर्च**	**444350.46**	**508491.88**	**562998.52**	**511901.19**	100.67	11.30
11	व्याज प्रदाने	45651.91	56727.20	54687.38	53455.11	94.23	1.18
12	**भांडवली खर्च**	77547.56	92029.8	109031.48	94908.37	103.13	2.09
13	भांडवली खर्च	72573.40	84542.33	95022.14	82773.32	97.91	1.83
14	कर्जे आणि अग्रिमे	4974.16	7487.47	14009.34	12135.05	162.07	0.27
15	**एकूण खर्च (10+12)**	**521898.02**	**600521.68**	**672030**	**606809.56**	101.05	13.39
16	**महसुली तूट (4-10)**	**(-)13754**	**(-)9733.76**	**(-)26535.27**	**(-)29994.76**	308.15	-0.66
17	**राजकोषीय तूट {(4+5+6)-15}**	**(-)90559.36**	**(-)99288.46**	**(-)132873.3**	**(-)124208.74**	125.10	-2.74
18	**प्राथमिक तूट (17-11)**	**(-)44907.45**	**(-)42561.26**	**(-)78185.92**	**(-)70753.63**	166.24	-1.56

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

(अ) कर्जे व इतर दायित्वे: लोक ऋणांचे निव्वळ (जमा-संवितरणे) + आकस्मिक निधीचे निव्वळ + लोक लेख्याचे निव्वळ (जमा-संवितरणे) + आरंभिक व अंतिम रोख शिल्लकीचे निव्वळ.

2024-25 दरम्यान, महसुली तूट झपाट्याने वाढली आणि कर्जावरील अवलंबित्व वाढले. जरी वाढती प्राथमिक तूट ऋणाचा वाढता बोजा दर्शवीत होती तरी वित्तीय तूट राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन निकषात (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तीन *टक्क्या*पेक्षा कमी) राहिली.

- कर महसूल अर्थसंकल्पीय अंदाजापेक्षा किंचित जास्त होता, परंतु करेतर महसूल आणि अनुदानातील लक्षणीय कमतरतेमुळे एकूण महसुली जमा अर्थसंकल्पीय पातळीपेक्षा कमी झाल्या.

- राज्य कर्जावर अवलंबून होते, याबरोबरच अर्थसंकल्पीय अंदाजाहून 25 *टक्क्यांनी* जास्त असलेली इतर दायित्वे, हे दर्शवितात की राजकोषीय समतोल मोठ्या प्रमाणात महसूल वाढीऐवजी कर्जाद्वारे टिकली होती.
- एकूण खर्च अर्थसंकल्पीय मर्यादेत राहिला, परंतु महसुली खर्चाचे वर्चस्व कायम राहिले, जे वचनबद्ध आणि कार्यचालन खर्चाचा सततचा दबाव दर्शविते.
- भांडवली खर्चाने एक रचनात्मक बदल दर्शविला, भांडवली खर्च अर्थसंकल्पीय अंदाजापेक्षा किंचित कमी होता, तर कर्ज आणि अग्रिमे वेगाने वाढली, जे मालमत्ता निर्मितीपासून आर्थिक समर्थनाकडे जाण्याचे संकेत देते.
- वाढता महसूल आणि प्राथमिक तूट यामुळे संरचनात्मक असंतुलन आणि चालू खर्चासाठी कर्जावरील अवलंबित्व वाढत असल्याने सर्व प्रमुख तूट निर्देशक खालावले.

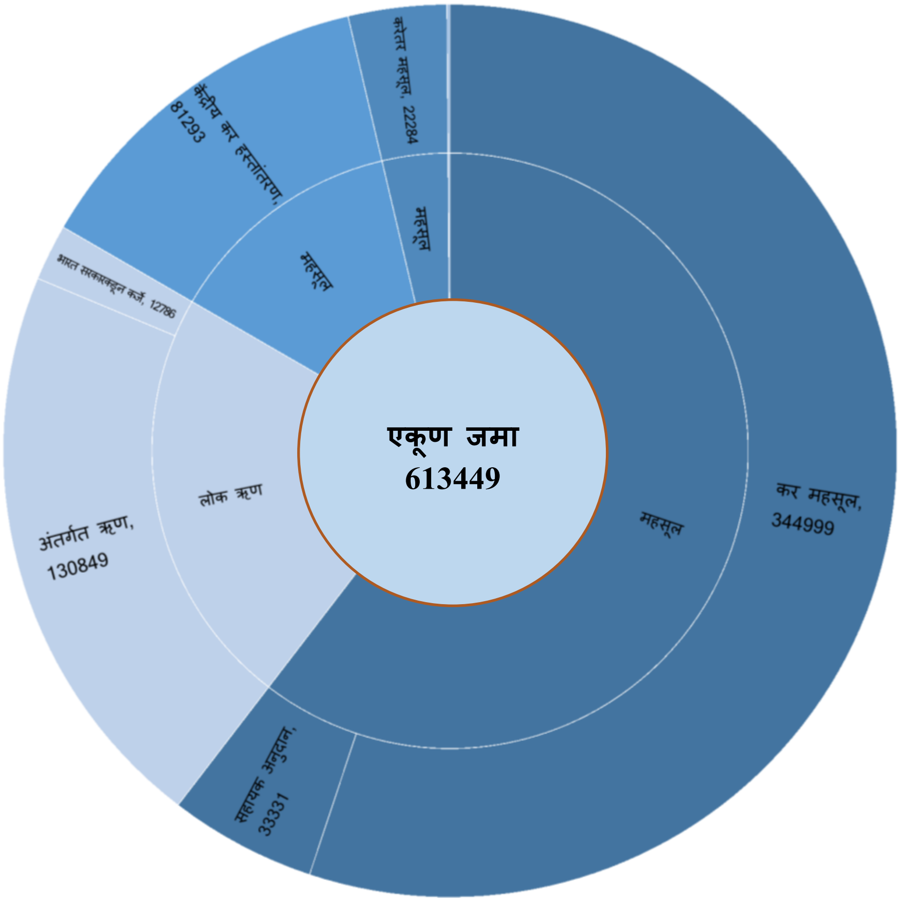
1.1.4 निधीचे स्त्रोत आणि विनियोग

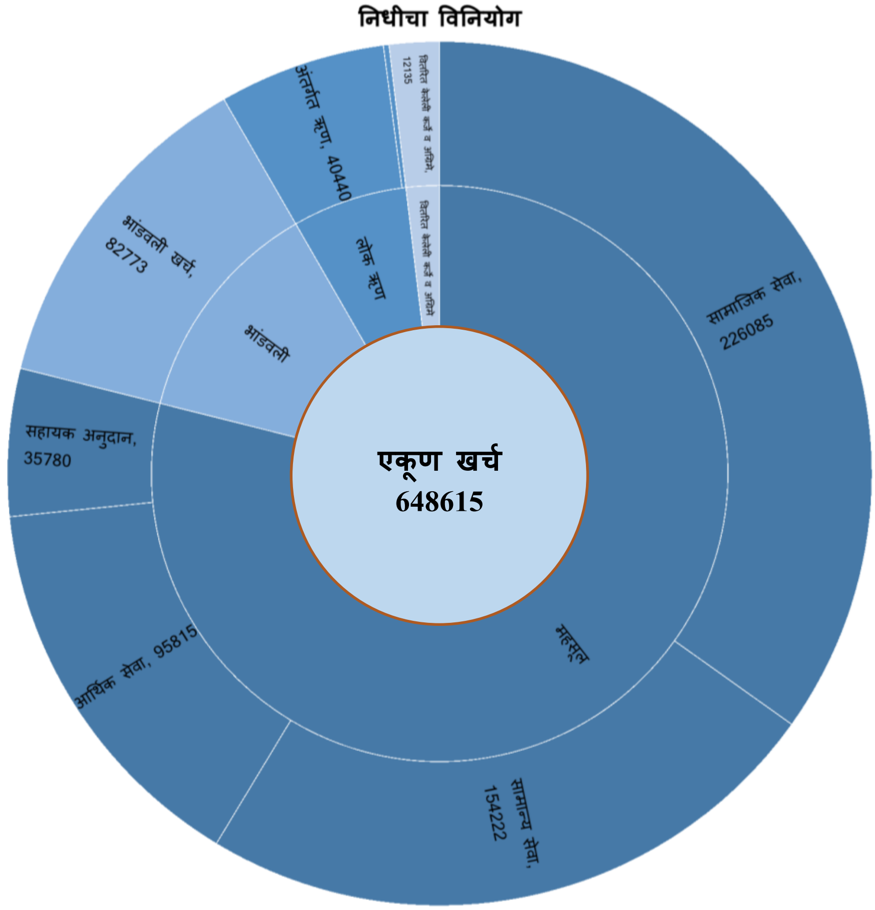
चालू वर्षात राज्याच्या निधीच्या स्रोतांच्या घटकांची मागील वर्षाच्या निधीशी तुलना **आलेख 1.6** मध्ये दिली आहे.

आलेख 1.6: 2024-25 दरम्यान निधीचे स्त्रोत आणि विनियोगाचे तपशील

(₹ कोटीत)

निधीचे स्त्रोत

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25

परिशिष्ट 1.2 मध्ये जमा आणि संवितरणाचा तपशील तसेच चालू वर्ष व मागील वर्षातील राज्याची एकूण वित्तीय स्थिती दिली आहे.

विश्लेषणातून असे निदर्शनास आले की 2024-25 मध्ये महसुली जमा वाढल्या, ज्या प्रामुख्याने उच्च कर महसूल आणि केंद्रीय करांमध्ये राज्याचा हिस्सा यामुळे होत्या, परंतु करेतर महसूल आणि अनुदानांमधील कमकुवतपणामुळे एकूण प्लावकतेवर मर्यादा आल्या, तर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा, विशेषत: शिक्षण, आरोग्य, कल्याण, कृषी, पाटबंधारे, ऊर्जा आणि दळणवळण यावर निरंतर खर्च केल्यामुळे महसुली खर्च झपाट्याने वाढला.

महसुली खर्च महसुली जमांपेक्षा जास्त झाल्याने, महसुली तूट मागील वर्षाच्या तुलनेत लक्षणीयरीत्या वाढली, जी राज्याच्या वित्तपुरवठ्यातील वाढत्या संरचनात्मक असमतोलाचे द्योतक आहे. कर्ज आणि आगाऊ रकमेच्या कमी वसुलीमुळे भांडवली जमांवर मर्यादा आली. वाहतूक, पाटबंधारे आणि शहरी पायाभूत सुविधांनी मोठ्या प्रमाणात खर्च केल्याने भांडवली खर्चात वाढ झाली, परिणामी निर्माण झालेली आर्थिक दरी मोठ्या प्रमाणात उच्च अंतर्गत कर्जे आणि विस्तारित लोक लेखा व्यवहारांद्वारे भरून काढण्यात आली, ज्यामुळे मोठ्या प्रमाणात रोख शिल्लक असूनही कर्ज आणि दायित्वांवरील अवलंबित्व वाढले, ज्यामुळे मध्यम-मुदतीच्या वित्तीय शाश्वततेची चिंता वाढली.

1.1.5 शासनाच्या मत्ता आणि दायित्व याचे संक्षिप्त चित्रण

शासकीय लेख्यांमध्ये शासनाची आर्थिक दायित्वे आणि केलेल्या खर्चातून निर्माण झालेली मत्ता यांचा समावेश असतो. **परिशिष्ट 1.3** मध्ये मागील वर्षाच्या संबंधित स्थितीच्या तुलनेत 31 मार्च 2025 रोजी अशा दायित्वे आणि मालमत्तेचा गोषवारा दिला आहे. यामध्ये प्रामुख्याने अंतर्गत कर्जे, केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे, लोक लेख्यांमधून जमा व राखीव निधी आणि मत्तांमध्ये प्रामुख्याने भांडवली खर्च आणि राज्य शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे आणि रोख शिल्लक यांचा समावेश आहे. वित्तीय वर्ष 2023-24 आणि 2024-25 साठी मालमत्ता आणि दायित्वांची संक्षिप्त स्थिती **तक्ता 1.4** मध्ये दिली आहे.

तक्ता 1.4: मत्ता आणि दायित्वांची संक्षिप्त स्थिती

(₹ कोटीत)

दायित्वे					मत्ता				
		2023-24	**2024-25**	***टक्के* वाढ/घट**			**2023-24**	**2024-25**	***टक्के* वाढ/घट**
एकत्रित निधी									
अ	अंतर्गत कर्ज	562854.45	653262.89	16.06	अ	स्थूल भांडवली खर्च	570106.21	652879.53	14.43
ब	केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे	47276.41*	58697.10	24.16	ब	कर्जे आणि अग्रिमे	36340.95	47781.61	31.48
आकस्मिक निधी		150	150	0					
लोक लेखे									
अ	अल्पबचत, भविष्य निर्वाह निधी इ.	30259.90	30622.93	1.2	अ	अग्रिमे	7.11	7.76	9.14
ब	ठेवी	95598.10	119199.92	24.69	ब	वित्तप्रेषण	0	0	0
क	राखीव निधी	83180.35	91715.09	10.26	क	निलंबन आणि संकीर्ण	0	0	0
ड	वित्तप्रेषणे	1249.91	4266.14	241.32	**रोख शिल्लक**		20356.31	20564.71	1.02
					नियोजित निधीमध्ये गुंतवणूक		68890.43	76623.61	11.23
इ	निलंबन आणि संकीर्ण	23804.88	18610.85	-21.82	**एकूण**		**89246.74**	**97188.32**	8.9
					महसुली लेख्यातील तूट		149206.71*	179201.42	20.1
					संकीर्ण भांडवली जमा		(-)533.72	(-)533.72	0
एकंदर एकूण		**844374.00**	**976524.92**	**15.7**	**एकंदर एकूण**		**844374.00**	**976524.92**	**15.7**

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

** केंद्र सरकारने दिलेल्या लागोपाठ कर्जाच्या परतफेडीसाठी केलेल्या ₹ 7982.17 कोटी प्रारूप सुधारणेमुळे आणि ₹ 0.01 कोटी संपूर्ण आकडेवारी पूर्णांकित केल्यामुळे मागील वर्षाच्या तुलनेत फरक पडला आहे.*

वरील तक्त्यावरून असे निदर्शनास येते की, 2024-25 मध्ये मत्तांत 14.62 *टक्क्यांनी* वाढ झाली, तर मागील वर्षाच्या तुलनेत दायित्व 15.7 *टक्क्यांनी* वाढले. वित्तीय वर्ष 2024-25 च्या अखेरीस राज्याची रोख शिल्लक ₹ 20,564.71 कोटी होती. राखून

ठेवलेल्या निधीच्या गुंतवणुकीसह रोख शिल्लक 8.9 *टक्क्यांनी* वाढली आणि मार्च 2025 च्या अखेरीस ती ₹ 97,188.32 कोटी होती.

सर्वसाधारण राज्यांच्या आणि अखिल भारतीय सरासरीच्या तुलनेत राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य **परिशिष्ट 1.4** मध्ये दाखवले आहेत.

1.2 राज्याचा एकत्रित निधी

राज्य शासनाला मिळालेला सर्व महसूल, राज्य शासनाने उभारलेली सर्व कर्जे, भारतीय रिझर्व्ह बँकेने दिलेली अर्थोपाय अग्रिमे आणि कर्जाच्या परतफेडीसाठी राज्य शासनाला प्राप्त झालेल्या सर्व रकमा हा राज्याच्या एकत्रित निधीचा भाग असतो.

1.2.1 महसुली जमा

पाच वर्षांच्या कालावधीत (2020-25) देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात महसुली जमांचा कल आणि वाढ **तक्ता 1.5** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.5: महसुली जमांचा कल

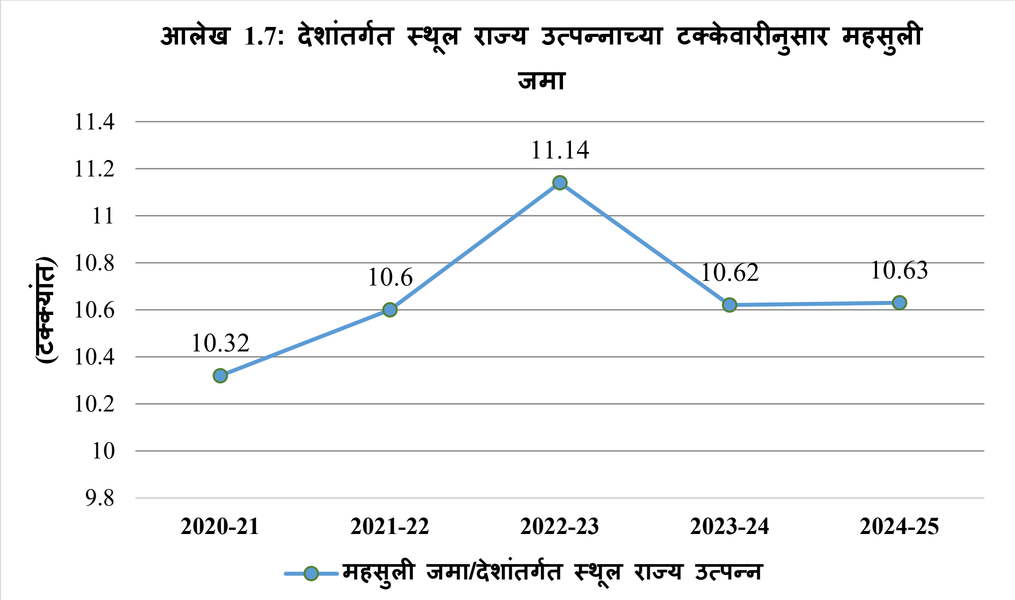
(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
महसुली जमा	**269467.91**	**333311.57**	**405677.93**	**430596.46**	**481906.43**
कर महसूल	**200758.99**	**275245.19**	**337487.28**	**373693.12**	**426291.34**
स्वत:चा कर महसूल	*164254.98*	*220927.13*	*277486.31*	*302343.37*	*344998.50*
केंद्रीय कर आणि शुल्कामध्ये राज्याचा हिस्सा	*36504.01*	*54318.06*	*60000.97*	*71349.75*	*81292.84*
करेतर महसूल	**15975.46**	**19306.70**	**16776.41**	**20857.94**	**22284.38**
भारत सरकारकडून सहाय्यक अनुदाने	**52733.46**	**38759.68**	**51414.24**	**36045.40**	**33330.71**
स्वत:चा महसूल (स्वत:चा कर आणि करेतर महसूल)	180230.44	240233.83	294262.72	323201.31	367282.88
देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न (2011-12 मालिका)	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
वर्षानुवर्ष वाढीचा दर (*टक्क्यात*)					
महसुली जमा	(-)4.85	23.69	21.71	6.14	11.92
स्वत:चा कर महसूल	(-)13.07	34.50	25.60	8.96	14.11
देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
महसुली जमा/देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	10.32	10.60	11.14	10.62	10.63
प्लावकता गुणोत्तर					
देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाची प्लावकता	*	**1.690**	**1.617**	**0.787**	**1.203**

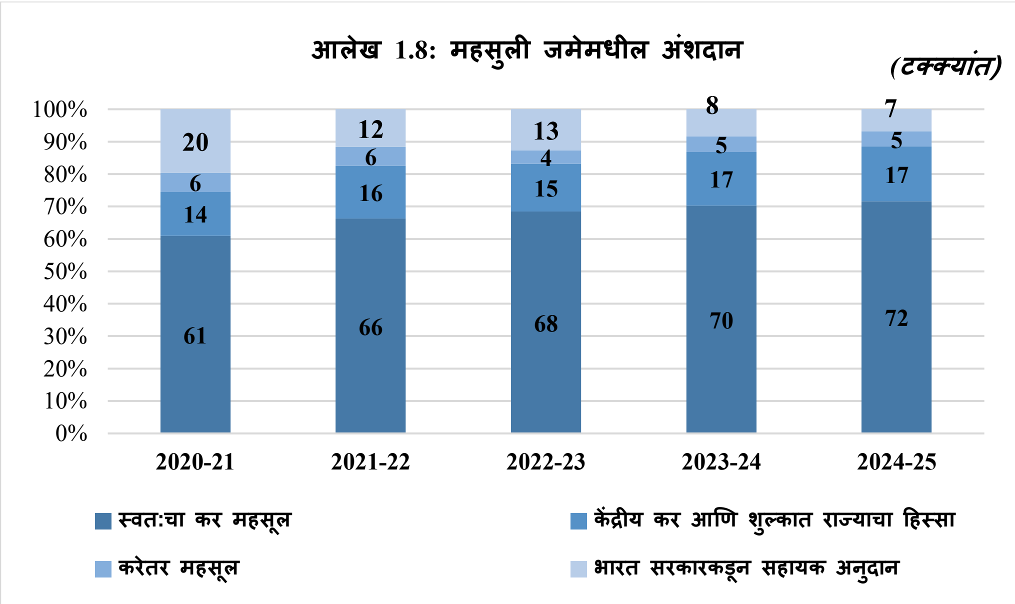
** 2020-21 दरम्यान महसुली जमा आणि देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ नकारात्मक असल्याने प्लावकता गुणोत्तराची गणना केली गेली नाही.*

स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे, सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न विदासाठी)

तसेच, गेल्या 10 वर्षांतील (2015-16 ते 2024-25) महसुली जमांचा कल **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविला आहे. देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी महसुली जमांची *टक्के*वारी आणि महसुली जमांमध्ये विविध स्त्रोतांचे योगदान **आलेख 1.7** आणि **आलेख 1.8** मध्ये दिले आहे.

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

राज्याच्या महसुली जमांनी सातत्याने वाढता कल दर्शविला, महसुली जमांमध्ये 2015-16 मधील ₹ 1,85,035.68 कोटी वरून 2024-25 मध्ये ₹ 4,81,906.43 कोटी पर्यंत वाढ झाली. ही वाढ गेल्या दहा वर्षांच्या कालावधीत 160.43 *टक्के* होती, **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दाखवल्याप्रमाणे. 2020-21 पासून महसुली जमेचे देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी असलेले गुणोत्तर 10-11 *टक्क्यांवर* स्थिर राहिले.

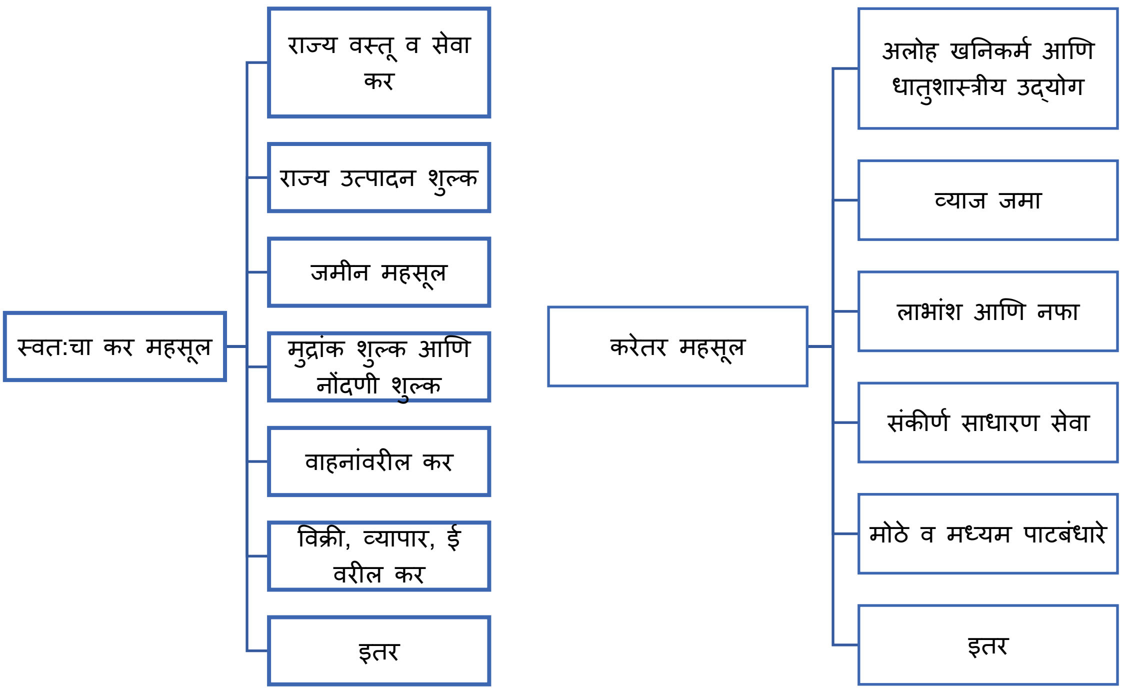
कर महसूल हा प्रमुख स्रोत कायम राहिला आहे. स्वत:च्या कर महसुलाचा मोठा हिस्सा असून केंद्रीय करांमध्ये राज्याच्या हिश्श्यात चढ-उतार दिसून आला. करेतर महसूल, तुलनेने कमी असला तरी, अलीकडे लक्षणीय वाढ दर्शवत 2024-25 मध्ये तो ₹ 22,284.38 कोटी वर पोहोचला. 2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत भारत सरकारकडून मिळणाऱ्या सहायक अनुदानात चढउतार आणि एकूणच घसरता कल दिसून आला. 2021-22 मधील 26 *टक्क्यांच्या* तुलनेत 2022-23 मध्ये त्यात 33 *टक्क्यांनी* लक्षणीय वाढ झाली आणि त्यानंतर 2023-24 आणि 2024-25 मध्ये त्यात लक्षणीय घट झाली, त्यामुळे राज्यांचे केंद्रीय हस्तांतरणावरील अवलंबित्व कमी झाले.

देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नामधील बदलांना महसूल वाढीच्या प्रतिसादाचे मोजमाप करणारी महसूल प्लावकता आर्थिक वाढीच्या संदर्भात महसूल एकत्रीकरणाच्या कार्यक्षमतेचे संकेत देते. एकापेक्षा जास्त प्लावकता गुणोत्तर म्हणजे अर्थव्यवस्थेपेक्षा महसूल वेगाने वाढत आहे, तर एकपेक्षा कमी गुणोत्तर देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत महसुलाची मंद वाढ दर्शवते.

देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी राज्याच्या महसुलाची प्लावकता 2021-22 मध्ये 1.160 होती आणि पुढे सुधारून 2022-23 मध्ये ती 1.371 झाली. तथापि, 2023-24 मध्ये, हे प्रमाण झपाट्याने घसरून 0.787 वर आले, जे सतत आर्थिक वाढ असूनही कर आणि करेतर महसूल संकलनातील मंदी दर्शवते. 2024-25 मध्ये प्लावकता 1.016 पर्यंत सुधारली जे महसूल निदान माफक प्रमाणात पुन्हा एकदा अर्थव्यवस्थेशी जुळवून घेत राहिला हे दर्शविते.

ए. राज्याचे स्वत:चे स्रोत

आलेख 1.9: राज्याच्या स्वत:च्या कर महसुलाचे तपशील

(i) स्वत:चा कर महसूल

स्वत:चा कर महसूल हा राज्य शासनाद्वारे कराद्वारे संकलित केलेला महसूल आहे, जो त्याला संविधानानुसार आकारण्याचा अधिकार आहे. राज्याचा स्वत: चा कर महसूल वित्तीय वर्ष 2023-24 साठी प्रत्यक्ष आणि वित्तीय वर्ष 2024-25 साठी अर्थसंकल्पीय अंदाज, सुधारित अंदाज आणि प्रत्यक्ष **तक्ता 1.6** मध्ये दिले आहेत.

तक्ता 1.6: राज्याचा कर महसूल: 2023-24 (प्रत्यक्ष) आणि 2024-25 (अर्थसंकल्पीय अंदाज, सुधारित अंदाज आणि प्रत्यक्ष)

(₹ कोटीत)

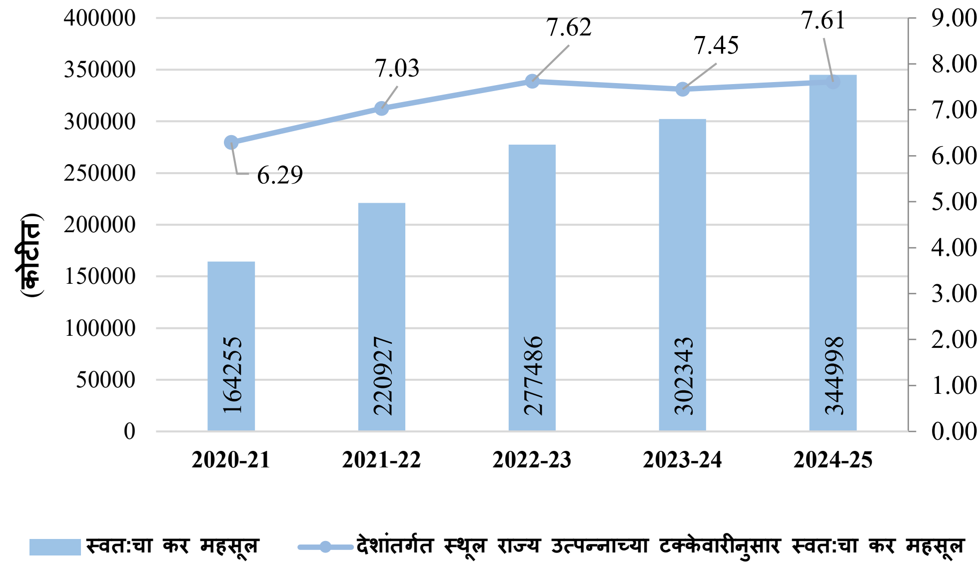
कर महसूल	2023-24 (प्रत्यक्ष रकमा)	2024-25 (अर्थसंकल्पीय अंदाज)	2024-25 (सुधारित अंदाज)	2024-25 (प्रत्यक्ष रकमा)
विक्री, व्यापार इत्यादीवरील कर	53380.47	62500.00	67375.00	58935.94
राज्य वस्तू व सेवा कर	141978.59	155755.59	167905.00	163150.99
राज्य उत्पादन शुल्क	23322.35	30500.00	30500.00	25465.95
वाहनांवरील कर	12969.32	14875.00	14875.00	14714.57
मुद्रांक शुल्क व नोंदणी शुल्क	50824.48	55000.00	60000.00	59149.91
जमीन महसूल	2689.76	3000.00	5000.00	3855.49
माल व प्रवासी कर	498.14	1760.00	1760.00	846.93
इतर कर	16680.26	19649.73	20052.23	18878.72
एकूण	**302343.37**	**343040.32**	**367467.23**	**344998.50**

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे आणि अर्थसंकल्प दस्तऐवज

तक्ता 1.6 दर्शवितो की 2024-25 मध्ये राज्य कर महसूल ₹ 3.45 लाख कोटी पर्यंत वाढला, जो अर्थसंकल्पीय अंदाजापेक्षा किंचित जास्त परंतु सुधारित अंदाजापेक्षा कमी होता, जो वर्षाच्या उत्तरार्धात संथ झालेली कर कामगिरी दर्शवतो. ही वाढ प्रामुख्याने राज्य वस्तू व सेवा कराद्वारे झाली, जी सर्वात जास्त योगदान देणारी राहिली आणि सुधारित अंदाजाचा जास्त हिस्सा होती, जे स्थिर उपभोग-आधारित कर एकत्रीकरण प्रतिबिंबित करते. मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क यांनीही अर्थसंकल्पीय अंदाज ओलांडत चांगली कामगिरी केली, आणि सुधारित अंदाजाशी समतोल साधला, जे मालमत्ता आणि मत्ता व्यवहारातील प्लावकता दर्शविते. याउलट, विक्री आणि व्यापार आणि राज्य उत्पादन शुल्कावरील कर यांनी सुधारित अंदाजांच्या तुलनेत कमी कामगिरी केली, जे एकतर सुधारित अंदाजाच्या टप्प्यावर जास्त अंदाज दर्शवितात किंवा विवेकपूर्ण वापरात घट करतात. वाहनांवरील कर मोठ्या प्रमाणात स्थिर आणि अंदाजपत्रकीय पातळीच्या जवळ राहिले, तर जमीन महसूल आणि वस्तू आणि प्रवाशांवरील कर, जरी निखालसपणे कमी होते तरी, अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि सुधारित अंदाजापासून लक्षणीय विचलन दर्शविले, जे गौण कर शीर्षांमधील अस्थिरता दर्शविते.

2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत स्वत:च्या कर महसुलाचा कल आणि त्याच्या घटकांचे विश्लेषण अनुक्रमे **आलेख 1.10** आणि **आलेख 1.11** मध्ये दर्शविले आहे.

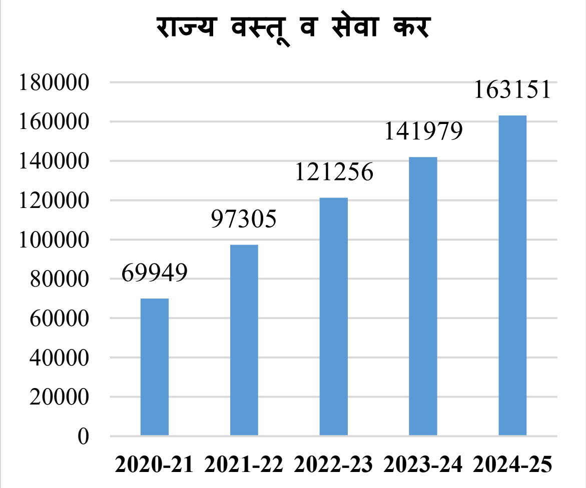
आलेख 1.10: वित्तीय वर्ष 2020-21 ते वित्तीय वर्ष 2024-25 मधील स्वतःचा कर महसुलाचा कल

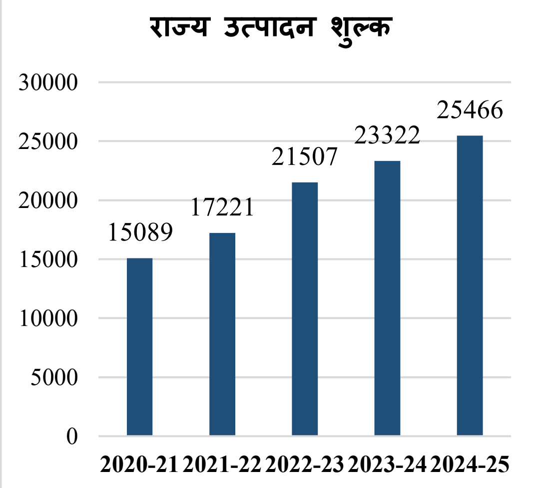

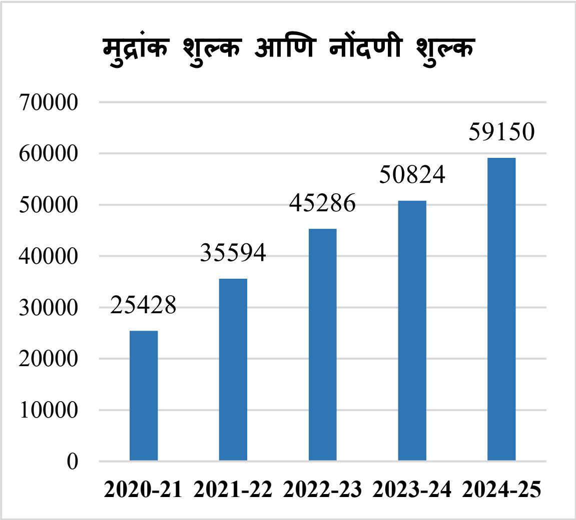
स्त्रोत: 2024-25 चे वित्तीय लेखे

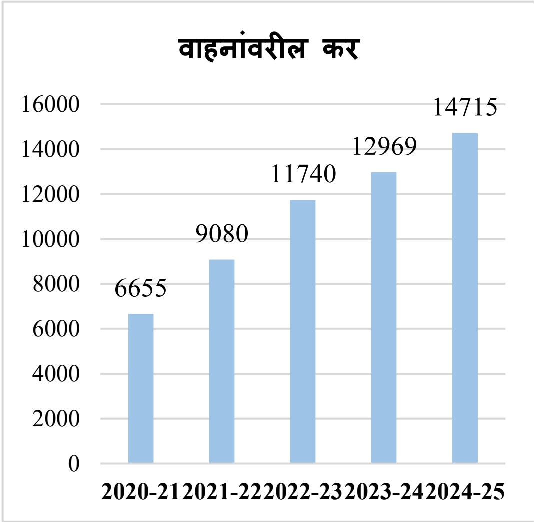
आलेख 1.11: राज्य कर महसुलाचे प्रमुख घटक

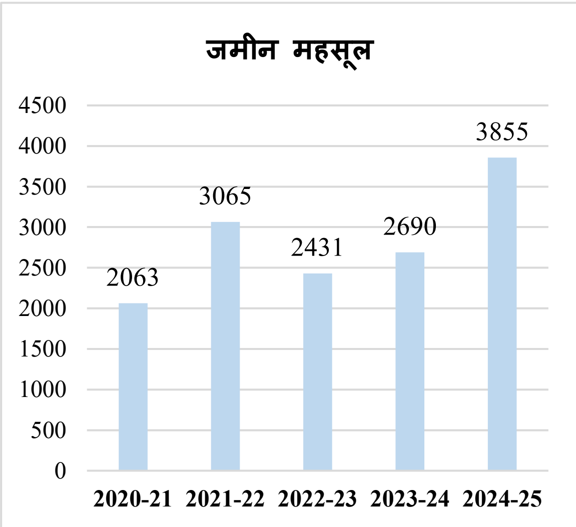
(₹ कोटीत)

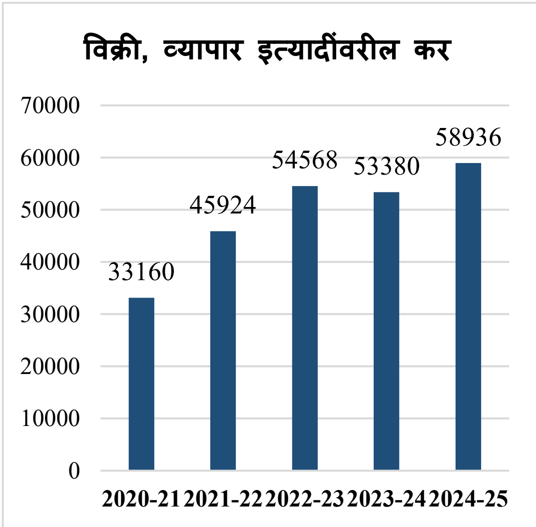

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25

राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलात 14.11 *टक्क्यांची* वाढ नोंदवली गेली, 2023-24 दरम्यान ₹ 3,02,343.37 कोटी वरून तो 2024-25 मध्ये ₹ 3,44,998.50 कोटींवर पोहोचला. एकूणच, अलीकडच्या वर्षात वेगापेक्षा, एकत्रीकरणाचे संकेत देत कल स्वतःच्या महसुली कामगिरीत वाढ झाल्याचे दर्शवतो. खालील शीर्षांत प्रामुख्याने वाढ दिसून आली:

- 2024-25 या वर्षात राज्य वस्तू व सेवा करात मागील वर्षाच्या तुलनेत 14.91 *टक्के* वाढ नोंदवण्यात आली. ही वाढ प्रामुख्याने कर संकलनातील 12.06 *टक्के* वाढ आणि राज्य वस्तू व सेवा कर व एकात्मिक राज्य वस्तू व सेवा करामधील इनपुट टॅक्स क्रेडिटच्या परस्पर वापरामध्ये झालेल्या 21.20 *टक्के* वाढीमुळे झाली होती.
- कोकण विभागीय आयुक्तांकडून प्राप्त झालेल्या इतर जमा रकमेमध्ये 63 *टक्क्यांनी* वाढ झाल्यामुळे, प्रामुख्याने जमीन महसुलात 43.34 *टक्क्यांनी* वाढ झाली."

- 2024-25 मध्ये मुद्रांकांच्या विक्रीत 2023-24 च्या तुलनेत 17 *टक्के* वाढ झाल्यामुळे मुद्रांक आणि नोंदणी शुल्काची वसुली अधिक झाली.
- 'भारतात उत्पादित केलेल्या आणि विदेशी मद्य म्हणून वर्गीकृत केलेल्या वाइन आणि स्पिरिटवरील उत्पादन शुल्क'यातून मिळालेल्या अधिक महसुलामुळे, राज्य उत्पादन शुल्क महसुलात 9.19 *टक्क्यांनी* वाढ झाली.
- विक्री, व्यापार इत्यादींवरील करात मागील वर्षाच्या वसुलीच्या तुलनेत 10.41 *टक्क्यांनी* वाढ झाली असून, याचे मुख्य कारण मूल्यवर्धित कर संकलनातील 12.28 *टक्के* वाढ हे होते.

(ii) करेतर महसूल

राज्याच्या करेतर महसुलामध्ये राज्य शासनाला करांव्यतिरिक्त इतर स्रोतांमधून मिळणारे भाडे, शुल्क, स्वामित्व धन आणि इतर जमा यांचा समावेश होतो.

वित्तीय वर्ष 2023-24 साठी प्रत्यक्ष, अर्थसंकल्पीय अंदाज , सुधारित अंदाज आणि वित्तीय वर्ष 2024- 25 साठी राज्याच्या करेतर महसुलासाठी प्रत्यक्ष आकडेवारी **तक्ता 1.7** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.7: करेतर महसूल: 2023-24 (प्रत्यक्ष) आणि 2024-25 (अर्थसंकल्पीय अंदाज, सुधारित अंदाज आणि प्रत्यक्ष)

(₹ कोटींत)

करेतर महसूल	2023-24 (प्रत्यक्ष)	2024-25 (अर्थसंकल्पीय अंदाज)	2024-25 (सुधारित अंदाज)	2024-25 (प्रत्यक्ष)
व्याज जमा	2328.73	3150.00	3150.00	2808.99
लाभांश आणि नफा	72.10	105.00	105.00	48.14
वापरकर्ता शुल्क[1]	2178.46	5454.69	5941.14	1757.47
इतर	16278.66	18065.00	20944.00	17669.78
एकूण	**20857.95**	**26774.69**	**30140.14**	**22284.38**
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे आणि अर्थसंकल्प दस्तऐवज				

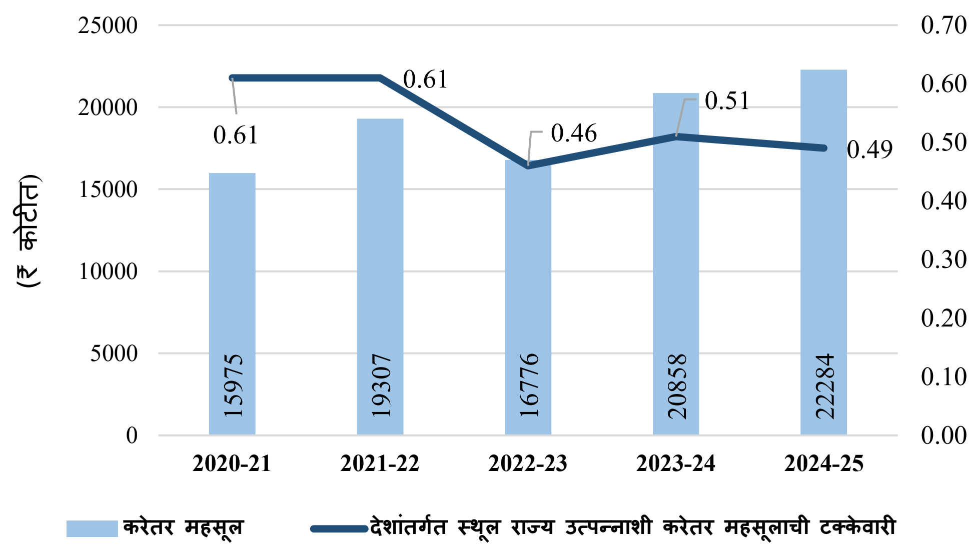
2024-25 दरम्यान करेतर महसूल ₹ 22,284.38 कोटी होता, जो अर्थसंकल्पीय आणि सुधारित अंदाजांपेक्षा कमी होता; हे दर्शवते की त्या वर्षात करेतर जमामधील अंदाजित वाढ पूर्णपणे प्रत्यक्षात आली नाही.व्याज जमांनी तुलनेने चांगली कामगिरी दर्शविली आणि करेतर महसुलाचा एक स्थिर घटक ठरला, तर लाभांश आणि नफा अपेक्षेपेक्षा कमी होता, जे राज्य गुंतवणूक आणि सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांमधून मिळणाऱ्या माफक परताव्याचे प्रतिबिंब आहे. वापरकर्ता शुल्कामध्ये अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि सुधारित अंदाज या दोन्हीच्या तुलनेत मोठी तूट दिसून आली, ज्यावरून असे सूचित होते की शुल्क आणि सेवा शुल्कामधून अपेक्षित असलेली वसुली विहित प्रमाणात होऊ

[1] शिक्षण, आरोग्य, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता, पाटबंधारे, परिवहन आणि पर्यटन या प्रमुख विभागांशी संबंधित 0202, 0210, 0215, 0700, 0701, 1054 आणि 1452 या प्रधान शीर्षांशी संबंधित सर्व करेतर महसूल वापरकर्ता शुल्क आहे.

शकली नाही. 'इतर' हा प्रवर्ग, ज्याचा करेतर महसुलात मोठा वाटा आहे, तो देखील सुधारित अंदाजापेक्षा कमी राहिला, जे संकीर्ण जमा मधील अस्थिरता दर्शवते. एकंदरीत, हा कल असे दर्शवतो की करेतर महसुलात चढ-उतार होत आहेत आणि सुधारित अंदाज व महसूल संकलनाच्या सातत्यपूर्ण प्रयत्नांद्वारे त्यात हळूहळू बळकटी आणण्यास वाव आहे.

2020-21 ते 2024-25 या कालावधीतील राज्याच्या करेतर महसुलाच्या घटकांमधील कल अनुक्रमे **आलेख 1.12** आणि **आलेख 1.13** मध्ये दर्शविले आहेत.

आलेख 1.12: करेतर महसुलातील कल

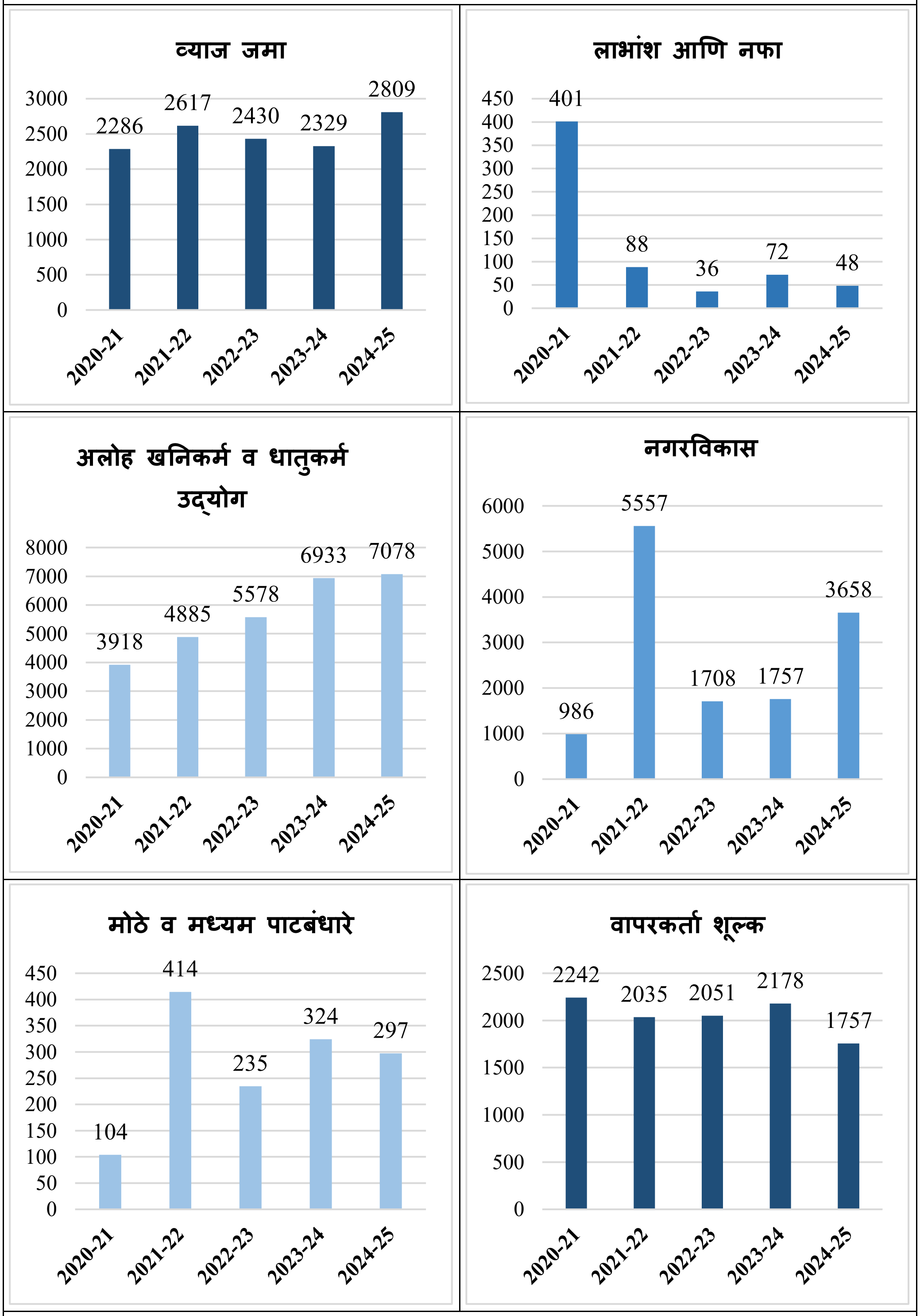

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25)

2020-21 मधील ₹ 15,975.46 कोटींवरून 2024-25 मधील ₹ 22,284.38 कोटींपर्यंत करेतर महसूल वाढला, ज्यावरून या कालावधीत संकलनात हळूहळू सुधारणा झाल्याचे दिसून येते. तथापि, ही वाढ असमान होती, 2022-23 मध्ये त्यात लक्षणीय घट झाली आणि त्यानंतरच्या वर्षांमध्ये त्यात सुधारणा झाली. स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात पाहिल्यास, करेतर महसूल 2020-21 आणि 2021- 22 दरम्यान 0.61 *टक्क्यांवरून* 2024-25 मध्ये 0.49 *टक्क्यांपर्यंत* घसरला, यावरून असे दिसून येते की करेतर जमा राज्याच्या अर्थव्यवस्थेच्या एकूण वाढीशी सुसंगत नाही. यावरून असे दिसून येते की, जरी नाममात्र संकलन वाढले असले तरी, राज्याच्या संसाधन आधारातील करेतर महसुलाचे सापेक्ष योगदान कालांतराने कमी झाले असून ही जमा स्थिर करण्यासाठी सातत्यपूर्ण प्रयत्नांची गरज अधोरेखित होते.

आलेख 1.13: करेतर महसुलाचे प्रमुख घटक

(₹ कोटीत)

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत राज्याच्या एकूण महसुली जमापैकी करेतर महसुलाचा हिस्सा पाच ते सात *टक्के* होता. 2024-25 दरम्यान झालेली वाढ ही शहरी विकास अंतर्गत (₹ 1,902 कोटी) आणि अलोह खनिकर्म व धातुकाम उद्योगाअंतर्गत ₹ 145 कोटी होती. ही वाढ प्रामुख्याने अ-लोहीय खनिकर्म व धातुकर्म उद्योगांतर्गत

उद्योग विभागाकडून खनिज सवलत नियम, 1960 अंतर्गत अधिक जमा संकलन आणि महसूल व वन विभागाकडून गौण खनिज उत्खनन नियमांतर्गत वाढीव जमा यामुळे झाली.

व्याजाची जमा हा करेतर महसुलाचा आणखी एक महत्त्वाचा घटक आहे. भारतीय रिझर्व्ह बँक नियमांनुसार, अतिरिक्त रोख रक्कमेची केंद्र शासनाच्या कोषागार देयकामध्ये गुंतवणूक केल्यामुळे ही प्राप्ती प्रामुख्याने होते. 31 मार्च 2025 रोजी, रोख शिल्लक अंतर्गत ₹ 19,640.97 कोटींची गुंतवणूक करण्यात आली होती, ज्यावर ₹ 1272.90 कोटींचे व्याज मिळत होते.

ब. केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा

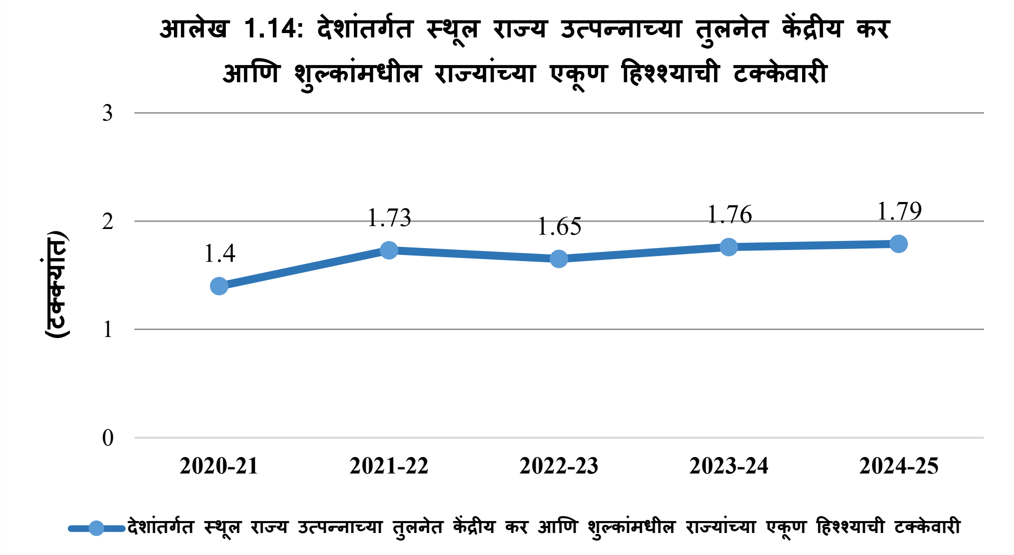
केंद्रीय कर व शुल्कातील राज्यांच्या हिश्श्याच्या घटकांमधील कल **तक्ता 1.8** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.8: केंद्रीय कर व शुल्कात हिस्सा

(₹ कोटींत)

घटक	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
केंद्रीय वस्तू व सेवा कर	10894.03	16016.73	16950.64	21653.88	23742.39
एकात्मिक वस्तू व सेवा कर	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
निगम कर	10979.94	15127.69	20125.45	21415.89	23067.22
निगम कराव्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर	11252.46	16519.71	19634.49	24732.80	29417.92
सीमा शुल्क	1969.98	3910.76	2358.10	2500.38	4135.87
केंद्रीय उत्पादन शुल्क	1231.49	2057.21	739.80	946.20	795.97
सेवा कर	151.51	627.83	93.76	13.30	2.66
विक्रेय वस्तू व सेवांवरील इतर कर व शुल्क	24.60	58.13	98.73	87.30	130.81
एकूण	**36504.01**	**54318.06**	**60000.97**	**71349.75**	**81292.84**
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे					

केंद्रीय कर आणि शुल्क यातील राज्यांच्या एकूण हिश्श्याची देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पादनाशी *टक्केवारी* **आलेख 1.14** मध्ये दर्शविली आहे.

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25)

2024-25 दरम्यान, मागील वर्षाच्या तुलनेत केंद्रीय कर हस्तांतरणात ₹ 9,943.09 कोटी (13.94 *टक्के*) वाढ झाली आहे. ही वाढ निगम कराव्यतिरिक्त 'इतर उत्पन्नावरील कर' अंतर्गत 18.94 *टक्के* आणि 'केंद्रीय वस्तू व सेवा कर' अंतर्गत 9.64 *टक्के* होती. महसूल जमामध्ये केंद्रीय कर हस्तांतरणाची *टक्केवारी* 2023-24 मधील 16.57 *टक्क्यांवरून* किंचित वाढून 2024-25 मध्ये 16.87 *टक्के* झाली आहे. हे केंद्रीय कर हस्तांतरणाची सुधारित प्लावकता आणि सापेक्ष स्थिरता दर्शवते.

सी केंद्र शासनाकडून सहाय्यक अनुदाने

केंद्र शासनाकडून सहाय्यक अनुदाने आणि त्याचे घटक यांचा कल **तक्ता 1.9** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.9: केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने

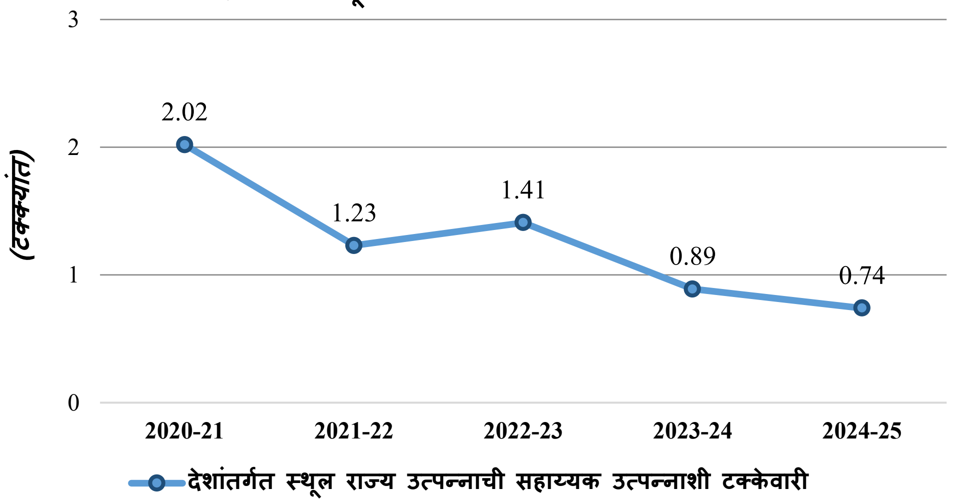
(₹ कोटींत)

शीर्ष	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
योजनेतर अनुदाने	310.92[ab]	1.01	0.00	0.00	0.00
राज्य योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	0	0.00	0.00	0.00	0.00
केंद्रीय योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	0.20	2.32	0.33	0.00	0.00
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	(-)12	-0.48	0.00	0.00	0.00
केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने	13733.52	11782.83	16240.57	17700.18	22191.56
वित्त आयोग अनुदाने	11550.00[a]	7693.12	9968.35	8840.63	7518.18
इतर हस्तांतरणे/राज्य/विधानमंडळ असलेल्या केंद्रशासित प्रदेशांसाठी अनुदाने	27152.06[b]	19280.88	25204.99	9504.59	3620.97
एकूण	**52733**	**38759.68**	**51414.24**	**36045.40**	**33330.71**

अब) 2021-22 मध्ये वर्गीकरणात बदल केल्यामुळे अनुदाने 07 वित्त आयोग अनुदाने व 08 इतर हस्तांतरण यांत हस्तांतरण
अ) 2021-22 मध्ये वर्गीकरणात बदल झाल्यामुळे 07 - वित्त आयोग अनुदाने - 104- राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीसाठी सहाय्यक अनुदाने अंतर्गत घेतलेल्या राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमध्ये सहाय्यक अनुदानापोटी योगदान (₹ 3,222.00 कोटी)
ब) 2021-22 मध्ये वर्गीकरणात बदल झाल्यामुळे 08-इतर हस्तांतरण/विधीमंडळे असलेली राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांना अनुदान 106- राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद निधीत योगदानासाठी अनुदानापोटी अर्थसहाय्य (₹ 420.12 कोटी)
स्त्रोत*:* संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

स्थूल राज्य उत्पन्नाला केंद्र शासनाकडून मिळणाऱ्या अनुदानाची *टक्के*वारी **आलेख 1.15** मध्ये दर्शविली आहे.

आलेख 1.15: भारत सरकारकडून मिळणाऱ्या सहाय्यक अनुदानाची देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25)

2024-25 दरम्यान केंद्र शासनाकडून मिळणारे सहाय्यक अनुदान हे एकूण महसुली जमेच्या 6.92 *टक्के* होते. केंद्रीय पुरस्कृत योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने (₹ 22,191.56 कोटी) हे केंद्र शासनाकडून मिळालेल्या एकूण अनुदानाच्या 66.58 *टक्के* होते. 'इतर हस्तांतरणां'मध्ये केंद्रीय रस्ते आणि पायाभूत सुविधा निधीतून मिळणाऱ्या अनुदानाचा समावेश होता, जे 2023-24 दरम्यान ₹ 886.63 कोटींवरून 2024-25 दरम्यान किंचित वाढून ₹ 891.52 कोटी झाले. वस्तू व सेवा कर लागू झाल्यामुळे महसुलाच्या नुकसानीची भरपाई 2023-24 दरम्यान ₹ 8,617.96 कोटीवरून लक्षणीय घट होऊन 2024-25 दरम्यान ₹ 2,504.45 कोटी झाली आहे. याव्यतिरिक्त, राज्य शासनाला 2024-25 दरम्यान राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद निधीसाठी ₹ 225 कोटी प्राप्त झाले.

केंद्र हस्तांतरण अधिकाधिक प्रमाणात सशर्त, योजना-आधारित समर्थनाकडे वळले असून एकूण सहाय्यामध्ये केंद्रीय पुरस्कृत योजना अनुदानांचा हिस्सा वाढत आहे. वित्त आयोग आणि इतर हस्तांतरणांमधील घट राज्याची वित्तीय लवचिकता कमी करू शकते, कारण केंद्रीय पुरस्कृत योजना निधी सामान्यतः विशिष्ट उद्दिष्टे आणि अंमलबजावणीच्या अटींशी जोडलेला असतो. वाढत्या केंद्रीय पुरस्कृत योजना समर्थनानंतरही अनुदानांमध्ये झालेली एकूण घट, खर्चातील वाढीला वित्तपुरवठा करण्यासाठी राज्याच्या स्वतःच्या संसाधनांवर आणि करांच्या विकेंद्रीकरणावर अधिक अवलंबित्व असल्याचे सूचित करते.

(i) केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदान

2024-25 दरम्यान केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी ₹ 22,191.56 कोटी अनुदानापैकी ₹ 500 कोटी वरील योजनांसाठी प्रमुख तरतूद **तक्ता 1.10** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.10: ₹ 500 कोटी पेक्षा जास्त अनुदान प्राप्त करणाऱ्या प्रमुख योजना

(₹ कोटींत)

योजनेचे नाव	2024-25	2023-24	मागील वर्षाच्या तुलनेत टक्केवारीतील बदल
प्रधानमंत्री आवास योजना	4980.58	785.21	534.30
प्रजोत्पत्ती व बाल आरोग्य आणि आरोग्य प्रणाली बळकटीकरणाला राष्ट्रीय आरोग्य अभियान आणि राष्ट्रीय शहरी आरोग्य अभियन लवचिक संचय	1950.60	1624.21	20.10
सक्षम अंगणवाडी आणि पोषण	1368.84	1699.43	(-)19.45
नागरी पुनरुज्जीवन अभियान - 500 शहरे	1345.69	205.14	555.99
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना	1247.17	1090.49	14.37
राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान	1164.27	973.57	19.59
समग्र शिक्षण अभियान	1126.27	1001.19	12.49
प्रधानमंत्री पोषण शक्ती निर्माण	1054.08	793.72	32.80
प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना	854.93	1110.8	(-)23.03
राष्ट्रीय कृषी विकास योजना	719.92	255.06	182.26
राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायद्यांतर्गत पायाभूत सुविधा, अन्नधान्याची राज्यस्तरीय वाहतूक, हाताळणी आणि रास्त भाव दुकानदारांचा नफा यांवरील खर्च भागवण्यासाठी राज्य/केंद्रशासित प्रदेशांना दिल्या जाणाऱ्या केंद्रीय सहाय्यासाठीच्या निकषांची सुधारणा.	844.58	703.54	20.05
पायाभूत सुविधांची देखभाल	590.94	1087.74	(-) 45.67
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे			

2024-25 दरम्यान प्रमुख केंद्र पुरस्कृत योजनांतर्गत वितरित केलेल्या निधीमध्ये योजनांनुसार तीव्र तफावत दिसून आली, ज्यामध्ये गृहनिर्माण आणि शहरी अभियानांमध्ये भरीव वाढ झाली, तर रस्ते जोडणी, पोषण आणि पायाभूत सुविधा देखभाल योजनांमध्ये घट किंवा कपात झाली.

(ii) पंधरावा वित्त आयोग अनुदाने

पंधराव्या वित्त आयोगाअंतर्गत राज्यांना स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी, तसेच राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी, राज्य आपत्ती निवारण निधी आणि आरोग्य क्षेत्रासाठी अनुदान देण्यात आले.

केंद्र शासनाकडून दिलेल्या अनुदानाचा तपशील **तक्ता 1.11** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.11: सहायक अनुदानाची शिफारस केलेली रक्कम, प्रत्यक्ष मुक्त केलेले आणि हस्तांतरण

(₹ कोटीत)

हस्तांतरण	2024-25 साठी 15^{व्या} वित्त आयोगाची शिफारस	2024-25* दरम्यान भारत सरकारकडून प्रत्यक्ष मुक्त केलेले	राज्य शासनाद्वारे मुक्त (भारत सरकारने मुक्त केलेल्या रकमेची एकूण टक्केवारी)
1	2	3	4
(i) पंचायती राज संस्थांना अनुदाने	**4776.00**	**3329.06**	**3329.06 (100)**
(अ) कामगिरी/बद्ध अनुदान	2865.60	2061.17	2061.17 (100)
(ब) अवबद्ध अनुदान	1910.40	1267.89	1267.89 (100)
(ii) नागरी स्थानिक संस्थांना अनुदान	**2461.00**	**494.72**	**494.72(100)**
(अ) दशलक्षाहून अधिक लोकसंख्या असलेली शहरे (वातावरणातील हवेची गुणवत्ता तसेच घन कचरा व्यवस्थापन आणि स्वच्छतेसाठी)	1391.00	0.00	0.00 (100)
(ब) दशलक्षाहून कमी लोकसंख्या असलेली शहरे (पिण्याचे पाणी, पर्जन्यजल संचयन, घनकचरा व्यवस्थापन आणि स्वच्छता यासाठी बद्ध अनुदान)	642.00	296.83	296.83 (100)
(क) दशलक्षाहून कमी उत्पन्न असलेली शहरे (स्थानिक गरजांसाठी अवबद्ध अनुदान)	428.00	197.89	197.89 (100)
स्थानिक संस्थांसाठी एकूण	**7237.00**	**3823.78**	**3823.78 (100)**
राज्य आपत्ती जोखीम व्यवस्थापन निधी (केंद्राचा हिस्सा)	3730.00	3694.00	3694.00 (100)
राज्य आपत्ती जोखीम व्यवस्थापन निधी (राज्याचा हिस्सा)	1243.00	1231.00	1231.00 (100)
आरोग्य क्षेत्रासाठी अनुदान	1467.00	1160.33	1160.33 (100)
एकंदर एकूण	**13677.00**	**9909.11**	**9909.11 (100)**
स्रोत: पंधरावा वित्त आयोग अहवाल व महाराष्ट्र शासनाने सादर केलेली माहिती, वित्तीय लेखे 2024-25			

वरील तक्त्यावरून निदर्शनास आले की, भारत सरकारने दिलेले प्रत्यक्ष अनुदान 15^{व्या} वित्त आयोगाने शिफारस केलेल्या रक्कमेपेक्षा कमी होते. नागरी स्थानिक संस्थांच्या अनुदानाच्या संदर्भात, 2024-25 दरम्यान मुक्त करण्यात आलेली ₹ 494.72 कोटी रक्कम संपूर्णपणे 2023-24 या वर्षासाठी अनुदानाच्या रोखून धरलेल्या हिश्श्याशी संबंधित आहे. यावरून असे दिसून येते की, वर्ष 2024-25 साठी नागरी स्थानिक संस्थांसाठी शिफारस केलेल्या 15^{व्या} वित्त आयोगाच्या अनुदानासाठी भारत सरकारकडून कोणताही निधी देण्यात आलेला नाही.

तसेच, दशलक्षाहून अधिक लोकसंख्या असलेली शहरे यासाठी शिफारस केलेल्या ₹ 1,391 कोटी रक्कमेच्या तुलनेत 2024-25 दरम्यान कोणतीही रक्कम मुक्त

करण्यात आली नाही. महाराष्ट्रात या श्रेणीअंतर्गत सहा[2] नागरी समूह अनुदानास पात्र आहेत. वित्त आयोगाच्या शिफारशींनुसार, दशलक्षाहून अधिक लोकसंख्या असलेल्या शहरांसाठीचे अनुदान 100 *टक्के* कामगिरीवर आधारित असून, ते दशलक्षाहून अधिक लोकसंख्या असलेली शहरे आव्हान निधी मार्फत वितरित केले जाते. शहरनिहाय दशलक्षाहून अधिक लोकसंख्या असलेली शहरे आव्हान निधीच्या वाटपापैकी एक तृतीयांश रक्कम वातावरणातील हवेच्या गुणवत्तेचे मानक साध्य करण्यासाठी राखून ठेवण्यात आली आहे, तर उर्वरित दोन तृतीयांश रक्कम पिण्याच्या पाण्याची (पावसाचे पाणी साठवणे आणि त्याचा पुनर्वापर करणे यासह) आणि घनकचरा व्यवस्थापनाची सेवा पातळीच्या मानकांवरील कामगिरीशी जोडलेली आहे.

पंचायती राज संस्थांना देण्यात येणाऱ्या अनुदानांसंदर्भात, भारत सरकारने 2024-25 दरम्यान वितरित केलेल्या ₹ 1,267.89 कोटींच्या 'बद्ध अनुदाना'मध्ये, 2021-22 या वर्षासाठीच्या अनुदानाच्या रोखून ठेवलेल्या हिश्श्याच्या ₹ 159.34 कोटींचा समावेश होता.

1.2.2 भांडवली जमा

भांडवली जमांमध्ये निर्गुंतवणुकीतून मिळालेली रक्कम, कर्ज आणि अग्रिमे वसूली, अंतर्गत स्त्रोतांकडून कर्जाची प्राप्ती (बाजार कर्ज, वित्तीय संस्था/व्यावसायिक बँकांकडून घेतलेले कर्ज) आणि भारत सरकारकडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिमे यांचा समावेश होतो. वर्ष 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान भांडवली जमा आणि त्यातील घटकांचा कल **तक्ता 1.12** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.12: भांडवली जमेच्या वाढीचा आणि रचनेचा कल

(₹ कोटीत)

राज्याच्या जमेचे स्त्रोत	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
भांडवली जमा	**88969.00**	**91667.06**	**88215.46**	**126562.90**	**144329.30**
कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	1612.35	1178.88	642.62	742.20	694.39
लोक ऋण जमा	87356.65	90488.18	87572.84	125820.67	143634.90
*अंतर्गत कर्ज**	*72360.25*	*71863.03*	*77336.95*	*115174.67*	*130848.61*
भारत सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे	*14996.40*	*18625.15*	*10235.89*	*10646.00*	*12786.29*
वार्षिक वाढीचे मूल्यांकन (टक्केवारीत)					
स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)1.74	20.42	***15.83***	11.38	11.73
भांडवली जमा (टक्केवारी)	56.06	3.03	(-)3.77	43.47	14.04
लोक ऋण जमा	57.70	3.58	-3.22	43.68	14.16
अंतर्गत कर्ज	*32.87*	*(-)0.69*	*7.62*	*48.93*	*13.61*
भारत सरकारकडून कर्ज आणि अग्रिमे	*1501.32*	*24.20*	*(-)45.04*	*4.01*	*20.10*

* अर्थोपाय अग्रिमे रक्कम वगळून

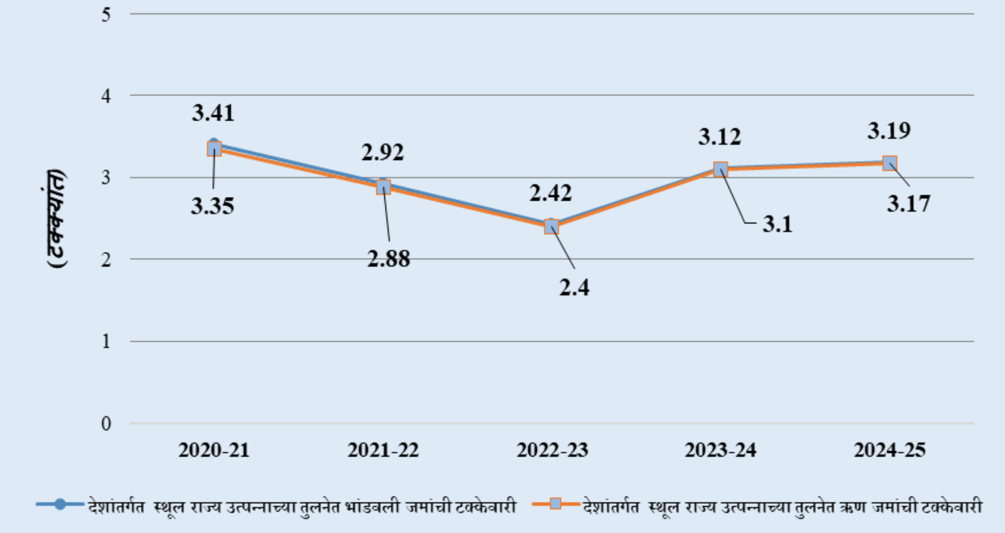
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

2 छत्रपती संभाजी नगर नागरी समूह, बृहन्मुंबई नागरी समूह, नागपूर नागरी समूह, नाशिक नागरी समूह, पुणे नागरी समूह, वसई-विरार नागरी समूह

तसेच, दहा वर्षांच्या कालावधीसाठी (2015-16 ते 2024-25) भांडवली जमांचा कल **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविला आहे. भांडवली जमा 2015-16 मधील ₹ 38,841.52 कोटी वरून 2024-25 मध्ये ₹ 1,44,329.30 कोटी पर्यंत वाढली, जी या कालावधीत 271.59 *टक्के* वाढीचा दर दर्शवते.

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार भांडवली जमा आणि ऋण जमा **आलेख 1.16** मध्ये दर्शविली आहे.

आलेख 1.16: देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार भांडवली जमा आणि ऋण जमा

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

एकूण लोक ऋणाच्या सुमारे 91 *टक्के* वाटा असलेले अंतर्गत ऋण 2020-21 मधील ₹ 72,360.25 कोटींवरून 81 *टक्क्यांनी* वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 1,30,848.61 कोटी झाले. हे कर्जावरील अधिक अवलंबित्व दर्शवते. ऋणाच्या जमांनी एकूण भांडवली जमेच्या हालचालींचे बारकाईने प्रतिबिंब दाखवले, आणि हे दर्शविते की कर्ज हा भांडवली वित्तपुरवठ्याचा मुख्य स्रोत राहिला.

वस्तू व सेवा कराच्या भरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात भारत सरकारकडून लागोपाठ ₹ 25,759.36 कोटी (2020-21 मध्ये 11,977 कोटी आणि 2021-22 मध्ये 13,782.36 कोटी) कर्जाच्या प्राप्तीमुळे भारत सरकारकडून कर्ज आणि अग्रिमांमध्ये वाढ झाली आहे. राज्य शासनाला स्वतःच्या स्त्रोतांकडून याची परतफेड करायची नाही. 2024-25 मध्ये, केंद्र सरकारने ₹ 7,982.17 कोटींची परतफेड केल्यानंतर ही रक्कम ₹ 17,777.19 कोटी होती. 2024-25 मध्ये, महाराष्ट्र शासनाला ₹ 6,726.64 कोटी प्राप्त झाले, भांडवली खर्च/गुंतवणुकीसाठी भारत सरकारकडून विशेष सहाय्य[3] (50 वर्षांसाठी व्याजमुक्त कर्ज) मुक्त करण्यात आले. ही परिवर्तनशीलता त्यांचे

[3] या योजनेंतर्गत, महाराष्ट्र शासनास 2000-21 मध्ये ₹ 514 कोटी, 2021-22 मध्ये ₹ 771.73 कोटी, 2022-23 मध्ये ₹ 6,744.16 कोटी, 2023-24 मध्ये ₹ 5,376.31 कोटी व 2024-25 मध्ये ₹ 6,726.64 कोटी प्राप्त झाले.

प्रासंगिक व योजनाबद्ध स्वरूप प्रतिबिंबीत करते जी अधिक नियोजित वित्तपुरवठा करणाऱ्या अंतर्गत ऋणांप्रमाणे नसते.

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत कर्जात झपाट्याने वाढ ही कर्जाच्या स्थिरतेवरील वाढता ताण दर्शवते. कर्जाच्या रकमेत वाढ झाल्यामुळे व्याज देयकाच्या जबाबदाऱ्या वाढू शकतात, ज्यामुळे विकासात्मक खर्चासाठी वित्तीय कक्षा कमी होऊ शकते.

1.2.3 वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे आणि प्रत्यक्ष

वित्तीय वर्ष 2020- 21 ते 2024-25 साठी 15व्या वित्त आयोगाचा प्रक्षेपित महसूल, तूट आणि स्थूल राज्य उत्पन्न आणि प्रत्यक्ष आकडेवारी **तक्ता 1.13** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.13: 15व्या वित्त आयोगाचे प्रक्षेपण आणि प्रत्यक्ष

	2020-21		2021-22		2022-23		2023-24		2024-25	
	प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष	प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष	प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष	प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष	प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष
स्थूल राज्य उत्पन्न (2011-12 मालिका- चालू किंमती)	3197657	2610651	2798375	3143821	3022845	3641543	3316610	4055847	4083534	4531518
स्वत:च्या महसुली जमा	274977	269468	208230	333312	227899	405678	253989	430596	323858	481906
राज्याचा स्वत:चा कर महसूल	253587	164255	191582	220927	209782	277486	233935	302343	262455	344999
राज्याचा स्वत:चा करेतर महसूल	21391	15975	16648	19307	18117	16776	20054	20858	22323	22284
केंद्रीय कर/शुल्कात राज्याचा हिस्सा	52465	36504	41603	54318	46280	60001	52076	71350	59163	81293
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार महसुली तूट	1.73	1.58	0.61	0.52	0.94	0.053	1.36	0.34	1.78	0.66
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार वित्तीय तूट	4.5	2.74	4.0	2.05	3.5	1.86	3.0	2.23	3.0	2.74

स्रोत: 15व्या वित्त आयोगाचा अहवाल आणि संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे

2020-25 मधील प्रत्यक्ष वित्तीय निष्कर्ष सातत्याने पंधराव्या वित्त आयोगाच्या प्रक्षेपणापेक्षा जास्त आहेत, स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ आणि महसुलाची प्लावकता यामुळे राज्याला महसूल आणि वित्तीय तूट अंदाजित पातळीपेक्षा कमी राखता आली.

1.2.4 खर्च

शासकीय खर्चाचे महसुली खर्च, भांडवली खर्च आणि कर्ज व अग्रिमे असे वर्गीकरण केले जाते. महसुली खर्चामध्ये प्रशासकीय आणि आस्थापना खर्चासह विभागांच्या देखभाल, दुरुस्ती आणि दैनंदिन कामकाजाच्या खर्चाचा समावेश होतो. भांडवली खर्च प्रकल्पांच्या प्रारंभिक बांधकामाशी आणि मालमत्तेत मंजूर सुधारणा किंवा वाढीशी संबंधित आहे. कर्ज

आणि अग्रिमांमध्ये शासनाने सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आणि इतर संस्थांना प्रदान केलेल्या निधीचा समावेश असतो, जो कालांतराने वसूल करता येतो. खर्च, स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी आणि त्याच्या घटकांचा हिस्सा यांचा तपशील अनुक्रमे **तक्ता 1.14**, **आलेख 1.17** आणि **आलेख 1.18** मध्ये दर्शविला आहे.

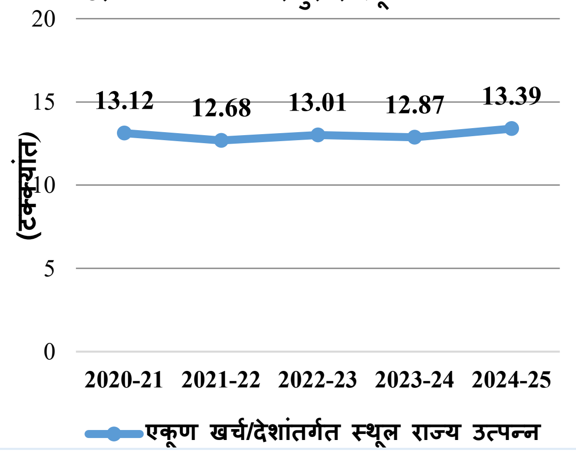
तक्ता 1.14: एकूण खर्च आणि त्याची संरचना

(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
एकूण खर्च	**342638.31**	**398792.31**	**473922.42**	**521898.02**	**606809.56**
महसुली खर्च	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
भांडवली खर्च	29686.70	46670.39	61643.61	72573.40	82773.32
कर्जे आणि अग्रिमे	2341.85	2436.03	4664.41	4974.16	12135.05
आकस्मिक निधीत विनियोजन	1500.00	0.00	200.00	0.00	0.00
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तिय लेखे					

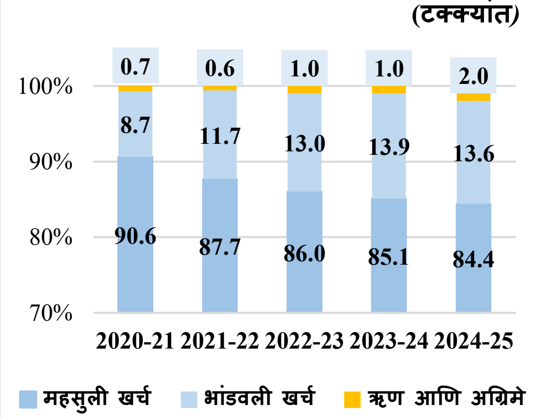
एकूण खर्च 2020-21 मधील ₹ 3.43 लाख कोटींवरून सातत्याने वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 6.07 लाख कोटी पर्यंत पोहोचला. यातून या कालावधीत शासकीय कामकाजाच्या विस्ताराचे प्रतिबिंब दिसून येते. 2020-21 मधील सुमारे 91 *टक्क्यांवरून* 2024-25 मध्ये सुमारे 84 *टक्क्यांपर्यंत* महसुली खर्चाचा सातत्यपूर्ण प्रमुख हिस्सा आहे. भांडवली खर्चात लक्षणीय वाढ नोंदवली गेली आहे, अजून ती पाच वर्षात जवळजवळ तिप्पट झाली आहे, जी विशेषत: 2021-22 पासून मालमत्ता निर्मिती खर्चाच्या हळूहळू सशक्तीकरणाकडे लक्ष वेधते. 2023-24 पर्यंत कर्ज आणि अग्रिमे हा तुलनेने अल्प घटक राहिला परंतु 2024-25 मध्ये त्यात झपाट्याने वाढ झाली, ज्यामुळे अधिक आर्थिक सहाय्याकरीता खर्च करण्याच्या संरचनेत बदल झाल्याचे निदर्शनास आले. एकंदरीत, भांडवली खर्चाचा हिस्सा कालांतराने सुधारला असला तरी, खर्चाची संरचना मोठ्या प्रमाणात महसूल-आधारित राहिली आहे, जी विकासात्मक खर्च आणि वित्तीय स्थिरता यांच्यात संतुलन राखण्याची गरज अधोरेखित करते.

आलेख 1.17: देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार एकूण खर्च

आलेख 1.18: एकूण खर्चातील घटकांचा वाटा

(टक्क्यांत)

स्त्रोत : संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

2024-25 या आर्थिक वर्षात राज्याने केलेल्या एकूण ₹ 6,06,809.56 कोटींच्या खर्चापैकी ₹ 29,709.74 कोटींचा काही भाग वित्त आयोगाकडून मिळणारे अनुदान आणि केंद्रीय पुरस्कृत योजनेतील केंद्र सरकारचा हिस्सा यांसारख्या जमांमधून केलेला आहे.

क्षेत्र-निहाय एकूण खर्च

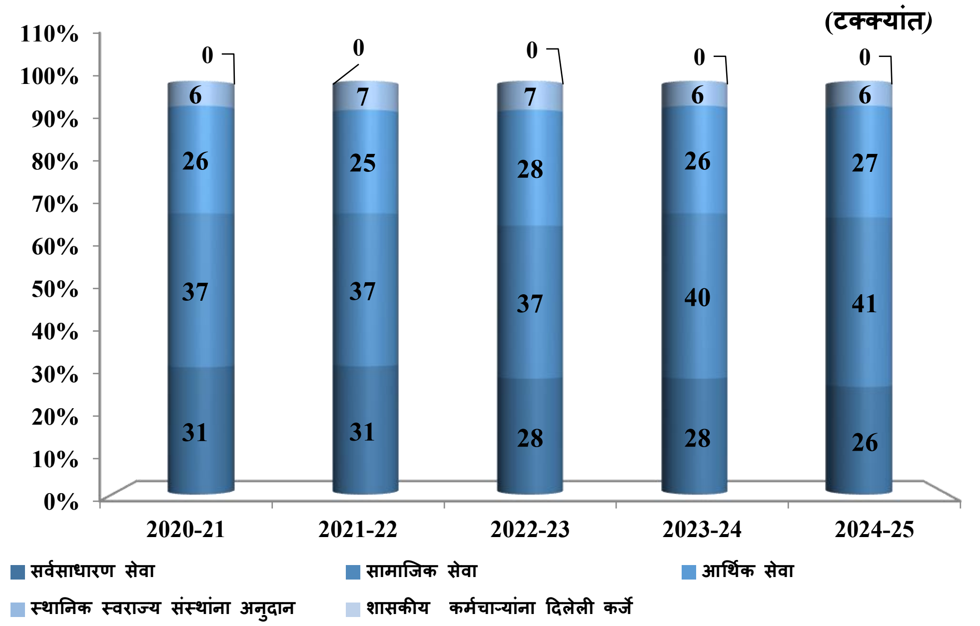
2020-21 ते 2024-25 दरम्यान एकूण खर्चाची क्षेत्र-निहाय संरचना **तक्ता 1.15** मध्ये आणि दहा वर्षांसाठी **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविले आहे. याशिवाय, एकूण खर्चातील विविध क्षेत्रांचा तुलनात्मक हिस्सा **आलेख 1.19** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.15: एकूण खर्चाची क्षेत्र-निहाय संरचना

(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
सर्वसाधारण सेवा	105350.14	124426.53	134117.37	145454.60	159490.96
सामाजिक सेवा	127591.26	148469.10	175509.53	206967.85	249305.90
आर्थिक सेवा	89073.92	99449.15	130712.98	136753.97	161242.60
स्थानिक स्वराज्य संस्थांना अनुदाने	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे आणि अग्रिमे	226.61	484.99	708.05	832.93	990.08
स्त्रोत : संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

आलेख 1.19: एकूण खर्चात विविध क्षेत्रांचा हिस्सा

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

राज्याचा एकूण खर्च 2020-21 मधील ₹ 3,42,638.31 कोटींवरून वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 6,06,809.56 कोटी झाला. खर्चाची रचना सर्वसाधारण, सामाजिक आणि आर्थिक सेवा या सर्व क्षेत्रांमधील महसुली खर्चाचे स्पष्ट प्राबल्य दर्शवते - ज्यावरून

सूचित होते की राज्याच्या खर्चाचा एक मोठा हिस्सा वेतन, निवृत्तीवेतन आणि देखभाल यासारख्या आवर्ती आणि उपभोग-संबंधित दायित्वे पूर्ण करण्यासाठी निर्देशित केला जातो. सर्वसाधारण सेवांमध्ये, महसुली खर्च हा जवळजवळ संपूर्ण खर्च असून सामाजिक आणि आर्थिक सेवांमध्ये तो अनुक्रमे सुमारे 90 *टक्के* आणि 70 *टक्के* आहे.

याउलट, मत्ता निर्मिती आणि दीर्घकालीन उत्पादक क्षमतेत योगदान देणारा भांडवली खर्च तुलनेने कमी असून वर्षानुवर्षे अस्थिरता दर्शवतो. जरी निरपेक्ष अटींमध्ये एकूण वाढ झाली असली तरी, विशेषत: आर्थिक आणि सामाजिक सेवांमध्ये, वर्षानुवर्षे चढ-उतार गुंतवणूकीच्या प्राधान्यक्रमांमध्ये विसंगती दर्शवितात. कर्ज आणि अग्रिमांवरील खर्च नगण्य असून विकासात्मक कर्जाला प्रोत्साहन देण्यासाठी या साधनाचा मर्यादित वापर दर्शवितो.

विशेषत: सामाजिक आणि आर्थिक क्षेत्रातील भांडवली खर्चात अधिक शाश्वत आणि स्थिर वाढ झाल्यास खर्चाची गुणवत्ता वाढेल आणि दीर्घकालीन वाढ आणि विकास उपक्रमांना समर्थन मिळेल.

1.2.4.1 महसुली खर्च

मागील थकीत सेवा आणि दायित्वे यांचा सध्याचा स्तर राखण्यासाठी महसूल खर्च केला जातो. त्यामुळे राज्याच्या पायाभूत सुविधा आणि सेवा जाळ्यात कोणतीही भर पडत नाही. महसुली खर्चातील वाढ, एकूण खर्चाशी त्याचे गुणोत्तर, स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महसुली जमा **तक्ता 1.16** मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 1.16: महसुली खर्च - मूळ मापदंड

(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
एकूण खर्च	342638.31	398792.31	473922.42	521898.02	606809.56
महसुली खर्च	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
महसुली जमेच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	115.27	104.91	100.48	103.19	106.22
एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	90.65	87.69	86.01	85.14	84.36
महसुली खर्च /स्थूल राज्य उत्पन्न (*टक्के*)	11.90	11.12	11.19	10.96	11.30
वार्षिक प्रगती (*टक्केवारीत*)					
महसुली खर्च	3.43	12.58	16.57	9.01	15.20
स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ/प्रगती	-1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

दहा वर्षांच्या कालावधीतील (2015-16 ते 2024-25) एकूण खर्च आणि महसूल खर्चाचा कल **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविला आहे.

एकूण खर्चाच्या हिश्शात हळूहळू घट होत असूनही, बहुतेक वर्षांमध्ये महसुली खर्च महसुली जमेपेक्षा जास्त राहिला, 2024-25 मध्ये त्याची वाढ स्थूल राज्य उत्पन्नापेक्षा अधिक असल्यामुळे महसूल शिलकीवर सातत्याने ताण असल्याचे दिसून येते.

अ. क्षेत्र-निहाय महसुली खर्च

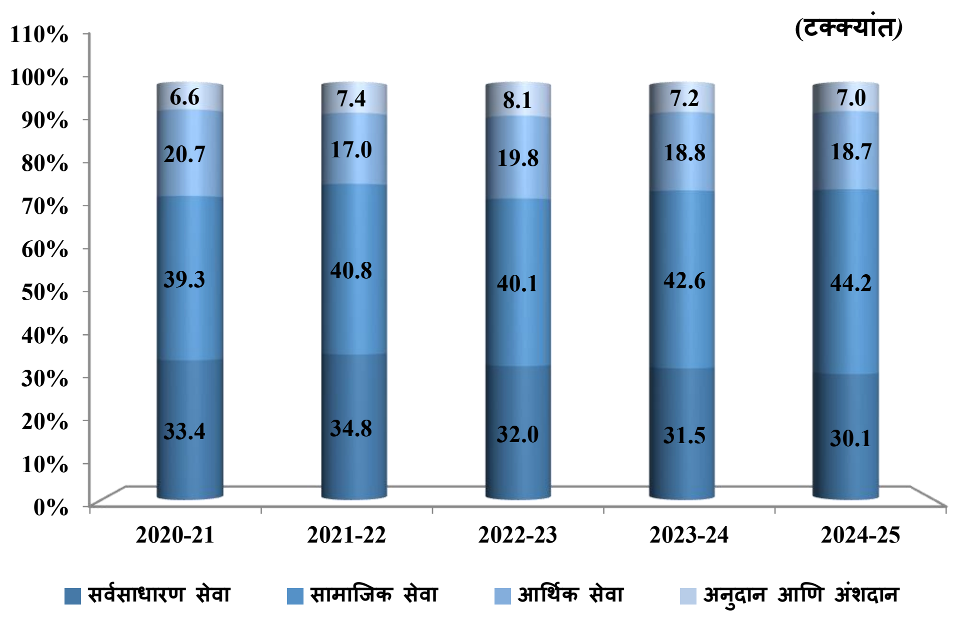
महसुली खर्चाची क्षेत्र-निहाय संरचना **तक्ता 1.17** मध्ये दर्शविली आहे आणि महसुली खर्चातील विविध क्षेत्रांचा सापेक्ष हिस्सा **आलेख 1.20** मध्ये दर्शविला आहे. क्षेत्र-निहाय तपशीलवार खर्च **परिशिष्ट 1.2** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.17: क्षेत्र-निहाय महसुली खर्च

(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
सर्वसाधारण सेवा	103853.75	121745.32	130590.81	139874.71	154221.72
सामाजिक सेवा	122023.44	142523.26	163329.15	189224.05	226084.95
आर्थिक सेवा	64336.19	59454.77	80819.94	83363.03	95814.50
सहाय्यक अनुदाने आणि अंशदान	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

आलेख 1.20: महसुली खर्चात विविध क्षेत्रांचा हिस्सा

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

2024-25 मध्ये सामाजिक सेवा अंतर्गत महसुली खर्च वाढून ₹ 2,26,084.95 कोटी झाला, कारण सामान्य शिक्षण (₹ 83,879.64 कोटी) आणि सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण (₹ 45,760.13 कोटी) वर भरीव खर्च झाला. महिला कल्याणअंतर्गत 2023-24 मधील ₹261.78 कोटींवरून 2024- 25 मध्ये ₹ 33,554.36 कोटी इतकी तीव्र वाढ

दिसून आली, विशेषत: *'मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहीण योजना'* या योजनेअंतर्गत, ज्यात भांडवल निर्मितीऐवजी लोककल्याणाभिमुख हस्तांतरणाकडे मोठा कल दिसून आला. 2023-24 च्या तुलनेत गृहनिर्माण (54.69 *टक्के)* आणि पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता (31.81 *टक्के)* या खर्चात लक्षणीय घट झाली आहे, ज्यामुळे सामाजिक क्षेत्रातील पायाभूत सुविधांशी संबंधित गुंतवणूकीत घट झाली आहे, ज्यामुळे सेवा वितरणाच्या शाश्वततेवर विपरित परिणाम होऊ शकतो.

आर्थिक सेवा अंतर्गत महसूल खर्च 2023-24 ते 2024-25 पर्यंत 14.94 *टक्क्यांनी* वाढून ₹ 95,814.50 कोटींवर पोहोचला. *जवाहर ग्राम समृद्धी योजना* आणि अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींसाठी लक्ष्यित कार्यक्रमांसह केंद्रीय सहाय्य योजनांशी संबंधित वाढीसह कृषी आणि संलग्न सेवा आणि ग्रामीण विकासावरील खर्चाचा वाढता कल निदर्शनास येतो.

ऊर्जा क्षेत्रातील खर्चात 40.54 *टक्क्यांची* भरीव वाढ (₹ 18,396.57 कोटी) मुख्यत्वे कृषी पंप ग्राहकांसाठी ऊर्जा दरातील सवलतींमुळे झाली. यामुळे ग्रामीण उपजीविकेचे समर्थन होत असताना, यामुळे वारंवार देण्यात येणाऱ्या अर्थसहाय्यात देखील भर पडते, ज्यामुळे पायाभूत सुविधांच्या विस्तारासाठी वित्तीय कक्षेवर संभाव्यत: ताण येतो.

ब वचनबद्ध खर्च

महसूल लेख्यावरील राज्य शासनाच्या वचनबद्ध खर्चामध्ये व्याज देयके, वेतन आणि मजुरी आणि निवृत्तीवेतनावरील खर्च यांचा समावेश आहे. शासकीय संसाधनांवर त्याचा पहिला प्रभार आहे. वचनबद्ध खर्चाचे घटक **तक्ता 1.18** मध्ये दर्शविला आहे आणि महसूल जमेची *टक्केवारी* म्हणून वचनबद्ध खर्च आणि इतर खर्चासाठी उर्वरित वित्तीय कक्षा **आलेख 1.21** मध्ये दर्शविली आहे

तक्ता 1.18: वचनबद्ध खर्चाचे घटक

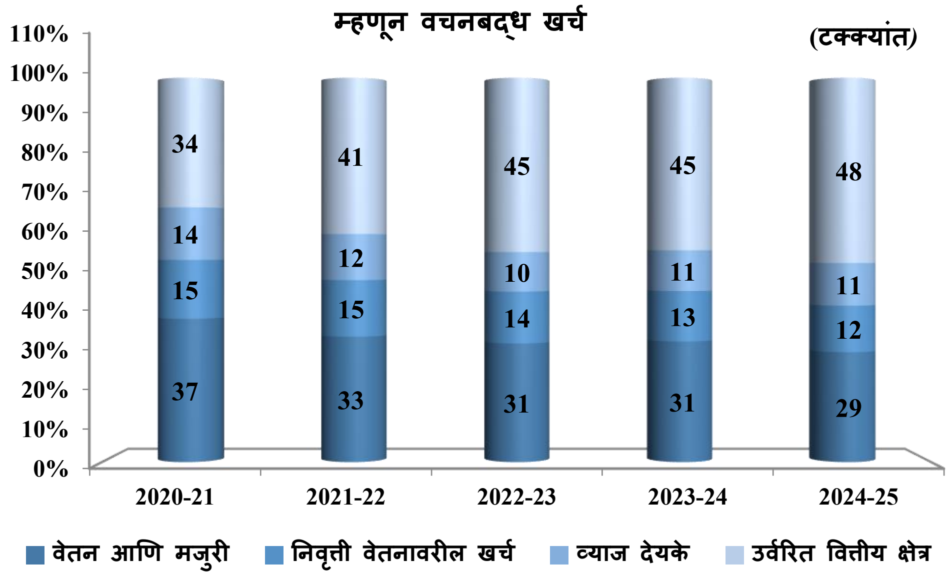
(₹ कोटीत)

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
वेतन आणि मजुरी*	100529.17	108791.45	125409.39	135044.82	137979.17
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	41194.31	49112.25	54575.45	56598.13	58262.46
व्याज प्रदाने	36969.77	40158.04	41689.16	45651.91	53455.11
एकूण	**178693.25**	**198061.74**	**221674.00**	**237294.86**	**249696.74**
महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून वचनबद्ध खर्च	**57.53**	**56.64**	**54.38**	**53.40**	**48.78**

** सहाय्यक अनुदानातून प्रदान केलेली वेतने समाविष्ट*

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

आलेख 1.21: महसूल जमेची टक्केवारी आणि उर्वरित वित्तीय क्षेत्र म्हणून वचनबद्ध खर्च

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

वेतन आणि मजुरी, निवृत्तीवेतन आणि व्याज देयके यांचा समावेश असलेला वचनबद्ध खर्च राज्याच्या महसुली जमेतून बराचसा केला जातो. 2020-21 आणि 2024-25 दरम्यान, महसुली जमा ₹ 2,69,467.91 कोटींवरून ₹ 4,81,906.43 कोटी (सुमारे 79 *टक्क्यांनी* वाढ) पर्यंत वाढली, तर वचनबद्ध खर्च ₹ 1,78,693.25 कोटींवरून ₹ 2,49,696.74 कोटी (सुमारे 40 *टक्क्यांनी* वाढ) पर्यंत वाढला. महसुली जमेमध्ये वचनबद्ध खर्चाचा वाटा, जरी 2020-21 मधील 66.31 *टक्क्यांवरून* 2024-25 मध्ये 51.81 *टक्क्यांपर्यंत* किरकोळ घट दर्शवत असला तरी, लक्षणीय राहिला.

स्थूल राज्य उत्पन्न *टक्केवारीनुसार* वचनबद्ध खर्च 2020-21 मधील 6.84 *टक्क्यां*वरून 2024- 25 मध्ये 5.51 *टक्क्यांवर* घसरला. अलिकडच्या वर्षांत राज्याने वित्तीय कक्षेत काही सुधारणा दर्शविली आहे, परंतु वचनबद्ध खर्च जास्त असून वित्तीय लवचिकतेवर मर्यादा आणत आहे. दीर्घकालीन वित्तीय शाश्वतता सुनिश्चित करण्यासाठी उत्पादक आणि भांडवली खर्चाला प्राधान्य देण्यासाठी सातत्यपूर्ण प्रयत्नांची गरज आहे.

क. अर्थसहाय्य

मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात अनुदानात ₹ 8,035.68 कोटी (16.72 *टक्के)* वाढ झाली. ही वाढ प्रामुख्याने कृषी पंप ग्राहकांना ऊर्जा दरातील सवलतीवर ₹ 5,629.09 कोटी आणि कापूस, सोयाबीन आणि इतर तेलबिया पिकांच्या उत्पादकता वाढीसाठी आणि मूल्य साखळी विकासासाठी विशेष कृती योजनेवर ₹ 2,601 कोटींची वाढ झाल्यामुळे झाली होती.

2020-21 ते 2024-25 साठी विभाग-निहाय प्रमुख अर्थसहाय्य **तक्ता 1.19** मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 1.19: वित्तीय वर्ष 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान विभाग-निहाय अर्थसहाय्य

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	4653.18	5419.01	6696.60	15561.84	19545.78
2	उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार	10351.51	15143.42	18377.24	17314.45	21881.82
3	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	1924.21	1593.41	2299.47	2606.76	2304.34
4	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	2125.25	2399.96	3587.06	2956.97	2269.45
5	सहकार, विपणन आणि वस्त्रोद्योग	17333.20	1203.70	6641.38	2539.11	1421.91
6	गृह	2321.08	2130.00	3303.00	3960.00	3890.01
7	ग्राम विकास	208.08	262.60	378.58	2305.36	1626.90
8	आदिवासी विकास	1725.04	868.69	1771.26	666.30	3021.56
9	अन्य विभाग	220.03	116.41	103.78	142.70	127.42
एकूण अर्थसहाय्य		**40861.58**	**29137.20**	**43158.36**	**48053.49**	**56089.18**
स्त्रोत: 2024-25 साठीचे वित्तीय लेखे						

2024-25 मध्ये ₹ 1,000 कोटी पेक्षा जास्त प्रमुख अर्थसहाय्य योजना **तक्ता 1.19** मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता: 1.19 (अ): 2024-25 मध्ये ₹ 1,000 कोटी पेक्षा जास्त प्रमुख अर्थसहाय्य योजना

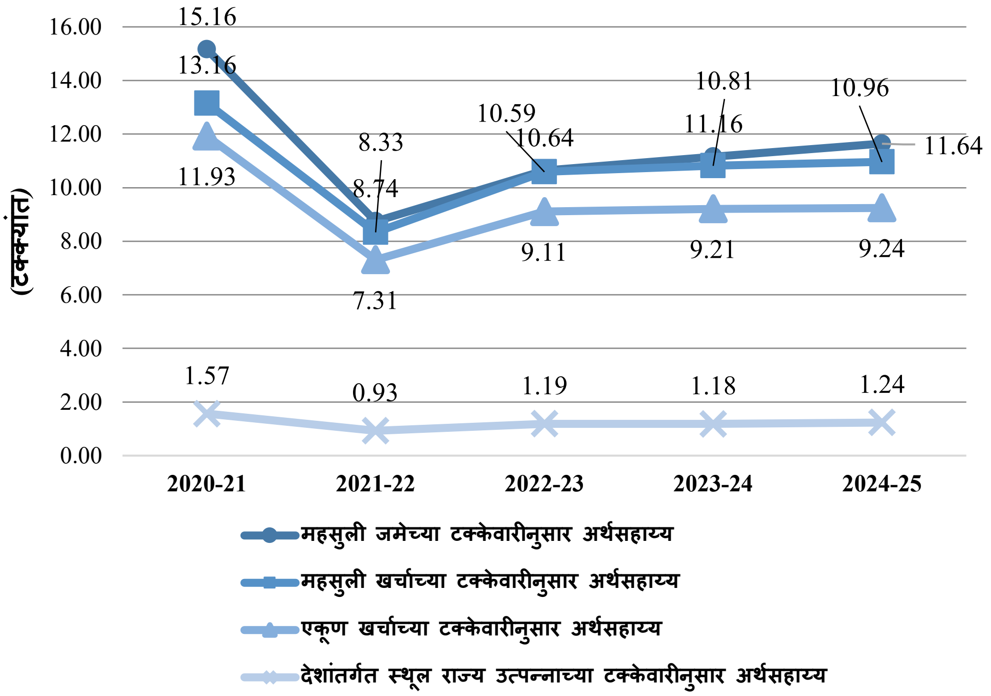
अनु. क्र.	योजनेचे वर्णन	रक्कम (₹ कोटीत)
1	कृषी पंप ग्राहकांसाठी ऊर्जा दरात सवलत	12985.00
2	नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजना (100 *टक्के* राज्य योजना)	5975.28
3	प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेंतर्गत हप्त्यावर अर्थसहाय्य	5814.56
4	प्रोत्साहन पॅकेज योजनेअंतर्गत प्रोत्साहन[4]	5600.00
5	आस्थापना- परिवहन आयुक्त (महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाला झालेल्या तोट्याची भरपाई करण्यासाठी)	3820.00
6	कापूस, सोयाबीन आणि इतर तेलबिया पिकांची उत्पादकता आणि मूल्य साखळी विकासासाठी विशेष कृती योजना	3116.87
7	अतिरिक्त दुधाचे रूपांतरण आणि निर्यातीसाठी अनुदान	1399.36
8	केंद्रीय आधारभूत किंमत योजनेंतर्गत तूट भरून काढण्यासाठी अनुदान	1380.19
9	औद्योगिक ग्राहकांना ऊर्जा दरात सवलत	1200.00
10	प्रधानमंत्री आवास योजना (ग्रामीण) (केंद्राचा हिस्सा 60 *टक्के)*	1179.35
11	यंत्रमाग ग्राहकांसाठी ऊर्जा दरात सवलत	1100.00
स्त्रोत: 2024-25 साठीचे वित्तीय लेखे		

[4] कमी विकसित भागात उद्योगांचा प्रसार करण्यास वितरण करण्यास प्रोत्साहित करण्यासाठी शासन प्रोत्साहन पॅकेज योजना म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या योजने अंतर्गत 1964 पासून राज्यातील विकसनशील प्रदेशात नवीन/ विस्तारित घटक स्थापन करण्यासाठी प्रोत्साहनांचे पॅकेज देत आहे.

वरील तक्त्यात दर्शविल्याप्रमाणे, 2024-25 मधील सर्वात मोठा अर्थसहाय्याचा हिस्सा घेणारा घटक म्हणजे कृषी पंप ग्राहकांना ऊर्जा दरातील सवलत, जी एकूण अनुदान वितरणाच्या 23 *टक्के* होती. नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजना, पीक विमा प्रीमियम आणि पॅकेज योजना या चार योजनांना दिलेल्या अर्थसहाय्यासह या चार योजनांचा हिस्सा वर्षभरातील एकूण अर्थसहाय्याच्या 54 *टक्के* आहे.

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान महसुली जमा, महसुली खर्च, एकूण खर्च आणि स्थूल राज्य उत्पन्न यांच्या टक्केवारीनुसार अर्थसहाय्याचा कल **आलेख 1.22** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 1.22: अर्थसहाय्याचे कल विश्लेषण

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

2022-23 पासून राज्याच्या जमा आणि खर्चातील अनुदानाचा मदतीचा हिस्सा वाढला, जो अर्थसहाय्य वचनबद्धतेमुळे वाढता वित्तीय ताण सूचित करतो. सामाजिक-आर्थिक उद्दिष्टे साध्य करण्यात अर्थसहाय्य महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत असताना, महसुली जमा आणि एकूण खर्चाच्या प्रमाणात अर्थसहाय्याचा खर्चाचा वाढता कल वाढता वित्तीय भार दर्शवतो. या अर्थसहाय्याचा महत्त्वपूर्ण हिस्सा, विशेषत: वीज दर सवलती आणि कृषी सहाय्य योजनांशी संबंधित अर्थसहाय्ये वारंवार येतात, ज्यामुळे वित्तीय लवचिकता मर्यादित होते.

शासनाने, लक्ष्यित अर्थसहाय्याला प्राधान्य देणे, गळती कमी करणे आणि आर्थिक संसाधने सामाजिक आणि आर्थिक परिणाम असलेल्या योजनांकडे वळवली जातील याची खात्री करण्यासाठी मोठ्या अर्थसहाय्य योजनांचे मूल्यांकन करावे.

डी. स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर संस्थांना राज्य शासनाकडून वित्तीय सहाय्य

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदानाद्वारे प्रदान केलेले सहाय्य **तक्ता 1.20** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.20: स्थानिक स्वराज्य संस्था व इतर संस्थांना वित्तीय सहाय्य

(₹ कोटीत)

संस्था	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
(अ) स्थानिक स्वराज्य संस्था					
महानगरपालिका आणि नगरपालिका	30101.99	36340.72	40832.22	52755.18	50608.71
महानगरपालिका आणि नगरपालिकांना भांडवली मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी अनुदाने	**0**	**84**	**140**	**193**	**250.32**
जिल्हा परिषद आणि इतर पंचायती राज संस्था	28724.25	29417.83	37504.47	42463.31	45757.56
पंचायती राज संस्थांसाठी भांडवली मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी अनुदाने	**350**	**113**	**213**	**120**	**139.82**
एकूण (अ)	**58826.24**	**65758.55**	**78336.69**	**95218.49**	**96366.27**
(ब) अन्य					
शैक्षणिक संस्था (अनुदानित शाळा, अनुदानित महाविद्यालये, विद्यापीठे इ.)	35899.78	39536.97	47821.21	54108.80	53746.17
विकास प्राधिकरण	2303.49	1631.33	4511.15	3302.54	4560.92
रुग्णालये आणि इतर धर्मादाय संस्था	7345.86	9693.05	8030.81	10054.35	11226.91
इतर संस्था	29405.90	38152.96	49090.03	42184.68	77395.87
एकूण (ब)	**74955.03**	**89014.31**	**109453.2**	**109650.37**	**146659.87**
एकूण (अ+ब)	**133781.27**	**154772.86**	**187789.89**	**204868.86**	**243026.14**
भांडवली मालमत्ता निर्मितीसाठी एकूण सहाय्य अनुदाने	1686.84	1254.48	1891.15	2018.02	2851.55
महसुली खर्च	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीनुसार सहाय्य	43.07	44.26	46.07	46.11	47.48

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान संस्थांना दिल्या जाणाऱ्या शासकीय सहाय्यात स्थिर आणि लक्षणीय वाढ झाली आहे. एकूण सहाय्य 2020-21 मधील ₹ 1,33,781.27 कोटींवरून वाढून 2024- 25 मध्ये ₹ 2,43,026.14 कोटींवर पोहोचले. त्याचबरोबर, महसुली खर्चाच्या *टक्केवारीत* 43.07 *टक्क्यांवरून* 47.48 *टक्क्यांपर्यंत* वाढ झाली.

महसुली खर्चात संस्थात्मक सहाय्याचा वाढता हिस्सा स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांचे राज्याच्या सहाय्यावरील वाढते अवलंबित्व दर्शवते. भांडवली अनुदानापेक्षा महसुली सहाय्याचे प्राबल्य मालमत्ता निर्मितीवर मर्यादित भर दर्शविते, ज्यामुळे दीर्घकालीन सेवा वितरण आणि वित्तीय स्थिरतेवर संभाव्य परिणाम होतात.

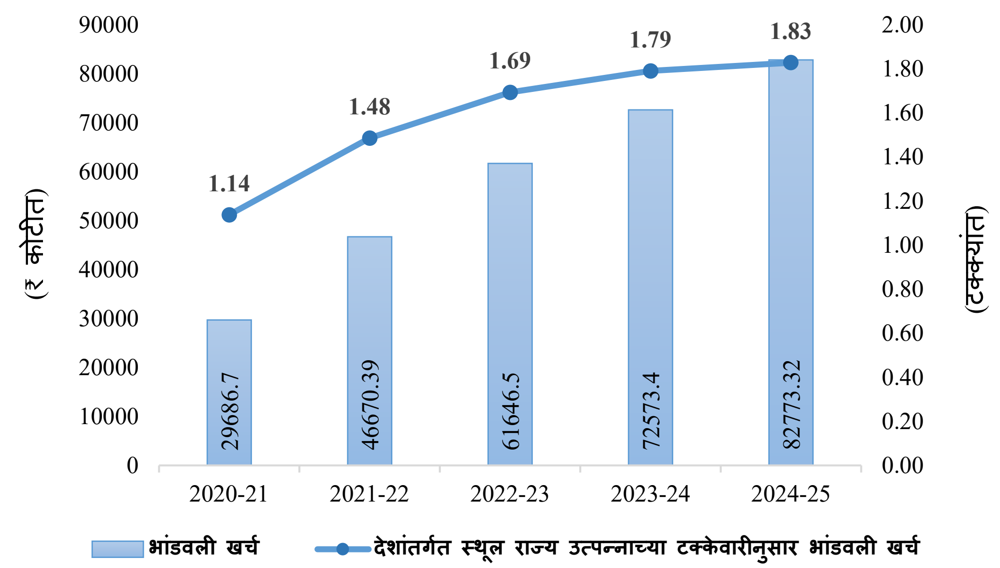
वर्ष 2024- 25 मध्ये, राज्य शासनाने जकात कर रद्द केल्यामुळे नगरपरिषदांना ₹ 2,717.40 कोटी आणि वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे होणाऱ्या महसुलाच्या नुकसानीसाठी महानगरपालिकांना सहाय्य म्हणून ₹ 28,607.34 कोटी दिले.

'इतर' श्रेणी अंतर्गत अनुदानधारक संस्थांना 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान लक्षणीय मदत मिळाली. 'इतर' श्रेणी अंतर्गत अनुदानप्राप्त संस्थांची नोंद करणे आणि राज्य शासनाच्या संबंधित अनुदान वितरण विभागांकडे तयार केलेल्या मालमत्तेचा तपशील नसणे ही चिंतेची बाब आहे, कारण यामुळे असे व्यवहार अपारदर्शक ठरतात.

1.2.4.2 भांडवली खर्च

भांडवली खर्च हा प्रामुख्याने रस्ते, इमारती इत्यादी अचल पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीवरील खर्च आहे. केंद्र आणि राज्य या दोन्ही ठिकाणी, भांडवली खर्च हा अर्थसंकल्पीय सहाय्य आणि अतिरिक्त अर्थसंकल्पीय संसाधने/ अर्थसंकल्पबाहय कर्जातून पूर्ण केला जात आहे. यात राज्य शासनाने कंपन्या/महामंडळांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीचाही समावेश आहे. गेल्या पाच वर्षांतील म्हणजेच 2020- 21 ते 2024-25 या कालावधीतील भांडवली खर्चाचा कल **आलेख 1.23** मध्ये दर्शविला आहे. गेल्या दहा वर्षांतील (2015-16 ते 2024-25) भांडवली खर्चाचा कल **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 1.23: राज्यातील भांडवली खर्च

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

₹ 82,773.32 कोटींच्या भांडवली खर्चाव्यतिरिक्त, राज्य शासनाने स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर संस्थांना भांडवली मालमत्ता निर्मितीसाठी अनुदान सहाय्य म्हणून ₹ 2,851.55 कोटी हस्तांतरित केले. कर्ज जमेच्या तुलनेत भांडवली खर्चाची टक्केवारी 57.63 *टक्के* होती, ज्यावरून हे सूचित होते की कर्जाचे पायाभूत सुविधांच्या विकासात योग्य प्रमाणात रूपांतर झाले नाही.

राज्याचा भांडवली खर्च 2020-21 मधील ₹ 29,686.70 कोटींवरून वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 82,773.32 कोटी झाला आहे. 2020-21 मध्ये 18 *टक्क्यांच्या* घसरणीनंतर, मुख्यत्वे कोविड- 19 महामारीमुळे उद्‌भवलेल्या वितीय ताणामुळे, भांडवली खर्चाने 2021-22 मध्ये 57 *टक्क्यांच्या* वाढीसह जोरदार उसळी घेतली आणि त्यानंतर मात्र मध्यम दराने वाढ सुरूच राहिली. स्थूल राज्य उत्पन्नाचा हिस्सा म्हणून, भांडवली खर्च 2020-21 मधील 1.14 *टक्क्यांवरून* 2024- 25 मध्ये 1.83 *टक्क्यांपर्यंत* वाढला. एकूण खर्चातील भांडवली खर्चाचा वाटा 2020-21 मधील *नऊ* टक्क्यांवरून 2024-25 मध्ये 14 *टक्क्यांपर्यंत* वाढला आहे, जो खर्चाच्या गुणवत्तेत हळूहळू सुधारणा दर्शवतो.

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत निव्वळ रूपात व स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या सापेक्ष असलेली भांडवली खर्चातील स्थिर वाढ सार्वजनिक खर्चाच्या गुणवत्तेत सुधारणा दर्शवते. तथापि, हा कल टिकवून ठेवणे, अलिकडच्या वर्षांत भांडवली जमेमध्ये कर्जामुळे झालेल्या वाढीसह निरंतर महसूल प्लावकतेत आणि विवेकी कर्ज व्यवस्थापनावर अवलंबून असेल.

ए. क्षेत्र-निहाय भांडवली खर्च

भांडवली खर्चाची क्षेत्र-निहाय रचना **तक्ता 1.21** मध्ये दिली आहे. क्षेत्र-निहाय तपशीलवार खर्च **परिशिष्ट 1.2** मध्ये दर्शविला आहे.

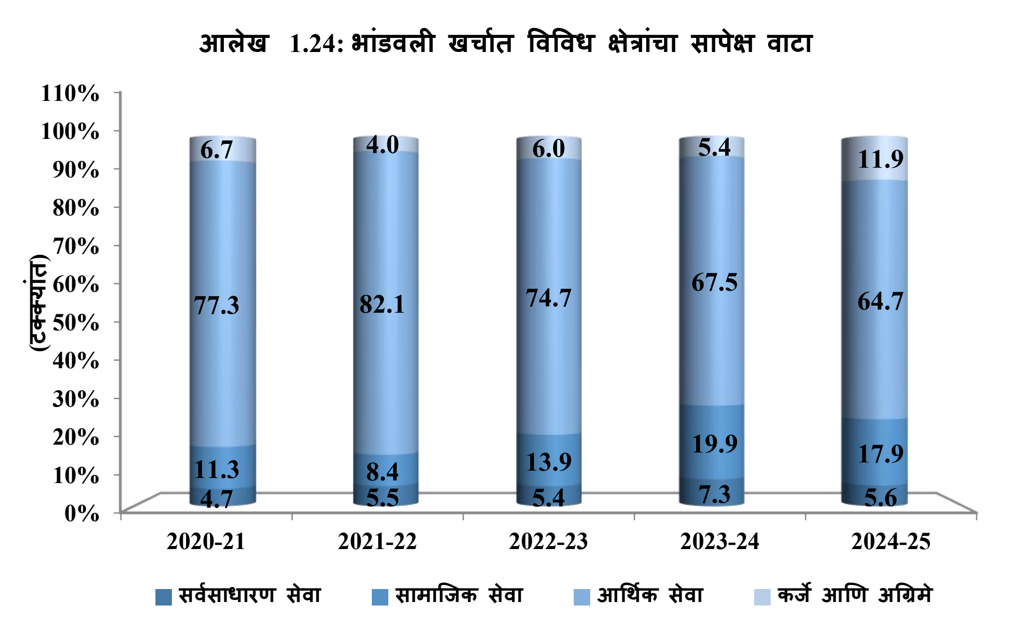
तक्ता 1.21: क्षेत्र-निहाय भांडवली खर्च

(₹ कोटीत)

मापदंड	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
सर्वसाधारण सेवा	1496.39	2681.21	3526.56	5579.89	5269.24
सामाजिक सेवा	3593.24	4082.09	9134.20	15243.68	16781.30
आर्थिक सेवा	24597.07	39907.09	48982.85	51749.83	60722.78
कर्ज आणि अग्रिमे*	2115.24	1951.04	3956.36	4141.23	11144.97

*शासकीय कर्मचाऱ्यांना दिलेल्या कर्जाचा समावेश नाही

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वितीय लेखे

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

एकूण ₹ 82,773.32 कोटींच्या भांडवली खर्चापैकी, सामाजिक सेवा क्षेत्रांतर्गत ₹ 16,781.30 कोटी खर्च झाला आहे, ज्यामध्ये आदिवासी क्षेत्र उप-योजनेंतर्गत इमारतींच्या बांधकामावर खर्च केलेल्या ₹ 1,268.72 कोटींचा समावेश आहे. वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च ₹ 5,293.66 कोटी आहे, ज्यामध्ये रुग्णालयांसाठी यंत्रसामग्री आणि उपकरणे खरेदीसाठी ₹ 266.63 कोटी आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालये आणि रुग्णालयांचे बळकटीकरण आणि सुधारणा यासाठी ₹ 1,022.36 कोटी खर्च करण्यात आले.

कोविड-19 महामारीमुळे आर्थिक ताण सहन करणाऱ्या राज्यांना आधार देण्यासाठी केंद्र सरकारने ऑक्टोबर 2020 मध्ये 'भांडवली खर्चासाठी राज्यांना विशेष सहाय्य योजना' सुरू केली. राज्यांना भांडवली खर्चाला चालना देण्यासाठी आणि अर्थव्यवस्थेची उत्पादक क्षमता वाढविण्यात मदत करणे हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे. या योजनेअंतर्गत, राज्यांना 50 वर्षांच्या परतफेड कालावधीसह व्याजमुक्त कर्ज प्रदान केले गेले. 2024-25 मध्ये, महाराष्ट्र राज्याला या योजनेंतर्गत ₹ 6,726.64 कोटी प्राप्त झाले. यापैकी ₹ 3,194.96 कोटी 'रस्ते आणि पूल प्रकल्पां'साठी वापरण्यात आले, तर ₹ 747.78 कोटी 'प्रमुख शहरी आणि ग्रामीण पायाभूत सुविधा प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी राज्याचा हिस्सा' यासाठी खर्च करण्यात आले.

मुंबई महानगरपालिका अधिनियम, 2018 च्या कलम 144 एफ (3) च्या तरतुदींनुसार, "राज्य शासनाने, दरवर्षी या संदर्भात अधिनियमाने केलेल्या योग्य विनियोगानंतर, अधिसूचित प्रकल्प हाती घेतलेल्या महापालिकेला किंवा अभिकरणाला अधिभार आकारलेल्या आणि जमा केलेल्या अधिभाराच्या रक्कमेइतके अनुदान देणे आवश्यक आहे." नगरविकास विभागांतर्गत भांडवली खर्चामध्ये अधिसूचित प्रकल्प असलेल्या शहरांमध्ये स्थित स्थावर मालमत्तांच्या संदर्भात जमा करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमांतर्गत आकारण्यात येणाऱ्या मुद्रांक शुल्कावरील अतिरिक्त एक *टक्का*

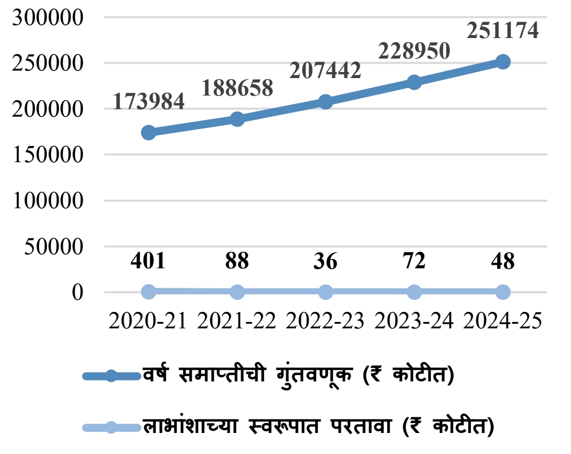
अधिभारासाठी ₹ 2,487.54 कोटी (2023-24 मध्ये ₹ 4,100 कोटी) समाविष्ट आहेत. तथापि, राज्य शासनाने या हस्तांतरणाचा अर्थ अनुदान (महसूल खर्च) ऐवजी भांडवली खर्च म्हणून केला. यामुळे 2024- 25 मध्ये भांडवली खर्चात ₹ 2,487.54 कोटींनी (2023-24 दरम्यान ₹ 4,100 कोटी) उनोक्ती झाली आहे आणि त्याच रकमेने महसुली खर्च कमी झाला.

बी. कंपन्या, महामंडळे आणि इतर संस्थांमधील गुंतवणुकीची गुणवत्ता

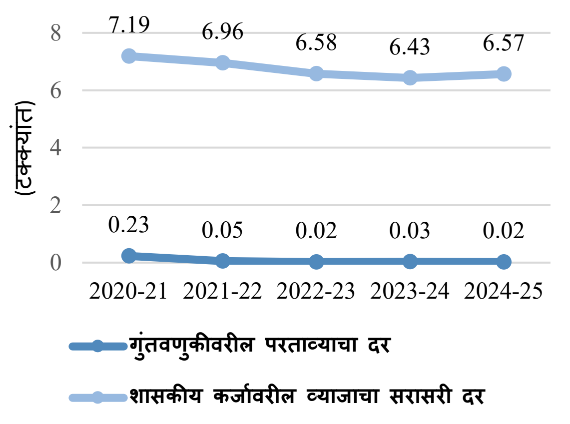
31 मार्च 2025 पर्यंत, राज्य शासनाची कंपन्या, महामंडळे आणि इतर संस्थांमध्ये गुंतवणूक ₹ 2,51,173.99 कोटी होती, ज्यात शासकीय कंपन्या (₹ 20,238.62 कोटी), सहकारी संस्था (₹ 4,902.76 कोटी), वैधानिक महामंडळे (₹ 2,25,778.27 कोटी), इतर संयुक्त भांडवली कंपन्या आणि भागीदारी (₹ 46 लाख), ग्रामीण बँका (₹ 253.56 कोटी) आणि दिवाळखोर ठरलेल्या कंपन्या (₹ 32 लाख) यांचा समावेश आहे.

कंपन्या, महामंडळे आणि सहकारी बँका आणि सोसायट्यांमध्ये वर्षाच्या शेवटी गुंतवणूकीचा कल आणि या गुंतवणुकीवरील परतावा **आलेख 1.25** मध्ये दर्शविला आहे. शासकीय कर्जावरील व्याजदराच्या तुलनेत केलेल्या गुंतवणुकीवरील परताव्याचा दर (लोक ऋणांवर आधारित) **आलेख 1.26** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 1.25: गुंतवणूक आणि परतावा

आलेख 1.26: शासकीय कर्जावरील सरासरी व्याजदर आणि गुंतवणुकीवरील परतावा दर

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

सी. राज्य शासनाद्वारे कर्ज आणि अग्रिमे

सहकारी संस्था, महामंडळे आणि कंपन्यांमधील गुंतवणुकीव्यतिरिक्त राज्य शासन अनेक संस्थांना/ संघटनांना कर्ज व अग्रिमे देखील प्रदान करत आहे. **तक्ता 1.22** मध्ये 31 मार्च 2025 रोजी थकीत कर्ज आणि अग्रिमांची स्थिती आणि गेल्या पाच वर्षांतील राज्य शासनाने घेतलेल्या कर्जावरील व्याज देयकांच्या तुलनेत व्याज जमा दर्शविली आहे.

तक्ता 1.22: 2020-25 दरम्यान वितरित आणि वसूल झालेल्या कर्जाचे प्रमाण

(₹ कोटीत)

कर्जाचे प्रमाण/व्याज जमा/ कर्जावरील खर्च	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
थकीत कर्जाची प्रारंभिक शिल्लक	26100.55	26830.05	28087.20	32109.00	36340.95
वर्षभरात दिलेली अग्रिमे	2341.85	2436.03	4664.41	4974.16	12135.06
वर्षभरात वसूल केलेली रक्कम	1612.35	1178.88	642.62	742.20	694.39
थकीत कर्जाची अंतिम शिल्लक	26830.05	28087.20	32109.00	36340.95	47781.62
निव्वळ वाढ	729.50	1257.15	4021.79	4231.96	11440.68
प्राप्त व्याज	315.87	202.05	180.85	167.59	155.41
शासनाने दिलेल्या कर्जे व अग्रिमांवरील व्याजदर[5]	1.19	0.74	0.60	0.49	0.37
शासकीय कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर *(टक्के)*	7.19	6.96	6.58	6.47	6.57
देय व्याज दर आणि जमा व्याज यातील फरक *(टक्के)*	(-)6.00	(-)6.22	(-)5.98	(-)5.98	(-)6.20
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

वर्ष 2023- 24 मध्ये राज्य शासनाने ₹ 4,974.16 कोटींची कर्जे दिली होती, त्यात लक्षणीय वाढ होऊन ते वर्ष 2024-25 मध्ये ₹ 12,135.06 कोटींवर पोहोचली. सहकारी संस्थांच्या कर्जातील वाढ हे या वाढीतील प्रमुख योगदान आहे, जे 2023- 24 मधील ₹ 592.32 कोटी वरून 2024- 25 मध्ये ₹ 3,699.61 कोटी पर्यंत वाढले आहे. यामध्ये सहकारी साखर कारखान्यांना खेळत्या भांडवलासाठी प्राथमिक हिस्सा (मार्जिन मनी) म्हणून देण्यात आलेल्या ₹ 3,681 कोटी कर्जाचा समावेश आहे. वर्ष 2024- 25 मध्ये महाराष्ट्र शासनाने मुंबई मेट्रो रेल कॉर्पोरेशन लिमिटेडला ₹ 1,757 कोटी व्याजमुक्त दुय्यम कर्ज म्हणून आणि मुंबई मेट्रो रेल्वे प्रकल्पांसाठी मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरणाला ₹ 1425.59 कोटी व्याजमुक्त कर्ज दिले.

थकीत कर्जात भरीव वाढ होऊनही व्याज जमा 2020-21 मधील ₹ 315.87 कोटींवरून घटून 2024- 25 मध्ये ₹ 155.41 कोटींवर आली. शासनाने भारत सरकारच्या लेखा मानकांच्या आवश्यकतांचे उल्लंघन करून कायमस्वरुपी कर्ज म्हणून मंजूर केलेली कर्जे, ज्यासाठी अटी व शर्ती अद्याप निश्चित केल्या गेल्या नाहीत अशी कर्जे आणि कर्जाची थकबाकी असलेल्या संस्थांना दिलेली कर्जे अशा कर्जासह नवीन कर्ज आणि अग्रिमांची अनिवार्य माहिती दिली नाही.

1.3 आकस्मिक निधी

महाराष्ट्र शासनाचा आकस्मिक निधी हा राज्य विधिमंडळाद्वारे अधिकृत होईपर्यंत अनपेक्षित खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी अग्रिमे प्रदान करण्याच्या हेतूने निर्माण करण्यात आला आहे. विधिमंडळाने अतिरिक्त खर्चास मान्यता दिल्यानंतर हा निधी वसूल केला

5 शासनाने दिलेल्या कर्जावरील आणि अग्रिमांवरील व्याजदर = जमा व्याज/{(प्रारंभिक शिल्लक + कर्ज आणि अग्रिमांची अंतिम शिल्लक)/2}*100

जातो. या निधीचे भांडवल ₹ 150 कोटीचा असतो. 2024-25 दरम्यान निधीतून कोणतीही रक्कम काढण्यात आली नव्हती. 31 मार्च 2025 पर्यंत, आकस्मिक निधीमध्ये ₹ 150 कोटी शिल्लक होते.

1.4 लोक लेखा

अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी, निलंबने, वित्तप्रेषण इत्यादि विशिष्ट व्यवहारांच्या संदर्भातील जमा आणि संवितरणे, जे एकत्रित निधीचा भाग नसतात, ते संविधानाच्या अनुच्छेद 266 (2) अंतर्गत स्थापिलेल्या लोक लेख्यात ठेवले जातात आणि राज्य विधिमंडळाद्वारे दत्तमत-अधीन नसतात. वर्षभरातील संवितरणानंतरची उर्वरित रक्कम ही शासनाकडे विविध उद्देश्यांसाठी वापरण्याकरीता उपलब्ध असलेला निधी असतो.

1.4.1 निव्वळ लोक लेखा शिल्लक

राज्याच्या लोक लेख्यातील घटक-निहाय निव्वळ शिल्लक **तक्ता 1.23** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.23: लोक लेख्यातील घटक-निहाय निव्वळ शिल्लक

(₹ कोटीत)

क्षेत्र	उपक्षेत्र	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी, इत्यादि	अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी	739.89	966.64	576.44	526.53	363.03
राखीव निधी	(अ) व्याजधारक राखीव निधी	657.53	156.33	712.25	2114.00	1260.67
	(ब) व्याज विरहीत राखीव निधी	4512.62	8527.48	5247.20	7671.17	7274.07
ठेवी आणि अग्रिमे	(अ) व्याजधारक ठेवी	5674.11	2105.43	1170.28	1461.75	2413.44
	(ब) व्याजविरहीत ठेवी	333.23	500.73	2553.55	8609.51	21188.39
	(क) अग्रिमे	(-)1.20	(-)2.51	(-)1.40	7.40	0.66
निलंबने आणि संकीर्ण	(अ) निलंबने	(-)329.48	112.51	(-)29.85	15.69	114.37
	(ब) अन्य लेखे	29.13	7065.46	10737.42	(-)6870.60	(-)5308.40
	(क)विदेशी सरकारकडील लेखे	0.00	(-)1.60	0.00	0.00	0.00
	(ड) संकीर्ण	0.00	1.60	(-)1.15	-1.53	0.05
वित्तप्रेषणे	(अ) धनप्रेष आणि इतर वित्तप्रेषणे	2128.66	(-)595.18	524.50	(-)390.79	3015.67
	(ब) आंतर-शासकीय समायोजन लेखे	(-)0.81	6.45	4.00	1.57	0.56
एकूण		**13743.68**	**18843.34**	**21493.24**	**13144.70**	**30322.49**

टीप: +ve डेबिट शिल्लक दर्शविते आणि -ve क्रेडिट शिल्लक दर्शविते #निम्न पूर्णांकन

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

2024-25 मध्ये लोक लेख्यातील निव्वळ शिल्लक ₹ 17,176.68 कोटी (130.67 *टक्के)* ने लक्षणीय वाढली. ही तीव्र वाढ प्रामुख्याने वैयक्तिक ठेवी अंतर्गत शिल्लक रकमेतील लक्षणीय वाढीमुळे झाली, जी 2023-24 मधील ₹ 5,127.49 कोटी वरून 2024-25 मध्ये ₹ 21,287.54 कोटी पर्यंत वाढली. विशेष म्हणजे, यापैकी केवळ आभासी वैयक्तिक ठेवी लेख्यांतर्गत शिल्लक ₹ 20,993.06 कोटी होती, ज्यावरून हे सूचित होते की लोक लेख्यांतील शिलकीतील वाढ जवळजवळ संपूर्णपणे आभासी वैयक्तिक ठेवी लेख्यांतर्गत भर घातल्यामुळे झाली होती.

1.4.2 राखीव निधी

राज्य शासनाच्या लोक लेख्यांतर्गत विशिष्ट आणि परिभाषित कारणांसाठी राखीव निधी निर्माण केले जातात. हे निधी एकत्रित निधीकडून किंवा बाहेरील अभिकरणांकडून योगदान किंवा अनुदानातून निर्माण केले जातात. यात व्याजसहित राखीव निधी आणि व्याजरहीत राखीव निधी समाविष्ट आहेत. 31 मार्च 2025 पर्यंत यांत सात व्याजसहित राखीव निधी आणि 16 व्याजरहीत राखीव निधी समाविष्ट आहेत. या राखीव निधींमध्ये 31 मार्च 2025 रोजी शिल्लक असलेला निधी **तक्ता 1.24** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.24: मुख्य राखीव निधीचे तपशील

(₹ कोटीत)

	राखीव निधीचे नाव	प्रारंभीची शिल्लक	वर्षभरातील जमा	व्याज जमा	वर्षभरातील परतफेड	31 मार्च 2025 रोजीची शिल्लक
अ.	**व्याजसहित राखीव निधी**					
1.	रस्ते वाहतूक विभाग घसारा निधी	0.27	0	0	0	0.27
2.	रस्ते वाहतूक विभाग सुधारणा निधी	0.08	0	0	0	0.08
3.	शासकीय वाणिज्यिक विभाग/ उपक्रमांचा सामान्य आणि इतर राखीव निधी	3.59	(-)3.52	0	0	0.07
4.	सामान्य विमा निधी	894.76	491.62	0	376.02	1010.35
5	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	1095.99	3978.40	0	3996.28	1078.10
6	राज्य भरपाई वनीकरण निधी	3033.72	692.89	0	526.60	3200
7	राज्य आपत्ती निवारण निधी	2606.35	1172.20	0	172.00	3606.55
ब.	**व्याजरहीत राखीव निधी**					
1.	कर्ज निवारण निधी	67621.07	7185.59	0	0	74806.67
2.	शैक्षणिक उद्देशांसाठी विकास निधी	72.04	191.65	0	191.65	72.04
3	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य हेतूंसाठी विकास निधी	0.09	0	0	0	0.09
4	पशुपालनासाठी विकास निधी	0,11	0	0	0	0.11
5	दूध पुरवठा विकासासाठी निधी	1.09	0	0	0	1.09

	राखीव निधीचे नाव	प्रारंभीची शिल्लक	वर्षभरातील जमा	व्याज जमा	वर्षभरातील परतफेड	31 मार्च 2025 रोजीची शिल्लक
6	रोजगार हमी निधी	5852.49	0	0	465.31	5387.18
7	ग्राहक कल्याण निधी	2.35	0	0	0	2.35
8	हमी राखीव निधी	23.36	0	0	0	23.36
9	राज्य रस्ते वाहतूक विकास निधी	0.23	0	0	0	0.23
10	विकास योजनेसाठी निधी	8.94	0.01	0	0	8.95
11	ग्राहक संरक्षण निधी	9.71	0.32	0	0.87	9.16
12	महाराष्ट्र खाण विकास निधी	242.22	0	0	0	242.22
13	शासकीय वाणिज्यक उपक्रमांचा सामान्य राखीव निधी	0.46	0	0	0	0.46
14	हमी विमोचन निधी	1669.39	554.24	0	0	2223.63
15	भरपाई वनीकरण निधीसाठी विशेष निधी	38.33	0	0	0	38.33
16	अन्नधान्य राखीव निधी	3.65	0.10	0	0	3.75

स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25

कर्ज निवारण निधी, हमी विमोचन निधी आणि आपत्ती निवारण निधी मधील संचय विवेकी वित्तीय व्यवस्थापन आणि जोखीम तरतूद प्रतिबिंबित करते. त्याच वेळी, अनेक अल्प राखीव निधींमधील मर्यादित हालचाली त्यांच्या निरंतर प्रासंगिकता, वापर कार्यक्षमता किंवा एकत्रीकरणाचे पुनरावलोकन करण्याची आवश्यकता दर्शवू शकतात. आकृतीबंध सूचित करतो की मोठ्या जोखीम-संबंधित राखीव निधीचे सक्रियपणे व्यवस्थापन केले जात असताना, अनेक वारसा किंवा क्षेत्र-विशिष्ट निधी मोठ्या प्रमाणात निष्क्रिय आहेत.

1.4.3 रोख शिल्लक

भारतीय रिझर्व्ह बँकेसोबत झालेल्या करारानुसार राज्य शासनाला बँकेकडे किमान ₹ 5.58 कोटींची रोख शिल्लक ठेवावी लागेल. जर शिल्लक या किमान मर्यादेपेक्षा कमी झाली तर ही तूट भारतीय रिजर्व बँकद्वारे वेळोवेळी सुधारित केलेल्या सामान्य अर्थोपाय अग्रिमे/विशेष अर्थोपाय अग्रिमे/विशेष आहरण सुविधा/अधिकर्षसारख्या साधनांद्वारे अर्थोपाय अग्रिमांच्या मर्यादेवर भरून काढली जाते.

नियोजित राखीव निधीसह अतिरिक्त रोख शिल्लक राज्य शासन भारत सरकारच्या रोखे आणि कोषागार देयकांमध्ये गुंतवते. या गुंतवणुकीतून मिळणारी जमा '0049-व्याज जमा' अंतर्गत जमा केली जाते. राज्य शासनाने मोठ्या प्रमाणात न वापरलेली रोख रक्कम ठेवून बाजारातून कर्जे घेणे अनिष्ट आहे, कारण यामुळे उत्पादक वापराऐवजी निष्क्रिय निधी निर्माण होतो. 2023- 24 आणि 2024- 25 साठीची रोख शिल्लक आणि गुंतवणुकीचे तपशील **तक्ता 1.25** मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 1.25: रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक

(₹ कोटीत)

	01 एप्रिल 2024 रोजी आरंभिची शिल्लक	**31 मार्च 2025 रोजी अखेरची शिल्लक**
अ. सर्वसाधारण रोख शिल्लक		
कोषागारातील रोख रक्कम	0.04	0.04
भारताच्या रिझर्व बँकेतील ठेवी	-3154.46	423.23
संक्रमणातील वित्त प्रेषणे -- स्थानिक	65.98	65.98
एकूण	**-3088.44**	**489.25**
रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्यातील गुंतवणुकी	23221.7	19640.97
एकूण (अ)	**20133.26**	**20130.22**
ब. इतर रोख शिल्लक व गुंतवणूक		
विभागीय अधिकारी जसे की सार्वजनिक बांधकाम, वन अधिकारी इत्यादी यांच्याकडील रोख रक्कम	222.38	433.82
विभागीय अधिकाऱ्यांकडील आकस्मिक खर्चासाठीची स्थायी अग्रिमे	0.67	0.67
नियोजित निधीतील गुंतवणूक	68890.43	76623.61
एकूण (ब)	**69113.48**	**77058.1**
एकूण (अ + ब)	**89246.74**	**97188.32**
प्राप्त झालेले व्याज	**5785.11**	**1272.90**
स्त्रोत : 2024-25 चे वित्तीय लेखे		

गेल्या पाच वर्षांतील रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्याचा तपशील **तक्ता 1.26** मध्ये दर्शविला आहे.

***तक्ता* 1.26: रोख शिल्लक गुंतवणूक लेखा (प्रधान शीर्ष -8673)**

(₹ कोटीत)

वर्ष	**प्रारंभीची शिल्लक**	**अंतिम शिल्लक**	**वाढ (+) / घट (-)**	**प्राप्त व्याज**
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
2021-22	29293.49	22109.76	(-)7183.73	1191.16
2022-23	22109.76	32785.36	10675.60	1498.98
2023-24	32785.36	23221.71	(-)9563.65	902.28
2024-25	23221.71	19640.97	(-)3580.74	1272.90
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे				

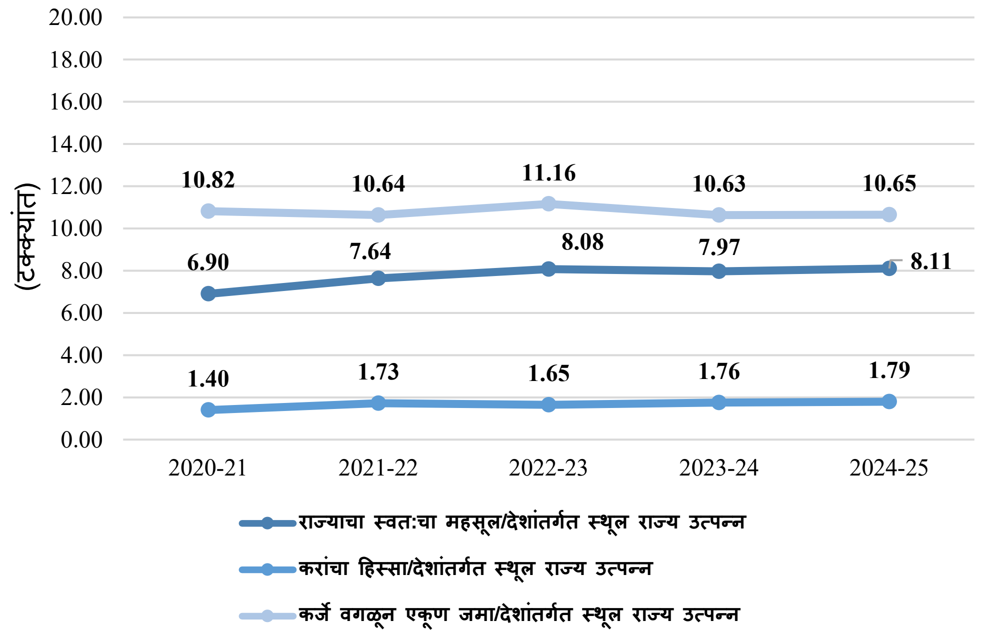
राज्य शासनाच्या रोख शिल्लकीच्या गुंतवणुकीच्या कलाच्या विश्लेषणावरून असे निदर्शनास आले की गेल्या पाच वर्षांत म्हणजेच 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान गुंतवणुकीत आंतर-वार्षिक तफावत दिसून आली आहे. चालू वर्षात म्हणजेच 2024-25 मध्ये, रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्यातील गुंतवणुकीतून राज्याला मिळालेले व्याज ₹ 1,272.90 कोटी होते.

एकूण रोख शिल्लकांमधील वाढ मुख्यत्वे वापरण्यायोग्य रोख रकमेच्या वाढीऐवजी राखून ठेवलेल्या गुंतवणुकीत राखून ठेवलेल्या निधीमुळे झाली. सर्वसामान्य रोख शिल्लक स्थिर करणे आणि भारताच्या रिजर्व बँकेच्या ऋण शिलकांचे निर्मूलन सुधारित तरलता व्यवस्थापन दर्शविते. तथापि, निर्धारित गुंतवणुकींमध्ये निधीचा सतत संचय, तसेच व्याज उत्पन्नात घसरण यामुळे रोख आणि गुंतवणूक व्यवस्थापनाची कार्यक्षमता आणि उत्पन्नाचा आढावा घेण्याची गरज आहे.

1.5 वित्तीय शाश्वतता

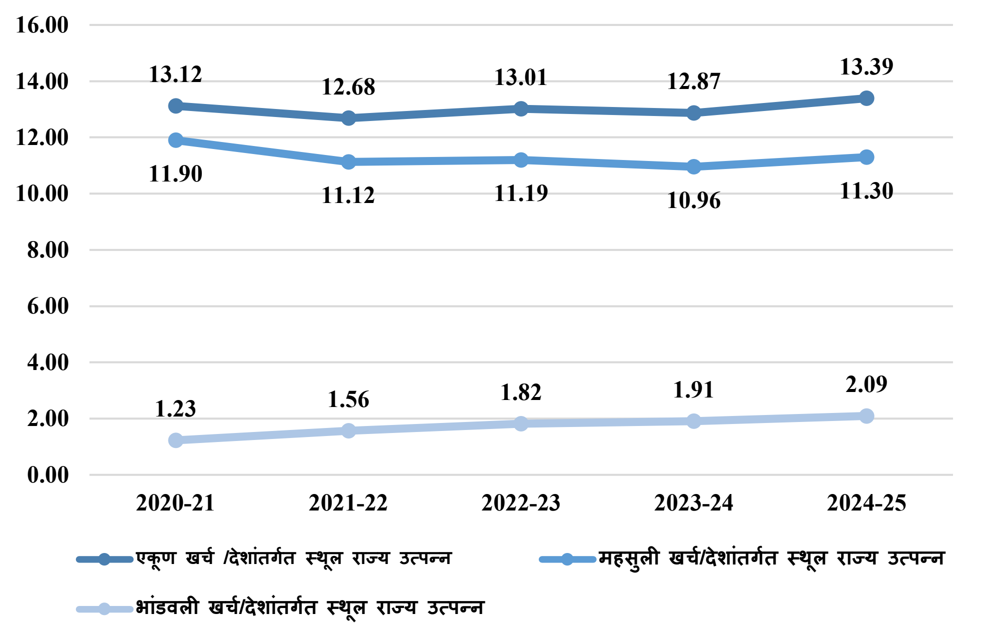
वित्तीय शाश्वतता ही शासनाची महसूल आणि खर्चाचे अशा प्रकारे व्यवस्थापन करण्याची क्षमता आहे जी हे सुनिश्चित करते की ते सार्वजनिक सेवा, पायाभूत सुविधा आणि कर्जाची परतफेड यासारख्या सध्याच्या आणि भविष्यातील जबाबदाऱ्या जास्त कर्ज न घेता किंवा अशाश्वत कर्ज जमा न करता. पूर्ण करू शकतात आणि याचा अर्थ दीर्घ मुदतीसाठी महसूल निर्मिती आणि खर्च यांच्यात स्थिर संतुलन राखणे होय. **आलेख 1.27** आणि **आलेख 1.28** अनुक्रमे वित्तीय वर्ष 2020-25 दरम्यान राज्याच्या स्थूल उत्पन्नाची टक्केवारी आणि खर्च दर्शवितो.

आलेख 1.27: राज्याची जमा

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

आलेख 1.28 राज्याचा खर्च

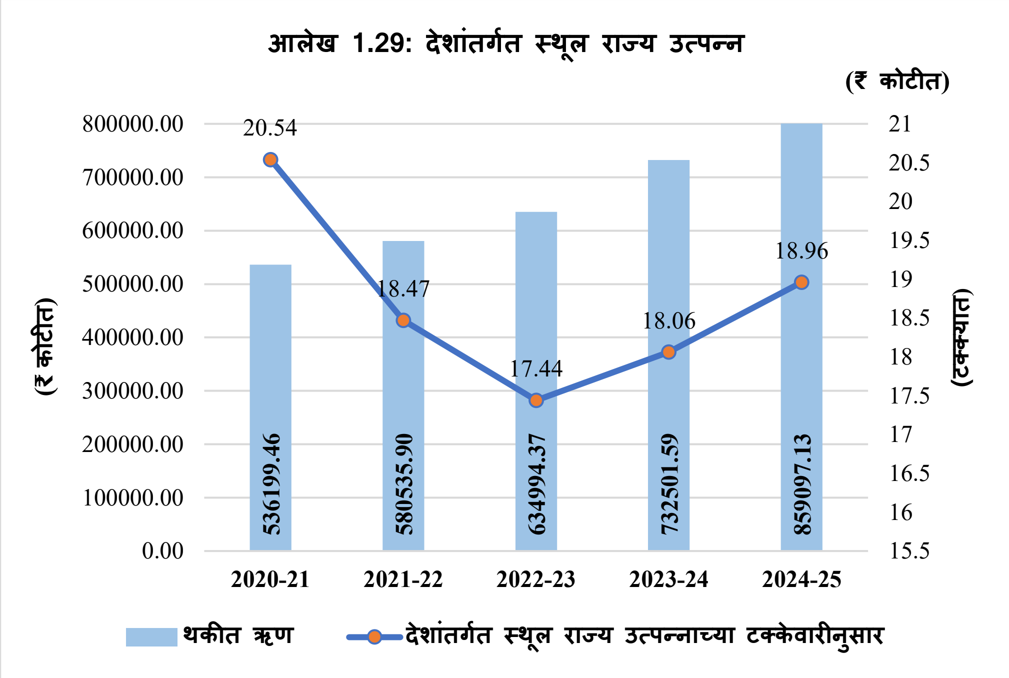

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

राज्याचे स्वतःच्या महसूल स्त्रोतांवरील अवलंबित्व वाढले, तर केंद्रीय हस्तांतरणात केवळ माफक वाढ दिसून आली. किरकोळ वार्षिक चढ-उतार असूनही, कर्ज वगळता एकूण जमा स्थूलमानाने स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 9.5-11.5 *टक्क्यांच्या* आसपास स्थिर राहिली. स्थूल राज्य उत्पन्नाची *टक्केवारी* म्हणून राज्याच्या जमा आणि खर्चाचे विश्लेषण असे दर्शविते की 2020-21 ते 2024- 25 दरम्यान एकूण खर्च सातत्याने महसूल जमेपेक्षा (कर्ज वगळता) जास्त आहे, जे वित्तीय तफावतीसाठी कर्जावर अवलंबून असल्याचे दर्शवते.

1.5.1 लोक दायित्वे व्यवस्थापन

वर्ष 2020-21 ते 2024-25 या वर्षासाठी राज्याची थकीत जबाबदारी आणि त्याची स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी **आलेख 1.29** मध्ये दर्शविली आहे.

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

राज्याचे थकीत दायित्व 2020-21 मधील ₹ 5,36,199.46 कोटींवरून वाढून 2024-25 अखेर ₹ 8,59,097.13 कोटी झाले. 2024-25 मध्ये थकीत कर्ज आणि स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर 18.96 *टक्के* म्हणजेच राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमाने (25 *टक्के*) निर्धारित केलेल्या मर्यादेत होते. दहा वर्षांच्या कालावधीत (2015-16 ते 2024-25) थकीत दायित्वांचा कल आणि त्याचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी गुणोत्तर **परिशिष्ट 1.1** मध्ये दर्शविले आहे.

1.5.1.1 दायित्वे रूपरेषा: घटक

राज्य शासनाच्या एकूण दायित्वांमध्ये सामान्यत: राज्याचे अंतर्गत कर्ज (बाजार कर्ज, रिजर्व बँकेकडून अर्थोपाय अग्रिमे, राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला जारी केलेले विशेष कर्ज रोखे आणि वित्तीय संस्थांकडून कर्ज इ.), केंद्र सरकारकडून कर्ज व अग्रिमे आणि लोक लेखे दायित्वे यांचा समावेश असतो. 2020- 21 पासून सुरू होणाऱ्या पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी राज्याचे घटक-निहाय दायित्व कल **तक्ता 1.27** मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 1.27: घटक-निहाय लोक दायित्वाचा कल

(₹ कोटीत)

वित्तीय दायित्वाचे घटक	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
एकूण थकीत दायित्वे (अ+ब)	**536199.46**	**580535.90**	**634994.37**	**732501.59**	**859097.13**
लोक ऋण (अ)	416504.78	457275.94	507182.99	592353.68	694182.81
अंतर्गत ऋण	*408036.24*	*445079.61*	*485782.24*	*562854.45*	*653262.89*
*भारत सरकारकडून मिळालेली कर्जे**	*8468.54*	*12196.33*	*21400.75*	*29499.23*	*40919.92*
लोक लेखा दायित्वे (ब)	**119694.68**	**123259.96**	**127811.38**	**140147.91**	**164914.32**
(i)अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी	*28190.29*	*29156.93*	*29733.37*	*30259.90*	*30622.93*
(ii)व्याज धारक राखीव निधी	*4642.62*	*4798.95*	*5511.20*	*7624.75*	*8885.42*
(iii) व्याजरहित राखीव निधी	*7665.02*	*7501.17*	*7040.07*	*6665.25*	*6206.14*
(iv)व्याजधारक ठेवी	*57753.45*	*59858.88*	*61029.16*	*62490.91*	*64904.35*
(v)व्याजरहित ठेवी	*21443.30*	*21944.03*	*24497.58*	*33107.10*	*54295.48*
थकीत दायित्वाच्या वाढीचा दर (*टक्के*)	14.23	8.27	9.38	15.36	17.28
स्थूल राज्य उत्पन्न	**2610651**	**3143821**	**3641543**	**4055847**	**4531518**
एकूण थकीत दायित्व/स्थूल राज्य उत्पन्न (*टक्के*)	20.54	18.47	17.44	18.06	18.96
कर्ज आणि इतर दायित्वे					
एकूण जमा	171674.22	156649.53	162828.08	212042.17	295140.27
एकूण परतफेड	103396.91	98530.72	108369.61	114534.96	168544.73
उपलब्ध निव्वळ निधी	68277.31	58118.81	54458.47	97507.21	126595.54
परतफेड / जमा (टक्के)	60.23	62.90	66.55	54.02	57.11

*वस्तु व सेवा कर भरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात लागोपाठ कर्ज म्हणून प्रदान करण्यात आलेली ₹ 25,759.36 कोटी (2020-21 मध्ये मिळालेले ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 मध्ये मिळालेले ₹ 13,782.36 कोटी) भारत सरकारकडून देण्यात आलेली कर्जे वगळण्यात आली आहेत, जी राज्य शासनाने स्वतःच्या स्त्रोतांकडून परतफेड करायची नाहीत. 2024-25 दरम्यान, या लागोपाठ कर्जाची थकबाकी ₹ 7,982.17 कोटींच्या परतफेडीनंतर ₹ 17,777.19 कोटी इतकी कमी करण्यात आली आहे, जी 2023-24 च्या लेख्यांमध्ये समायोजित करण्यात आली (2024-25 च्या वित्त लेख्यात केलेली उपचारात्मक सुधारणा)

स्रोत: वित्तीय लेखे

राज्याची एकूण दायित्वे 2020-21 मधील ₹ 5,36,199.46 कोटी वरून वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 8,59,097.13 कोटी झाली आहे, 60.22 टक्क्यांची वाढ नोंदवली गेली आहे. मुख्यतः अंतर्गत कर्ज (₹ 2,45,226.65 कोटी) मध्ये 60.10 *टक्क्यांनी* आणि लोक लेखे दायित्वात (₹ 45,219.64 कोटी) 37.78 *टक्क्यांनी* वाढ झाली. 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान भारत सरकारच्या कर्जात मोठी वाढ ही भांडवली खर्च/गुंतवणुकीसाठी राज्यांना विशेष सहाय्य योजनेअंतर्गत भारत सरकारने जारी केलेल्या विशेष सहाय्यामुळे (50 वर्षांसाठी व्याजमुक्त कर्ज) होती.

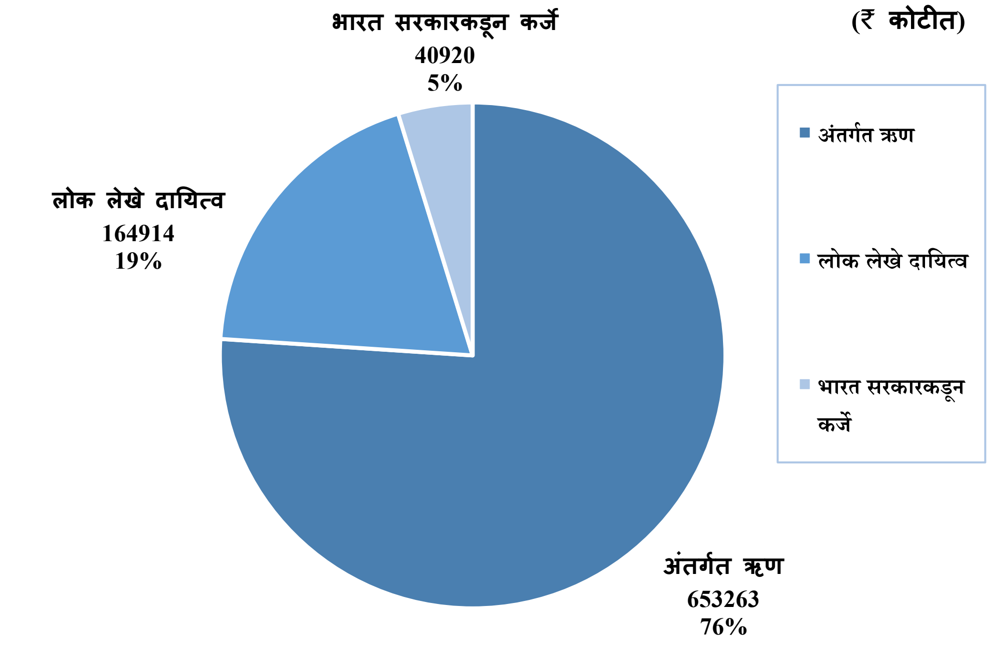
राज्याच्या वित्तीय दायित्वांचा संपूर्णपणे विस्तार झाला, जो प्रामुख्याने अंतर्गत कर्जे आणि मोठ्या प्रमाणावरील लोक लेखे शिल्लकांद्वारे केला गेला.

20 *टक्क्यांच्या* खाली दायित्व-ते-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर नियंत्रणात ठेवणे हे सूचित करते की कर्जाची वाढ नियंत्रणात राहिली आहे. तथापि, अलिकडच्या वर्षांतील

दायित्वांच्या वाढीचा दर, वाढीव निव्वळ कर्जासह, कर्ज शास्वतता राखण्यासाठी महसूल उत्प्लावकता आणि कार्यक्षम भांडवली खर्च टिकवून ठेवण्याचे महत्त्व अधोरेखित करते.

वर्ष 2024-25 च्या अखेरीस थकीत एकूण दायित्वांची आकडेवारी **आलेख 1.30** मध्ये दर्शविली आहे.

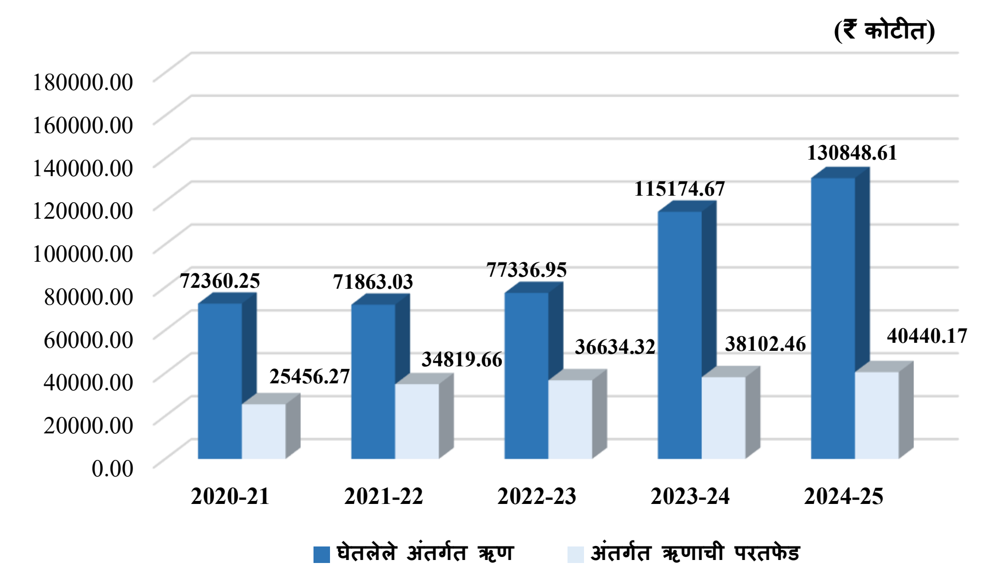
आलेख 1.30: 2024-25 अखेरीस थकीत एकूण दायित्वांची विभागणी

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25)

आलेख 1.31 मध्ये पाच वर्षांच्या कालावधीत म्हणजेच 2020-25 दरम्यान घेतलेल्या अंतर्गत ऋणाचे प्रमाण आणि परतफेड दर्शविली आहे.

आलेख 1.31: घेतलेल्या अंतर्गत ऋणाच्या तुलनेत केलेली परतफेड

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

गेल्या दोन वर्षांतील घटते परतफेडीचे प्रमाण (2023-24 मध्ये 33 *टक्के* आणि 2024-25 मध्ये 31 *टक्के*) सूचित करते की राज्याची भविष्यातील परतफेडीची जबाबदारी वाढत आहे. एकंदरीत कल परतफेडीची क्षमता कमी होण्याबरोबरच कर्ज घेण्यावरील वाढत्या अवलंबित्वाचे प्रतिबिंब दर्शवितो.

1.5.1.2 कर्जाऊ घेतलेल्या निधीचा वापर

कर्ज घेतलेल्या निधीचा वापर भांडवल निर्मिती आणि विकासात्मक कामांसाठी करणे आवश्यक आहे. सध्याचा खर्च भागविण्यासाठी आणि थकीत कर्जावरील व्याजाची परतफेड करण्यासाठी कर्जाऊ घेतलेल्या निधीचा वापर करणे ह निरोगी कल नाही. **तक्ता 1.28** आणि **आलेख 1.32** अनुक्रमे 2020- 25 दरम्यान घेतलेल्या निधीचा वापर आणि कल दर्शवितो.

तक्ता 1.28: कर्जाऊ घेतलेल्या निधीचा वापर

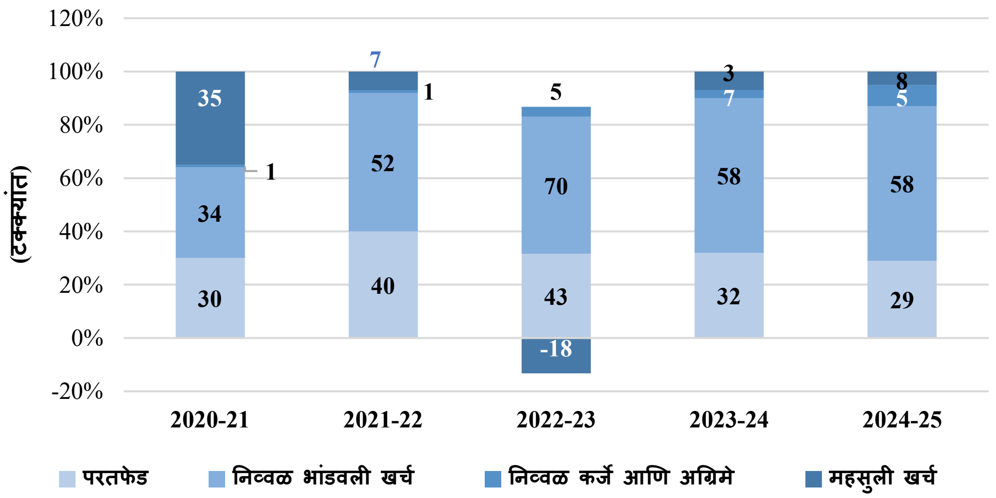
(₹ कोटीत)

वर्ष		2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
एकूण कर्जे*	**2**	**75379.65**	**76705.82**	**87572.84**	**125820.67**	**143634.90**
यापूर्वीच्या कर्जाची परतफेड (मुद्दल)	3	26427.28	35934.66	37665.79	40649.98	41805.78
निव्वळ भांडवली खर्च	4	29686.70	46670.39	61643.61	72573.40	82773.31
निव्वळ कर्जे व अग्रिमे	5	729.50	1257.15	4021.79	4231.96	11440.66
उपलब्ध निव्वळ कर्जामधून भागविलेल्या महसुली खर्चाचा हिस्सा	6=2-3-4-5	30513.17	6625.98	(-)15758.35	8365.33	7615.15

**वस्तु व सेवा कर नुकसानभरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात* 2020-21 *आणि* 2021-22 *या कालावधीत केंद्र सरकारकडून देण्यात आलेली लागोपाठ कर्ज म्हणून अनुक्रमे* ₹ 11,977 *आणि* ₹ 13,782.36 *कोटी वगळता, जी वस्तू व सेवा कर नुकसानभरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात राज्याने त्याच्या स्त्रोतांकडून भरावयाची नव्हती.*

स्रोत: वित्त लेखे

आलेख 1.32: कर्जाऊ निधीच्या वापराचा कल

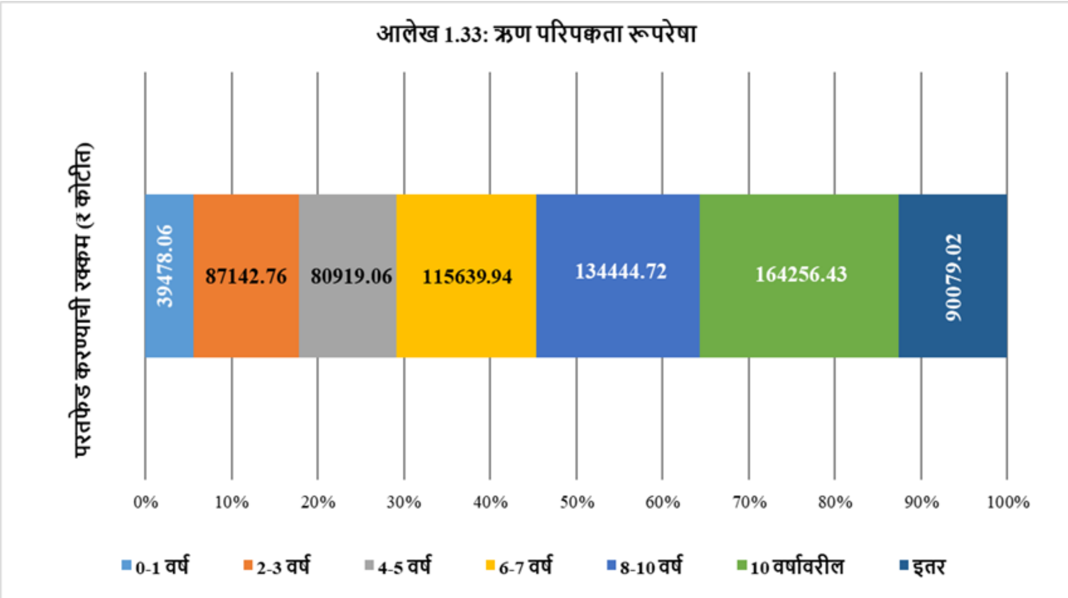

(स्रोत: वित्तीय लेखे)

कर्जाच्या वापराचे विश्लेषण असे दर्शविते की गेल्या पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्याचे कर्जाऊ निधीवरील अवलंबित्व झपाट्याने वाढले, एकूण कर्ज 2020-21 मधील ₹ 75,379.65 कोटींवरुन वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 1,43,634.90 कोटी झाले आहे. या कर्जाचा बराचसा भाग भांडवली खर्चासाठी वापरला जात असला तरी, राज्याने कर्जाचा काही भाग महसुली खर्चासाठी वापरणे सुरू ठेवले, जे वित्तीय तणाव सूचित करते.

1.5.1.3 ऋणाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड

ऋणाची परिपक्वता आणि परतफेड रूपरेषा हे ऋण परतफेड किंवा कर्ज सेवेसाठी शासनाची बांधिलकी दर्शविते. राज्याची ऋण परिपक्वता रूपरेषा **आलेख 1.33** मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25)

प्रलंबित लोक ऋणांच्या परिपक्वता रूपरेषेवरुन असे निदर्शनास येते की एकूण प्रलंबित लोक ऋणांपैकी 51.97 *टक्के* (₹ 3,23,179.82 कोटी) ज्यासाठी परिपक्वता तपशील उपलब्ध आहेत (₹ 6,21,880.97 कोटी) पुढील सात वर्षांत परतफेड करावयाचे आहेत, ज्यामुळे त्या कालावधीत शासकीय अर्थसंकल्पावर ताण येऊ शकतो. राज्य शासनाला विचारपूर्वक कर्ज परतफेडीची रणनीती आखावी लागेल आणि स्वत:चे कर आणि करेतर महसूल संसाधने वाढवावी लागतील.

1.5.1.4 वित्तीय तुटीची वित्तपुरवठा संरचना

तक्ता 1.29 मध्ये 2020-25 मधील वित्तीय तुटीची वित्तपुरवठा पद्धत दर्शविली आहे.

तक्ता 1.29: वित्तीय तुटीचे घटक आणि त्याच्या वित्तपुरवठ्याची पद्धत

(₹ कोटीत)

	तपशील	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
वित्तीय तूट		**71558.05**	**64301.86**	**67601.87**	**90559.36**	**124208.74**
महसुली तूट (-)/आधिक्य (+)		(-)41141.85	(-)16374.32	(-)1936.47	(-)13754.00	(-)29994.76
निव्वळ भांडवली खर्च		(-)29686.70	(-)46670.39	(-)61643.61	(-)72573.40	(-)82773.32
निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमे		(-)729.50	(-)1257.15	(-)4021.79	(-)4231.96	(-)11440.66
वित्तीय तुटीच्या वित्तपुरवठ्याची पद्धत*						
1	बाजारातील कर्जे	50020.38	40781.64	42810.77	79737.41	90917.90
2	भारत सरकारकडून मिळालेली कर्जे	14025.39#	17510.15#	9204.43	8098.48	11420.69
3	राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला जारी करण्यात आलेले विशेष रोखे	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71
4	वित्तीय संस्थांकडून कर्जे	2264.29	1642.44	3272.58	2715.51	4871.25
5	अल्प बचती, भविष्यनिर्वाह निधी इत्यादी.	739.88	966.64	576.44	526.53	363.03
6	राखीव निधी	5170.15	8683.81	5959.45	9785.17	8534.74
7	ठेवी आणि अग्रिमे	6006.13	2603.65	3722.43	10078.66	23601.18
8	निलंबने आणि संकीर्ण	(-)300.30	7177.97	10706.40	(-)6856.44	(-)5193.98
9	प्रेषणे	2127.85	(-)588.73	528.50	(-)389.22	3015.11
10	परतफेड न झालेला आकस्मितता निधी	(-)1000.00	0	0	0	0
11	आकस्मितता निधीत/निधीतून विनियोजन	10000.00	0	0	0	0
12	**सर्वंकष तूट**	**83673.06**	**73396.86**	**71400.29**	**98315.39**	**132150.32**
13	रोख रकमेतील वाढ (+)/ घट(-)	(-)12115.01	(-)9095.00	(-)3798.42	(-)7756.03	(-)7941.58
14	**एकंदर वित्तीय घट**	**71558.05**	**64301.86**	**67601.87**	**90559.36**	**124208.74**

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

* सर्व आकडेवारी संबंधित वर्षातील वितरणाची निव्वळ आकडेवारी आहे

यामध्ये वस्तु व सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात भारत सरकारकडून प्राप्त झालेल्या लागोपाठ कर्जाचा (2020-21 साठी ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 साठी ₹ 13,782.36 कोटी) समावेश आहे. भारत सरकारच्या वित्त मंत्रालयाच्या व्यय विभागानुसार, विशेष खिडकी अंतर्गत घेतलेले कर्ज (2020-21 साठी ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 साठी ₹ 13,782.36 कोटी) वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज मानले गेले नाही.

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान राज्याची वित्तीय स्थिती अस्थिर परंतु एकूणच विस्तारत असलेल्या वित्तीय असमतोलाचे प्रतिबिंब दर्शवते. एकूण वित्तीय तूट 2020-21 मधील ₹71,558 कोटींवरून 2021-22 आणि 2022-23 मध्ये तात्पुरता बदल झाल्यानंतर 2024-25 मध्ये ₹1,24,208.74 कोटी पर्यंत वाढली आहे. प्रामुख्याने निरंतर महसुली तूट आणि वाढत्या भांडवली खर्चामुळे होती, तसेच अलिकडच्या वर्षांत निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमांच्या वाढत्या घटकामुळे वित्तीय तूट होती. वित्तपुरवठ्याच्या बाजूने, बाजारातील कर्जे ही तूट भरून काढण्याचा प्रमुख स्रोत आहे, ज्यास भारत सरकारकडून

कर्ज, ठेवी आणि अग्रिमे, राखीव निधी आणि इतर दायित्वांची जोड दिली गेली. 2023- 24 आणि 2024-25 मध्ये कर्ज आणि इतर वित्तपुरवठा साधनांवरील वाढते अवलंबित्व हे वाढते वित्तीय ताण आणि राज्याच्या वित्तपुरवठ्यात संसाधनांमधील वाढती तफावत दर्शवते.

1.5.2 लेखापरीक्षणोत्तर तूट निर्देशक

2024-25 या वित्तीय वर्षासाठी राज्याच्या वित्त लेख्यानुसार राज्याची महसुली तूट ₹ 29,994.76 कोटी होती. (0.66 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या *टक्के),* वित्तीय तूट ₹ 1,24,208.74 *कोटी* (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 2.74 *टक्के)* होती, तर प्राथमिक तूट ₹ 70,753.63 *कोटी* (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 1.56 *टक्के*) होती.

तक्ता 1.30 मध्ये 2024-25 मध्ये राज्य शासनाद्वारे निधीमध्ये कमी योगदान/ योगदान न देणे आणि चुकीचे वर्गीकरण/नोंदणी विचारात घेतल्यानंतर वास्तविक अधिशेष/तुटीचे मूल्यांकन केले आहे.

तक्ता 1.30: 2024-25 दरम्यान महसुली तूट आणि वित्तीय तुटीवर विशिष्ट व्यवहारांचा परिणाम

तपशील	महसुली तुटीवर परिणाम (उनोक्ती (+)/ अत्योक्ती (-) (₹ कोटींत)	वित्तीय तुटीवर परिणाम (उनोक्ती) (+) (₹ कोटीत)	परिच्छेद संदर्भ
आर्थिक वर्षातील अर्थसंकल्पबाहय वित्तीय व्यवहार उदा. राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपन्या, एसपीव्ही आणि इतर समकक्ष साधने द्वारे कर्जे, एमएसआरडीसीद्वारे कर्ज जेथे मुद्दल आणि/किंवा व्याजाची भरणी राज्याच्या अर्थसंकल्पातून करायची आहे तेथे एकूण कर्ज ओळखण्याच्या पूर्णतेचा मुद्दा		(+)18440	3.1
महसूल आणि भांडवली खर्च यांच्यातील चुकीचे वर्गीकरण	(+)4,069.91		2.5.6
राखीव निधी आणि व्याज असलेल्या ठेवींवर व्याजाचे समायोजन न करणे	(+)762.49	(+)762.49	3.2.1
उपकर/शुल्क/अधिभार हस्तांतरित न करणे	(+)1,515.23	(+)1,515.23	3.2.3.1
एकूण	**6347.63**	**20717.72**	
स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25 आणि लेखापरीक्षणोत्तर विश्लेषण			

तक्ता 1.30 मध्ये दर्शविलेल्या व्यवहारांचा विचार केला तर वास्तविक महसूल तूट आणि वित्तीय तूट अनुक्रमे ₹ 36,342.29 कोटी (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 0.80 *टक्के)* आणि ₹ 1,44,926.46 कोटी (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 3.20 *टक्के*) होईल.

लेखापरीक्षणोत्तर - एकूण लोक ऋण

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम - 2005 नुसार एकूण दायित्वे म्हणजे राज्याच्या एकत्रित निधी आणि राज्याच्या लोक लेख्यांतर्गत

असलेली दायित्वे. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियम 2006 नुसार 'अर्थसंकल्पबाहय कर्ज' म्हणजे अशी अर्थसंकल्पबाहय जमा , जिची परतफेड व्याज आणि मुद्दलाच्या माध्यमातून करणे आवश्यक असते आणि ज्या दायित्वाचे स्वरूप आकस्मिक नसते. त्यांना शासनाच्या मालकीच्या किंवा नियंत्रित सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम किंवा विभागीय व्यावसायिक उपक्रमांद्वारे वित्तपुरवठा केला जातो, जे शासनाच्या वतीने बाजारातून कर्ज घेऊन संसाधने वाढवतात. तथापि, शासनाने कर्जाची परतफेड करणे आणि/ किंवा कर्ज सेवा स्वत:च्या अर्थसंकल्पातून करणे आवश्यक असते.

अर्थसंकल्पात त्या जाहीर न करता अशी दायित्वे तयार करणे म्हणजे पारदर्शकता आणि पिढी-आंतर-पिढी समानता या दोन्ही मुद्द्यांबाबत प्रश्न उपस्थित करणे होय. अशी अतिरिक्त अर्थसंकल्पबाहय कर्जे अर्थसंकल्प दस्तऐवजांमधील प्रकटीकरण विवरणात किंवा लेख्यांमध्ये घेतले जात नाही किंवा त्यांना वैधानिक मान्यता नसते.

लेखापरीक्षण विश्लेषणातून असे निदर्शनास आले आहे की महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाने राज्य शासनाच्या हमीवर गृहनिर्माण आणि शहरी विकास महामंडळ लिमिटेडकडून 2024- 25 मध्ये ₹ 18,440 कोटी, 2023-24 मध्ये ₹ 7,700 कोटी आणि 2022-23 मध्ये ₹ 2,500 कोटी कर्ज घेतले होते. महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने जारी केलेल्या मंजुरीच्या अटींनुसार, संबंधित कर्ज करारा अंतर्गत मुद्दल, व्याज आणि इतर कोणत्याही शुल्काचा समावेश अंमलात आणलेल्या कर्ज चालू असताना दरवर्षी गृहनिर्माण आणि शहरी विकास महामंडळ मर्यादितच्या दायित्वाची परतफेड करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाद्वारे अर्थसंकल्पीय तरतुदी केल्या जातील. 31 मार्च 2025 पर्यंत, ₹28,325 कोटींचे अर्थसंकल्पबाहय कर्ज थकीत होते, ज्याचा परिणाम **तक्ता 1.31** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे राज्याच्या थकीत लोक ऋण आणि इतर दायित्वांवर झाला.

तक्ता 1.31: 31 मार्च 2024 पर्यंत थकीत लोक ऋण आणि इतर दायित्वांचे घटक

(₹ कोटीत)

थकीत लोक ऋण आणि इतर दायित्वे	31 मार्च 2025 पर्यंतची रक्कम
एकूण थकीत दायित्वे	**859097**
अर्थसंकल्पबाहय थकीत कर्जे	28325
एकूण थकीत दायित्वे	887422
स्थूल राज्य उत्पन्न	4531518
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार एकूण थकीत दायित्वे	19.58

अशारीतीने, अर्थसंकल्पबाहय कर्जाचा समावेश केल्यानंतर, 31 मार्च 2025 पर्यंत राज्याचे थकीत लोक ऋण आणि इतर दायित्व वित्त लेख्यात दर्शविलेल्या ₹ 8,59,097 कोटींच्या तुलनेत 31 मार्च 2025 पर्यंत ₹ 8,87,422 कोटी[6] होते. अर्थसंकल्पीय कर्जाचा समावेश

[6] वस्तु व सेवा कर नुकसानभरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात 2020-21 आणि 2021-22 या कालावधीत केंद्र सरकारकडून लागोपाठ ₹ 11,977 कोटी आणि ₹13,782.36 कोटी वगळता जे राज्याला त्याच्या स्त्रोतांकडून भरायचे नाहीत

केल्यानंतर स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून थकीत दायित्व 19.58 *टक्के* होते. अर्थसंकल्प दस्तऐवज आणि लेख्यांमध्ये अशा कर्जाचे प्रकटीकरण न करणे राज्याच्या प्रभावी वित्तीय दायित्वे कमी दर्शविते अधोरेखित करते आणि राज्याच्या कर्जाच्या स्थितीच्या व्यापक वैधानिक संनियंत्रणास मर्यादा घालते.

1.5.3 वित्तीय शिल्लक: तुटीची साध्यता आणि एकूण कर्जाचे लक्ष्य

महाराष्ट्र वित्तीय जबाबदारी व अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियम फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार करण्यात आले आणि त्यानंतर वेळोवेळी त्यात सुधारणा करण्यात आल्या. स्थूल राज्य उत्पन्नाशी वित्तीय तुटीचे प्रमाण तीन टक्क्यांपेक्षा कमी ठेवणे आणि 2011-12 नंतर महसूल अधिशेष राखणे ही राज्याची प्रमुख वित्तीय उद्दिष्टे होती. मात्र, त्यानंतरच्या वर्षांमध्ये आणखी सुधारणा करून, 2011- 12 नंतर महसूल अधिशेष' संदर्भातील कलम 2013-14 ते 2021-22 दरम्यान शिथिल करण्यात आले.

कोविड 19 महामारीमुळे राज्यातील संसाधनांवर विपरित परिणाम झाला आहे. हे लक्षात घेऊन, अतिरिक्त संसाधने उभारण्यासाठी, केंद्र सरकारने 2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या दोन टक्के, 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 1 *टक्के* आणि 2022-23 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 0.5 टक्के अतिरिक्त कर्ज घेण्याची मर्यादा मंजूर केली होती. त्यानुसार, महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2020 मधील सुधारणांनुसार, 2020- 21 आणि 2021-22 साठी वित्तीय तुटीचे लक्ष्य स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या चार टक्के होते आणि 2022-23 साठी ते स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 3.5 *टक्के* होते. 2023-24 आणि 2024-25 या आर्थिक वर्षांसाठी वित्तीय तुटीचे लक्ष्य स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तीन *टक्के* होते. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2020 ने महसूल प्राप्तीच्या गुणोत्तरानुसार व्याज देयकाचे कोणतेही लक्ष्य निश्चित केले नाही.

राज्य मध्यम-मुदतीच्या वित्तीय धोरणाचे देखील अनुसरण करते आणि त्यास आकस्मिक दायित्वे आणि अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज जाहीर करणे आवश्यक आहे.

वित्तीय वर्ष 2015-16 ते 2024-25 साठी महाराष्ट्र वित्तीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियमात विहित वित्तीय उद्दिष्टांच्या तुलनेत कामगिरी **तक्ता 1.32** मध्ये तपशीलवार दर्शविली आहे**.**

तक्ता 1.32: राज्य राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमातील तरतुदींचे अनुपालन

वित्तीय मापदंड		वित्त आयोग अहवालामध्ये निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टांच्या तुलनेत कामगिरी									
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार महसुली तूट (-) / अधिशेष (+)	लक्ष्य	महसुली अधिशेष									
	साध्य	(-)0.27	(-)0.39	0.09	0.47	(-)0.64	(-)1.57	(-)0.53	(-)0.05	(-)0.34	(-)0.66
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार वित्तीय तूट (-)	लक्ष्य	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)4.00	(-)4.00	(-)3.50	(-)3.00	(-)3.00
	साध्य	(-)1.44	(-)1.76	(-)1.04	(-)0.91	(-)2.03	(-)2.72	(-)2.07	(-)1.92	(-)2.24	(-)2.74
एकूण थकीत दायित्वांचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी गुणोत्तर (*टक्केवारीत*)	लक्ष्य	17.64	16.15	16.26	16.52	15.83	25 *टक्क्यांच्या* खाली				
	साध्य	17.87	18.01	18.38	17.27	18.06	20.54*	18.46*	17.42*	18.11*	18.96
महसुली जमेच्या टक्केवारीनुसार व्याज देयके	लक्ष्य$	13.10	13.71	12.80	12.66	12.01	12.10	11.50	12.50	11.36	11.17
	साध्य	13.93	13.94	13.58	12.19	11.85	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09

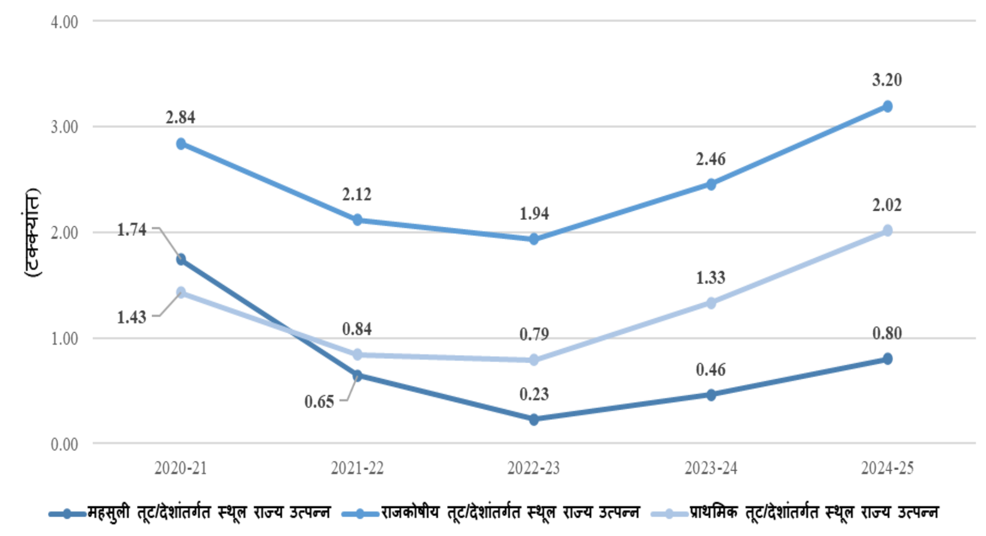
*वस्तु व सेवा कर भरपाईच्या तुटीच्या बदल्यात प्राप्त झालेले लागोपाठ कर्ज (2020-21 साठी ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 साठी ₹ 13,782.36 कोटी) वगळल्यानंतर हे प्रमाण आहे, ज्याची परतफेड राज्याने त्याच्या स्त्रोतांकडून करायची नाही.

$संबंधित वर्षांच्या मध्यम-मुदतीच्या वित्तीय धोरण निवेदनात महाराष्ट्र शासनाने निर्धारित केलेली पुढे जाणारी लक्ष्ये आहेत

स्रोत: मध्यम मुदतीचे वित्तीय धोरण विवरण आणि संबंधित वर्षासाठी वित्त लेखा

राज्याने वित्तीय तूट आणि कर्जाच्या उद्दिष्टांचे अनुपालन केले आहे, जे प्रभावी वित्तीय नियंत्रण दर्शविते. त्याच वेळी, सतत महसुली तूट महसुली खात्यातील संरचनात्मक असंतुलन अधोरेखित करते, ज्यात दीर्घकालीन कर्ज स्थिरता आणि कर्जाच्या "सुवर्ण नियम" चे अनुपालन करण्यावर परिणाम होतो. एकूणच, महसुली तूट कमी करण्याऐवजी प्रामुख्याने वित्तीय तूट नियंत्रणात ठेवून वित्तीय एकत्रीकरण साध्य करण्यात आले आहे.

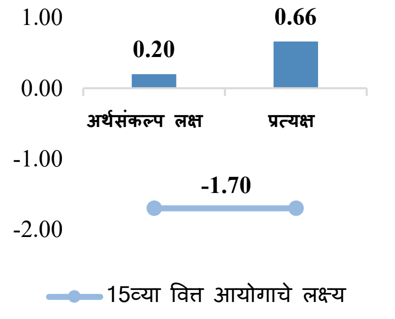
आलेख 1.34: लेखापरीक्षणोत्तर तुटीच्या कलाचे विश्लेषण

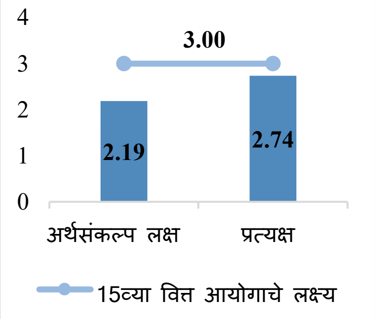
(स्रोत: वित्त लेखे)

15 व्या वित्त आयोगाने निश्चित केलेली आणि राज्य अर्थसंकल्पात प्रक्षेपित केलेली उद्दिष्टे यांच्याऐवजी 2024-25 मधील स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात प्रमुख वित्तीय एकत्रितेच्या संदर्भात केलेली कामगिरी **आलेख 1.35, आलेख 1.36** आणि **आलेख 1.37** मध्ये दर्शविलि आहे.

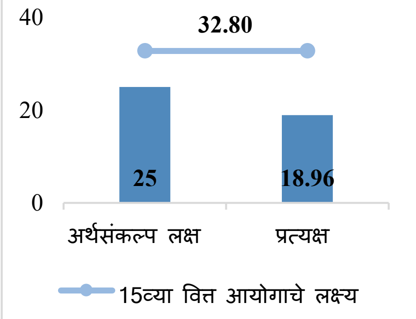
आलेख 1.35:देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीत महसुली तूट

आलेख 1.36: देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीत वित्तीय तूट

आलेख 1.37: देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीत थकीत दायित्वे

(स्रोत: वित्त लेखा आणि अर्थसंकल्प दस्तऐवज)

2024-25 या वर्षात, शासनाला महसुली तूट-स्थूल राज्य उत्पन्न आणि वित्तीय तूट-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर 15[व्या] वित्त आयोगाने निश्चित केलेल्या मर्यादेच्या आत आणि अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकात अंदाजित केलेल्या मर्यादेच्या आत राखण्यात शासन अपयशी ठरले, परंतु एकूण थकीत कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 नुसार निर्धारित मर्यादेतच राहिले.

महसुली तूट लक्ष्यापेक्षा जास्त झाली कारण प्रामुख्याने ₹20,993.06 कोटींची खर्च न केलेली शिल्लक आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये (लोक लेखे) ठेवण्यात आली होती आणि 31 मार्च 2025 पर्यंत राज्याच्या एकत्रित निधीमध्ये परत हस्तांतरित केली गेली नव्हती; परिणामी, महसुली तूट आणि त्या प्रमाणात वित्तीय तूट वाढली.

1.5.4 ऋण शाश्वतता विश्लेषण

ऋण शाश्वतता म्हणजे सध्या आणि भविष्यात आपल्या ऋणाच्या दायित्वाची पूर्तता करण्याची राज्याची क्षमता. ऋण शाश्वतता निर्देशकांमधील तफावतींचे विश्लेषण **तक्ता 1.33** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.33: ऋण शाश्वतता निर्देशकांमधील कल

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	ऋण शाश्वतता निर्देशक	वर्ष 1 (2020-21)	वर्ष2 (2021-22)	वर्ष3 (2022-23)	वर्ष 4 (2023-24)	वर्ष5 (2024-25)
1	एकूण दायित्व किंवा एकूण ऋण'*	506577.13	562295.97	622471.93	705130.10	809646.05
2	एकूण ऋणाचा वाढीचा दर *(टक्के)*	14.23	10.60	8.98	13.55	16.87
3	स्थूल राज्य उत्पन्न (नाममात्र भाषेत)	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
4	नाममात्र स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ *(टक्के)*	(-)1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
5	एकूण ऋण/स्थूल राज्य उत्पन्न *(टक्के)*	21.00	19.29	18.14	18.50	19.35
6	एकूण कर्जाची परतफेड *(टक्के)*	60.23	62.92	67.96	54.05	57.11
7	एकूण ऋणाच्या टक्केवारीनुसार उपलब्ध निव्वळ कर्ज	39.77	37.08	32.04	45.95	42.89
8	एकूण ऋणावरील व्याज देयके	36969.77	40158.04	41689.16	45651.91	53455.11
9	एकूण कर्जावरील[7] व्याजाचा प्रभावी दर *(टक्के)*	7.63	7.34	6.96	6.88	7.03
10	महसूल जमेसाठी व्याज देयक *(टक्के)*	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09
11	महसुली तूट/अधिशेष	(-)41141.85	(-)16374.32	(-)1936.47	(-)13754.00	(-)29994.76
12	प्राथमिक महसूल शिल्लक[8]	(-)4172.08	23783.72	39752.69	31897.91	23460.35
13	प्राथमिक शिल्लक[9]	(-)34588.28	(-)24143.82	(-)25912.71	(-)44907.45	(-)70753.63
14	प्राथमिक शिल्लक / स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	(-)1.32	(-)0.77	(-)0.71	(-)1.11	(-)1.56
15	एकूण कर्जावरील व्याजाचा दर आणि	(-)6.43	(-)6.60	(-)6.36	(-)6.39	(-)7.03

7 *एकूण कर्जावरील प्रभावी व्याज दराची गणना राखीव निधी, व्याज नसलेल्या ठेवी आणि भांडवली खर्चासाठी राज्याला 50 वर्षांचे व्याजमुक्त भांडवली सहाय्य यांचे समायोजन करून करण्यात आले आहे.*

प्रभावी व्याज दर = व्याज देयके / मागील आणि चालू थकित कर्ज (टक्केवारीत)

8 *पीआरबी: महसूल प्राप्ती वजा महसूल खर्च (व्याज देयकांची निव्वळ देयका), जेथे (-) पीबी म्हणजे प्राथमिक तूट आणि त्याउलट*

9 *पीबी: एकूण प्राप्ती (कर्जाची जाळ) वजा एकूण खर्च (व्याज देयकांची जाळ), जेथे (-) पीबी म्हणजे प्राथमिक तूट आणि त्याउलट.*

अनु. क्र.	ऋण शाश्वतता निर्देशक	वर्ष 1 (2020-21)	वर्ष2 (2021-22)	वर्ष3 (2022-23)	वर्ष 4 (2023-24)	वर्ष5 (2024-25)
	प्रभावी व्याज दरातील[10] फरक					
16	तरलता व्यवस्थापन (रिजर्व बँकेकडे उपलब्ध असलेल्या आर्थिक समायोजन साधनांचा वापर) (प्रसंगांची संख्या)	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
17	कर्ज स्थिरीकरण (प्रमाण प्रसार[11] + प्राथमिक शिल्लक)	(-)83139.70	51239.55	29332.64	(-)13177.96	(-)32372.59
18	**डोमर मॉडेल**					
ए	स्थूल राज्य उत्पन्न. (स्थिर स्वरुपात)	1852132	2058845	2255708	2435259	2612263
बी	वास्तविक वाढ (स्थिर स्वरुपात)	-9.50	11.16	9.56	7.96	7.27
सी	ग्राहक किमंत निर्देशांकावर आधारित महागाई *(टक्के)*	6.22	5.89	7.31	5.12	4.06
डी	प्रभावी व्याज दर	7.72	7.51	7.04	6.88	7.06
इ	वास्तविक प्रभावी व्याज दर (व्याजाचा प्रभावी दर-महागाई)	1.50	1.62	-0.27	1.76	3.00
एफ	विकास व्याज तफावत (वास्तविक वाढ - विस्ताविक प्रभावी व्याजदर)	-11.00	9.54	9.83	6.20	4.27
जी	प्राथमिक शिल्लक	(-)34588.28	(-)24143.82	(-)25912.71	(-)44907.45	(-)70753.63

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

**एकूण कर्ज म्हणजे 6003-'अंतर्गत कर्ज' आणि 6004-'केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे' या शीर्षकांतर्गत थकीत शिल्लकांची बेरीज होय. 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षात महाराष्ट्र शासनाला वस्तु व सिवा कर भरपाईच्या बदल्यात अनुक्रमे ₹11,977 कोटी आणि ₹13,782.36 कोटींचे सलग कर्ज मिळाले, ज्याची परतफेड राज्याला त्याच्या स्त्रोतांकडून करायची नाही, म्हणून वगळले.*

एकूण व्याजधारक कर्जावरील सरासरी व्याज दरात स्थिर वाढ आणि सकारात्मक प्राथमिक महसुली शिल्लक असूनही महसुली जमेच्या तुलनेत व्याज देयकांमध्ये सतत घट झाल्यामुळे राज्याच्या कर्जाच्या स्थितीवर विपरित परिणाम झाला.

---

10 *व्याज प्राप्तीच्या प्रभावी दराद्वारे मोजल्या जाणाऱ्या गुंतवणूकीवरील परतावा (आरओआय). आरओआय = व्याज पावत्या / कर्ज आणि आगाऊ वाटपाचे स्टॉक उघडण्याची आणि बंद करण्याची सरासरी * 100*

11 *प्रमाण प्रसार = व्याज स्प्रेड X कर्ज (व्याजरहित दायित्वे वगळता)*

अनुकूल विकास-व्याज फरक, जो 2023-24 पासून कमी होऊ लागला होता, तो वाढत्या प्राथमिक तुटीच्या परिणामाची भरपाई करण्यासाठी पुरेसा मोठा नव्हता, ज्यामुळे 2023-24 आणि 2024-25 दरम्यान कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तरात वाढ झाली. शिवाय, गेल्या दोन वर्षांत विकास-व्याज फरक खरोखरच कमी होत आहे, हे राज्याचे कर्ज वाढत आहे असे सूचित करते.

महामारीनंतरच्या वर्षांत (2021-22 आणि 2022-23) कर्जाच्या वाढीचे नाममात्र वाढीशी गुणोत्तराचे प्रमाण एकपेक्षा कमी राहिले होते, ते 2021-22 मधील 0.52 वरून 2024-25 मध्ये 1.44 पर्यंत वाढू लागले. हे सूचित करते की दायित्वांमधील वाढ नाममात्र स्थूल राज्य उत्पन्ना मधील वाढीपेक्षा जास्त आहे, ज्यामुळे 2022-23 आणि 2024-25 दरम्यान कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तरात वाढ झाली.

- 2023-24 पासून अनुकूल विकास-व्याज फरक, जो कमी होऊ लागला होता, तो वाढत्या प्राथमिक तुटीच्या परिणामाची भरपाई करण्यासाठी पुरेसा नव्हता, ज्यामुळे 2023-24 आणि 2024-25 दरम्यान कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तरात वाढ झाली. शिवाय, गेल्या दोन वर्षांत विकास-व्याज फरक खरोखरच कमी होत आहे, हे सूचित करते की राज्याचे कर्ज वाढत आहे.

- महामारीनंतरच्या वर्षांत (2021-22 आणि 2022-23) कर्जाच्या वाढीचे प्रमाण एकपेक्षा कमी राहिले होते, ते 2021-22 मधील 0.52 वरून 2024-25 मध्ये 1.44 पर्यंत वाढू लागले. हे सूचित करते की दायित्वांमधील वाढ नाममात्र स्थूल राज्य उत्पन्नामधील वाढीपेक्षा जास्त आहे, ज्यामुळे 2022- 23 आणि 2024-25 दरम्यान कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तरात वाढ झाली.

2020-21 ते 2024-25 दरम्यान राज्याची कर्जाची स्थिती व्यापकपणे शाश्वत राहिली. कर्ज-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर 2020-21 मधील 21.00 टक्क्यांवरून 2022-23 मध्ये 18.14 *टक्के* इतक्या नीचांकी पातळीवर घसरून 2024-25 मध्ये 19.35 टक्क्यांपर्यंत पोहोचले. अलीकडील वाढ असूनही, हे प्रमाण सातत्याने वित्तीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियमाच्या 25 टक्क्यांच्या मर्यादेत राहिले आहे, हे दर्शविते की दायित्वांमधील वाढ राज्याच्या आर्थिक पायामध्ये विस्ताराशी मोठ्या प्रमाणात जुळली.

एकूण कर्जाचा मोठा हिस्सा (54 ते 68 *टक्के)* परतफेडीचा होता, परिणामी तुलनेने निव्वळ कर्ज (32 ते 46 *टक्के*) कमी होते आणि त्याद्वारे नवीन विकासात्मक खर्चासाठी वित्तीय कक्षा मर्यादित होते.

व्याज देयके, जरी एकूणच वाढत असली तरी, 2020-21 मधील 13.72 टक्क्यांवरून 2022-23 ते 2024-25 या कालावधीत सुमारे 10-11 टक्क्यांपर्यंत घसरली, तरीही, 15[व्या] वित्त आयोगाच्या 15 टक्क्यांच्या लक्ष्याच्या आत राहिले.

प्राथमिक शिल्लक एक संमिश्र चित्र सादर करते. राज्याने 2021-22 पासून सकारात्मक प्राथमिक महसूल शिल्लक नोंदवली आहे, जी हे दर्शविते की महसुली जमा व्याजविरहित खर्च पूर्ण करण्यासाठी पुरेशी होती तरी एकूण प्राथमिक शिल्लक संपूर्ण कालावधीत तूट स्वरूपात राहिली, जी 2024- 25 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 1.56 टक्क्यांपर्यंत

वाढली. हे भांडवली खर्चासाठी आणि व्याजविरहित खर्चाचा काही भाग वित्तपुरवठा करण्यासाठी कर्जावर अवलंबून राहण्याचे सूचित करते.

2020-21, 2023-24 आणि 2024-25 यासह पाचपैकी तीन वर्षांत कर्ज स्थिरीकरण मोजमाप (प्रमाण प्रसार अधिक प्राथमिक शिल्लक) नकारात्मक होते, जे कर्ज स्थिरतेवरील दबाव दर्शवते. अलीकडच्या काही वर्षांतील नकारात्मक कर्ज स्थिरीकरणामुळे प्राथमिक तूट, महसुली तूट आणि स्वत:च्या महसुली वाढीला बळकटी देऊन वित्तीय एकत्रीकरणाची गरज अधोरेखित झाली.

शिवाय, थकीत लोक ऋणाच्या परिपक्वता रूपरेषेवरून असे निदर्शनास येते की एकूण थकीत लोक ऋणांपैकी 51.97 टक्के (₹ 3,23,179.82 कोटी) ज्यासाठी परिपक्वता तपशील उपलब्ध आहेत (₹ 6,21,880.97 कोटी) पुढील सात वर्षांत परतफेड करण्यायोग्य आहेत, ज्यामुळे त्या कालावधीत शासकीय अर्थसंकल्पावर ताण येऊ शकतो. एकूणच, राज्याचे कर्ज वित्तीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन मापदंडाच्या मर्यादेत राहिले आहे आणि व्याजाचा भार सांभाळता येत आहे, तरी अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज, वाढती प्राथमिक आणि महसुली तूट आणि प्रतिकूल कर्ज स्थिरीकरणाचे संकेत यामुळे उद्भवणारे दबाव मध्यम मुदतीच्या कर्जाचे स्थैर्य सुनिश्चित करण्यासाठी बारकाईने निरीक्षण करण्याचे समर्थन करतात.

1.5.5 हमीची स्थिती- आकस्मिक दायित्वे

कर्जदाराने चुकारपणा केल्यास हमी ही एकत्रित निधीवरील आकस्मिक दायित्व आहे. वैधानिक महामंडळे, मंडळे, स्थानिक संस्था आणि सहकारी संस्था यांसारख्या संस्थांनी घेतलेल्या कर्जासाठी राज्य हमी देते. राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 नुसार, थकीत हमी मागील वर्षाच्या महसूल जमेच्या 80 टक्क्यांपेक्षा जास्त नसावी. मात्र, महाराष्ट्र शासनाने अद्याप कोणतीही मर्यादा निश्चित केलेली नाही. गेल्या पाच वर्षांतील एकूण जमेवर हमी तपशील **तक्ता 1.34** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.34: राज्य शासनाने दिलेली हमी

(₹ कोटीत)

हमी	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
हमीच्या थकीत रकमेवर लागू असलेली मर्यादा (म्हणजे मागील वर्षाच्या महसुली जमेच्या 80 *टक्के*)	226551.66	215574.33	266649.26	324542.34	344477.16
वर्षाच्या प्रारंभी असलेली हमीची थकबाकी रक्कम@	41179.07	41579.94	51263.35	63520.23	79487.08
वर्षाच्या अखेरीस असलेली हमीची थकबाकी रक्कम	41775.48	51263.35	49632.84	85896.94	129458.45

@चुकीच्या वर्गीकरणाच्या दुरुस्तीमुळे (वित विभागाकडून प्राप्त झालेल्या निवेदनानुसार) मागील वर्षापेक्षा फरक आहे

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

31 मार्च 2025 पर्यंत ₹ 1,29,458.45 कोटींची थकीत हमी ही ऊर्जा (₹ 51,905.59 कोटी); सहकारी संस्था (₹ 3,554.12 कोटी); राज्य वित्त कंपन्या/महामंडळे (₹ 838.74 कोटी); रस्ते आणि वाहतूक (₹ 73,160 कोटी) यासंदर्भात होती.

1.5.6 वित्तीय स्थिरतेचे मार्ग

महसूल वाढवून आणि खर्चाचे सुसूत्रीकरण करून तूट सुधारता येते. यामध्ये कर अनुपालन सक्षम करणे, कर कक्षा विस्तारणे, वापरकर्ता शुल्कात सुधारणा करणे आणि निष्क्रिय शासकीय मालमत्तांचे मुद्रीकरण करणे समाविष्ट आहे. खर्चाच्या बाजूने, अनुदानाचे चांगले लक्ष्यीकरण, वेतन आणि निवृत्तीवेतन वाढीवर नियंत्रण ठेवणे आणि खर्चाचे योग्य वर्गीकरण सुनिश्चित करणे हे प्रमुख घटक आहेत. उत्पादक भांडवली गुंतवणुकीला प्राधान्य देणे आणि पारदर्शक आणि कार्यक्षम कर्जाद्वारे कर्ज व्यवस्थापन सुधारणा यामुळे वित्तीय दबाव आणखी कमी होऊ शकतो. या उपायांमुळे एकत्रितपणे वित्तीय कक्षा रुंदावतात आणि शाश्वत पद्धतीने महसूल, वित्तीय आणि प्राथमिक तूट कमी करण्यात मदत होते. पुढील परिच्छेदांमध्ये याची चर्चा केली गेली आहे.

1.5.6.1 राज्याच्या महसुलात सुधारणा

अप्रयुक्त महसूल क्षमता, ज्याचा प्रभावीपणे वापर केल्यास, वित्तीय कक्षेत लक्षणीय वाढ होऊ शकते आणि कर्जावरील अवलंबित्व कमी होऊ शकते. निर्धारणातील अकार्यक्षमता, कमी मूल्यांकन आणि राज्य वस्तू व सेवा कर, मुद्रांक शुल्क आणि उत्पादन शुल्क यासारख्या प्रमुख कर प्रवाहांच्या मर्यादित अंमलबजावणी यंत्रणेमुळे महसूल वाढ कमी होईल. कमी कर आकारणी, कमी वापरकर्ता शुल्क, कमी खर्च वसुली आणि सार्वजनिक मालमत्ता आणि गुंतवणूकीवरील कमी परतावा देखील वित्तीय कक्षेत अडथळा आणतात. प्रलंबित थकबाकीची वेळेवर वसुली (कर आणि करेतर) हे वित्तीय कक्षा विस्तारण्याच्या दिशेने आणखी एक पाऊल आहे.

ए. महसुलाची थकबाकी

31 मार्च 2025 पर्यंत, मुख्य महसुल शीर्षांची शीर्षकाची महसुली थकबाकी ₹ 17,170 कोटी होती, त्यापैकी ₹ 4,278.48 कोटी पाच वर्षांहून अधिक काळ थकीत होती, जी **तक्ता 1.35** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.35: महसुलाची थकबाकी

(₹ कोटींत)

अनु. क्र.	महसूलाचे शीर्ष	31 मार्च 2025 पर्यंत थकीत रक्कम	31 मार्च 2025 रोजी 5 वर्षांहून अधिक कालावधी असलेली थकबाकी
1	राज्य वस्तू व सेवा कर	10549.70	78.98
2	महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर	117001.80	76938.90
3	राज्य उत्पादन शुल्क	872.38	705.83
4	मुद्रांक शुल्क	1515.02	8139.48

अनु. क्र.	महसूलाचे शीर्ष	31 मार्च 2025 पर्यंत थकीत रक्कम	31 मार्च 2025 रोजी 5 वर्षांहून अधिक कालावधी असलेली थकबाकी
1	राज्य वस्तू व सेवा कर	10549.70	78.98
5	विक्री, व्यापार इ. वरील कर.	107.32	18.13
6	जंगल आणि वन्यजीव	23.48	33.38
	एकूण	**130069.70**	**85914.70**
स्त्रोत: सहआयुक्त विक्री कर /मुख्यालय 3 यांच्याकडून प्राप्त माहिती			

बी. निर्धारण प्रलंबितता

वर्षाच्या सुरूवातीस प्रलंबित प्रकरणांची संख्या, निर्धारणासाठी अपेक्षित असलेली प्रकरणे, वर्षभरात निकाली काढण्यात आलेली प्रकरणे आणि वर्षाच्या शेवटी अंतिम करण्यासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या, उत्पाद शुल्क विभाग आणि कर विभागाने विक्री कर/मूल्यवर्धित कर संदर्भात सादर केल्यानुसार **तक्ता 1.36** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 1.36: निर्धारण प्रलंबितता

(₹ कोटीत)

महसुलाचे शीर्ष	प्रारंभीची शिल्लक (01 एप्रिल 2024)	2024-25 मध्ये निर्धारणा साठी अपेक्षित नवीन प्रकरणे	निर्धारणा साठी एकूण अपेक्षित प्रकरणे	2024-25 मध्ये निकाली काढण्यात आलेली प्रकरणे	अंतिम शिल्लक (31 मार्च 2025)	प्रकरणे निकाली काढण्याची टक्केवारी
1	2	3	4	5	6	7
महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर	4747	-	4747	-	4747	0.00
मुद्रांक शुल्क	9116	769	9885	2448	7437	24.76
राज्य उत्पादन शुल्क	133	5	138	1	137	0.72
संलग्न अधिनियम	1118	-	1118	-	1118	0.00
स्त्रोत: सहआयुक्त विक्री कर/ मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती						

सी. विभागाद्वारे शोधलेल्या कर चुकवेगिरी, परतावा प्रकरणे इ. तपशील

कर चुकवेगिरीची प्रकरणे, अंतिम केलेली प्रकरणे आणि अतिरिक्त कर भरण्याच्या मागण्या ही राज्य शासनाच्या महसूल संकलनाच्या प्रयत्नांचे महत्त्वाचे संकेत आहेत. वर्ष 2024-25 दरम्यान, संबंधित विभागांनी नोंदवल्याप्रमाणे उत्पादन शुल्क आणि कर आकारणीद्वारे शोधलेल्या कर चुकवेगिरीच्या प्रकरणांचा तपशील, अंतिम केलेली प्रकरणे आणि अतिरिक्त कराची मागणी **तक्ता 1.37** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.37: निदर्शनास आलेली कर चुकवेगिरीची प्रकरणे

अनु. क्र.	महसुलाचे शीर्ष	31 मार्च 2024 रोजी प्रलंबित प्रकरणे	2024-25 मध्ये निदर्शनास आलेली प्रकरणे	एकूण	निर्धारण/तपासणी पूर्ण झालेल्या प्रकरणांची संख्या आणि दंडासह केलेली अतिरिक्त मागणी		31 मार्च 2025 पर्यंत अंतिम करण्यासाठी प्रलंबित प्रकरणांची संख्या
					प्रकरणांची संख्या	रक्कम (₹ कोटीत)	
1	वस्तू आणि सेवा कर	46	596	642	483	8167.79	159
2	विक्री, व्यापारावरील कर/मूल्यवर्धित कर	180	402	582	408	120.09	174
3	मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क	11424	10675	22099	10823	62.48	11276
4	राज्य उत्पादन शुल्क	निरंक					

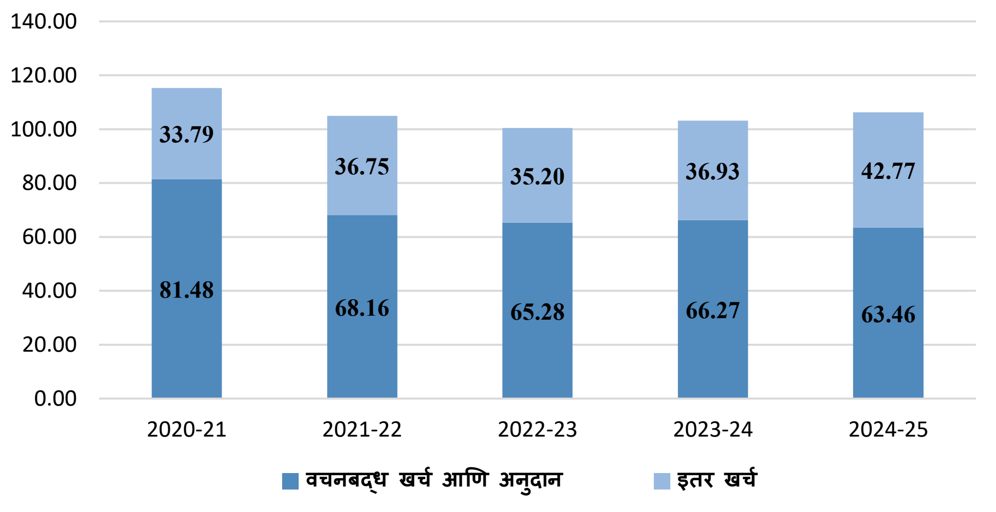
स्त्रोत: सहआयुक्त विक्री कर / मुख्यालय 3 कडून प्राप्त झालेली माहिती

1.5.6.2 खर्चाबाबतच्या समस्या

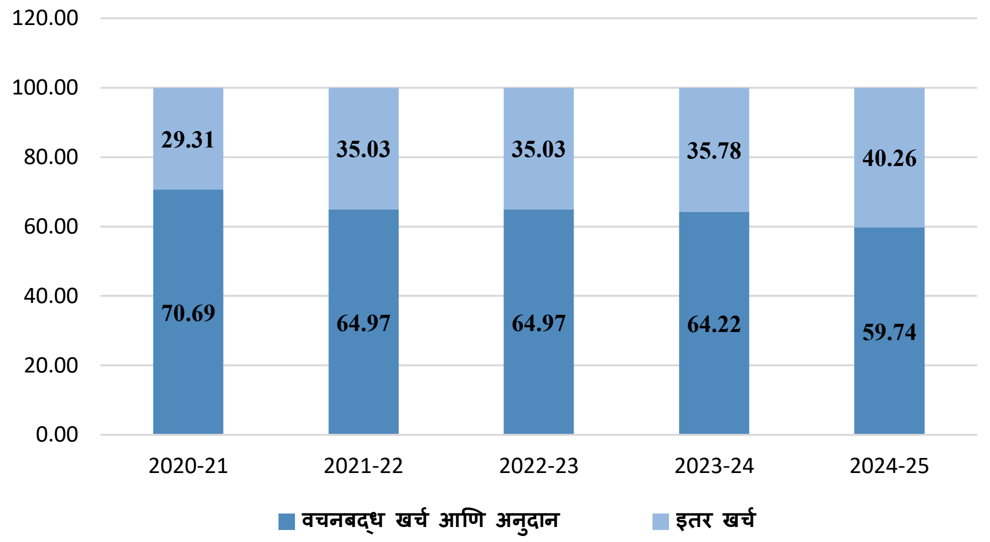
ए. वचनबद्ध खर्च आणि अर्थसहाय्यामुळे वित्तीय ताण

आलेख 1.38 आणि **आलेख 1.39** मध्ये वित्तीय वर्ष 2020-21 ते 2024-25 मधील अनुक्रमे महसुली जमा आणि महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून वचनबद्ध खर्च आणि अर्थसहाय्य एकत्रितपणे दर्शविले आहे.

आलेख 1.38: महसूल जमांच्या टक्केवारीनुसार वचनबद्ध खर्च आणि अनुदान

आलेख 1.39: महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून वचनबद्ध खर्च आणि अनुदान

2024-25 मध्ये, राज्याचा ₹ 2,49,696.74 कोटींचा खर्च होता, ज्यामध्ये वेतन (₹ 1,37,979.17 कोटी), निवृत्तीवेतन (₹ 58,262.46 कोटी) आणि व्याज देयके (₹ 53,455.11 कोटी) यांचा समावेश होता, जो महसुली जमेच्या 51.81 *टक्के* होता. याव्यतिरिक्त, अनुदानाची रक्कम ₹ 56,089.18 कोटी होती, ज्यामुळे एकूण अचल खर्च ₹ 3,05,785.92 कोटी झाला, जो राज्याच्या महसुली जमेच्या सुमारे 63.45 *टक्के* होता. अशा खर्चाचे वरचढ व ताठर स्वरूप वित्तीय कक्षेत लक्षणीय घट आणते, ज्यामुळे भांडवली गुंतवणूक आणि विकासात्मक प्राधान्यांसाठी संसाधनांचे वाटप करण्याची राज्याची क्षमता मर्यादित होते. या संरचनात्मक असंतुलनामुळे कायम महसुली आणि प्राथमिक तुटीचा धोका वाढतो, दीर्घकालीन वित्तीय स्थिरतेला मर्यादा येतात आणि उदयोन्मुख सामाजिक-आर्थिक आव्हानांना प्रतिसाद देण्याची शासनाची क्षमता कमी होते.

अर्थसहाय्याचे सुसूत्रीकरण, सुधारित लक्ष्यीकरण आणि वेतन आणि निवृत्तीवेतन वचनबद्धतेचे योग्य व्यवस्थापन याद्वारे खर्च सुधारणेची तातडीची गरज आहे, जेणेकरून वित्तीय लवचिकता वाढेल आणि शाश्वत वित्तीय मार्ग सुनिश्चित होईल.

बी. अपूर्ण प्रकल्पांमध्ये गुंतवलेले भांडवल

अपूर्ण भांडवली प्रकल्पांमध्ये गुंतवलेल्या भांडवलाचे मूल्यांकन देखील भांडवली खर्चाची गुणवत्ता दर्शविते. अपूर्ण प्रकल्प/कामांमध्ये निधी अडकल्यामुळे खर्चाच्या गुणवत्तेवर नकारात्मक परिणाम होतो आणि दीर्घ कालावधीसाठी प्रकल्पांच्या इच्छित लाभांपासून राज्य वंचित राहते. तसेच या प्रकल्पांच्या अंमलबजावणीसाठी संबंधित वर्षांमध्ये घेतलेल्या कर्जामुळे कर्ज आणि व्याज दायित्वे परतफेड करताना अतिरिक्त भार पडणार आहे. अपूर्ण प्रकल्पांचा तपशील **तक्ता 1.38** मध्ये दर्शविला आहे (वर्ष 2024- 25 च्या वित्त लेख्यांच्या परिशिष्ट-IX साठी राज्य शासनाने दिलेल्या माहितीवर आधारित).

तक्ता 1.38: अपूर्ण प्रकल्पांमध्ये गुंतलेले भांडवल

(₹ कोटींत)

अपूर्ण प्रकल्पांचे वयोक्रम खालीलप्रमाणे				**अपूर्ण प्रकल्पांची विभाग-निहाय रूपरेषा**		
31 मार्च 2025				**31 मार्च 2025 पर्यंत**		
वर्ष	**अपूर्ण प्रकल्पांची संख्या**	**अंदाजित खर्च**	**झालेला खर्च**	**विभाग**	**अपूर्ण प्रकल्पांची संख्या**	**झालेला खर्च**
1995 पूर्वी	1	46.00	871.18	जल संपदा	7	3412.18
1995-2000	5	505.67	2535.73	सार्वजनिक कामे	2	78.97
2000-2005	1	सादर केला नाही	5.27			
2005-2010	0		0.0			
2010-2024	2	115.43	78.97			
एकूण	**9**		**3491.15**		**9**	**3491.15**
स्त्रोत: 2024-25 चे वित्तीय लेखे						

वर्ष 2024-25 च्या वित्त लेख्यात परिशिष्ट-IX (शासनाची वचनबद्धता - अपूर्ण भांडवली कामांची शासकीय यादी) मधील अपूर्ण माहितीमुळे (राज्य शासनाने सादर केलेली), लेखापरीक्षणात 31 मार्च 2025 पर्यंत वास्तविक प्रगतीशील खर्च, कामाची प्रत्यक्ष प्रगती, प्रलंबित देयकाची स्थिती (भविष्यातील दायित्व) आणि सुधारित खर्च, काही असेल तर निश्चित करणे शक्य झाले नाही.

एकंदरीत, अनेक दशकांपासून प्रलंबित असलेल्या प्रकल्पांची निरंतरता, तसेच वाढता खर्च आणि एकाच विभागात त्यांचे केंद्रीकरण, प्रकल्प नियोजन, नियतकालिक पुनरावलोकन आणि वेळेवर निर्णय घेण्यातील त्रुटींकडे लक्ष वेधते, ज्यात प्रकल्पांनी पूर्णत्वाकरिता गती देण्यासाठी किंवा यापुढे व्यवहार्य नसलेले प्रकल्प बंद करण्यासाठी मर्यादित यंत्रणेचा समावेश आहे.

सी. न फेडलेले वित्तीय कक्षेतील दायित्व

न फेडलेले /विलंबित दायित्वांकडे वेळेवर लक्ष दिले नाही तर भविष्यातील विकासात्मक आणि पायाभूत सुविधांवरील खर्चासाठी उपलब्ध वित्तीय कक्ष कमी होईल. पारदर्शकता आणि विश्वासार्हतेचा अभाव निर्माण करण्याव्यतिरिक्त, यामुळे शाश्वत पद्धतीने संसाधने वाढवण्याची राज्याची क्षमता कमी होते, ज्यामुळे एकूण वित्तीय मजबूतीकरण आणि दीर्घकालीन शाश्वतेवर परिणाम होतो.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले आहे की राज्य शासनाने गेल्या काही वर्षांत अनेक दायित्वे फेडलेली नाहीत, ज्यांचा वित्तीय शाश्वततेवर महत्त्वपूर्ण परिणाम होतो.

यामध्ये समाविष्ट आहे:

- न फेडलेले एकूण ₹ 762.49 कोटी व्याज दायित्व
- ₹ 18.440 कोटींच्या एकूण कर्जात अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज आणि इतर दायित्वे समाविष्ट नाहीत.

- राष्ट्रीय निवृत्तीवेतन प्रणालीत राज्य शासनाच्या योगदानाचे ₹ 3,277.58 कोटी कमी प्रदान करणे/ प्रदान न करणे.
- प्रलंबित परतफेड प्रकरणे ₹ 4,703.94 कोटी होती. या न प्रदान केलेल्या दायित्वांचे एकत्रित मूल्य ₹ 27,184 कोटी होते, जे 2024-25 च्या देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 0.60 *टक्के* आणि वित्तीय तुटीच्या 21.89 *टक्के* इतके समतुल्य आहे.

लेखापरीक्षणाने शिफारस केली आहे की राज्य शासनाने सर्व न फेडलेली दायित्वे पारदर्शकतेने जाहीर करावी आणि त्यांची पूर्तता करावी आणि भविष्यातील वित्तीय ताण टाळण्यासाठी ही दायित्वे वेळेवर फेडण्याची तरतूद करावी.

1.6 निष्कर्ष

- राज्याची वित्तव्यवस्था महसुली जमांमध्ये स्थिर वाढ दर्शवित आहे, जी 2020-21 मधील ₹ 2,69,467.91 कोटी वरून 2024-25 मध्ये ₹ 4,81,906.43 कोटी इतकी वाढली असून, महसूल जमा-सकल स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर सुमारे 10-11 टक्के स्थिर राहिले आहे. कर महसूल हा उत्पन्नाचा मुख्य स्रोत राहिला, तर भारत सरकारकडून मिळणाऱ्या सहाय्यक अनुदानात घट दिसून आली. 2023-24 मध्ये स्वत:चा कर महसूल प्लावकता तीव्रतेने कमी झाली परंतु 2024-25 मध्ये ती 1.203 पर्यंत सुधारली, जे दर्शविते की महसूल मोठ्या प्रमाणात आर्थिक वाढीशी सुसंगत आहे.
- खर्चाच्या बाजूने, 2020-21 मधील एकूण खर्च ₹ 3,42,638.31 कोटींवरून वाढून 2024- 25 मध्ये ₹ 6,06,809.56 कोटी इतका झाला आहे ज्यात महसुली खर्च हा सातत्याने खर्चाच्या रूपरेषेत वर्चस्व दर्शवितो. कल्याणकारी योजनांसाठी वाढीव तरतूद, विशेषत: सामाजिक सेवांअंतर्गत, ज्यात महिला कल्याण योजनांवरील खर्चात झपाट्याने वाढ झाली, यामुळे महसुली खर्चात वाढ झाली, तर भांडवली खर्च जरी एकूणच वाढत असला तरी तो एकूण खर्चाच्या केवळ 14 *टक्के* होता. 2024-25 मधील ₹ 2,49,696.74 कोटींचा वचनबद्ध खर्च महसुली खर्चाचा (48.78 *टक्के*) मोठा हिस्सा असल्याचे दर्शवितो, ज्यामुळे वित्तीय परिवर्तनशीलतेवर मर्यादा आल्या.
- 2024-25 मध्ये, राज्याने ₹ 29,994.76 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न 0.66 *टक्के*), वित्तीय तूट ₹ 1,24,208.74 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 2.74 *टक्के*) आणि ₹ 70,753.63 कोटी (देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 1.56 *टक्के*) ची प्राथमिक तूट नोंदवली. लोक लेख्यांतर्गत आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये खर्च न केलेली लक्षणीय शिल्लक कायम राहिल्यामुळे महसूल आणि वित्तीय तूट वाढली यामुळे अंशत: वित्तीय तूट राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन कमाल मर्यादेत राहिली असताना, राज्याने वर्षभरात महसुली तूट, राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय

व्यवस्थापन लक्ष्यापेक्षा जास्त ठेवणे सुरूच ठेवले. राज्याने सकारात्मक प्राथमिक महसूल शिल्लक साध्य केली असताना, एकूण प्राथमिक शिल्लक तूट स्वरूपात राहिली, जी व्याजेतर खर्च आणि भांडवली खर्चाचा काही भाग वित्तपुरवठा करण्यासाठी कर्जावर अवलंबून असल्याचे दर्शवते. महसूल आणि प्राथमिक तूट यांचे सातत्य मर्यादित वित्तीय कक्षा आणि चालू खर्चासाठी कर्जावरील वाढते अवलंबित्व दर्शवते.

- राज्याची एकूण दायित्वे 2020-21 मधील ₹ 5,36,199.46 कोटींवरून वाढून 2024-25 मध्ये ₹ 8,59,097.13 कोटी इतकी झाली. ₹ 28,325 कोटी अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाचा समावेश केल्यानंतर, 31 मार्च 2025 पर्यंत थकीत लोक ऋण आणि इतर देणी ₹ 8,87,422 कोटी होती, जी देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 19.58 *टक्के* इतकी होती. जरी हे प्रमाण राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापनेच्या 25 *टक्क्यांच्या* मर्यादेत राहिले असले तरी, पारदर्शकता आणि कायदेशीर मंजुरीचा अभाव असलेल्या अर्थसंकल्पबाह्य कर्जावरील वाढत्या अवलंबित्वामुळे खऱ्या वित्तीय स्थितीची उनोक्ती झाली. लोक ऋणांच्या मुदतपूर्ती रूपरेषेवरुन असे दिसून येते की, थकीत कर्जाच्या 52 *टक्के* रक्कम पुढील सात वर्षांत फेडणे आवश्यक आहे.
- ऋण शाश्वतता निर्देशक संमिश्र चित्र सादर करतात. ऋण-देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर विहित मर्यादेत राहिले आणि व्याजाचा भार महसूल जमेच्या सुमारे 10-11 *टक्के* होता, परंतु पूर्वीच्या ऋणांच्या परतफेडीत एकूण ऋणाचा मोठा वाटा होता (54 ते 68 *टक्के),* ज्यामुळे विकासात्मक खर्चासाठी निव्वळ ऋणाची उपलब्धता मर्यादित झाली. 2019-20 पासून प्राथमिक तूट कायम राहणे आणि 2024-25 सह गेल्या पाच वर्षांपैकी तीन वर्षांतील नकारात्मक ऋण स्थिरीकरण मोजमाप हे सूचित करतात की केवळ आर्थिक विकास मध्यम मुदतीत कर्ज स्थिर करण्यासाठी पुरेसा असू शकत नाही.

1.7 चांगला प्रघात

- राज्याच्या एकूण महसूल जमेपैकी 75 *टक्के* स्व-कर जमा आहे, जो एक मजबूत आणि स्थिर महसूल पाया दर्शवितो आणि केंद्रीय हस्तांतरणावरील कमी अवलंबित्व दर्शवतो

1.8 शिफारशी

i. वित्तीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमाच्या उद्‌दिष्टांच्या अनुषंगाने महसुली तूट दूर करण्याच्या उद्देशाने राज्याने मध्यम-मुदतीच्या वित्तीय एकत्रीकरणाचा मार्ग स्वीकारला पाहिजे. यासाठी महसुली खर्चाचे सुसूत्रीकरण, विशेषत: योजना-आधारित आणि अनुदानावरील खर्चाचे सुसूत्रीकरण, कल्याणकारी योजनांचे सुधारित लक्ष्यीकरण आणि तुटीतील कृत्रिम महागाई टाळण्यासाठी आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यात जमा केलेली शिल्लक वेळेवर बंद

करणे आवश्यक आहे. कर आधाराचा विस्तार करून महसूल वाढविणे, अनुपालनात सुधारणा करणे आणि वापरकर्ता शुल्काचे नियतकालिक पुनरावलोकन आणि थकबाकी वसुलीद्वारे करेतर महसूल ओघ मजबूत करणे.

ii. अर्थसंकल्पबाह्य कर्जे न्यूनतम केली पाहिजेत आणि जेथे अपरिहार्य असेल तेथे अर्थसंकल्प दस्तऐवजांमध्ये पूर्णपणे उघड केले पाहिजे आणि कायदेशीर मंजुरीच्या अधीन ठेवले पाहिजे. राज्याच्या वित्तीय स्थितीचे खरे आणि पारदर्शक चित्र सादर करण्यासाठी या कर्जाचा वित्तीय निर्देशक आणि कर्ज शाश्वतता विश्लेषणात स्पष्टपणे समावेश केला पाहिजे.

iii. राज्याने मध्यम मुदतीत प्राथमिक अधिशेष मिळवण्याचे आणि राखण्याचे उद्दिष्ट ठेवले पाहिजे जेणेकरून भविष्यात कर्जावर जास्त अवलंबून न राहता कर्ज स्थिर करता येईल.

प्रकरण II

अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

प्रकरण II: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

या प्रकरणात महाराष्ट्राच्या अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा घेण्यात आला आहे, ज्यात अतिरिक्त खर्च, सातत्यपूर्ण बचती आणि शेवटच्या क्षणी निधी प्रत्यार्पण यासारख्या मुद्द्यांसह अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि वास्तविक खर्च यांच्यातील महत्त्वपूर्ण तफावत उघड केली आहे. हे आर्थिक नियोजन, नियंत्रण आणि अनुपालनातील कमकुवतपणा अधोरेखित करते, वास्तववादी अंदाजपत्रक, वेळेवर निधीचा वापर आणि लिंग आधारित आणि हरित अंदाजपत्रक (ग्रीन बजेटिंग) सारख्या आधुनिक पद्धतींच्या गरजेवर भर देते.

2.1 अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 202 चे अनुपालन करून, प्रत्येक वित्तीय वर्षात, "वार्षिक वित्तीय विवरण" (अंदाजपत्रक) नावाच्या त्या वर्षासाठी राज्याच्या अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरण राज्य विधिमंडळासमोर सादर करणे आवश्यक आहे. खर्चाचा अंदाज खर्चाच्या 'भारित' आणि 'दत्तमत' बाबी[1] स्वतंत्रपणे दर्शवितात आणि महसुली खात्यावरील खर्च इतर खर्चापासून वेगळा केला जातो. राज्य शासनाकडून कोणताही खर्च करण्यापूर्वी कायदेशीर अधिकृतता आवश्यक असते.

महाराष्ट्र अंदाजपत्रक नियमावलीत अंदाजपत्रक तयार करण्यासाठी आणि खर्चाच्या अधिकृततेशी संबंधित पुढील कार्यवाही करण्यासाठी अनुसरण करण्याची कार्यपद्धती नमूद केली आहे. वित्त विभागाने विहित केलेल्या तारखांना विभागप्रमुखांकडून प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांच्या आधारे वित्त विभागाकडून अंदाजपत्रक तयार केले जाते. वित्त विभाग अंदाजांचे एकत्रीकरण करतो आणि अंदाजपत्रकीय वर्षाच्या आर्थिक स्थितीचे सारांशित विवरण, जमांचे तपशीलवार अंदाजपत्रक आणि अनुदानाच्या मागण्यांची विवरणपत्रे तयार करतो आणि त्यानंतर खर्चाचे तपशीलवार अंदाजपत्रक तयार करतो. या अंदाजांमध्ये राज्याच्या एकत्रित निधीतून केल्या जाणाऱ्या भारीत आणि दत्तमत खर्चाचा समावेश असतो. अंदाजपत्रकाशी संबंधित संज्ञांचा शब्दकोष **परिशिष्ट 2.1** मध्ये दिला आहे. अंदाजपत्रक प्रक्रिया सामान्यत: ऑगस्टमध्ये अंदाजपत्रक परिपत्रक जारी करण्यापासून सुरू होते, जे विभागांना पुढील वित्तीय वर्षासाठी त्यांच्या अंदाजांची रचना करण्यासाठी मार्गदर्शन करते.

2.2 अंदाजपत्रकीय प्रक्षेपण आणि अपेक्षित आणि प्रत्यक्ष यामधील तफावत

कर प्रशासन/इतर जमा आणि सार्वजनिक खर्चाचे कार्यक्षम व्यवस्थापन संसाधनांचा इष्टतम वापर, योजनेची अंमलबजावणी आणि देखरेख क्षमता आणि वित्तीय उद्दिष्टे

---

[1] **भारीत खर्च**: खर्चाच्या काही विशिष्ट श्रेणी (उदा. घटनात्मक प्राधिकरणांचे वेतन, कर्जाची परतफेड इ.) राज्याच्या एकत्रित निधीवर भारीत असते आणि ते विधिमंडळाच्या मतदानाच्या अधीन नसतात
दत्तमत खर्च : इतर सर्व खर्चावर विधिमंडळ मतदान करते

साध्य करण्यातील बळकटीकरण यांचा ताळमेळ ठेवते. सातत्यपूर्ण बचती/आधिक्य अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेत सुधारणा करण्याची गरज दर्शवते.

राज्य विधिमंडळाकडून प्राप्त एकूण विनियोजन, वास्तविक खर्च आणि बचत यांचा तपशील **तक्ता 2.1** मध्ये सारांशित केला आहे.

तक्ता 2.1: वित्तीय वर्ष 2024-25 दरम्यान अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या तुलनेत झालेला प्रत्यक्ष खर्च

(₹ कोटीत)

	खर्चाचा प्रकार	मूळ अनुदान/ विनियोजन	पुरवणी अनुदाने	एकूण अंदाज	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	2024-25 मधील प्रत्यार्पित रक्कम	एकूण अर्थसंकल्पांच्या तुलनेत बचतीची टक्केवारी
दत्तमत	I. महसुली	466713.65	103531.97	570245.62	464467.72	105777.90	106714.3	18.55
	II. भांडवली	98376.14	26485.7	124861.84	85611.63	39250.21	39378.33	31.43
	III. कर्जे व अग्रिमे	7487.47	6532.69	14020.16	12135.06	1885.1	1921.61	13.44
एकूण		**572577.26**	**136550.36**	**709127.62**	**562214.41**	**146913.21**	**148014.2**	**20.87**
भारित	IV. महसुली	62871.47	561.96	63433.43	57518.72	5914.71	5603.96	9.32
	V. भांडवली	21.25	3.37	24.62	9.52	15.1	14.93	61.33
	VI. सार्वजनिक ऋण परतफेड	57197.54	47.99	57245.53	41805.78	15439.75	15439.75	26.97
एकूण		**120090.26**	**613.32**	**120703.58**	**99334.02**	**21369.56**	**21058.64**	**17.45**
आकस्मिक निधीतील विनियोजन		0	0	0	0	0	0	0
एकंदर एकूण		**692667.52**	**137163.68**	**829831.20**	**661548.43**	**168282.77**	**169072.88**	**20.37**

टिपणी: वर दर्शविलेला खर्च हा महसुली शीर्ष (₹ 10085.25 कोटी) व भांडवली शीर्ष (₹ 2847.84 कोटी) अंतर्गत खर्चातील कपात म्हणून लेख्यांमधून समायोजित केलेली वसूली विचारात न घेता एकूण आकडेवारी आहे.
स्त्रोत: विनियोजन लेखे

वर्ष 2024-25 मध्ये, महाराष्ट्र शासनाने अनुदान आणि विनियोजने मिळून एकूण ₹ 8,29,831.20 कोटीपैकी ₹ 6,61,548.43 कोटी खर्च केले, परिणामी एकूण ₹ 1,68,282.77 कोटीची बचत झाली. निव्वळ बचत ₹ 763.05 कोटी इतकी आधिक्याने भरून काढण्यात आली. ही बचत वर्षभरातील एकूण अनुदान आणि विनियोजनाच्या 20.28 *टक्के* होती.

बचत आणि आधिक्य प्रधान महालेखापाल (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र कार्यालयाद्वारे नियमितपणे नियंत्रण अधिकाऱ्यांना खर्चावरील मासिक अहवालाद्वारे कळविण्यात येत होते. मार्च 2025 मध्ये प्राथमिक आणि अंतिम लेखे बंद झाल्यानंतर त्यांनी संबंधित विभागांसमोर हे प्रकरण उपस्थित केले आणि नियंत्रण अधिकाऱ्यांना महत्त्वपूर्ण बदलांची कारणे स्पष्ट करण्याची विनंती केली, परंतु कोणतेही स्पष्टीकरण प्राप्त झाले नाही (जून 2025).

2020-21 ते 2024-25 या कालावधीसाठी मूळ अंदाजपत्रक, सुधारित अंदाज आणि प्रत्यक्ष खर्च यातील कल **तक्ता 2.2** मध्ये दिले आहेत.

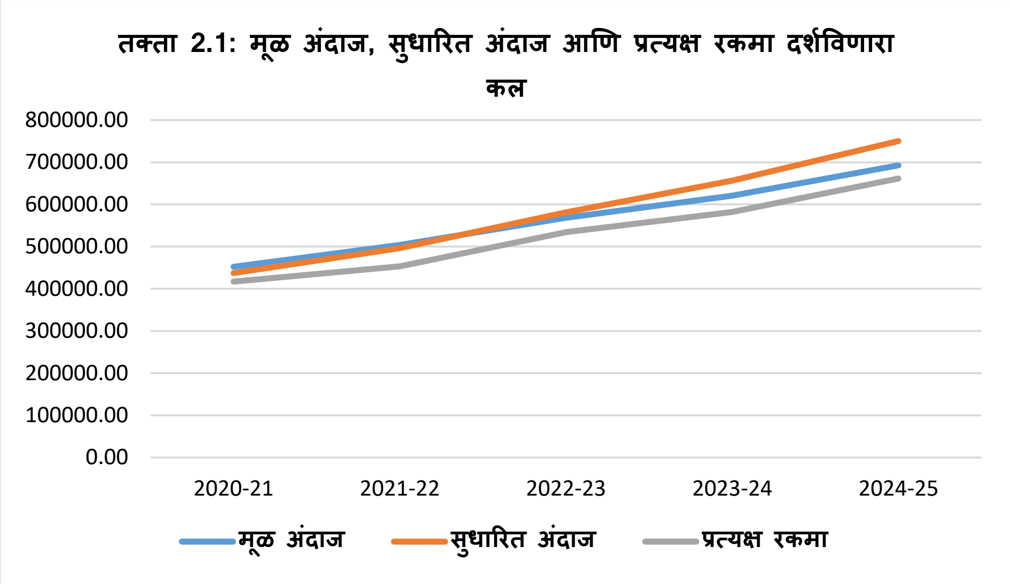
तक्ता 2.2: वित्तीय वर्ष 2020-21 ते 2024-25 दरम्यान मूळ अंदाजपत्रक, सुधारित अंदाजपत्रक आणि प्रत्यक्ष खर्च

(₹ कोटीत)

	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
मूळ अंदाजपत्रक	452136.69	503688.31	568270.63	620847.10	692667.52
पुरवणी अंदाजपत्रक	72152.87	60698.39	84538.52	105373.15	137163.68
एकूण अंदाजपत्रक	524289.56	564386.70	652809.15	726220.25	829831.20
सुधारित अंदाजपत्रक	437390.51	496637.96	581268.25	656495.09	729275.53
प्रत्यक्ष खर्च	417048.36	452850.67	534074.20	582296.66	661548.43
बचती	(-)107241.20	(-)111536.03	(-)118734.95	(-)143923.59	(-) 168282.77
मूळ तरतुदीशी पुरवणीची टक्केवारी	15.96	12.05	14.88	16.97	19.80
एकंदर तरतुदीशी एकंदर बचत/ आधिक्याची टक्केवारी	20.45	19.76	18.19	19.82	20.28
एकूण अंदाजपत्रक - सुधारित अंदाजपत्रक	86899.05	67748.74	71540.90	69725.16	100555.67
सुधारित अंदाजपत्रक - प्रत्यक्ष खर्च	20342.15	43787.29	47194.05	74198.43	67727.1
(एकूण अंदाजपत्रक - सुधारित अंदाजपत्रक) एकूण अर्थसंकल्पाशी टक्केवारी	16.57	12.00	10.96	9.60	12.12
(सुधारित अंदाजपत्रक - प्रत्यक्ष खर्च) एकूण अर्थसंकल्पाशी टक्केवारी	3.88	7.76	7.23	10.22	8.16

स्रोत: वार्षिक वित्तीय विवरणे आणि विनियोजन लेखे

अर्थसंकल्पीय तरतुदींमध्ये कायमस्वरूपी वाढ आणि भरीव पुरवणी तरतूद असूनही, खर्च नियंत्रण आणि अंदाज कमकुवत राहिले, हे निरंतर होणाऱ्या अधिक आणि वाढत्या बचतीद्वारे सिद्ध होते. पुरवणी अर्थसंकल्पावरील वाढते अवलंबित्व आणि सुधारित अंदाजांचा लक्षणीय कमी वापर यामुळे वास्तववादी अंदाजपत्रकातील त्रुटी दिसून येतात. अंदाजपत्रकांची विश्वासार्हता वाढविण्यासाठी अंदाजपत्रक निर्मितीचे बळकटीकरण आणि खर्चाची अंमलबजावणी सुधारणे आवश्यक आहे. यावरून अंदाजपत्रकातील अंदाजांची वास्तवता सुधारणे, पुरवणी मागण्यांचा प्रत्यक्ष अंमलबजावणी क्षमतेशी सांगड घालणे आणि खर्चाचा अंदाज आणि देखरेख यंत्रणा मजबूत करणे याला वाव आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे)

आलेख 2.1 मध्ये 2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत मूळ अंदाजपत्रक, सुधारित अंदाज आणि प्रत्यक्ष खर्च यामध्ये झालेली कायमस्वरूपी वाढ दर्शवण्यात आली आहे. सुधारित अंदाज सातत्याने मूळ अर्थसंकल्पापेक्षा जास्त होते, तर वास्तविक खर्च दोन्हीपेक्षा कमी राहिला, ज्यामुळे वर्षभरात सुधारणा आणि वर्षअखेर बचत यांची पुनरावृत्ती झाली.

2.2.1 अर्थसंकल्पीय तरतुदी आणि खर्चाचे घटक/सेवा निहाय विश्लेषण

वित्तीय वर्ष 2024-25 साठी अंदाजपत्रक आणि खर्चाचे घटक-निहाय विश्लेषण यांचा सारांश **तक्ता 2.3** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.3: वर्ष 2024-25 साठी घटक-निहाय अंदाजपत्रक आणि खर्च

(₹ कोटीत)

घटक	एकूण अंदाजपत्रक	एकूण खर्च	एकूण अंदाजपत्रकाची टक्केवारी	एकूण खर्चाची टक्केवारी	एकूण अर्थसंकल्पाच्या मानाने खर्चाची टक्केवारी
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6=3/2*100)
वचनबध्द खर्च	185598.97	153968.7	22.37	23.27	82.96
राज्य योजना	579127.58	458766.17	69.79	69.35	79.22
केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी केंद्राचा हिस्सा	35819.36	25935.87	4.32	3.92	72.41
केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी राज्याचा हिस्सा	28259.96	21346.49	3.41	3.23	75.54
बाहय अनुदानित प्रकल्प	1025.34	1531.2	0.12	0.23	149.34
एकूण	**829831.21**	**661548.43**	**100.00**	**100.00**	

₹ 8,29,831.21 कोटीच्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदीपैकी राज्य शासनाने ₹ 6,61,548.43 कोटी खर्च केले, परिणामी सुमारे 80 *टक्के* वापर झाला. इतर

घटकांच्या तुलनेत वचनबद्ध खर्चाने जास्त वापर (82.96 *टक्के*) दर्शविला. अर्थसंकल्पात सुमारे 70 *टक्के* हिस्सा असलेल्या राज्य योजनांचा 79.22 *टक्के* वापर नोंदवला गेला. केंद्र पुरस्कृत योजनांतर्गत निधीचा कमी वापर करण्यात आला, केंद्र आणि राज्य शासनाच्या हिश्श्याचा वापर अनुक्रमे 72.41 *टक्के* आणि 75.54 *टक्के* होता.

मंजूर अंदाजपत्रकाच्या तुलनेत खर्च दर्शविण्याव्यतिरिक्त, विनियोजन लेखे अशा प्रकरणांचे स्पष्टीकरण देखील देतात जेथे खर्च अंदाजपत्रकीय तरतुदीपेक्षा (मूळ + पुरवणी) लक्षणीयरीत्या बदलतो. विनियोजन स्तरावरील उप-शीर्ष/घटकामधील अशा तफावतीची मर्यादा विनियोजन लेख्यांमध्ये स्पष्ट केली जाणार आहे, जी लोक लेखा समितीने निश्चित केली आहे.

प्रधान महालेखापाल (लेखे व अनुज्ञेयता) विभागांच्या नियंत्रण अधिकाऱ्यांना मसुदा विनियोजन लेखे प्रदान करतात आणि लोक लेखा समितीने निश्चित केलेल्या मर्यादांच्या अनुषंगाने मंजूर अर्थसंकल्पीय वाटपाच्या संदर्भात खर्चातील फरकांची कारणे/स्पष्टीकरण मागवतात.

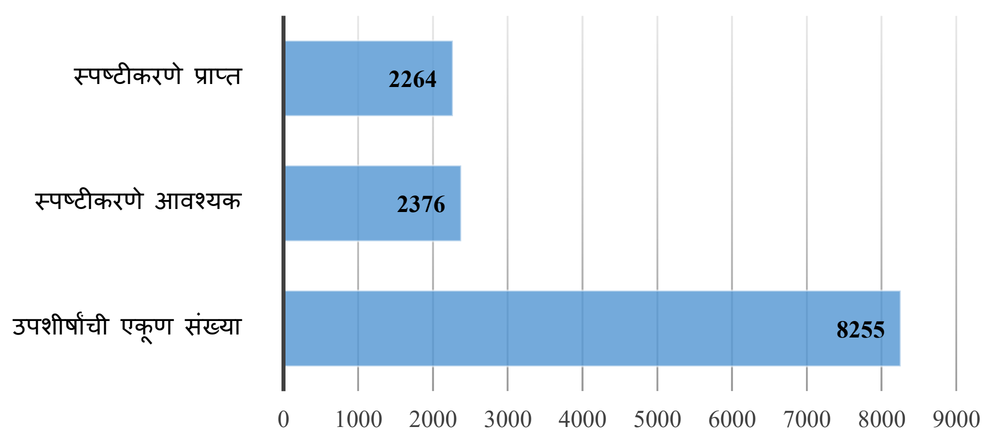
महाराष्ट्र राज्य विधानसभेच्या (चौदावी विधानसभा) 2021-22 च्या लोक लेखा समितीने आपल्या पहिल्या अहवालात या लेख्यांतील बचत आणि आधिक्याबाबत टिप्पण्या आणि शेरे करण्यासाठी खालील प्रमाणके सुचविली आहेत.

बचती	(अ) एकूण बचत: - जर अनुदान/ विनियोजनात एकूण तरतुदीच्या पाच *टक्क्यां*पेक्षा कमी बचत असेल, तर वैयक्तिक उप-शीर्षांखाली बचतीवरील कोणत्याही टिप्पण्या किंवा शेरे आवश्यक नाहीत. (ब) वैयक्तिक उपशीर्षे: - जर बचत ₹ 100 लाख किंवा उप-शीर्षांखाली एकूण तरतूदीच्या 10 *टक्के*, यापैकी जे जास्त असेल ते, असेल तर उप-शीर्षांखालील बचतीवर भाष्य करणे आवश्यक राहील.
आधिक्य	(अ) लोक लेखा समितीच्या शिफारशींनुसार विधानसभेने (भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 204 आणि 205 नुसार) सर्व अतिरिक्त खर्चाचे नियमितीकरण करणे आवश्यक आहे. (ब) उपशीर्षांखालील आधिक्य ₹ 50 लाख किंवा उपशीर्षांखालील एकूण तरतुदीच्या 10 *टक्के*, यापैकी जे कमी असेल ते असल्यास भाष्य केले जाते. तथापि, आधिक्य ₹ 50 लाखांपेक्षा कमी असेल तर तरतूदीच्या कितीही *टक्के* आधिक्य असले तरी त्यावर भाष्य करण्याची आवश्यकता नाही.

महाराष्ट्र अंदाजपत्रक नियमावलीच्या परिच्छेद 165 नुसार, काही वेगळ्या किंवा असामान्य वैशिष्ट्यांचा समावेश असलेल्या निधीच्या पुनर्विनियोजनास मंजुरी देणाऱ्या आदेशांमध्ये त्यांच्यामुळे प्रभावित झालेल्या उप-शीर्षांमध्ये भर घालण्याची आणि कपात करण्याची कारणे थोडक्यात नमूद केली पाहिजेत. तथापि, वित्त विभागाने जारी केलेल्या पुनर्विनियोजन आदेशांच्या छाननी नंतर असे निदर्शनास आले की विनियोजन लेख्यांमध्ये टिप्पणी केलेल्या 2376 बाबींपैकी 112 बाबींच्या संदर्भात (4.71 *टक्के*) अतिरिक्त

तरतूद/तरतूद काढून घेण्याचे कोणतेही कारण नमूद केले नव्हते. हे राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमाच्या कलम 6 मध्ये नमूद केलेल्या पारदर्शकतेच्या तत्त्वाच्या विरोधात आहे. विनियोजन लेख्यांमधील फरकाच्या स्पष्टीकरणाचा सारांश **आलेख 2.2** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 2.2: विनियोजन लेख्यांमधील फरकाबद्दल स्पष्टीकरणाचा सारांश

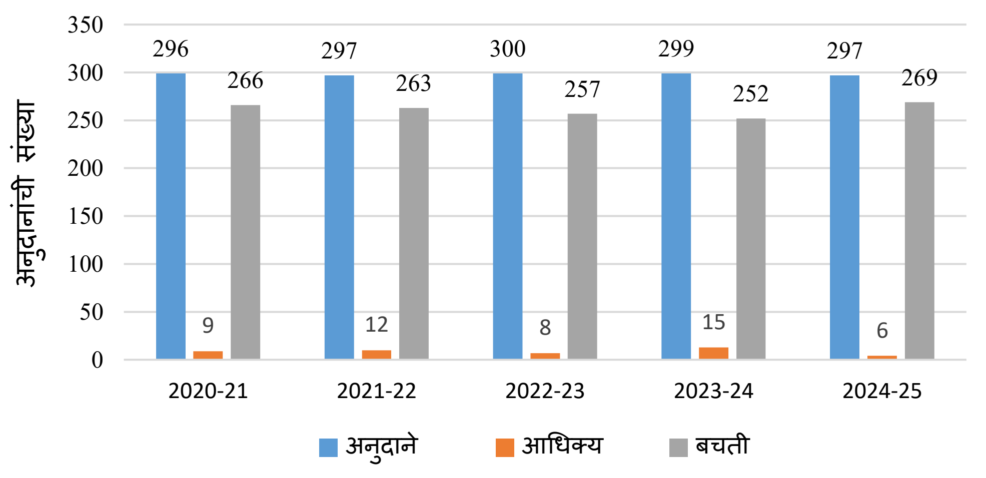
स्रोत: प्रधान महालेखापाल (लेखे व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र यांनी दिलेली माहिती

2.3 अर्थसंकल्पीय कुशलता

खर्चाच्या रचनेची निष्पत्ती

खर्चाच्या रचनेची निष्पत्ती ही अंमलबजावणीदरम्यान मुख्य अंदाजपत्रक बाबींमधील पुनर्वाटपामुळे खर्चाच्या रचनेत पडलेल्या फरकाचे मोजमाप करते. अनुदान, अतिरिक्त खर्च आणि बचतीचे वर्षनिहाय विश्लेषण अंदाजपत्रक अंमलबजावणी आणि राज्याद्वारे वित्तीय व्यवस्थापनाच्या कार्यक्षमतेबद्दल मौल्यवान अंतर्दृष्टी प्रदान करते. हे **आलेख 2.3** मध्ये चित्रित केले आहे.

आलेख 2.3: वर्ष-निहाय अनुदाने, आधिक्य आणि बचती

स्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे

वित्तीय वर्ष 2024-25 करिता खर्चाच्या रचनेची निष्पत्ती **तक्ता 2.4** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 2.4: वित्तीय वर्ष 2024-25 चे खर्चाच्या रचनेचे विचलन

विभाग	एकंदर विचलन (*टक्के*)	विचलनाची कक्षा (*टक्के*)	अनुदानांची संख्या
महसुली (दत्तमत)	18.55	< 25	72
		25-50	48
		>50 पर्यंत 100	29
भांडवली (दत्तमत)	29.62	< 25	55
		25-50	18
		>50 पर्यंत 100	21
महसुली (भारित)	9.32	< 25	11
		25-50	9
		>50 पर्यंत 100	42
भांडवली (भारित)	26.99	< 25	1
		25-50	2
		> 50 पर्यंत 100	7

25 *टक्क्यां*पेक्षा जास्त विचलनासह मोठ्या संख्येने असलेली अनुदाने वास्तववादी अंदाजपत्रक आणि टप्प्याटप्प्याने अंमलबजावणीतील त्रुटींकडे विशेषत: भांडवली कामांमध्ये लक्ष वेधतात. 29.62 *टक्क्यांच्या* एकूण विचलनासह, भांडवली दत्तमत अनुदानांनी सर्वाधिक परिवर्तनशीलता दर्शविली आणि 39 अनुदानांनी 25 *टक्क्यां*पेक्षा जास्त विचलन दर्शविले, जे भांडवली अंदाजपत्रक आणि अंमलबजावणीतील कमकुवतपणाचे सातत्य अधोरेखित करते. अनुदान सी 7 आणि वाय 2 च्या अनुदान पुनरावलोकनादरम्यान असे लक्षात आले की महसूल दत्तमत विभागांतर्गत अनुदान सी 7 आणि वाय 2 मध्ये अनुक्रमे 24.23 *टक्के* आणि 25.52 *टक्के* विचलन होते.

एकूणच, काही विभागांमध्ये एकूण विचलन मध्यम दिसत असले तरी, 25 टक्क्यांपेक्षा जास्त विचलन असलेल्या मोठ्या संख्येने अनुदाने - विशेषत: भांडवली आणि भारीत खर्चामध्ये - वास्तववादी अंदाजपत्रक, वेळेवर अंमलबजावणी आणि खर्चाचे वार्षिक संनियंत्रण करण्यातील कायमची आव्हाने सूचित करतात.

2.4 विनियोजन लेखे

भारतीय संविधानाच्या कलम 204 अंतर्गत विनियोजन अधिनियमाच्या अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या विविध उद्देशांसाठी दत्तमत अनुदाने व भारित विनियोजनांच्या तुलनेत प्रत्येक वित्तीय वर्षासाठी शासनाच्या खर्चाचे लेखे म्हणजे विनियोजन लेखे असतात. हे लेखे स्थूलपणे मूळ अर्थसंकल्पीय तरतूद, पुरवणी अनुदान, प्रत्यार्पण आणि पुनर्विनियोजन यांच्या तुलनेत प्रत्यक्ष खर्च स्पष्टपणे दर्शवितात.

प्रत्यक्षात विविध अनुदानांतर्गत झालेला खर्च हा त्या वर्षासाठी विनियोजन अधिनियमानुसार प्राधिकृत केलेल्या खर्चाच्या अनुषंगाने आहे आणि संविधानाच्या (अनुच्छेद 202) प्रावधानांतर्गत आकारण्यात येणारा खर्च आकारला गेला आहे किंवा कसे

हे तपासण्यासाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक विनियोजन लेखापरीक्षण करतात. तसेच, ते झालेला खर्च हा कायदे, संबंधित नियम, विनियमन आणि निर्देश यांच्याशी सुसंगत आहे किंवा कसे हे देखील तपासतात.

2.5 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रिया

2.5.1 अतिरिक्त खर्च व त्याचे नियमितीकरण

भारतीय संविधानाच्या कलम 205 नुसार, राज्य शासनाला अनुदान विनियोजनांपेक्षा अधिक खर्च राज्य विधी मंडळांद्वारे नियमितीकरण करणे बंधनकारक आहे. या कलमाअंतर्गत खर्चाच्या नियमितीकरणासाठी कोणतीही कालमर्यादा विहित केलेली नसली तरी, लोक लेखा समितीने विनियोजन लेख्यांची चर्चा पूर्ण केल्यानंतर अतिरिक्त खर्चाचे नियमितीकरण केले जाते.

ए. चालू वर्षातील अतिरिक्त खर्च

2024-25 मध्ये **तक्ता 2.5** मध्ये दर्शविल्यानुसार दोन अनुदाने आणि चार विनियोजनांतर्गत राज्य विधिमंडळाने अधिकृत केलेल्यापेक्षा ₹ 763.05 कोटीचे अतिरिक्त वितरण झाले.

तक्ता 2.5: 2024-25 मधील नियमितीकरण आवश्यक असलेला अतिरिक्त खर्च

(₹ कोटीत)

अनुदान क्रमांक	अनुदान तपशील	नियमितीकरण आवश्यक असलेला अतिरिक्त खर्च
सी-2	मुद्रांक व नोंदणी	20.353
ओ-31	जिल्हा योजना- सांगली	0.005
सी-1	महसूल व जिल्हा प्रशासन	0.011
एल-1	व्याज प्रदाने	727.284
आर-1	वैद्यकीय व सार्वजनिक आरोग्य	15.113
टी-1	व्याज प्रदाने	0.290
	एकूण	**763.054**

स्रोत: विनियोजन लेखे

2024-25 मधील अतिरिक्त खर्च प्रामुख्याने राज्य भविष्य निर्वाह निधीवर ₹ 727.28 कोटी तरतूद केलेल्या व्याज प्रदानांमुळे, वित्त आयोगाच्या अनुदानांच्या (वचनबद्ध दायित्वे) हस्तांतरणात झालेल्या विलंबामुळे ₹ 15.11 कोटी दंडात्मक व्याज आणि मुद्रांक किंमत आणि मुद्रांक विक्रीवरील खर्चासाठी ₹ 20.35 कोटी यामुळे झाला.

बी. आधीच्या/मागील वित्तीय वर्षांमधील अतिरिक्त खर्चाचे नियमितिकरण

2017-18 ते 2023-24 या कालावधीत झालेला ₹ 3025.76 कोटीचा अतिरिक्त खर्च राज्य विधिमंडळाने मार्च 2025 पर्यंत नियमित करणे बाकी होते. नियमितीकरणाची आवश्यकता असलेल्या मागील वित्तीय वर्षांच्या अतिरिक्त खर्चाचा तपशील **परिशिष्ट 2.2** मध्ये दर्शविला आहे.

राज्याच्या एकत्रित निधीतून होणाऱ्या खर्चावरील कायदेशीर देखरेख मजबूत करण्यासाठी, अतिरिक्त खर्चाची ही प्रकरणे लवकरात लवकर नियमित करणे आवश्यक आहे आणि अशा अतिरिक्त खर्चाची पुनरावृत्ती रोखण्यासाठी राज्य शासनाने उपाययोजना करावी.

2.5.1.1 काही अनुदानांमध्ये अतिरिक्त खर्चाचे सातत्य/सातत्याने झालेला अतिरिक्त खर्च

लेखापरीक्षण छाननीत असे दिसून आले की गेल्या पाच वर्षांत (2021-2025) प्रत्येक प्रकरणांत ₹ 10 कोटी पेक्षा जास्त खर्च केल्याची कोणतीही प्रकरणे आढळली नाहीत.

2.5.2 अनावश्यक ठरलेली पुरवणी अनुदाने

पूरक अनुदान किंवा विनियोजन ही मूळ अधिकृत अनुदान किंवा विनियोजनात भर घालणे आहे. मुंबई अर्थसंकल्पीय नियमावलीच्या परिच्छेद 169 आणि 170 सह भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 205 मध्ये पुरवणी अंदाजपत्रक किंवा पुरवणी अंदाजपत्रकांसाठी कायदेशीर आधार प्रदान केला आहे. जेव्हा असा अतिरिक्त खर्च अपरिहार्य असल्याचे आढळून येते आणि पुनर्विनियोजनाद्वारे अतिरिक्त रक्कम भरून काढण्यासाठी अनुदानात बचत होण्याची शक्यता नसते, तेव्हा संबंधित विभागाचे सचिव वित्त विभागाला पुरवणी किंवा अतिरिक्त अनुदान किंवा विनियोजन करण्याचा प्रस्ताव सादर करतात.

असे निदर्शनास आले की 62 प्रकरणांमध्ये **(परिशिष्ट 2.3),** एकूण ₹ 29,742.51 कोटी पुरवणी तरतुदींना मंजुरी देऊनही 2024-25 मधील वास्तविक खर्च मूळ तरतुदींच्या पातळीपर्यंत पोहोचला नाही. यावरून असे दिसून येते की पुरवणी तरतुदी अनावश्यक होत्या. तसेच, प्रत्येक प्रकरणात ₹ दोन कोटीपेक्षा जास्त पुरवणी तरतुदी असलेल्या 84 प्रकरणांमध्ये, वर्षभरात ₹ 1,37,066.48 कोटी अतिरिक्त पुरवणी अनुदान **(परिशिष्ट 2.4)** देण्यात आले.

तक्ता 2.6 मध्ये सहा अनुदाने दर्शविली आहेत ज्यात वास्तविक खर्च मूळ अर्थसंकल्पीय तरतुदीपेक्षा कमी असूनही प्रत्येक प्रकरणात ₹ 1000 कोटी आणि त्याहून अधिक पुरवणी तरतूद करण्यात आली.

तक्ता 2.6: ₹ 1000 कोटी आणि त्याहून अधिक अनावश्यक पुरवणी अर्थसंकल्पीय तरतूदिची प्रकरणे/उदाहरणे

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	अनुदान क्रमांक आणि तपशील	महसुली/ भांडवली	अंदाजपत्रक (मूळ)	खर्च	मूळ अर्थसंकल्पाच्या तुलनेत बचती (-)	अंदाजपत्रक (पुरवणी)
1	बी 01	महसुली	29104.99	23960.29	-5144.70	1279.22
2	एफ 02	महसुली	17252.06	13554.03	-3698.03	7358.52
3	आय 05	भांडवली	17785.84	16434.73	-1351.11	3109.91
4	टी 05	महसुली	13582.45	12517.44	-1065.01	2993.96
5	एच 08	भांडवली	4840.79	4090.74	-750.05	2813.09
6	एन 03	महसुली	16788.52	16371.41	-417.12	5083.70

स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे

अशा प्रकारे, असा निष्कर्ष काढता येतो की ₹ 1,37,163.68 कोटीच्या मोठ्या पुरवणी अनुदानांमुळे अर्थसंकल्पाच्या तुलनेत बचतीत आणखी वाढ झाली. आवश्यकतेशिवाय पुरवणी अनुदान मागणे हे राज्य शासनाच्या वाईट अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापनाचे निदर्शक आहे. शिवाय, हे देखील स्पष्ट दिसून येते की विभागांकडून वाटप कार्यक्षमता आणि वापर कार्यक्षमतेचा अभाव आहे ज्यामुळे काही अनुदानांमध्ये अतिरिक्त खर्च झाला आणि इतरांमध्ये बचत झाली. एकूणच, हा आकृतीबंध मूळ अंदाज, पुरवणी मागण्या आणि प्रत्यक्ष खर्च यांच्यातील कमकुवत संरेखन प्रतिबिंबित करते, जे अधिक वास्तववादी अंदाजपत्रक तयार करणे, पुरवणी प्रस्तावांची काळजीपूर्वक छाननी करणे आणि अतिरिक्त तरतूद आणि वर्षाअखेरची बचत दोन्ही टाळण्यासाठी वर्षभरातील खर्चाचे नियंत्रण मजबूत करण्याची आवश्यकता अधोरेखित करते.

अनुदान सी -07 आणि अनुदान वाय -02 च्या अनुदान पुनरावलोकनादरम्यान, लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की प्राप्त केलेल्या पुरवणी तरतुदी अनावश्यक होत्या, कारण दोन्ही प्रकरणांमध्ये वास्तविक खर्च मूळ तरतुदीच्या पातळीपर्यंतही पोहोचला नाही, परिणामी **तक्ता 2.7** मध्ये वर्णन केल्याप्रमाणे लक्षणीय बचत झाली.

तक्ता 2.7:अनुदान सी 07 आणि वाय 02 अंतर्गत अनावश्यक पुरवणी तरतुदी

(₹ कोटीत)

अनुदान क्रमांक	मूळ	पुरवणी	प्रत्यक्ष खर्च	बचत
सी 07- वने	4353.47	56.88	3341.56	1068.79
वाय 02- पाणी पुरवठा व स्वच्छता	6007.14	290.66	4690.90	1606.90
स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे				

अनुदान सी-07 अंतर्गत उपशीर्षामध्ये, ₹ 60 कोटींच्या मूळ तरतुदीच्या तुलनेत, 'राज्य जैवविविधता मंडळ बळकटीकरण' यासाठी ₹ 56.88 कोटींची पुरवणी मागणी प्राप्त झाली. मात्र, प्रत्यक्ष खर्च केवळ ₹ 14.50 कोटी होता, ज्यामुळे ₹ 102.38 कोटीची बचत झाली. जी 31 मार्च 2025 रोजी प्रत्यार्पित करण्यात आली. विभागाने प्रत्यार्पणाचा संबंध रिक्त पदे न भरणे, अपेक्षित खर्च कमी होणे, देयके प्राप्त न होणे आणि योजनेनुसार कामे पूर्ण न होणे यांच्याशी जोडला.

2.5.3 निधीचे अयोग्य पुनर्विनियोजन

पुनर्विनियोजन म्हणजे विनियोजनाच्या एका घटकामधून जेथे बचतीची अपेक्षा केली जाते. अनुदानातील निधीचे हस्तांतरण, दुसऱ्या घटकामध्ये जेथे अतिरिक्त निधीची आवश्यकता लक्षात येते. महाराष्ट्र अंदाजपत्रक नियमावलीच्या परिच्छेद 162 ते 164 नुसार, वित्त विभाग आणि प्रशासकीय विभाग विनियोजन अधिनियमातील एकाच अनुदान/विनियोजनात एका प्रमुख, गौण शीर्ष किंवा उप-शीर्षाकडून दुसऱ्या शीर्षाकडे पुनर्विनियोजन मंजूर करू शकतात.

2024-25 मध्ये, 165 अनुदानांतर्गत ₹ 47,697.17 कोटीचे पुनर्विनियोजन आदेश जारी करण्यात आले. यापैकी 137 अनुदानांतर्गत ₹ 24,195.70 कोटीचे पुनर्विनियोजन आदेश 31 मार्च 2025 रोजी जारी करण्यात आले. शिवाय, 22 अनुदानांमध्ये

(परिशिष्ट 2.5 (अ)), विविध विभागांनी लागू केलेल्या पुनर्विनियोजन आदेशांद्वारे ₹ दोन कोटीपेक्षा जास्त तरतूद कपात करणे अविचारी ठरले कारण या प्रकरणांमध्ये अतिरिक्त खर्च होता.

या परिशिष्टाचे एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे अनुदान आय 05 अंतर्गत अशा प्रकरणांचे पाटबंधारे भांडवली खर्च, विशेषत: पाटबंधारे विकास महामंडळांना (गोदावरी मराठवाडा, तापी आणि कृष्णा खोरे) भांडवली अंशदानाशी संबंधित खर्च बऱ्याच घटनांमध्ये, मोठ्या प्रमाणात पुनर्विनियोजन केले गेले (₹ 5 कोटी ते ₹ 250 कोटी पर्यंत), तरीही खर्च कमी केलेल्या तरतुदीपेक्षा जास्त होता, ज्यामुळे बचत झाली जी पुनर्विनियोजित रकमेचे प्रतिबिंब होते. यावरून असे दिसून येते की वास्तविक खर्चाच्या आवश्यकतांचे वास्तववादी निर्धारण न करता निधी आहरीत केले गेले.

हा आकृतीबंध हे सूचित करतो की पुनर्विनियोजन चांगल्या प्रकारे स्थापित बचतीद्वारे करण्याऐवजी नियमित समायोजन यंत्रणा म्हणून वापरले गेले, ज्यामुळे वर्षभराच्या वित्तीय नियंत्रणाचा हेतू कमी झाला. जिल्हा नियोजन योजना आणि वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य यासह छोट्या प्रमाणात का होईना, काही बिगर-पाटबंधारे अनुदानांमध्येही अशी प्रकरणे दिसून आली.

41 योजनांमध्ये, **(परिशिष्ट 2.5 (बी))** तरतुदीत वाढ करणे देखील अनावश्यक ठरले कारण खर्च एकतर मूळ/पूरक अंदाजपत्रक तरतुदीच्या पातळीइतका होता किंवा आला नाही. सिंचनाशी संबंधित भांडवली खर्च आणि सामाजिक क्षेत्रातील प्रमुख अनुदानांमध्ये या पद्धतीची वारंवारिता खर्चाचा अंदाज, पूरक मागण्यांची छाननी आणि वार्षिक आर्थिक आढावा यातील कमकुवतपणा दर्शवते. पुरवणी अनुदान किंवा पुनर्विनियोजन मंजूर करण्यापूर्वी निधीच्या आवश्यकतेचे निर्धारण अधिक दृढ करणे आणि वाढीच्या निर्णयांना वास्तववादी अंमलबजावणीच्या मुदतीशी जोडणे यामुळे अर्थसंकल्पीय शिस्त आणि संसाधनांच्या वापराची कार्यक्षमता सुधारण्यास मदत होईल.

2.5.4 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजने आणि/किंवा मोठ्या बचती/प्रत्यार्पणे

2.5.4.1 अंदाजपत्रकीय तरतुदीच्या कमी उपयोगामुळे लक्षणीय बचत

खर्चाची गुणवत्ता संतुलित करण्यासाठी आणि अंदाजपत्रकीय निधीचा कमी वापर होणे कमी करण्यासाठी योग्य खर्चाच्या पातळीसाठी सर्व संभाव्य खर्चाचे अनुकूलन करण्यासाठी अर्थसंकल्पीय प्रस्तावांद्वारे प्रयत्न केला पाहिजे. खर्च करणाऱ्या घटकांद्वारे वेळेवर प्रत्यार्पण करणे ही मंजूर अर्थसंकल्पात इष्टतम पुनर्वाटपासाठी एक महत्त्वाची यंत्रणा आहे.

(ए) प्रत्यार्पण पश्चात बचती

अनुदान आणि विनियोगाच्या विश्लेषणावरून असे दिसून आले की 2024-25 या वर्षात दोन प्रकरणांमध्ये, **तक्ता 2.8** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे बचत (प्रत्यार्पित केल्यानंतर) प्रत्येक प्रकरणात ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त होती.

तक्ता 2.8: 2024-25 मध्ये प्रत्यार्पणानंतर मोठ्या बचती (₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त) दर्शविणारी अनुदाने/विनियोजने यांचे विवरणपत्र

(₹ कोटीत)

अ. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	एकूण अंदाज	प्रत्यक्ष खर्च	बचती	प्रत्यार्पण	प्रत्यार्पणानंतर बचती
1	एच 05	रस्ते व पूल	7140.88	5720.91	1419.96	938.27	481.69
2	एच 08	सार्वजनिक बांधकामाच्या प्रशासकीय व कार्यचालन इमारतींवरील भांडवली खर्च	7653.89	4090.74	3563.14	3437.17	125.97
स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे							

2024-25 या वर्षासाठी अनुदान आणि विनियोजनांच्या विश्लेषणावरून असे निदर्शनास आले की 80 अनुदानांमध्ये, बचत (प्रत्यार्पण वगळता) प्रत्येक प्रकरणात ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त होती (**परिशिष्ट 2.6**). तसेच, असे निदर्शनास आले की दोन अनुदाने आणि पाच विनियोजनांमध्ये, प्रत्येक प्रकरणात ₹ दोन कोटीपेक्षा जास्त तरतुदी असूनही, **तक्ता 2.9** मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे कोणताही खर्च केला गेला नाही.

तक्ता 2.9: 2024-25 मधील विना-वापर पडून राहिलेली संपूर्ण अनुदाने

(₹ कोटीत)

अ.क.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	रक्कम
1	सी 08	स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रकमा देणे	10.00
2	एम 02	अन्न, साठवण व वखार	26.80
2	ओ 04	इतर ग्रामविकास कार्यक्रम	100.08
3	ओ 06	इतर वैज्ञानिक संशोधन	38.00
4	ओ12	सर्वसाधारण वित्तीय व व्यापारी संस्थांमधील गुंतवणूक	20.00
5	क्यु 06	शासकीय कर्मचारी, इत्यादींना कर्जे	3.46
6	झेडआय 01	व्याज प्रदाने	11.00
स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे			

अनुदान वाय-02 आणि सी-07 च्या अनुदान पुनरावलोकनादरम्यान दस्तावेजांच्या छाननीत असे निदर्शनास आले की **तक्ता 2.10** मध्ये दर्शविलेल्या खालील चार

उपशीर्षांमध्ये, संपूर्ण अर्थसंकल्पीय तरतूद 31 मार्च 2025 रोजी प्रत्यार्पित करण्यात आली होती.

तक्ता 2.10: अनुदान सी 07 आणि वाय 02 अंतर्गत संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित दर्शविणारा तपशील

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	तपशील	मूळ आणि पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित केलेली रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
1	2215 107(04)(05) संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाची अंमलबाजवणी, प्रचार, प्रसिद्धी व बक्षीस योजना	20.00	20.00	0	0
मार्च 2025 मध्ये ₹ 20.00 कोटीची संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित करण्याचा संबंध वित्त विभागाद्वारे अर्थसंकल्प वितरण प्रणालीवरील निधी मंजूर न केल्याशी जोडण्यात आला.					
2	2215 196(02)(01) मराठवाडा विभागाकरिता एकात्मिक जाळे पद्धतीने पाणी पुरवठा योजनेसाठी सहायक अनुदान	5.0	5.0	0	0
मार्च 2025 मध्ये ₹ 5.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित करण्याचा संबंध महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडून निधीची मागणी न केल्याशी जोडण्यात आला.					
3	2215 196(02)(02) तिलारी प्रकल्पावर आधारित पाणी पुरवठा योजना	5.00	5.00	0	0
मार्च 2025 मध्ये संपूर्ण ₹ 5.00 कोटीची तरतूद प्रत्यार्पित करण्याचा संबंध या योजनेंतर्गत अंमलबजावणी करणाऱ्या संस्थांकडून निधीची मागणी न केल्याशी जोडण्यात आला.					
4	2406 (003(00)(04) शिक्षण व प्रशिक्षण- विद्यार्थी हरित सेना	40.00	40.00	0	0
मार्च 2025 मध्ये वरील उपशीर्षामधून ₹ 40.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद रिक्त पदे न भरणे, खर्चात कपात, देयके प्राप्त न झाल्याने आणि योजनेनुसार काम पूर्ण न झाल्यामुळे प्रत्यार्पणाद्वारे काढून घेण्यात आली होती.					
स्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25					

तसेच, मार्च 2025 मध्ये **तक्ता 2.11** मध्ये नमूद केल्यानुसार अनुदान क्र. वाय-02 आणि सी-07 च्या नऊ उपशीर्षांतर्गत ₹ दोन कोटी आणि त्याहून अधिक आणि एकूण तरतूदीच्या 21.15 *टक्के* ते 91.51 *टक्के* दरम्यान बचत प्रत्यार्पित करण्यात आली.

तक्ता 2.11: अनुदान सी 07 आणि वाय 02 अंतर्गत उपशीर्ष-निहाय लक्षणीय बचत

(₹ कोटीत)

अ. क्र.	संगणक सांकेतांक	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचती	बचतीची टक्केवारी
1	2215 01 196 (01) (05)	नियमित आस्थापना	282.28	222.58	59.70	21.15
मार्च 2025 मध्ये ₹ 59.70 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पण करण्याचा संबंध जिल्हा परिषदांकडून अंदाजापेक्षा कमी मागणी आणि कंत्राटी सेवेअंतर्गत पदे न भरल्याशी जोडण्यात आला.						
2	2215 01 001 (01) (04)	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण यांना वेतन आणि इतर भत्ते यांच्या प्रदानासाठी सहाय्यक अनुदान	252.87	164.29	88.58	35.03
बचतीचा संबंध महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण च्या कर्मचाऱ्यांना 7[व्या] वेतन आयोगाची थकबाकी प्रदान करण्यास मंजुरी न मिळाल्यामुळे आणि भरती प्रक्रिया अंतिम न केल्याशी जोडण्यात आला. पुनर्विनियोजित रक्कम ₹ 88.58 कोटी मार्च 2025 मध्ये प्रत्यार्पित करण्यात आली.						
3	2215 02 107(02) (05)	स्वच्छ भारत अभियान (केंद्र पुरस्कृत योजना) (राज्य हिस्सा)	541.10	71.39	469.71	86.81
4	2215 02 107(02) (10)	स्वच्छ भारत अभियान (केंद्र हिस्सा) (केंद्र पुरस्कृत योजना)	1262.00	107.09	1154.91	91.51
मार्च 2025 मध्ये ₹ 1624.62 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित केल्याचा संबंध प्राप्त झालेल्या केंद्राच्या हिश्श्याच्या प्रमाणात राज्याचा हिस्सा जारी करण्याशी जोडण्यात आला. 107(02)(10) या शीर्षाखाली ₹ 0.10 कोटीची अजून झालेल्या बचत करण्याची कारणे सादर केलेली नाहीत (जुलै-2025).						
5	2406 02 110 (00) (03)	वन्यजीव आश्रयस्थानांचा एकात्मिक विकास (60% केंद्र हिस्सा)	22.50	3.11	19.39	86.18
6	2406 02 110 (00) (04)	व्याघ्र प्रकल्प (अनावर्ती खर्च) (60% केंद्र हिस्सा)	45.00	14.59	30.41	67.57
7	2406 02 110 (00) (16)	वन्यजीव आश्रयस्थानांचा एकात्मिक विकास (40% राज्य हिस्सा)	15	2.14	12.86	85.73
मार्च 2025 मध्ये वरील उपशीर्षामधून ₹ 62.67 कोटीचा निधी प्रत्यार्पित करण्यात आला. विभागाने नमूद केले की, रिक्त पदे न भरणे, खर्च कमी होणे, देयके प्राप्त न झाल्याने आणि योजनेनुसार काम पूर्ण न झाल्यामुळे निधी प्रत्यर्पित करण्यात आला.						
8	2415 06 277 (00) (02)	वन विकास, प्रशासन व व्यवस्थापन प्रबोधिनी, कुंडल (वचनबध्द)	10.03	5.74	4.29	42.77
9	2415 06 277 (00) (03)	वन विकास, प्रशासन व व्यवस्थापन प्रबोधिनी चंद्रपुर	45.00	21.65	23.35	51.89
मार्च 2025 मध्ये वरील उपशीर्षामधून ₹ 27.64 कोटीचा निधी प्रत्यार्पित करण्यात आला. विभागाने नमूद केले की देयके प्राप्त न झाल्यामुळे, रिक्त पदे न भरल्यामुळे आणि प्रशिक्षणार्थींचा सहभाग कमी झाल्याने हा निधी प्रत्यर्पित करण्यात आला.						
स्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25						

(बी) सातत्यपूर्ण बचती

"सातत्यपूर्ण बचती" म्हणजे दरवर्षी वितरित केलेल्या निधीचा पूर्ण वापर न करण्याची सातत्यपूर्ण प्रथा. गेल्या तीन वर्षात बचतीमधील सातत्यावरुन असे निदर्शनास आले की विभागांमधील अर्थसंकल्पीय नियंत्रणे प्रभावी नव्हती आणि वर्षासाठी निधीचे वाटप करताना मागील वर्षांचे कल विचारात घेतले गेले नाहीत. असे निदर्शनास आले की 2022-23 ते 2024-25 या कालावधीत 52 अनुदानांमध्ये, प्रत्येक प्रकरणात ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त बचत झाली **(परिशिष्ट 2.7)**.

नगर विकास, पोलिस प्रशासन, जल संपदा, ग्रामीण विकास, शिक्षण, वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता आणि सामाजिक सुरक्षा यामध्ये मोठी आणि वारंवार होणारी बचत दिसून येते, यावरून असे सूचित होते की कमी वापर केवळ परिपूरक किंवा निम्न-प्राधान्य क्षेत्रांपुरता मर्यादित नाही. पाटबंधारे, रस्ते आणि पूल, ऊर्जा, ग्रामीण विकास आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च यासारखी भांडवल-केंद्रित अनुदाने सातत्याने उच्च बचत दर्शवितात, जे अंमलबजावणीत विलंब, जमीन/मंजुरी समस्या किंवा कमकुवत प्रकल्प तयारी दर्शवितात.

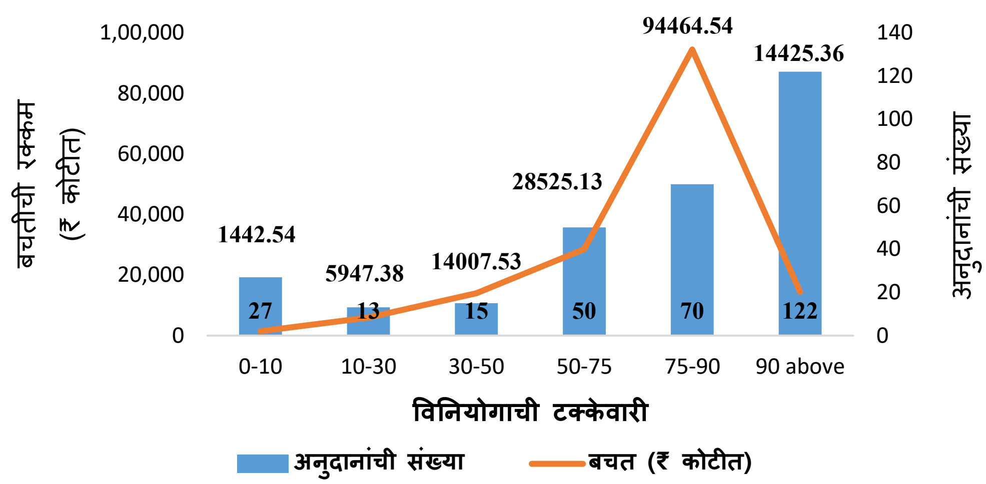
काही अनुदाने अनेक वर्षांत अत्यंत उच्च बचत गुणोत्तर (50-100 *टक्के*) दर्शवितात (उदा. इतर वित्तीय आणि विविध सेवा, गृहनिर्माण, अल्पसंख्याक विकास, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता) दर्शवितात ज्यावरून अर्थसंकल्पातील तरतुदी शोषक क्षमतेपेक्षा जास्त असल्याचे सूचित होते .

अनेक मोठ्या विभागांमध्ये *(उदा. पोलिस प्रशासन, नगर विकास,* जल संपदा*)* बचतीची संपूर्ण रक्कम वर्षागणिक वाढत गेली, जेथे बचतीची टक्केवारी मोठ्या प्रमाणात स्थिर राहिली आणि वित्तीय परिणाम वाढला. प्रमुख आणि लोककल्याणकारी योजनांमधील बचतीची पुनरावृत्ती सूचित करते की धोरणात्मक हेतू आणि अर्थसंकल्पीय प्राधान्यक्रम हे विभागीय आणि क्षेत्रीय स्तरावर अंमलबजावणी करण्यायोग्य योजनांमध्ये पुरेसे रूपांतरित होत नाहीत. तीन वर्षांत समान बचत पद्धती चालू ठेवणे हे दर्शविते की मागील बचतीने नंतरच्या अर्थसंकल्पीय अंदाजांची पुरेशी माहिती दिली नाही, जे अर्थसंकल्प प्रक्रियेतील कमकुवत माहितीची शृंखला प्रतिबिंबित करते.

(सी) अर्थसंकल्पीय वाटपाच्या उपयोगितेची टक्केवारी

महाराष्ट्र अंदाजपत्रक नियमावलीच्या परिच्छेद 173 मध्ये असे नमूद केले आहे की वितरण किंवा नियंत्रण अधिकाऱ्यांनी इतर शीर्षाखाली संभाव्य अनपेक्षित अतिरिक्त रक्कम भागविण्यासाठी किंवा नवीन खर्च भागविण्यासाठी बचत राखीव ठेवू नये, जी सामान्यत: पुढील वर्षाच्या अंदाजात प्रदान केली जाईल. जेव्हा ते लक्षात येतील तेव्हा सर्व बचती त्वरित प्रत्यार्पित करणे आवश्यक आहे. ज्या तरतुदी फायदेशीर वापरल्या जाऊ शकत नाहीत त्या प्रत्यार्पित करणे आवश्यक आहे. 2024-25 मधील एकूण बचतीसह वापराच्या टक्केवारीनुसार समूह केलेल्या अनुदानाचा तपशील **परिशिष्ट 2.8** आणि **आलेख 2.4** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 2.4: एकूण बचतीशी बचतीच्या टक्केवारीनुसार गटबद्ध केलेली अनुदाने/विनियोजनांच्या संख्येची विभागणी

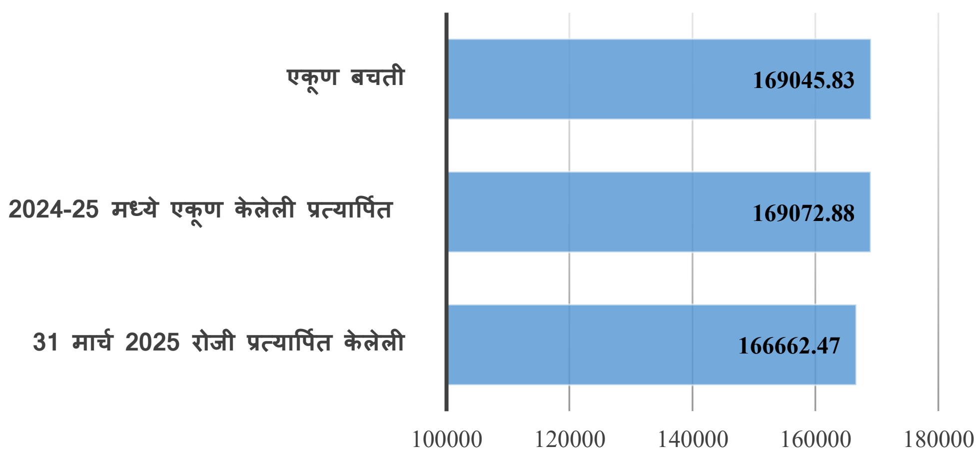

स्रोत: विनियोजन लेखे

(डी) बचती प्रत्यार्पित केल्या नाहीत

असे निदर्शनास आले की 17 अनुदानांतर्गत ₹ 10.03 कोटी **(परिशिष्ट 2.9)** ची बचत अजिबात प्रत्यार्पित केली गेली नाही. मार्च 2025 च्या अखेरच्या दिवशी प्रत्यार्पित केलेल्या बचतीचा तपशील (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटींपेक्षा अधिक) **परिशिष्ट 2.10** मध्ये दिला आहे.

आलेख 2.5: वर्ष 2024-25 साठीच्या बचती व प्रत्यार्पित

स्रोत: विनियोजन लेखे

आलेख 2.5 च्या विश्लेषणावरून असे उघड झाले की 2024-25 मध्ये एकूण प्रत्यापित केलेली ₹ 1,69,072.88 कोटी रकमेपैकी ₹ 1,66,662.47 कोटी (98.57 *टक्के*) 31 मार्च 2025 रोजी प्रत्यार्पित करण्यात आले. वर्षाच्या अखेरीस बेहिशेबी राहण्याऐवजी बचतीला मोठ्या प्रमाणात मान्यता देण्यात आली आणि औपचारिकपणे प्रत्यार्पित केले गेले, यांच्याशी याचा जवळचा संबंध असल्याचे सूचित होते.

तथापि, प्रत्यार्पणाची वेळ हे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. प्रत्यार्पित केलेल्या एकूण रकमेपैकी ₹ 1,66,662.47 कोटी (सुमारे 99 *टक्के*) 31 मार्च 2025 रोजी म्हणजेच वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या दिवशी प्रत्यार्पित करण्यात आले. अशी वर्ष अखेरची एकत्रितपणे प्रत्यार्पित बचत बचतीची ओळख पटविण्यास विलंब करण्याकडे लक्ष वेधते, इतर प्राधान्य गरजांसाठी वर्षभरात निधी पुन्हा तैनात करण्याची संधी मर्यादित करते.

2.5.5 महसुली खर्च व भांडवली खर्च यामध्ये चुकीचे वर्गीकरण

सहायक अनुदाने म्हणजे एका शासनाने दुसऱ्या शासन, संस्था, संस्था किंवा व्यक्तीला केलेली मदत, देणग्या किंवा योगदानाच्या स्वरूपातील प्रदाने असतात. मालमत्ता बांधणीसह संस्थेला सहाय्य करण्याच्या विशिष्ट हेतूसाठी अनुदान दिले जाते.

भारतीय शासकीय लेखा मानक-2 नुसार, अनुदानदात्याने अनुदानधारकाला वितरीत केलेल्या सहायक अनुदानाचे वर्गीकरण केले जाईल आणि भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सल्ल्यानुसार राष्ट्रपतींनी विशेषत्वाने अधिकृत केले आहे, फक्त अशी प्रकरणे वगळता कोणत्या कारणासाठी निधि वितरित केला याची पर्वा न करता, महसुली खर्च म्हणून गणला जाईल.

2024-25 या वित्तीय वर्षात राज्य शासनाने भांडवली खर्च म्हणून ₹ 1,39,561.99 कोटीची नोंदणी केली होती. लेखापरीक्षणाने या रकमेशी संबंधित मंजुरी आदेश आणि खर्च प्रमाणकांची तपासणी केली आणि असे निदर्शनास आले की ₹ 4,069.91 कोटी **(परिशिष्ट 2.11)** रकमेपैकी महसुली स्वरूपाच्या खर्चाची भांडवली खर्चाअंतर्गत नोंद करण्यात आली होती. अशा प्रकारे, ₹ 4,069.91 कोटींचे चुकीचे वर्गीकरण करण्यात आले, ज्यामुळे त्या प्रमाणात महसुली तुटीचे प्रमाण कमी झाले. लेखापरीक्षणानंतर, वित्तीय वर्ष 2024-25 साठी परिणामी भांडवली खर्च ₹ 1,35,492.08 कोटी होता.

2.5.6 अर्थसंकल्पातील प्रमुख धोरणात्मक घोषणा आणि अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी त्यांना प्रत्यक्ष निधी

वर्ष 2024-25 मध्ये राज्य शासनाने अनेक धोरणात्मक उपक्रम/योजना (₹ 10 कोटी आणि त्याहून अधिक) हाती घेतल्या. 2024-25 या वर्षासाठीच्या वित्त लेखा विषयक परिशिष्ट XI, खंड II मध्ये अर्थसंकल्पात प्रस्तावित केलेल्या नवीन योजनांसह वर्षभरात घेतलेल्या प्रमुख धोरणात्मक निर्णयांचे तपशील दिले आहेत. 2024-25 मध्ये, ₹ 600.50 कोटीच्या नवीन भांडवली योजना आणि एकूण ₹ 7,246.79 कोटी महसुली योजना सुरू करण्यात आल्या. या नवीन योजनांवर झालेल्या एकूण ₹ 7,907.29 कोटींच्या खर्चापैकी ₹ 7,551.55 कोटी राज्याचा हिस्सा होता, तर ₹ 355.74 कोटी केंद्राचा हिस्सा होता. वर्षभरात राज्य शासनाने हाती घेतलेल्या प्रत्येकी ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त खर्चाच्या 15 नवीन योजनांचा तपशील. **परिशिष्ट 2.12** मध्ये दर्शविला आहे.

मुख्यमंत्री लाडकी बहीण योजना

राज्यातील महिलांचे आर्थिक स्वातंत्र्य सुनिश्चित करण्यासाठी, त्यांचे आरोग्य आणि पोषण सुधारण्यासाठी आणि कुटुंबात त्यांची निर्णायक भूमिका बळकट करण्यासाठी, महाराष्ट्र शासनाने 28 जून 2024 रोजी "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहीण योजना" सुरू करण्यास मान्यता दिली. या योजनेंतर्गत 21 ते 65 वर्षे वयोगटातील पात्र महिलांना थेट लाभ हस्तांतरणाद्वारे दरमहा ₹ 1,500 चा आर्थिक लाभ मिळणार आहे. महिला व बालविकास विभागामार्फत या योजनेची अंमलबजावणी केली जाते.

योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी ₹ 26,200 कोटीचा निधी पुरवणी अर्थसंकल्पाद्वारे उपलब्ध करून देण्यात आला. याव्यतिरिक्त, 'लेक लाडकी योजने'मधून ₹ 3,490.75 कोटी विनियोजित करण्यात आले. अशा प्रकारे एकूण ₹ 29,693.09 कोटीचे अनुदान उपलब्ध करून देण्यात आले. या बदल्यात, विभागाने ₹ 33,237.24 कोटी खर्च केला, परिणामी ₹ 3,541.16 कोटी अतिरिक्त खर्च झाला, ज्याचे विभागाने कोणतेही विशिष्ट स्पष्टीकरण दिले नाही.

योजनेशी संबंधित एकूण ₹ 29,732.01 कोटी, रकमेच्या ₹1,000 कोटी वरील जास्त प्रमाणकांच्या चाचणी-तपासणीत, असे निदर्शनास आले की जानेवारी ते मार्च 2025 दरम्यान आहरण केलेले ₹ 15,586 कोटी आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांमध्ये (VPDA) हस्तांतरित करण्यात आले होते. यावरून असे दिसून येते की हा निधी त्वरित वापरासाठी आवश्यक नव्हता आणि अर्थसंकल्पीय शिस्त आणि आर्थिक औचित्याच्या तत्त्वांच्या विरुद्ध वास्तविक खर्चाची गरज न घेता तो काढला गेला होता.

लक्षणीय अतिरिक्त खर्च स्प्ष्टीकरणाशिवाय होऊन मोठ्या रकमेची रक्कम त्वरित आवश्यकता न घेता आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांमध्ये जमा केली गेली. हे कमकुवत अंदाज, अपुरे आर्थिक नियंत्रण प्रतिबिंबित करते.

2.5.7 खर्चाच्या तिमाही मर्यादेचे पालन न करणे

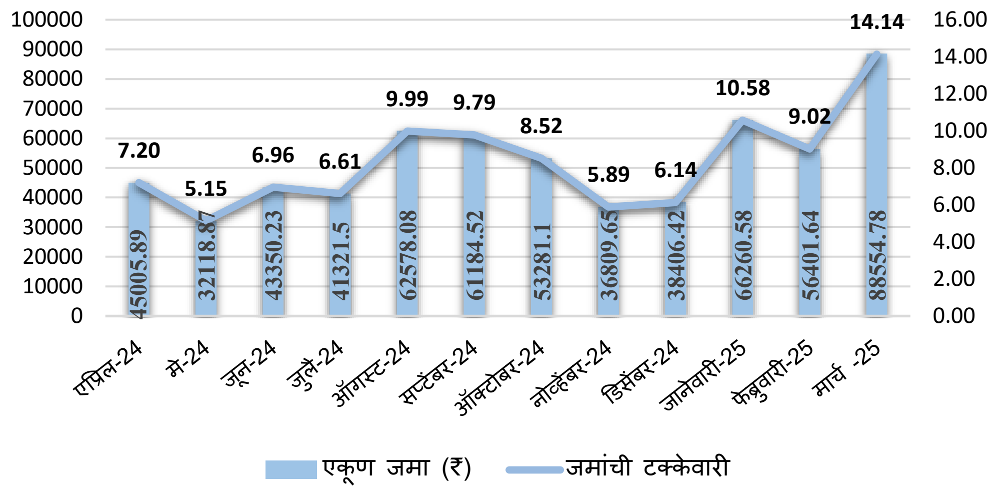
सामान्य वित्तीय नियमांच्या नियम 62 (3) मध्ये अशी तरतूद आहे की विशेषत: वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यांमध्ये खर्चाची घाई आर्थिक औचित्याचे उल्लंघन मानले जाते आणि ते टाळले पाहिजे. वर्षभरात खर्चाचा एकसमान प्रवाह ही योग्य अर्थसंकल्पीय नियंत्रणाची प्राथमिक आवश्यकता आहे. मुंबई वित्तीय अधिनियम, 1959 नुसार वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात खर्चाची घाई टाळणे आवश्यक आहे.

तक्ता 2.12: वित्तीय वर्ष 2024-25 मध्ये खर्चाची घाई

	रक्कम *(₹ कोटीत)*	वर्षातील एकूण खर्चाची टक्केवारी
वर्षातील शेवटची तिमाही (जानेवारी ते मार्च-2025)	260268.6	39.34
वर्षाचा शेवटचा महिना (मार्च-25)	154813.14	23.40
वर्षाचा शेवटचा दिवस (31मार्च 2025)	14848.12	2.24
स्रोत: मासिक नागरी लेखे 2024-25		

वित्तीय वर्ष 2024-25 मध्ये एकूण मासिक जमा (महसुली जमा, भांडवली जमा आणि रोख शिल्लक) आणि खर्चाचा कल **आलेख 2.6** आणि **आलेख 2.7** मध्ये दर्शविला आहे.

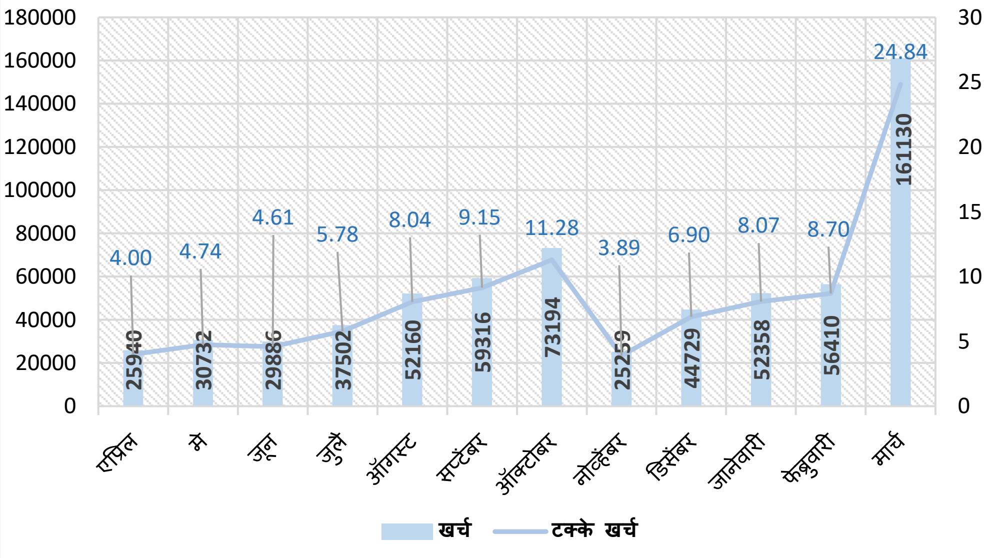
आलेख 2.6: जमांचे कल विश्लेषण (महिना-निहाय)

स्रोत: मासिक नागरी लेखे 2024-25

2024-25 मधील एकूण जमांची महिनानिहाय रचना महसुलाच्या ओघातील लक्षणीय असमानता दर्शवते. मासिक जमा ₹ 32,241.87 कोटी ते ₹ 88,557.78 कोटी दरम्यान होती, वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीत जमा झालेल्या वार्षिक जमांचा एक मोठा भाग आहे. एकट्या मार्च 2025 मध्ये एकूण जमांपैकी 14.14 *टक्के* महसूल प्राप्त झाला, जो वर्षातील सर्वाधिक आहे, तर मे 2024 मध्ये जमा सर्वात कमी 5.15 *टक्के* होती. शेवटच्या महिन्यांत जमांचे केंद्रीकरण महसूल प्रवाहाचे एकत्रीकरण दर्शविते, जे प्रभावी रोख व्यवस्थापनावर परिणाम करते आणि वर्षभरात संसाधनांच्या उपलब्धतेचा अंदाज कमी करते.

आलेख 2.7: खर्चाचे कलविश्लेषण (महिना निहाय)

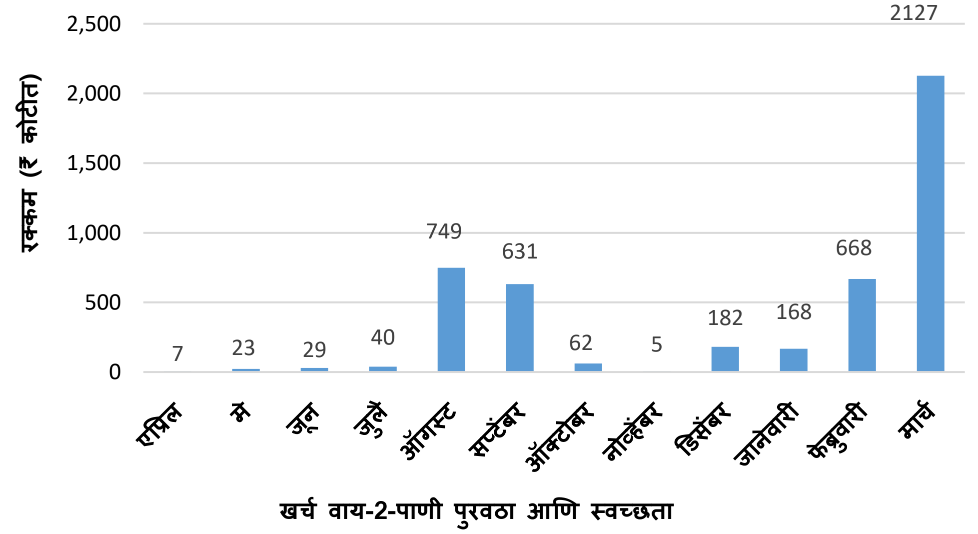
स्रोत: मासिक नागरी लेखे 2024-25

महिनानिहाय खर्चाचा कल वित्तीय वर्षाच्या अखेरीस लक्षणीय वाढ दर्शवतो. एप्रिल ते जून या कालावधीत खर्च कमी राहिला आणि प्रत्येक महिन्यातील खर्चाचा हिस्सा वार्षिक खर्चाच्या पाच *टक्क्यांपेक्षा* कमी होता. जुलै ते ऑक्टोबर या कालावधीत खर्चात हळूहळू वाढ दिसून आली असली तरी नोव्हेंबरमध्ये त्यात मोठी घट झाली. मार्चमध्ये खर्चात लक्षणीय वाढ दिसून आली, जेव्हा वार्षिक खर्चाच्या 24.84 *टक्के* म्हणजे ₹ 1,61,130 कोटी खर्च झाले. वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात वार्षिक खर्चाच्या सुमारे एक चतुर्थांश केंद्रित खर्च हे कमकुवत खर्चाचे नियोजन आणि अपुऱ्या संनियंत्रणाचे द्योतक आहे. वर्षाच्या अखेरच्या खर्चाचा असा दबाव प्रभावी आर्थिक व्यवस्थापनाला कमकुवत करतो आणि निधीच्या घाईघाईने किंवा कमी वापराचा धोका वाढवतो. आर्थिक शिस्त सुधारण्यासाठी मासिक खर्च नियंत्रणे मजबूत करणे आणि वर्षभर खर्चाचे सुरळीत विभाजन सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे.

अनुदान वाय-02 पाणी पुरवठा व स्वच्छता अंतर्गत महिनानिहाय खर्च

आलेख 2.8 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता क्षेत्र (वाय-02) अंतर्गत चित्रित केलेला खर्चाची महिनानिहाय रचना वित्तीय वर्षाच्या अखेरीस लक्षणीय एकत्रितपणा दर्शविते. एप्रिल ते जुलै या कालावधीत हा खर्च नगण्य राहिला, जो उपक्रम विलंबाने सुरू झाल्याचे दर्शवतो. ऑगस्ट आणि सप्टेंबरमध्ये खर्चात वाढ झाली होती तरी ऑक्टोबर आणि नोव्हेंबरमध्ये त्यात मोठी घट झाली. शेवटच्या तिमाहीत खर्चात लक्षणीय वाढ दिसून आली, विशेषत: मार्चमध्ये, जेव्हा ₹ 2,127 कोटी खर्च झाले होते. शेवटच्या महिन्यांत वार्षिक खर्चाच्या मोठ्या प्रमाणात एकाग्रता हे कमकुवत नियोजन आणि योजनेच्या अंमलबजावणीवर अपुरे नियंत्रण दर्शवते.

आलेख 2.8: अनुदान वाय-2 पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता अंतर्गत वर्ष 2024-25 साठी महिना-निहाय खर्च

तसेच, विनियोजन लेख्यांच्या छाननीतून असे निदर्शनास आले की **परिशिष्ट 2.13** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 12 अनुदानांमध्ये, ₹ 524.77 कोटीचा संपूर्ण खर्च मार्च 2025 मध्ये करण्यात आला होता. त्यातील आकडेवारीवरून असे निदर्शनास आले की, जे वित्तीय

वर्षाच्या अखेरीस खर्चाचे महत्त्वपूर्ण केंद्रीकरण दर्शवते. हा खर्च मुख्यत्वे भांडवली आणि विकासात्मक योजनांशी संबंधित आहे जसे की शैक्षणिक पायाभूत सुविधा, पूर नियंत्रण, औद्योगिक पायाभूत सुविधा, वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य सुविधा आणि भाग भांडवल अंशदान जेथे आधीच्या काही महिन्यांत कोणताही खर्च झाला नव्हता. मार्चमधील खर्चाचे केंद्रीकरण, अधिक चांगले खर्चाचे टप्पे तयार करणे मंजुरीला आधी अंतिम रूप देणे आणि अंमलबजावणीच्या वेळापत्रकासह निधी मुक्त करण्याची आवश्यकता अधोरेखित करते.

खर्चाची स्थिर गती राखणे हा चांगल्या सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनाचा एक महत्त्वपूर्ण घटक आहे कारण यामुळे वित्तीय असंतुलन आणि तात्पुरती रोख टंचाई टाळता येते. राज्य शासनाने वर्षभरात होणाऱ्या खर्चाची तिमाहीनिहाय टक्केवारी निर्धारित केलेली नाही. सर्व अनुदानांवर झालेल्या खर्चाचा त्रैमासिक तपशील **परिशिष्ट 2.14** मध्ये दर्शविला आहे. एकंदरीत, तिमाहीनिहाय कल सूचित करतात की अर्थसंकल्पाची अंमलबजावणी शेवटच्या महिन्यांकडे झुकलेली आहे, सुधारित नियोजन, वेळेवर मंजुरी आणि वित्तीय वर्षाच्या चक्राशी खर्चाचे जवळून संरेखन करण्याची गरज अधोरेखित करते.

अनुदान वाय-02- पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता यांच्या लेखापरीक्षण छाननीत वित्तीय वर्षाच्या अखेरीस खर्चात लक्षणीय वाढ झाल्याचे दिसून आले. उपशीर्ष-निहाय खर्चाच्या तपासणीत असे दिसून आले की अनेक प्रकरणांमध्ये, मार्च 2025 मध्ये एकूण खर्चापैकी 56 ते 100 *टक्के* खर्च झाला होता, ज्याचा तपशील **तक्ता 2.13** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.13: अनुदान वाय-02 आणि सी-07 मध्ये उपशीर्ष स्तरावर खर्चाची घाई

(₹ कोटित)

अनु. क्र.	उपशीर्ष सांकेतांक	उपशीर्ष तपशील	मार्च 2025 मधील खर्चित रक्कम (₹ कोटीत)	प्रगमनशील खर्च (₹ कोटीत)	मार्च मधील खर्चाची टक्केवारी
वाय-02					
1.	2215-01-196-A19	आकस्मिक पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाई निवारणार्थ घेण्यात येणाऱ्या तात्पुरत्या उपाय योजनांसाठी जिल्हा परिषदांना सहायक अनुदान (अनिवार्य)	231.17	338.51	**68.29**
2.	2215-01-102-208	नळाद्वारे पाणी पुरवठा योजना- देखभाल व दुरूस्ती यासाठी अनुदान	40.00	40.00	**100.00**
विभागाने नमूद केले की, वित्तीय वर्ष 2024-25 मध्ये, शासकीय निर्णयाच्या अनुषंगाने (मार्च 2025) बहु कौशल्य पूर्व प्रशिक्षण मान्यता कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी 2024 या वित्तीय वर्षात, प्रधान शीर्ष 2215 पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता, उपशीर्ष 2082 अंतर्गत ₹ 40.00 कोटी वितरित करण्यात आले.					

अनु. क्र.	उपशीर्ष सांकेतांक	उपशीर्ष तपशील	मार्च 2025 मधील खर्चित रक्कम (₹ कोटीत)	प्रगमनशील खर्च (₹ कोटीत)	मार्च मधील खर्चाची टक्केवारी
ही रक्कम राज्य जल आणि स्वच्छता अभियानाला आभासी स्वीय ठेवी लेख्याद्वारे मागणी क्रमांक वाय-02, लेखा शीर्ष 2215-2082, तपशीलवार शीर्ष 31- सहाय्यक अनुदान (वेतनेतर) (राज्य हिस्सा - कार्यक्रम) अंतर्गत वितरित करण्यात आली. आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांच्या कार्यचालनावर नियंत्रण ठेवणाऱ्या तरतुदींनुसार, आभासी स्वीय ठेवी लेख्यामध्ये जमा केलेला निधी अंतिम खर्च नसतो. खर्च न केलेली कोणतीही शिल्लक आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांमध्ये निधी आहरणाच्या/जमा करण्याच्या तारखेपासून एक वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर किंवा मंजुरी आदेशात निर्दिष्ट केलेल्या मुदतीच्या आत, यापैकी जे आधी असेल ते, राज्याच्या एकत्रित निधीत परत जमा करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार, मंजूर रकमेचा वापर झाल्यानंतर आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांमध्ये शिल्लक राहिलेली रक्कम निर्धारित मुदतीत नियुक्त केलेल्या एकत्रित निधी/एकत्रित निधीमध्ये परत हस्तांतरित केली जाईल.					
3.	2215-01-102-994	मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम -ग्रामीण क्षेत्रासाठी शुद्ध पेयजल पुरविण्यासाठी	65.84	65.84	**100.00**
4.	2215-01-102-997	जल जीवन अभियान-सहाय्यीकृत बाबी व पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षणासाठी अर्थसाहाय्य (राज्य हिस्सा 40%)	162.58	289.99	**56.06**
2024-25 या वित्तीय वर्षात भारत सरकारने या योजनेसाठी ₹ 5352.93 कोटीच्या अंदाजित वाटपाला मान्यता दिली. तथापि, वर्षभरात भारत सरकारकडून ₹1605.00 कोटी निधी प्राप्त झाला, त्यापैकी ₹ 112.41 कोटी सहाय्यक उपक्रम आणि पाण्याच्या गुणवत्तेशी संबंधित होते. वर्षभरात भारत सरकारने मंजूर केलेले संपूर्ण अंदाजित वाटप वितरित केले नसल्यामुळे, राज्य शासनाने योजनेच्या अंमलबजावणीत सातत्य राखण्यासाठी आणि चालू उपक्रमांमध्ये व्यत्यय येऊ नये यासाठी मार्च 2025 मध्ये एक विशेष उपाय म्हणून ₹ 289.99 कोटी जारी केले. उर्वरित केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होण्याची अपेक्षा म्हणून आणि निधी जारी करण्याच्या विद्यमान तरतुदींनुसार हे वितरण करण्यात आले. त्यानुसार, मार्च 2025 मध्ये निधी जारी करणे केंद्रीय निधीतील तुटवड्यामुळे आवश्यक होते आणि तो टाळता येण्याजोगा किंवा अनियमित खर्च दर्शवत नाही. निधीचा वापर विहित मार्गदर्शक तत्वांनुसार भारत सरकारकडून भविष्यात जारी करण्यात येणाऱ्या निधीच्या तुलनेत समायोजित केला जाईल.					
5.	2215-01-199- A05	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडे वर्ग झालेल्या शासकीय कर्मचाऱ्यांना निवृत्तीवेतनाचे लाभ मंजूर करण्यासाठी सहायक अनुदान (अनिवार्य)	351.12	351.12	**100.00**
स्रोत: विनियोजन लेखे					

2.6 निवडलेल्या केंद्र पुरस्कृत योजनांची अंमलबजावणी

केंद्र पुरस्कृत योजना भारताच्या सहकारी संघराज्यवादाचा एक महत्वाचा घटक आहे, ज्यामध्ये केंद्र सरकार सामाजिक क्षेत्रातील कार्यक्रमांसाठी राज्यांना अनुदान प्रदान करते. निधीच्या ओघाची कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी सुधारणा करूनही - जसे की एकल नोडल अभिकरण[2] नमूना, एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श प्लॅटफॉर्म आणि सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली आणि एकात्मिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीद्वारे अगदी वेळेवर मुक्तता (जस्ट-इन-टाइम रिलीझ) - अर्थसंकल्प, लेखांकन आणि केंद्र आणि राज्य हिश्श्यामध्ये समेट करण्यातील आव्हाने कायम आहेत. केंद्र सरकारने राज्यांना कामगिरीवर आधारित अनुदानाद्वारे या सुधारणांचा अवलंब करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले आहे, डिजिटल साधनांचा अवलंब करण्यास आणि वित्तीय प्रणालींच्या एकत्रीकरणाला प्रोत्साहन दिले आहे.

प्रत्यक्ष खर्चावर आधारित 2024-25 मधील पाच मुख्य योजना खाली तपशीलवार दिल्या आहेत:

तक्ता 2.14: प्रत्यक्ष खर्चावर आधारित पाच मुख्य योजना

(₹ कोटीत)

भारत सरकार योजना	राज्य योजना	राज्य कोषागाराला भारत सरकारने वितरित केले	राज्याचा प्रमाणातील हिस्सा	कोषागाराकडुन एकल नोडल अभिकरणास केंद्राचा हिस्सा	कोषागाराकडुन एकल नोडल अभिकरणास राज्याचा हिस्सा	कोषागाराकडुन एकल नोडल अभिकरणास एकूण वितरित केलेले	खर्च	अखर्चित शिल्लक
प्रधान मंत्री आवास योजना ग्रामीण	इंदिरा आवास योजना	4860.58	3240.39	4860.58	3240.39	8100.97	5220.88	4107.69
प्रजोत्पत्ती व बाल आरोग्य आणि स्वास्थ्य प्रणाली बळकटीकरण राष्ट्रीय आरोग्य अभियान आणि राष्ट्रीय नागरी आरोग्य	राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान-राज्य आरोग्य संस्थेला सहायक अनुदान	1515.02	1010.01	1256.37	1446.96	2703.33	3227.89	65.45

[2] भारत सरकारच्या वित्त मंत्रालयाने (मार्च 2021) प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजने अंतर्गत प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठी एकल नोडल अभिकरणाद्वारे निधी वितरित करणे आणि त्यांच्या वापरावर लक्ष ठेवणे अनिवार्य केले आहे. प्रत्येक एकल नोडल अभिकरणाचे अधिकृत शेड्युल्ड वाणिज्य बँकेत समर्पित बँक खाते असणे आवश्यक आहे. प्राप्त झालेला केंद्राचा हिस्सा, संबंधित राज्य शासनांच्या हिश्श्यासह संबंधित राज्य शासनाच्या खात्यात हस्तांतरित करणे आवश्यक आहे

भारत सरकार योजना	राज्य योजना	राज्य कोषा गाराला भारत सरकारने वितरित केले	राज्याचा प्रमाणा तील हिस्सा	कोषागारा कडुन एकल नोडल अभिकरणास केंद्राचा हिस्सा	कोषागारा कडुन एकल नोडल अभिकरणास राज्याचा हिस्सा	कोषागारा कडुन एकल नोडल अभिकरणास एकूण वितरित केलेले	खर्च	अखर्चित शिल्लक
अभियान यासाठी परिवर्तनशील संकल्प								
सक्षम अंगणवाडी आणि पोषण 2	पौगंडावस्थेतील मुलींच्या सक्षमीकरणासाठी राजीव गांधी योजना	1368.84	1537.74	1487.31	1225.35	2712.66	3248.93	307.61
समग्र शिक्षा	समग्र शिक्षा अभियान-संस्कार भारत कार्यक्रम	1126.27	750.85	1128.67	1105.96	2234.63	2475.13	290.63
प्रधान मंत्री पोषण शक्ति निर्माण	इतर महानगरपालिका, नगरपालिकांसाठी शालेय पोषण कार्यक्रम	1054.08	702.72	1054.08	930.51	1984.59	1838.68	369.07

स्रोत: एकल नोडल अभिकरण 01 अहवाल

एकल नोडल अभिकरण यंत्रणेद्वारे संचालित केंद्र पुरस्कृत योजना वितरण आणि वापर यांच्यातील लक्षणीय विसंगती दर्शवितात, परिणामी वर्षाच्या शेवटी मोठ्या प्रमाणात अखर्चित शिल्लक राहते.

- प्रधानमंत्री आवास योजना-ग्रामीण अंतर्गत, राज्य कोषागारातून एकल नोडल अभिकरणाला वितरित करण्यात आलेल्या एकूण ₹ 8,100.97 कोटी पैकी खर्च ₹ 5,220.88 कोटी होता, ज्यायोगे ₹ 4,107.69 कोटी इतकी मोठी अखर्चित शिल्लक राहिली, जी केंद्र आणि राज्य हिस्से पूर्ण हस्तांतरण करूनही कमकुवत शोषण क्षमता दर्शवते.
- राष्ट्रीय आरोग्य अभियानाच्या बाबतीत (प्रजोत्पत्ती व बाल आरोग्य आणि आरोग्य प्रणाली बळकट करण्यासाठी परिवर्तनशील पूल) वर्षभरात खर्च करण्यात आलेल्या खर्चापेक्षा जास्त खर्च झाला, तरीही अखर्चित शिल्लक ₹ 65.45 कोटी

होती, जी पूर्वीच्या शिल्लकी पुढे नेल्याचे दर्शविते आणि एकल नोडल अभिकरण स्तरावर अपुरे निधी व्यवस्थापन दर्शविते.

- सक्षम अंगणवाडी आणि पोषण 2 साठी, वितरित केलेल्या ₹ 2,712.66 कोटीपैकी ₹ 3,248.93 कोटी खर्च झाला, तर ₹ 307.67 कोटी अखर्चित शिल्लक राहिली, जी मागील वर्षांच्या संचित शिलकीच्या उपलब्धतेकडे लक्ष वेधते.
- समग्र शिक्षा अभियानाअंतर्गत, झालेला खर्च (₹ 2,475.13 कोटी) चालू वर्षाच्या वितरणापेक्षा (₹ 2,234.63 कोटी) पेक्षा जास्त झाला, ज्यामध्ये ₹ 290.63 कोटींची अखर्चित शिल्लक होती, जी पूर्वीच्या कालावधीतील निधीचा उपयोग तसेच अपूर्ण आहरण दर्शवते.
- प्रधानमंत्री पोषण शक्ती निर्माणमध्ये, वितरित केलेल्या ₹ 1,984.59 कोटी तुलनेत ₹ 1,838.68 कोटी खर्च करूनही, वर्ष अखेरीस अखर्चित शिल्लक ₹ 369.07 कोटी होती.

वरील विश्लेषणावरून असे निदर्शनास येते की एकल नोडल अभिकरण चौकटीद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या अनेक केंद्र पुरस्कृत योजनांतर्गत, राज्य कोषागारातून देण्यात आलेला निधी पूर्णपणे वापरला गेला नाही, परिणामी वर्षअखेरीस मोठ्या प्रमाणात अखर्चित शिल्लक राहिली. काही योजनांमध्ये, खर्च चालू वर्षात वितरित केलेल्या निधीपेक्षा अधिक होता, ज्याचा अर्थ मागील वर्षांच्या संचित शिलकीचा वापर होऊन शिल्लक अखर्चित असणे कायम राहते.

अनुदान वाय-02 मध्ये महाराष्ट्रातील जल जीवन अभियान आणि स्वच्छ भारत अभियान-ग्रामीण या दोन केंद्र पुरस्कृत योजना आहेत, या योजनांचा तपशील एकल नोडल अभिकरण-01 अहवालात दिसून आला, जो केंद्र आणि राज्याचा हिस्सा, वास्तविक खर्च आणि न खर्च केलेली शिल्लक यांच्यातील लक्षणीय असमतोल दर्शवितो.

जल जीवन अभियान अंतर्गत, भारत सरकारने ₹ 1,605.88 कोटी मुक्त केले, जे पूर्णपणे थेट एकल नोडल अभिकरण तृतीय पक्ष खात्यात (एस्क्रो) जमा केले गेले, ज्यामध्ये केंद्र आणि राज्य यांच्यात हिश्श्याचे गुणोत्तर 50:50 निर्धारित केले गेले. या तुलनेत, राज्य कोषागारातून एकल नोडल अभिकरणाला एकूण ₹ 4,051.99 कोटी वितरित करण्यात आले, तर प्रत्यक्ष खर्च ₹ 5,894.79 कोटी झाला, जो मागील वर्षांच्या भरीव संचित रकमेचा वापर दर्शवतो. तसेच, अखर्चित ₹ 1,987.33 कोटीची मोठी रक्कम 31 मार्च 2025पर्यंत एकल नोडल अभिकरणाच्या बँक खात्यात शिल्लक होती. यावरून राज्याच्या एकत्रित निधीच्या बाहेर निधीची सतत साठवणूक आणि निधी वितरण, खर्चाचे नियोजन आणि वापर यातील कमकुवत संरेखन दिसून येते.

स्वच्छ भारत अभियान-ग्रामीणच्या संदर्भात, केंद्र आणि राज्य यांच्यात 60:40 च्या हिश्श्याच्या गुणोत्तरासह भारत सरकारने राज्य कोषागाराला ₹ 115.82 कोटी वितरित केले. प्रमाणबद्ध आवश्यकतेच्या तुलनेत, कोषागारामधून एकल नोडल अभिकरणाला

वितरित केलेला केंद्राचा हिस्सा ₹ 89.71 कोटी होता, तर राज्याचा हिस्सा ₹ 59.80 कोटी होता, परिणामी कोषागाराने एकल नोडल अभिकरणाला एकूण ₹ 149.52 कोटी वितरित केले. झालेला प्रत्यक्ष खर्च ₹ 262.31 कोटी होता, त्यापैकी ₹ 223.88 कोटी सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीद्वारे आणि ₹ 38.42 कोटी थेट लाभ हस्तांतरण प्रदानाद्वारे झाले, जे पुन्हा आधीच्या कालावधीतील शिलकीचा वापर दर्शवितात. तथापि, वर्ष अखेरीस एकल नोडल अभिकरण खात्यात ₹ 4.14 कोटीची अखर्चित शिल्लक आहे.

महाराष्ट्र शासनाने जुलै 2025 पासून केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी निधीचे व्यवस्थापन आणि वितरण करण्यासाठी औपचारिकपणे एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श प्रणाली स्वीकारली आहे. विविध योजनांसाठी योग्य एकल नोडल अभिकरण आणि राज्य योजना व्यवस्थापक नियुक्त केले आहेत आणि आरबीआय ई-कुबेर खात्यांचा वापर करून नवीन निधी हस्तांतरण यंत्रणा स्थापित केली जात आहे.

2.6.1 एकल नोडल अभिकरण

भारत सरकारच्या वित्त मंत्रालयाने प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजने अंतर्गत प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठी एकल नोडल अभिकरणाद्वारे निधी वितरित करणे आणि त्यांच्या वापरावर लक्ष ठेवणे अनिवार्य केले आहे (मार्च 2021). प्रत्येक एकल नोडल अभिकरणाचे अधिकृत शेड्युल्ड वाणिज्य बँकेत समर्पित बँक खाते असणे आवश्यक आहे. प्राप्त झालेला केंद्राचा हिस्सा, संबंधित राज्याच्या हिश्श्यासह संबंधित राज्य शासनाच्या लेख्यात वर्ग करणे आवश्यक आहे.

लेखापरीक्षणाने प्रमाणक स्तरीय संकलन (व्हीएलसी) विदा आणि एकल नोडल अभिकरण, सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली अहवालाचे विश्लेषण केले आणि असे निदर्शनास आले की **तक्ता 2.15** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे एकल नोडल अभिकरण खात्यांमध्ये केंद्र आणि राज्य हिस्सा हस्तांतरणाच्या विदामध्ये विसंगती होती.

तक्ता 2.15: केंद्र आणि राज्य हिस्सा हस्तांतरणामध्ये विसंगती

(₹ कोटीत)

विदा स्त्रोत	केंद्राचा प्राप्त हिस्सा	केंद्राचा हस्तांतरित हिस्सा	राज्याचा हस्तांतरित हिस्सा	राज्याने कमी वितरित केलेली रक्कम
व्हिएलसी	21061.18	19140.82	14434.98	1920.36
एकल नोडल अभिकरण सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली अहवाल	18501.60	16546.00	17013.22	1955.60
फरकाची रक्कम	**2559.58**	**2594.82**	**2578.24**	**35.24**
स्रोत: वित्तीय लेखे				

राज्य शासन/एकल नोडल अभिकरण 01 च्या अहवालानुसार, राज्य शासनाला त्यांच्या कोषागार खात्यात केंद्राचा हिस्सा म्हणून ₹ 18,501.60 कोटी प्राप्त झाले. 31 मार्च 2025 पर्यंत, शासनाने केंद्राचा हिस्सा ₹ 16,546.60 कोटी आणि राज्याचा

हिस्सा ₹ 17,013.22 कोटी एकल नोडल अभिकरणाकडे हस्तांतरित केले. संपूर्ण ₹ 33,559.82 कोटी रक्कम सहायक अनुदान देयकांद्वारे हस्तांतरित करण्यात आली होती. प्रत्यक्ष खर्चाची तपशीलवार प्रमाणके आणि समर्थन दस्तऐवज/कागदपत्रे प्रधान महालेखाकार कार्यालयाला एकल नोडल अभिकरणाकडून प्राप्त झाले नाहीत. एकल नोडल अभिकरणाच्या अहवालानुसार, 31 मार्च 2025 पर्यंत एकल नोडल अभिकरणाच्या बँक खात्यांमध्ये एकूण ₹ 12,843.07 कोटी अखर्चित पडून आहेत.

2.6.2 एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श

केंद्र पुरस्कृत योजने अंतर्गत वितरित करण्यात आलेल्या निधीची उपलब्धता आणि वापर यावरील देखरेख वाढविण्यासाठी, व्यय विभागाने निधी ओघ प्रक्रियेसाठी सुधारित मार्गदर्शक तत्त्वे सादर केली. केंद्र आणि राज्य या दोन्ही पातळ्यांवर अधिक कार्यक्षम रोख व्यवस्थापन सुनिश्चित करून, प्रदानासाठी "अगदी वेळेवर वितरण" (जस्ट-इन-टाइम रिलीझ)' या तत्त्वाची अंमलबजावणी करणे हे या मार्गदर्शक तत्त्वांचे उद्दिष्ट आहे. या प्रयत्नांचा एक भाग म्हणून, केंद्र पुरस्कृत योजना निधीच्या एकात्मिक आणि जलद हस्तांतरणासाठी एक वास्तविक -वेळ प्रणाली, एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श ही पर्यायी निधी ओघ यंत्रणा सुरू करण्यात आली. ही प्रणाली सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली, राज्य एकात्मिक वित्तीय व्यवस्थापन माहिती प्रणाली आणि भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या ई-कुबेर यांना एकत्रित करून कार्यक्षम आणि पारदर्शक निधी वितरण सुलभ करते.

अर्थ मंत्रालयाने अधिसूचित केलेल्या सुधारित प्रक्रियेनुसार, राज्य शासनांनी निधीचा केंद्र व राज्य हिस्सा दोन्हीला एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श मॉडेल अंतर्गत एकल नोडल अभिकरण खात्यात निधी हस्तांतरित करणे आवश्यक आहे. एकल नोडल अभिकरण-स्पर्श मॉडेल अंतर्गत, प्रत्येक राज्याने केंद्र पुरस्कृत योजनेशी संबंधित प्रत्येक राज्य-संलग्न योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी एकल नोडल अभिकरण नियुक्त करणे आवश्यक आहे आणि सर्व निधी केवळ सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीद्वारे वितरित केला जाईल. हे सक्षम झाल्यावर विद्यमान एकल नोडल अभिकरण खाती बंद करून अखर्चित शिल्लक भारताच्या एकत्रित निधीमध्ये केंद्राचा हिस्सा आणि राज्याचा हिस्सा संबंधित राज्य एकत्रित निधीमध्ये वर्ग करणे आवश्यक आहे. तसेच, सर्व एकल नोडल अभिकरण आणि अंमलबजावणी अभिकरण राज्य एकात्मिक वित्तीय व्यवस्थापन माहिती प्रणाली मध्ये नोंदणीकृत असणे आवश्यक आहे आणि स्वीय ठेव खाती किंवा इतर मध्यस्थ खात्यांद्वारे मार्गी न लावता थेट लाभार्थी किंवा विक्रेत्यांना वेळेवर निधी वितरित केला जावा, ज्यामुळे सुधारित रोख व्यवस्थापन आणि पारदर्शकतेला चालना मिळेल.

महाराष्ट्र शासन जुलै 2025 पासून एकल नोडल अभिकरणा स्पर्शची अंमलबजावणी करण्याच्या प्रक्रियेत आहे.

2.7 आकस्मिक निधी

मुंबई आकस्मिक निधी अधिनियम, 1956 अंतर्गत महाराष्ट्र शासनाच्या आकस्मिक निधीची स्थापना करण्यात आली आणि राज्य शासनाने महाराष्ट्र आकस्मिक निधी अधिनियम, 1956 तयार केले. आकस्मिक खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्याच्या आकस्मिक निधीतून पैसे काढणे आणि त्याच्या प्रदानाची जबाबदारी घेण्याशी संबंधित सर्व बाबींचे नियमन करण्यासाठी राज्य शासनाने महाराष्ट्र आकस्मिक निधी नियम, 1956 तयार केले. राज्य विधिमंडळाने अतिरिक्त खर्चास अधिकृत केल्यावर निधी वळता केला जातो. या निधीचा संग्रह ₹ 150 कोटी असतो.

2.7.1 आकस्मिक निधीमधून अग्रिमे

आकस्मिक निधीतून केवळ अनपेक्षित व आकस्मिक स्वरूपाच्या खर्चासाठी अग्रिमे दिली जातात, विधिमंडळाकडून त्याची परवानगी मिळेपर्यंत ती पुढे ढकलणे इष्ट नसते.

वित्तीय वर्ष 2024-25 दरम्यान, योजना/कार्यक्रमांच्या संदर्भात आकस्मिक निधीतून कोणतीही रक्कम आगाऊ रक्कम म्हणून काढण्यात आली नव्हती.

2.8 निष्कर्ष

- 2024-25 मधील राज्याच्या अर्थसंकल्पीय कामगिरीवरून वास्तववादी अर्थसंकल्प आणि खर्च नियंत्रणातील निरंतर कमतरता दिसून येतात. ₹ 8,29,831.20 कोटीच्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या तुलनेत राज्याने 297 अनुदाने आणि विनियोजनांत ₹ 6,61,548.43 कोटी खर्च केले, परिणामी एकूण ₹ 1,68,282.77 कोटीची (20.28 *टक्के*) बचत झाली. बचतीच्या तुलनेत दोन अनुदाने आणि चार भारित विनियोजनांत ₹ 763.05 कोटी अतिरिक्त खर्च झाला, ज्यासाठी भारतीय संविधानाच्या कलम 205 अंतर्गत नियमितीकरण आवश्यक आहे. याव्यतिरिक्त, 2017-18 ते 2023-24 या कालावधीसाठी 61 अनुदाने आणि 19 विनियोजाने यांच्या संदर्भात ₹ 3025.76 कोटीचा अतिरिक्त खर्च मार्च 2025 पर्यंत नियमितीकरणासाठी प्रलंबित राहिला.

- तसेच, ₹ 1,37,163.68 कोटीची पुरवणी तरतूद, जी मूळ तरतुदींच्या 19.80 *टक्के* होती, अनावश्यक ठरली, कारण ₹ 6,61,548.43 कोटीचा प्रत्यक्ष खर्च मूळ अर्थसंकल्पीय तरतुदीपर्यंतही पोहोचला नाही.

- 2024-25 मध्ये मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहीण योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये अर्थसंकल्पीय अंदाज, खर्च नियंत्रण आणि आर्थिक व्यवस्थापनात लक्षणीय त्रुटी दिसून आल्या. एकूण ₹ 29,693.09 कोटींच्या अनुदानापैकी, विभागाने ₹ 33,237.24 कोटी इतका खर्च केला, परिणामी ₹ 3,541.16 कोटींचा अतिरिक्त खर्च झाला, जो अन्यायकारक राहिला. तसेच, वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीत ₹ 15,586 कोटी आहरीत करण्यात आले आणि त्याचा त्वरित वापर न करता आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांत त्याचे हस्तांतरण, निधीची तरतूद आणि खर्चाची

आवश्यकता लक्षात न घेता आहरण दर्शवते. अशा पद्धती अर्थसंकल्पीय शिस्त, आर्थिक औचित्य आणि सार्वजनिक वित्तावर कायदेशीर नियंत्रण या तत्वांना कमकुवत करतात.

2.9 चांगला प्रघात

- राज्य शासनाने 2024-25 दरम्यान राज्य आकस्मिक निधीतून पैसे काढले नाहीत. यावरून असे दिसून येते की मंजूर अर्थसंकल्पीय तरतुदींमध्ये अनपेक्षित किंवा आपत्कालीन खर्चाचे प्रभावीपणे व्यवस्थापन केले गेले.
- गेल्या पाच वर्षांत (2021-25) कोणत्याही अनुदानाखाली सतत अतिरिक्त खर्च झाला नाही. यावरून अर्थसंकल्पीय नियंत्रणांचे पालन आणि प्रभावी खर्च व्यवस्थापन दिसून येते.

2.10 शिफारशी

i. अर्थसंकल्पाची योग्य अंमलबजावणी आणि देखरेखीची अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य शासनाने योग्य नियंत्रण यंत्रणा स्थापित करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून बचत कमी होईल, अनुदान/विनियोजन मधील मोठ्या बचतीवर नियंत्रण ठेवले जाईल आणि अपेक्षित बचत ओळखली जाईल आणि विशिष्ट मुदतीत प्रत्यार्पित केली जाईल.

ii. अर्थसंकल्पातील तरतुदीपेक्षा अतिरिक्त खर्चाच्या आणि प्रलंबित नियमितीकरणाच्या सर्व प्रकरणांना प्राधान्य दिले जावे.

iii. मोठ्या थेट लाभ हस्तांतरण योजनांसाठी अर्थसंकल्पीय अंदाज तयार करताना विभागाने लाभार्थी व्याप्ती आणि निधीच्या आवश्यकतेचे वास्तववादी निर्धारण सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून अतिरिक्त खर्च आणि पूरक मागण्या टाळता येतील. निधी आहरीत करणे हे वास्तविक आणि त्वरित खर्चाच्या गरजांशी काटेकोरपणे जोडलेले असून आर्थिक नियमांचे पालन करून आभासी स्वीय ठेवी लेख्यांच्या किंवा तत्सम खात्यांमध्ये निधी जमा करणे टाळणे आवश्यक आहे.

प्रकरण III

वित्तीय प्रतिवेदन पद्धती

प्रकरण III: वित्तीय प्रतिवेदन पद्धती

हे प्रकरण राज्य शासनाच्या विविध प्राधिकरणांद्वारे सादर केलेल्या राज्य शासकीय लेख्यांची गुणवत्ता आणि विहित वित्तीय नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांचे पालन करण्याच्या स्थितीबद्दल व्यापक दृष्टीकोन प्रदान करते.

वित्तीय नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांचे पालन तसेच अशा अनुपालनाच्या स्थितीवरील अहवालाची पूर्णता, समयबद्धता आणि गुणवत्ता वित्तीय अहवालांमध्ये सादर केलेल्या माहितीची प्रासंगिकता आणि विश्वासार्हता वाढविते.

लेख्यांच्या पूर्णतेशी संबंधित समस्या

3.1 शासनाच्या मालकीच्या सार्वजनिक उपक्रम/प्राधिकरणांद्वारे अर्थसंकल्पबाह्य कर्जे

अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज म्हणजे राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपन्या, विशेष उद्देश वाहने आणि इतर समतुल्य साधनांद्वारे घेतलेले कर्ज, जिथे मुद्दल आणि/किंवा व्याज राज्याच्या अर्थसंकल्पातून दिले जाते. अशा प्रकारे, कर्ज सेवा अर्थसंकल्पाद्वारे केली जाते परंतु सरकारी मालकीच्या कंपन्या/वैधानिक संस्थांद्वारे कर्ज तरतुदीच्या बाहेर दिले जाते. अशा कर्जांचा महसुली तूट आणि राजकोषीय तूट यावर परिणाम होतो आणि त्यामुळे राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियमांतर्गत राजकोषीय निर्देशकांसाठी निश्चित केलेल्या उद्दिष्टांपेक्षा जास्त परिणाम होतो. भारतीय संविधानाच्या कलम 293(3) नुसार, राज्य शासनाच्या कर्जासाठी भारत सरकारची संमती अनिवार्य आहे जर भारत सरकारकडून कोणतेही थकीत कर्ज किंवा हमी असेल. शिवाय, पंधराव्या वित्त आयोगाने शिफारस केली आहे की 2023-24 ते 2025-26 या कालावधीसाठी राज्य शासनांना सामान्य निव्वळ कर्ज मर्यादा स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तीन *टक्के* निश्चित केली जाऊ शकते.

विविध राज्य शासकीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम/महामंडळे/इतर संस्थांना अर्थसंकल्पीय तरतुदीबाहेर कर्जाद्वारे निश्चित केलेल्या निव्वळ कर्ज मर्यादेला उल्लंघून अशा कर्जांच्या परतफेडीची जबाबदारी राज्य शासनावर असून, वित्तीय आरोग्य आणि शासकीय वित्तव्यवस्थेतील पारदर्शकतेला मोठा धोका निर्माण होतो. राज्य शासनाने वित्तीय वर्षासाठी कर्ज घेण्याची मर्यादा आता भारत सरकारकडून अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाच्या प्रमाणात कमी केली जात आहे.

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियम, 2004 मध्ये असे नमूद केले आहे की राज्य शासन सार्वजनिक हितासाठी त्यांच्या वित्तीय कामकाजात अधिक पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी योग्य उपाययोजना करेल आणि सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम, विशेष उद्देश वाहने आणि इतर समतुल्य साधनांद्वारे

अर्थसंकल्पाबाह्य कर्जांमधून उद्‌भवणाऱ्या प्रत्यक्ष दायित्वांचा खुलासा करेल जिथे परतफेडीची जबाबदारी राज्य शासनाच्या वाटपांवर आहे. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन कायदा आणि नियम (2006, 2008 मध्ये सुधारित) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, राज्य शासनाने त्या विशिष्ट वर्षाच्या मध्यम-मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विवरणपत्राच्या फॉर्म बी-6 मध्ये अर्थसंकल्पबाह्य दायित्वांसह त्यांच्या दायित्वांचे संपूर्ण प्रकटीकरण करणे आवश्यक आहे. अर्थसंकल्पीय दस्तावेजांसह विधिमंडळासमोर सादर केलेल्या रकमेत महसुली तूट, राजकोषीय तूट आणि राज्य शासनाच्या एकूण थकित कर्जासंदर्भात पाच वर्षांचे बदलते लक्ष्य समाविष्ट असेल.

2024-25 या वर्षासाठी, मध्यम-मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विवरणपत्राच्या अंतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 18.47 *टक्के* आणि महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियमांतर्गत 25 *टक्क्यांपेक्षा* कमी कर्जाचा साठा करण्याचे उद्‌दिष्ट ठेवण्यात आले होते. याशिवाय, भारत सरकारने 2024-25 मध्ये राज्यासाठी ₹ 1,17,238 कोटी (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 2.59 *टक्के*) कर्ज घेण्याची मर्यादा निश्चित केली होती.

राज्य शासनाने त्यांच्या अर्थसंकल्पात त्यांच्या अर्थसंकल्पीय कर्जाचा तपशील दिला नाही. याशिवाय, राज्य शासनाने दिलेल्या माहितीनुसार/अर्थसंकल्पातील खुलाशानुसार, 31 मार्च 2025 पर्यंत, ₹ 23,010 कोटींचे कर्ज थकीत होते, त्यात 2023-24 मध्ये घेतलेल्या ₹ 13,000 कोटीच्या[1] कर्जाचा समावेश होता.

सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार राज्य शासनाच्या वतीने दोन संस्थांनी 31 मार्च 2025 पर्यंत ₹ 28,640 कोटींचे अर्थसंकल्पीय कर्ज घेतले होते. महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाने भूसंपादनाच्या कामांसाठी गृहनिर्माण आणि शहरी विकास महामंडळाकडून ₹ 11,140 कोटींचे कर्ज घेतले होते, त्यापैकी ₹ 10,825 कोटी थकीत होते. त्याचप्रमाणे, महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदा मर्यादितने ग्रामीण विद्युतीकरण महामंडळाकडून प्रामुख्याने भूसंपादन आणि संबंधित कामांसाठी ₹ 17,500 कोटी घेतले आणि संपूर्ण रक्कम 31 मार्च 2025 पर्यंत थकीत राहिली. ही कर्जे जरी शासकीय लेख्यांच्या बाहेर उभारली गेली असली तरी राज्य शासनावर ₹ 28,325 कोटींची दायित्वे निर्माण झाली. 31 मार्च 2025 रोजी अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाचे तपशील खालील **तक्ता 3.1** मध्ये तपशीलवार दिले आहेत.

[1] मध्यम-मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विधान 2025-26 नुसार, 2024-25 मध्ये उभारलेले अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज ₹ 23,200 कोटी दर्शवण्यात आले आहे, ज्यामध्ये 2023-24 मध्ये उभारलेल्या ₹ 1300 कोटी रकमेचा समावेश आहे, जी मध्यम-मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विधान 2024-25 मध्ये उघड करण्यात आली नव्हती आणि महाराष्ट्र शासनाच्या 2023-24 वर्षासाठी राज्याच्या वित्तव्यवस्थेवरील भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या अहवालात ती निदर्शनास आणून देण्यात आली हो.

तक्ता 3.1: 31 मार्च 2025 रोजी अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाचा तपशील

(₹ कोटीत)

शासनाच्या वतीने कर्ज घेतलेल्या संस्था	कर्ज देणारी वित्तीय संस्था	मंजूर कर्ज	31 मार्च 2025 पर्यंत वितरीत केलेले कर्ज	कर्जाचा उद्देश	31 मार्च 2025 रोजी थकीत कर्ज
महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	गृहनिर्माण आणि शहरी विकास महामंडळ मर्यादित	11140	11140	भूसंपादन	10825
महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	ग्रामीण विद्युतीकरण कंपनी मर्यादित	17500	17500	भूसंपादन आणि इतर	17500
		28640	28640		28325
स्रोत: सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी सादर केलेली माहिती					

महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाने घेतलेल्या कर्जावरील ₹ 2,089.48 कोटी (2024-25 मध्ये ₹ 1456.48 कोटी आणि 2023-24 मध्ये ₹ 633 कोटी) आणि ₹ 315 कोटी (2024-25 मध्ये ₹ 250 कोटी आणि 2023-24 मध्ये ₹ 65 कोटी) व्याज राज्य शासनाने फेडले. ही परतफेड प्रधान शीर्ष 5054 - रस्ते आणि पुलांवरील भांडवली खर्चाच्या अंतर्गत नोंदविण्यात आली, परिणामी भांडवली खर्चाची अत्योक्ती झाली, कारण या प्रदानांमुळे कोणतीही भांडवली मालमत्ता निर्माण झाली नाही. 31 मार्च 2025 रोजी व्याज भरण्यासाठी आणि मुद्दलाची परतफेड करण्यासाठी सहाय्याचे तपशील **तक्ता 3.2** मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 3.2: 31 मार्च 2025 रोजी व्याज प्रदानासाठी आणि मुद्दलाची परतफेड करण्यासाठी सहाय्याचा तपशील

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	संस्थांचे नाव	व्याजाची रक्कम भरण्यासाठी सहाय्य	मुद्दल रकमेची परतफेड करण्यासाठी सहाय्य
1	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ - गृहनिर्माण आणि शहरी विकास महामंडळ	714.51	315
2	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ - ग्रामीण विद्युतीकरण कंपनी मर्यादित	1374.97	0
स्रोत: सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी सादर केलेली माहिती			

महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाकडून प्राप्त झालेली माहिती आणि महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाकडून उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या तपशीलानुसार 2020- 21 ते 2024-25 या कालावधीत थकीत अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाचा तपशील **तक्ता 3.3** मध्ये दर्शविला आहे.

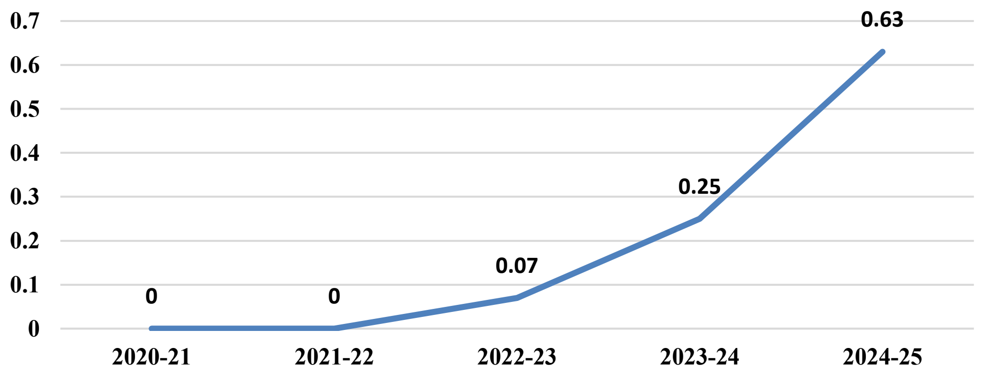
तक्ता 3.3: 2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत थकीत अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाचा तपशील

(₹ कोटीत)

वर्ष	आरंभीची शिल्लक	अर्थसंकल्पबाह्य कर्ज वितरित केले	राज्याच्या अर्थसंकल्पातून मुद्दलाची परतफेड	अखेरची शिल्लक
2020-21	51	0	31	20
2021-22	20	0	0	20
2022-23	20	2500	20	2500
2023-24	2500	7700	65	10135
2024-25	10135	18440	250	28325
स्त्रोत: वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासन यांनी दिलेली माहिती				

एकूण थकीत अर्थसंकल्पबाह्य कर्जाची देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार **आलेख 3.1** मध्ये दर्शविली आहे

आलेख: 3.1 31 मार्च 2025 मध्ये देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीनुसार थकबाकी कर्ज

स्रोत: महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने दिलेली माहिती

अर्थसंकल्पबाह्य कर्जातील तीव्र वाढ ही अर्थसंकल्पीय चौकटीला बगल देऊन अर्थसंकल्पबाह्य संसाधनांवर वाढलेले अवलंबित्व दर्शवते. अशी कर्जे,जरी शासनाने कर्ज सेवा दिली असली तरी अर्थसंकल्पात पारदर्शकपणे जाहीर केली जात नाही, त्यामुळे वित्तीय तूट आणि कर्जाची स्थिती अधोरेखित केली जाते.

ही पद्धत महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमात नमूद केलेल्या वित्तीय पारदर्शकतेच्या तत्वांशी विसंगत आहे आणि कथित वित्तीय निर्देशकांच्या विश्वासार्हतेशी तडजोड करते.

3.2 शासनाची अपूर्ण दायित्वे

नियुक्त संस्थांना एकत्रित केलेला उपकर हस्तांतरित न करणे किंवा राष्ट्रीय निवृत्तीवेतन प्रणालीमध्ये अल्प प्रेषण इत्यादीसारख्या अपूर्ण दायित्वांचे दीर्घकालीन वित्तीय आणि प्रशासनावर लक्षणीय परिणाम होऊ शकतात. या न फेडलेल्या जबाबदाऱ्या कालांतराने साचत जातात, ज्यामुळे लपलेल्या जबाबदाऱ्या निर्माण होतात ज्या राज्याच्या खऱ्या वित्तीय स्थितीला विकृत करतात. शिवाय, उपकर हस्तांतरणातील विलंबामुळे अपेक्षित विकास किंवा कल्याणकारी परिणामांना अडथळा येतो, ज्यामुळे अशा शुल्क आकारले

गेलेल्या उद्देशाला अपयश येते. त्याचप्रमाणे, राष्ट्रीय निवृत्तीवेतन प्रणालीमध्ये अल्प हस्तांतरण केवळ वैधानिक वचनबद्धतेचे उल्लंघन करत नाही तर कर्मचाऱ्यांच्या वित्तीय सुरक्षेशीही तडजोड करते. वर्षानुवर्षे अशा पद्धती विश्वास कमी करू शकतात, कायदेशीर दायित्वे वाढवू शकतात आणि भविष्यातील खर्चाची जबाबदारी वाढवू शकतात, ज्यामुळे वित्तीय कक्षेवर मर्यादा येते आणि वित्तीय स्थिरता कमकुवत होते. अशा प्रकरणांची पुढील परिच्छेदात चर्चा केली आहे.

3.2.1 न फेडलेली व्याज दायित्वे

व्याजयुक्त ठेवी/राखीव निधीतील रकमेवर व्याज तरतूद करून देण्याची जबाबदारी शासनाची आहे.

लेखापरीक्षणात असे आढळून आले की, **तक्ता 3.4** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, 1 एप्रिल 2024 पर्यंत व्याजयुक्त ठेवी/राखीव निधीअंतर्गत असलेल्या ₹ 11,703.01 कोटीच्या शिल्लक रकमेवर ₹ 762.49 कोटी व्याज म्हणून देणे आवश्यक होते. व्याज दायित्वाचा भरणा न केल्यामुळे महसुली तूट आणि वित्तीय तूट यांची उनोक्ती झाली.

तक्ता 3.4: व्याज देणाऱ्या रकमेच्या बाबतीत न भरलेल्या व्याज दायित्वाचे तपशील ठेवी/राखीव निधी

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	व्याज देणाऱ्या ठेवीचे नाव/ शीर्ष	1 एप्रिल 2024 रोजी आरंभीची शिल्लक	व्याज गणनेसाठी आधार	तरतूद नसलेली व्याजाची रक्कम
1.	शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी परिभाषित अंशदान निवृत्तीवेतन योजना	4,405.73	सामान्य भविष्य निर्वाह निधीवरील देय व्याज दरानुसार केलेली व्याजाची गणना (म्हणजेच 7.10 *टक्के*).	233.24
2.	राज्य प्रतिपूरक वनीकरण निधी	3,033.72	वर्ष 2024-25 साठी पर्यावरण, वने आणि हवामान बदल मंत्रालयाने जारी केलेल्या परिपत्रकानुसार 3.35 *टक्के*	106.69
3.	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी/ राज्य आपत्ती शमन निधी	3,702.34	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार अधिकर्षासाठी लागू सरासरी रेपो दर अधिक (+) दोन *टक्के* (म्हणजेच 8.46 *टक्के*) यानुसार व्याजाची परिगणना केली.	409.37
4.	व्याज देणाऱ्या इतर ठेवी	561.22	वर्ष 2024-25 साठी व्याजाची परिगणना 14 दिवसांच्या कोषागार देयक गुंतवणुकीसाठी लागू होणाऱ्या दराने म्हणजेच रिव्हर्स रेपो दर - 3.35 *टक्के* वजा एक *टक्का* म्हणजे 2.35 *टक्के* दराने व्याजाची परिगणना केली.	13.19
एकूण		**11,703.01**		**762.49**

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25

व्याजासहित असलेल्या ठेवींवर - जसे की परिभाषित अंशदान निवृत्तीवेतन योजना, राज्य प्रतिपूरक वनीकरण निधी, राज्य आपत्ती प्रतिसाद/शमन निधी आणि इतर व्याजसहित असलेल्या ठेवी - ₹ 762.49 कोटी व्याजदराची तरतूद न केल्याने महसुली खर्च कमी दाखवण्यात आला आणि लोकलेख्यांतील शिल्लक रकमेचे प्रमाण जास्त दर्शविण्यात आले, ज्यामुळे राज्याची खरी वित्तीय स्थिती विस्कळीत झाली. **तक्ता 3.4** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, 2024-25 दरम्यान ₹ 11,703.01 कोटीच्या प्रारंभिक शिल्लक असलेल्या ठेवींवर हे अपरिचित दायित्व निर्माण झाले, ज्यामध्ये राज्य आपत्ती प्रतिसाद/शमन निधीशी संबंधित सर्वात मोठे न भरलेले व्याज (₹ 409.37 कोटी) होते, त्यानंतर परिभाषित अंशदान निवृत्ती योजना (₹ 233.24 कोटी) होते. अनेक निधींमध्ये अशा गैर-तरतुदीची पुनरावृत्ती लेखा आणि तरतूदी पद्धतींमधील पद्धतशीर तफावत दर्शवते आणि संचयित व्याजाची वेळेवर ओळख आणि अंदाजपत्रक तयार करण्याची गरज अधोरेखित करते.

3.2.2 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणालीमध्ये अल्प योगदान

नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर राज्य शासनाने सेवेत भरती होणाऱ्या सर्व नवीन कर्मचाऱ्यांना लागू असलेली 'राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणाली' शासनाने सुरू केली. हे योगदान सुरुवातीला लोकलेख्यांत हस्तांतरित केले जाते (प्रधान शीर्ष '8342- 117-परिभाषित अंशदायी निवृत्तीवेतनयोजना' राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणालीच्या मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार पुढील गुंतवणूकीसाठी नियुक्त प्राधिकरणाकडे म्हणजेच राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी मर्यादित/न्यास बँकेकडे कर्मचारी आणि नियोक्त्याचे दोन्ही हिस्से जमा करण्याची जबाबदारी राज्य शासनाची आहे. राज्य शासन राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी मर्यादितमध्ये निधी हस्तांतरित करण्यापूर्वी निधी साठविण्यासाठी विश्वस्त बँकेत चालू खाते उघडते.

महाराष्ट्र शासनाने (ऑक्टोबर 2005) राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणाली रचना स्वीकारली आणि 1 नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर भरती झालेल्या राज्य शासन कर्मचाऱ्यांसाठी परिभाषित अंशदायी निवृत्तीवेतनयोजना लागू केली. मान्यताप्राप्त आणि अनुदानित शैक्षणिक संस्था, बिगर-कृषी विद्यापीठे आणि संलग्न अशासकीय महाविद्यालये आणि कृषी विद्यापीठे, जिल्हा परिषदा इत्यादींच्या सेवांमध्ये भरती झालेल्या कर्मचाऱ्यांना देखील परिभाषित अंशदायी निवृत्तीवेतनयोजना लागू होते ज्यांच्यासाठी विद्यमान निवृत्तीवेतन योजना आणि सामान्य भविष्य निर्वाह निधी योजना लागू होती.

राज्य शासन, जिल्हा परिषद, मान्यताप्राप्त आणि अनुदानित शैक्षणिक संस्था, कृषी/बिगर-कृषी विद्यापीठे आणि संलग्न अशासकीय महाविद्यालये, जलसंपदा विभागांतर्गत महामंडळांमध्ये 1 नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर भरती झालेल्या कर्मचाऱ्यांसाठी ऑगस्ट 2014 मध्ये राज्य शासनाने राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणाली लागू केली. या योजनेनुसार कर्मचारी त्याच्या/तिच्या मूळ वेतन व महागाई भत्त्याच्या 10 *टक्के* अंशदान देतात आणि मूळ वेतन आणि महागई भत्त्याच्या 14 *टक्के* अंशदान राज्य शासनातर्फे दिले जाते. 31 जानेवारी 2019 रोजीच्या वित्त मंत्रालयाच्या अधिसूचनेनुसार नियोक्त्याचा अंशदान दर 1 एप्रिल 2019 पासून 14 *टक्क्यां*पर्यंत वाढवण्यात आला.

ही संपूर्ण रक्कम राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी मर्यादित/ न्यास बँकेमार्फत नियुक्त निधी व्यवस्थापकाकडे हस्तांतरित केली जाते.

अर्थ मंत्रालय, भारत सरकारच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार (सप्टेंबर 2008) तात्पुरता उपाय म्हणून प्रधान शीर्ष '8342-117' खाली कोणतेही अंशदान ठेवू नये. लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की **परिशिष्ट 3.1** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 31 मार्च 2025 पर्यंत वरील प्रधान शीर्षाखाली ₹ 3,277.58 कोटी जमा होते.

2024-25 या वर्षात, राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली मध्ये एकूण योगदान ₹ 5,843.20 कोटी होते {कर्मचाऱ्यांचे योगदान ₹ 2,578.43 कोटी (टियर-1 ₹ 2,491.24 कोटी अधिक टियर II ₹ 87.19 कोटी) आणि शासनाचे योगदान ₹ 3,264.77 कोटी}. प्रधान शीर्ष 8342-117 परिभाषित योगदान निवृत्तीवेतन योजनेअंतर्गत लोक लेख्यात ₹ 7,071.02 कोटी हस्तांतरित केले, ज्यामध्ये ₹ 99.67 कोटी व्याजाच्या रकमेचा समावेश आहे. परदेश सेवेतील कर्मचाऱ्यांच्या योगदानापोटी ₹ 65.67 कोटींची रक्कम देखील लोक लेख्यात जमा करण्यात आली. राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली मध्ये शासनाचे योगदान ₹ 222.97 कोटी कमी होते, त्यामुळे महसुली खर्चाचे प्रमाण कमी होते. 31 मार्च 2025 पर्यंत, ₹ 3,277.58 कोटी एकत्रित शिल्लक अद्याप राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी महामंडळ कडे हस्तांतरित व्हायची आहे.

राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी मर्यादितकडे त्वरित हस्तांतरित करण्याऐवजी लोक लेख्यात भरीव राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणाली अंशदान अडवून ठेवल्यास त्याचे अनेक प्रतिकूल परिणाम होतात. याचा परिणाम भारत सरकारच्या मार्गदर्शक तत्वांचे पालन न करणे, राष्ट्रीय निवृत्तीवेतनप्रणाली संरचनेची अखंडता कमी करणे आणि कर्मचारी आणि सरकारी योगदानाच्या गुंतवणूकीस विलंब करणे, संभाव्यत: ग्राहकांना वेळेवर बाजार-संलग्न परताव्यापासून वंचित ठेवणे. शासनाच्या अंशदानाच्या ₹ 222.97 कोटी अल्प हस्तांतरणामुळे महसुली खर्चाची उनोक्ती झाली, ज्यामुळे राज्याची वित्तीय स्थिती विस्कळीत झाली.

3.2.3 इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर

इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर अधिनियम, 1996 च्या कलम 3(1) नुसार आणि 17 जून 2010 रोजी जारी केलेल्या शासकीय निर्णयानुसार, जमिनीची किंमत आणि कामगार भरपाई कायदा, 1923 अंतर्गत देय असलेला कोणतीही भरपाई वगळून, नियोक्ते/बांधकाम व्यावसायिकांनी केलेल्या बांधकाम खर्चाच्या एक *टक्के* दराने कामगार उपकर वसूल करायचा होता. सर्व विभाग, मंडळे, स्वायत्त संस्था आणि स्थानिक प्राधिकरणांना ₹ 10 लाख किंवा त्याहून अधिक किमतीच्या मंजूर निवासी इमारतीच्या योजना असलेल्या व्यक्तींकडूनही सर्व बांधकाम उपक्रमांवर हा उपकर वसूल करण्याचे आणि तो राज्यांच्या इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाकडे जमा करण्याचे निर्देश देण्यात आले. संकलित केलेला उपकर थेट मंडळाच्या खात्यात जमा केला जातो आणि शासकीय लेख्यांमधून मार्गस्थ होत नाही. संकलित केलेला उपकर

राज्यातील बांधकाम कामगारांसाठी सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणकारी योजनांसाठी वापरला जातो.

महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाने दिलेल्या माहितीनुसार, 2023-24 मध्ये वसूल केलेला उपकर ₹ 3808.75 कोटी होता. 2024-25 वर्षाचे हिशेब अद्याप निश्चित झालेले नाहीत. मंडळाने एक निधी तयार केला आहे ज्यामध्ये वसूल केलेला उपकर जमा केला जातो. विभागाने या निधीतून झालेल्या खर्चाचा तपशील आणि 31 मार्च 2025 पर्यंत उपलब्ध शिल्लक रक्कम सादर केलेली नाही.

2024-25 च्या लेख्यांचे अंतिमीकरण न होणे आणि कामगार उपकर निधीच्या वापराबद्दल माहितीचा अभाव यामुळे बांधकाम कामगारांच्या कल्याणासाठी असलेल्या संसाधनांच्या व्यवस्थापनात पारदर्शकता आणि जबाबदारी यांत कमीपणा येतो .खर्च आणि वर्षअखेरीच्या शिल्लक रकमेबाबत तपशिलांच्या अभावी, (2023-24 दरम्यान संकलित केलेला भरीव उपकर ₹ 3808.75 कोटी) सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणकारी योजनांसाठी प्रभावीपणे आणि वेळेवर वापरला गेला की नाही हे निश्चित करता येत नाही. यामुळे कायदेशीर देखरेख कमकुवत होते, निष्क्रिय निधी जमा होण्याचा धोका निर्माण होतो आणि पात्र बांधकाम कामगारांना लाभ मिळण्यास विलंब होऊ शकतो किंवा ते नाकारले जाऊ शकतात.

3.2.4 उपकर हस्तांतरित न करणे

2024-25 या वर्षात, शासनाने ₹ 1,515.23 कोटी (2023-24: ₹ 906.53 कोटी) वसूल केले, जे उपकर (कामगार उपकर वगळता) म्हणून जमा झाले होते, ज्यामध्ये महाराष्ट्र शिक्षण आणि रोजगार हमी (उपकर) अधिनियम, 1962 (सुधारित केल्यानुसार) अंतर्गत ₹ 1,454.43 कोटी इतकी मोठी रक्कम समाविष्ट होती, जी शिक्षणाच्या प्रचारासाठी आणि रोजगार हमी योजनांना वित्तपुरवठा करण्यासाठी निधी निर्माण करण्याकरिता आकारली जाते; महानगरपालिका क्षेत्रातील जमिनी आणि इमारतींवर स्थानिक कर/उपकर म्हणून वसूल केले जाते. एकूण ₹ 1,515.23 कोटीचा महसूल नियुक्त निधीत हस्तांतरित करण्यात आला नाही. राज्य शासनाने प्रधान शीर्ष 8229-00-101 अंतर्गत केवळ शिक्षण व रोजगार हमी (उपकर) कायद्यासाठी नियुक्त निधी तयार केला होता. ₹ 1,515.23 कोटीचा उपकर हस्तांतरित न केल्याने महसूल खर्चाची उनोक्ती झाली.

3.2.5 राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास निधी

राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाची स्थापना ऑगस्ट 2015 मध्ये खाण आणि खनिजे (विकास आणि नियमन) - खाण आणि खनिजे (विकास आणि नियमन), अधिनियम, 1957 च्या कलम 9 सी (1) (2015 मध्ये सुधारणा करून समाविष्ट केलेले) अंतर्गत करण्यात आली. अधिनियमाच्या कलम 9 सी (4) मध्ये असे नमूद केले आहे की खाण भाडेपट्टा किंवा खनिज सवलत धारकाने केंद्र शासनाने विहित केलेल्या पद्धतीने दुसऱ्या अनुसूचीनुसार भरलेल्या स्वामित्वधनाच्या दोन *टक्के* समतुल्य रक्कम न्यासाला द्यावी. राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास नियम, 2015 च्या नियम 7 (6) मध्ये असे नमूद केले

आहे की अशा प्रकारे जमा केलेली रक्कम न्यास निधीत जमा करण्याची आणि केंद्र शासनासोबत सामायिक करण्यासाठी आवश्यक खाती ठेवण्याची जबाबदारी राज्य शासनाची असेल. पुढे, नियम 7 (7) मध्ये असे नमूद केले की राज्य शासन अधिनियमाच्या कलम 9 सी च्या उप-कलम (4) नुसार भरलेल्या रकमेची आणि भारतीय खाण मंडळास स्वामित्वधन देयकांची माहिती मासिक आधारावर प्रदान करण्यात येईल.

लेखा प्रक्रियेनुसार, स्वामित्वधन प्राप्त झाल्यानंतर राज्य शासन संपूर्ण जमेचे प्रधान शीर्ष 0853 - 102- प्रमुख खनिज सवलत शुल्क, भाडे आणि स्वामित्वधन अंतर्गत वर्गीकरण करते. त्यानंतर, आवश्यक रक्कम प्रधान शीर्ष 8449 - 123 - राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास अंतर्गत राज्याच्या लोक लेख्यात हस्तांतरित केली जाते. त्यानंतर वेळोवेळी ही रक्कम भारताच्या लोक लेख्यांतर्गत राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाकडे हस्तांतरित केली जाते. राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास निधी हा भारताच्या लोक लेख्यांतर्गत तयार केलेला व्यपगत न होणारा व्याज-मुक्त निधी आहे.

2024-25 या वर्षात, प्रधान शीर्ष 8449-इतर ठेवी-123- राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास ठेव अंतर्गत ₹ 63.51 कोटी जमा करण्यात आले. राज्य शासनाने मागील ₹ 28.13 कोटींची शिल्लक रकमेसह ₹ 91.64 कोटी राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाकडे हस्तांतरित केले.

राष्ट्रीय स्तरावर खनिज उत्खनन उपक्रमांना वित्तपुरवठा करण्यासाठी राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास निधीचे वेळेवर संकलन आणि हस्तांतरण अत्यंत महत्त्वाचे आहे. प्रधान शीर्ष 8449-123 अंतर्गत गोळा केलेल्या रकमेच्या राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाला हस्तांतरणात कोणताही विलंब किंवा विसंगती झाल्यास मंजूर केलेल्या अन्वेषण प्रकल्पांसाठी निधीची उपलब्धता मर्यादित होऊ शकते आणि केंद्रीय स्तरावरील नियोजनावर परिणाम होऊ शकतो. 2024-25 मध्ये राज्य शासनाने मागील वर्षाच्या शिल्लक रकमेसह ₹ 91.64 कोटी हस्तांतरित केले असले तरी, चालू वर्षाच्या संकलन आणि हस्तांतरणांमधील फरक नियमित सामंजस्य, वेळेवर पैसे पाठवणे आणि राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास नियमांनुसार भारतीय खाण मंडळाला अचूक मासिक अहवाल देण्याची आवश्यकता अधोरेखित करतो.

3.2.6 राज्य खनिज अन्वेषण न्यास /राज्य खनिज विकास निधी

भारत सरकारच्या खाण मंत्रालयाने 19 नोव्हेंबर 2024 रोजीच्या पत्राद्वारे सर्व राज्य शासनांना राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाच्या आधारावर राज्य खनिज अन्वेषण न्यास/राज्य खनिज विकास निधी स्थापन करण्याचा सल्ला दिला, जो खाण व खनिज (विनियम व विकास) अधिनियम, 1957 च्या कलम 15 च्या उप-कलम (ए) च्या कलम (जी) अंतर्गत अनिवार्य आहे.

महाराष्ट्र शासनाच्या उद्योग, ऊर्जा, कामगार आणि खाण विभागाच्या अतिरिक्त मुख्य सचिवांना कळविण्यात आले (जून 2025). राज्य खनिज अन्वेषण न्यासाच्या स्थापनेबाबतची माहिती आजपर्यंत (नोव्हेंबर 2025) प्राप्त झालेली नाही.

3.2.7 प्रलंबित परतफेड प्रकरणे

परतफेड प्रकरणे निकाली काढण्यात तत्परता हा संबंधित विभागाच्या कामगिरीचा एक महत्त्वाचा निर्देशक आहे. विक्री कर/मूल्यवर्धित कर, राज्य उत्पादन शुल्क आणि मोटार वाहन विभागांनी (नोव्हेंबर 2025) परतफेड प्रकरणांच्या प्रलंबिततेबद्दल विदा सादर केला नाही.

संबंधित विभागांनी दिलेल्या अहवालानुसार 2024-25 या वर्षात वस्तू व सेवाकर विभागाच्या परतावा प्रकरणांचा तपशील **तक्ता 3.5** मध्ये दिला आहे.

तक्ता 3.5: परतावा प्रकरणांचा तपशील

(₹ कोटींत)

अनु. क्र.	तपशील	वस्तू व सेवा कर		विक्री कर/ मूल्यवर्धित कर		राज्य उत्पादन शुल्क		वाहनांवरील कर	
		प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
1.	वर्षाच्या सुरूवातीस थकीत दावे	3878	710.32	0	0	37	4.70	496	3.20
2.	वर्षभरात प्राप्त झालेले दावे	29685	16615.60	0	0	48	5.88	2981	19.61
3.	वर्षभरात केलेला परतावा	29336	9745.12	0	0	18	1.21	2609	26.83
4.	वर्षभरात नाकारलेले परतावे	2655	1460.12	0	0	0	0	53	0.16
5.	वर्षाच्या अखेरीस थकबाकी	6038	4690.35	0	0	67	9.37	816	4.22

स्रोत: महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने दिलेली माहिती

एकंदरीत, वस्तू व सेवा कर विभागाने तुलनेने आकारमानाच्या प्रमाणात चांगली निष्पत्ती क्षमता दर्शविली असली तरी, उच्च-मूल्याच्या परताव्यांची सातत्यपूर्ण प्रलंबितता आणि इतर विभागांकडून विदा सादर न करणे हे पारदर्शकता, देखरेख आणि परतावा दाव्यांचा वेळेवर निपटाऱ्यांतील त्रुटी दर्शविते, ज्यामुळे करदात्यांचा विश्वास आणि रोकड आधारावर संभाव्य परिणाम होऊ शकतात.

3.3 शासकीय लेख्यांबाहेरील निधी

आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यात पडून असलेली अखर्चित रक्कम

राज्य शासनाने (ऑगस्ट 2025) दिलेल्या माहितीनुसार, महाराष्ट्रातील कोषागारांनी 2024-25 दरम्यान 9148 आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या विविध बँक खात्यांमध्ये ₹ 1,27,432.88 कोटी निधी हस्तांतरित केला. तथापि, या हस्तांतरणांचे प्रमाणक-स्तरीय तपशील प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) यांना

उपलब्ध करून देण्यात आले नव्हते. या आकडेवारीच्या अधिक तपासणीत असे निदर्शनास आले की, हस्तांतरित केलेल्या निधीपैकी, 33 विभागांशी संबंधित ₹ 15,298.83 कोटी, 31 मार्च 2025 पर्यंत आहरण आणि वितरण अधिकारांच्या बँक खात्यांमध्ये अखर्चित राहिली, जरी तो शासकीय लेख्यांत खर्च म्हणून नोंदवला गेला होता. परिणामी, वित्तीय लेख्यांमध्ये प्रतिबिंबित केलेला खर्च हा अखर्चित शिल्लक रकमेइतका जास्त दाखवला जाऊन आणि वर्षासाठी नोंदवलेला शासकीय खर्च अंतिम नाही.

आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यांमध्ये शासकीय निधी ठेवण्याची पद्धत संविधानाच्या कलम 266(1) चे उल्लंघन करते, ज्यामध्ये राज्याने प्राप्त केलेला सर्व महसूल आणि कर्जे राज्याच्या एकत्रित निधीचा भाग आहे आणि कलम 283(1) चे उल्लंघन आहे, ज्यामध्ये अशी तरतूद आहे की एकत्रित निधीच्या मालकीच्या पैशांचा ताबा, आहरण आणि प्रदाने योग्यरित्या अधिकृत शासकीय प्रक्रियेद्वारे नियंत्रित केली जातील. शासकीय लेख्याबाहेर अखर्चित शिल्लक ठेवणे या संविधानिक तरतुदींना कमकुवत करते.

मागील वित्तीय वर्षांशी संबंधित शिल्लक असलेल्या आहरण आणि वितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यांमधून होणारे व्यवहार त्यांना सामान्य अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेपासून दूर ठेवतात आणि ज्या वर्षात ते ठेवले जातात त्या वर्षाच्या वित्तीय आणि विनियोजन लेख्यांमध्ये त्यांची नोंद केली जात नसल्याने त्यांना कायदेशीर देखरेखीबाहेर ठेवले जाते, ज्यामुळे अफरातफर/गैरवापराचा धोका वाढतो. अखर्चित शिल्लक रकमेची विभागवार माहिती **परिशिष्ट 3.2** मध्ये दिली आहे.

परिशिष्ट 3.2 मधील आकडेवारीवरून असे निदर्शनास आले की 2024-25 दरम्यान 9,148 आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांना हस्तांतरित केलेल्या ₹ 1,27,432 कोटीपैकी 31 मार्च 2025 पर्यंत ₹ 15,298 कोटी (सुमारे 12 *टक्के*) अखर्चित राहिले, जे विभागीय स्तरावर निधीचे लक्षणीय निष्क्रिय अडकून पडणे दर्शवते. एकट्या नगरविकास विभागाकडे ₹ 7,970.24 कोटी (एकूण अखर्चित शिल्लक रकमेच्या 50 *टक्क्यांहून* अधिक) होते, त्यानंतर ग्रामीण विकास विभाग (₹ 1,752.23 कोटी), महसूल आणि वन विभाग (₹ 1,295.07 कोटी) आणि नियोजन विभाग (₹ 661.10 कोटी) यांचा क्रमांक लागतो, जे काही प्रमुख खर्च विभागांमध्ये अखर्चित शिल्लक रकमेचे केंद्रीकरण दर्शवते.

याउलट, अनेक विभागांनी कमीत कमी अखर्चित रकमेसह तुलनेने कार्यक्षम वापर दाखवला. आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात शिल्लक राहणे हे कमकुवत खर्च नियोजन, अकाली किंवा जास्त निधी मुक्तता आणि वर्षभरात अपुरे संनियंत्रण दर्शवते, ज्यामुळे रोख व्यवस्थापनाची कार्यक्षमता कमी होतेच, शिवाय वर्षभरातील इतर प्राधान्य गरजांसाठी निधीची उपलब्धता देखील मर्यादित होते.

पारदर्शकतेशी संबंधित मुद्दे

3.4 उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यास विलंब

मुंबई वित्तीय नियम, 1959, नियम 4 (परिशिष्ट 22, कलम 1) मध्ये असे म्हटले आहे की, ज्या प्रकरणांमध्ये अनुदानाच्या वापराशी विशिष्ट खर्चाच्या उद्दिष्टांच्या तपशीलांच्या स्वरूपात किंवा पैसे खर्च करण्याच्या वेळेच्या किंवा अन्य अटी जोडल्या गेल्या आहेत, त्या प्रकरणांमध्ये, अनुदान जोडण्याच्या अटीची पूर्तता आवश्यक असल्यास, महाराष्ट्राच्या प्रधान लेखापालांना प्रमाणित करण्यासाठी मंजुरी देणारा अधिकारी प्रामुख्याने जबाबदार असेल, जोपर्यंत त्याविरुद्ध कोणताही विशेष नियम किंवा आदेश नसेल. तसेच, सदर तरतुदीच्या नियम 5(i) मध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की जर मंजुरी देणाऱ्या अधिकाऱ्याने कोणतीही कालमर्यादा निश्चित केली नसेल तर अनुदान वाजवी वेळेत बाबींवर खर्च केले जाईल. अनुदान मंजूर झाल्याची सूचना जारी केल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाचा कालावधी असा सामान्यतः वाजवी कालावधीचा अर्थ लावला पाहिजे, जोपर्यंत अन्यथा स्पष्टपणे नमूद केले नसेल. महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने 12 जानेवारी 2023 च्या शासकीय निर्णयाद्वारे सहायक अनुदान आदेशांचे 'सशर्त' आणि 'बिनशर्त' म्हणून वर्गीकृत केले आहे. 'सशर्त' म्हणून वर्गीकृत केलेल्या सहायक अनुदान आदेशांच्या बाबतीतच उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करणे आवश्यक आहे.

2024-25 या वर्षात, 31 मार्च 2025 पर्यंतच्या कालावधीसाठी 52,876 थकबाकी असलेल्या उपयोगिता प्रमाणपत्रांशी संबंधित ₹ 1,77,319.84 कोटी थकबाकी होती. त्यापैकी 40,047 थकबाकी असलेल्या उपयोगिता प्रमाणपत्रांशी संबंधित ₹ 1,37,222.25 कोटी थकबाकी मंजूर करण्यात आली. 31 मार्च 2025 पर्यंत, राज्य शासनाच्या 34 विभागांना दिलेल्या सशर्त अनुदानाच्या संदर्भात देय असलेल्या ₹ 40,097.59 कोटीची (केंद्र पुरस्कृत योजनांच्या थकबाकी असलेल्या उपयोगिता प्रमाणपत्रांसह ₹ 805.38 कोटी) 12829 उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यात आली नाहीत, जे राज्याच्या एकूण एकत्रित खर्चाच्या (₹ 6,48,615.34 कोटी) 6.18 *टक्के* आहे. उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यात झालेल्या विलंबाची कालावधीनुसार माहिती **तक्ता 3.6** मध्ये दिली आहे.

तक्ता 3.6: उपयोगिता प्रमाणपत्रांची कालावधीनुसार प्रलंबितता

(₹ कोटींत)

उपयोगिता प्रमाणपत्रांचे देय वर्ष*	प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम
2019-20 पूर्वी	876	7378.31
2019-20	359	1248.12
2020-21	349	830.03
2021-22	299	956.00
2022-23	784	2515.29
2023-24	1994	8439.75
2024-25	8168	18730.09
एकूण	**12829**	**40,097.59**

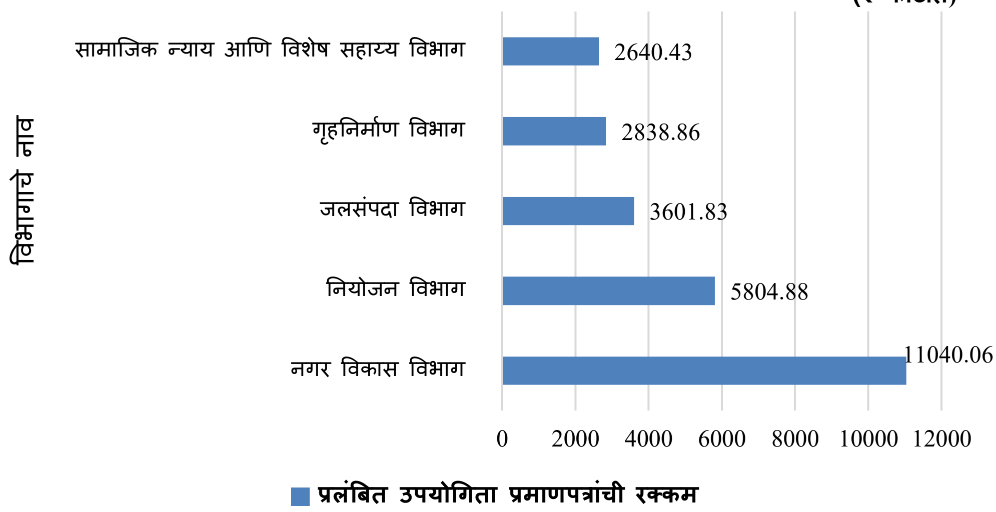
• वर नमूद केलेले वर्ष "देय वर्ष" शी संबंधित आहे, म्हणजे, प्रत्यक्ष आहरणाच्या 18 महिन्यांनंतर. (क्षेत्रीय कार्यालय राज्यासाठी लागू असलेल्या वित्तीय नियमांच्या आधारे हे योग्यरित्या सुधारित करू शकते)

स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25 आणि प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र कार्यालय

प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांमुळे अनुदानाचा वापर योग्य उद्देशासाठी झाल्याची खात्री कमी होते, आणि त्याद्वारे पडून असलेला निधी किंवा गैरवापर दडवला जाऊ शकतो. **आलेख 3.2** मध्ये 31 मार्च 2025 अखेरच्या पाच प्रमुख विभागांची प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे दर्शविली आहेत.

आलेख 3.2: 31 मार्च 2025 रोजी पाच प्रमुख विभागांसंदर्भातील प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे

(₹ कोटीत)

स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र यांचे कार्यालय

विविध विभागांशी संबंधित एकूण प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे **परिशिष्ट 3.3** मध्ये दर्शविली आहेत. उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न केल्याने गैरवापर होण्याचा धोका असतो, त्यामुळे राज्य शासनाने या पैलूवर बारकाईने लक्ष ठेवले पाहिजे आणि कालबद्ध पद्धतीने उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यासाठी संबंधित व्यक्तींना जबाबदार धरणे अत्यावश्यक आहे.

3.5 संक्षिप्त आकस्मिक देयके

महाराष्ट्र कोषागार नियमावलीच्या नियम 282 (2) नुसार, तात्काळ वाटपाची गरज असल्याशिवाय कोषागारातून निधी काढता येत नाही. महाराष्ट्र कोषागार नियम 1968, याचबरोबर महाराष्ट्र शासन, वित्त विभाग विनियमन (फेब्रुवारी 2008) नुसार, आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांनी अंतिम खर्चाच्या समर्थनार्थ प्रमाणक असलेली प्रतिस्वाक्षरीत तपशीलवार आकस्मिक देयके ही संक्षिप्त आकस्मिक देयके काढल्याच्या तारखेपासून एक महिन्याच्या आत सादर करणे आवश्यक आहे आणि कोणत्याही परिस्थितीत, वित्त विभागाच्या संमतीने प्रशासकीय विभागाने अन्यथा परवानगी दिली नसल्यास, अशी अग्रिम रक्कम काढल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आत सादर करणे आवश्यक आहे.

मार्चमध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या माध्यमातून काढलेल्या लक्षणीय रकमा हे दर्शविते की काढलेल्या रकमा या प्रामुख्याने अर्थसंकल्पातील तरतुदी संपवण्यासाठी

होत्या आणि अपुरे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण दर्शविते. विभाग-निहाय तपशीलवार आकस्मिक देयकांची प्रलंबितता **परिशिष्ट 3.4** मध्ये दर्शविण्यात आली आहे. 1,698 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांद्वारे काढलेली एकूण ₹ 3532.05 कोटींची तपशीलवार आकस्मिक देयके मार्च 2024 अखेरीस प्रलंबित होती जी **तक्ता 3.7** मध्ये तपशीलवार दर्शविली आहेत.

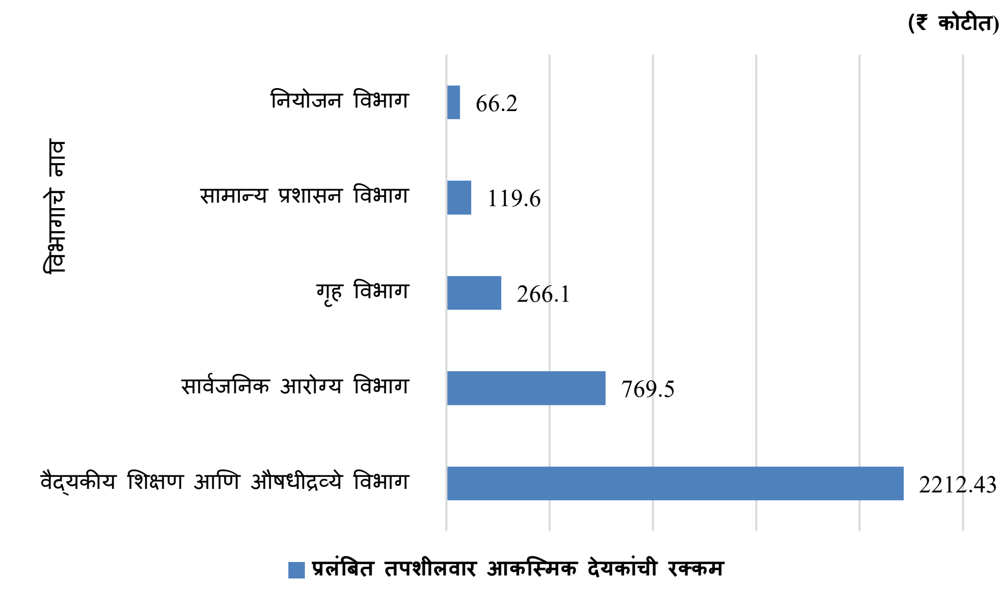
तक्ता 3.7: आकस्मिक देयकांचे काल निहाय प्रलंबित समायोजन

(₹ कोटीत)

वर्ष	काढलेली संक्षिप्त आकस्मिक देयके		प्राप्त झालेली तपशीलवार आकस्मिक देयके		31 मार्च 2025 पर्यंत प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयके	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2023-24 पर्यंत	1438	3674.60	471	319.25	967	3355.35
2024-25	1838	260.00	1107	83.30	731	176.70
एकूण	**3276**	**3934.60**	**1578**	**402.55**	**1698**	**3532.05**
स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25						

2024-25 दरम्यान काढण्यात आलेल्या ₹ 260 कोटीच्या एकूण 1838 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांपैकी, मार्च 2025 मध्ये ₹ 35.18 कोटी (13.53 *टक्के*) किंमतीची 268 संक्षिप्त आकस्मिक देयके काढण्यात आली होती, जी महाराष्ट्र कोषागार नियम 1968 च्या नियम 302(2) चे उल्लंघन होते. 31 मार्च 2025 रोजी पाच प्रमुख विभागांसंबंधीची थकबाकी तपशीलवार आकस्मिक देयके **आलेख 3.3** मध्ये दर्शविली आहेत.

आलेख 3.3: पाच प्रमुख विभागांशी संबंधित प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयके

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, मुंबई यांचे कार्यालय

हाफकिन जीव-औषध निर्माण महामंडळ मर्यादितच्या माध्यमातून औषधे, वैद्यकीय उपकरणे इत्यादींच्या खरेदीसाठी तीन विभागांनी (उदा. सार्वजनिक आरोग्य विभाग, नियोजन विभाग आणि वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग) संक्षिप्त आकस्मिक देयकांचा वापर करून रक्कम काढली. अशा खरेदीसंदर्भात, समायोजनासाठी प्रलंबित असलेल्या एकूण संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या 63.03 *टक्के* म्हणजे ₹ 2,226.32 कोटीची 559 संक्षिप्त आकस्मिक देयके वर्ष अखेरीस समायोजित झाली नाहीत.

2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत तिन्ही विभागांच्या आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांनी संक्षिप्त आकस्मिक देयकांवर ₹ 4,298.05 कोटी निधी काढला आणि हाफकिन जीव-औषध निर्माण महामंडळ मर्यादितच्या खरेदी कक्षाकडे हस्तांतरित केला.

संक्षिप्त आकस्मिक देयकोंद्वारे काढलेला निधी राज्याच्या एकत्रित निधीमधील कार्यात्मक प्रमुख शीर्षकाखाली नोंदवला जातो. तपशीलवार आकस्मिक देयकेद्वारे दिलेल्या वेळेत हिशोब पूर्ण झाल्याशिवाय, तो खर्च अचूक किंवा अंतिम मानला जाऊ शकत नाही. तपशीलवार आकस्मिक देयक सादर न करणे हे विभागांकडून तसेच कोषागाराकडून देखरेखीचा अभाव दर्शवते.

3.6 वैयक्तिक ठेव खाती

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 494 आणि मुंबई वित्तीय नियम 1959 च्या नियम 12 नुसार, राज्याच्या महालेखापालांशी सल्लामसलत करून शासनाच्या मान्यतेच्या आधारावर विशिष्ट उद्देशांसाठी कोषागार अधिकाऱ्यांकडे वैयक्तिक ठेव खाती उघडता येतात.

तसेच, महाराष्ट्र कोषागार नियमाच्या नियम 495 नुसार एकत्रित निधीमधून निधी हस्तांतरित करून वैयक्तिक ठेव खात्यात विशिष्ट कारणांसाठी आवश्यक निधी ठेवण्याकरिता महाराष्ट्र शासनाला प्राधिकृत केले आहे. ज्या प्रकरणांमध्ये वैयक्तिक ठेव खाती एकत्रित निधीत खर्ची पडतात, अशा प्रकरणांमध्ये एकत्रित निधीतील संबंधित सेवा शीर्षामध्ये शिल्लक रक्कम उणे खर्ची करून वित्तीय वर्षाच्या अखेरीस ती बंद करावी.

केंद्र आणि राज्यांच्या प्रमुख आणि गौण शीर्षांच्या यादीअंतर्गत, व्याजरहित स्वरूपाच्या 8443-नागरी ठेवी-106-वैयक्तिक ठेवी अंतर्गत उघडलेल्या वैयक्तिक ठेवी आहेत. 31 मार्च 2025 रोजीच्या वैयक्तिक ठेवी खात्यांचा तपशील **तक्ता 3.8** मध्ये दिला आहे.

तक्ता 3.8: 2024-25 मध्ये वैयक्तिक ठेव खात्यांची स्थिती

(₹ कोटीत)

वैयक्तिक ठेवीचा प्रकार/वैयक्तिक वही खाते	1 एप्रिल 2024 रोजी आरंभीची शिल्लक		2024-25 या वर्षात वाढ		2024-25 या वर्षात बंद		अखेरची शिल्लक (31 मार्च 2025 रोजी)	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
पारंपारिक वैयक्तिक ठेव/ वैयक्तिक वही खाते	1248	16381.87	14	29498.21	88	29203.73	1174	16676.35
आभासी वैयक्तिक ठेव खाती/ वैयक्तिक वही खाते		-	1384	65889.44	-	44896.38	1384	20993.06
एकूण	**1,248**	**16381.87**	**1398**	**95387.65**	**88**	**74100.11**	**2558**	**37669.41**

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, मुंबई यांचे कार्यालय

आभासी वैयक्तिक ठेव खाती: महाराष्ट्रात, मोठ्या संख्येने आहरण आणि संवितरण अधिकारी अनुदान/ सहायक अनुदान हाताळतात. एकत्रित निधीतून काढलेली वितरित न केलेली सहायक अनुदान रक्कम बहुतेकदा आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्याच्या चालू किंवा बचत खात्यात वारंवार जमा असते. या पद्धतीमुळे शासकीय निधी शासकीय लेख्याबाहेर राहतो, रोख प्रवाह व्यवस्थापन कमकुवत होते, आहरण आणि संवितरण अधिकारी किंवा अंमलबजावणी संस्थांकडील निष्क्रिय शिल्लकांवर देखरेख मर्यादित होते, अखर्चित निधीच्या वास्तविक वेळेची दृश्यमानता प्रतिबंधित करते, अखर्चित शिल्लक परतफेड करण्यास विलंब होतो आणि प्राधान्य योजनांसाठी निधीची उपलब्धता मर्यादित होते. या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी, महाराष्ट्र शासनाने 23 मार्च 2024 रोजी शासकीय निर्णय आणि त्यानंतरच्या 25 मार्च 2025 च्या शासकीय निर्णयाद्वारे, वित्त विभागाने परवानगी दिलेल्या तपशीलवार शीर्ष 27, 31, 33, 35, 50, 53 आणि इतर शीर्ष अंतर्गत राज्य योजनांसाठी अनुदान वितरणासाठी आभासी वैयक्तिक ठेव खाती आणि संबंधित प्रक्रियांचा वापर करण्यास मान्यता दिली. या शीर्षकांतर्गत काढलेले निधी आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये हस्तांतरित करणे आवश्यक असून ते बँक खात्यांमध्ये ठेवू नयेत. जेव्हा त्वरित निधी वितरण शक्य नसते आणि निधी अन्यथा आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यात असतो, तेव्हा आभासी वैयक्तिक ठेव खाती प्रणाली अनिवार्य होते. अशा प्रकरणांमध्ये, आहरण आणि संवितरण अधिकारी 'शून्य-देयक प्रक्रिये'द्वारे देयक काढतो, रक्कम प्रशासकाच्या आभासी वैयक्तिक ठेवीत हस्तांतरित केली जाते, एकत्रित निधीमध्ये खर्ची केली जाते आणि रोख प्रवाहाशिवाय लोक लेखे 8443-106 अंतर्गत जमा केली जाते. आभासी वैयक्तिक ठेव खाती हे पारंपारिक वैयक्तिक ठेव/ वैयक्तिक वही खाते खात्यांपेक्षा वेगळे आहे कारण आभासी वैयक्तिक ठेव महाराष्ट्र कोषागार नियमांच्या नियम 495 च्या कक्षेबाहेर आहेत, म्हणजेच वर्षअखेरीस मुदतवाढीचे नियम त्यांना लागू होणार नाहीत आणि निधी काढल्याच्या तारखेपासून 365 दिवसांपर्यंत आभासी वैयक्तिक ठेवीमध्ये राहू शकतो. 365 दिवसांपर्यंत कोणताही व्यवहार न झाल्यास आभासी वैयक्तिक ठेव निष्क्रिय होते; उर्वरित शिल्लक नंतर एकत्रित निधीमध्ये परत जमा करणे आवश्यक आहे.

वरील खाती चालू ठेवण्यासाठी वित्त विभागाच्या परवानगीने आभासी वैयक्तिक ठेव प्रशासक घोषित केले जातात आणि प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) यांच्याकडून संमती प्राप्त केली जाते.

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 495 नुसार आणि वैयक्तिक ठेव खाते उघडण्याच्या अटींच्या अधीन राहून, एकत्रित निधीतून वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये हस्तांतरित केलेला निधी वित्तीय वर्षाच्या शेवटी किंवा बंद होण्याच्या निर्धारित कालावधीनंतर ज्या खात्यांच्या संबंधित शीर्षांखाली एकत्रित निधीमध्ये जमा केला जातो त्या अंतर्गत एकत्रित निधीमध्ये परत नोंदणी आवश्यक आहे. मार्च 2025 च्या महाराष्ट्र शासन निर्णयानुसार, आभासी वैयक्तिक ठेवीकडे हस्तांतरित केलेल्या निधीला वरील कलमातून वगळण्यात आले आहेत.

महाराष्ट्र कोषागार नियमपुस्तिका, 1970 च्या नियम 589 नुसार, वैयक्तिक ठेव खात्याच्या 328 प्रशासकांनी (1,174 पैकी) (आभासी वैयक्तिक ठेव प्रशासक वगळता) त्यांच्या शिल्लक रक्कमेची (कोषागारातील) कोषागारातील आकडेवारीशी जुळवून घेतली आणि पडताळणी केली आणि 328 वार्षिक पडताळणी प्रमाणपत्रे त्यांनी कोषागार अधिकाऱ्याला सादर केली. प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) कार्यालयाला कोषागार अधिकाऱ्यांकडून अशी 328 प्रमाणपत्रे प्राप्त झाली. 846 वैयक्तिक ठेव खात्याच्या प्रशासकांनी त्यांच्या शिल्लक रकमेची कोषागारातील आकडेवारीशी जुळवून पडताळणी केली नव्हती.

2024-25 दरम्यान, राज्य शासनाने एकत्रित निधीतून ₹ 89,005.21 कोटी प्रधान शीर्ष 8443-106 अंतर्गत वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये हस्तांतरित केले. यापैकी, ₹ 39,782.13 कोटी केवळ मार्च 2025 मध्ये हस्तांतरित करण्यात आले, ज्यामध्ये 31 मार्च 2025 रोजी ₹ 6,920.71 कोटींचा समावेश होता, हे दर्शविते की हे हस्तांतरण प्रामुख्याने वर्षाच्या अखेरीस अर्थसंकल्पीय तरतुदी रद्द होऊ नयेत म्हणून करण्यात आले होते. शासनाने आभासी वैयक्तिक ठेव सुरू केले ज्याचा उद्देश असा होता की खर्च न झालेल्या निधीवर नियंत्रण सुधारावे आणि त्यांना आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यांऐवजी शासकीय लेखा प्रणालीमध्ये ठेवावे, जिथे अशा खात्यांमधून होणारा खर्च कायदेशीर देखरेखीच्या बाहेर जातो. तथापि, प्रत्यक्षात, आभासी वैयक्तिक ठेवीमुळे प्रत्यक्ष वापर न करता लोक लेख्यांमध्ये निधी पडून राहणे सुरू राहिले आहे आणि वर्षाच्या अखेरीस रक्कम अडकून राहण्यास प्रोत्साहन मिळाले आहे. वित्तीय वर्षाच्या 31 मार्चच्या नंतर अशा शिल्लक रकमा पुढे नेणे हे वित्तीय शिस्तीच्या मूलभूत तत्त्वांच्या विरुद्ध आहे. जेव्हा वित्तीय वर्षात निधी आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यात जमा केला जातो तेव्हा प्रत्यक्ष खर्च केव्हा झाला याची पर्वा न करता खर्च सेवा शीर्षांवर नोंदवला जातो, जरी आभासी वैयक्तिक ठेवी मधून कोणताही खर्च न झाल्यास पुढील वर्षी पैसे परत मिळू शकतात. हे महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 495 च्या विरुद्ध आहे, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की, जिथे वैयक्तिक ठेव खाती एकत्रित निधीमध्ये उणे खर्चाद्वारे जमा केली जातात, तिथे ती वित्तीय वर्षाच्या

अखेरीस एकत्रित निधीतील संबंधित सेवा शीर्षांत शिल्लक रक्कम वजा करून वैयक्तिक ठेव खाती पुढील वर्षी पुन्हा उघडली पाहिजेत, जर आवश्यक असेल तर नेहमीच्या पद्धतीने. मार्च 2025 रोजीचा शासन निर्णय जो आभासी वैयक्तिक ठेवीला या नियमाचे पालन करण्यापासून सूट देतो तो महाराष्ट्र कोषागार नियम 1968 चे उल्लंघन करणारा आहे आणि कायदेशीर हेतूला धक्का देणारा आहे. तसेच, आभासी वैयक्तिक ठेवीमध्ये ठेवलेले अखर्चित पैसे वित्तीय वर्षात शासकीय खात्यात परत केले जात नाहीत, ज्यामुळे महसुली खर्चाचे प्रमाण वाढून प्रत्यक्ष खर्च न होता महसूल तूट देखील वाढते, ज्यामुळे राज्य लेख्यांची पारदर्शकता आणि विश्वासार्हता कमी होते.

2024-25 साठी राज्य शासनाची महसुली तूट ₹ 29,994.76 कोटी होती, जर आभासी वैयक्तिक ठेव खाती मधील ₹ 20,993.06 कोटींची अखर्चित शिल्लक 31 मार्च 2025 रोजी राज्याच्या एकत्रित निधीत परत आणली असती, तर महसुली तूट ₹ 9,001.70 कोटी झाली असती. अशाप्रकारे, 31 मार्च 2025 नंतर आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यामध्ये रक्कम ठेवल्याने महसुली तूट ₹ 20,993.06 कोटींनी वाढली.

शासनाने आभासी वैयक्तिक ठेवी खात्यांच्या कामकाजाचा आढावा घेऊन आभासी वैयक्तिक ठेवी खात्याच्या चौकटीत राखून ठेवलेल्या रकमेसह वर्षअखेरीस अखर्चित शिल्लक एकत्रित निधीमध्ये परत जमा केली जाईल याची खात्री करावी, जेणेकरून लेखे वास्तविक खर्च दर्शवतील आणि महाराष्ट्र कोषागार नियमांचे पालन होईल.

3.7 गौण शीर्ष-800 उघडणे

'इतर जमा/इतर खर्च' संबंधित सर्वसमावेशक गौण शीर्ष 800 केवळ अशा प्रकरणांमध्येच वापरावयाचे असते जेव्हा लेख्यांमध्ये योग्य गौण शीर्षाची तरतूद प्रधान शीर्षांतर्गत केलेली नसते. अशा घटना नियमितपणे घडत असतील तर प्रधान महालेखापाल (लेखे व अनुज्ञेयता) यांच्याशी चर्चा करून योग्य वर्गीकरणाबाबत सल्ला घेण्याची जबाबदारी राज्य शासनाची आहे. गौण शीर्ष '800- इतर जमा व खर्च' अंतर्गत जमा व खर्चाच्या अविवेकी नोंदी केल्याने व्यवहारांच्या पारदर्शकतेवर व स्वरूपावर परिणाम होतो व लेखे अपारदर्शक होतात.

2024-25 मध्ये राज्य शासनाने ₹ 15,002.06 कोटींच्या खर्चाचे वर्गीकरण 50 महसुली आणि भांडवली प्रधान शीर्षांतर्गत 800-इतर खर्च या गौण शीर्षाखाली केले जे एकूण एकत्रित खर्चाच्या[2] (₹ 5,94,674.51 कोटी) 2.52 *टक्के* होते.

लेखापरीक्षणाने गौण शीर्ष-800 अंतर्गत नोंदणी केलेल्या निवडक 40 प्रकरणांची तपासणी केली ज्यात खर्च ₹ 50 कोटींपेक्षा जास्त होता. 10 प्रधान शीर्षांखालील 20 प्रकरणांमध्ये खर्चाचे वर्गीकरण त्या अंतर्गत योग्य गौण शीर्ष उपलब्ध असूनही गौण शीर्ष-800-इतर खर्च अंतर्गत करण्यात आले, जे **तक्ता 3.9** मध्ये तपशीलवार नमूद केले आहे.

2 कर्जे व अग्रिमे वगळून

तक्ता 3.9: 2024-25 दरम्यान गौण शीर्ष 800-इतर खर्च अंतर्गत चुकीचे वर्गीकरण केलेले खर्च

(₹ कोटींत)

नोंदणी अंतर्गत शीर्षाचा तपशील चुकीच्या पद्धतीने वर्गीकृत करण्यात आला	रक्कम	खर्चाचे स्वरूप	योग्य वर्गीकरण
2202-01-800	168.20	विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करून देणे	2202-01-108
2202-80-800	158.74	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज शिक्षण शुल्क शिष्यवृत्ती	2202-80-107
2205-00-800	209.98	साहित्य, कला इत्यादी क्षेत्रातील प्रतिष्ठित व्यक्तींना वित्तीय सहाय्य.	2205-00-102
2210-06-800	129.43	प्राथमिक आरोग्य केंद्रांचे ग्रामीण रुग्णालयात अद्ययावतीकरण	2210-03-110
2210-06-800	400.93	ट्रॉमा केअर सेंटरची स्थापना- महाराष्ट्र आपत्कालीन वैद्यकीय सेवा	2210-06-200
2515-00-800	920.24	ग्रामीण भागातील विकास कामांसाठी जिल्हा परिषदांना अनुदान	2515-00-196
2216-02-800	240.00	अनुसूचित जाती आणि नवबौद्धांसाठी घरकुल योजना (शहरी) (अनुसूचीत जाती उपयोजना)	2216-02-789
2216-03-800	875.00	अनुसूचित जाती आणि नवबौद्धांसाठी घरकुल योजना (ग्रामीण) (अनुसूचीत जाती उपयोजना)	2216-03-789
2217-80-800	57.89	दलित वस्तींव्यतिरिक्त शहरी वस्तींमध्ये सुधारणा	2217-05-191
2225-01-800	105.00	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे यांच्या वतीने कार्यशाळा व प्रशिक्षण कार्यक्रम (अनुसूचीत जाती उपयोजना)	2225-01-789
3054-04-800	412.44	रस्ते सुधारणेसाठी नगरपरिषदा/ महानगरपालिका इत्यादींना अनुदान - सामान्य रस्ते अनुदान	3054-04-192
3054-04-800	52.18	ग्रामीण रस्त्यांच्या विकास व मजबुतीकरणासाठी जिल्हा परिषदेला अनुदान	3054-04-196
3054-04-800	50.75	ग्रामीण रस्त्यांच्या विकास व मजबुतीकरणासाठी जिल्हा परिषदेला अनुदान	3054-04-196
3054-04-800	81.76	ग्रामीण रस्त्यांच्या विकास व मजबुतीकरणासाठी जिल्हा परिषदेला अनुदान	3054-04-196
3054-04-800	63.06	ग्रामीण रस्त्यांच्या विकास व मजबुतीकरणासाठी जिल्हा परिषदेला अनुदान	3054-04-196
3054-04-800	59.00	ग्रामीण रस्त्यांच्या विकास व मजबुतीकरणासाठी जिल्हा परिषदेला अनुदान	3054-04-196
5054-04-800	69.57	इतर जिल्हा रस्त्यांचा विकास आणि बळकटीकरण	5054-04-337
5054-04-800	71.43	इतर जिल्हा रस्त्यांचा विकास आणि बळकटीकरण	5054-04-337
4070-00-800	252.69	भूसंपादन आणि पोलिसांसाठी इमारतीच्या बांधकामावरील खर्च	4070-00-051
4070-00-800	839.52	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण बांधकाम	4070-00-051
एकूण	**5217.81**		
स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) द्वारे वित्तीय लेखे आणि प्रमाणक स्तरीय संकलन विदा			

त्याचप्रमाणे, 53 प्रधान शीर्षांतर्गत ₹ 11,710.20 कोटी, जे एकूण महसुली जमेच्या[3] 2.43 *टक्के* (₹ 4,81,906.43 कोटी) होते, लेख्यांमधील 800- इतर जमा अंतर्गत वर्गीकृत केले गेले.

लेखापरीक्षणाने गौण शीर्ष-800-'इतर जमा' अंतर्गत नोंदणीच्या निवडक 22 प्रकरणांची तपासणी केली ज्यात जमा ₹ 50 कोटीपेक्षा जास्त होती. चार प्रधान शीर्षांतर्गत पाच प्रकरणांमध्ये, योग्य गौण शीर्षांची उपलब्धता असूनही, जमेचे वर्गीकरण गौण शीर्ष- 800- 'इतर जमा' अंतर्गत करण्यात आले, ज्याचे **तक्ता 3.10** मध्ये तपशीलवार वर्णन केले आहे. अशा भरीव आणि आवर्ती खर्चासाठी गौण शीर्ष 800 चा सतत वापर करणे, हे अर्थसंकल्पीय वर्गीकरण आणि लेखांकन शिस्तीतील कमतरता दर्शवते, क्षेत्रनिहाय खर्च अहवालामधील पारदर्शकता कमी करते आणि कार्यक्रम-निहाय खर्च व परिणामांचे अर्थपूर्ण विश्लेषण करण्यास अडथळा निर्माण करते.

तक्ता 3.10: 2024-25 दरम्यान गौण शीर्ष 800-इतर जमा अंतर्गत चुकीच्या पद्धतीने वर्गीकृत केलेली जमा

(₹ कोटींत)

नोंदणी अंतर्गत शीर्षाचा तपशील चुकीच्या पद्धतीने वर्गीकृत करण्यात आला	रक्कम	जमेचे स्वरूप	योग्य वर्गीकरण
0045-00-800	231.96	शिक्षण उपकर	0045-00-108
0049-04-800	401.99	इतर कर्जावरील व्याज	0049-04-112
0049-04-800	78.90	घरबांधणी अग्रिमे	0049-04-118
0217-60-800	346.26	नागरी जमीन (कमाल मर्यादा व नियमन) अधिनियम, 1976 च्या कलम 20 अन्वये सूट देण्यात आलेल्या जमिनींमधून प्राप्त झालेली शुल्क/प्रीमियम रक्कम.	0217-60-191
0515-00-800	92.38	समुदाय विकास कार्यक्रमांमधून मिळणारी जमा	0515-00-102
एकूण	**1151.49**		

स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) द्वारे वित्तीय लेखे आणि प्रमाणक स्तरीय संकलन विदा

[3] कर्ज आणि अग्रिमे वगळून.

मोजमापाशी संबंधित मुद्दे

3.8 निलंबन व कर्ज, ठेवी आणि वित्तप्रेषण यांतील प्रधान शीर्षांतर्गत थकीत शिल्लक

कोषागारे/अधिदान व लेखा कार्यालये यांनी समायोजनाचे विवरणपत्र सादर न करणे, रिझर्व्ह बँकेकडून समशोधन ज्ञापन प्राप्त न होणे, प्रमाणके प्राप्त न होणे इत्यादी माहितीच्या अभावामुळे लेख्यांमध्ये अंतिम शीर्षांतर्गत नोंद केली जाऊ शकत नाही अशी जमा आणि प्रदानांचे व्यवहार प्रतिबिंबित करण्यासाठी शासकीय लेख्यांमध्ये "निलंबन शीर्ष" म्हणून ओळखले जाणारे काही मध्यस्थ समायोजन लेखा शीर्ष उघडले जातात. हे व्यवहार अंतिमतः त्यांच्या संबंधित लेखाशीर्षामध्ये नोंदविले गेल्यानंतर हे लेखाशीर्ष उणे खर्ची किंवा उणे जमा याद्वारे बंद केले जातात. जर या रकमा समायोजित केल्या नाही तर निलंबन शीर्षांतर्गत शिल्लक रकमांचा संचय होईल आणि शासकीय जमा आणि खर्च अचूकपणे प्रतिबिंबित होणार नाहीत.

वित्तप्रेषणांमध्ये लेख्याच्या शीर्षांचे समायोजन करणारे सर्व व्यवहार समाविष्ट आहेत आणि या शीर्षाखालील खर्च किंवा जमा अखेरीस संबंधित जमा किंवा खर्चाद्वारे त्याच किंवा लेखांकनाच्या दुसऱ्या आवर्तनात मंजूर केले जातात.

वित्त लेख्यांमध्ये निलंबन आणि वित्तप्रेषण शीर्षाअंतर्गत निव्वळ शिल्लक प्रतिबिंबित होते. या शीर्षाखालील थकबाकी थकित खर्च आणि जमा शिल्लक स्वतंत्रपणे एकत्रित करून काढली जाते. निलंबन आणि वित्तप्रेषण बाबींचे निर्लेखन हे राज्य कोषागार/ बांधकाम आणि वन विभागांनी सादर केलेल्या तपशीलावर अवलंबून असते.

गेल्या तीन वर्षांतील मुख्य निलंबन व वित्तप्रेषण या शीर्षांतर्गत एकूण आकडेवारीची स्थिती **तक्ता 3.11** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.11: निलंबन व वित्तप्रेषण शीर्षांतर्गत शिल्लक

(₹ कोटीत)

लेखाशीर्ष		2022-23		2023-24		2024-25	
1		खर्ची (डेबिट)	जमा (क्रेडीट)	खर्ची (डेबिट)	जमा (क्रेडीट)	खर्ची (डेबिट)	जमा (क्रेडीट)
8658	**निलंबन खाते**						
101	अधिदान व लेखा कार्यालय निलंबन	153.27	10.49	131.36	03.06	106.56	22.22
	निव्वळ खर्च / जमा	खर्च 142.78		खर्च 128.30		खर्च 84.35	
102	निलंबन लेखे- नागरी	34.50	33.08	12.18	13.44	14.02	14.25
	निव्वळ खर्च / जमा	खर्च 1.42		जमा 1.26		जमा 0.23	
109	रिझर्व्ह बँक निलंबन (मुख्यालय)	0.61	18.75	(-)3.56	20.84	(-) 3.81	14.28
	निव्वळ खर्च / जमा	जमा 18.14		जमा 24.40		जमा 18.09	
110	भारतीय रिझर्व्ह बँक निलंबन- (मुख्य लेखा कार्यालय)	381.95	376.14	404.48	365.46	369.30	359.09

लेखाशीर्ष		2022-23		2023-24		2024-25	
	निव्वळ खर्च/ जमा	खर्च 5.81		खर्च 39.02		खर्च 10.21	
112	स्रोतारंभी कर कपात निलंबन	653.76	827.88	(-)33.62	194.21	20.97	300.41
	निव्वळ खर्च / जमा	जमा 174.12		जमा 227.83		जमा 279.44	
8782	**रोख वित्तप्रेषण आणि एकाच लेखा अधिकाऱ्याकडे लेखे सादर करणाऱ्या अधिकाऱ्यांमधील समायोजन**						
102	सार्वजनिक बांधकाम वित्तप्रेषण	234775.23	236342.95	200239.26	287820.79	339760.24	343884.16
	निव्वळ खर्च / जमा	जमा 1567.72		जमा 87581.53		जमा 4123.92	
103	वने वित्तप्रेषणे	16394.16	16498.86	20252.59	20171.88	24310.78	24484.14
	निव्वळ खर्च / जमा	जमा 104.70		जमा 80.71		जमा 173.36	
8793	**आंतरराज्यीय निलंबन लेखे**	10.18	6.40	8.61	6.39	8.22	6.57
	निव्वळ खर्च / जमा	खर्च 3.78		खर्च 2.21		खर्च 1.65	
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे							

या शीर्षाखालील थकबाकी निर्लेखित न केल्यामुळे राज्य शासनाच्या विविध लेख्यांच्या (जे वर्षानुवर्षे पुढे नेले जातात) अंतर्गत जमा/खर्चाच्या आकडेवारीच्या अचूकतेवर परिणाम झाला.

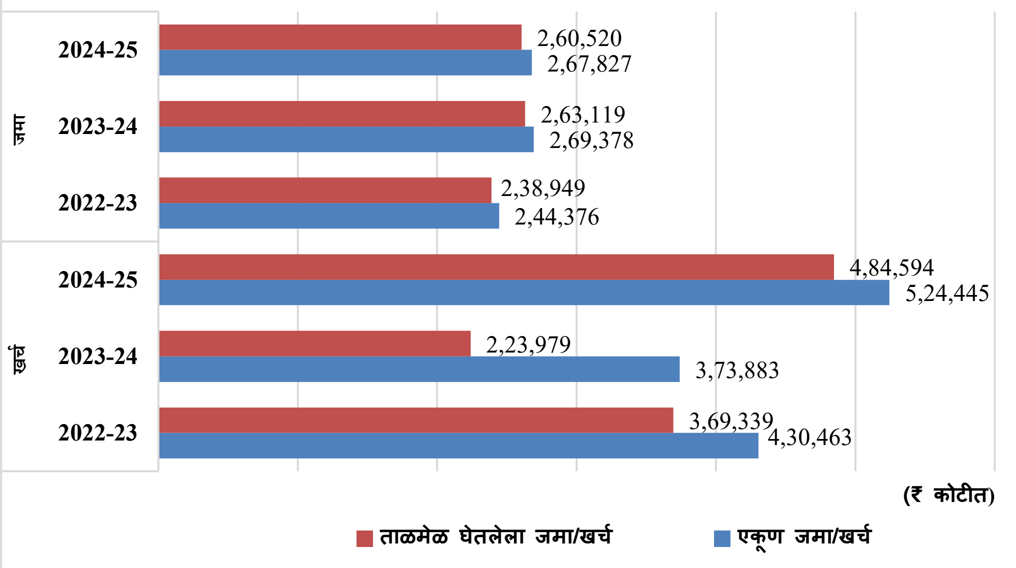
3.9 विभागीय आकडेवारीचा ताळमेळ

महसूल/खर्चावर प्रभावी अर्थसंकल्पीय नियंत्रण ठेवण्यासाठी आणि लेख्यांमध्ये अचूकता सुनिश्चित करण्यासाठी, सर्व नियंत्रण अधिकाऱ्यांनी, यथास्थिती, प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, मुंबई किंवा प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-II, महाराष्ट्र, नागपूर किंवा अधिदान व लेखा कार्यालय, मुंबई यांच्या कार्यालयांनी नोंदवलेल्या आकडेवारीशी शासनाच्या जमा आणि खर्चाचा ताळमेळ घेणे आवश्यक आहे. नियंत्रण अधिकाऱ्यांद्वारे आकडेवारीच्या ताळमेळाची स्थिती **तक्ता 3.12** आणि **आलेख 3.4** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.12: नियंत्रण अधिकाऱ्यांद्वारे खर्चाच्या आकडेवारीच्या ताळमेळाची स्थिती

वर्ष	नियंत्रण अधिकाऱ्यांची एकूण संख्या	खर्चाचा ताळमेळ घालणाऱ्या नियंत्रण अधिकाऱ्यांची संख्या		
		संपूर्णतः ताळमेळ	अंशतः ताळमेळ	ताळमेळ घेतला नाही
2022-23	7065	6642	273	150
2023-24	7061	6757	186	118
2024-25	7081	6773	236	72
स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, मुंबई यांच्या कार्यालयाद्वारे ठेवलेली माहिती				

आलेख 3.4: 2022-25 दरम्यान जमा व खर्चाच्या ताळमेळाची स्थिती

स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता)-I, महाराष्ट्र, मुंबई यांच्या कार्यालयाद्वारे ठेवलेली माहिती

3.10 रोख शिल्लक रकमेचा ताळमेळ

प्रधान महालेखाकार (लेखे व अनुज्ञेयता) यांच्या लेखापुस्तकांनुसार राज्याची रोख शिल्लक आणि भारतीय रिझर्व्ह बँकेने प्रतिवेदित केलेली रोख शिल्लक यात कोणतीही तफावत नसावी. 2024-25 या वर्षाच्या लेख्यानुसार व भारतीय रिझर्व्ह बँकेनुसार या वर्षात 31 मार्च 2025 रोजी ताळमेळ न घेतलेला फरक दर्शविणारी रोख शिल्लक **तक्ता 3.13** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.13: रोख शिल्लकांचा न जुळणारा फरक

(₹ कोटींत)

प्रधान महालेखाकारांच्या लेखापुस्तकानुसार	भारतीय रिझर्व्ह बँकेने प्रतिवेदित केल्यानुसार	फरक (31.03.2024 रोजी)
423.23 (खर्ची)	220.35 (जमा)	202.88 (खर्ची)
स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25		

₹ 202.88 कोटींची (जमा) तफावत ही प्रामुख्याने कोषागार/भारतीय रिझर्व्ह बँक/अभिकरण बँक आणि प्रधान महालेखाकार कार्यालय यांच्यामधील प्रलंबित ताळमेळ यामुळे आहे. या तफावतींचा ताळमेळ घेणे चालू आहे आणि 31 मे 2025 पर्यंत ही तफावत ₹ 64.93 कोटी (खर्ची) पर्यंत कमी करण्यात आली होती.

प्रकटनाशी संबंधित मुद्दे

3.11 लेखांकन मानकांचे अनुपालन

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 150 नुसार भारताचे राष्ट्रपती भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सल्ल्यानुसार केंद्र आणि राज्यांच्या लेख्यांचे नमुने विहित करू शकतात. याशिवाय, भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी 2002 मध्ये उत्तरदायित्व

कार्यतंत्र वाढविण्यासाठी शासकीय लेखांकन आणि वित्तीय प्रतिवेदन मानके तयार करण्याकरिता शासकीय लेखांकन मानके सल्लागार मंडळ स्थापन केले. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सल्ल्यानुसार भारताच्या राष्ट्रपतींनी आतापर्यंत चार भारतीय शासकीय लेखांकन मानके अधिसूचित केली आहेत.

भारत सरकारच्या अर्थ मंत्रालयाने जारी केलेल्या त्यांच्या अधिसूचनेनंतर प्रभावी तारखेपासून खालील चार भारतीय शासकीय लेखांकन मानके अनिवार्य झाली.

1. शासनाने दिलेल्या हमी - **भारतीय शासकीय लेखांकन मानक 1**
2. सहाय्यक अनुदानाचे लेखांकन व वर्गीकरण - **भारतीय शासकीय लेखांकन मानक 2**
3. शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे - **भारतीय शासकीय लेखांकन मानक 3**
4. पूर्व कालावधी समायोजन - **भारतीय शासकीय लेखांकन मानक 4**

राज्य शासनाकडून संपूर्ण माहिती प्राप्त न झाल्यामुळे भारतीय शासकीय लेखांकन मानकांच्या प्रकटन आवश्यकतांचे कोणत्या मर्यादेपर्यंत पालन केले गेले नाही ते **तक्ता 3.14** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.14: लेखांकन मानकांचे अनुपालन

अनु. क्र.	लेखांकन मानके	भारतीय शासकीय लेखांकन मानकांचे सार	राज्य शासनाकडून अनुपालन	कमतरतेचा परिणाम
1.	**भारतीय शासकीय लेखांकन मानक - 1:** *शासनाने दिलेल्या हमी - प्रकटन आवश्यकता*	या मानकानुसार शासनाने वर्षभरात दिलेल्या हमीची जास्तीत जास्त रक्कम आपल्या वित्तीय विवरणपत्रात जाहीर करणे आवश्यक आहे, ज्यात दिलेल्या हमी, वगळलेल्या हमी, लागू केलेल्या हमी, मुक्त केलेल्या हमी आणि वर्षअखेरीस थकीत हमी यांचा तपशील असणे आवश्यक आहे.	अंशत: पालन केले राज्य विधिमंडळाने ज्या मर्यादेत शासन हमी देऊ शकते ती मर्यादा निश्चित केली नाही.	शासकीय हमीवर वैधानिक मर्यादा निश्चित न केल्याने अनियंत्रित आकस्मिक दायित्वे निर्माण होऊ शकतात.
2.	**भारतीय शासकीय लेखांकन मानक - 2:** *सहाय्यक अनुदानाचे लेखांकन आणि वर्गीकरण*	सहाय्यक अनुदानाचा अंतिम वापर काहीही असो, अनुदानकर्त्याच्या लेख्यात महसुली खर्च म्हणून आणि अनुदानग्राहीच्या लेख्यात महसुली जमा म्हणून वर्गीकरण केले जाईल.	अंशतः पालन केले	2024-25 दरम्यान, महाराष्ट्र शासनाने महसुली भांडवली विभागांतर्गत अनुदानाशी संबंधित ₹ 4,068.83 कोटी खर्च चुकीच्या पद्धतीने अंदाजित केला आणि नोंदविला. अनुपालन न केल्याने महसुली तूट त्या प्रमाणात कमी दाखवण्यात आली.
3.	**भारतीय शासकीय**	हे मानक संपूर्ण, अचूक आणि एकसमान लेखांकन पद्धती	राज्य शासनाने संस्थानिहाय	ही तपशील सादर न केल्याने विहित लेखा मानकांचे पालन

अनु. क्र.	लेखांकन मानके	भारतीय शासकीय लेखांकन मानकांचे सार	राज्य शासनाकडून अनुपालन	कमतरतेचा परिणाम
	लेखांकन मानक - 3: *शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे*	सुनिश्चित करण्यासाठी शासनाने दिलेल्या कर्जे आणि अग्रिमांच्या संदर्भात शासनाच्या वित्तीय विवरणपत्रांत मान्यता, मोजमाप, मूल्यांकन आणि अहवाल देण्याशी संबंधित आहे.	कर्ज शिल्लक, थकबाकीतील कर्जाचे तपशील, कर्जाच्या अटी व शर्ती, थकबाकीदार संस्थांना नवीन कर्ज यासंबंधी माहिती दिली नव्हती.	होत नाही, ज्यामुळे राज्य लेख्यांची पारदर्शकता आणि विश्वासार्हता कमी होते.
4	**भारतीय शासकीय लेखांकन मानक -4::** *पूर्व कालावधी समायोजन .*	मानकांचे उद्दीष्ट केवळ आधीच्या कालावधीतील त्रुटींशी संबंधित अशी माहिती उघड करणे नाही तर शासकीय निर्णयांमधील बदलांमुळे उद्भवलेल्या पूर्व कालावधी समायोजनाची आवश्यकता असलेल्या नोंदींचा देखील समावेश करणे आहे ज्यामुळे मागील वर्षांमधील चालू शिल्लक आणि पुरोगामी रकमेवर परिणाम होऊ शकतो ज्यासाठी लेखे बंद केले गेले आहेत.	पालन केले	वर्ष 2024-25 दरम्यान केंद्र शासनाकडून 2020-21 आणि 2021-22 या कालावधीत वस्तू व सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात प्राप्त झालेले प्रधान शीर्ष-6004 - कर्ज आणि अग्रीम अंतर्गत जमा झालेली ₹ 25,759.36 कोटी लागोपाठ कर्ज ₹ 7,982.17 कोटींच्या परतफेडीमुळे हे कर्ज आणि अग्रिम ₹ 17,777.19 कोटी पर्यंत कमी झाले आहे व संघलेखे 2023-24 मध्ये समायोजित केले.

3.12 स्वायत्त संस्थांचे लेखे सादर करणे

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्य, अधिकार व सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19 (3) नुसार, राज्यपाल/प्रशासक हे सार्वजनिक हितासाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांना विनंती करू शकतात की, यथास्थिती, राज्याच्या किंवा केंद्रशासित प्रदेशाच्या विधिमंडळाने कायद्याने स्थापन केलेल्या महामंडळाच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करावे आणि जर अशी विनंती प्राप्त झाली तर भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक अशा महामंडळाच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करतील आणि अशा लेखापरीक्षणाच्या हेतूसाठी, त्यांना अशा महामंडळांची पुस्तके आणि लेखे पडताळण्याचा अधिकार असेल.

कलम 19 व्यतिरिक्त, जेथे कोणत्याही कायद्याने किंवा त्याअंतर्गत एखाद्या संस्थेच्या किंवा प्राधिकरणाच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याकडे सोपवले गेले नाही, तर यथास्थिती, राष्ट्रपती, किंवा एखाद्या राज्याचे राज्यपाल किंवा विधीमंडळ असलेल्या केंद्रशासित प्रदेशाचे प्रशासक यांनी तशी विनंती

केल्यास, अशा संस्थेच्या किंवा प्राधिकरणाच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण त्याच्या आणि संबंधित शासन यांच्यामध्ये मान्य होईल अशा अटी व शर्तींवर करतील आणि अशा लेखापरीक्षणाच्या हेतूने, त्या संस्थेची किंवा प्राधिकरणाची पुस्तके आणि लेखे बघण्याचा त्यांना अधिकार असेल (कलम 20).वरील स्वायत्त संस्था आणि प्राधिकरणांच्या बाबतीत लेखापरीक्षण प्रमाणपत्र जारी केले जाते जर भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक हे एकमेव लेखापरीक्षक असतील, म्हणून, या संस्था आणि प्राधिकरण यांनी त्यांचे वार्षिक लेखे तयार करणे आणि लेखापरीक्षणासाठी महालेखाकार (लेखापरीक्षण) यांच्याकडे सादर करणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राव्यतिरिक्त, वित्तीय लेखापरीक्षण पूर्ण झाल्यानंतर, लेखापरीक्षण कार्यालय पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी करते जो लेख्यांवरील लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राचा भाग आहे. हे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल राज्य विधिमंडळासमोर सादर केले जातात.

महाराष्ट्र शासनाने पर्यावरण, गृहनिर्माण, उद्योग, पाटबंधारे, नगरविकास, पाणीपुरवठा व स्वच्छता या क्षेत्रात स्वायत्त संस्था स्थापन केल्या आहेत. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्य, अधिकार व सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19 आणि 20 अन्वये राज्यातील 30 स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याकडे सोपविण्यात आले आहे.

31 मार्च 2025 पर्यंत, **तक्ता 3.15** मध्ये तपशीलवार दर्शविल्याप्रमाणे, 30 स्वायत्त संस्था बाबत 79 लेखे प्रलंबित होते.

तक्ता 3.15: स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांची 31 मार्च 2025 अखेरची प्रलंबितता

अ. क्र.	संस्थेचे किंवा प्राधिकरणाचे नाव	पासून प्रलंबित खाती	2024-25 पर्यंत प्रलंबित असलेल्या लेख्यांची संख्या
1.	महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग	2018-19	7
2.	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग	2023-24	2
3.	महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ	2024-25	1
4.	महाराष्ट्र जलसंपदा नियामक प्राधिकरण	2023-24	2
5.	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, पुणे	2024-25	1
6.	महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण	2024-25	1
7.	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग, मुंबई	2024-25	1
8.	महाराष्ट्र स्थावर मालमत्ता नियामक प्राधिकरण	2024-25	1
9.	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, मुंबई	2024-25	1
10.	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, पुणे	2024-25	1
11.	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ, छत्रपती संभाजीनगर	2022-23	3
12.	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, नागपूर	2023-24	2
13.	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ,	2024-25	1
14.	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, छत्रपती संभाजीनगर	2022-23	3

अ. क्र.	संस्थेचे किंवा प्राधिकरणाचे नाव	पासून प्रलंबित खाती	2024-25 पर्यंत प्रलंबित असलेल्या लेख्यांची संख्या
15.	महाराष्ट्र राज्य हज समिती	2009-10	16
16.	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, जळगाव	2023-24	2
17.	प्रवेश नियमन प्राधिकरण	2017-18	8
18.	शुल्क नियमन प्राधिकरण	2021-22	4
19.	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग	2024-25	1
20.	मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण	2024-25	1
21.	मुंबई महानगर प्रदेश झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, ठाणे	2023-24	2
22.	महाराष्ट्र वीज नियामक आयोग	2024-25	1
23.	महाराष्ट्र सागरी मंडळ	2024-25	1
24.	प्रतिपूरक वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण	2022-23	3
25.	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण	2021-22	4
26.	महाराष्ट्र राज्य जैव-विविधता मंडळ.	2022-23	3
27.	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ, मुंबई	2023-24	2
28.	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरण, मुंबई	2024-25	1
29.	महाराष्ट्र राज्य मानवाधिकार आयोग	2024-25	1
30.	महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई	2023-24	2
	एकूण		**79**

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई व महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर यांच्याकडून प्राप्त झालेली माहिती

31 मार्च 2025 अखेरीस 30 स्वायत्त संस्थांचे लेखे प्रलंबित होते, 2018-19 ते 2024- 25 या कालावधीसाठी 79 वार्षिक लेखे प्रलंबित होते, ज्याचा तपशील **तक्ता 3.15** मध्ये दर्शविला आहे. महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग (2018-19 पासून सात लेखे प्रलंबित), प्रवेश नियामक प्राधिकरण (2017-18 पासून आठ लेखे प्रलंबित) आणि महाराष्ट्र राज्य हज समिती (2009-10 पासून 16 लेखे प्रलंबित) यांसारख्या संस्थांमध्ये लक्षणीय विलंब दिसून आला. लेखे तयार करताना सततच्या थकबाकीमुळे या संस्थांच्या कामकाजातील वित्तीय जबाबदारी आणि पारदर्शकता कमी झाली.

पुढील तपासणीत असे निदर्शनास आले की अनेक संस्थांना त्यांचे लेखे अंतिम न करूनही राज्य शासनाकडून भरीव वित्तीय मदत मिळत राहिली. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाने महाराष्ट्र शासनाकडून ₹ 428.89 कोटी (2021-22), ₹ 863.91 कोटी (2022-23), ₹ 545 कोटी (2023- 24) आणि ₹ 1,060.39 कोटी (2024-25) चे अनुदान मिळाले असले तरी 2021-22 पासून आपले लेखे तयार केले नव्हते. त्याचप्रमाणे, महाराष्ट्र शासनाकडून वर्ष 2022-23 ते 2024-25 या कालावधीत गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळाने ₹ 2,181.03 कोटी, ₹ 2,700.77 कोटी आणि ₹ 3,520.88 कोटी

आणि महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाने ₹ 1,816 कोटी, ₹ 2,165 कोटी आणि ₹ 2,100 कोटी भरीव भांडवली अंशदान प्राप्त करूनही गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ यांनी 2022-23 पासून लेखेही तयार केलेले नाहीत. लेख्यांमध्ये कायम थकबाकी असलेल्या संस्थांना निधी जारी केल्याने वित्तीय देखरेखीशी तडजोड होते आणि सार्वजनिक पैशाच्या योग्य वापराबाबतची खात्री कमकुवत होते. स्वायत्त संस्थांद्वारे लेखे/लेखापरीक्षण अहवाल सादर करण्यात झालेल्या विलंबाचा तपशील **परिशिष्ट 3.5** मध्ये दिला आहे.

3.13 गैरविनियोजन, तोटा, चोऱ्या इ.

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 मध्ये अशी तरतूद आहे की, कोषागार किंवा इतर कोणत्याही कार्यालय/विभागात अफरातफर, फसवणुकीने रक्कम काढणे/प्रदान करणे किंवा अन्यथा आढळल्यास त्याची माहिती संबंधित कार्यालयाने तात्काळ पुढील वरिष्ठ प्राधिकाऱ्यास तसेच प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र, नागपूर यांना द्यावी.

31 मार्च 2025 पर्यंत, ₹ 5218.01 लाखांचा गैरव्यवहार, तोटा, चोरी इत्यादींची 201 प्रकरणे प्रलंबित होती. प्रलंबित प्रकरणांची विभागनिहाय आकडेवारी **तक्ता 3.16** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.16: गैरविनियोजन, तोटा, चोरी इत्यादींच्या प्रलंबित प्रकरणांचा तपशील

(₹ लाखात)

विभागाचे / महामंडळाचे नाव	गैरविनियोजन/ तोटा/चोरीची प्रकरणे		गैरविनियोजन, तोटा, चोरी इत्यादींच्या प्रलंबित प्रकरणांचा अंतिम निपटारा करण्यास विलंब होण्याची कारणे					
			विभागीय आणि गुन्हेगारी तपासाच्या प्रतीक्षेत		विभागीय कारवाई सुरू केली पण अंतिम झालेली नाही		गुन्हेगारी/विभागीय कार्यवाही अंतिम टप्प्यात परंतु वसूली/ निर्लेखन प्रलंबित	
	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
नियोजन विभाग	6	0.64	4	0.53	2	0.11	0	0
जलसंपदा	31	15.46	29	14.71	0	0	2	0.75
कृषी पशुसंवर्धन	42	35.35	29	30.23	6	1.02	7	4.11
ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	10	130.11	6	61.44	1	63.97	3	4.70
अन्न आणि नागरी पुरवठा	8	28.23	1	6.47	2	13.28	5	8.49
गृह विभाग	25	539.05	5	432.68	9	22.52	11	83.84
सार्वजनिक आरोग्य	7	166.99	2	2.41	3	161.58	2	3
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये	4	18.51	3	14.98	1	3.53	0	0
वित्त विभाग	10	412.40	4	119.83	6	292.56	0	0
शालेय शिक्षण आणि क्रिडा	1	2.02	0	0	1	2.02	0	0
उच्च शिक्षण आणि तंत्रज्ञान	2	291.76	0	0	1	1.39	1	290.37

विभागाचे / महामंडळाचे नाव	गैरविनियोजन/ तोटा/चोरीची प्रकरणे		गैरविनियोजन, तोटा, चोरी इत्यादींच्या प्रलंबित प्रकरणांचा अंतिम निपटारा करण्यास विलंब होण्याची कारणे					
			विभागीय आणि गुन्हेगारी तपासाच्या प्रतीक्षेत		विभागीय कारवाई सुरू केली पण अंतिम झालेली नाही		गुन्हेगारी/विभागीय कार्यवाही अंतिम टप्प्यात परंतु वसूली/ निर्लेखन प्रलंबित	
	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	4	87.92	2	76.41	1	11.34	1	0.18
गृहनिर्माण विभाग	1	0.69	0	0	1	0.69	0	0
सामान्य प्रशासन	2	2.58	0	0	1	1.29	1	1.29
महसूल आणि वने	18	105.61	3	0.48	5	68.04	10	37.09
आदिवासी विकास विभाग	7	12.94	7	12.94	0	0	0	0
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1	3.40	0	0	1	3.40	0	0
सार्वजनिक बांधकाम विभाग	4	5.48	0	0	0	0	4	5.48
कायदा आणि न्यायव्यवस्था	11	3250.30	7	3247.88	2	2.16	2	0.26
सहकार पणन व वस्त्रोद्योग	1	0.53	0	0	1	0.53	0	0
उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार	2	27.68	0	0	1	22.68	1	5
कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	2	17.49	1	17	1	0.49	0	0
महाराष्ट्र विधिमंडळ संचालनालय	2	62.86	0	0	2	62.86	0	0
एकूण	**201**	**5218.01**	**103**	**4037.99**	**48**	**735.46**	**50**	**444.56**

स्त्रोत: विभागीय विदा/माहिती

एकूण 201 प्रकरणांपैकी 48 प्रकरणांमध्ये (₹ 735.46 लाख) विभागीय कारवाई सुरू करण्यात आली होती परंतु अंतिम कारवाई झाली नव्हती, तर 103 प्रकरणांमध्ये (₹ 4,037.99 लाख) विभागीय आणि फौजदारी कारवाई प्रलंबित होती. प्रलंबित प्रकरणांची कालावधीनिहाय रूपरेषा आणि प्रत्येक श्रेणीतील प्रलंबित प्रकरणांची संख्या- चोरी आणि सरकारी साहित्याचा गैरवापर/तोटा गमावणे **तक्ता 3.17** मध्ये सारांशित केले आहे.

तक्ता 3.17: गैरवापर, तोटा, फसवणूक इत्यादींची रूपरेषा

(₹ लाखात)

प्रलंबित प्रकरणांची कालावधी-निहाय माहिती			प्रलंबित प्रकरणांचे स्वरूप	प्रकरणांची संख्या	गुंतलेली रक्कम
वर्षांमध्ये श्रेणी	प्रकरणांची संख्या	गुंतलेली रक्कम			
0-5	7	32.34	शासकीय पैशाचे नुकसान	2	14.47
			चोऱ्या	5	17.87
5-10	17	111.58	शासकीय पैशाचे नुकसान	5	17.60
			चोऱ्या	12	93.98
10-15	26	158.72	शासकीय पैशाचे नुकसान	3	122.64
			चोऱ्या	23	36.08
15 आणि त्याहून अधिक	151	4915.37	शासकीय पैशाचे नुकसान	112	3542.13
			चोऱ्या	39	1373.24
एकूण	**201**	**5218.01**	**एकूण**	**201**	**5218.01**

स्त्रोत: विभागीय विदा/माहिती

एकूण प्रकरणांपैकी, ₹ 1521.17 लाखांची 79 प्रकरणे शासकीय पैसा/भांडार चोरीशी संबंधित होती, तर ₹ 3696.84 लाख शासकीय साहित्याचा गैरवापर/नुकसान याच्याशी संबंधित 122 प्रकरणे दहा वर्षांहून अधिक काळ प्रलंबित होती.

या प्रकरणांमध्ये लक्षणीय प्रमाणात (151 प्रकरणे; 75.12 *टक्के*) 15 वर्षांपेक्षा जास्त जुन्या घटनांशी संबंधित आहेत, ज्यात ₹ 4915.37 लाख एकूण रकमेच्या (94.20 *टक्के)* समाविष्ट आहेत. अशी प्रकरणे दीर्घकाळ प्रलंबित राहणे हे अपुरी देखरेख आणि संबंधित विभागांमधील कमकुवत अंतर्गत नियंत्रणे दर्शवते. विलंबित तपास आणि समायोजन केवळ वसुलीमध्ये अडथळा आणत नाही तर उत्तरदायित्व देखील कमकुवत करते आणि अनियमिततेची पुनरावृत्ती होण्याचा धोका वाढवते. विभागांनी आपली अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणा मजबूत करणे, विलंबाची जबाबदारी निश्चित करणे आणि सर्व प्रलंबित प्रकरणे, विशेषत: दशकाहून अधिक काळ प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांचा कालबद्ध निपटारा सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे.

3.14 राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवालावर पाठपुरावा

वर्ष 2008-09 पासून राज्य वित्तीय लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळात सादर केला जात आहे. राज्य लोक लेखा समितीने राज्य वित्त लेखा परीक्षा अहवाल 2016-17 च्या प्रकरण I वर चर्चा करून(मे 2019) 37 शिफारशी केल्या (लोक लेखा समिती अहवाल क्रमांक 68). 19 शिफारशींवरील कार्यवाही अहवाल प्राप्त झाले आहेत. 2023-24 दरम्यान लोक लेखा समितीची बैठक आयोजित करण्यात आली नाही. या शिफारशींच्या अंमलबजावणीद्वारे दूर करण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेल्या त्रुटी वर्षानुवर्षे कायम आहेत आणि आमच्या अहवालात नोंदविल्या जात असल्याचे आमच्या निदर्शनास आले आहे.

3.15 निष्कर्ष

- राज्याने आपली वित्तीय तूट स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 3 *टक्क्यांच्या* महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन मर्यादेत राखली असताना, 2022-23 पासून अर्थसंकल्पबाह्य कर्जावरील वाढत्या अवलंबित्वामुळे वास्तविक

वित्तीय स्थिती भौतिकदृष्ट्या बदलली आहे. 31 मार्च 2025 पर्यंत थकीत दायित्वे झपाट्याने वाढून ₹ 28,640 कोटी झाली असून एकूण दायित्वात लक्षणीय वाढ झाली आहे. ही कर्जे अर्थसंकल्पातून दिली जात नसल्याने ते वित्तीय पारदर्शकता कमी करतात.

- 31 मार्च 2025 पर्यंत ₹ 40,097.59 कोटी असलेली 12,829 उपयोगिता प्रमाणपत्रे प्रलंबित आहेत, ही संबंधित विभागांच्या वित्तीय देखरेख आणि अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणेतील महत्त्वपूर्ण कमकुवतपणा दर्शवते. उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न केल्याने केवळ महाराष्ट्र कोषागार नियम आणि सामान्य वित्तीय नियम अंतर्गत विहित केलेल्या वित्तीय औचित्य आवश्यकतांचे उल्लंघन होत नाही तर निधी त्यांच्या हेतूंसाठी वापरला गेला याची हमी देखील कमी होते.
- 31 मार्च 2025 पर्यंत समायोजनासाठी प्रलंबित असलेल्या ₹ 3,532.05 कोटीची 1,698 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाचा संचय अपुरी वित्तीय शिस्त आणि आकस्मिक खर्चावरील कमकुवत अंतर्गत नियंत्रण दर्शवते. 2024-25 मध्ये काढलेल्या 1,838 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांपैकी मार्च 2025 मध्येच काढण्यात आलेली ₹ 35.18 कोटींची (13.53 *टक्के*) 268 देयके वर्षअखेरीस निधी खर्च करण्याची केलेली घाई दर्शवितात, ज्यामुळे पारदर्शकता, वित्तीय औचित्य आणि संक्षिप्त आकस्मिक देयके/तपशीलवार आकस्मिक देयके प्रक्रियेवर नियंत्रण ठेवणाऱ्या कोषागार नियमांचे उल्लंघन होते.
- आभासी वैयक्तिक ठेव खाती सुरू करूनही, आहारण आणि संवितरण अधिकारी- संचालित बँक खात्यांमध्ये ₹ 15,298.83 कोटी अखर्चित शिल्लक कायम ठेवणे, निधी प्रवाह व्यवस्थापन आणि अंतर्गत नियंत्रणातील प्रणालीगत कमकुवतपणा दर्शवते.
- 2024-25 दरम्यान, राज्य शासनाने एकत्रित निधीतून ₹ 89,005.21 कोटी प्रधान शीर्ष 8443-106 आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमध्ये हस्तांतरित केले. यापैकी ₹ 39,782.13 कोटी मार्च 2025 मध्ये हस्तांतरित करण्यात आले, ज्यात 31 मार्च 2025 रोजी ₹ 6,920.71 कोटी समाविष्ट होते, जे मुख्यतः अर्थसंकल्पीय तरतुदी वर्षाच्या अखेरीस व्यपगत होऊ नये म्हणून हस्तांतरित करण्यात आल्याचे दर्शवते. आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यांऐवजी शासकीय लेखा प्रणालीत ठेवून खर्च न केलेल्या निधीवर नियंत्रण सुधारण्याच्या उद्देशाने शासनाने आभासी वैयक्तिक ठेव खाती सुरू केली. तथापि, प्रत्यक्षात, आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यामुळे प्रत्यक्ष वापराविना लोक लेख्यामध्ये निधी पडून राहण्याचे प्रमाण सातत्याने वाढले असून, वर्षअखेरीस निधी राखून ठेवण्याच्या प्रवृतीला प्रोत्साहन मिळाले आहे. अशी शिल्लक 31 मार्चच्या पुढे नेणे वित्तीय शिस्तीच्या मूलभूत तत्त्वांच्या विरोधात आहे. हे महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 495 च्या विरोधात देखील आहे, ज्यात वर्षाच्या शेवटी सर्व अखर्चित वैयक्तिक ठेव शिल्लक एकत्रित निधीत परत करणे आवश्यक आहे. 12 मार्च 2025 रोजी

आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांसाठी या नियमाचे पालन करण्यापासून सूट देणारा शासन ठराव महाराष्ट्र कोषागार नियम 1968 च्या तरतुदीचे उल्लंघन करणारा आहे आणि तो वैधानिक प्रक्रियेचा भंग करणारा आहे. वर्ष 2024-25 दरम्यान राज्य शासनाची महसुली तूट ₹ 29,994.76 कोटी होती, जर आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांमधील ₹ 20,993.06 कोटींची अखर्चित शिल्लक 31 मार्च 2025 रोजी राज्याच्या एकत्रित तिजोरीत परत आणली असती, तर महसुली तूट ₹ 9,001.70 कोटी असती. अशा प्रकारे, 31 मार्च 2025 नंतर आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांत रक्कम ठेवल्याने महसुली तूट ₹ 20,993.06 कोटीनी वाढली.

- 31 मार्च 2025 पर्यंत 26 स्वायत्त संस्थांचे 74 वार्षिक लेखे लेखापरीक्षणासाठी भारताचे नियंत्रक व लेखापरीक्षक यांच्याकडे सादर करण्यासाठी प्रलंबित होते. लेखे सादर करण्यास आणि ते राज्य विधिमंडळात प्रस्तुत करण्यास झालेल्या प्रचंड विलंबामुळे ज्या संस्थांमध्ये शासनाने गुंतवणूक केली आहे त्या संस्थांच्या कामकाजाची विधिमंडळाने छाननी करण्यास विलंब केला.

3.16 चांगला प्रघात

- 2024-25 या वर्षात, प्रधान शीर्ष 8449-इतर ठेवी-123- राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यास ठेव अंतर्गत ₹ 63.51 कोटी जमा करण्यात आले. राज्य शासनाने मागील ₹ 28.13 कोटींची शिल्लक रकमेसह ₹ 91.64 कोटी राष्ट्रीय खनिज अन्वेषण न्यासाकडे हस्तांतरित केले.

3.17 शिफारशी

i. संपूर्ण पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी सार्वजनिक उपक्रम प्राधिकरण, विशेष उद्देश उपक्रम आणि इतर संस्थांद्वारे उभारलेल्या कर्जासह सर्व कर्ज कलम 266 आणि वित्तीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन निकषांनुसार अर्थसंकल्पात आणले जाईल याची राज्य शासनाने सुनिश्चिती करावी. वित्तीय जबाबदारी आणि अंदाजपत्रक व्यवस्थापन कायद्यांतर्गत स्पष्टपणे परवानगी असलेल्या प्रकरणांचा अपवाद वगळता, अर्थसंकल्पाबाह्य कर्जावरील अवलंबित्व कमी करण्यासाठी आणि अखेरीस दूर करण्यासाठी एक स्पष्ट आराखडा विकसित करावा.

ii. राज्य शासनाने उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यासाठी कालमर्यादेचे काटेकोरपणे पालन करणे अनिवार्य करणे आवश्यक असून विभाग आणि आहरण आणि संवितरण अधिकारी स्तरावर झालेल्या विलंबासाठी जबाबदारी निश्चित करावी.

iii. विभागांना निर्धारित कालावधीत तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर करणे बंधनकारक करणे आवश्यक आहे आणि आकस्मिक देयके प्रलंबित असलेल्या आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांद्वारे कोणतीही नवीन संक्षिप्त आकस्मिक देयके काढण्यास परवानगी दिली जाणार नाही याची खात्री करणे आवश्यक आहे.

वित्त विभागाने मार्चमध्ये आकस्मिक देयके काढण्यावर निर्बंध घालण्याच्या सूचना जारी कराव्या.

iv. शासनाने आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांच्या कामकाजाचा आढावा घेऊन आभासी वैयक्तिक ठेव खात्यांच्या चौकटीत राखून ठेवलेल्या निधीसह वर्षअखेर खर्च न केलेली शिल्लक एकत्रित निधीमध्ये जमा केला जातो याची खात्री करावी, जेणेकरून लेखे वास्तविक खर्च प्रतिबिंबित करतील आणि महाराष्ट्र कोषागार नियम आणि चांगल्या अर्थसंकल्पीय पद्धतींचे पालन होईल.

v. वित्तीय वर्षाच्या अखेरीस खर्च न केलेली सर्व शिल्लक अनिवार्य रक्कम शासकीय खात्यात हस्तांतरित करणे सुनिश्चित करून शासकीय निधी कोषागार आणि विभागीय देखरेख मजबूत करून आहरण आणि संवितरण अधिकारी-संचालित बँक खात्यांमध्ये शासकीय निधी ठेवण्यास मनाई करणे आवश्यक आहे.

(डी. जयशंकर)
प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I,
महाराष्ट्र, मुंबई

मुंबई
दिनांक: 23 एप्रिल 2026

प्रतिहस्ताक्षरीत

(के. संजय मूर्ती)
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली
दिनांक: 30 एप्रिल 2026

परिशिष्टे

परिशिष्ट - 1.1

(संदर्भ: परिच्छेद 1.2.1, 1.2.2, 1.2.4, 1.2.4.1, 1.2.4.2, 1.5.1 ; पृष्ठ 11, 25, 28, 29, 36, 47)

राज्य शासनाच्या वित्तव्यवस्थेवरील विदाची समय मालिका

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
भाग अ : जमा										
1. महसुली जमा	**185035.68**	**204693.14**	**243215.79**	**278996.27**	**283189.58**	**269467.91**	**333311.57**	**405677.93**	**430596.46**	**481906.43**
(i) कर महसूल (स्वत:चा)	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57	164254.98	220927.13	277486.31	302343.37	344998.50
राज्य वस्तू आणि सेवा कर	0.00	0.00	50063.00	82352.32	82601.59	69948.56	97304.89	121255.55	141978.59	163150.99
कृषी उत्पन्नावरील कर	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.01	0.00	0.00	0.04
विक्री, व्यापार इत्यादींवरील कर.	69660.82	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	45924.13	54568.18	53380.47	58935.94
राज्य उत्पादन शुल्क	12469.56	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	17220.71	21507.02	23322.35	25465.95
वाहनांवरील कर	6017.19	6741.21	8665.38	8613.19	8467.20	6655.12	9080.16	11740.42	12969.32	14714.57
मुद्रांक व नोंदणी शुल्क	21766.99	21011.83	26441.82	28545.05	28706.55	25427.71	35593.58	45285.66	50824.48	59149.91
जमीन महसूल	1748.31	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	3064.66	2431.41	2689.76	3855.49
माल व प्रवासी कर	1582.13	1876.71	984.01	837.05	773.39	13.30	393.53	1582.11	498.14	846.93
इतर कर	13363.11	11725.10	11124.64	13955.21	13030.41	11898.49	12345.46	19115.96	16680.26	18878.68
(ii) करेतर महसूल	13423.01	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70	16776.41	20857.94	22284.38
(iii) केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	28105.95	33714.90	37219.19	42054.21	36219.64	36504.01	54318.06	60000.97	71349.75	81292.84
(iv) केंद्र सरकारकडून सहाय्यक अनुदाने	16898.61	21652.58	21822.93	33662.12	43725.37	52733.46	38759.68	51414.24	36045.40	33330.71
2. संकीर्ण भांडवली जमा	**16.89**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**
3. कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	**865.11**	**1745.58**	**1778.01**	**1604.29**	**1614.87**	**1612.35**	**1178.88**	**642.62**	**742.20**	**694.39**
4. एकूण महसूल व ऋणेतर भांडवली जमा (1 + 2 + 3)	**185917.68**	**206438.72**	**245431.57**	**280600.56**	**284804.45**	**271080.26**	**334490.45**	**406320.55**	**431338.66**	**482600.82**
5. लोक ऋण जमा	**37976.41**	**48336.49**	**49669.50**	**26025.22**	**57153.41**	**118515.91**	**90586.61**	**94702.09**	**125987.52**	**143634.91**

परिशिष्ट–1.1 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
देशांतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळून)	33377.69	47709.67	49501.68	25686.29	54459.30	72360.25	71863.03	77336.95	115174.67	130848.61
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	4014.78	0.00	0.00	0.00	1757.61	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
केंद्र सरकारकडून[1] प्राप्त झालेली कर्जे व अग्रिमे	583.94	626.82	167.82	338.93	936.50	14996.40	18625.15	10235.89	10646.00	12786.30
6.आकस्मिक निधीतून विनियोजन	**2962.00**	**0.00**	**0.00**	**1528.00**	**7350.00**	**11500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
7. एकत्रित निधीमध्ये एकूण जमा (4+5+6)	**226856.10**	**254775.21**	**294663.30**	**306625.78**	**341957.86**	**389596.17**	**425077.06**	**501022.64**	**557326.18**	**626235.73**
8.आकस्मिक निधी जमा	**962.00**	**0.00**	**0.00**	**3528.00**	**15350.00**	**10500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
9 लोक लेखे जमा	**72747.20**	**82466.49**	**81876.99**	**90664.57**	**119634.33**	**88531.23**	**119376.52**	**143466.93**	**136495.89**	**209585.92**
10. राज्याची एकूण जमा (7+8+9)	**297603.29**	**337241.70**	**376540.29**	**400818.35**	**476942.19**	**488627.40**	**544453.58**	**644689.57**	**693822.07**	**835821.65**
भाग बः खर्च										
11. महसुली खर्च	**190374.05**	**213228.73**	**241571.07**	**267021.67**	**300305.21**	**310609.76**	**349685.89**	**407614.40**	**444350.46**	**511901.19**
योजना	36056.4	42088.59	-	-	-	-	-	-	-	-
वचनबद्ध	154317.65	171140.14	-	-	-	-	-	-	-	-
सर्वसामान्य सेवा (व्याज प्रदानांसहित)	64369.76	71609.42	78534.78	84764.50	100050.28	103853.75	121745.32	130590.81	139874.71	154221.72
सामाजिक सेवा	82317.23	90281.99	93054.30	109390.99	122947.33	122023.44	142523.26	163329.16	189224.05	226084.95
आर्थिक सेवा	38051.97	43842.54	54189.03	52758.97	56043.43	64336.19	59454.77	80819.94	83363.03	95814.50
सहाय्यक अनुदान व अंशदान	5635.09	7494.78	15792.96	20107.21	21264.17	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
12. भांडवली खर्च	**22793.15**	**25549.26**	**26842.18**	**35049.05**	**36415.57**	**29686.70**	**46670.39**	**61643.61**	**72573.40**	**82773.32**
योजना	20165.05	20348.37	-	-	-	-	-	-	-	-

[1] भारताच्या रिझर्व्ह बँकेकडून मिळालेली अर्थोपाय अग्रिमे समाविष्ट

परिशिष्ट–1.1 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
वचनबद्ध	2628.11	5200.9	-	-	-	-	-	-	-	-
सर्वसामान्य सेवा	1259.28	1548.23	1047.80	1533.27	1250.45	1496.39	2681.21	3526.56	5579.89	5269.24
सामाजिक सेवा	2584.21	3266.51	2268.45	4341.15	4288.07	3593.24	4082.09	9134.20	15243.68	16781.30
आर्थिक सेवा	18949.66	20734.52	23525.93	29174.63	30877.05	24597.07	39907.09	48982.85	51749.83	60722.78
13. कर्जे व अग्रिमांचे संवितरण	**1114.63**	**6277.21**	**979.29**	**1545.17**	**1969.86**	**2341.85**	**2436.03**	**4664.41**	**4974.16**	**12135.05**
14. एकूण खर्च (11+12+13)	**214281.83**	**245055.20**	**269392.54**	**303615.89**	**338690.64**	**342638.31**	**398792.31**	**473922.42**	**521898.02**	**606809.56**
15. लोक ऋणाची परतफेड	**10043.10**	**11886.89**	**17376.17**	**25116.50**	**24625.85**	**57586.54**	**36033.09**	**44795.04**	**40816.83**	**41805.78**
देशांतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष वगळून)	4837.22	5839.36	11251.35	18880.76	21848.99	25456.27	34819.66	36634.32	38102.46	40440.17
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	4301.26	5077.98	5176.23	5309.46	1757.61	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
केंद्र शासनाकडून कर्जे व अग्रिमे	904.62	969.55	948.59	926.28	1019.25	971.01	1115.00	1031.47	2547.52	1365.61
16. आकस्मिक निधीत विनियोजन	**962.00**	**0.00**	**0.00**	**3528.00**	**16350.00**	**1500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
17. एकत्रित निधीतून एकूण संवितरण (14+15+16)	**225286.93**	**256942.09**	**286768.71**	**332260.39**	**379666.49**	**401724.85**	**434825.40**	**518917.46**	**562714.85**	**648615.34**
18. आकस्मिक निधीतून संवितरण	**2962.00**	**0.00**	**0.00**	**1528.00**	**16350.00**	**11500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
19. लोक लेखे संवितरण	**66412.16**	**67102.50**	**70490.24**	**89757.51**	**100329.25**	**74787.55**	**100533.18**	**121973.69**	**123351.19**	**179264.73**
20. राज्याकडून एकूण संवितरण (17+18+19)	**294661.09**	**324044.59**	**357258.95**	**423545.90**	**496345.74**	**488012.40**	**535358.58**	**641091.15**	**686066.04**	**827880.07**
भाग क: तूट										
21. महसुली तूट (-)/ आधिक्य (+) (1-11)	**-5338.37**	**-8535.59**	**1644.72**	**11974.60**	**-17115.63**	**-41141.85**	**-16374.32**	**-1936.47**	**-13754**	**-29994.76**
22. राजकोषीय तूट (-)/ आधिक्य (+) (4-14)	**-28364.15**	**-38616.48**	**-24398.74**	**-23015.33**	**-53886.19**	**-71558.05**	**-64301.86**	**-67601.87**	**-90559.36**	**-124208.74**
23. प्राथमिक तूट (-)/ आधिक्य (+) (22+24)	**-2592.74**	**-10084.56**	**8619.69**	**11005.92**	**-20325.46**	**-34588.28**	**-24143.82**	**-25912.71**	**-44907.45**	**-70753.63**

परिशिष्ट–1.1 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
भाग ङः इतर माहिती										
24. व्याज प्रदाने (महसुली खर्चामध्ये समाविष्ट)	25771.41	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77	40158.04	41689.16	45651.91	53455.11
25. स्थानिक संस्था इत्यादिंना वित्तीय सहाय्य	82101.00	96839.00	101644.00	122563.00	134204.89	133781.27	154772.86	187789.89	204868.86	243026.14
26. अर्थोपाय अग्रिमे/अधिकर्षाचा लाभ घेतला (दिवस)										
अर्थोपायाचा लाभ घेतला (दिवस)	Nil	Nil	8	0	Nil	Nil	1	Nil	Nil	Nil
अधिकर्षाचा लाभ घेतला (दिवस)	Nil	Nil	Nil	0	91	91	0	91	91	91
27. अर्थोपाय अग्रिमे/ अधिकर्ष यावरील व्याज	-	-	1.13	0	0.35	15.74	0.01	1.55	0.02	0
28. स्थूल राज्य उत्पन्न	1966225	2198185	2352782	2528854	2656806	2610651	3143821+++	3641543++	4055847+	4531518$
29. प्रलंबित राजकोषीय दायित्व (वर्ष-अखेर)	351341.29	395857.58	432414.92	436781.94	479899.14	536199.46[2]	580535.90[3]	634994.37[4]	732501.59[5]	859097.13

2 यामध्ये वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या कमतरतेच्या बदल्यात भारत सरकारकडून सलग ₹ 11,977 कोटींचे कर्ज समाविष्ट आहे, जे राज्य शासनाने स्वतःच्या संसाधनांमधून परत करायचे नाही.

3 यामध्ये वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या कमतरतेच्या बदल्यात भारत सरकारकडून सलग कर्ज म्हणून ₹ 25,759.36 कोटी (2020-21 मध्ये मिळालेले ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 मध्ये मिळालेले ₹ 13,782.36 कोटी) वगळण्यात आले आहेत, जे राज्य शासनाने स्वतःच्या संसाधनांमधून परत करायचे नाहीत.

4 यामध्ये वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या कमतरतेच्या बदल्यात भारत सरकारकडून सलग कर्ज म्हणून ₹ 25,759.36 कोटी (2020-21 मध्ये मिळालेले ₹ 11,977 कोटी आणि 2021-22 मध्ये मिळालेले ₹ 13,782.36 कोटी) वगळण्यात आले आहेत, जे राज्य शासनाने स्वतःच्या संसाधनांमधून परत करायचे नाहीत.

5 यामध्ये वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या कमतरतेच्या बदल्यात भारत शासनाकडून घेतलेले ₹ 17,777,19 कोटींचे सलग कर्ज वगळण्यात आले आहे, जे राज्य शासनाने स्वतःच्या संसाधनांमधून परत करायचे नाही. 2024-25 मध्ये ₹ 25,759.36 कोटींच्या सलग कर्जाची थकबाकी ₹ 17,777,19 कोटींवर आली आहे, जी 2024-25 च्या वित्त खात्यात समायोजित करण्यात आली होती (प्रो-फॉर्मा सुधारणा).

निम्न पूर्णांकन

$ आगाऊ अंदाज; + प्रथम सुधारित अंदाज; ++ द्वितीय सुधारित अंदाज; +++ तृतीय सुधारित अंदाज

परिशिष्ट-1.1 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
30. प्रलंबित हमी (वर्ष-अखेर) (व्याजासहित)	7234.57	7305.77	26657.7	25134.86	41279.47	41775.48	51263.35	49632.84	85896.94	129458.45
31. कमाल रक्कमेची हमी (वर्ष-अखेर)	32247.11	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46	81751.13	81751.13	120308.40	173351.41
भाग ई: राजकोषीय आरोग्य निदर्शक (टक्केवारी)										
I साधनसंपत्ती एकत्रीकरण										
स्वतःचा कर महसूल/देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	6.44	6.21	7.14	7.41	7.11	6.29	7.03	7.62	7.45	7.61
स्वतःचा करेतर महसूल/देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	0.68	0.58	0.69	0.63	0.54	0.61	0.61	0.46	0.51	0.49
स्वतःचा महसूल/देशांतर्गत स्थूल राज्य उत्पन्न	7.12	6.79	7.83	8.04	7.65	6.90	7.64	8.08	7.97	8.11
स्वतःचा महसूल / एकूण खर्च	65.35	60.94	68.37	66.95	60.01	52.60	60.24	62.09	61.93	60.53
II खर्चाचे व्यवस्थापन										
एकूण खर्च / स्थूल राज्य उत्पन्न	10.90	11.15	11.45	12.01	12.75	13.12	12.68	13.01	12.87	13.39
एकूण खर्च / महसुली जमा	115.81	119.72	110.76	108.82	119.60	127.15	119.65	116.82	121.20	125.92
महसुली खर्च/एकूण खर्च	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67	90.65	87.69	86.01	85.14	84.36
सामाजिक व आर्थिक सेवांवरील खर्च/एकूण खर्च	66.22	64.53	64.23	64.45	63.23	62.62	61.68	63.78	65.07	65.82
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	10.64	10.43	9.96	11.54	10.75	8.66	11.70	13.01	13.91	13.64
भांडवली खर्च / स्थूल राज्य उत्पन्न	1.16	1.16	1.14	1.39	1.37	1.14	1.48	1.69	1.79	1.83
III राजकोषीय असमतोलांचे व्यवस्थापन										
महसुली तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	-0.27	-0.39	0.07	0.47	-0.64	-1.58	-0.52	-0.05	-0.34	-0.66
राजकोषीय तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	-1.44	-1.76	-1.04	-0.91	-2.03	-2.74	-2.05	-1.86	-2.23	-2.74
प्राथमिक तूट /स्थूल राज्य उत्पन्न	-0.13	-0.46	0.37	0.44	-0.77	-1.32	-0.77	-0.71	-1.11	-1.56

परिशिष्ट-1.1 (समाप्त)

(₹ कोटीत)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
IV कर्जाची शाश्वतता										
प्रलंबित दायित्वे/स्थूल राज्य उत्पन्न	17.87	18.01	18.38	17.27	18.06	20.54	18.47	17.44	18.06	18.96
व्याज देयके/महसुली जमा	13.93	13.94	13.58	12.19	11.85	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09

कंसातील आकडे प्रत्येक उप-शीर्षाची एकूण टक्केवारी (पूर्णांकित) दर्शवतात.

#निम्न पूर्णांकन

परिशिष्ट - 1.2

(संदर्भ परिच्छेद; 1.1.4, 1.2.4.1, 1.2.4.2 ; पृष्ठ 8, 30, 37)

2024-25 या वर्षासाठीच्या जमा आणि संवितरणाचा सारांश

(₹ कोटीत)

2023-24	जमा	2024-25	2023-24	संवितरण	2024-25		
					वचनबद्ध	योजना	एकूण
विभाग अ: महसूल							
430596	**I. महसुली जमा**	**481906**	**444350**	**II. महसुली खर्च**	**328988**	**182913**	**511901**
302343	कर महसूल	344999	**139875**	**सर्वसामान्य सेवा**	**151930**	**2292**	**154222**
	-		**189224**	**सामाजिक सेवा**	**110006**	**116079**	**226085**
20858	करेतर महसूल	22284	91648	शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	79657	10262	89919
	-		20179	आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण	13866	10720	24586
71350	केंद्रीय करात राज्याचा हिस्सा	81293	29521	पाणी पुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि शहरविकास	5266	18892	24158
	-		247	माहिती व प्रसारण	125	261	386
0	योजनेतर अनुदाने	0	22872	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	244	24698	24941
0	राज्य योजनांसाठी अनुदान	0	1593	कामगार व कामगार कल्याण	1847	746	2592
	-		22902	समाज कल्याण व पोषण	8858	50406	59264
0	केंद्र आणि केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदान	0	263	इतर	143	95	238
	-		**83363**	**आर्थिक सेवा**	**33431**	**62383**	**95814**
17700	केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठी अनुदान	22192	31015	कृषी आणि संलग्न उपक्रम	17274	16695	33969
	-		14924	ग्रामीण विकास	3317	15707	19024

परिशिष्ट -1.2 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

2023-24	जमा	2024-25	2023-24	संवितरण	2024-25		
					वचनबद्ध	योजना	एकूण
8841	वित्त आयोग अनुदान	7518	1	विशेष क्षेत्र उपक्रम	1	0	1
	-		2388	सिंचन व पूर नियंत्रण	1777	714	2492
9505	राज्यांना इतर हस्तांतरण/अनुदान	3621	13485	ऊर्जा	53	19840	19893
	-		7304	उद्योग व खनिजे	5875	784	6659
	-		10648	वाहतूक	4615	4897	9512
	-		972	विज्ञान, तंत्रज्ञान व पर्यावरण	0	1120	1120
	-		2626	सर्वसामान्य आर्थिक सेवा	518	2625	3144
	-		**31889**	**सहायक अनुदाने व अंशदाने**	**33621**	**2159**	**35780**
13754	**II. महसुली तूट पुढे नेली**	**29995**	**0**	**II. महसुली अधिशेष पुढे नेला**			**0**
विभाग ब : भांडवल							
81491	**III. कायमस्वरूपी अग्रिमे आणि रोख शिल्लक गुंतवणूक समाविष्ट असलेली आरंभीची रोख शिल्लक**	**89247**	**0**	**III. आरंभीचे भारतीय रिझर्व्ह बँकेकडून अधिकर्ष**			**0**
0	**IV. विविध भांडवली जमा**	**0**	**72573**	**IV. भांडवली खर्च**			**82773**
	-		**5580**	**सर्वसामान्य सेवा**	**162**	**5107**	**5269**
	-		**15244**	**सामाजिक सेवा**	**2018**	**14763**	**16781**
	-		468	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती	0	511	511
	-		3961	आरोग्य व कुटुंब कल्याण	0	5294	5294
	-		8430	पाणीपुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण व शहरी विकास	2017	6861	8877

परिशिष्ट-1.2 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

2023-24	जमा	2024-25	2023-24	संवितरण	2024-25		
					वचनबद्ध	योजना	एकूण
	-		0	माहिती व प्रसारण	0	0	0
	-		1677	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	0	1443	1443
	-		227	समाज कल्याण व पोषण	1	147	148
	-		481	इतर	0	508	508
	-		**51750**	**आर्थिक सेवा**	**6789**	**53934**	**60723**
	-		5002	कृषी आणि संलग्न उपक्रम	3322	5080	8402
	-		2744	ग्रामीण विकास	0	1774	1774
	-		131	विशेष क्षेत्र कार्यक्रम	0	169	169
	-		14921	सिंचन व पूर नियंत्रण	1009	15769	16778
	-		1456	ऊर्जा	0	172	172
	-		57	उद्योग आणि खनिजे	0	41	41
	-		27189	वाहतूक	2457	30507	32964
	-		0	विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण	0	0	0
	-		251	सामान्य आर्थिक सेवा	0	423	423
742	**V. कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली**	**694**	**4974**	**V. कर्जे आणि अग्रिमांचे संवितरण**			**12125**
203	ऊर्जा प्रकल्पांसाठी	14	1023	ऊर्जा प्रकल्पांसाठी			990

परिशिष्ट-1.2 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

2023-24	जमा	2024-25	2023-24	संवितरण	2024-25		
					वचनबद्ध	योजना	एकूण
417	शासकीय कर्मचाऱ्यांना	462	833	शासकीय कर्मचाऱ्यांना			990
122	इतरांकडून	219	3118	इतरांना			10145
-	**VI. महसूल अधिशेष कमी केला**	**-**	**13754**	**VI. महसुली तूट कमी केली**			**29995**
125988	**VII. लोक ऋण जमा**	**143635**	**40817**	**VII. लोक ऋणाची परतफेड**			**41806**
0	बाह्य कर्ज	0	0	बाह्य कर्ज			0
115175	देशांतर्गत ऋण अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळून	130849	38102	देशांतर्गत ऋण अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळून			40440
167	अर्थोपाय व अग्रिमे अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	0	167	अर्थोपाय व अग्रिमे अंतर्गत निव्वळ व्यवहार			0
0	अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	0	0	अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार			0
10646	केंद्र सरकारकडून कर्जे व अग्रिम	12786	2548	केंद्र सरकारकडून कर्जे व अग्रिमांची परतफेड			1366
0	**VIII. आकस्मिक निधीचे विनियोजन**	**0**	**0**	**VIII. आकस्मिक निधीसाठी विनियोजन**			**0**
0	**IX. आकस्मिक निधीमध्ये हस्तांतरित केलेली रक्कम**	**0**	**0**	**IX. आकस्मिक निधीतून होणारा खर्च**			**0**
136496	**X. लोक लेखे जमा**	**209586**	**123351**	**X. लोक लेखे संवितरण**			**179265**
5818	अल्प बचती व भविष्य निर्वाह निधी	5770	5291	अल्प बचती व भविष्य निर्वाह निधी			5407

परिशिष्ट-1.2 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

2023-24	जमा	2024-25	2023-24	संवितरण	2024-25		
					वचनबद्ध	योजना	एकूण
13838	राखीव निधी	14263	4053	राखीव निधी			5729
-7415	निलंबने व संकीर्ण	-5152	-558	निलंबने व संकीर्ण			42
55151	वित्तप्रेषण	60376	55540	वित्तप्रेषण			57360
69104	ठेवी व अग्रिम	134329	59025	ठेवी व अग्रिम			110728
0	**XI. भारतीय रिजर्व बँकेकडून अंतिम अधिकर्ष**	**0**	**89247**	**XI. अखेरची रोख शिल्लक**			**97188**
			66	कोषागारांमधील रोख रक्कम व स्थानिक वित्तप्रेषण			66
			-3154	भारतीय रिजर्व बँकेतील ठेवी			423
			69113	स्थायी अग्रिमांसह विभागीय रोख शिल्लक			77058
			23222	रोख शिल्लक गुंतवणूक			19641
789067	**एकूण**	**955063**	**789067**	**एकूण**			**955063**

स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे

परिशिष्ट - 1.3

(संदर्भ: परिच्छेद 1.1.5; पृष्ठ 9)

31 मार्च 2025 रोजी महाराष्ट्र शासनाची वित्तीय सारांशित स्थिती

(₹ कोटीत)

31 मार्च 2024 रोजी		**31 मार्च 2025 रोजी**
	दायित्वे	
562854	**देशांतर्गत ऋण**	**653263**
502792	बाजार कर्जे	593710
0	91 दिवसांवरील विशेष आहरण सुविधा	0
2	नुकसानभरपाई आणि इतर बंधपत्रे	4
26088	वित्तीय संस्थांकडून कर्जे	30058
33232	राष्ट्रीय अल्प बचत निधींना दिलेले विशेष तारण/जामीन	27851
740	इतर कर्जे	1640
47276	**केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेली कर्जे व अग्रिमे**	**58697**
16	योजनेतर कर्जे	11
2362	राज्य/संघ राज्यक्षेत्राकरिता योजनांसाठी कर्जे	1887
44891	राज्यांकरिता/विधानमंडळ असलेल्या संघराज्य क्षेत्रांकरिता इतर कर्जे	56792
7	इतर कर्जे (1984-85 पूर्वीची कर्जे)	7
150	**आकस्मिक निधी**	**150**
30260	अल्पबचती, भविष्यनिर्वाह निधी, इत्यादी	**30623**
95598	ठेवी	**119200**
83180	राखीव निधी	**91715**
23805	निलंबन व संकीर्ण शिल्लक रकमा	**18611**
1250	**वित्तप्रेषण शिल्लक**	**4266**
0	**विविध भांडवली जमा**	**0**
0	**खर्चापेक्षा जमा रकमांचे संचयी आधिक्य**	**0**
844374	**एकूण**	**976525**
	मत्ता	
569572	**भांडवली खर्च**	**652346**
228946	कंपन्या, महामंडळे, इत्यादींच्या समभागांतील गुंतवणुका	251170
340626	इतर भांडवली खर्च	401176
36341	कर्जे आणि अग्रिमे	**47782**
7132	वीज प्रकल्पांसाठी कर्जे	8108
25809	इतर विकासासाठी कर्जे	35745

परिशिष्ट - 1.3 (समाप्त) (₹ कोटीत)		
31 मार्च 2024 रोजी		**31 मार्च 2025 रोजी**
3401	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे आणि विविध कर्जे	3929
7	**विभागीय अधिकाऱ्यांकडील अग्रिम**	**8**
0	**वित्तप्रेषण शिल्लक रकमा**	**0**
0	**निलंबन व संकीर्ण शिल्लक रकमा**	**0**
89247	**रोख रकमा**	**97188**
66	कोषागारातील रोख रक्कम	66
-3154	भारतीय रिझर्व्ह बँकेतील ठेवी	423
223	विभागीय रोख शिल्लक स्थायी अग्रधनसह	434
0	सुरक्षा ठेवी	0
68890	राखीव निधीतील गुंतवणूक	76624
23222	रोख शिल्लक गुंतवणूक	19641
149207	**शासकीय खात्यातील तूट**	**179201**
0	(i) चालू वर्षातील कमी महसूल अधिशेष	0
0	(ii) आकस्मिक निधीसाठी विनियोजन	0
149207	वर्षाच्या आरंभीची संचित तूट	179201
0	आकस्मिक निधी	**0**
844374	**एकूण**	**976525**
स्रोत: 2024-25 चे वित्त लेखे		

परिशिष्ट - 1.4

(संदर्भ: परिच्छेद; 1.1.5 पृष्ठ 10)

राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य

गुणोत्तर	2022-23			2023-24			2024-25		
	अखिल भारत	सामान्य राज्ये	महाराष्ट्र	अखिल भारत	सामान्य राज्ये	महाराष्ट्र	अखिल भारत	सामान्य राज्ये	महाराष्ट्र
एकूण खर्च / स्थूल राज्य उत्पन्न	16.46	15.82	13.01	16.15	15.72	12.87	15.78	15.37	13.39
महसुली खर्च / एकूण खर्च	84.7	84.78	86.01	83.25	83.36	85.14	83.41	83.67	84.36
भांडवली खर्च / एकूण खर्च	15.26	15.22	13.99	16.75	16.64	14.86	16.59	16.33	15.64
एकुण जमा / स्थूल राज्य उत्पन्न	18.68	17.92	17.70	18.82	18.33	17.11	18.14	17.67	18.44
महसुली जमा / एकूण जमा	73.05	73.04	80.97	69.55	69.26	77.26	68.85	68.73	76.95
भांडवली खर्च / एकूण जमा	26.95	26.96	19.03	30.45	30.74	22.74	31.15	31.27	23.05
सामाजिक क्षेत्र खर्च/एकूण खर्च	38.17	38.11	37.03	37.86	37.86	39.66	39.00	39.11	41.08
आर्थिक क्षेत्र खर्च/ एकूण खर्च	28.76	29.17	27.58	29.81	30.15	26.20	28.68	28.92	26.57

वित्तीय माहिती	2022-23 to 2023-24 प्रगती			2023-24 to 2024-25 प्रगती		
	अखिल भारत	सामान्य राज्यांची सरासरी	महाराष्ट्र	अखिल भारत	सामान्य राज्यांची सरासरी	महाराष्ट्र
महसुली जमा	7.9	8.19	6.14	6.8	7.04	11.92
कर महसूल	10.7	10.58	8.96	8.1	8.12	14.11
करेतर महसूल	14	14.64	24.33	6	6.04	6.84
केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	19.1	19.11	18.91	13.9	13.85	13.94
केंद्र शासनाकडून सहाय्यक अनुदान	-18.8	-21.89	-29.89	-14.5	-15.22	-7.53
एकूण जमा	13.6	14.08	7.62	7.9	7.87	20.47
महसुली खर्च	8.3	8.97	9.01	9.6	9.87	15.2
भांडवली खर्च	19.7	21.11	16.95	8.4	7.44	22.39

वित्तीय माहिती	2022-23 to 2023-24 प्रगती			2023-24 to 2024-25 प्रगती		
	अखिल भारत	सामान्य राज्यांची सरासरी	महाराष्ट्र	अखिल भारत	सामान्य राज्यांची सरासरी	महाराष्ट्र
कर्जे व अग्रिमांचे संवितरण	-29	-18.31	6.64	32.5	32.21	143.96
एकूण खर्च	10	10.82	10.12	9.4	9.46	16.27
शिक्षणावर महसूल खर्च	4.9	5.11	11.95	7.4	7.5	-1.42
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याणावर महसुली खर्च	8.6	10.34	8.12	12.1	12.51	21.84
वेतन व मजुरी यावरील महसुली खर्च	6.9	7.52	7.78	5.3	5.48	2.33
निवृत्तीवेतनावर महसुली खर्च	5.9	6.27	3.71	7.8	7.76	2.94
अर्थसहाय्यावर महसुली खर्च	8.4	8.61	11.34	30.3	30.25	16.72

स्त्रोतः संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे

परिशिष्ट - 2.1 *(संदर्भः परिच्छेद 2.1, पृष्ठः 71)* **अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्त्वाच्या संज्ञांची शब्दावली**	
1	**वर्षाचे 'लेखे' किंवा 'प्रत्यक्ष'**- 1 एप्रिल रोजी सुरू होणाऱ्या आणि पुढील वर्षाच्या 31 मार्च रोजी संपणाऱ्या आर्थिक वर्षातील जमा आणि संवितरणाच्या रकमा ज्या अंतिमतः लेखांकन प्राधिकाऱ्याच्या पुस्तकांमध्ये (नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षा केल्याप्रमाणे) नोंदवल्या गेल्या आहेत. तात्पुरत्या लेख्यांचा संदर्भ लेखापरीक्षण न झालेल्या लेख्यांशी आहे.
2	**योजनेचे 'प्रशासकीय मान्यता' प्रस्ताव किंवा कार्य**- सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे खर्च करण्याच्या प्रयोजनाकरिता औपचारिक स्वीकृति. अर्थसंकल्पात निधीच्या तरतुदीनुसार कार्याकरिता आर्थिक मंजुरी म्हणून प्रशासकीय मान्यता जारी केली आहे त्या विशिष्ट वर्षाकरिता उपयोगात आणली जाते.
3	**'वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र'**- याला अर्थसंकल्प म्हणून सुद्धा संबोधले जाते, प्रत्येक वित्तीय वर्षाकरिता केंद्र/राज्य शासनाचे अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरणपत्र, जे संसद/राज्य विधिमंडळ यांचे समक्ष ठेवले जाते.
4	**'विनियोजन'**- विनियोजनाच्या विविध प्राथमिक घटकातंर्गत संसद/विधीमंडळ यांचेद्वारे प्राधिकृत रक्कम अथवा त्याचा काही भाग संवितरण अधिकाऱ्याच्या ताब्यात असतो.
5	**'भारित खर्च'**-संविधानाच्या तरतुदी अंतर्गत जो खर्च विधीमंडळासमक्ष दत्तमत म्हणून प्रस्तुत केला जात नाही.
6	**'भारत/राज्याचा एकत्रित निधी'**- संघ/राज्य शासनाचा संपूर्ण महसूल, त्या अनुषंगाने काढलेले कर्ज आणि कर्जाची परतफेड म्हणून प्राप्त झालेली रक्कम मिळून भारत/राज्याचा एकत्रित निधी तयार होतो. संविधानामध्ये प्रदान केलेल्या रितीनुसार आणि प्रयोजनाकरिता तसेच कायद्याच्या व्यतिरिक्त कोणतीही रक्कम या निधीमधून विनियोजित करता येऊ शकत नाही.
7	**'आकस्मिक निधी'**- हा अग्रधन स्वरूपातील रोखीचा अग्रिम आहे. आकस्मिक निधीचा उद्देश वर्षादरम्यान अकल्पित खर्च भागविण्याकरिता, ज्याची अधिकृतता संसद/राज्य विधिमंडळाद्वारे प्रलंबित आहे, त्या करिता कार्यकारी/शासनाला अग्रिमाचे प्रदान करण्याचा आहे. संसद/विधिमंडळ यांचेद्वारे पुरवणी मागण्या मंजुरी अनुसार आहरित रक्कम आकस्मिक निधीमध्ये परतफेड केली जाते.
8	**'नियंत्रक अधिकारी (अर्थसंकल्प)'**- म्हणजे असा अधिकारी ज्याला विभागाने खर्च करण्याच्या किंवा महसुलाच्या संकलनावर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी सोपविलेली असते. ह्या संज्ञेमध्ये विभागाचे प्रमुख आणि प्रशासक सुद्धा अंतर्भूत असतात.
9	**'आहरण आणि संवितरण अधिकारी'**- म्हणजे कार्यालयाचे प्रमुख किंवा अन्य इतर अधिकारी ज्याला राज्य शासनाच्या वित्त विभागाने देयके आहरित करणे आणि राज्य शासनाच्या वतीने प्रदान करण्याकरिता नियुक्त केले आहे. ह्या संज्ञेमध्ये कार्यालयाचे प्रमुख सुद्धा अंतर्भूत आहेत जिथे ते स्वतः असे कार्य करीत असतात.
10	**'अतिरिक्त अनुदान'**- अतिरिक्त अनुदान म्हणजे मूळ/पुरवणी अनुदानाद्वारे तरतुदीला परवानगी असलेल्या तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चाची रक्कम, ज्यासाठी संविधानाच्या अनुच्छेद 115/205 अंतर्गत अतिरिक्त अनुदानाला संसद/विधीमंडळ यांचेकडून नियमितीकरण प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
11	**'नवीन सेवा'**- संविधानाच्या अनुच्छेद 115(1)(अ)/205(1)(अ) मध्ये उपबंधित आहे की, नवीन सेवा म्हणजे नवीन धोरणात्मक निर्णयामुळे उद्भवलेला खर्च, जो पहिले संसद/राज्य विधीमंडळाला सूचित केला नव्हता, ज्यात नवीन क्रियाकलाप अथवा गुंतवणुकीचे नवीन रूप समाविष्ट आहे.
12	**'सेवेचे नवीन साधन'**- सेवेच्या नवीन साधनाचा अर्थ म्हणजे विद्यमान क्रियाकलापांच्या महत्त्वपूर्ण विस्तारामुळे होणारा तुलनेत मोठा खर्च.
13	**'लोक लेखा'**-म्हणजे संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) नुसार लोक लेखा. जमा आणि संवितरण जसे ठेव, राखीव निधी, वित्तप्रेषण इत्यादी जे एकत्रित निधीचा भाग होत नाही, ते लोक लेख्यात अंतर्भूत केले जातात. लोक लेख्यामधून संवितरण हे संसद/विधीमंडळाच्या मतांच्या अधीन नाही कारण पैसा भारताच्या/राज्याच्या एकत्रित निधीमधून काढला जात नाही.
14	**'पुनर्विनियोजन'**- म्हणजे विनियोजनाच्या एका घटकाची बचत ही दुसऱ्या घटकामध्ये समान अनुदान किंवा भारित विनियोजना अंतर्गत अतिरिक्त खर्च भागविण्याकरिता, सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे हस्तांतरित करणे.

परिशिष्ट - 2.1 (समाप्त)	
15	**'सुधारित अंदाज'**- म्हणजे आर्थिक वर्षाचे संभाव्य जमा किंवा खर्चाचे अंदाज जे अगोदर नोंदणी झालेल्या व्यवहारासंदर्भात आहे तसेच आधीच जारी केलेल्या आदेशांच्या संदर्भात उर्वरित वर्षाबद्दल असतील, त्या वर्षादरम्यान तयार केले जातात.
16	**'अनुदानाकरिता पुरवणी मागण्या'**- अनुदानाच्या पुरवणी मागण्या म्हणजे विधीमंडळासमोर ठेवलेल्या पुरवणी मागण्यांचे निवेदन, त्या वर्षाच्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रात अधिकृत केलेल्या आर्थिक वर्षाच्या आणि त्याहून अधिक खर्चाच्या आवश्यकतेच्या पुढील खर्चाची अंदाजे रक्कम दर्शविणे. पुरवणी मागणी प्रतिकात्मक (टोकन), तांत्रिक किंवा मूलभूत/रोख असू शकते.
17	**पुरवणी रोख** मूळ अंदाजपत्रकीय तरतुदीपेक्षा जास्त असते, परिणामी मागणी/अनुदानाच्या वाटपामध्ये वाढ होते. हा अंतिम उपाय म्हणून आणि यथायोग्य कार्यासक्ती याद्वारे प्राप्त केला पाहिजे. सध्या ही पद्धती शासनाने अनुसरली आहे.
18	प्रत्येक मागणीमध्ये चार विभाग असतात जसे, महसूल दत्तमत, महसूल भारीत, भांडवली दत्तमत, भांडवली भारीत. **तांत्रिक पुरवणी,** विधीमंडळाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर एका विभागाची बचत दुसऱ्या विभागात वापर करण्याची परवानगी असते.
19	**प्रतिकात्मक (टोकन) पुरवणी** हे अनुदानातील त्याच विभागात बचतीच्या वापराची परवानगी देते.
20	**'मुख्य शीर्ष'**- लेख्यांचे मुख्य शीर्ष म्हणजे राज्याच्या जमा आणि संवितरणाच्या नोंदी आणि वर्गीकरण करण्याकरिताचे प्रयोजन. मुख्य शीर्ष विशेषतः एकत्रित निधी अंतर्गत असते, जे सामान्यतः शासनाचे कार्य जसे कृषी, शिक्षा, आरोग्य इत्यादिशी संलग्न असते.
21	**'उप मुख्य शीर्ष'**- उप मुख्य शीर्ष म्हणजे जेव्हा गौण शीर्ष असंख्य असतात आणि सहजपणे अशा दरम्यानचे शीर्ष एकत्रितपणे गटबद्ध केले जाऊ शकतात, तेव्हा मुख्य शीर्ष आणि त्याखालील गौण शीर्ष यांच्या दरम्यान ओळखले जाणारे एक दुय्यम शीर्ष.
22	**'गौण शीर्ष'**- म्हणजे मुख्य शीर्ष किंवा उप मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष. गौण शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष म्हणून ओळखले जाते, जे मुख्य शीर्षाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी हाती घेतलेल्या कार्यक्रमाचे प्रतिनिधित्व करते.
23	**'उप शीर्ष'**- म्हणजे लेख्याचे घटक जे गौण शीर्षालगतचे दुय्यम शीर्ष जे साधारणतः गौण शीर्ष किंवा कार्यक्रमाअंतर्गत योजना किंवा संघटनेला दर्शविते.
24	**'मुख्य काम'**- म्हणजे मूळ काम, अंदाजित किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत जी शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त
25	**'गौण कामे'**- म्हणजे मूळ काम, ज्यामधे विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही जे शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त नाही
26	**'सुधारित अनुदान किंवा विनियोजन'**- विनियोजनामधील कोणत्याही उप-शीर्षाला नियत केलेली एकूण रक्कम जी पुनर्विनियोजनानंतर लागू होते किंवा सक्षम प्राधिकारीद्वारे अतिरिक्त किंवा पुरवणी अनुदानाला मंजुरी.

परिशिष्ट - 2.2

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.1(ब); पृष्ठ: 78)

नियमितीकरण न केलेला अतिरिक्त खर्च

(₹ कोटीत)

वर्ष	अनुदान / विनियोजन क्र.	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	रक्कम	नियमितीकरणाची स्थिती
2017-18	बी-01	पोलीस प्रशासन	0.10	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	सी-09	प्रशासकीय सेवा आणि इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	0.47	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	सी-11	राज्य शासनाचे अंतर्गत कर्ज	0.005	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	डी-01	व्याज प्रदाने	1.83	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	जी-06	निवृत्तीवेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	6.86	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	एल-01	व्याज प्रदाने	9.34	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-22	जिल्हा योजना-रत्नागिरी	0.27	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-27	जिल्हा योजना- पुणे	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-31	जिल्हा योजना-सांगली	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.0038	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-46	जिल्हा योजना -छत्रपती संभाजीनगर	0.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-47	जिल्हा योजना - छत्रपती संभाजीनगर	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-48	जिल्हा योजना-जालना	0.21	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-49	जिल्हा योजना - जालना	1.09	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-53	जिल्हा योजना –नांदेड	2.54	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-59	जिल्हा योजना -धाराशिव	0.48	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-74	जिल्हा योजना - अमरावती	0.30	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	0.0019	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	टी-02	सहकार	21.88	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	डब्ल्यु-07	प्रादेशिक असमतोल निवारणावरील महसुली खर्च	1.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		15 अनुदाने आणि 5 विनियोजन	**47.15**	
2018-19	सी-06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	943.19	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	सी-11	राज्य शासनाचे अंतर्गत कर्ज	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	एच-08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यरत इमारतींवरील भांडवली खर्च	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	एल-01	व्याज प्रदाने	2.71	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-18	जिल्हा योजना- ठाणे	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-52	जिल्हा योजना नांदेड	0.07	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-58	जिल्हा योजना- धाराशिव	0.0022	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-68	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	0.16	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		6 अनुदाने आणि 3 विनियोजन	**946.16**	

परिशिष्ट - 2.2 (पुढे चालू ....)				
				(₹ कोटीत)
वर्ष	अनुदान / विनियोजन क्र.	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	रक्कम	नियमितीकरणाची स्थिती
2019-20	सी-06	नैसर्गिक आपतीच्या निवारणासाठी सहाय्य	965.370	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	जी-01	विक्रीकर प्रशासन	0.049	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	के-07	उद्योग	0.901	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	एन-01	व्याज प्रदाने	0.008	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-28	जिल्हा योजना- सातारा	0.004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	एस-05	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे	11.846	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	यू-01	व्याज प्रदाने	0.109	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		3 अनुदाने आणि 4 विनियोजन	**978.29**	
2020-21	जी-06	निवृत्तीवेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	420.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-18	जिल्हा योजना -ठाणे	0.028	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-26	जिल्हा योजना -पुणे	0.011	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-31	जिल्हा योजना -सांगली	0.003	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-47	जिल्हा योजना- छत्रपती संभाजीनगर	0.005	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-77	जिल्हा योजना -अकोला	0.001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-78	जिल्हा योजना -यवतमाळ	0.17	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-85	जिल्हा योजना-पालघर	0.0004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	टी-01	व्याज प्रदाने	40.337	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		8 अनुदाने आणि 1 विनियोजन	**460.57**	
2021-22	सी-05	इतर सामाजिक सेवा	0.02	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	जी-06	निवृत्ती वेतन व इतर सेवानिवृत्ती लाभ	467.39	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-27	जिल्हा योजना -पुणे	0.02	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-32	जिल्हा योजना -सोलापूर	0.12	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-38	जिल्हा योजना -धुळे	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-42	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.15	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-54	जिल्हा योजना -बीड	2.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-71	जिल्हा योजना -गडचिरोली	0.99	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-77	जिल्हा योजना -अकोला	0.02	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-82	जिल्हा योजना -वाशिम	0.14	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	जी-06	निवृत्ती वेतन व इतर सेवानिवृत्ती लाभ	14.39	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	झेडए-02	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	0.42	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		10 अनुदाने आणि 2 विनियोजन	**486.35**	

परिशिष्ट - 2.2 (समाप्त)

(₹ कोटीत)

वर्ष	अनुदान / विनियोजन क्र.	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	रक्कम	नियमितीकरणाची स्थिती
2022-23	ओ-24	जिल्हा योजना -सिंधुदुर्ग	0.05	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-30	जिल्हा योजना -सांगली	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.58	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-70	जिल्हा योजना –गडचिरोली	0.16	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-74	जिल्हा योजना – अमरावती	0.10	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	डब्ल्यु-04	कला व संस्कृती	48.19	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	जी-06	निवृत्तिवेतन व इतर सेवानिवृत्ति लाभ	16.55	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	टी-01	व्याज प्रदाने	6.02	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		6 अनुदाने आणि 2 विनियोजन	**71.66**	
2023-24	सी-02	मुद्रांक व नोंदणी	11.8	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-18	जिल्हा योजना-ठाणे	0.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-20	जिल्हा योजना-रायगड	0.09	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-38	जिल्हा योजना-धुळे	1.23	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-44	जिल्हा योजना- नंदुरबार	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-48	जिल्हा योजना- जालना	0.02	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-60	जिल्हा योजना- हिंगोली	0.003	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
2023-24	ओ-70	जिल्हा योजना- गडचिरोली	5.82	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-76	जिल्हा योजना- अकोला	0.004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-84	जिल्हा योजना-पालघर	0.15	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-19	जिल्हा योजना-ठाणे	0.05	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-47	जिल्हा योजना-छत्रपती संभाजी नगर	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	ओ-75	जिल्हा योजना-अमरावती	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	सी-02	मुद्रांक व नोंदणी	0.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	टी-01	व्याज प्रदाने	15.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		13 अनुदाने आणि 2 विनियोजन	**35.58**	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		61 अनुदाने आणि 19 विनियोजन	**3025.76**	

स्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे

परिशिष्ट - 2.3

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.2; पृष्ठ 79)

ज्या प्रकरणांमध्ये संपूर्ण पुरवणी तरतूद (दत्तमत) अनावश्यक ठरली

(₹ कोटीत)

अ. क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पुरवणी	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
महसुली दत्तमत						
1	ए04	सचिवालय व संकीर्ण सर्वसाधारण सेवा	1617.84	69.68	903.64	714.20
2	ए06	माहिती व प्रसिद्धी	653.02	50.00	375.31	277.71
3	बी01	पोलिस प्रशासन	29105.00	1279.22	23960.30	5144.70
4	बी02	राज्य उत्पादन शुल्क	287.13	5.79	252.07	35.06
5	बी04	सचिवालय व इतर सर्वसाधारण सेवा	77.92	1.59	63.62	14.30
6	बी05	तुरुंग	719.80	20.04	618.53	101.27
7	बी07	आर्थिक सेवा	1355.00	103.00	979.62	375.38
8	सी01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	4096.26	69.74	3303.64	792.62
9	सी04	सचिवालय व इतर सर्वसाधारण सेवा	85.99	2.28	65.69	20.29
10	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	13065.18	20.00	12444.66	620.52
11	सी07	वने	4353.47	56.88	3341.56	1011.91
12	डी04	पशुसंवर्धन	2054.91	78.11	1530.62	524.29
13	डी06	मत्स्यव्यवसाय	519.71	27.07	249.95	269.76
14	डी07	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	64.78	7.00	41.32	23.47
15	ई02	सर्वसाधारण शिक्षण	78291.35	723.84	71978.10	6313.26
16	ई03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	732.61	122.37	674.66	57.95
17	एफ02	नगर विकास व इतर प्रगत सेवा	17252.06	7358.52	13554.03	3698.03
18	एफ03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	193.92	2.40	78.26	115.66
19	जी01	विक्रीकर प्रशासन	1237.75	19.15	1141.03	96.72
20	एच03	गृहनिर्माण	410.62	83.53	405.22	5.40
21	एच04	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	83.06	0.03	57.11	25.95
22	एच05	मार्ग व पूल	6640.88	500.00	5720.91	919.96
23	एच06	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्याचालन इमारती	3541.02	84.76	3058.93	482.09
24	आय03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	2583.54	48.49	1951.43	632.11
25	जे01	न्यायदान	3591.86	223.60	2816.18	775.69
26	जे02	सचिवालयीन व इतर सामाजिक व आर्थिक सेवा	256.03	1.54	168.78	87.25

परिशिष्ट - 2.3 (पुढे चालू...)

(₹ कोटीत)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पुरवणी	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
27	के01	विक्रेय वस्तू व सेवा यांवरील इतर कर व शुल्क	94.86	0.94	71.41	23.45
28	के03	लेखनसामग्री व मुद्रण	264.43	1.61	204.40	60.03
29	के04	कामगार, सेवायोजन व कौशल्याविकास	442.10	8.40	246.98	195.12
30	एल02	जिल्हा प्रशासन	9766.01	532.63	8492.45	1273.56
31	एल04	सचिवालयीन-आर्थिक सेवा	116.36	0.29	56.67	59.69
32	एम03	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	140.60	37.08	115.21	25.39
33	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	16788.52	5083.70	16371.40	417.12
34	ओ03	ग्रामीण रोजगार	5050.03	100.00	2561.33	2488.71
35	ओ07	सचिवालयीन- आर्थिक सेवा	270.09	0.50	150.04	120.05
36	क्यू02	इतर प्रशासनिक सेवा	3.56	0.41	2.80	0.76
37	क्यू04	सचिवालयीन आर्थिक सेवा	14.09	0.21	10.82	3.27
38	एस01	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	6223.96	627.98	5970.89	253.07
39	टी05	जनजाती क्षेत्र विकास उप-योजनेवरील महसुली खर्च	13582.45	2993.96	12517.44	1065.01
40	व्ही02	सहकार	2334.15	747.11	2281.63	52.52
41	डब्ल्यु02	सर्वसाधारण शिक्षण	11039.61	97.42	10049.61	990.00
42	डब्ल्यु06	सचिवालयीन सामाजिक सेवा	23.02	0.48	17.62	5.40
43	एक्स02	सचिवालयीन सामाजिक सेवा	16.74	0.49	11.36	5.38
44	वाय02	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	6007.14	290.66	4690.90	1316.24
45	झेडडी02	कला व संस्कृति	1300.98	124.60	753.71	547.27
46	झेडडी04	पर्यटन	2083.00	53.22	1343.84	739.16
47	झेडई01	अल्पसंख्यांक विकास	938.00	10.03	586.80	351.20
48	झेडएच03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	736.58	11.80	432.63	303.95
49	झेडआय03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	1526.30	15.54	1178.12	348.18
		एकूण	**251633.29**	**21697.69**	**217853.23**	**33780.08**
भांडवली दत्तमत						
50	ए09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	195.48	10.00	87.70	107.78
51	बी10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2820.25	726.51	2427.57	392.68
52	डी09	मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली खर्च	176.08	107.25	165.17	10.91

परिशिष्ट - 2.3 (समाप्त) (₹ कोटीत)						
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पुरवणी	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
53	एच08	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्यचालन इमारतींवरील भांडवली खर्च	4840.79	2813.09	4090.74	750.05
54	एच09	प्रादेशिक असमतोल दूर करण्यासाठी भांडवली खर्च	46.58	2.53	37.53	9.05
55	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	17785.84	3109.91	16434.73	1351.10
56	के09	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	110.25	0.56	26.62	83.63
57	के10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	250.00	523.00	24.15	225.85
58	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	902.50	123.33	355.91	546.59
59	ओ10	इतर ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	6897.55	100.00	2201.80	4695.75
60	टी06	जनजाती क्षेत्रविकास उप-योजनेवरील भांडवली खर्च	2633.54	417.23	1878.17	755.37
61	व्ही03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	374.12	85.00	299.61	74.51
62	झेडजी04	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याकांच्या कल्याणासाठी भांडवली खर्च	25.13	26.41	20.08	5.05
		एकूण	**37058.11**	**8044.82**	**28049.78**	**9008.32**
		एकंदर एकूण	**288691.40**	**29742.51**	**245903.01**	**42788.40**

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.4

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.2; पृष्ठ 79)

ज्या प्रकरणांमध्ये पुरवणी तरतूद (दत्तमत) (प्रत्येक प्रकरणात ₹ दोन कोटी किंवा त्याहून अधिक) जास्त असल्याचे सिद्ध झाले

(₹ कोटीत)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	मूळ तरतूद	पुरवणी अनुदान	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	अत्यधिक पूरवणी तरतूद (बचत)
		अ –महसुली दत्तमत					
1	ए04	सचिवालय व संकीर्ण सर्वसाधारण सेवा	1617.85	69.68	1687.52	903.64	69.68
2	ए06	माहिती व प्रसिद्धी	653.04	50.00	703.04	375.31	50.00
3	बी01	पोलिस प्रशासन	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	1279.22
4	बी02	राज्य उत्पादन शुल्क	287.14	5.79	292.93	252.07	5.79
5	बी03	परिवहन प्रशासन	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	1964.72
6	बी05	तुरुंग	719.80	20.04	739.84	618.53	20.04
7	बी07	आर्थिक सेवा	1355.00	103.00	1458.00	979.62	103.00
8	सी01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	69.74
9	सी02	मुद्रांक व नोंदणी	366.56	64.00	430.56	450.91	64.00
10	सी04	सचिवालय व इतर सर्वसाधारण सेवा	85.99	2.28	88.27	65.69	2.28
11	सी 05	इतर सामाजिक सेवा	83.09	50.00	133.09	87.39	45.70
12	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	20.00
13	सी07	वने	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	56.88
14	डी03	कृषि सेवा	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	3678.02
15	डी04	पशुसंवर्धन	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	78.21
16	डी05	दुग्ध व्यवसाय विकास	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	1359.46
17	डी06	मत्स्यव्यवसाय	519.72	27.07	546.79	249.95	27.07
18	डी07	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	64.78	7.00	71.78	41.32	7.00
19	ई02	सर्वसाधारण शिक्षण	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	723.84
20	ई03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	732.61	122.37	854.99	674.66	122.37
21	एफ02	नगर विकास व इतर प्रगत सेवा	17087.08	7358.52	24445.60	13554.03	7358.52
22	एफ03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	193.92	2.40	196.31	78.26	2.40

परिशिष्ट - 2.4 (पुढे चालू ...) (₹ कोटीत)							
अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	मूळ तरतूद	पुरवणी अनुदान	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	अत्यधिक पूरवणी तरतूद (बचत)
23	एफ04	स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसानभरपाईच्या व अभिहश्तंकित्त रकमा देने	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	59.91
24	जी01	विक्रीकर प्रसाशन	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	19.15
25	जी06	निवृत्तिवेतन व इतर सेवानिवृत्ति लाभ	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	75.00
26	एच03	गृहनिर्माण	410.62	83.53	494.15	405.22	83.53
27	एच05	मार्ग आणि पूल	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	500.00
28	एच06	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्याचालन इमारती	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	84.76
29	आय03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	48.49
30	जे01	न्यायदान	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	395.35
31	के04	कामगार व सेवायोजन कौशल्य विकास	442.10	8.40	450.50	246.98	8.40
32	के06	ऊर्जा	9734.00	7548.25	17282.25	17277.11	5.14
33	के07	उद्योग	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.10
34	एल02	जिल्हा प्रशासन	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	532.63
35	एल03	ग्रामविकास कार्यक्रम	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94
36	एल05	स्थानिक संस्था व पंचायतराज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या अभिहस्तांकित रकमा देणे	1370.22	1455.67	2825.89	2816.44	9.45
37	एम02	अन्न, साठवण व वखार	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	1677.36
38	एम03	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	140.60	37.08	177.68	115.21	37.08
39	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	5083.70
40	ओ03	ग्रामीण रोजगार	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	100.00
41	ओ09	जनगणना, सर्वेक्षण व सांख्यिकी	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	578.06
42	आर01	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	3599.62

परिशिष्ट - 2.4 (पुढे चालू ...)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	मूळ तरतूद	पुरवणी अनुदान	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	अत्यधिक पूरवणी तरतूद (बचत)
43	एस01	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	627.98
44	टी05	जनजाती क्षेत्र विकास उप योजनेवरील महसुली खर्च	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	2993.96
45	यू04	पारिस्थितिकी व पर्यावरण	449.95	255.52	705.47	497.30	208.17
46	व्ही01	व्याज प्रदाने	12.48	78.93	91.41	91.19	0.21
47	व्ही02	सहकार	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	747.11
48	डब्ल्यू02	सर्वसाधारण शिक्षण	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	97.42
49	डब्ल्यू03	तंत्रशिक्षण	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	108.45
50	डब्ल्यू04	कला व संस्कृती	438.19	69.14	507.33	480.07	27.26
51	एक्स01	सामाजिक सुरक्षा व पोषण आहार	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	4001.25
52	वाई02	पाणीपुरवठा व स्वच्छता	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	290.66
53	झेडए02	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	6092.06
54	झेडडी02	कला आणि संस्कृती	1300.98	124.60	1425.58	753.71	124.60
55	झेडडी04	पर्यटन	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	53.22
56	झेडई01	अल्पसंख्यांक विकास	938.00	10.03	948.03	586.80	10.03
57	झेडजी03	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागास वर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग यांचे कल्याण	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	476.27
58	झेडएच 03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	736.58	11.80	748.38	432.63	11.80
59	झेडआय 03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	15.54
		एकूण	**431925.30**	**104085.35**	**536010.65**	**438287.72**	**50945.58**
		बी –भांडवली दत्तमत					
60	ए09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	0.00	10.00	10.00	0.00	10.00
61	बी10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	726.51
62	डी09	मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली खर्च	176.08	107.25	283.33	165.17	107.25
63	ई04	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	201.00	100.00	301.00	228.00	73.00

परिशिष्ट - 2.4 (पुढे चालू ...)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	मूळ तरतूद	पुरवणी अनुदान	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	अत्यधिक पूरवणी तरतूद (बचत)
64	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	2008.10
65	एफ07	ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	1603.90
66	एच07	सामाजिक सेवा व इतर आर्थिक सेवा यांवरील भांडवली खर्च	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39
67	एच08	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्याचालन इमारतींवरील भांडवली खर्च	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	2813.09
68	एच09	प्रादेशिक असमतोल दूर करण्यासाठी भांडवली खर्च	46.58	2.53	49.11	37.53	2.53
69	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	1758.61
70	जे05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े इत्यादि	29.02	9.00	38.02	34.66	3.36
71	के10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	250.00	523.00	773.00	24.15	523.00
72	के11	ऊर्जा प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	3200.00	23.34	3223.34	990.12	23.34
73	एल07	ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	9.41
74	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1032.50	123.33	1155.83	469.07	123.33
75	ओ10	इतर ग्रामविकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	100.00
76	आर03	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68
77	एस04	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	371.00
78	टी06	जनजाती क्षेत्रविकास उप-योजनेवरील भांडवली खर्च	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	417.23
79	व्ही03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	374.12	85.00	459.12	299.61	85.00
80	व्ही05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21

परिशिष्ट - 2.4 (समाप्त)							
(₹ कोटीत)							
अनु. क्र.	**अनुदान क्र.**	**अनुदानाचे नाव**	**मूळ तरतूद**	**पुरवणी अनुदान**	**एकूण**	**प्रत्यक्ष खर्च**	**अत्यधिक पूरवणी तरतूद (बचत)**
81	झेडसी03	शासकीय कर्मचारी, इत्यादींना कर्जे	353.61	209.00	562.61	379.51	183.10
82	झेडडी 05	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील भांडवली खर्च	46.01	96.39	142.41	112.31	30.09
83	झेडजी 04	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांच्या कल्याणावरील भांडवली खर्च	0.00	26.41	26.41	0.00	26.41
84	झेडजी 05	गृह निर्माणसाठी कर्जे	1.47	40.72	42.19	1.65	40.72
		एकूण	**78129.12**	**32981.13**	**111110.25**	**81611.39**	**15048.26**
		एकंदर एकूण	**510054.42**	**137066.48**	**647120.90**	**519899.11**	**65993.84**

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.5(ए)

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.3; पृष्ठ 81)

निधीचे अविवेकी पुनर्विनियोजन (₹ दोन कोटींहून अधिक)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	लेखा शीर्ष	उपशीर्षाचा तपशील	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजन	एकूण	खर्च	बचती(-)/ आधिक्य(+)
1.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700 (80) (190) (50)	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (राज्य हिस्सा 75%) (कार्यक्रम)	226.50	100.00	-100.00	226.50	326.50	100.00
2.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700 (80)(190)(013)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	556.00	0.00	-257.27	298.73	384.42	85.69
3.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4702 (80)(190)(A14)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भागभांडवली अंशदान (बळीराजा) (राज्य हिस्सा) (मराठवाडा विभाग) (कार्यक्रम)	146.31	157.75	-59.25	244.81	304.06	59.25
4.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(027)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	100.00	0.00	-68.14	31.86	70.00	38.14

परिशिष्ट - 2.5(ए) (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	तपशील	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
5.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4702(80)(190)(763)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	94.51	0.00	-50.56	43.96	65.71	21.75
6.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(025)	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	20.00	0.00	-13.89	6.11	13.90	7.79
7.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4711(01)(190)(020)	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	90.00	0.00	-34.16	55.84	61.60	5.75
8.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(023)	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	158.91	36.40	-92.87	102.44	107.46	5.02
9.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(049)	तापी पाटबंधारे विकास विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (केंद्र हिस्सा 25%) (कार्यक्रम)	75.50	0.00	-5.00	70.50	75.50	5.00
10.	ओ 62	जिल्हा योजना – नागपूर	2204(00)(104)(504)	व्यायामशाळेला अनुदान	6.00	0.00	-4.40	1.60	6.00	4.40

परिशिष्ट - 2.5(ए) (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	तपशील	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
11.	एस 04	वैधकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	2210(01)(110)(165)	वैद्यकीय महाविद्यालय रुग्णालय, छत्रपती संभाजीनगर	163.36	4.63	-6.99	161.00	164.95	3.95
12.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4711(01)(190)(021)	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान	15.00	0.00	-8.52	6.48	10.26	3.78
13.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(J19)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान	10.00	0.00	-5.01	4.99	7.00	2.01
14.	ओ58	जिल्हा योजना – धाराशीव	2053(00)(093)(A39)	गतिमान शासन प्रशासन आणि आपत्कालीन व्यवस्थापन प्रणाली (कार्यक्रम) चे बळकटीकरण	8.00	0.00	-3.03	4.97	6.53	1.57
15.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(J22)	कृष्णा खोरे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान	16.00	0.00	-6.00	10.00	11.08	1.08
16.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(H89)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	81.00	0.00	-25.64	55.36	56.29	0.93
17.	टी05	जनजाति क्षेत्र विकास उप योजनवरील महसूली खर्च	2225(02)(796)(411)	आदिवासी उपयोजनेंतर्गत राबविण्यात आलेल्या योजनेची विविध माध्यमांद्वारे माहिती आणि प्रसिद्धी	70.00	0.00	-67.19	2.81	2.94	0.12

परिशिष्ट - 2.5(ए) (समाप्त)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	तपशील	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
18.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(179)	तापी पाटबंधारे विकास विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान	7.19	0.00	-2.25	4.93	4.95	0.02
19.	ओ36	जिल्हा योजना – नाशिक	2041(00)(001)(069)	जिल्हा रस्ते सुरक्षा उपाय (कार्यक्रम)	12.00	0.00	-8.57	3.43	3.43	0.00
20.	ओ50	जिल्हा योजना – परभणी	2230(03)(003)(A58)	किमान कौशल्य विकास कार्यक्रम (कार्यक्रम)	3.00	0.00	-2.86	0.14	0.14	0.00
21.	ओ82	जिल्हा योजना – वाशिम	2041(00)(001)(092)	जिल्हा रस्ते सुरक्षा उपाय (योजना)	3.00	0.00	-2.45	0.55	0.55	0.00
22.	ओ26	जिल्हा योजना – पुणे	2217(05)(192)(A35)	शहरी भागातील इतर वस्ती/झोपडपट्ट्यांमध्ये सुधारणा (योजना)	35.47	0.00	-32.93	2.54	2.54	0.00

स्त्रोत: 2024-25 चे तपशीलवार विनियोजन लेखे

परिशिष्ट - 2.5(बी)

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.3; पृष्ठ 81)

तरतूदीत वाढ करणे अन्यायकारक ठरले

(₹ कोटीत)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	तपशील	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
1	ई 02	सर्वसाधारण शिक्षण	2202 (01)(103)(020)	इतर स्थानिक स्वराज्य संस्थांना अनुदान	6427.71	0.00	3.86	6427.71	5922.59	505.12
2	एल02	जिल्हा प्रशासन	2053(0)(093)(056)	स्थानिक क्षेत्रातील योजना-(i) जिल्हा परिषदांना अनुदान (आस्थापना अनुदान) - सुधारित कर्मचारी व्यवस्था पद्धत-	3509.96	0.00	29.76	3509.96	3046.48	463.49
3	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190) (H66)	पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान (कार्यक्रम)	972.41	140.00	28.16	1112.41	699.18	413.23
4	झेडडी 02	कला व संस्कृती	2205(00)(102) (373)	स्वातंत्र्याच्या 75 व्या वर्षानिमित्त कार्यक्रम (कार्यक्रम)	500.00	0.00	5.66	500.00	138.73	361.27
5	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(011)	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (कार्यक्रम)	364.51	260.00	94.26	624.51	496.96	127.55
6	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(J23)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळास भाग भांडवली अंशदान	308.00	0.00	26.84	308.00	184.78	123.22
7	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	2225(01)(277)(334)	अनुसूचित जातीच्या मुला-मुलींसाठी शासकीय वसतिगृहे उघडणे व त्यांची देखभाल करणे (नवीन वसतिगृहे)	559.62	40.00	17.25	599.62	502.79	96.83

परिशिष्ट - 2.5(बी) (पुढे चालू ...)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	उप-शीर्षाचे वर्णन	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
8	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(177)	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळाला भागभांडवली अंशदान	247.38	0.00	9.85	247.38	167.54	79.84
9	एक्स01	सामाजिक सुरक्षा व पोषण आहार	2236(02)(196)(217)	महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम 1961 च्या कलम 123 व 261 अन्वये एकात्मिक बालविकास (कार्यक्रम) अंतर्गत जिल्हा परिषदेला स्थापना अनुदान	303.75	211.27	4.50	515.02	454.65	60.37
10	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(J49)	भूसंपादन आणि पुनर्वसन यांच्या पाटबंधारे विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान	1000.00	100.00	40.06	1100.00	1044.28	55.72
11	बी01	पोलिस प्रशासन	2055(00)(101)(043)	गुप्तचर विभाग	410.21	0.00	2.45	410.21	355.39	54.81
12	सी01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2053(00)(094)(032)	आयुक्त, नाशिक	240.00	0.00	2.38	240.00	185.28	54.72
13	बी05	तुरुंग	2056(00)(101)(003)	मध्यवर्ती कारागृह	358.94	2.00	5.36	360.94	308.55	52.39
14	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(036)	तापी विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान (उर्वरित महाराष्ट्र) (राज्य हिस्सा) (कार्यक्रम)	66.47	200.00	58.73	266.47	219.94	46.53
15	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(H76)	तापी विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान	113.73	20.00	13.57	133.73	88.94	44.79
16	बी01	पोलिस प्रशासन	2055(00)(003)(002)	पोलीस प्रशिक्षण शाळा	234.65	0.00	8.03	234.65	192.25	42.40

परिशिष्ट - 2.5(बी) (पुढे चालू ...)										
अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	उप-शीर्षाचे वर्णन	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
17	के07	उद्योग	2851(00)(102)(664)	मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (कार्यक्रम)	236.54	0.00	15.27	236.54	202.91	33.63
18	सी07	वने	2406(02)(110)(124)	वन्यजीव व्यवस्थापन आणि संवर्धन- (100 टक्के केंद्रीय अनुदान)	45.00	0.00	6.33	45.00	14.59	30.41
19	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4701(80)(190)(J15)	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान	65.00	4.00	7.83	69.00	39.40	29.60
20	झेडडी02	कला व संस्कृती	2205(00)(107)(132)	विविध संग्रहालयातील विशिष्ट विभागांची पुनर्रचना व विकास (राज्य)	27.92	0.00	31.17	27.92	9.17	18.75
21	बी01	पोलिस प्रशासन	2055 (00)(116)(031)	न्यायवैद्यक विज्ञान प्रयोगशाळा	144.24	2.33	7.85	146.57	128.96	17.62
22	ई04	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	4202(01)(201)(649)	राज्यातील आदर्श शाळांचा विकास	90.00	0.00	9.50	90.00	72.50	17.50
23	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	2202(01)(789)(के86)	राज्यातील पीएम श्री शाळांचा विकास (केंद्र हिस्सा 60 टक्के) (कार्यक्रम)	20.93	23.19	5.96	44.12	28.45	15.67
24	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	6225(01)(800)(025)	अनुसूचित जातींच्या सहकारी संस्थांना कर्जे (एस.सी.एस.पी.)	60.00	0.00	7.50	60.00	47.98	12.02

परिशिष्ट - 2.5(बी) (पुढे चालू ...)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	उप-शीर्षाचे वर्णन	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
25	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	2401(00)(789)(बी28)	प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना- प्रति थेंब अधिक पीक (सूक्ष्म सिंचन) (केंद्राचा वाटा 60%)	29.70	0.00	3.11	29.70	19.25	10.45
26	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	2202(01)(789)(के87)	राज्यातील पीएम श्री शाळांचा विकास (राज्याचा वाटा 40 टक्के) (योजना)	13.96	15.46	3.51	29.42	18.97	10.45
27	बी01	पोलिस प्रशासन	2055(00)(109)(ए09)	गुन्हा व गुन्हेगारी माग काढण्यासाठी नेटवर्क यंत्रणा	33.13	0.00	4.00	33.13	23.50	9.63
28	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4711(01)(190)(284)	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान	30.00	0.00	6.07	30.00	20.67	9.33
29	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	2245(02)(113)(027)	घरांच्या दुरुस्तीसाठी/ पुनर्बांधणीसाठी सहाय्य	17.65	0.00	7.81	17.65	9.04	8.61
30	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4702(80)(190)(746)	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान	9.00	5.00	2.85	14.00	6.40	7.60

परिशिष्ट - 2.5(बी) (पुढे चालू ...)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	उप-शीर्षाचे वर्णन	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
31	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	2401(00)(789)(बी29)	प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना- प्रति थेंब अधिक पीक (सूक्ष्म सिंचन) (राज्य हिस्सा 40%)	19.80	0.00	2.07	19.80	12.83	6.97
32	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4700(80)(190)(008)	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (मराठवाडा) भाग भांडवल अंशदान (कार्यक्रम))	19.00	0.00	6.00	19.00	13.26	5.74
33	झेडडी02	कला व संस्कृती	2205(00)(190)(180)	पुराभिलेख कार्यालय	44.76	0.00	6.04	44.76	39.89	4.87
34	जी07	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	2235(60)(101)(054)	पुनर्विमा आणि / किंवा सह-विमा प्रीमियम देय	45.00	0.00	6.00	45.00	40.13	4.87
35	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	6225(01)(800)(022)	अनुसूचित जातीच्या सहकारी सूतगिरांना कर्ज	70.00	0.00	9.19	70.00	65.19	4.81
36	सी07	वने	2406(01)(110) (A10)	व्याघ्र प्रकल्प (40% राज्य हिस्सा)	30.00	0.00	4.22	30.00	26.08	3.92
37	ओ49	जिल्हा योजना - जालना	5054(04)(800)(465)	इतर जिल्ह्यांतील रस्त्यांचा विकास आणि बळकटीकरण	14.00	0.00	3.44	14.00	10.76	3.24
38	बी01	पोलिस प्रशासन	2055(00)(113)(A22)	महाराष्ट्र पोलीस कुटुम्ब आरोग्य योजना पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई	50.00	0.00	2.60	50.00	47.59	2.41

परिशिष्ट - 2.5(बी) (समाप्त)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नाव	उपशीर्ष	उप-शीर्षाचे वर्णन	मूळ अनुदान	पुरवणी अनुदान	पुनर्विनियोजित	एकूण	खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
39	एच07	सामाजिक सेवा व इतर आर्थिक सेवा यांवरील भांडवली खर्च सेवा	5054(05)(337)(540)	भांडवली खर्चासाठी राज्यांना विशेष सहाय्य देण्यासाठी केंद्र सरकारच्या योजनेंतर्गत रस्ते आणि पूल प्रकल्पांसाठी व्याजमुक्त कर्ज	0.00	3195.90	12.86	3195.90	3194.96	0.94
40	झेडडी02	कला व संस्कृती	2205(00)(102)(149)	मराठी, हिंदी, संगीत, मुले, संस्कृत आणि दिव्यांग राज्य नाट्य स्पर्धा.	10.01	0.00	2.73	10.01	9.13	0.88
41	ओ76	जिल्हा योजना - अकोला	2217(80)(192)(818)	महाराष्ट्र नगरोत्थान महाअभियानासाठी नगरपरिषद/महानगरपालिकांना अनुदान	32.00	0.00	7.29	32.00	31.63	0.37

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.6

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.4.1; पृष्ठ 82)

वित्तीय वर्ष 2024-25 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात बचत (₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक) असलेली अनुदाने

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ अनुदान	पुरक अनुदान	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	बचत
महसुली दत्तमत							
1.	ए02	निवडणुका	3563.19	0	3563.19	3445.95	117.24
2.	ए04	सचिवालय आणि संकीर्ण सर्वसाधारण सेवा	1617.84	69.68	1687.52	903.64	783.88
3.	ए05	सामाजिक सेवा	394.47	0	394.47	210.34	184.13
4.	ए06	माहिती व प्रसिद्धी	653.02	50	703.02	375.31	327.71
5.	ए07	नागरी विमान चालन	910.91	0	910.91	632.34	278.57
6.	बी01	पोलिस प्रशासन	29105	1279.22	30384.22	23960.3	6423.92
7.	बी03	परिवहन प्रशासन	4756.85	2190.81	6947.66	5174.99	1772.67
8.	बी05	तुरुंग	719.8	20.04	739.84	618.53	121.31
9.	बी07	आर्थिक सेवा	1355	103	1458	979.62	478.38
10.	सी01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	4096.26	69.74	4166	3303.64	862.36
11.	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	13065.18	20	13085.18	12444.66	640.52
12.	सी07	वने	4353.47	56.88	4410.35	3341.56	1068.79
13.	डी03	कृषि सेवा	14414.84	11183.08	25597.92	21920.01	3677.91
14.	डी04	पशुसंवर्धन	2054.91	78.11	2133.02	1530.62	602.4
15.	डी05	दुग्धव्यवसाय विकास	268.75	1469.65	1738.4	1628.64	109.76
16.	डी06	मत्स्यव्यवसाय	519.71	27.07	546.78	249.95	296.83
17.	ई02	सर्वसाधारण शिक्षण	78291.35	723.84	79015.19	71978.1	7037.09
18.	ई03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	732.61	122.37	854.98	674.66	180.32
19.	एफ02	नगर विकास व इतर प्रगत सेवा	17252.06	7358.52	24610.58	13554.03	11056.55
20.	एफ03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	193.92	2.4	196.32	78.26	118.06
21.	जी01	विक्री कर प्रशासन	1237.75	19.15	1256.9	1141.03	115.87
22.	जी02	इतर वित्तीय आणि विविध सेवा	3010.4	0	3010.4	483.96	2526.44
23.	जी05	कोषागार आणि लेखा प्रशासन	561.11	0	561.11	433.72	127.39
24.	जी06	निवृत्तीवेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	59615.93	0	59615.93	44740.61	14875.32
25.	एच05	रस्ते व पूल	6640.88	500	7140.88	5720.91	1419.97

परिशिष्ट –2.6 (पुढे चालू …)							
अ.क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ अनुदान	पुरक अनुदान	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	बचत
26.	एच06	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय आणि कार्यचालन इमारती.	3541.02	84.76	3625.78	3058.93	566.85
27.	आय03	सिंचन, वीज आणि इतर आर्थिक सेवा	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	680.6
28.	जे01	न्यायाचे प्रशासन	3591.86	223.6	3815.46	2816.18	999.28
29.	के04	कामगार, रोजगार आणि कौशल्य विकास	442.1	8.4	450.5	246.98	203.52
30.	के07	उद्योग	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.1
31.	एल02	जिल्हा प्रशासन	9766.01	532.63	10298.64	8492.45	1806.19
32.	एल03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94
33.	एम02	अन्न साठवण व वखार	1550	2756.31	4306.31	2655.75	1650.56
34.	एन02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	2082	0	2082	1262.98	819.02
35.	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	16788.52	5083.7	21872.22	16371.4	5500.82
36.	ओ01	जिल्हा प्रशासन	815.69	0	815.69	109.8	705.89
37.	ओ03	ग्रामीण रोजगार	5050.03	100	5150.03	2561.33	2588.7
38.	ओ04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	100.08	0	100.08	0	100.08
39.	ओ07	सचिवालय-आर्थिक सेवा	270.09	0.5	270.59	150.04	120.55
40.	ओ09	जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	1621.83	1000	2621.83	2043.76	578.07
41.	क्यू03	गृहनिर्माण	3181.63	0	3181.63	622.24	2559.39
42.	आर01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	15464.21	4183.02	19647.23	16032.5	3614.73
43.	एस01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	6223.96	627.98	6851.94	5970.89	881.05
44.	टी05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	4058.97
45.	यू04	पारिस्थितिकी आणि पर्यावरण	449.95	255.52	705.47	497.3	208.17
46.	व्ही02	सहकार	2334.15	747.11	3081.26	2281.63	799.63
47.	डब्ल्यू02	सर्वसाधारण शिक्षण	11039.61	97.42	11137.03	10049.61	1087.42

परिशिष्ट –2.6 (पुढे चालू …)							
अ.क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ अनुदान	पुरक अनुदान	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	बचत
48.	डब्ल्यू03	तंत्र शिक्षण	2635.4	638.1	3273.5	3165.06	108.44
49.	एक्स01	सामाजिक सुरक्षा व पोषण आहार	14856.15	28427.97	43284.12	39282.86	4001.26
50.	वाय02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6007.14	290.66	6297.8	4690.9	1606.9
51.	झेडए02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	3144.78	6114.09	9258.87	3166.95	6091.92
52.	झेडसी01	संसद/राज्य/केंद्रशासित प्रदेश विधानमंडळे	541.14	0	541.14	396.26	144.88
53.	झेडडी02	कला व संस्कृती	1300.98	124.6	1425.58	753.71	671.87
54.	झेडडी04	पर्यटन	2083	53.22	2136.22	1343.84	792.38
55.	झेडई01	अल्पसंख्यांक विकास	938	10.03	948.03	586.8	361.23
56.	झेडजी03	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि विशेष मागासवर्गीयांचे कल्याण	4486.28	5485.4	9971.68	9495.4	476.28
57.	झेडएच03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	736.58	11.8	748.38	432.63	315.75
58.	झेडआय03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	1526.3	15.54	1541.84	1178.12	363.72
		एकूण	**403487.23**	**93221.49**	**496708.72**	**391987.17**	**104721.55**
भांडवली दत्तमत							
59.	ए09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	195.48	10	205.48	87.7	117.78
60.	बी10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	1119.19
61.	सी10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1336.8	0	1336.8	830.62	506.18
62.	डी09	मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली खर्च	176.08	107.25	283.33	165.17	118.16
63.	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	3206	6871.84	10077.84	8069.74	2008.1
64.	एफ07	ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	5274	2636.82	7910.82	6306.92	1603.9
65.	एच07	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च व आर्थिक सेवा	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39

परिशिष्ट - 2.6 (समाप्त)							
अ.क्र.	**अनुदान**	**अनुदानाचे नाव**	**मूळ अनुदान**	**पुरक अनुदान**	**एकूण तरतूद**	**प्रत्यक्ष खर्च**	**बचत**
66.	एच08	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्यचालन इमारतींवरील भांडवली खर्च	4840.79	2813.09	7653.88	4090.74	3563.14
67.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	17785.84	3109.91	20895.75	16434.73	4461.02
68.	के10	उद्योगांवरील भांडवरील खर्च	250	523	773	24.15	748.85
69.	के11	ऊर्जा प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	3200	23.34	3223.34	990.12	2233.22
70.	एल07	ग्राम विकासावरील भांडवली खर्च	7274.6	9.41	7284.01	5226.95	2057.06
71.	एम04	अन्न, साठवण व वखार यांवरील भांडवली खर्च	15330.35	0	15330.35	5794.45	9535.9
72.	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1032.5	123.33	1155.83	469.07	686.76
73.	ओ10	इतर ग्राम विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	6897.55	100	6997.55	2201.8	4795.75
74.	आर03	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68
75.	एस04	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	1405.77	1825	3230.77	2859.77	371
76.	टी06	जनजाती क्षेत्रविकास उप-योजनेवरील भांडवली खर्च	2633.54	417.23	3050.77	1878.17	1172.6
77.	व्ही03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	374.12	85	459.12	299.61	159.51
78.	व्ही05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21
79.	झेडसी03	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिंना कर्जे	353.61	209	562.61	379.51	183.1
80.	झेडएच05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4380.47	0	4380.47	3259.4	1121.07
		एकूण	**99027.93**	**32706.07**	**131734.00**	**91162.43**	**40571.57**
		एकंदर एकूण	**502515.16**	**125927.56**	**628442.72**	**483149.60**	**145293.12**

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.7

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.4.1; पृष्ठ 85)

वित्तीय वर्ष 2022-23 ते 2024-25 दरम्यान सातत्यपूर्ण बचत (₹ 100 कोटींहून अधिक) असलेली अनुदाने

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान क्र	2022-23 (रक्कम / टक्के)	2023-24 (रक्कम / टक्के)	2024-25 (रक्कम / टक्के)
1.	ए04-सचिवालय व संकीर्ण सर्वसाधारण सेवा	672.32 (51.4)	940.28 (58.4)	783.87 (46.45)
2.	ए05- सामाजिक सेवा	206.38 (47.03)	231.32 (46.91)	184.13 (46.68)
3.	ए06- माहिती व प्रसिद्धी	247.13 (66.96)	362.54 (60.5)	327.71 (46.61)
4.	ए07- नागरी विमान चालन	177.11 (29.99)	191.56 (28.99)	278.57 (30.58)
5.	ए09- सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	133.93 (22.63)	204.6 (74.39)	117.78 (57.32)
6.	बी01- पोलीस प्रशासन	4738.43 (19.17)	5372.37 (20.02)	6423.92 (21.14)
7.	बी03- परिवहन प्रशासन	742.97 (15.88)	1321.52 (21.87)	1772.66 (25.51)
8.	बी07- आर्थिक सेवा	997.8 (48.63)	195.77 (14.56)	478.38 (32.81)
9.	बी10- आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	537.44 (17.94)	955.72 (22.74)	1119.19 (31.56)
10.	सी01- महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	428.25 (13.34)	1068.51 (25.8)	862.36 (20.7)
11.	सी06-नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	3106.9 (20.84)	3951.87 (28.16)	640.52 (4.89)
12.	सी07- वने	1016.35 (26.68)	1101.96 (27.24)	1068.79 (24.23)
13.	सी10- आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	215.97 (18.12)	590.84 (41.84)	506.17 (37.86)
14.	डी03- कृषि सेवा	2699.39 (21.53)	2393.96 (11.38)	3677.92 (14.37)
15.	डी04- पशुसंवर्धन	221.86 (13.96)	334.91 (18.63)	602.4 (28.24)
16.	डी05- दुग्धव्यवसाय विकास	207.28 (45.19)	146.21 (24.73)	109.77 (6.31)
17.	ई02- सर्वसाधारण शिक्षण	2067.43 (3.08)	4070.46 (5.2)	7037.09 (8.91)
18.	ई03- सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	180.04 (30.5)	612.54 (46.85)	180.33 (21.09)
19.	एफ02- नगर विकास व इतर प्रगत सेवा	5835.68 (32.71)	6715.63 (31.77)	11056.54 (44.93)
20.	एफ05-सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2292.38 (31.21)	1053 (11.57)	2008.1 (19.93)
21.	जी02-इतर वित्तीय आणि विविध सेवा	1536.67 (85.32)	2457.95 (86.74)	2526.44 (83.92)
22.	जी06- निवृतीवेतन व इतर सेवानिवृत्ती लाभ	4433.01 (9.34)	12184.13 (22.33)	14875.32 (24.95)
23.	एच05- मार्ग व पूल	481.95 (4.95)	1717.08 (20.68)	1419.96 (19.89)
24.	एच06- सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	673.78 (18.18)	732.68 (19.73)	566.85 (15.63)

परिशिष्ट - 2.7 (पुढे चालू.....) (₹ कोटीत)				
अनु. क्र.	अनुदान क्र	2022-23 (रक्कम / टक्के)	2023-24 (रक्कम / टक्के)	2024-25 (रक्कम / टक्के)
25.	एच07- सामाजिक सेवा व आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1630.14 (7.25)	1547.36 (7.04)	3217.39 (11.15)
26.	आय03- सिंचन, वीज व इतर आर्थिक सेवा	686.32 (28.13)	670.7 (27.36)	680.6 (25.86)
27.	आय05-पाटबंध्यवरील भांडवरील खर्च	4990.3 (30.17)	3427.18 (18.92)	4461.02 (21.35)
28.	जे01- न्यायदान प्रशासन	529.27 (17.4)	1093.94 (24.06)	999.29 (26.19)
29.	के07-उद्योग	188.69 (2.83)	961.81 (13.28)	409.1 (6.2)
30.	के11-ऊर्जा प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	1606.45 (78.48)	297.25 (18.17)	2200 (100)
31.	एल02- जिल्हा प्रशासन	566.81 (7.01)	1324.63 (14.89)	1806.19 (17.54)
32.	एल03- ग्रामीण विकास कार्यक्रम	4897.6 (32.46)	4727.77 (28.12)	4644.94 (27.76)
33.	एल07- ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	1526.28 (27.04)	1866.94 (30.57)	2057.05 (28.28)
34.	एम02- अन्न साठवण व वखार	1183.59 (22.96)	1357.76 (29.04)	1650.56 (38.33)
35.	एन04-सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	387.06 (37.32)	668.09 (67.48)	669.92 (65.31)
36.	ओ01- जिल्हा प्रशासन	288.02 (29.8)	129.17 (18.45)	705.89 (86.54)
37.	ओ03- ग्रामीण रोजगार	1920.46 (50.75)	2086.97 (48.06)	2588.71 (50.27)
38.	ओ04- इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	100.06 (99.94)	100.08 (99.96)	100.08 (100)
39.	क्यू03- गृहनिर्माण	7584.02 (81.7)	703.64 (22.4)	2559.39 (80.44)
40.	आर01- वैद्यकीय व सार्वजनिक आरोग्य	3621.35 (21.58)	3416.04 (20.44)	3614.73 (18.4)
41.	एस01- वैद्यकीय व सार्वजनिक आरोग्य	1002.42 (19.04)	1004.35 (16.92)	881.05 (12.86)
42.	टी05-जनजाती क्षेत्रविकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	3778.7 (28.37)	5543.64 (34.59)	4058.97 (24.49)
43.	टी06-जनजाती क्षेत्रविकास उप-योजनेवरील भांडवली खर्च	211.64 (17.52)	108.3 (4.1)	1172.59 (38.44)
44.	यू04- पारिस्थितिक व पर्यावरण	252.83 (53.4)	140.96 (32.86)	208.17 (29.51)
45.	व्ही02- सहकार	503.58 (6.1)	357.59 (9.57)	799.63 (25.95)
46.	व्ही03-सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	167.69 (42.69)	240.52 (50.53)	159.51 (34.74)
47.	डब्ल्यू02-सर्वसाधारण शिक्षण	442.48 (4.63)	848.95 (8.14)	1087.42 (9.76)
48.	एक्स01-सामाजिक सुरक्षा व पोषण आहार	575.31 (9.72)	1268.03 (18.99)	4001.25 (9.24)

परिशिष्ट - 2.7 (समाप्त)				
				(₹ कोटीत)
अनु. क्र.	अनुदान क्र	2022-23 (रक्कम / टक्के)	2023-24 (रक्कम / टक्के)	2024-25 (रक्कम / टक्के)
49.	वाय02- पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता	7666.33 (66.21)	10370.28 (60.5)	1606.9 (25.52)
50.	झेडडी02-कला व संस्कृति	224.23 (24.59)	247.59 (16.27)	671.87 (47.13)
51.	झेडडी04-पर्यटन	992.83 (54.73)	817.1 (42.67)	792.38 (37.09)
52.	झेडई01-अल्पसंख्यांक विकास	377.84 (48.16)	484.92 (35.62)	361.23 (38.1)
स्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे				

परिशिष्ट - 2.8

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.4.1; पृष्ठ 85)

वित्तीय वर्ष 2024-25 दरम्यान निधी आणि बचतीच्या वापराची अनुदान-निहाय टक्केवारी

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
1.	एल04	सचिवलयीन - आर्थिक सेवा	116.36	0.29	116.65	56.67	59.99	48.58	50 पर्यंत
2.	डी06	मत्स्यव्यवसाय	519.72	27.07	546.79	249.95	296.84	45.71	
3.	ए09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	195.48	10.00	205.48	87.70	117.78	42.68	
4.	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1032.50	123.33	1155.83	469.07	686.76	40.58	
5.	झेडआय02	सचिवालय सामाजिक सेवा	20.69	0.00	20.69	8.39	12.30	40.56	
6.	एफ03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	193.92	2.40	196.31	78.26	118.05	39.87	
7.	झेडजी04	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याकांच्या कल्याणासाठी भांडवली खर्च	25.13	26.41	51.54	20.08	31.46	38.96	
8.	एम04	अन्न, साठवण व वखार यांवरील भांडवली खर्च	15330.35	0.00	15330.35	5794.45	9535.90	37.80	
9.	झेडए 02	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	6092.06	34.20	
10.	डब्ल्यू05	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.18	0.00	0.18	0.06	0.12	33.52	
11.	झेडजी01	व्याज प्रदाने	38.91	0.00	38.91	12.39	26.52	31.83	
12.	ओ10	इतर ग्रामविकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	4795.75	31.47	
13.	एच02	इतर प्रशासनिक व सामाजिक सेवा	1.02	0.00	1.02	0.32	0.70	30.93	
14.	के11	ऊर्जा प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	3200.00	23.34	3223.34	990.12	2233.22	30.72	
15.	एम01	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.10	0.00	0.10	0.03	0.07	30.00	
16.	एम05	इतर सर्वसाधारण आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	18.60	0.00	18.60	5.44	13.16	29.26	
17.	एस02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.40	0.00	0.40	0.11	0.29	28.11	
18.	डी08	पशुसंवर्धनावरील भांडवरील खर्च	37.26	0.00	37.26	10.05	27.21	26.97	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
19.	के09	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	110.26	0.56	110.81	26.62	84.19	24.02	
20.	झेडआय04	सामाजिक सुरक्षा व कल्याणवरील भांडवली खर्च	15.00	0.00	15.00	3.14	11.86	20.93	
21.	क्यू03	गृहनिर्माण	3181.63	0.00	3181.63	622.24	2559.39	19.56	
22.	झेड आय05	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	3.03	0.00	3.03	0.52	2.51	17.06	
23.	झेड डी03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.04	0.00	0.04	0.01	0.03	16.67	
24.	जी02	इतर आर्थिक व संकीर्ण सेवा	3010.40	0.00	3010.40	483.96	2526.44	16.08	
25.	डी02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.93	0.00	0.93	0.13	0.80	14.19	50 पर्यंत
26.	ओ01	जिल्हा प्रशासन	815.69	0.00	815.69	109.80	705.89	13.46	
27.	आय02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	2.00	0.00	2.00	0.26	1.74	13.18	
28.	डी01	व्याज प्रदाने	15.95	0.00	15.95	2.07	13.88	12.97	
29.	ओ08	पर्यटन	23.39	0.00	23.39	1.10	22.29	4.70	
30.	झेड जी05	गृह निर्माणसाठी कर्जे	1.47	40.72	42.19	1.65	40.54	3.92	
31.	वाय03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.19	0.00	0.19	0.01	0.18	3.16	
32.	के 10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	250.00	523.00	773.00	24.15	748.85	3.12	
33.	आर03	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68	1.57	
34.	पी 03	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	0.36	0.00	0.36	0.00	0.36	0.56	
35.	ए08	जनगणना सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
36.	बी09	स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि पंचायती राज संस्थांना नुकसान भरपाई आणि नेमणूक	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
37.	सी03	व्याज प्रदाने	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
38.	सी08	स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि पंचायती राज संस्थांना नुकसान भरपाई आणि नेमणूक	10.00	0.00	10.00	0.00	10.00	0.00	
39.	सी 11	राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
40.	एफ01	व्याज प्रदाने	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
41.	ओ04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	100.08	0.00	100.08	0.00	100.08	0.00	
42.	ओ06	इतर वैज्ञानिक संशोधन	38.00	0.00	38.00	0.00	38.00	0.00	
43.	ओ12	सामान्य वित्तीय आणि व्यापार संस्थांमध्ये गुंतवणूक	20.00	0.00	20.00	0.00	20.00	0.00	
44.	पी 02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
45.	क्यू06	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	3.46	0.00	3.46	0.00	3.46	0.00	
46.	यू02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
47.	यू05	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	1.65	0.00	1.65	0.00	1.65	0.00	
48.	डब्ल्यू07	प्रादेशिक असमतोल दूर करण्यासाठी महसुली खर्च	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
49.	डब्ल्यू08	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
50.	झेडई03	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	1.13	0.00	1.13	0.00	1.13	0.00	
51.	झेडएफ03	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.02	0.00	0.02	0.00	0.02	0.00	
52.	झेडएच01	व्याज प्रदाने	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	50 पर्यंत
53.	झेडएच02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	0.50	0.00	0.50	0.00	0.50	0.00	
54.	झेडएच06	राज्य सरकारचे अंतर्गत कर्ज	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
55.	झेडआय01	व्याज प्रदाने	11.00	0.00	11.00	0.00	11.00	0.00	
		एकूण	**38398.07**	**7655.69**	**46053.76**	**14438.08**	**31615.68**		

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
56.	डब्ल्यू06	सचिवालय - सामाजिक सेवा	23.02	0.48	23.50	17.62	5.87	75.00	51 ते 75
57.	एन03	अनुसूचित जाती, जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	5500.87	74.85	
58.	के01	वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क	94.86	0.94	95.80	71.41	24.39	74.54	
59.	वाय02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	1607.00	74.48	
60.	सी04	सचिवालय आणि सामान्य सेवा	85.99	2.28	88.27	65.69	22.58	74.42	
61.	झेडएच05	सचिवालय - आर्थिक सेवा	4380.47	0.00	4380.47	3259.40	1121.07	74.41	
62.	आय03	पाटबंधारे, वीज आणि इतर आर्थिक सेवा	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	680.60	74.14	
63.	व्ही02	सहकार	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	799.65	74.05	
64.	जी04	सचिवालय - सामान्य सेवा	69.83	0.00	69.83	51.67	18.16	73.99	
65.	जे01	न्यायादान प्रशासन	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	1215.69	73.99	
66.	आर04	शासकीय कर्मचारी, इत्यादिना कर्जे	76.92	0.00	76.92	56.52	20.39	73.49	
67.	झेडसी01	संसद/राज्य/केंद्रशासित प्रदेश विधानमंडळे	543.69	0.00	543.69	397.87	145.81	73.18	
68.	वाय06	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	35.96	0.00	35.96	26.25	9.72	72.99	
69.	बी03	परिवहन प्रशासन	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	1964.72	72.70	
70.	एल03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94	72.24	
71.	जी09	सार्वजनिक कर्ज आणि आंतरराज्यीय तोडगा	55476.70	0.00	55476.70	40037.16	15439.54	72.17	
72.	डी04	पशुसंवर्धन	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	602.40	71.76	
73.	एल07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	2057.06	71.76	
74.	क्यू02	इतर प्रशासकीय सेवा	3.56	0.41	3.97	2.80	1.17	70.60	
75.	यू04	परिस्थितिकी व पर्यावरण	449.95	255.52	705.47	497.30	208.17	70.49	
76.	जी07	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	129.73	0.00	129.73	91.25	38.48	70.34	
77.	झेडएफ01	सचिवालय - सामान्य सेवा	20.52	0.00	20.52	14.26	6.27	69.46	51 ते 75

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
78.	ए07	नागरी विमान वाहतूक	910.91	0.00	910.91	632.34	278.57	69.42	
79.	आय01	व्याज प्रदाने	1710.59	0.00	1710.59	1184.11	526.48	69.22	
80.	एच04	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	83.06	0.03	83.09	57.11	25.98	68.74	
81.	यू03	सचिवालय - सामाजिक सेवा	7.77	0.00	7.77	5.34	2.43	68.67	
82.	बी10	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	1119.19	68.44	
83.	यू01	व्याज प्रदाने	10.58	0.00	10.58	7.17	3.41	67.78	
84.	झेडसी03	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	353.61	209.00	562.61	379.51	183.10	67.46	
85.	बी07	आर्थिक सेवा	1355.00	103.00	1458.00	979.62	478.38	67.19	
86.	आर02	सचिवालय - सामाजिक सेवा	22.93	0.00	22.93	15.39	7.54	67.12	
87.	ओ11	डोंगराळ भागांवरील भांडवली खर्च	255.00	0.00	255.00	169.24	85.76	66.37	
88.	एक्स02	सचिवालय - सामाजिक सेवा	16.74	0.49	17.23	11.36	5.87	65.96	
89.	सी05	इतर सामाजिक सेवा	83.09	50.00	133.09	87.39	45.70	65.66	
90.	जे02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा	256.14	1.54	257.68	168.80	88.88	65.51	
91.	व्ही03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	374.12	85.00	459.12	299.61	159.51	65.26	
92.	ए01	राज्यपाल आणि मंत्रिमंडळ	84.50	0.00	84.50	55.06	29.44	65.16	
93.	एम03	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	140.60	37.08	177.68	115.21	62.47	64.84	
94.	वाय05	सचिवालय - आर्थिक सेवा	25.46	0.00	25.46	16.46	9.01	64.63	
95.	टी11	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांच्या कल्याणासाठी कर्ज	0.25	0.00	0.25	0.16	0.09	63.78	
96.	झेडडी01	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा	19.87	0.00	19.87	12.56	7.31	63.19	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
97.	आय04	सचिवालय - आर्थिक सेवा	78.89	0.00	78.89	49.66	29.23	62.95	
98.	झेडडी04	पर्यटन	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	792.38	62.91	
99.	झेडएच07	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	5.91	0.00	5.91	3.69	2.21	62.50	
100.	झेडसी02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	40.05	0.00	40.05	24.94	15.11	62.28	
101.	सी 10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1336.80	0.00	1336.80	830.62	506.18	62.14	
102.	झेड एफ04	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	39.43	0.00	39.43	24.45	14.98	62.01	
103.	झेड ई01	अल्पसंख्यांक विकास	938.00	10.03	948.03	586.80	361.23	61.90	
104.	वाय07	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	6.31	0.00	6.31	3.90	2.41	61.84	51 ते 75
105.	एफ08	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	6.47	0.00	6.47	4.00	2.47	61.79	
106.	टी06	आदिवासी क्षेत्र विकासावरील भांडवली खर्च - उपयोजना	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	1172.59	61.56	
107.	एन05	सरकारी नोकरांना दिलेली कर्जे इ.	7.99	0.00	7.99	4.90	3.09	61.33	
108.	एम02	अअन्न, साठवण व वखार	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	1677.36	61.29	
109.	झेड एच04	सचिवालय - आर्थिक सेवा	18.04	0.00	18.04	11.04	7.00	61.21	
110.	एन02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा	2082.00	0.00	2082.00	1262.98	819.02	60.66	
111.	सी09	इतर प्रशासकीय सेवांवरील आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1.01	3.37	4.39	2.57	1.82	58.52	
112.	डी09	मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली खर्च	176.08	107.25	283.33	165.17	118.16	58.30	
113.	झेड एच03	सिंचन, ऊर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	736.58	11.80	748.38	432.63	315.75	57.81	
114.	डी07	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	64.78	7.00	71.78	41.32	30.47	57.56	
115.	ओ07	सचिवालय - आर्थिक सेवा	275.40	0.50	275.90	153.51	122.38	55.64	
116.	एस03	सचिवालय - सामाजिक सेवा	26.74	0.00	26.74	14.75	11.99	55.16	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
117.	एफ02	शहरी विकास आणि इतर प्रगत सेवा	17252.08	7358.52	24610.60	13554.03	11056.57	55.07	
118.	के04	कामगार, रोजगार आणि कौशल्य विकास	442.10	8.40	450.50	246.98	203.53	54.82	
119.	टी03	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.47	0.00	0.47	0.25	0.22	53.62	
120.	ए04	लोकसेवा आयोग	1617.85	69.68	1687.52	903.64	783.88	53.55	
121.	के05	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	0.19	0.00	0.19	0.10	0.09	53.40	
122.	एच08	सार्वजनिक कामे, प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	3576.19	53.40	
123.	ए06	माहिती आणि प्रसिद्धी	653.04	50.00	703.04	375.31	327.72	53.38	
124.	ए05	सामाजिक सेवा	394.47	0.00	394.47	210.34	184.13	53.32	
125.	झेडडी02	कला आणि संस्कृती	1300.98	124.60	1425.58	753.71	671.87	52.87	
126.	ओ03	ग्रामीण रोजगार	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	2589.73	50.86	
		एकूण	**170838.21**	**30179.32**	**201017.53**	**136364.12**	**64653.41**		
127.	जी03	व्याज प्रदाने आणि कर्ज सेवा	53362.04	0.00	53362.04	47880.81	5481.22	89.73	76 ते 90
128.	डब्ल्यू1	व्याज प्रदाने	366.47	0.48	366.95	327.85	39.11	89.34	
129.	के 13	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	14.81	0.00	14.81	13.21	1.60	89.18	
130.	एच07	सामाजिक सेवा व इतर आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39	88.85	
131.	एस04	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	371.00	88.52	
132.	ओ76	जिल्हा योजना - अकोला	214.40	0.00	214.40	189.04	25.36	88.17	
133.	ओ49	जिल्हा योजना - जालना	54.51	0.00	54.51	47.54	6.96	87.22	
134.	जी08	इतर प्रशासकीय सेवांसाठी भांडवली खर्च	195.43	0.00	195.43	170.43	25.00	87.21	
135.	एस01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	881.06	87.14	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
136.	बी02	राज्य उत्पादन शुल्क	287.14	5.79	292.93	252.07	40.86	86.05	
137.	डी03	कृषि सेवा	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	3678.02	85.63	
138.	पी01	सचिवालय - सामान्य सेवा	4.70	0.00	4.70	3.98	0.72	84.74	
139.	झेडएफ02	कला आणि संस्कृती	49.15	0.00	49.15	41.49	7.66	84.42	
140.	एच06	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	569.84	84.31	
141.	बी05	तुरुंग	719.80	20.04	739.84	618.53	121.31	83.60	
142.	एल08	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़,	4.02	6.75	10.77	8.90	1.87	82.62	
143.	एल02	जिल्हा प्रशासन	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	1806.20	82.46	
144.	एच03	गृहनिर्माण	410.62	83.53	494.15	405.22	88.94	82.00	
145.	आर01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	3599.62	81.77	
146.	एन08	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांच्या कल्याणासाठी कर्ज	1.21	0.00	1.21	0.98	0.23	80.82	
147.	बी06	सामान्य सेवा	4.69	0.00	4.69	3.77	0.92	80.40	
148.	एच05	मार्ग व पूल	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	1420.11	80.11	
149	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	2008.10	80.07	
150.	बी04	सचिवालय व इतर सर्वसाधारण सेवा	77.92	1.59	79.51	63.62	15.89	80.02	
151.	एफ07	ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	1603.90	79.73	
152.	के08	सचिवालय - आर्थिक सेवा	31.33	0.00	31.33	24.92	6.40	79.55	
153.	सी01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	862.35	79.30	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
154.	झेडएफ05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	2.26	0.00	2.26	1.79	0.47	79.29	76 ते 90
155.	क्यू01	व्याज प्रदाने	37.71	0.00	37.71	29.76	7.95	78.93	
156.	ई03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	732.61	122.37	854.99	674.66	180.33	78.91	
157.	झेडडी05	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	46.01	96.39	142.41	112.31	30.09	78.87	
158.	बी01	पोलीस प्रशासन	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	6426.87	78.85	
159.	वाय04	लघु पाटबंधारे	58.52	0.00	58.52	46.10	12.42	78.78	
160.	आय05	पाटबंध्यवरील भांडवरील खर्च	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	4461.22	78.65	
161.	झेडडी06	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	1.58	0.00	1.58	1.24	0.34	78.32	
162.	झेडजी02	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	20.61	0.00	20.61	16.09	4.52	78.07	
163.	ओ09	जनगणना सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	578.06	77.95	
164.	ए03	लोकसेवा आयोग	118.06	0.00	118.06	91.56	26.50	77.55	
165.	जी05	कोषागार आणि लेखा प्रशासन	561.13	0.00	561.13	433.72	127.41	77.29	
166.	टी02	अनुसूचित जाती, जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	122.59	0.00	122.59	94.58	28.01	77.15	
167.	के03	लेखनसामाग्री व मुद्रण	264.44	1.61	266.06	204.40	61.66	76.83	
168.	एच09	प्रादेशिक असमतोल दूर करण्यासाठी भांडवली खर्च	46.58	2.53	49.11	37.53	11.58	76.42	
169.	झेडआय03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	363.72	76.41	
170.	सी07	वने	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	1068.79	75.77	
171.	ई04	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	201.00	100.00	301.00	228.00	73.00	75.75	
172.	क्यू04	सचिवालय - आर्थिक सेवा	14.09	0.21	14.30	10.82	3.47	75.70	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
173.	टी05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	4058.97	75.51	
174.	टी04	सचिवालय - सामाजिक सेवा	21.72	0.00	21.72	16.36	5.37	75.29	
175.	जी06	निवृत्तीवेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	14923.86	75.08	
		एकूण	**276148.61**	**46179.62**	**322328.23**	**263991.97**	**58336.26**		
176.	एल01	व्याज प्रदाने	2848.08	0.00	2848.08	3575.36	-727.28	125.54	90 च्या वर
177.	सी02	मुद्रांक व नोंदणी	366.56	64.00	430.56	450.91	-20.35	104.73	
178.	टी01	व्याज प्रदाने	55.85	0.00	55.85	56.14	-0.29	100.52	90 च्या वर
179.	ओ31	जिल्हा योजना - सांगली	137.64	0.00	137.64	137.65	0.00	100.00	
180.	बी08	पूर नियंत्रण व जलनि:स्सारण	27.00	0.00	27.00	27.00	0.00	100.00	
181.	ओ21	जिल्हा योजना - रायगड	105.41	0.00	105.41	105.41	0.00	100.00	
182.	ओ23	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	91.74	0.00	91.74	91.74	0.00	100.00	
183.	ओ24	जिल्हा योजना - सिंधुदुर्ग	198.32	0.00	198.32	198.32	0.00	100.00	
184.	ओ25	जिल्हा योजना - सिंधुदुर्ग	51.68	0.00	51.68	51.68	0.00	100.00	
185.	ओ27	जिल्हा योजना - पुणे	185.40	0.00	185.40	185.40	0.00	100.00	
186.	ओ29	जिल्हा योजना - सातारा	108.26	0.00	108.26	108.26	0.00	100.00	
187.	ओ34	जिल्हा योजना - कोल्हापुर	437.50	0.00	437.50	437.50	0.00	100.00	
188.	ओ39	जिल्हा योजना - धुळे	72.63	0.00	72.63	72.63	0.00	100.00	
189.	ओ40	जिल्हा योजना - धुळे	479.98	0.00	479.98	479.98	0.00	100.00	
190.	ओ41	जिल्हा योजना - जळगाव	127.02	0.00	127.02	127.02	0.00	100.00	
191.	ओ45	जिल्हा योजना - नंदुरबार	45.81	0.00	45.81	45.81	0.00	100.00	
192.	ओ52	जिल्हा योजना - नांदेड	419.12	0.00	419.12	419.12	0.00	100.00	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
193.	ओ53	जिल्हा योजना - नांदेड	105.88	0.00	105.88	105.88	0.00	100.00	
194.	ओ56	जिल्हा योजना - लातूर	328.42	0.00	328.42	328.42	0.00	100.00	
195.	ओ57	जिल्हा योजना - लातूर	72.58	0.00	72.58	72.58	0.00	100.00	
196.	ओ64	जिल्हा योजना - वर्धा	244.48	0.00	244.48	244.48	0.00	100.00	
197.	ओ65	जिल्हा योजना - वर्धा	68.52	0.00	68.52	68.52	0.00	100.00	
198.	ओ66	जिल्हा योजना - भंडारा	203.44	0.00	203.44	203.44	0.00	100.00	
199.	ओ72	जिल्हा योजना - गोंदिया	191.87	0.00	191.87	191.87	0.00	100.00	
200.	ओ73	जिल्हा योजना - गोंदिया	73.13	0.00	73.13	73.13	0.00	100.00	
201.	ओ83	जिल्हा योजना - वाशिम	61.97	0.00	61.97	61.97	0.00	100.00	
202.	झेडए01	व्याज प्रदाने	62.58	0.00	62.58	62.58	0.00	100.00	
203.	ओ20	जिल्हा योजना - रायगढ	326.59	0.00	326.59	326.59	0.00	100.00	
204.	ओ67	जिल्हा योजना -भंडारा	42.56	0.00	42.56	42.56	0.00	100.00	
205.	ई01	व्याज प्रदाने	2096.48	0.00	2096.48	2096.48	0.00	100.00	
206.	डी10	राज्य शासनचे देशांतर्गत ऋण	248.83	0.00	248.83	248.83	0.00	100.00	
207.	ओ17	जिल्हा योजना - मुंबई उपनगर	150.80	0.00	150.80	150.80	0.00	100.00	
208.	आय06	राज्य शासनचे देशांतर्गत ऋण	1718.41	47.99	1766.40	1766.39	0.01	100.00	
209.	ओ59	जिल्हा योजना - धाराशिव	81.37	0.00	81.37	81.37	0.00	100.00	
210.	ओ35	जिल्हा योजना - कोल्हापुर	138.50	0.00	138.50	138.50	0.00	100.00	90 च्या वर
211.	ओ70	जिल्हा योजना - गडचिरोली	298.84	0.00	298.84	298.84	0.00	100.00	
212.	ओ28	जिल्हा योजना - सातारा	466.74	0.00	466.74	466.73	0.01	100.00	
213.	ओ62	जिल्हा योजना - नागपूर	683.71	0.00	683.71	683.70	0.01	100.00	
214.	ओ55	जिल्हा योजना - बीड	127.11	0.00	127.11	127.10	0.01	99.99	
215.	ओ69	जिल्हा योजना - चंद्रपुर	120.70	0.00	120.70	120.69	0.01	99.99	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
216.	ओ19	जिल्हा योजना - ठाणे	177.82	0.00	177.82	177.81	0.01	99.99	
217.	ओ37	जिल्हा योजना - नाशिक	173.32	0.00	173.32	173.31	0.01	99.99	
218.	एन06	जिल्हा योजना	2938.92	0.00	2938.92	2938.49	0.43	99.99	
219.	ओ16	जिल्हा योजना - मुंबई उपनगर	861.20	0.00	861.20	861.05	0.15	99.98	
220.	के06	ऊर्जा	9734.00	7548.25	17282.25	17277.11	5.14	99.97	
221.	ओ38	जिल्हा योजना - धुळे	239.37	0.00	239.37	239.30	0.07	99.97	
222.	ओ43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	168.54	0.00	168.54	168.49	0.05	99.97	
223.	ओ84	जिल्हा योजना - पालघर	268.58	0.00	268.58	268.49	0.09	99.97	
224.	ओ71	जिल्हा योजना - गडचिरोली	107.16	0.00	107.16	107.12	0.04	99.96	
225.	ओ78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	332.18	0.00	332.18	332.03	0.15	99.95	
226.	ओ22	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	268.26	0.00	268.26	268.12	0.14	99.95	
227.	ओ54	जिल्हा योजना - बीड	356.89	0.00	356.89	356.69	0.20	99.94	
228.	एक्स04	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	7.52	0.00	7.52	7.52	0.00	99.94	
229.	ओ18	जिल्हा योजना - ठाणे	760.18	0.00	760.18	759.73	0.45	99.94	
230.	ओ68	जिल्हा योजना - चंद्रपुर	335.30	0.00	335.30	335.10	0.20	99.94	
231.	ओ42	जिल्हा योजना - अहमदनगर	562.46	0.00	562.46	562.07	0.39	99.93	
232.	ओ58	जिल्हा योजना - धाराशिव	326.63	0.00	326.63	326.39	0.23	99.93	
233.	ओ46	जिल्हा योजना - छत्रपती संभाजीनगर	486.64	0.00	486.64	486.16	0.48	99.90	
234.	ओ32	जिल्हा योजना - सोलापुर	548.57	0.00	548.57	547.93	0.63	99.88	
235.	ओ79	जिल्हा योजना - यवतमाळ	139.82	0.00	139.82	139.66	0.16	99.88	
236.	ओ30	जिल्हा योजना - सांगली	348.36	0.00	348.36	347.90	0.45	99.87	
237.	ओ47	जिल्हा योजना - छत्रपती संभाजीनगर	173.36	0.00	173.36	173.12	0.24	99.86	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
238.	ओ26	जिल्हा योजना - पुणे	1070.60	0.00	1070.60	1069.06	1.54	99.86	
239.	ओ14	जिल्हा योजना - मुंबई शहर	324.23	0.00	324.23	323.68	0.55	99.83	
240.	ओ75	जिल्हा योजना - अमरावती	102.26	0.00	102.26	102.08	0.19	99.82	
241.	एफ04	स्थानिक संस्था व पंचायतराज संस्थांयांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रक्कम देणे	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	59.91	99.81	90 च्या वर
242.	ओ63	जिल्हा योजना - नागपुर	260.29	0.00	260.29	259.74	0.55	99.79	
243.	व्ही01	व्याज प्रदाने	12.48	78.93	91.41	91.19	0.21	99.77	
244.	एन07	जिल्हा योजना	59.88	0.00	59.88	59.72	0.16	99.73	
245.	ओ80	जिल्हा योजना - बुलढाणा	316.85	0.00	316.85	315.99	0.86	99.73	
246.	ओ33	जिल्हा योजना - सोलापुर	153.44	0.00	153.44	153.02	0.42	99.73	
247.	एक्स03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	5.00	0.00	5.00	4.99	0.02	99.70	
248.	डब्ल्यू09	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	37.03	0.00	37.03	36.91	0.12	99.67	
249.	एच11	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	51.90	23.13	75.03	74.78	0.25	99.67	
250.	एल05	स्थानिक संस्था व पंचायतराज संस्थांयांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रक्कम देण	1370.22	1455.67	2825.89	2816.44	9.45	99.67	
251.	टी09	जिल्हा योजना	2000.07	0.00	2000.07	1992.86	7.22	99.64	
252.	ओ36	जिल्हा योजना - नाशिक	639.68	0.00	639.68	636.83	2.85	99.55	
253.	टी08	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	17.31	0.00	17.31	17.22	0.09	99.48	
254.	ओ51	जिल्हा योजना - परभणी	63.23	0.00	63.23	62.87	0.36	99.43	
255.	टी10	जिल्हा योजना	362.95	0.00	362.95	360.75	2.20	99.39	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
256.	ओ02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	300.04	0.00	300.04	298.18	1.87	99.38	
257.	ओ61	जिल्हा योजना - हिंगोली	57.46	0.00	57.46	57.09	0.37	99.36	
258.	ओ44	जिल्हा योजना -नंदुरबार	146.19	0.00	146.19	145.07	1.12	99.23	
259.	झेडई02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याणयांवरील भांडवली खर्च	25.50	0.00	25.50	25.30	0.20	99.22	
260.	सी12	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	203.09	0.00	203.09	201.21	1.87	99.08	
261.	ओ82	जिल्हा योजना - वाशिम	220.03	0.00	220.03	217.77	2.26	98.97	
262.	डी11	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	27.97	0.00	27.97	27.67	0.30	98.94	
263.	जी10	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	206.93	0.00	206.93	204.28	2.65	98.72	
264.	एम06	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	7.73	0.00	7.73	7.63	0.10	98.68	
265.	ओ15	जिल्हा योजना - मुंबई शहर	165.77	0.00	165.77	163.35	2.42	98.54	
266.	वाय01	व्याज प्रदाने	28.50	0.00	28.50	28.05	0.45	98.43	
267.	आय07	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	108.13	0.00	108.13	106.36	1.76	98.37	
268.	ओ48	जिल्हा योजना - जालना	335.49	0.00	335.49	329.90	5.59	98.33	
269.	ओ81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	123.15	0.00	123.15	121.04	2.11	98.29	
270.	ओ60	जिल्हा योजना - हिंगोली	219.54	0.00	219.54	215.07	4.47	97.96	
271.	बी11	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	93.32	0.00	93.32	91.38	1.94	97.92	
272.	झेडए03	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	26.83	0.00	26.83	26.11	0.71	97.34	90 च्या वर
273.	ओ85	जिल्हा योजना - पालघर	76.42	0.00	76.42	74.32	2.11	97.24	
274.	ओ74	जिल्हा योजना - अमरावती	371.74	0.00	371.74	360.83	10.91	97.07	

परिशिष्ट - 2.8 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
275.	ई05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	11.75	0.00	11.75	11.40	0.35	97.05	
276.	ए10	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	16.62	0.00	16.62	16.12	0.50	96.98	
277.	ए02	निवडणुका	3563.19	0.00	3563.19	3445.95	117.24	96.71	
278.	डब्ल्यू03	तंत्र शिक्षण	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	108.45	96.69	
279.	व्ही05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21	96.64	
280.	जे03	स्थानिक संस्था व पंचायतराज संस्थांयांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रक्कम देण	7.33	0.00	7.33	7.04	0.29	96.04	
281.	ओ50	जिल्हा योजना - परभणी	281.77	0.00	281.77	269.87	11.89	95.78	
282.	ओ77	जिल्हा योजना - अकोला	85.60	0.00	85.60	81.73	3.86	95.49	
283.	झेडजी03	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि विशेष मागास प्रवर्गांचे कल्याण	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	476.27	95.22	
284.	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	640.52	95.11	
285.	डब्ल्यू04	कला व संस्कृती	438.19	69.14	507.33	480.07	27.26	94.63	
286.	के07	उद्योग	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.10	93.80	
287.	डी05	दुग्धव्यवसाय विकास	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	110.20	93.66	
288.	जे04	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	24.00	6.82	30.82	28.85	1.97	93.60	
289.	ओ13	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	3.69	0.00	3.69	3.42	0.27	92.74	
290.	एस05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	10.00	0.00	10.00	9.19	0.81	91.88	
291.	व्ही04	राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण	2.44	0.00	2.44	2.23	0.21	91.45	
292.	जे05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	29.02	9.00	38.02	34.66	3.36	91.18	

परिशिष्ट - 2.8 (समाप्त)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	एकूण खर्च	बचत	उपयोगितेची टक्केवारी	उपयोगाची व्याप्ती (टक्केवारी
293.	ई02	सर्वसाधारण शिक्षण	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	7037.69	91.09	
294.	व्ही06	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े,	15.36	0.00	15.36	13.96	1.41	90.83	
295.	जी01	विक्री कर प्रशासन	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	115.88	90.78	
296.	एक्स01	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	4001.25	90.76	
297.	डब्ल्यू02	सर्वसाधारण शिक्षण	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	1087.44	90.24	
एकूण			**207282.63**	**53149.05**	**260431.68**	**246754.25**	**13677.43**		

स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.9

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.4.1; पृष्ठ 86)

प्रत्यार्पण न केलेल्या बचती

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पित
महसुली दत्तमत								
1	ओ22	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	268.26	0.00	268.26	268.12	0.14	0.00
2	ओ82	जिल्हा योजना - वाशिम	220.03	0.00	220.03	217.77	2.26	0.00
3	ओ26	जिल्हा योजना - पुणे	1070.60	0.00	1070.60	1069.06	1.54	0.00
4	ओ46	जिल्हा योजना - छत्रपती संभाजीनगर	486.64	0.00	486.64	486.16	0.48	0.00
5	ओ62	जिल्हा योजना - नागपूर	683.71	0.00	683.71	683.70	0.01	0.00
6	ओ16	जिल्हा योजना - मुंबई उपनगर	861.20	0.00	861.20	861.05	0.15	0.00
7	ओ68	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	335.30	0.00	335.30	335.10	0.20	0.00
8	ओ80	जिल्हा योजना - बुलढाणा	316.85	0.00	316.85	315.99	0.86	0.00
9	ओ44	जिल्हा योजना - नंदुरबार	146.19	0.00	146.19	145.07	1.12	0.00
10	ओ78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	332.18	0.00	332.18	332.03	0.15	0.00
11	ओ28	जिल्हा योजना - सातारा	466.74	0.00	466.74	466.73	0.01	0.00
		एकूण	**5187.70**	**0.00**	**5187.70**	**5180.78**	**6.92**	**0.00**
भांडवली दत्तमत								
12	ओ81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	123.15	0.00	123.15	121.04	2.11	0.00
13	ओ63	जिल्हा योजना - नागपूर	260.29	0.00	260.29	259.74	0.55	0.00
14	ओ69	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	120.70	0.00	120.70	120.69	0.01	0.00
15	ओ79	जिल्हा योजना - यवतमाळ	139.82	0.00	139.82	139.66	0.16	0.00
16	ओ47	जिल्हा योजना - छत्रपती संभाजीनगर	173.36	0.00	173.36	173.12	0.24	0.00
17	ओ71	जिल्हा योजना - गडचिरोली	107.16	0.00	107.16	107.12	0.04	0.00
		एकूण	**924.48**	**0.00**	**924.48**	**921.37**	**3.11**	**0.00**
		एकंदर एकूण	**6112.18**	**0.00**	**6112.18**	**6102.15**	**10.03**	**0.00**

स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे

परिशिष्ट - 2.10

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.4.1; पृष्ठ 86

मार्च मधील शेवटच्या दिवशी, ₹ 10 कोटीहून अधिक निधीचे प्रत्यार्पण

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ बचत(-)	प्रत्यार्पित
1.	ए02	निवडणुका	3563.19	0.00	3563.19	3445.95	-117.24	-101.65
2.	ए03	लोकसेवा आयोग	118.06	0.00	118.06	91.56	-26.50	-26.25
3.	ए04	सचिवालय व संकीर्ण सर्वसाधारण सेवा	1617.85	69.68	1687.52	903.64	-783.88	-711.30
4.	ए05	सामाजिक सेवा	394.47	0.00	394.47	210.34	-184.13	-239.53
5.	ए06	माहिती व प्रसिद्धी	653.04	50.00	703.04	375.31	-327.72	-307.84
6.	ए07	नागरी विमानचालन	910.91	0.00	910.91	632.34	-278.57	-278.37
7.	ए09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	195.48	10.00	205.48	87.70	-117.78	-105.78
8.	बी01	पोलीस प्रशासन	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	-6426.87	-6352.17
9.	बी02	राज्य उत्पादन शुल्क	287.14	5.79	292.93	252.07	-40.86	-31.11
10.	बी03	परिवहन प्रशासन	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	-1964.72	-1947.88
11.	बी05	तुरुंग	719.80	20.04	739.84	618.53	-121.31	-110.24
12.	बी07	आर्थिक सेवा	1355.00	103.00	1458.00	979.62	-478.38	-477.48
13.	बी10	आर्थिक सेवावरील भांडवली खर्च	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	-1119.19	-1067.44
14.	सी01	महसूल व जिल्हा प्रशासन	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	-862.35	-761.22
15.	सी02	मुद्रांक व नोंदणी	366.56	64.00	430.56	450.91	+20.35	-26.99
16.	सी04	सचिवालय व इतर सर्वसाधारण सेवा	85.99	2.28	88.27	65.69	-22.58	-14.87
17.	सी05	इतर सामाजिक सेवा	83.09	50.00	133.09	87.39	-45.70	-30.30
18.	सी06	नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणासाठी सहाय्य	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	-640.52	-860.90
19.	सी07	वने	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	-1068.79	-876.90
20.	सी10	आर्थिक सेवावरील भांडवली खर्च	1336.80	0.00	1336.80	830.62	-506.18	-483.19
21.	डी01	व्याज प्रदाने	15.95	0.00	15.95	2.07	-13.88	-13.79
22.	डी03	कृषि सेवा	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	-3678.02	-3509.34
23.	डी04	पशुसंवर्धन	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	-602.40	-464.35
24.	डी05	दुग्धव्यवसाय विकास	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	-110.20	-52.97
25.	डी06	मत्स्यव्यवसाय	519.72	27.07	546.79	249.95	-296.84	-251.76
26.	डी07	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	64.78	7.00	71.78	41.32	-30.47	-14.40
27.	डी08	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	37.26	0.00	37.26	10.05	-27.21	-13.62
28.	डी09	मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली खर्च	176.08	107.25	283.33	165.17	-118.16	-76.05
29.	ई02	सर्वसाधारण शिक्षण	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	-7037.69	-6939.93

परिशिष्ट - 2.10 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ बचत(-)	प्रत्यार्पित
30.	ई03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	732.61	122.37	854.99	674.66	-180.33	-109.03
31.	ई04	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	201.00	100.00	301.00	228.00	-73.00	-70.00
32.	एफ02	नगर विकास व इतर प्रगत सेवा	17252.08	7358.52	24610.60	13554.03	-11056.57	-10928.43
33.	एफ03	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	193.92	2.40	196.31	78.26	-118.05	-110.00
34.	एफ04	स्थानिक संस्था व पंचायतराज संस्थां यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रक्कम देणे	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	-59.91	-60.00
35.	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	-2008.10	-2008.10
36.	एफ07	ग्रामविकासावरील भांडवली खर्च	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	-1603.90	-1603.90
37.	जी01	विक्रीकर प्रशासन	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	-115.88	-103.41
38.	जी02	इतर आर्थिक व संकीर्ण सेवा	3010.40	0.00	3010.40	483.96	-2526.44	-2524.18
39.	जी03	व्याज प्रदाने व ऋण सेवा	53362.04	0.00	53362.04	47880.81	-5481.22	-4429.10
40.	जी05	कोषागार व लेखा प्रशासन	561.13	0.00	561.13	433.72	-127.41	-114.51
41.	जी06	निवृत्तीवेतन व इतर सेवानिवृत्ती लाभ	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	-14923.86	-14918.34
42.	जी07	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	129.73	0.00	129.73	91.25	-38.48	-32.33
43.	जी08	इतर प्रशासकीय सेवांवरील भांडवली खर्च	195.43	0.00	195.43	170.43	-25.00	-25.00
44.	जी09	सार्वजनिक ऋण व आंतरराज्यीय तडजोड	55476.70	0.00	55476.70	40037.16	-15439.54	-15439.54
45.	एच04	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	83.06	0.03	83.09	57.11	-25.98	-20.24
46.	एच05	मार्ग व पूल	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	-1420.11	-913.87
47.	एच06	सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	-569.84	-417.28
48.	एच07	सामाजिक सेवा व इतर आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	-3217.39	-3151.56
49.	एच08	सार्वजनिक बांधकामे प्रशासकीय व कार्यचालन इमारती यांवरील भांडवली खर्च	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	-3576.19	-3309.38
50.	आय01	व्याज प्रदाने	1710.59	0.00	1710.59	1184.11	-526.48	-526.48

परिशिष्ट - 2.10 (पुढे चालू.....)								
								(₹ कोटीत)
अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ बचत(-)	प्रत्यार्पित
51.	आय03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	-680.60	-1065.22
52.	आय04	सचिवालय - आर्थिक सेवा	78.89	0.00	78.89	49.66	-29.23	-26.72
53.	आय05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	-4461.22	-4549.76
54.	जे01	न्यायदान	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	-1215.69	-1160.51
55.	जे02	सचिवालय व इतर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा	256.14	1.54	257.68	168.80	-88.88	-85.92
56.	के01	विक्रेय वस्तू व सेवांवरील इतर कर व शुल्क	94.86	0.94	95.80	71.41	-24.39	-22.83
57.	के03	लेखनसामग्री व मुद्रण	264.44	1.61	266.06	204.40	-61.66	-31.34
58.	के04	कामगार रोजगार आणि कौशल्य विकास	442.10	8.40	450.50	246.98	-203.53	-165.33
59.	के07	उद्योग	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	-409.10	-348.63
60.	के09	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	110.26	0.56	110.81	26.62	-84.19	-83.94
61.	के10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	250.00	523.00	773.00	24.15	-748.85	-748.85
62.	के11	ऊर्जा प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	3200.00	23.34	3223.34	990.12	-2233.22	-2233.22
63.	एल02	जिल्हा प्रशासन	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	-1806.20	-1777.41
64.	एल03	ग्रामविकास कार्यक्रम	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	-4644.94	-4594.09
65.	एल04	सचिवालय - आर्थिक सेवा	116.36	0.29	116.65	56.67	-59.99	-59.99
66.	एल07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	-2057.06	-2057.05
67.	एम02	अन्न, साठवण व वखार	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	-1677.36	-1663.03
68.	एम03	सचिवालय व इतर आर्थिक सेवा	140.60	37.08	177.68	115.21	-62.47	-57.29
69.	एम04	अन्न, साठवण व वखार यांवरील भांडवली खर्च	15330.35	0.00	15330.35	5794.45	-9535.90	-9532.61
70.	एन02	सचिवालय व इतर सामाजिक सेवा	2082.00	0.00	2082.00	1262.98	-819.02	-774.89
71.	एन03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांचे कल्याण	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	-5500.87	-5203.67
72.	एन04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1032.50	123.33	1155.83	469.07	-686.76	-666.76
73.	ओ01	जिल्हा प्रशासन	815.69	0.00	815.69	109.80	-705.89	-705.86
74.	ओ03	ग्रामीण रोजगार	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	-2589.73	-2577.50
75.	ओ04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	100.08	0.00	100.08	0.00	-100.08	-100.00
76.	ओ06	इतर वैज्ञानिक संशोधन	38.00	0.00	38.00	0.00	-38.00	-38.00

परिशिष्ट - 2.10 (पुढे चालू.....) (₹ कोटीत)								
अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ बचत(-)	प्रत्यार्पित
77.	ओ07	सचिवालय - आर्थिक सेवा	275.40	0.50	275.90	153.51	-122.38	-61.94
78.	ओ08	पर्यटन	23.39	0.00	23.39	1.10	-22.29	-20.00
79.	ओ09	जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	-578.06	-537.15
80.	ओ10	इतर ग्राम विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	-4795.75	-4761.12
81.	ओ11	डोंगराळ क्षेत्रांवरील भांडवली खर्च	255.00	0.00	255.00	169.24	-85.76	-85.33
82.	ओ12	सर्वसाधारण वित्तीय आणि व्यापार संस्थांमध्ये गुंतवणूक	20.00	0.00	20.00	0.00	-20.00	-20.00
83.	क्यू03	गृहनिर्माण	3181.63	0.00	3181.63	622.24	-2559.39	-2551.21
84.	आर01	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	-3599.62	-3413.89
85.	आर03	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	8.77	664.48	673.25	10.57	-662.68	-660.77
86.	आर04	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	76.92	0.00	76.92	56.52	-20.39	-18.73
87.	एस01	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्य	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	-881.06	-744.24
88.	एस04	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	-371.00	-358.92
89.	टी02	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	122.59	0.00	122.59	94.58	-28.01	-13.35
90.	टी05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	-4058.97	-3795.91
91.	टी06	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील भांडवली खर्च	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	-1172.59	-1146.88
92.	यू04	पारिस्थितिकी व पर्यावरण	449.95	255.52	705.47	497.30	-208.17	-253.44
93.	व्ही02	सहकार	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	-799.65	-654.47
94.	व्ही03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	374.12	85.00	459.12	299.61	-159.51	-143.88
95.	व्ही05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	-129.21	-123.90
96.	डब्ल्यू01	व्याज प्रदाने	366.47	0.48	366.95	327.85	-39.11	-27.45
97.	डब्ल्यू02	सर्वसाधारण शिक्षण	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	-1087.44	-1007.44
98.	डब्ल्यू03	तंत्र शिक्षण	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	-108.45	-80.26

परिशिष्ट - 2.10 (समाप्त)								
								(₹ कोटीत)
अनु. क्र.	अनुदान	अनुदानाचे नाव	मूळ	पुरवणी	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ बचत(-)	प्रत्यार्पित
99.	एक्स01	सामाजिक सुरक्षा व पोषण आहार	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	-4001.25	-3833.94
100.	वाय02	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	-1607.00	-1804.22
101.	वाय04	लघु पाटबंधारे	58.52	0.00	58.52	46.10	-12.42	-12.42
102.	झेडए 02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	-6092.06	-6029.21
103.	झेडसी01	संसद / राज्य/संघ राज्य क्षेत्र विधानमंडळे	543.69	0.00	543.69	397.87	-145.81	-129.80
104.	झेडसी02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	40.05	0.00	40.05	24.94	-15.11	-15.07
105.	झेडसी03	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	353.61	209.00	562.61	379.51	-183.10	-182.86
106.	झेडडी02	कला व संस्कृति	1300.98	124.60	1425.58	753.71	-671.87	-621.45
107.	झेडडी04	पर्यटन	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	-792.38	-782.97
108.	झेडडी05	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	46.01	96.39	142.41	112.31	-30.09	-23.79
109.	झेडई01	अल्पसंख्यांक विकास	938.00	10.03	948.03	586.80	-361.23	-280.67
110.	झेडएफ04	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	39.43	0.00	39.43	24.45	-14.98	-14.98
111.	झेडजी03	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागास वर्ग व विशेष मागास प्रवर्ग यांचे कल्याण	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	-476.27	-441.95
112.	झेडजी04	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याक यांच्या कल्याणावरील भांडवली खर्च	25.13	26.41	51.54	20.08	-31.46	-31.36
113.	झेडजी05	गृह निर्माणसाठी कर्जे	1.47	40.72	42.19	1.65	-40.54	-40.45
114.	झेडएच03	पाटबंधारे, वीज व इतर आर्थिक सेवा	736.58	11.80	748.38	432.63	-315.75	-268.26
115.	झेडएच05	पाटबंधाऱ्यावरील भांडवली खर्च	4380.47	0.00	4380.47	3259.40	-1121.07	-1102.52
116.	झेडआय01	व्याज प्रदाने	11.00	0.00	11.00	0.00	-11.00	-11.00
117.	झेडआय03	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	-363.72	-300.13
118.	झेडआय04	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण यांवरील भांडवली खर्च	15.00	0.00	15.00	3.14	-11.86	-11.86
		एकूण	**648001.25**	**127825.39**	**775826.64**	**607351.89**	**-168474.75**	**-163711.87**
स्रोत: 2024-25 चे विनियोजन लेखे								

परिशिष्ट - 2.11

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.5; पृष्ठ 87)

वित्तीय वर्ष 2024-25 महसुली खर्चाचे भांडवली खर्च म्हणून चुकीचे वर्गीकरण

(₹ कोटीत)

अनु .क्र.	अनुदान. क्र.	अनुदानाचे नाव	चुकीचे वर्गीकरण झालेली रक्कम	प्रधान शीर्ष	लेखापरीक्षण आभिक्षणे
1.	बी10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	16.73	4055	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
2.	डी08	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	3.24	4403	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
3.	डी08	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	4.86	4403	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
4.	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2000.00	4217	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
5.	एफ05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2000.00	4217	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
6.	एच08	सार्वजनिक बांधकामे, प्रशासकीय व कार्यचालन इमारती यांवरील भांडवली खर्च	41.64	4059	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
7.	एस04	वैद्यकीय व सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	2.35	4210	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
8.	डी09	मत्स्य व्यवसायावरील भांडवली खर्च	1.08	4405	महसुली खर्चाचे कमी वर्णन
		एकूण	**4069.91**		

स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25

परिशिष्ट - 2.12 *(परिच्छेद 2.5.6; पृष्ठ 87)* **वर्षभरातील प्रमुख धोरणात्मक निर्णय किंवा अर्थसंकल्पात प्रस्तावित केलेल्या नवीन योजना (₹10 कोटींपेक्षा जास्त)** **(₹ कोटीत)**		
अनु. क्र.	**योजनेचे नाव**	**2024-25 मध्ये झालेला खर्च**
1.	4210 (00) (01) प्रमुख कामे - ॲलोपथी वैद्यकीय शिक्षण (योजना)	6427.77
2.	4217 (00) (01) मुंबई शहरी परिवहन प्रकल्प टप्पा-3 ए (एमयूटीपी-3 ए) प्रकल्प (योजना) साठी राज्य शासनाच्या वतीने मुंबई रेल्वे विकास महामंडळाला आर्थिक सहाय्य	471.00
3.	4404 (00) (03) महाराष्ट्र सहकारी दूध महासंघ मर्यादित (महानंद) ला भागभांडवल योगदान (योजना)	248.83
4.	3055 (01) (05) प्रधानमंत्री-ई-बस सेवा अंतर्गत साठवलेली वीज पायाभूत सुविधा (केंद्राचा हिस्सा 100%) (योजना)	167.65
5.	2236 (10) (07) आणि (10) (08) विद्यमान अंगणवाड्यांचे सक्षम अंगणवाड्यांमध्ये अद्ययावतीकरण (योजना)	132.89
6.	2235 (25) (05) लेक लाडकी योजना (योजना)	73.75
7.	4059 (15) (01) प्रमुख कामे- बंदी व अबकारी (योजना)	63.93
8.	3055 (01) (03) प्रधानमंत्री-ई-बस सेवा अंतर्गत बस आगाराचा विकास / उन्नतीकरण करण्यासाठी सहाय्य	54.21
9.	2225 (02) (47) शहरी भागात शबरी आदिवासी घरकुल योजनेची अंमलबजावणी (राज्य योजना)	50.00
10.	2202 (01) (09) राज्यातील प्रधानमंत्री श्री शाळांचा विकास (योजना)	47.42
11.	2202 (01) (14) आणि (01)(15) राज्यात पंतप्रधान श्री शाळांचा विकास (उदयोन्मुख भारतासाठी पंतप्रधान शाळा) (योजना)	42.03
12.	4202 (00) (01), प्रमुख कार्य (योजना)	35.26
13.	2236 (01) (04) प्रधानमंत्री आदिवासी आदिवासी न्याय महाअभियान यांच्याशी अभिसरण करून अंगणवाडी केंद्रांचे बांधकाम (केंद्राचा हिस्सा 100%) (योजना)	17.16
14.	2210 (02) (32) कर्करोग रुग्णालय चंद्रपूर (प्रतिबद्ध)	12.00
15.	2205 (01) (05) साहित्य संस्थांना साहाय्य अनुदान, (योजना)	10.70
स्रोत: वित्तीय लेखे 2024-25		

परिशिष्ट - 2.13

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.7; पृष्ठ 90)

मार्च 2025 मध्ये केलेला संपूर्ण खर्च

(₹ कोटीत)

अनुदान क्रमांक	अनुदानाची संख्या	अनुदानाचे नाव	लेखाशीर्ष				योजनेचे नाव	अंदाज पत्रकाचे प्रकार	मार्च 2025 मधील प्रत्यक्ष खर्च
1	बी08	पूर नियंत्रण व जलनिस्सारण	2711	02	190	092	आशियाई विकास बँकेने शाश्वत किनारपट्टी संरक्षण आणि व्यवस्थापन गुंतवणूक कार्यक्रमाला सहाय्य केले	*मूळ*	
			2711	02	190	097	एशियन डेव्हलपमेंट बँकेने सस्टेनेबल कोस्टल प्रोटेक्शन अँड मॅनेजमेंट प्रोग्राम (एशियन डेव्हलपमेंट बँक शेअर 70%) (स्कीम)		
2	ई04	शिक्षण, क्रीडा, कला व संस्कृती यांवरील खर्च	4202	01	201	649	राज्यातील आदर्श शाळांचा विकास	*मूळ + पुरवणी+ सुधारित*	228
			4202	01	201	653	राज्यातील पीएम श्री (पीएम स्कूल्स फॉर रायझिंग इंडिया) प्राथमिक शाळांचा विकास (केंद्राचा वाटा 60%)		
			4202	01	201	654	राज्यातील पीएम श्री (पीएम स्कूल्स फॉर रायझिंग इंडिया) प्राथमिक शाळांचा विकास (केंद्राचा वाटा 60 टक्के)		
			4202	01	202	621	महाराष्ट्र जवाहर बालभवनचे बांधकाम		
			4202	01	202	622	इतर कार्यालयांचे बांधकाम शिक्षण व शिक्षण विभागाच्या उपसंचालकांच्या इमारतीचे बांधकाम		
			4202	01	202	643	सैनिक शाळेचे बांधकाम		
			4202	01	202	650	राज्यातील आदर्श शाळांचा विकास		
			4202	01	202	655	राज्यातील पीएम श्री (पीएम स्कूल्स फॉर रायझिंग इंडिया) माध्यमिक शाळांचा विकास (केंद्राचा वाटा 60 टक्के)		

परिशिष्ट - 2.13 (पुढे चालू.....) (₹ कोटीत)										
अनु. क्र.	अनुदानाची संख्या	अनुदानाचे नाव	लेखाशीर्ष				योजनेचे नाव	अंदाज पत्रकाचे प्रकार	मार्च 2025 मधील प्रत्यक्ष खर्च
			4202	01	202	656	राज्यातील पीएम श्री (पीएम स्कूल्स फॉर रायझिंग इंडिया) माध्यमिक शाळांचा विकास (राज्याचा वाटा 40 टक्के)		
			4202	03	800	625	क्रीडा खेळाडूंच्या स्मारकाचे बांधकाम		
3	के10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	4875	60	190	005	एम हब इमारतीचे बांधकाम (योजना)	*मूळ + पुरवणी+ सुधारित*	24.15
			4875	60	800	002	औद्योगिक पायाभूत सुविधांची निर्मिती आणि विकास		
4	एल01	व्याज प्रदाने	2049	03	108	114	विमा निधी[संपादन]	मूळ	178.68
			2049	03	108	115	बचत निधी		
5	आर03	वैद्यकीय सेवा व सार्वजनिक आरोग्यसेवांवरील भांडवली खर्च	4210	01	110	110	मोफस्सिल भागात शिक्षकेतर सरकारी रुग्णालये आणि दवाखाने	मूळ+पुरवणी+सुधारित	10.57
			4210	01	110	111	केंद्रीय मानसिक रुग्णालये		
			4210	01	110	112	सर्व महसूल विभागांच्या मुख्यालयात प्रादेशिक संदर्भ केंद्रांची स्थापना		
			4210	01	800	117	ट्रॉमा केअर युनिटची स्थापना - महाराष्ट्र आपत्कालीन वैद्यकीय सेवा		
			4210	02	800	125	आरोग्य प्रसिद्धी ब्युरो		
			4210	80	800	126	महत्वपूर्ण सांख्यिकी विभागाचे मजबुतीकरण		
			6003	00	109	049	आरोग्य संस्थांच्या बांधकाम व उन्नतीसाठी हुडकोकडून कर्ज (प्रतिबद्ध)		
6	एस02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	2235	60	104	160	डिपॉझिट लिंक्ड इन्शुरन्स स्कीम सरकारी भविष्य निर्वाह निधी	मूळ	0.11
7	व्ही04	राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण	6003	00	108	024	राष्ट्रीय सहकार विकास महामंडळ (सहकार) कडून कर्ज	मूळ	2.23
			6003	00	108	045	राष्ट्रीय सहकार विकास महामंडळाकडून (विपणन) कर्ज		

परिशिष्ट - 2.13 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु. क्र.	अनुदानाची संख्या	अनुदानाचे नाव	लेखाशीर्ष				योजनेचे नाव	अंदाज पत्रकाचे प्रकार	मार्च 2025 मधील प्रत्यक्ष खर्च
			6003	00	108	046	राष्ट्रीय सहकार विकास महामंडळ (वस्त्रोद्योग) कडून कर्ज		
8	एक्स03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	4236	80	800	001	13 व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार अंगणवाडी केंद्रांचे बांधकाम	मूळ	4.99
9	झेडई02	सामाजिक सुरक्षा व कल्याण यांवरील भांडवली खर्च	4235	02	190	023	मौलाना आझाद अल्पसंख्याक आर्थिक विकास महामंडळाला हिस्सा भांडवली योगदान	मूळ	25.3
			4235	02	190	024	राष्ट्रीय अल्पसंख्यांक विकास आणि वितीय महामंडळाला वाटून भांडवली योगदान		
10	झेडजी04	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग व अल्पसंख्याकांच्या कल्याणासाठी भांडवली खर्च	4225	03	190	192	वसंतराव नाईक व्ही.जे.एन.टी. डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशनला भाग भांडवली योगदान (आणि एसबीसी योजना)	मूळ + पुरवणी	20.08
			4225	03	190	193	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त व विकास महामंडळाला भाग भांडवली योगदान		
			4225	03	190	207	शामराव पेजे कोकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ यांना भागभांडवलाचे योगदान		
			4225	03	190	214	भटक्या जमाती-क श्रेणीतील सदस्यांच्या मालकीच्या सहकारी कताई गिरण्यांसाठी भाग भांडवली योगदान (योजना)		
11	झेडआय04	सामाजिक सुरक्षा व कल्याणवरील भांडवली खर्च	4235	02	190	074	अपंग व्यक्तींसाठी महाराष्ट्र राज्य वित्त व विकास महामंडळाला भाग भांडवली योगदान (योजना)	मूळ	3.14

परिशिष्ट - 2.13 (समाप्त)									
									(₹ कोटीत)
अनु. क्र.	अनुदानाची संख्या	अनुदानाचे नाव	लेखाशीर्ष				योजनेचे नाव	अंदाज पत्रकाचे प्रकार	मार्च 2025 मधील प्रत्यक्ष खर्च
12	झेडआय05	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना क़र्ज़े	7610	00	201	101	इतर अधिकारी / कर्मचार् यांना घर बांधण्याची आगाऊ रक्कम	मूळ	0.52
			7610	00	202	101	मोटार कन्व्हेयन्स खरेदीसाठी आगाऊ रक्कम		
			7610	00	204	101	संगणक खरेदीसाठी आगाऊ रक्कम		
							एकूण		**524.77**
स्रोत: विनियोजन लेखे 2024-25									

परिशिष्ट - 2.14

(संदर्भ: परिच्छेद 2.5.7; पृष्ठ 91)

2024-25 दरम्यान सर्व प्रधान शीर्षांचा तिमाहीनिहाय खर्च

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
1	ए01	54.85	10.77	11.62	11.61	21.07	11.19	55.07	38.26	20.32
2	ए02	3449.53	290.90	460.45	853.30	1837.81	1382.28	3442.46	53.39	40.15
3	ए 03	91.81	16.86	17.61	16.58	40.46	23.22	91.51	44.21	25.37
4	ए 04	904.23	56.93	79.84	99.90	665.75	575.74	902.42	73.77	63.80
5	ए 05	144.72	34.23	43.42	49.42	81.26	47.15	208.33	39.01	22.63
6	ए 06	376.74	13.59	40.72	37.16	283.74	238.48	375.21	75.62	63.56
7	ए 07	632.34	0.04	0.26	219.29	412.75	406.12	632.34	65.27	64.22
8	ए 09	87.70	0.00	17.47	39.64	30.59	19.64	87.70	34.88	22.39
9	ए 10	16.12	3.72	5.96	2.85	3.59	2.76	16.12	22.27	17.12
10	बी01	23964.66	4897.62	6437.26	6050.48	6543.91	2200.87	23929.27	27.35	9.20
11	बी02	253.02	53.41	64.38	57.07	77.19	32.30	252.05	30.62	12.81
12	बी03	5233.82	1007.77	715.41	1442.55	2066.73	1315.72	5232.46	39.50	25.15
13	बी04	63.63	15.58	16.11	15.27	16.67	3.92	63.63	26.20	6.16
14	बी05	618.31	111.89	132.67	160.62	213.02	108.96	618.20	34.46	17.63
15	बी06	3.78	0.00	0.00	1.51	2.26	1.86	3.77	59.95	49.34
16	बी07	979.62	0.00	0.00	88.96	890.66	562.16	979.62	90.92	57.39
17	बी08	27.00	0.00	0.00	0.00	27.00	27.00	27.00	100.00	100.00
18	बी10	2436.66	1.73	274.46	24.25	2111.63	1767.42	2412.07	87.54	73.27
19	बी11	91.21	0.00	17.83	14.68	58.87	56.86	91.38	64.42	62.22
20	सी01	3307.10	676.94	851.35	848.02	920.23	375.84	3296.54	27.92	11.40

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
21	सी02	386.67	59.29	79.63	87.44	224.24	165.18	450.60	49.76	36.66
22	सी04	65.69	12.49	15.32	15.57	22.31	11.56	65.69	33.96	17.60
23	सी05	86.89	7.21	10.52	11.91	57.06	48.24	86.70	65.81	55.64
24	सी06	12200.62	681.80	1440.98	1486.65	3683.68	1604.37	7293.11	50.51	22.00
25	सी07	3343.30	661.13	628.71	612.67	1436.95	997.64	3339.46	43.03	29.87
26	सी09	2.56	0.00	0.00	0.00	2.57	2.18	2.57	100.00	84.82
27	सी10	832.39	9.05	126.60	138.80	556.21	437.46	830.66	66.96	52.66
28	सी12	201.22	1.73	61.78	50.19	87.51	64.10	201.21	43.49	31.86
29	डी02	0.10	0.00	0.00	0.05	0.08	0.05	0.13	61.54	38.46
30	डी03	21892.35	834.76	6771.77	8313.57	4959.39	4242.81	20879.49	23.75	20.32
31	डी04	1531.62	258.37	378.38	367.20	510.81	261.91	1514.76	33.72	17.29
32	डी05	1628.79	44.30	286.21	453.90	844.19	809.81	1628.60	51.84	49.72
33	डी06	249.94	14.05	60.12	64.50	80.40	64.11	219.07	36.70	29.26
34	डी07	40.92	4.37	5.86	4.85	26.24	22.23	41.32	63.50	53.80
35	डी08	10.05	0.00	0.47	4.12	1.37	1.37	5.96	22.99	22.99
36	डी09	165.17	0.00	41.64	7.84	113.89	32.00	163.37	69.71	19.59
37	डी10	248.83	0.00	138.84	0.00	109.99	109.99	248.83	44.20	44.20
38	डी11	27.67	0.00	4.02	2.80	20.85	19.16	27.67	75.35	69.24
39	ई02	71998.97	15201.49	18682.77	17169.54	20646.26	10076.33	71700.06	28.80	14.05
40	ई03	675.05	29.95	48.80	66.02	522.68	457.51	667.45	78.31	68.55
41	ई04	228.00	0.00	0.00	0.00	228.00	228.00	228.00	100.00	100.00
42	ई05	11.40	0.65	0.50	2.94	7.31	6.86	11.40	64.12	60.18

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
43	एफ02	13558.92	2183.71	2131.37	1914.34	6410.98	5520.03	12640.40	50.72	43.67
44	एफ03	78.35	5.29	7.21	6.04	59.72	52.83	78.26	76.31	67.51
45	एफ04	30797.38	9522.48	7146.86	7501.48	6626.39	4166.10	30797.21	21.52	13.53
46	एफ05	8069.74	0.00	1354.45	925.93	5789.36	4199.35	8069.74	71.74	52.04
47	एफ07	6306.92	148.76	1509.19	877.84	3771.12	2498.97	6306.91	59.79	39.62
48	एफ08	4.00	0.42	0.63	0.02	2.93	1.75	4.00	73.25	43.75
49	जी01	1141.82	270.72	303.71	257.24	309.24	76.22	1140.91	27.10	6.68
50	जी02	483.98	9.15	13.39	7.44	23.27	18.72	53.25	43.70	35.15
51	जी03	48909.76	9543.44	9226.43	9810.89	10866.35	5036.96	39447.11	27.55	12.77
52	जी04	51.67	10.42	14.02	10.95	16.28	6.21	51.67	31.51	12.02
53	जी05	433.82	93.49	116.80	104.60	118.56	45.32	433.45	27.35	10.46
54	जी06	44963.27	10009.99	14386.02	10096.88	10208.19	2021.31	44701.08	22.84	4.52
55	जी07	91.27	17.30	16.08	18.85	38.51	22.41	90.74	42.44	24.70
56	जी08	170.43	0.00	0.00	0.00	170.43	0.00	170.43	100.00	0.00
57	जी09	40037.16	5524.44	11808.53	8355.00	7602.88	507.21	33290.85	22.84	1.52
58	जी10	204.28	0.98	3.14	2.49	197.67	84.87	204.28	96.76	41.55
59	एच02	0.32	0.00	0.09	0.04	0.19	0.12	0.32	59.38	37.50
60	एच03	477.30	14.35	67.21	53.40	232.04	199.19	367.00	63.23	54.28
61	एच04	57.12	11.57	15.21	14.31	16.02	4.92	57.11	28.05	8.61
62	एच05	6202.61	195.97	986.46	683.54	2703.41	2241.48	4569.38	59.16	49.05
63	एच06	3063.85	472.35	806.50	633.34	1144.37	696.54	3056.56	37.44	22.79
64	एच07	25674.09	2622.50	7377.93	1465.61	14172.76	7949.37	25638.80	55.28	31.01

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
65	एच08	4223.84	16.02	653.64	995.70	2431.36	1790.74	4096.72	59.35	43.71
66	एच09	37.53	0.00	6.48	16.84	14.21	14.09	37.53	37.86	37.54
67	एच11	74.93	0.00	17.47	28.47	28.84	24.27	74.78	38.57	32.46
68	आय01	1184.11	301.16	298.05	293.75	291.16	291.16	1184.12	24.59	24.59
69	आय02	0.26	0.00	0.05	0.02	0.19	0.14	0.26	73.08	53.85
70	आय03	1339.14	231.03	337.81	304.21	465.14	225.59	1338.19	34.76	16.86
71	आय04	49.67	8.19	11.39	10.19	19.90	5.31	49.67	40.06	10.69
72	आय05	16117.24	1070.14	2485.01	4080.43	8797.79	5866.03	16433.37	53.54	35.70
73	आय06	1766.39	270.94	128.53	565.37	801.56	575.74	1766.40	45.38	32.59
74	आय07	106.36	0.38	30.99	37.39	37.78	34.57	106.54	35.46	32.45
75	जे01	3458.75	725.03	906.90	851.09	972.00	270.10	3455.02	28.13	7.82
76	जे02	168.92	36.59	46.63	38.10	47.47	15.65	168.79	28.12	9.27
77	जे03	7.04	0.00	0.09	2.29	4.65	2.93	7.03	66.15	41.68
78	जे04	28.85	0.00	4.82	0.00	24.03	23.86	28.85	83.29	82.70
79	जे05	34.66	5.31	10.74	13.29	5.15	1.64	34.49	14.93	4.76
80	के01	71.41	15.49	19.68	17.01	19.23	7.07	71.41	26.93	9.90
81	के03	204.47	42.33	44.38	44.62	73.04	48.56	204.37	35.74	23.76
82	के04	247.18	41.22	57.47	48.48	99.44	51.95	246.61	40.32	21.07
83	के05	0.10	0.00	0.00	0.04	0.06	0.05	0.10	60.00	50.00
84	के06	17277.11	2707.22	0.00	2770.61	11799.28	6471.56	17277.11	68.29	37.46
85	के07	6186.94	73.74	1230.73	95.32	4780.08	3723.55	6179.87	77.35	60.25
86	के08	25.11	5.82	6.99	5.94	6.17	0.64	24.92	24.76	2.57

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
87	के09	26.63	0.00	0.00	5.03	21.59	13.27	26.62	81.10	49.85
88	के10	24.15	0.00	0.00	0.00	24.15	24.15	24.15	100.00	100.00
89	के11	990.12	0.00	0.00	198.00	748.81	646.81	946.81	79.09	68.31
90	के13	13.21	0.64	2.96	2.07	7.54	5.19	13.21	57.08	39.29
91	एल01	2846.08	0.00	0.00	0.00	178.68	178.68	178.68	100.00	100.00
92	एल02	8492.45	1968.25	2466.22	1984.50	2063.37	648.83	8482.34	24.33	7.65
93	एल03	12089.94	25.51	2106.31	1485.41	8331.57	7043.82	11948.80	69.73	58.95
94	एल04	56.66	5.51	9.49	30.49	11.18	5.06	56.67	19.73	8.93
95	एल05	2816.44	0.00	623.51	380.96	1810.00	1426.44	2814.47	64.31	50.68
96	एल07	5226.95	0.65	500.35	1179.80	3546.15	1820.75	5226.95	67.84	34.83
97	एल08	8.90	0.67	1.69	0.67	5.88	5.88	8.91	65.99	65.99
98	एम01	0.03	0.00	0.00	0.01	0.02	0.01	0.03	66.67	33.33
99	एम02	2655.76	96.29	646.93	436.21	1475.20	947.87	2654.63	55.57	35.71
100	एम03	115.12	20.42	27.95	31.13	35.63	20.50	115.13	30.95	17.81
101	एम04	5788.30	429.33	812.81	977.53	2354.51	773.96	4574.18	51.47	16.92
102	एम05	5.44	0.00	0.00	0.03	5.42	5.42	5.45	99.45	99.45
103	एम06	7.63	1.39	2.04	1.76	2.44	2.15	7.63	31.98	28.18
104	एन02	1263.33	27.27	38.39	39.28	1157.90	1132.78	1262.84	91.69	89.70
105	एन03	16385.72	923.07	3187.72	4195.45	7903.11	4073.22	16209.35	48.76	25.13
106	एन04	469.07	0.00	37.50	82.06	349.51	277.54	469.07	74.51	59.17
107	एन05	4.92	0.83	0.12	1.09	2.86	1.91	4.90	58.37	38.98
108	एन06	2938.49	0.00	105.02	489.30	2340.46	2012.72	2934.78	79.75	68.58

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
109	एन07	59.72	0.00	3.73	2.31	53.68	51.98	59.72	89.89	87.04
110	एन08	0.98	0.00	0.02	0.07	0.89	0.77	0.98	90.82	78.57
111	ओ01	109.83	1.62	2.00	27.93	77.28	30.13	108.83	71.01	27.69
112	ओ02	298.17	0.00	93.61	3.31	201.26	118.16	298.18	67.50	39.63
113	ओ03	2681.52	16.21	1295.06	428.53	940.45	714.36	2680.25	35.09	26.65
114	ओ07	153.54	19.94	26.62	65.02	41.83	23.74	153.41	27.27	15.47
115	ओ08	1.10	0.29	0.35	0.25	0.21	0.08	1.10	19.09	7.27
116	ओ09	2044.87	15.70	21.40	120.88	1885.65	1846.66	2043.63	92.27	90.36
117	ओ10	2199.22	4.75	339.39	386.51	1469.61	1162.63	2200.26	66.79	52.84
118	ओ11	169.67	0.00	8.23	29.17	131.45	115.08	168.85	77.85	68.16
119	ओ13	3.55	0.00	0.53	0.41	2.49	2.17	3.43	72.59	63.27
120	ओ14	323.68	0.00	0.05	68.55	254.98	237.79	323.58	78.80	73.49
121	ओ15	163.35	-0.02	10.62	9.92	141.62	131.49	162.14	87.34	81.10
122	ओ16	861.20	4.77	162.82	11.53	681.93	663.56	861.05	79.20	77.06
123	ओ17	150.80	0.00	9.02	11.00	125.41	106.99	145.43	86.23	73.57
124	ओ18	759.98	0.00	73.51	122.68	538.94	519.74	735.13	73.31	70.70
125	ओ19	177.81	0.00	34.73	22.10	118.60	114.84	175.43	67.61	65.46
126	ओ20	326.59	0.00	12.08	74.88	239.59	210.78	326.55	73.37	64.55
127	ओ21	105.41	0.00	4.43	19.82	86.53	70.94	110.78	78.11	64.04
128	ओ22	268.26	0.03	23.58	42.32	202.18	191.01	268.11	75.41	71.24
129	ओ23	91.74	0.03	4.35	13.19	74.18	64.14	91.75	80.85	69.91
130	ओ24	198.32	0.02	8.25	21.43	168.63	118.78	198.33	85.02	59.89

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
131	ओ25	51.68	0.00	3.31	2.89	43.38	30.90	49.58	87.49	62.32
132	ओ26	1070.60	0.00	100.06	43.82	918.60	678.89	1062.48	86.46	63.90
133	ओ27	185.40	0.00	26.14	18.15	140.77	114.20	185.06	76.07	61.71
134	ओ28	466.74	0.00	26.16	125.71	314.86	297.23	466.73	67.46	63.68
135	ओ29	108.26	0.04	6.36	10.90	90.95	84.72	108.25	84.02	78.26
136	ओ30	346.34	0.00	0.80	14.63	330.70	232.65	346.13	95.54	67.21
137	ओ31	137.64	0.00	12.24	16.26	109.15	97.26	137.65	79.30	70.66
138	ओ32	547.95	0.13	7.42	92.84	447.54	357.84	547.93	81.68	65.31
139	ओ33	153.02	3.32	10.02	23.20	116.47	88.94	153.01	76.12	58.13
140	ओ34	437.50	0.00	6.12	56.79	374.60	324.02	437.51	85.62	74.06
141	ओ35	138.50	0.53	11.25	14.31	109.69	97.84	135.78	80.79	72.06
142	ओ36	636.84	0.59	50.18	78.40	507.66	462.97	636.83	79.72	72.70
143	ओ37	173.31	0.25	9.72	24.41	138.93	116.55	173.31	80.16	67.25
144	ओ38	239.30	0.00	4.05	3.94	217.96	179.31	225.95	96.46	79.36
145	ओ39	72.63	0.00	1.93	1.99	68.63	63.00	72.55	94.60	86.84
146	ओ40	479.98	0.03	36.25	86.27	357.26	255.10	479.81	74.46	53.17
147	ओ41	127.02	0.00	15.09	14.94	97.00	74.20	127.03	76.36	58.41
148	ओ42	562.07	0.00	47.02	23.35	491.69	417.18	562.06	87.48	74.22
149	ओ43	168.49	0.00	19.36	14.00	135.13	111.50	168.49	80.20	66.18
150	ओ44	146.19	0.60	6.30	19.76	118.15	97.23	144.81	81.59	67.14
151	ओ45	45.81	0.00	2.57	7.21	36.04	29.95	45.82	78.66	65.36
152	ओ46	486.64	0.00	33.45	101.66	351.05	327.00	486.16	72.21	67.26

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
153	ओ47	173.36	0.00	9.94	13.09	150.09	135.47	173.12	86.70	78.25
154	ओ48	329.90	0.00	9.58	37.59	280.34	238.94	327.51	85.60	72.96
155	ओ49	47.74	0.00	0.68	6.87	39.99	35.63	47.54	84.12	74.95
156	ओ50	269.88	0.00	0.10	16.09	253.68	195.96	269.87	94.00	72.61
157	ओ51	62.87	0.00	0.28	1.23	61.36	59.96	62.87	97.60	95.37
158	ओ52	419.12	0.00	53.28	40.67	325.17	299.93	419.12	77.58	71.56
159	ओ53	105.88	0.00	9.01	8.82	88.05	84.51	105.88	83.16	79.82
160	ओ54	356.88	0.00	11.63	64.85	280.20	262.21	356.68	78.56	73.51
161	ओ55	127.10	0.00	3.72	36.83	86.56	81.02	127.11	68.10	63.74
162	ओ56	328.42	0.00	1.18	55.08	270.08	247.67	326.34	82.76	75.89
163	ओ57	72.58	0.00	2.63	13.21	56.76	53.31	72.60	78.18	73.43
164	ओ58	326.40	0.00	32.52	24.26	269.62	248.89	326.40	82.60	76.25
165	ओ59	81.37	0.00	12.58	9.64	59.15	54.42	81.37	72.69	66.88
166	ओ60	215.07	0.00	8.74	29.34	176.99	146.96	215.07	82.29	68.33
167	ओ61	57.09	0.00	1.85	5.26	47.46	39.81	54.57	86.97	72.95
168	ओ62	683.71	0.00	29.06	76.17	578.47	527.62	683.70	84.61	77.17
169	ओ63	260.29	0.00	35.99	12.47	206.92	186.84	255.38	81.02	73.16
170	ओ64	244.48	0.00	3.02	4.09	237.38	186.01	244.49	97.09	76.08
171	ओ65	68.52	0.00	4.52	0.57	63.29	50.53	68.38	92.56	73.90
172	ओ66	203.44	0.00	6.13	37.56	159.54	143.55	203.23	78.50	70.63
173	ओ67	42.56	0.00	3.31	5.23	28.57	27.82	37.11	76.99	74.97
174	ओ68	335.30	0.00	23.04	27.67	284.67	228.37	335.38	84.88	68.09

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
175	ओ69	120.70	0.00	4.34	4.97	110.85	95.00	120.16	92.25	79.06
176	ओ70	298.84	0.00	35.48	17.40	245.50	208.74	298.38	82.28	69.96
177	ओ71	107.16	0.00	3.60	10.27	93.25	80.68	107.12	87.05	75.32
178	ओ72	191.87	0.00	8.54	5.07	178.26	140.16	191.87	92.91	73.05
179	ओ73	73.13	0.00	3.39	2.95	66.79	60.11	73.13	91.33	82.20
180	ओ74	360.83	0.00	0.47	21.36	338.99	225.00	360.82	93.95	62.36
181	ओ75	102.07	0.00	1.37	4.42	96.29	79.16	102.08	94.33	77.55
182	ओ76	189.04	0.00	8.06	15.66	165.36	141.69	189.08	87.46	74.94
183	ओ77	81.74	0.00	1.77	4.32	73.68	55.82	79.77	92.37	69.98
184	ओ78	332.18	0.00	12.47	23.32	296.08	252.56	331.87	89.22	76.10
185	ओ79	139.82	0.00	5.67	17.41	116.58	95.98	139.66	83.47	68.72
186	ओ80	316.85	0.12	7.08	34.97	272.83	215.17	315.00	86.61	68.31
187	ओ81	123.15	0.28	10.07	11.76	98.94	85.20	121.05	81.73	70.38
188	ओ82	220.03	0.00	4.68	15.18	197.80	175.19	217.66	90.88	80.49
189	ओ83	61.97	0.00	0.30	1.17	60.50	52.05	61.97	97.63	83.99
190	ओ84	268.51	0.00	9.92	5.59	247.65	229.61	263.16	94.11	87.25
191	ओ85	74.31	0.00	11.80	4.23	58.28	53.77	74.31	78.43	72.36
192	पी01	3.98	0.74	1.05	0.97	1.22	0.33	3.98	30.65	8.29
193	क्यू01	29.76	0.00	0.00	0.00	29.76	0.00	29.76	100.00	0.00
194	क्यू02	2.80	0.48	0.54	0.57	1.20	0.58	2.79	43.01	20.79
195	क्यू03	622.25	6.21	7.87	7.91	600.25	594.65	622.24	96.47	95.57
196	क्यू04	10.96	2.33	3.05	2.25	3.18	1.12	10.81	29.42	10.36

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
197	आर01	16129.88	2386.27	4184.19	3391.62	5716.65	3095.49	15678.73	36.46	19.74
198	आर02	15.44	3.47	4.21	3.68	4.03	0.28	15.39	26.19	1.82
199	आर03	10.57	0.00	0.00	0.00	10.57	10.57	10.57	100.00	100.00
200	आर04	56.99	0.22	17.70	4.82	33.78	32.88	56.52	59.77	58.17
201	एस01	5712.16	1100.49	1325.36	1304.99	2236.31	1185.05	5967.15	37.48	19.86
202	एस02	0.11	0.00	0.00	0.00	0.11	0.11	0.11	100.00	100.00
203	एस03	14.75	2.82	3.50	3.78	4.65	1.70	14.75	31.53	11.53
204	एस04	2847.93	0.00	0.00	530.99	2328.78	1804.98	2859.77	81.43	63.12
205	एस05	9.19	1.86	1.02	0.65	5.66	3.17	9.19	61.59	34.49
206	टी01	55.85	0.00	7.40	10.07	38.14	19.31	55.61	68.58	34.72
207	टी02	94.56	16.68	21.56	21.37	33.97	16.03	93.58	36.30	17.13
208	टी03	0.25	0.00	0.00	0.00	0.25	0.19	0.25	100.00	76.00
209	टी04	16.36	3.19	4.29	3.60	5.26	1.99	16.34	32.19	12.18
210	टी05	12527.49	695.15	2027.96	2793.74	6927.55	4084.02	12444.40	55.67	32.82
211	टी06	1877.38	0.00	580.84	81.39	1215.94	958.66	1878.17	64.74	51.04
212	टी08	17.22	0.52	3.11	4.60	8.98	8.22	17.21	52.18	47.76
213	टी09	1993.04	3.70	101.28	321.50	1544.96	1387.46	1971.44	78.37	70.38
214	T10	360.75	-0.01	18.43	31.70	303.99	275.94	354.11	85.85	77.92
215	T11	0.16	0.00	0.02	0.00	0.14	0.14	0.16	87.50	87.50
216	यू03	5.34	1.19	1.51	1.25	1.39	0.51	5.34	26.03	9.55
217	यू04	429.82	13.29	0.00	100.00	384.01	384.01	497.30	77.22	77.22
218	व्ही01	91.20	0.00	1.81	1.51	87.87	8.40	91.19	96.36	9.21

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
219	व्ही02	2281.97	128.02	285.75	724.03	1143.25	935.81	2281.05	50.12	41.03
220	व्ही03	299.61	90.00	2.70	65.00	141.91	141.61	299.61	47.36	47.26
221	व्ही04	2.23	0.00	0.00	0.00	2.23	2.23	2.23	100.00	100.00
222	व्ही05	3715.18	0.00	2077.23	0.00	1637.95	1569.52	3715.18	44.09	42.25
223	व्ही06	13.83	0.00	1.25	5.24	7.46	5.65	13.95	53.48	40.50
224	डब्ल्यू02	10050.24	2360.73	2657.28	2117.45	2901.63	1305.23	10037.09	28.91	13.00
225	डब्ल्यू03	3166.34	435.79	487.22	576.79	1663.79	1292.94	3163.59	52.59	40.87
226	डब्ल्यू04	480.01	58.76	20.38	99.95	109.31	97.29	288.40	37.90	33.73
227	डब्ल्यू05	0.06	0.00	0.00	0.00	0.06	0.02	0.06	100.00	33.33
228	डब्ल्यू06	18.12	2.79	4.21	4.65	5.98	2.79	17.63	33.92	15.83
229	डब्ल्यू09	36.91	1.41	1.93	10.12	23.45	12.45	36.91	63.53	33.73
230	एक्स01	39286.38	761.06	11490.68	14043.13	12984.76	4960.06	39279.63	33.06	12.63
231	एक्स02	11.40	1.35	3.46	1.79	4.77	1.83	11.37	41.95	16.09
232	एक्स03	4.98	0.00	0.00	0.00	4.99	4.99	4.99	100.00	100.00
233	एक्स04	7.52	0.00	1.00	0.46	6.06	6.06	7.52	80.59	80.59
234	वाय02	4461.04	60.01	1419.42	248.69	3223.31	2387.46	4951.43	65.10	48.22
235	वाय03	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	100.00	0.00
236	वाय04	46.10	10.34	12.57	10.91	12.24	4.46	46.06	26.57	9.68
237	वाय05	16.46	3.40	4.37	4.07	4.62	0.68	16.46	28.07	4.13
238	वाय06	26.24	4.96	7.84	6.20	7.22	3.01	26.22	27.54	11.48
239	वाय07	3.90	0.00	0.00	1.19	2.71	1.63	3.90	69.49	41.79
240	झेडए02	3159.31	407.74	552.80	938.40	1265.41	695.38	3164.35	39.99	21.98

परिशिष्ट - 2.14 (पुढे चालू.....)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
241	झेडए03	25.97	0.00	0.00	0.00	26.11	22.40	26.11	100.00	85.79
242	झेडसी01	400.56	47.49	73.20	107.85	161.93	63.32	390.47	41.47	16.22
243	झेडसी02	24.94	24.74	0.01	0.20	0.00	0.00	24.95	0.00	0.00
244	झेडसी03	379.52	59.18	173.01	30.99	116.33	62.09	379.51	30.65	16.36
245	झेडडी01	12.56	2.00	3.07	2.47	5.02	2.11	12.56	39.97	16.80
246	झेडडी02	753.71	41.01	64.03	186.47	462.21	363.30	753.72	61.32	48.20
247	झेडडी03	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	100.00	0.00
248	झेडडी04	1343.84	1.43	12.46	341.70	967.60	699.35	1323.19	73.13	52.85
249	झेडडी05	112.31	0.00	0.00	0.00	112.31	35.92	112.31	100.00	31.98
250	झेडडी06	1.24	0.00	0.47	0.00	0.77	0.00	1.24	62.10	0.00
251	झेडई01	587.12	22.57	12.24	106.60	440.28	298.58	581.69	75.69	51.33
252	झेडई02	25.30	0.00	0.00	0.00	25.30	25.30	25.30	100.00	100.00
253	झेडएफ01	14.31	2.77	3.67	3.15	4.65	2.08	14.24	32.65	14.61
254	झेडएफ02	41.54	1.78	1.72	15.14	22.85	7.71	41.49	55.07	18.58
255	झेडएफ04	24.45	0.03	0.00	0.05	24.36	24.24	24.44	99.67	99.18
256	झेडएफ05	1.79	0.00	0.72	0.57	0.50	0.50	1.79	27.93	27.93
257	झेडजी02	16.09	2.01	2.85	3.02	8.21	5.42	16.09	51.03	33.69
258	झेडजी03	9505.36	826.28	2277.38	976.64	5413.98	2598.02	9494.28	57.02	27.36
259	झेडजी04	20.08	0.00	0.00	0.00	20.08	20.08	20.08	100.00	100.00
260	झेडजी05	1.65	0.00	1.39	0.00	0.27	0.27	1.66	16.27	16.27
261	झेडएच03	431.09	69.46	110.87	94.87	156.58	97.28	431.78	36.26	22.53
262	झेडएच04	11.04	2.30	2.84	2.39	3.50	1.10	11.03	31.73	9.97

परिशिष्ट - 2.14 (समाप्त)

(₹ कोटीत)

अनु.क्र.	अनुदान क्र.	2024-25 दरम्यान वाटप	खर्च					2024-25 दरम्यानचा एकूण खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीच्या चौथ्या तिमाही मधील खर्च	एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मार्च 2025 मधील खर्च
			पहिली तिमाही	दुसरी तिमाही	तिसरी तिमाही	चौथी तिमाही	मार्च 2025 मधील			
263	झेडएच05	3259.63	3.78	777.13	1050.58	1427.25	1404.45	3258.74	43.80	43.10
264	झेडएच07	3.70	0.00	0.65	0.56	2.49	2.26	3.70	67.30	61.08
265	झेडआय02	8.39	0.95	1.20	1.77	4.46	2.30	8.38	53.22	27.45
266	झेडआय03	1177.89	184.05	258.44	256.63	478.24	264.49	1177.36	40.62	22.46
267	झेडआय04	3.14	0.00	0.00	0.00	3.14	3.14	3.14	100.00	100.00
268	झेडआय05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.52	0.52	0.52	100.00	100.00

परिशिष्ट - 3.1

(संदर्भः परिच्छेद 3.2.2; पृष्ठः 107)

परिभाषित अंशदान निवृत्तीवेतन योजनेअंतर्गत अंशदान आणि गुंतवणुकीचे तपशील

(₹ कोटीत)

वर्ष	जमा				संवितरण (राष्ट्रीय सुरक्षा ठेवी मर्यादितकडे हस्तांतरित	कमी हस्तांतरण (-)/ जास्त हस्तांतरण (+)
	आरंभीची शिल्लक	कामगाराचा हिस्सा	राज्य शासनाचे योगदान	एकूण		
1	2	3	4	5	6	7 (6-5)
2012-13	-	-	-	-	-	2755.31
2013-14	2755.31	574.68	817.70	4147.69	2.09	4145.60
2014-15	4145.59	756.25	936.67	5838.51	1411.56	4426.95
2015-16	4426.95	1150.53	575.10	6152.58	3085.39	3067.19
2016-17	3067.20	1427.73	1056.79	5551.72	1962.90	3588.82
2017-18	3588.81	1364.20	2636.34	7589.35	1683.67	5905.68
2018-19	5905.68	1713.44	2043.68	9662.8	2546.52	7082.67*
2019-20	7082.67	2554.41	2494.40	12131.48	3403.90	8727.58
2020-21	8727.58	2462.94	2870.56	14061.08	3418.82	10642.26
2021-22	10642.26	1967.65	3143.22	15753.13	6702.99	9050.14
2022-23	9050.14	2421.72	4186.79	15658.65	8194.05	7464.6
2023-24	7464.60	2447.61	3197.66	13109.87	8704.14	4405.73
2024-25	4405.73	2578.43	3264.77	10248.93	6971.35	3277.58

*****वर्षभरात ₹ 33.61 कोटी इतर संवितरण झाले आहे*

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

परिशिष्ट - 3.2

(संदर्भः परिच्छेद 3.3; पृष्ठः 111)

आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांच्या बँक खात्यात असलेल्या अखर्चित शिल्लक रकमेचा विभाग-निहाय तपशील

(₹ कोटीत)

विभागाचे नाव	आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांची एकूण संख्या	2024-25 दरम्यान हस्तांतरित केलेली रक्कम	हस्तांतरित केलेल्या एकूण रकमेपैकी 2024-25 दरम्यान खर्च केलेली रक्कम	31 मार्च 2025 अखेरीस अखर्चित रक्कम
सामान्य प्रशासकीय विभाग	122	1213.12	1186.09	27.03
गृह विभाग	784	19425.65	18610.53	815.12
महसूल आणि वन विभाग	1502	6639.16	5344.08	1295.07
कृषि, पशूसंवर्धन, दुग्ध विकास आणि मत्स्यव्यवसाय विभाग	691	3056.61	2980.94	75.67
शालेय शिक्षण विभाग	326	12844.93	12734.14	110.79
नगर विकास विभाग	206	9916.78	1946.53	7970.24
वित्त विभाग	163	2662.70	2422.15	240.55
सार्वजनिक बांधकाम विभाग	437	1892.83	1849.54	43.28
जलसंपदा विभाग	262	5983.96	5742.14	241.81
विधी आणि न्याय विभाग	554	1453.48	1400.37	53.11
उद्योग, ऊर्जा, कामगार आणि खनिकर्म विभाग	168	419.77	415.13	4.63
ग्रामीण विकास विभाग	216	32580.88	30828.64	1752.23
अन्न व नागरी पुरवठा विभाग	105	1595.43	1576.77	18.66
सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	352	2616.89	2412.21	204.68
नियोजन विभाग	150	1809.61	1148.50	661.10
संसदीय कार्य विभाग	2	0.17	0.17	0
गृहनिर्माण विभाग	22	688.47	81.48	606.99
सार्वजनिक आरोग्य विभाग	595	3807.47	3403.65	403.82
वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग	110	2024.93	1822.95	201.97
आदिवासी विकास विभाग	747	3504.29	3086.64	417.65
पर्यावरण विभाग	2	128.20	117.34	10.85
सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग	474	1227.51	1190.70	36.80
उच्च व तंत्र शिक्षण आणि रोजगार विभाग	303	6833.15	6801.85	31.29
महिला व बाल विकास विभाग	343	1886.41	1863.87	22.54
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	70	322.21	321.47	0.73

परिशिष्ट - 3.2 (समाप्त) (₹ कोटीत)				
विभागाचे नाव	आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांची एकूण संख्या	2024-25 दरम्यान हस्तांतरित केलेली रक्कम	हस्तांतरित केलेल्या एकूण रकमेपैकी 2024-25 दरम्यान खर्च केलेली रक्कम	31 मार्च 2025 अखेरीस आखर्चित रक्कम
कौशल्य विकास विभाग	295	1101.10	1095.70	5.39
महाराष्ट्र विधिमंडळ सचिवालय विभाग	2	0.78	0.43	0.35
पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग	28	439.27	431.92	7.34
अल्पसंख्यांक विकास विभाग	1	0.70	0.69	0.2
मराठी भाषा विभाग	9	41.76	38.54	3.21
इतर मागासवर्गीय बहुजन कल्याण विभाग	35	603.66	572.54	31.11
मृद आणि जलसंधारण विभाग	69	710.84	706.19	4.64
दिव्यांग व्यक्ती कल्याण विभाग	1	0.00	0.00	0.1
एकूण	**9148**	**127432**	**112134**	**15298**

स्त्रोत : 2024-25 चे वित्तीय लेखे आणि संचालक, लेखा आणि कोषागार संचालकांकडून मिळालेली माहिती

परिशिष्ट - 3.3

(संदर्भः परिच्छेद 3.4; पृष्ठः 113)

प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग-निहाय विभागणी

अनु क्र.	विभाग	प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम (₹ कोटीत)
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यवसाय विभाग	183	225.11
2	सहकार आणि वस्त्रोद्योग विभाग	76	1,031.00
3	पर्यावरण विभाग	136	162.65
4	वित्त विभाग	1	0.01
5	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग	34	526.27
6	सामान्य प्रशासन विभाग	126	635.19
7	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग	17	23.71
8	गृह विभाग	162	1,647.63
9	गृहनिर्माण विभाग	21	2,838.86
10	उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार विभाग	36	693.43
11	विधी व न्याय विभाग	9	13.37
12	मराठी भाषा विभाग	7	29.43
13	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधीद्रव्ये विभाग	49	789.45
14	अल्पसंख्यांक विकास विभाग	278	579.60
15	इतर मागासवर्गीय बहुजन कल्याण विभाग	234	149.07
16	दिव्यांग व्यक्ती कल्याण विभाग	107	9.65
17	नियोजन विभाग	5078	5,804.88
18	सार्वजनिक आरोग्य विभाग	169	249.96
19	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	26	3.42
20	महसूल आणि वन विभाग	467	163.68
21	ग्रामीण विकास व जल संधारण विभाग	308	1,897.85
22	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग	622	1,258.29
23	कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता आणि नाविन्यपूर्ण उपक्रम विभाग	6	25.66
24	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	1290	2,640.43
25	समाज कल्याण, सांस्कृतिक कार्य व क्रीडा विभाग	243	276.65
26	मृद व जल संधारण विभाग	75	52.31
27	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य विभाग	334	1,665.11
28	आदिवासी विकास विभाग	1495	1,715.72
29	नगर विकास विभाग	668	11,040.06
30	विमुक्त जनजाती व भटक्या जमाती विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग कल्याण विभाग	7	43.77
31	विधान मंडळ	1	9.99
32	जलसंपदा विभाग	99	3,601.83
33	पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	65	181.43
34	महिला व बाल विकास विभाग	400	112.12
	एकूण	**12829**	**40097.59**

स्त्रोत: 2024-25 चे वित्तीय लेखे

परिशिष्ट 3.4 (संदर्भ: परिच्छेद 3.5; पृष्ठ 114) 2024-25 पर्यंत प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील			
अनु क्र.	**विभाग**	**संक्षिप्त आकस्मिक देयकांची संख्या**	**रक्कम (₹ कोटीत)**
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यवसाय विभाग	4	0.02
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग विभाग	25	0.22
3	वित्त विभाग	66	40.13
4	अन्न पुरवठा, नागरी आणि ग्राहक संरक्षण विभाग	47	27.90
5	सामान्य प्रशासन विभाग	469	119.60
6	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग	27	0.92
7	गृह विभाग	202	266.10
8	गृहनिर्माण विभाग	1	0
9	उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार विभाग	8	1.28
10	विधी व न्याय विभाग	58	19.88
11	मराठी भाषा विभाग	10	0.51
12	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधीद्रव्ये विभाग	434	2212.43
13	अल्पसंख्यांक विकास विभाग	9	0.02
14	संसदीय कामकाज विभाग	0	0
15	नियोजन विभाग	31	66.20
16	सार्वजनिक आरोग्य विभाग	167	769.50
17	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	1	0
18	महसूल आणि वन विभाग	71	0.70
19	ग्रामीण विकास विभाग	5	0.74
20	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग	15	3.49
21	कौशल्य विकास, रोजगार, उद्योजकता विभाग	8	0.17
22	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग	6	0.35
23	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य विभाग	11	1.42
24	आदिवासी विकास विभाग	8	0.08
25	नगर विकास विभाग	2	0.01
26	विमुक्त जनजाती, भटक्या जमाती, विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि इतर मागास वर्ग कल्याण विभाग	5	0.21
27	जल संधारण विभाग	1	0.01
28	जलसंपदा विभाग	2	0.01
29	पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	1	0
30	महिला आणि बाल विकास विभाग	4	0.15
	एकूण	**1698**	**3532.05**

स्त्रोत: 2024-25 चे वित्तीय लेखे

परिशिष्ट - 3.5

(संदर्भः परिच्छेद 3.12; पृष्ठः 128)

स्वायत्त संस्थांद्वारे लेखे/लेखापरीक्षण अहवाल सादर करण्यातील विलंब

अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग, मुंबई	01/04/ 2018 पासून भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 चे कलम 19(3)	2023-24	30/06/2024	03/02/2025	07 महिने	2023-24	2020-21 आणि 2021-22 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जुलै 2024 मध्ये सादर केला गेला.
2	महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत	2017-18	30/06/2019 30/06/2020 30/06/2021 30/06/2022 30/06/2023 30/06/2024 30/06/2025	22/02/2022	44 महिने	2017-18	2017-18 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2023 मध्ये सादर केला गेला.
3	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 चे कलम 19(3) (अस्तित्व असेपर्यंत सोपविले)	2016-17 2017-18 2018-19 2019-20 2020-21 2021-22 2022-23	30/06/2017 30/06/2018 30/06/2019 30/06/2020 30/06/2021 30/06/2022 30/06/2023	17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025	92 महिने 80 महिने 68 महिने 56 महिने 44 महिने 32 महिने 20 महिने	2020-21	2015-16 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2022 मध्ये सादर केला गेला.
4	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण	01/04/2023 ते 31/03/2028 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	03/03/2025	08 महिने	2022-23	2021-22 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 मध्ये सादर केला गेला
5	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण , मुंबई	01/04/2021 ते 31/03/2026 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	06/01/2025	06 महिने	2023-24	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 मध्ये सादर केला गेला.

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे चालू...)								
अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
6	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, पुणे	01/04/2022 ते 31/03/2027 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	05/06/2025	11 महिने	2022-23	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2025 मध्ये सादर केला गेला.
7	महाराष्ट्र स्थावर संपदा नियामक प्राधिकरण (महारेरा)	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	27/02/2025	08 महिने	2022-23	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जुलै 2024 मध्ये सादर केला गेला.
8	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत 01/04/2010 पासून पुढे अस्तित्व असेपर्यंत	2023-24	30/06/2024	14/08/2024	01 महिने	2023-24	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2025 मध्ये सादर केला गेला.
9	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, पुणे	01/04/2021 ते 31/03/2026 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	10/12/2024	5 महिने	2023-24	2018-19 आणि 2019-20 चे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल फेब्रुवारी 2024 मध्ये सादर केले गेले.
10	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ,	01/04/2023 ते 31/03/2028 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	19/11/2024	5 महिने	2023-24	2021-22 आणि 2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 मध्ये सादर केला गेला.

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे चालू...)								
अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
11	महाराष्ट्र जलसंपदा नियामक प्राधिकरण	01/04/2020 ते 31/03/2025 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2022-23	30/06/2023	04/01/2024	6 महिने	2022-23	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2025 मध्ये सादर केला गेला.
12	मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण	01/04/2019 ते 31/03/2024 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	07/10/2024	3 महिने	2023-24	2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 मध्ये सादर केला गेला.
13	महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत	2022-23 2023-24	30/06/2023 30/06/2024	29/05/2025 29/05/2025	23 महिने 11 महिने	2021-22	2020-21 आणि 2021-22 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2025 मध्ये सादर केला गेला.
14	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, नागपूर	01/04/2022 ते 31/03/2027 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2022-23	30/06/2023	18/03/2024	9 महिने	2022-23	2019-20 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2022 मध्ये सादर केला गेला.
15	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ, छत्रपती संभाजीनगर	01/04/2019 ते 31/03/2024 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2021-22	30/06/2022	02/06/2025	35 महिने	2020-21	2020-21 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल मार्च 2025 मध्ये सादर केला गेला.
16	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, जळगाव	01/04/2023 ते 31/03/2028 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2022-23	30/06/2023	03/02/2025	19 महिने	2022-23	2020-21 आणि 2021-22 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 मध्ये सादर केला गेला.

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे चालू...)								
अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
17	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, औरंगाबाद	1 एप्रिल 2001 पासून पुढे भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत	2021-22	30/06/2022	25/07/2024	25 महिने	2021-22	2015-16 ते 2018-19 पर्यंतचे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जुलै 2024 मध्ये सादर केले गेले.
18	महाराष्ट्र राज्य हज समिती	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत	निरंक	---	---	---	---	---
19	प्रवेश नियामक प्राधिकरण	12/05/2015 ते 22/08/2019 आणि22/08/2019 ते 31/03/2024 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2015-16 2016-17	30/06/2016 30/06/2017	15/01/2025 15/01/2025	103 महिने 91 महिने	--*	--
20	शुल्क नियामक प्राधिकरण	01/04/2021 ते 31/03/2026 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2020-21	30/06/2021	07/10/2022	15 महिने	2020-21	2017-18 ते 2020-21 चे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल डिसेंबर 2024 रोजी सादर केले गेले.
21	मुंबई महानगर प्रदेश झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, ठाणे	01/04/2022 ते 31/03/2027 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2022-23	30/06/2023	06/01/2025	18 महिने	2022-23	---**

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे चालू...)								
अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
22	महाराष्ट्र सागरी मंडळ, मुंबई	01/04/2016 ते 31/03/2021 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (सेवा, शर्ती व अटी) अधिनियम, 1971 च्या कलम 20(1) च्या अंतर्गत	2023-24	---	---	---	---	---
23	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन व नियोजन प्राधिकरण	1/4/2011 पासून भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम, कलम 20(1) अंतर्गत	2022-23	30/06/2023	14/10/2024	16 महिने	2021-22	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल अद्याप सादर केलेला नाही
24	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2017 ते 31/03/2022 कलम 20(1) अंतर्गत	2021-22	30/06/2022	11/04/2025	33 महिने	2020-21	2017-18 आणि 2018-19 चे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल 19/7/2023 रोजी सादर केले गेले.
25	महाराष्ट्र राज्य जैवविविधता मंडळ	जैविक विविधता अधिनियम, 2002 च्या कलम 14(1)आणि कलम 34 अंतर्गत	2021-22	30/06/2022	03/12/2024	29 महिने	2014-15	--
26	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ, मुंबई	01/04/2018 ते 31/03/2023 भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम, कलम 20(1) अंतर्गत	2023-24	30/06/2024	11/04/2025	9 महिने	2022-23	2019-20 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल 27.12.2022 रोजी सादर केला गेला. 2020-21 आणि 2021-22 चे पृथक लेखापरीक्षण अहवाल 12.07.2024 रोजी सादर केले गेले.

परिशिष्ट - 3.5 (समाप्त)								
अनु. क्र.	संस्थेचे नाव	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971, च्या कलमांतर्गत लेखापरीक्षणाचा/ सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखापरीक्षणाला लेखे सादर करण्याची नियत तिथी	लेखे सादर करण्यातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत पृथक लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधिमंडळास सादर
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंबाचा कालावधी (महिन्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
27	महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग	विद्युत अधिनियम,2003 च्या कलम 104 सह भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सेवा, शर्ती व अटी अधिनियम 1971 च्या कलम 20 (1) अंतर्गत	2023-24	31/07/2024	18/12/2024	5 महिने	2023-24	वर्ष 2021-22 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल 24 जुलै 2023 रोजी विधिमंडळात सादर केला गेला.
28	महाराष्ट्र खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई	01/04/2021 ते 31/03/2026 कलम 20(1) अंतर्गत	2022-23	30/09/2023	22/03/2024	6 महिने	2022-23	2021-22 आणि 2022-23 चा पृथक लेखापरीक्षण अहवाल अद्याप सादर केलेला नाही.
29	महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग	मानवी हक्क संरक्षण अधिनियम, 1993 नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याद्वारे लेखापरीक्षणाची तरतूद आहे, वेगळ्या सोपवणुकीची आवश्यकता नाही.	2023-24	30/06/2024	21/04/2025	9 महिने	2022-23	19 पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधानमंडळात मांडण्यासाठी प्रलंबित आहेत.
30	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरण, मुंबई	विधी सेवा प्राधिकरण कायदा, 1987 नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याद्वारे लेखापरीक्षणाची तरतूद आहे, वेगळ्या सोपवणुकीची आवश्यकता नाही.	2023-24	30/06/2024	09/06/2025	11 महिने	2022-23	10 पृथक लेखापरीक्षण अहवाल विधानमंडळात मांडण्यासाठी प्रलंबित आहेत.

**2015-16 हे प्रवेश नियामक प्राधिकरणाच्या लेखा प्रमाणीकरणाचे पहिले वर्ष आहे.*

***2022-23 हे मुंबई महानगर प्रदेश झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, ठाणे यांच्या वार्षिक लेखा प्रमाणीकरणाचे पहिले वर्ष आहे.*

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I मुंबई, प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II नागपूर यांच्या कार्यालयांकडून प्राप्त केलेली माहिती.

https://cag.gov.in/ag/mumbai-i/en

SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा

Dedicated to Truth in Public Interest

Report of the Comptroller and Auditor General of India on State Finances for the year 2024-25

Government of Maharashtra

Report No. 1 of 2026

(State Finances Audit Report)

Report of the
Comptroller and Auditor General of India
on State Finances for the year 2024-25

Government of Maharashtra

Report No 1 of 2026

Table of Contents

PREFACE

The State Finances Audit Report has been prepared for submission to the Governor of Maharashtra under Article 151 of the Constitution.

The State Finances Audit Report of the Government of Maharashtra intends to assess the financial performance of the State during the financial year 2024-25 and to provide the State Legislature with inputs, based on audit analysis of financial data. The Report contains three Chapters.

Chapter I – Overview of the Finances of the State

This Chapter describes the basis and approach to the Report and provides a broad perspective of the finances of the State. It includes a macro-fiscal analysis of key indices and State's fiscal position including deficits/ surplus, debt profile and key Public Account transactions.

Chapters II – Budgetary Management

This Chapter is based on the Appropriation Accounts of the State and reviews the appropriations and allocative priorities of the State Government and reports on deviations from Constitutional provisions relating to budgetary management

Chapter III – Financial Reporting Practices

This Chapter comments on the quality of accounts rendered by various authorities of the State Government and issues of non-compliance with prescribed financial rules and regulations by various departments of the State Government.

The Reports containing the findings of performance audit and audit of transactions in various departments and observations arising out of audit of Statutory Corporations, Boards and Government Companies and the Report containing observations on the Revenue Receipts are presented separately.

Basis and Approach to State Finances Audit Report

In terms of Article 151(2) of the Constitution of India, the reports of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) relating to the accounts of a State are to be submitted to the Governor of the State, who shall cause them to be laid before the Legislature of the State.

Principal Accountant General (Accounts & Entitlement)-I, Maharashtra compiles the annual Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State based on vouchers, challans, and initial and subsidiary submitted by treasuries, offices, and departments under the control of the State Governments, as well as statements received from the Reserve Bank of India. These accounts are independently audited by the Principal Accountant General (Audit), Maharashtra and certified by the Comptroller and Auditor General of India.

Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State constitute the core data for this report. Other sources include the following:

- Budget of the State: for assessing the fiscal parameters and allocative priorities *vis-à-vis* projections, as well as for evaluating the effectiveness of its implementation and compliance with the relevant rules and prescribed procedures.
- Results of audit carried out by the Offices of the Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur.
- Other data with departmental authorities and treasuries (accounting as well as MIS)
- GSDP data and other State related Statistics,
- Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, 2005.
- Finance Commission recommendations.
- Various Audit Reports of the CAG of India
- Best practices and guidelines from the Government of India (GoI).

Entry conference was held on 22nd August 2025 with State Finance Department, wherein the audit approach was explained. The draft Report was forwarded to the State Government for comments. Exit Conference was held on 11th February 2026 to discuss the findings in the Report. Replies of the Government, where received, are incorporated in this Report at appropriate places.

Structure of the Government Accounts:

The Accounts of the State Government are kept in three parts.

1. Consolidated Fund of the State {Article 266(1) of the Constitution of India}

This Fund comprises all revenues received by the State Government, all loans raised by the State Government (market loans, bonds, loans from the Union Government, loans from Financial Institutions, Special Securities issued to National Small Savings Fund, etc.), Ways and Means advances extended by the Reserve Bank of India and all moneys received by the State Government in repayment of loans. No moneys can be appropriated from this Fund except in accordance with law and for the purposes and in the manner provided by the Constitution of India. Certain categories of expenditure (*e.g.,* salaries of Constitutional authorities, loan repayments *etc*.), constitute a charge on the Consolidated Fund of the State (Charged expenditure) and are not subject to vote by the Legislature. All other expenditure (Voted expenditure) is voted by the Legislature.

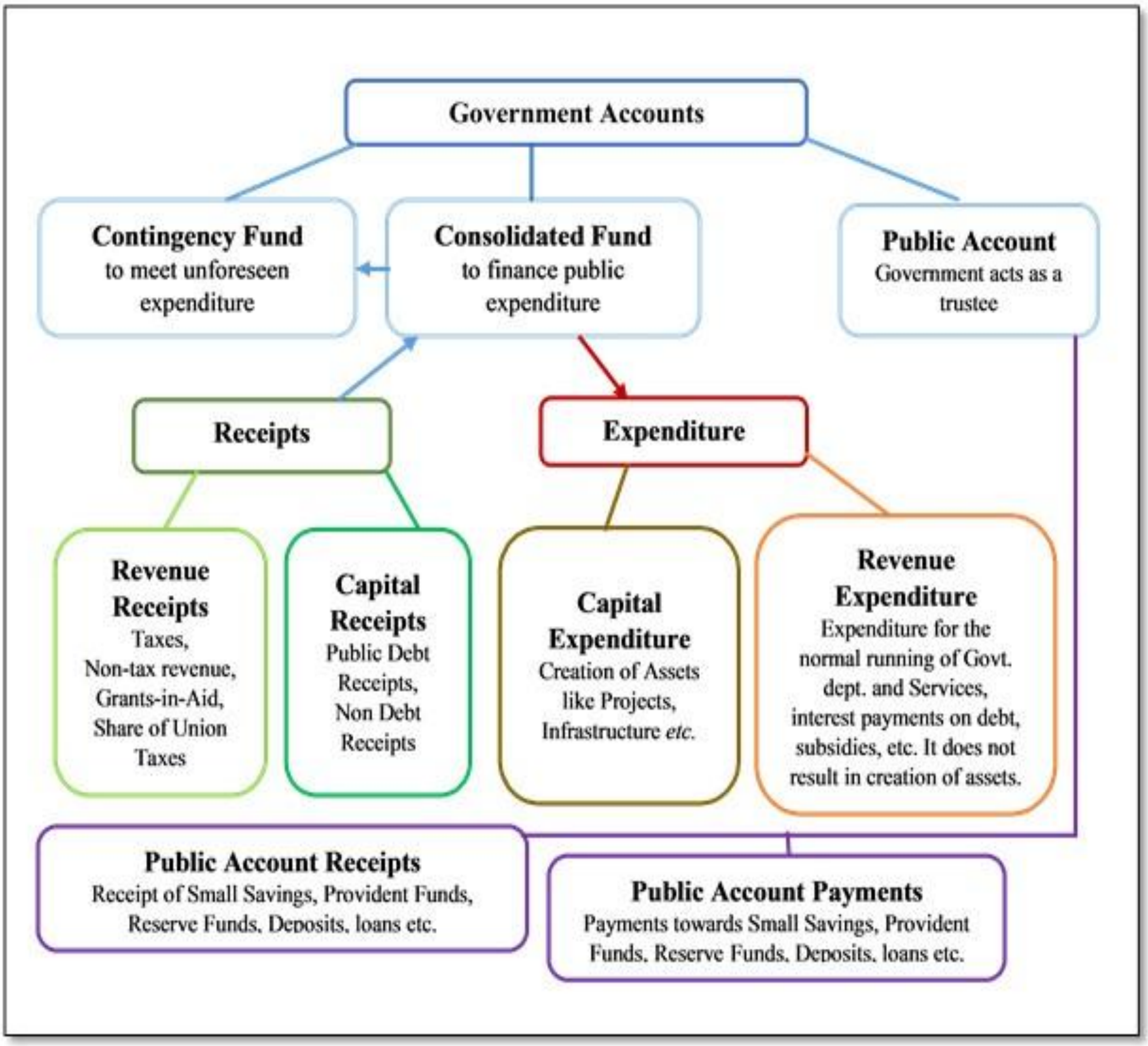
2. Contingency Fund of the State {Article 267(2) of the Constitution of India}

This Fund is in the nature of an imprest, which is established by the State Legislature by law and is placed at the disposal of the Governor to enable advances to be made for meeting unforeseen expenditure pending authorisation

of such expenditure by the State Legislature. The fund is recouped by debiting the expenditure to the concerned functional major head relating to the Consolidated Fund of the State.

3. Public Accounts of the State {Article 266(2) of the Constitution of India}

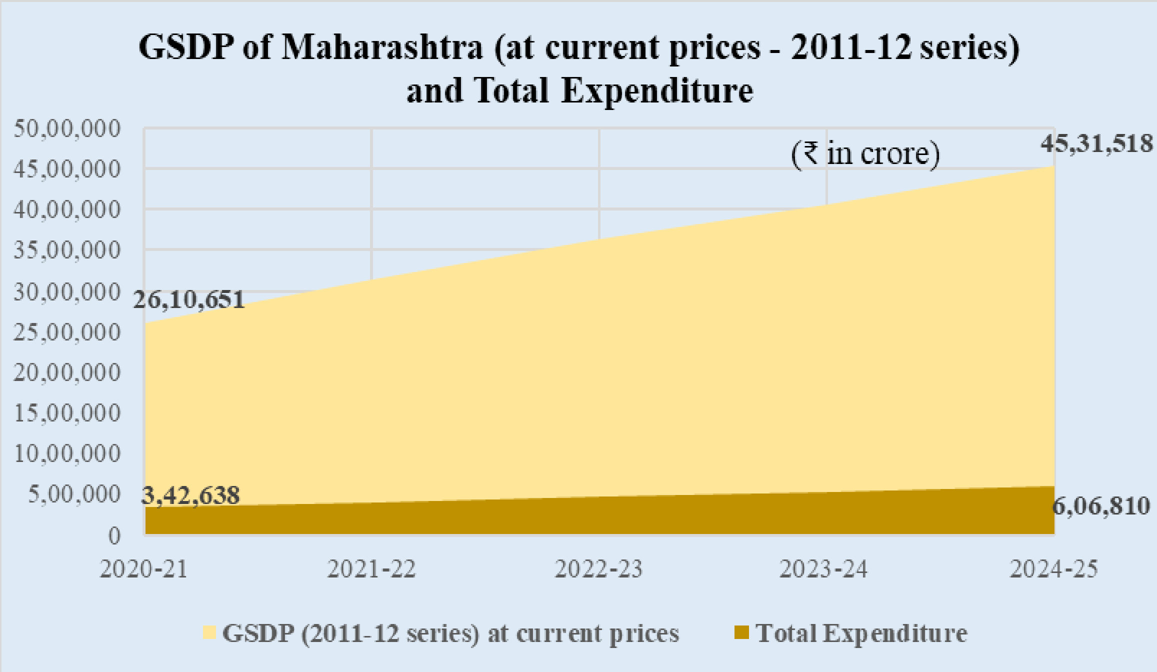
Apart from the above, all other public moneys received by or on behalf of the Government, where the Government acts as a banker or trustee, are credited to the Public Account. The Public Account includes repayable like Small Savings and Provident Funds, Deposits (bearing interest and not bearing interest), Advances, Reserve Funds (bearing interest and not bearing interest), Remittances and Suspense heads (both of which are transitory heads, pending final booking). The net cash balance available with the Government is also included under the Public Account. The Public Account is not subject to the vote of the Legislature.

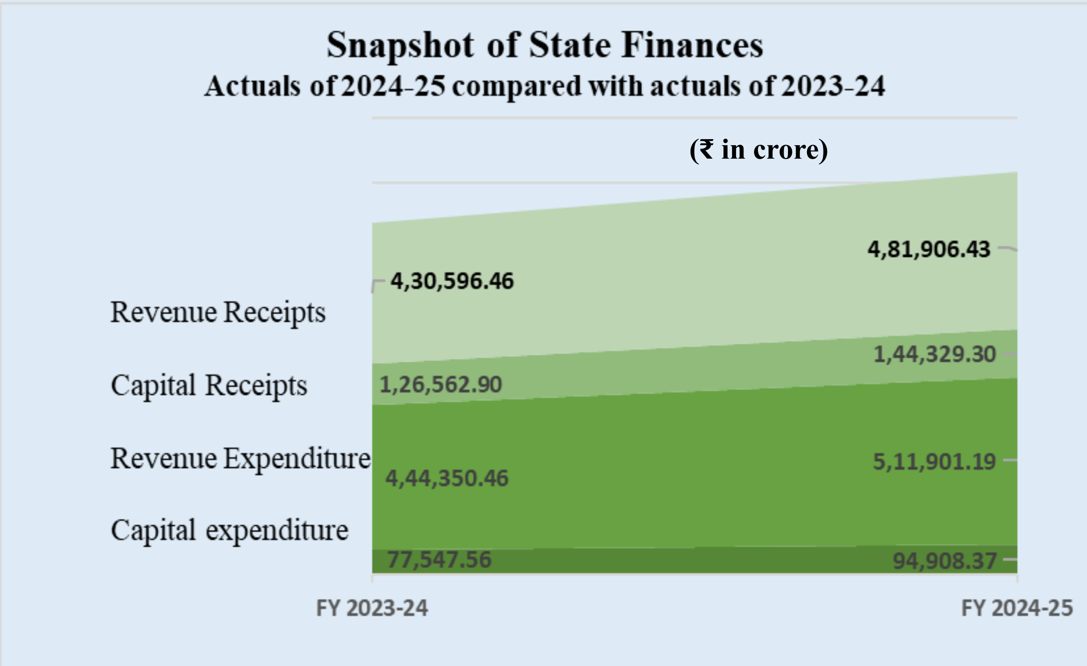
EXECUTIVE SUMMARY

EXECUTIVE SUMMARY

This Report on the finances of the State of Maharashtra provides an independent assessment of the fiscal position of Maharashtra for the Financial Year 2024-25.

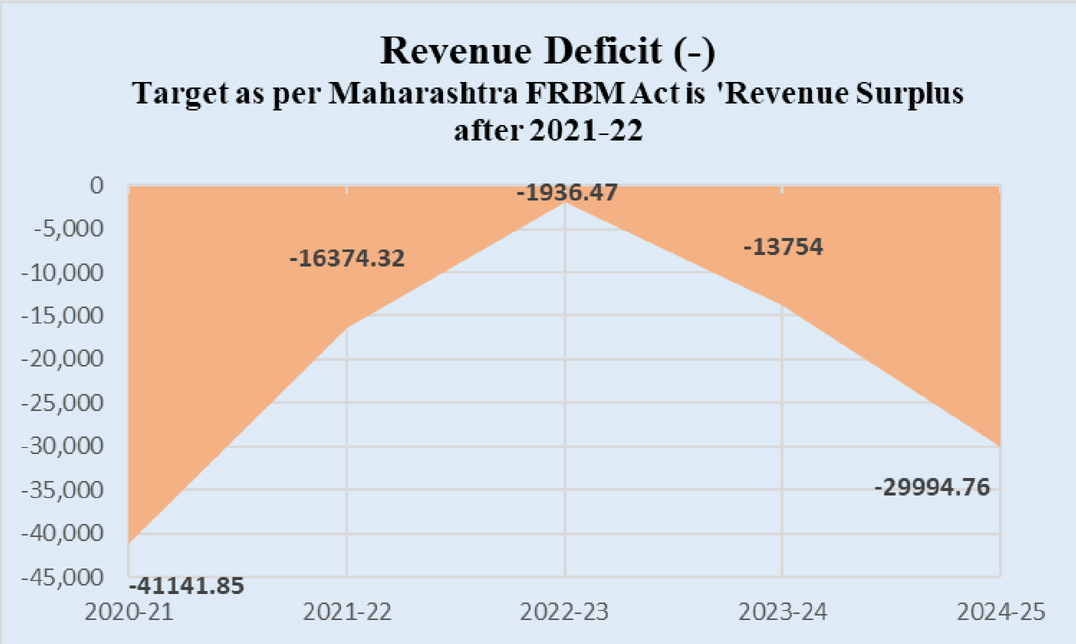

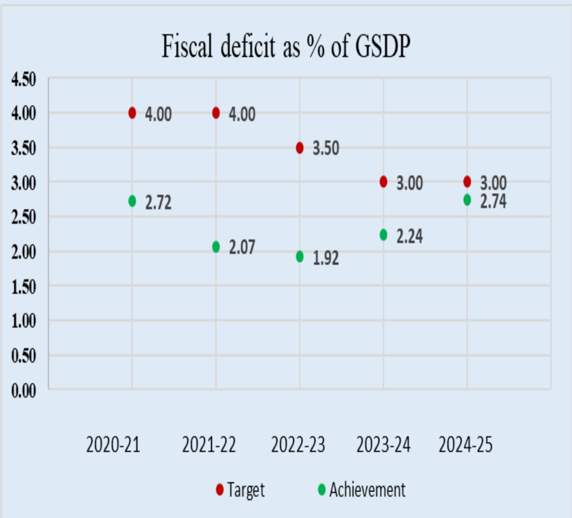
Maharashtra's economy showed moderate growth during the Financial Year (FY) 2024-25, GSDP growth increased from 11.38 *per cent* (2023-24) to 11.73 *per cent* (2024-25). The State contributed 13.70 *per cent* to the GDP of India.

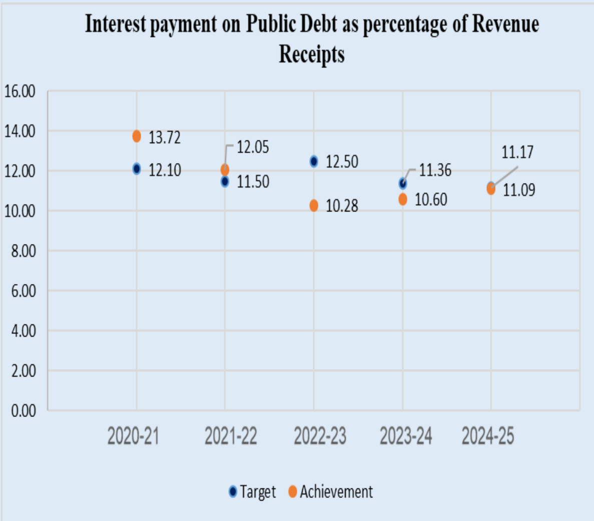

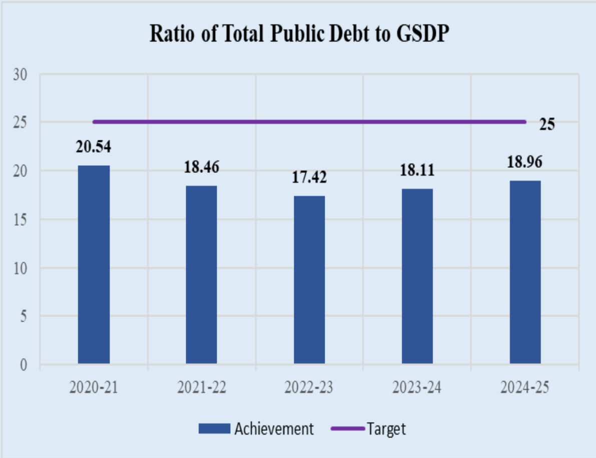
The State's finances show steady growth in revenue receipts, which increased by 11.92 *per cent* in 2024-25 as compared with 2023-24. Tax revenue continued to be the main source of income, supported by non-tax collections and Union tax transfers, while Grants-in-Aid from the Government of India showed a declining trend.

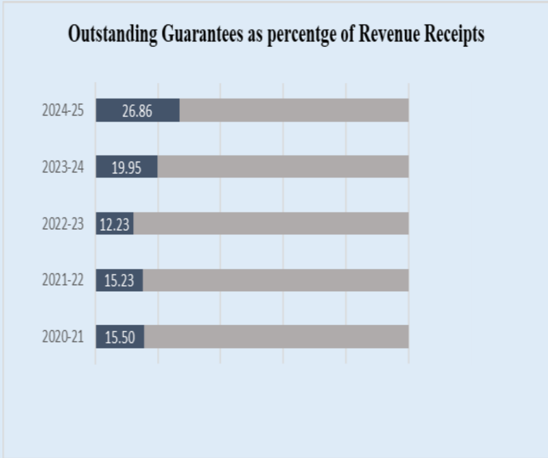
Expenditure of the State was dominated by higher growth in revenue spending (84.36 *per cent*) particularly committed expenditure (salary, wages and interest) and subsidies while capital expenditure, though increasing in absolute terms, was only 14 *per cent* of the total expenditure.

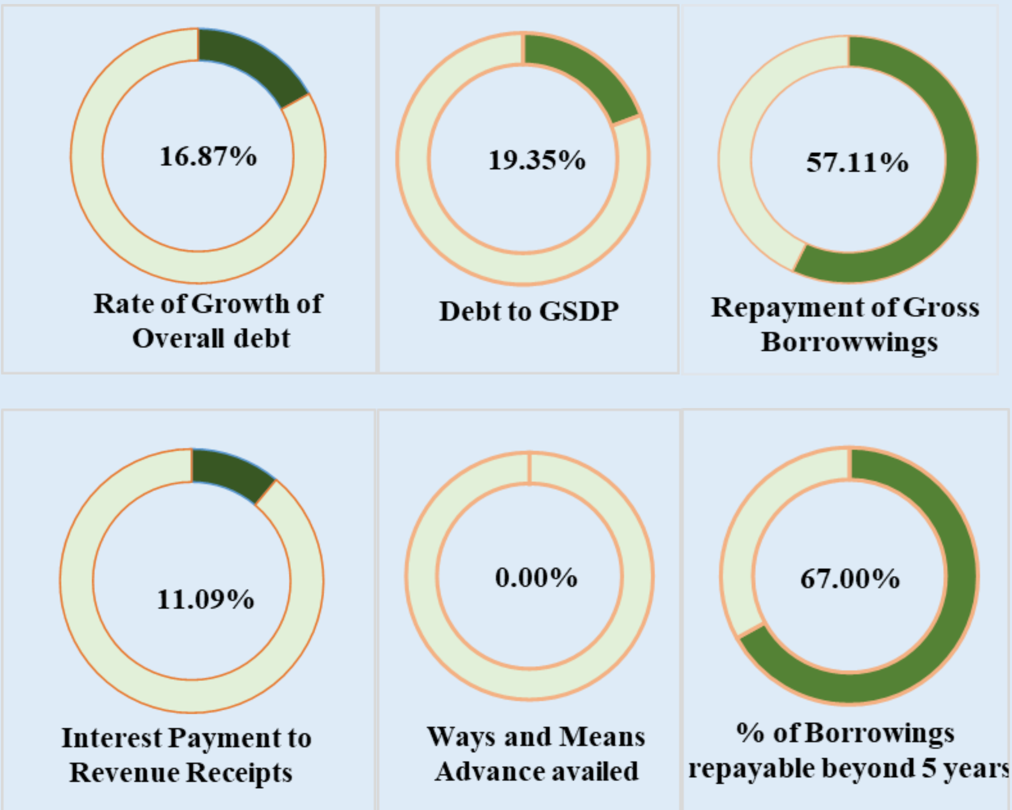

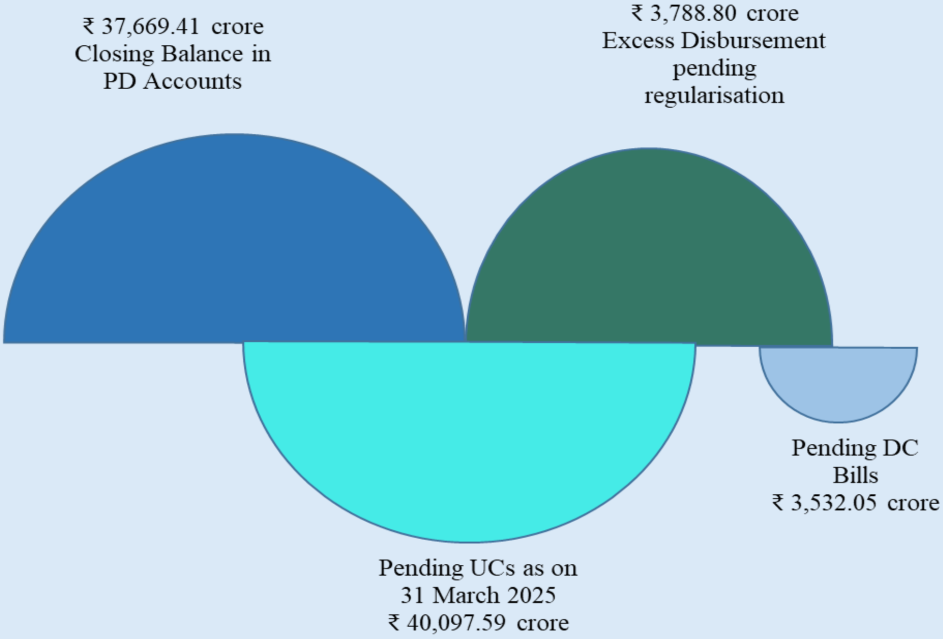
In 2024-25, the State recorded a revenue deficit of ₹ 29,994.76 crore (0.66 *per cent* of GSDP), a fiscal deficit of ₹ 1,24,208.74 crore (2.74 *per cent* of GSDP) and a primary deficit of ₹ 70,753.63 crore (1.56 *per cent* of GSDP). While the fiscal deficit remained within the Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) ceiling, the State continued to record revenue deficit, exceeding the FRBM target during the year, partly due to the retention of substantial unspent balances in Virtual Personal Deposit Accounts under the Public Account, which had the effect of inflating the revenue and fiscal deficits.

Debt Sustainability 2024-25

Debt sustainability indicators present a mixed picture, even though the figures from the previous year were better. Thus, caution is to be exercised in the coming years.

Financial Information as on 31 March 2025

High Priority Indicators *(As per Maharashtra Fiscal Responsibility Act,2005)*			
Parameter	**FY:2024-25 Value**	**Benchmark (Criteria)**	**Remarks**
Revenue Deficit (% of GSDP)	0.66%	≥ 0 (FRBM objective)	The persistent Revenue Deficit indicates limited fiscal space and increasing dependence on borrowing to finance current expenditure.
Gross fiscal deficit (% of GSDP)	2.74%	≤ 3% (FRBM cap)	Below FRBM cap; significant fiscal headroom.
Public Debt / GSDP	18.96%	<25 % (FRBM objective)	Up from FY 2023-24 (18.11%); improving solvency buffer.

Other Priority Indicators

Parameter	FY:2024-25 Value	Benchmark (Criteria)	Remarks
Primary balance (% of GSDP) = (Total receipts – Non-interest expenditure) / GSDP	(-) 1.56%	> 0 better (IMF)	Negative indicates debt sustainability faces potential risks.
Interest payments / Revenue Receipts	11.09%	Lower is better; RBI flags risk >15% (Ministry of Finance)	Interest burden needs to be watched.
Debt service / Revenue Receipts (RR) (Public Debt principal due + interest/ RR	34.97%	Lower is better; watch if persistently >25% (World Bank)	High; Reflects potential fiscal vulnerability.
Growth–interest differential (G–r) (real GSDP growth − real effective interest rate)	4.27%	> 0 supports debt dynamics (IMF and Domar Model)	Positive cushion, though smaller than FY 2023-24 (6.20%).
Capital outlay share = Capital Expenditure/ Total Expenditure	13.64%	Higher share = better quality mix (RBI)	The share of capital expenditure in total expenditure (CE/TE) rose from nine *per cent* in 2020-21 to 14 *per cent* in 2024-25, indicating gradual improvement in the quality of spending.
Own-revenue strength= State's Own Revenue/ Revenue Expenditure	71.75%	Higher coverage is better (Ministry of Finance)	Own revenues cover 71.75% of Revenue Expenditure; rest via devolution/grants.

Maharashtra's fiscal health is anchored by robust GSDP growth. However, the increasing revenue deficit will necessitate an increased reliance on market borrowing to finance capital expenditure. This generates potential risk to long term debt sustainability. The fiscal balance is further compounded by audit observations regarding undischarged liabilities exceeding ₹ 27,184 crore, which threatens to both further deepen the fiscal deficit and revenue deficit.

Consequently, the current trajectory towards fiscal consolidation may face potential structural headwinds, necessitating cautionary prudence and allocative efficiency in resource management.

Chapter I

Overview of Finances of the State

Chapter – I: Overview of Finances of the State

This Chapter provides a snapshot of Maharashtra's finances for 2024-25, covering demographics, economic indicators, and the State's fiscal structure. It analyses trends in revenue and expenditure, debt levels and fiscal deficits, highlighting persistent imbalances and reliance on borrowings. The chapter flags issues like high committed expenditure, low returns of investments etc.

1.1 Profile of the State

Maharashtra is situated in the western part of India, bordered by the Arabian Sea to the west. It is surrounded by the States of Gujarat to the northwest, Madhya Pradesh to the north, Chhattisgarh to the east, Telangana to the southeast, Karnataka to the south, and Goa to the southwest. It has a coastline of 720 kilometres. It is the third-largest State in terms of geographical area (3.08 lakh square kilometres) and the second-most populous State in the country.

The State's population increased from 11.24 crore in 2011 to 12.83 crore in 2025 (9.10 *per cent* of India's total population). The decadal (2015-25) growth rate of population for the State was 9.26 *per cent*. The population density increased from 365 persons per sq km in 2011 to 417 persons per sq km. This section provides an overview of the State's demographic, GSDP and per capita income of the State.

1.1.1 Demography of the State

The State's demographic details *vis-à-vis* national average are presented in **Table 1.1** below.

Table 1.1: Demographic profile of the State

	Maharashtra	India
Area (in sq. km)	307713	3287469
Forest Cover (in sq. km)	50632	698712
Rural Population (in *per cent*)*	54.78	68.86
Urban population (in *per cent*)*	45.22	31.14
Population density	417	430
Sex Ratio per 1,000 Males *(Census of India,2011)*	922	947
Infant Mortality Rate per 1,000 Live births (*Sample Registration System, Statistical Report 2020) (2023)*	14	25
Maternal Mortality Rate per 1,00,000 women in the age group of 15-49 *(SRS Special Bulletin Maternal Mortality in India 2021-2023)*	02	05
Total Fertility Rate (Children per woman) *(NFHS-5, 2019-21)*	1.71	1.99

	Maharashtra	India
Life Expectancy at Birth *(Report on Technical Population, 2020)(2019-23)*	72.8	70.3
Population below Poverty Line *(Multidimensional Poverty Index 2023, NITI Aayog)*	7.81	14.96
Literacy Rate *(NCS Report, 2012-18)* (in *per cent*)	87.3	80.9
Labour Force participation Rate (in *per cent*) (2023-24)	63.9	64.3

**As per Report of the Technical Group of Population*

Source: Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI & PFLS 2023-24, Area: India State of Forest Report 2023, Forest Survey of India, Forest Cover: India State of Forest Report 2023, Forest Survey of India; Population Density & Sex Ratio: Census of India 2011 (Population Projections For India And States 2011-2036), MoHFW, GoI.

1.1.2 Economy of the State

Gross State Domestic Product (GSDP) and per capita income are important indicators of the State's economy as discussed in succeeding paragraphs.

1.1.2.1 Gross State Domestic Product and Per capita GSDP

Gross Domestic Product (GDP) refers to the total value of goods and services produced within a country, while GSDP measures the same at the State level, and both reflect economic development and overall progress. Trends of GSDP and GDP are given in **Table 1.2**. Year on year growth of GSDP and GDP and GSDP contribution in GDP is given in **Chart 1.1** and Per capita GSDP of the State is depicted in **Chart 1.2**

Table 1.2: Trend in GDP & GSDP (at current prices 2011-12 Series)

(₹ in crore)

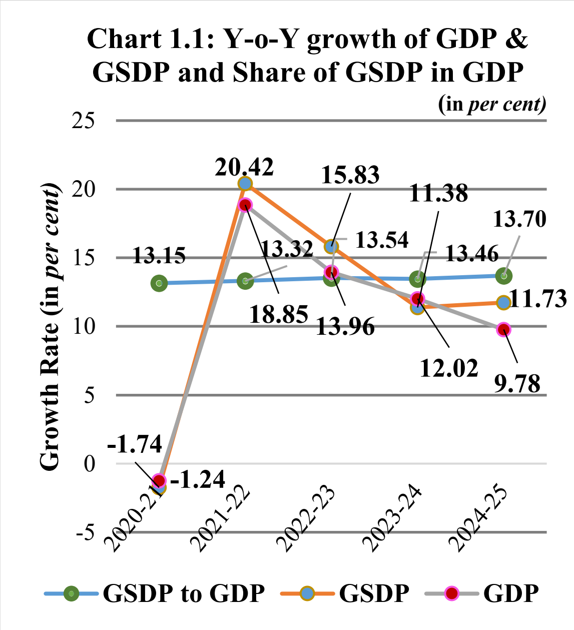
Year	2020-21	2021-22	2022-23 FE	2023-24 FRE	2024-25 PE
GDP of India	19854096	23597399	26890473	30122956	33068145
GSDP of Maharashtra	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
Per Capita GDP of India (in ₹)	146480	172422	194451	215935	234859
Per Capita GSDP of Maharashtra (in ₹)	210603	251496	289060	319474	354224

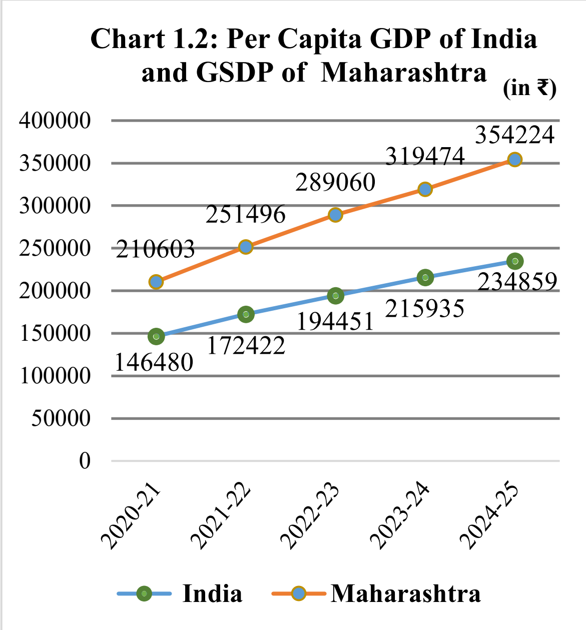
Source: Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI

FE: Final estimates

FRE: First Revised Estimates

PE: Provisional Estimates

Source: Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI

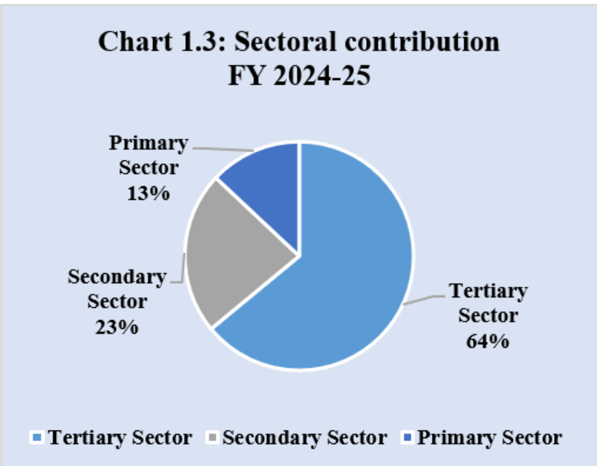
The ratio of GSDP growth to GDP growth has remained stable between 13 *per cent* and 14 *per cent*, indicating that Maharashtra's growth has been broadly in line with the national growth pattern, with occasional outperformance.

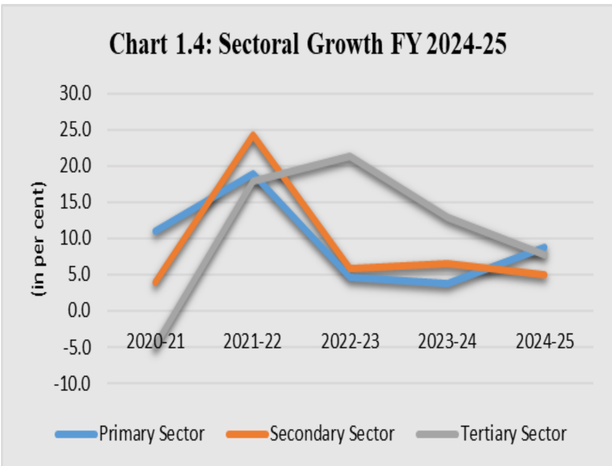
Maharashtra's economy in nominal terms contracted marginally in 2020-21, followed by a sharper recovery compared to the national average in 2021-22 and 2022-23. In subsequent years, growth aligned more closely with national trends.

Maharashtra has maintained a strong per capita GSDP over the national average, with the gap widening over the years. This trend underlines the State's significant contribution to the national economy.

1.1.2.2 Sectoral contribution to GSVA

The sectoral contribution by various sectors during 2024-25 and sectoral growth in GSDP during last five years are depicted in **Chart 1.3** and **Chart 1.4** respectively.

Source: Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI

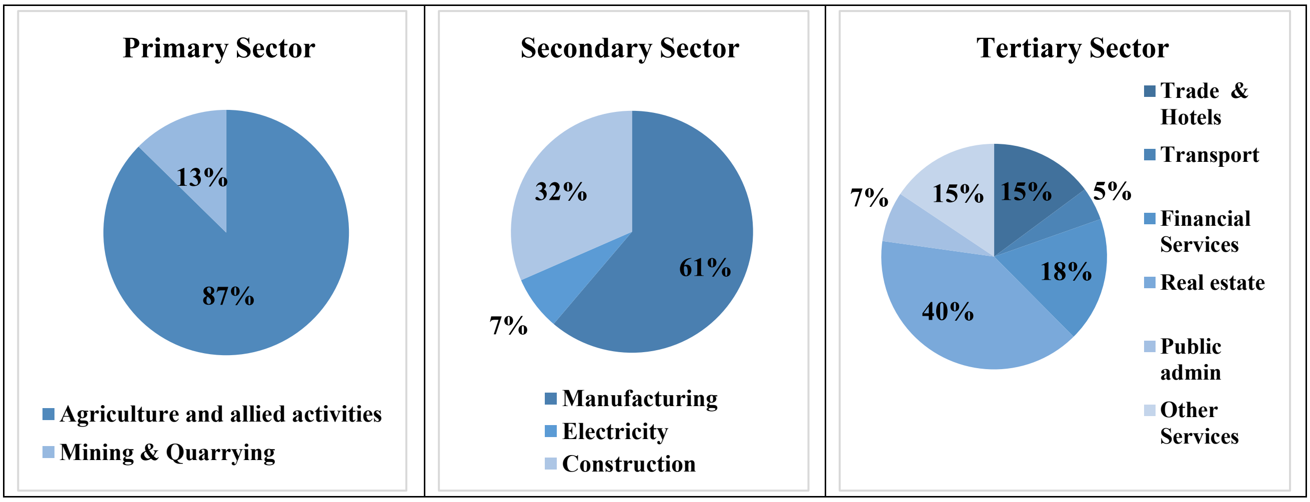
While all three sectors experienced strong recovery in 2021-22, the tertiary sector has emerged as the most dynamic component of Maharashtra's economy.

It can be observed from the above chart that:

- The primary sector after experiencing volatility in earlier years, shows a clear upward movement in 2024-25, contributing positively to overall GSDP growth.
- The Secondary sector grew by 4.9 *per cent*, though the overall pace remained moderate. After a sharp post-pandemic rebound in 2021-22, industrial growth has stabilised at a lower but steady level, indicating the need for renewed investment momentum and productivity improvements.
- The services sector continued to be the main growth engine, recording a growth of 7.8 *per cent*. Given its 64 *per cent* share in GSVA, even moderate acceleration in services growth has a substantial impact on the State's overall economic expansion.

Chart 1.5 shows the composition of each sectors during FY 2024-25, in terms of its major contributing segments.

Chart 1.5: Sectoral Distribution FY 2024-25

Source: Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI

The above chart reflects that during 2024-25:

- The primary sector is heavily dependent on Agriculture and allied activities even though monsoon variability, input costs and market conditions continued to be the dominant determinant of primary sector growth.
- The Secondary Sector's composition highlights manufacturing as the key driver, while construction acts as a stabilising sub-sector during periods of industrial moderation.
- The tertiary sector exhibits a diverse composition. The dominance of real estate and financial services reflects high degree of urbanisation and financial expansion.

1.1.3 Snapshot of Finances

Table 1.3 shows the details of actual financial results for the year 2023-24 and 2024-25 *vis-à-vis* Budget Estimates (BE), Revised Estimates (RE) and GSDP for the year 2024-25.

Table 1.3: Snapshot of Finances

(₹ in crore)

Sl. No.	Components	2023-24 (Actuals)	2024-25			Percentage of Actuals to BE	Percentage of Actuals to GSDP
			(BE)	(RE)	(Actuals)		
1	Tax revenue	373693.12	419972.28	448630.57	426291.34	101.50	9.41
(i)	*Own Tax revenue*	302343.37	343040.32	367467.23	344998.5	100.57	7.61
(ii)	*Share of Union Taxes/Duties*	71349.75	76931.96	81163.34	81292.84	105.67	1.79
2	Non-tax revenue	20857.94	26775.18	30140.33	22284.38	83.23	0.49
3	Grants-in-aid and Contributions	36045.40	52010.66	57692.35	33330.71	64.08	0.74
4	**Revenue Receipts (1+2+3)**	**430596.46**	**498758.12**	**536463.25**	**481906.43**	96.62	10.63
5	Recoveries of Loans and Advances	742.20	2475.10	2693.45	694.39	28.06	0.02
6	Other Receipts	0	0	0	0	0	0
7	Borrowings and other Liabilities(a)	90559.36	99288.46	132873.30	124208.74	125.10	2.74
8	**Capital Receipts (5+6+7)**	**91301.56**	**101763.56**	**135566.75**	**124903.13**	122.74	2.76
9	**Total Receipts (4+8)**	**521898.02**	**600521.68**	**672030.00**	**606809.56**	101.05	13.39
10	**Revenue Expenditure**	**444350.46**	**508491.88**	**562998.52**	**511901.19**	100.67	11.30
11	Interest payments	45651.91	56727.20	54687.38	53455.11	94.23	1.18
12	Capital Expenditure	77547.56	92029.80	109031.48	94908.37	103.13	2.09
13	Capital outlay	72573.40	84542.33	95022.14	82773.32	97.91	1.83
14	Loan and advances	4974.16	7487.47	14009.34	12135.05	162.07	0.27
15	**Total Expenditure (10+12)**	**521898.02**	**600521.68**	**672030**	**606809.56**	101.05	13.39
16	**Revenue Deficit (4-10)**	**(-)13754**	**(-)9733.76**	**(-)26535.27**	**(-)29994.76**	308.15	-0.66
17	**Fiscal Deficit {(4+5+6)-15}**	**(-)90559.36**	**(-)99288.46**	**(-)132873.30**	**(-)124208.74**	125.10	-2.74
18	**Primary Deficit (17-11)**	**(-)44907.45**	**(-)42561.26**	**(-)78185.92**	**(-)70753.63**	166.24	-1.56

Source: Finance Accounts of respective years

(a) Borrowings and other Liabilities: Net (Receipts-Disbursements) of Public Debt + Net of Contingency Fund + Net (Receipts - Disbursements) of Public Account + Net of Opening and Closing Cash Balance.

During 2024-25, revenue deficit worsened sharply, increasing reliance on borrowings. Fiscal deficit remained within the FRBM norm (below three *per cent* of GSDP), though growing primary deficit signals rising debt pressure.

- Tax revenues marginally exceeded Budget Estimates, but significant shortfalls in non-tax revenue and grants diluted overall revenue receipts to below the budgeted level.

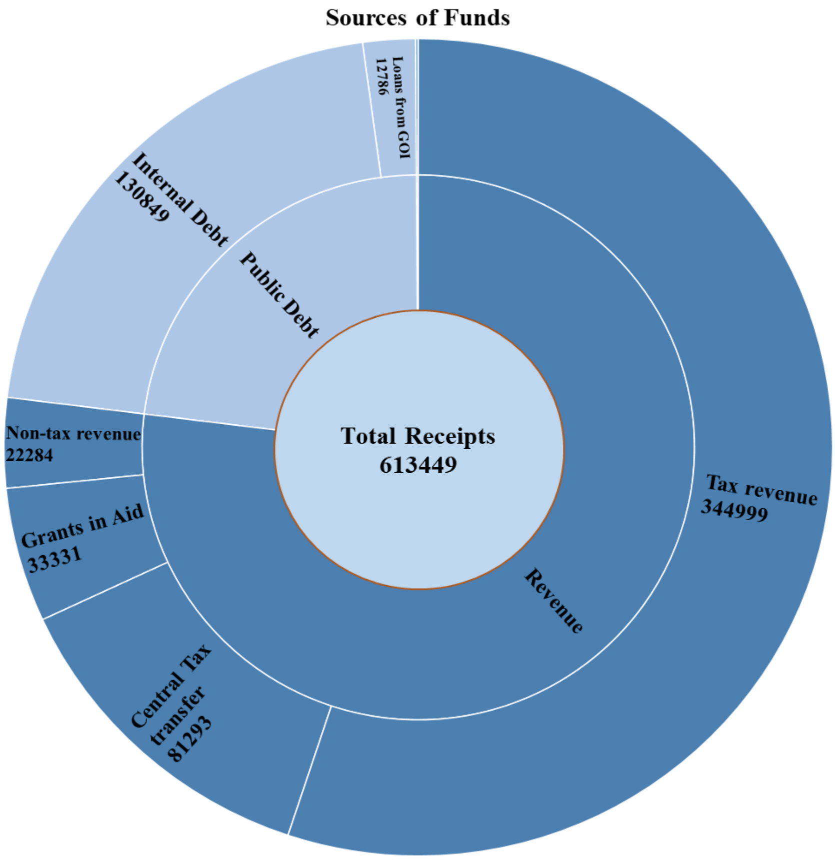
- The State relied on borrowings, with these and other liabilities exceeding BE by 25 *per cent*, indicating that fiscal balance was sustained largely through debt rather than revenue growth.
- Aggregate expenditure remained within the budgeted envelope, but revenue expenditure continued to dominate, reflecting persistent pressure from committed and operational spending.
- Capital spending showed a compositional shift, with capital outlay slightly below BE while loans and advances rose sharply, suggesting a move away from asset creation towards financial support.
- All major deficit indicators deteriorated, as widening revenue and primary deficits signalled structural imbalances and increased dependence on borrowing to finance current expenditure.

1.1.4 Sources and Application of Funds

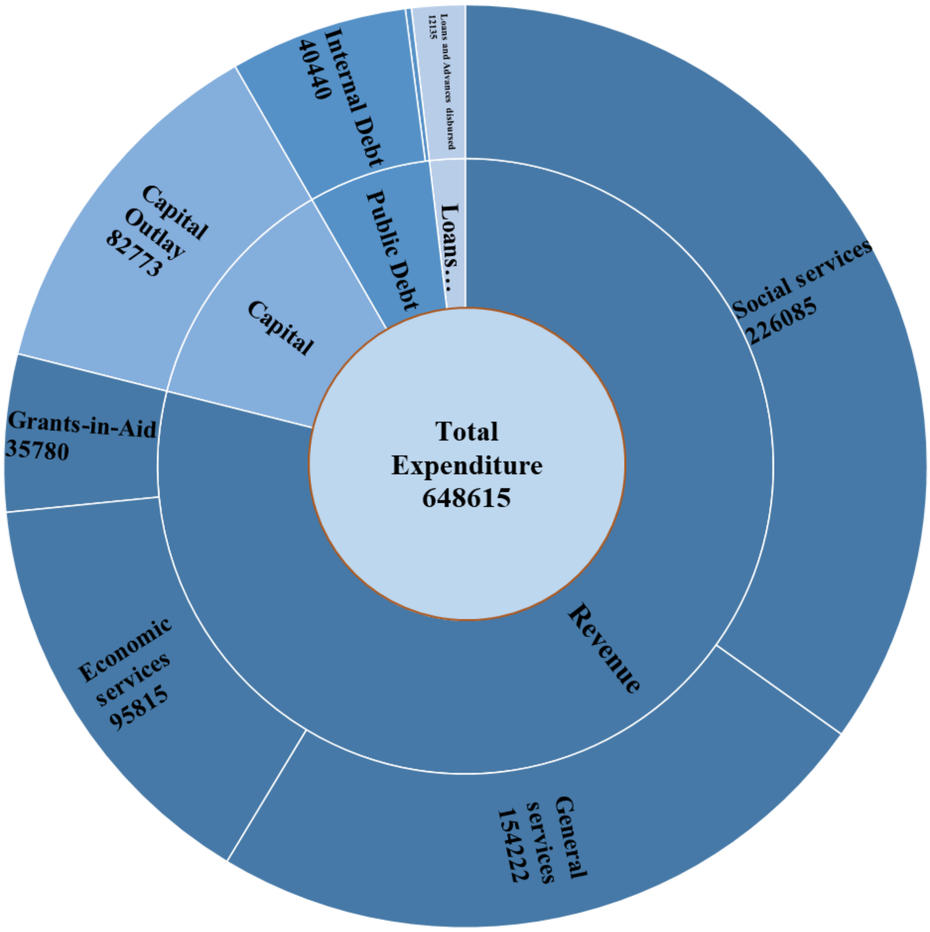
Comparison of components of the sources and application of funds of the State during the current year with those of the previous year is given in **Chart 1.6**.

Chart 1.6: Details of Sources and application of funds during 2024-25

(₹ in crore)

Application of Funds

Source: Finance Accounts 2024-25

Appendix 1.2 provides details of receipts and disbursements and the overall fiscal position of the State during current year as well as previous year.

Analysis reveals that revenue receipts increased in 2024-25, driven mainly by higher tax revenue and the State's share in Union taxes, but continued weakness in non-tax revenue and grants limited overall buoyancy, while revenue expenditure rose sharply on account of sustained spending on Social and Economic Services, particularly education, health, welfare, agriculture, irrigation, energy, and transport.

As revenue expenditure exceeded revenue receipts, the revenue deficit widened significantly compared to the previous year, indicating a growing structural imbalance in the State's finances. Capital outlay increased, with transport, irrigation and urban infrastructure absorbing the bulk of spending, though low recoveries of loans and advances constrained capital receipts. The resulting financing gap was largely bridged through higher internal borrowings and expanded public account transactions, leading to increased reliance on debt and liabilities despite the year ending with a sizeable cash balance, thereby raising medium-term fiscal sustainability concerns.

1.1.5 Snapshot of Assets and liabilities of the Government

Government accounts capture the financial liabilities of the Government and the assets created out of the expenditure incurred. **Appendix 1.3** gives an abstract of such liabilities and assets, as on 31 March 2025, compared with the corresponding position of the previous year. The liabilities consists mainly of internal borrowings, loans and advances from GoI, receipts from the Public Account and Reserve Funds. Assets comprise mainly of the Capital Expenditure, and loans and advances, given by the State Government and cash balances. A summarised position of assets and liabilities, for the financial years 2023-24 and 2024-25, is given in **Table 1.4**.

Table 1.4: Summarised position of assets and liabilities

(₹ in crore)

Liabilities					Assets				
		2023-24	**2024-25**	***Per cent* increase/ decrease**			**2023-24**	**2024-25**	***Per cent* increase/ decrease**
Consolidated Fund									
A	Internal Debt	562854.45	653262.89	16.06	a	Gross Capital Outlay	570106.21	652879.53	14.43
B	Loans and Advances from GoI	47276.41*	58697.10	24.16	b	Loans and Advances	36340.95	47781.61	31.48
Contingency Fund		150	150	0					
Public Account									
A	Small Savings, Provident Funds, *etc.*	30259.90	30622.93	1.2	a	Advances	7.11	7.76	9.14
B	Deposits	95598.10	119199.92	24.69	b	Remittances	0	0	0
C	Reserve Funds	83180.35	91715.09	10.26	c	Suspense and Miscellaneous	0	0	0
D	Remittances	1249.91	4266.14	241.32		Cash balance	20356.31	20564.71	1.02
						Investment in Earmarked Fund	68890.43	76623.61	11.23
E	Suspense and Miscellaneous	23804.88	18610.85	-21.82		**Cash Total**	**89246.74**	**97188.32**	8.9
						Deficit in Revenue Account	149206.71*	179201.42	20.1
						Misc. Capital Receipt	(-)533.72	(-)533.72	0
Grand Total		**844374.00**	**976524.92**	**15.7**		**Grand Total**	**844374.00**	**976524.92**	**15.7**

Source: Finance Accounts of respective years

* Differs from previous year due to proforma correction of ₹ 7,982.17 crore on account of repayment of back to back loan by Central Government and ₹ 0.01 crore due to rounding off of absolute figures.

It can be seen from the above table that during 2024-25, assets increased by 14.62 *per cent,* while liabilities increased by 15.7 *per cent* over the previous year. The cash balance at the end of the financial year 2024-25 was ₹ 20,564.71 crore. The cash balance including investment in Earmarked Funds increased by 8.9 *per cent* and at the end of March 2025 was ₹ 97,188.32 crore.

The fiscal priorities of the State Government as compared with the General States and All-India Average is shown in **Appendix 1.4**.

1.2 Consolidated Fund of the State

All revenues received by the State Government, all loans raised by the State Government, ways and means advances extended by the Reserve Bank of India and all money received by the State Government in repayment of loans forms part of the Consolidated Fund of the State.

1.2.1 Revenue Receipts

Trends and growth of revenue receipts with respect to GSDP over the five year period (2020-25) are shown in **Table 1.5**.

Table 1.5: Trend in Revenue Receipts

(₹ in crore)

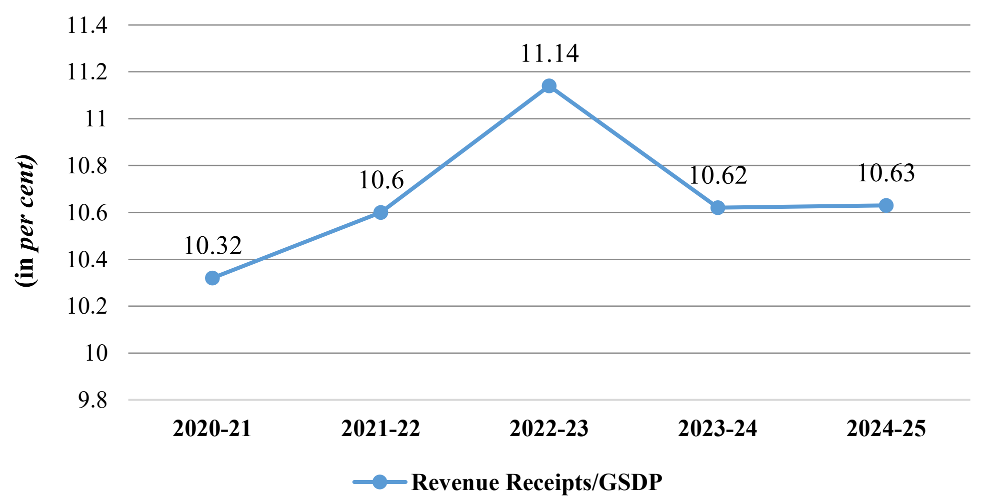
Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Revenue Receipts (RR)	**269467.91**	**333311.57**	**405677.93**	**430596.46**	**481906.43**
Tax Revenue	**200758.99**	**275245.19**	**337487.28**	**373693.12**	**426291.34**
Own Tax Revenue	*164254.98*	*220927.13*	*277486.31*	*302343.37*	*344998.50*
State's share in Union taxes and duties	*36504.01*	*54318.06*	*60000.97*	*71349.75*	*81292.84*
Non-Tax Revenue	**15975.46**	**19306.70**	**16776.41**	**20857.94**	**22284.38**
Grants-in aid from GoI	**52733.46**	**38759.68**	**51414.24**	**36045.40**	**33330.71**
Own Revenue (Own tax and non-tax revenue)	180230.44	240233.83	294262.72	323201.31	367282.88
Gross State Domestic Product (2011-12 Series)	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
Year-on-year growth rates (in *Per cent*)					
Revenue Receipts	(-)4.85	23.69	21.71	6.14	11.92
Own Tax Revenue	(-)13.07	34.50	25.60	8.96	14.11
GSDP	(-)1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
RR/GSDP	10.32	10.60	11.14	10.62	10.63
Buoyancy Ratios					
State's Own tax Revenue Buoyancy w.r.t GSDP	*	**1.690**	**1.617**	**0.787**	**1.203**

* Buoyancy Ratio was not calculated as Revenue receipts and GSDP growth was negative during 2020-21.

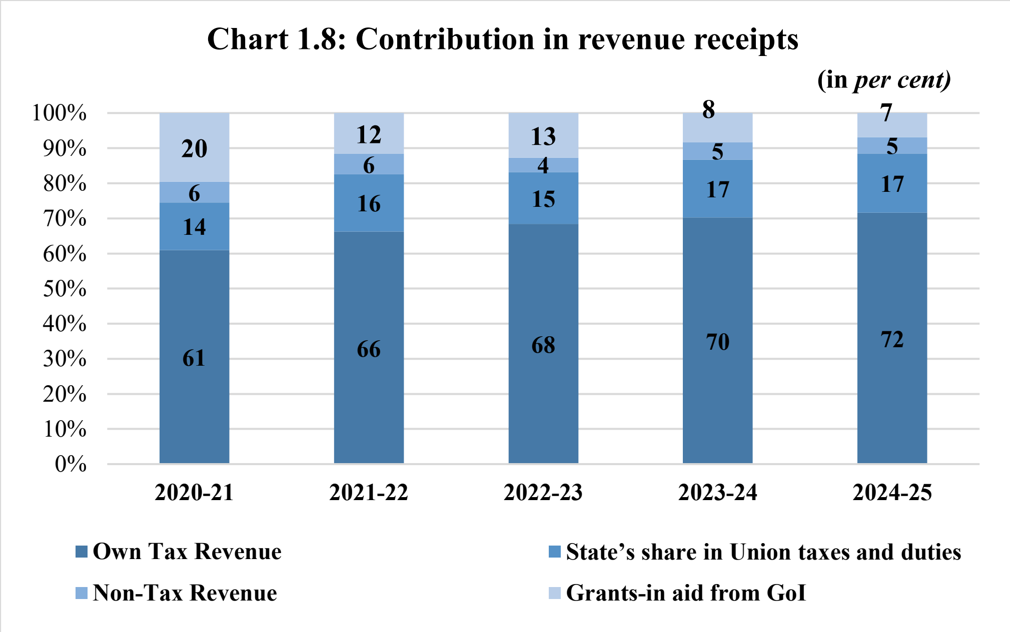
***Source:** Finance Accounts of respective years, Ministry of Statistics and Programme Implementation, GOI (for GSDP data)*

Further, trends of Revenue Receipts during the last ten years (2015-16 to 2024-25) are shown in **Appendix 1.1**. Revenue Receipts as percentage of GSDP and contribution from various sources in revenue receipts are given in **Chart 1.7** and **Chart 1.8**.

Chart 1.7: Revenue Receipts as percentage to GSDP

***Source:** Finance Accounts of respective years*

Source: Finance Accounts of respective years

Revenue Receipts of the State have shown a consistent upward trend, rising from ₹ 1,85,035.68 crore in 2015-16 to ₹ 4,81,906.43 crore in 2024-25, marking a growth of 160.43 *per cent* over the ten years period as shown in **Appendix 1.1**. The Revenue Receipts to GSDP ratio has remained broadly stable at around 10–11 *per cent* from 2020-21 onwards.

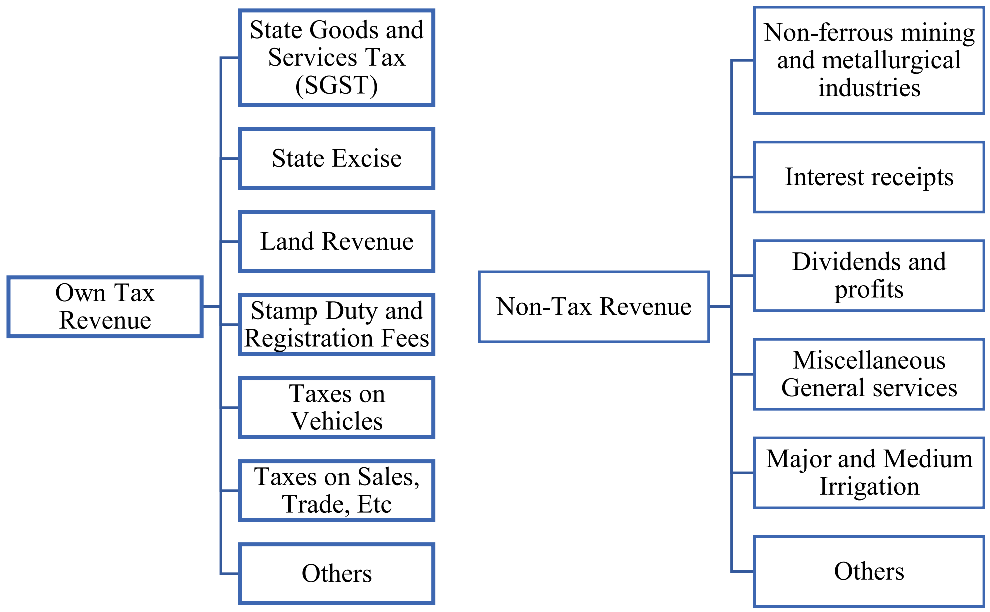
Tax Revenue continues to be the predominant source. Own Tax Revenue constitutes the major share, while the State's share in Union taxes has been fluctuating. Non-Tax Revenue, though relatively small, has shown significant recent growth, reaching ₹ 22,284.38 crore in 2024-25. Grants-in-aid from the Government of India, showed a fluctuating and overall declining trend during 2020-21 to 2024-25. It increased significantly by 33 *per cent* in 2022-23 as compared to a 26 *per cent* decrease in 2021-22 and thereafter it declined significantly during 2023-24 and 2024-25, thereby reducing the State's dependence on Central transfers.

Revenue buoyancy, which measures the responsiveness of revenue growth to changes in GSDP, provides an indication of the efficiency of revenue mobilization in relation to economic growth. A buoyancy ratio greater than one implies that revenues are growing at a faster pace than the economy, while a ratio below one indicates a slower growth of revenues compared to GSDP.

The State's Own Tax revenue buoyancy w.r.t. GSDP stood at 1.160 in 2021-22 and further improved to 1.371 in 2022-23. However, in 2023-24, the ratio declined sharply to 0.787, indicating a slowdown in both tax and non-tax revenue collections despite continued economic growth. The buoyancy improved in 2024-25 to 1.016, showing that revenues once again kept pace with the economy, although moderately.

A. State's Own Resources

Chart 1.9: Details of State's Own Tax Revenue

(i) Own Tax Revenue

Own Tax Revenue is the revenue collected by the State Government through taxes it is empowered to levy under the constitution. Actuals for FY 2023-24, Budget Estimate (BE), Revised Estimate (RE), and Actuals for Own Tax Revenue of the State for the FY 2024-25 are given in **Table 1.6**.

Table 1.6: State Tax Revenue: 2023-24 (Actuals) and 2024-25 (BE, RE and Actuals)

(₹ in crore)

Tax Revenue	2023-24 (Actuals)	2024-25 (BE)	2024-25 (RE)	2024-25 (Actuals)
Taxes on Sales, Trade, Etc.	53380.47	62500.00	67375.00	58935.94
State Goods & Services Tax	141978.59	155755.59	167905.00	163150.99
State excise	23322.35	30500.00	30500.00	25465.95
Taxes on vehicles	12969.32	14875.00	14875.00	14714.57
Stamps and Registration Fees	50824.48	55000.00	60000.00	59149.91
Land revenue	2689.76	3000.00	5000.00	3855.49
Taxes on goods and passengers	498.14	1760.00	1760.00	846.93
Other taxes	16680.26	19649.73	20052.23	18878.72
Total	**302343.37**	**343040.32**	**367467.23**	**344998.50**

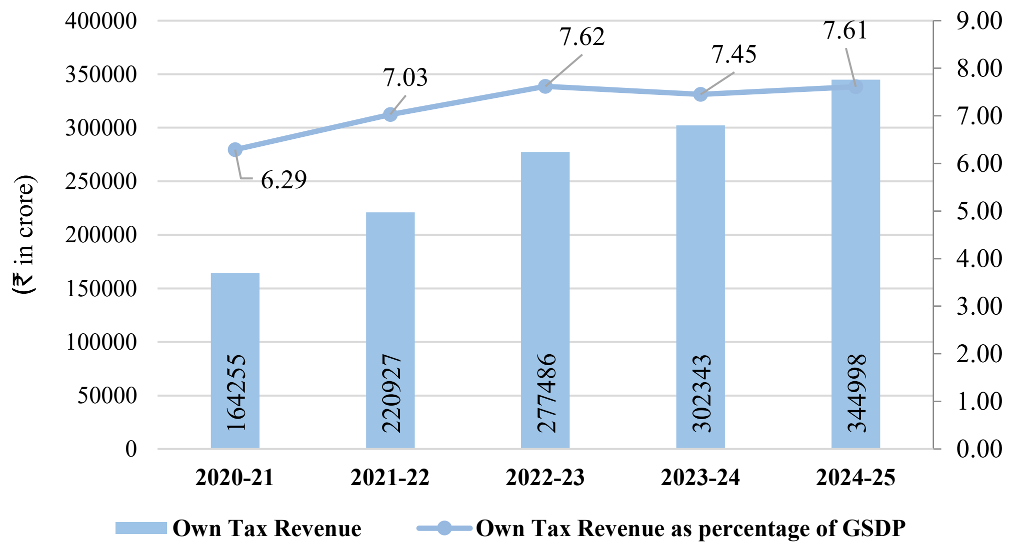
Source: Finance Accounts and Budget documents of respective years

Table 1.6 shows that State tax revenue in 2024-25 increased to ₹ 3.45 lakh crore, marginally exceeding the BE but falling short of the RE, indicating moderated tax performance in the latter part of the year. The growth was primarily driven by SGST, which remained the largest contributor and achieved a high proportion of RE, reflecting stable consumption-based tax mobilisation. Stamp duty and registration fees also performed strongly, exceeding BE and

closely aligning with RE, suggesting buoyancy in property and real estate transactions. In contrast, taxes on sales and trade and state excise underperformed against revised estimates, pointing to either overestimation at the RE stage or moderation in discretionary consumption. Taxes on vehicles remained broadly stable and close to budgeted levels, while land revenue and taxes on goods and passengers, though small in absolute terms, showed notable deviations from BE and RE, indicating volatility in minor tax heads.

Trends of own tax revenue and analysis of its components during the period 2020-21 to 2024-25 are shown in **Chart 1.10** and **Chart 1.11** respectively.

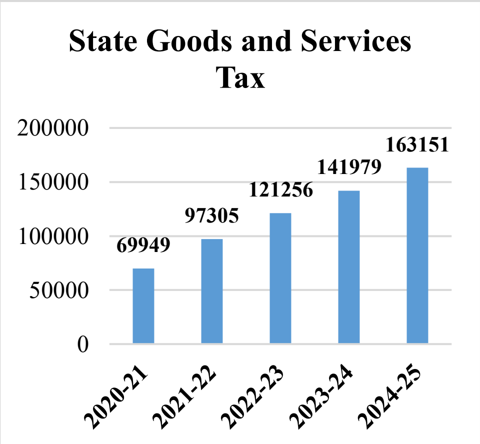
Chart 1.10: Trends of Own Tax Revenue during FY 2020-21 to FY 2024-25

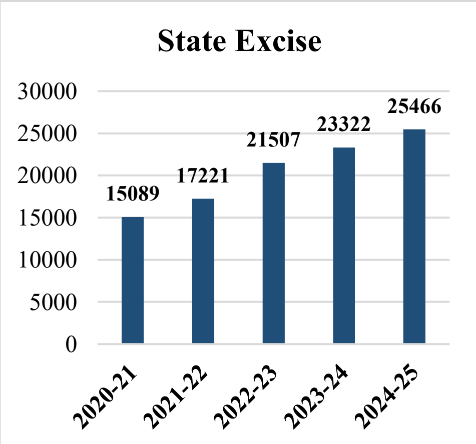

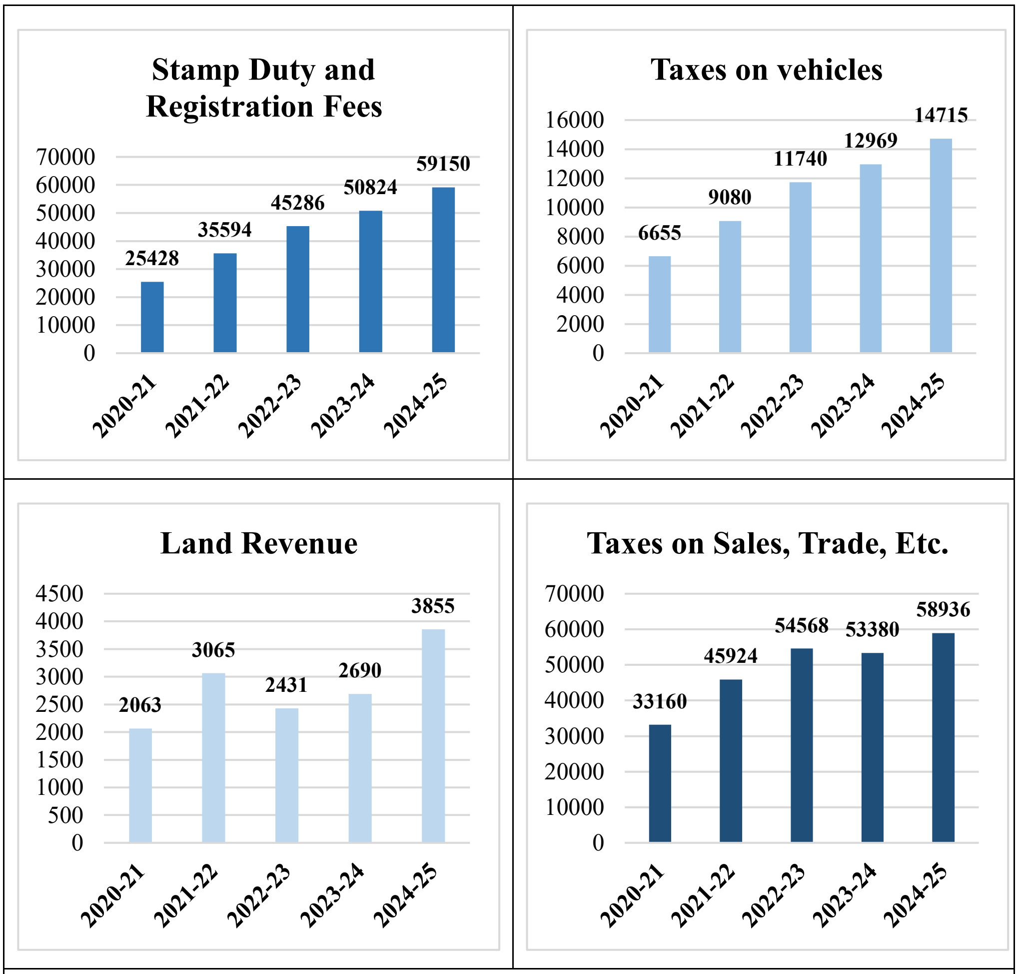
(Source: Finance Accounts 2024-25)

Chart 1.11: Major components of State Tax Revenue

(₹ in crore)

Source: Finance Accounts 2024-25

Own Tax Revenue of the State registered an increase of 14.11 *per cent*, rising from ₹ 3,02,343.37 crore in 2023-24 to ₹ 3,44,998.50 crore in 2024-25. Overall, the trend points to strengthened own-revenue performance, with recent years indicating consolidation rather than acceleration. The major increases were observed under the following heads:

- State Goods and Services Tax (SGST) recorded a growth of 14.91 *per cent* during 2024-25 over the previous year, mainly due to an increase of 12.06 *per cent* in tax collection and a 21.20 *per cent* rise in input tax credit cross-utilisation between SGST and IGST.

- Land Revenue increased by 43.34 *per cent*, primarily due to a 63 *per cent* rise in 'other receipts' received from the Commissioner, Konkan Region.

- Stamps and Registration Fees showed higher realisation on account of a 17 *per cent* increase in the sale of stamps during 2024-25 over 2023-24.

- State Excise revenue increased by 9.19 *per cent*, mainly due to higher receipts under 'duty on wines and spirits manufactured in India and classed as foreign liquor'.

- Taxes on Sales, Trades, etc. increased by 10.41 *per cent* over the previous year's receipts, attributable to a 12.28 *per cent* increase under 'Tax collection – Value Added Tax'.

(ii) Non-Tax Revenue

Non Tax Revenue of a State refers to the rent, fees, royalties and other receipts, of the State Government from sources other than taxes.

Actuals for FY 2023-24, Budget Estimate (BE), Revised Estimate (RE), and Actuals for Non-Tax Revenue of the State for the FY 2024-25 is given in **Table 1.7**.

Table 1.7: Non-Tax Revenue: 2023-24 (Actuals) and 2024-25 (BE, RE and Actuals)

(₹ in crore)

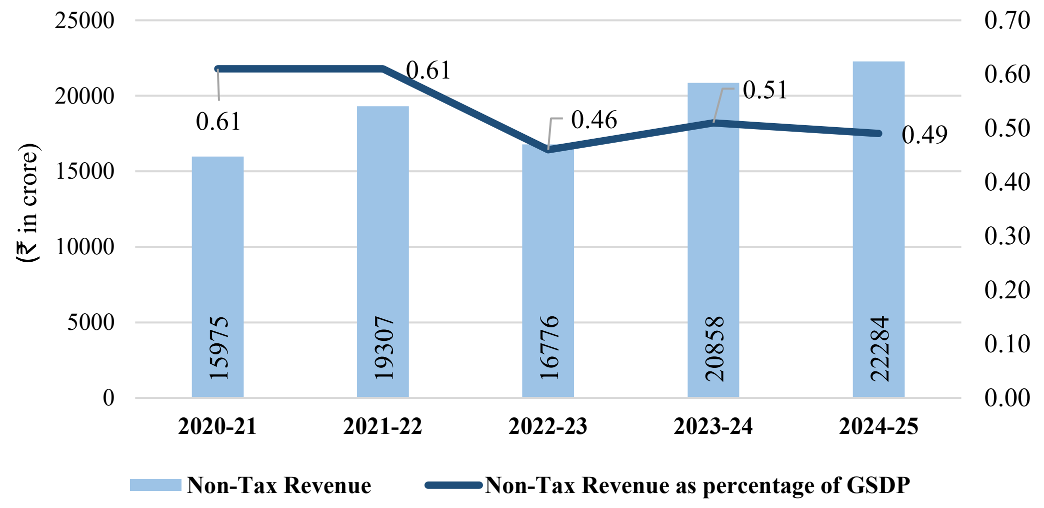
Non-Tax Revenue	2023-24 (Actuals)	2024-25 (BE)	2024-25 (RE)	2024-25 (Actuals)
Interest receipts	2328.73	3150.00	3150.00	2808.99
Dividends and Profits	72.10	105.00	105.00	48.14
User Charges[1]	2178.46	5454.69	5941.14	1757.47
Others	16278.66	18065.00	20944.00	17669.78
Total	**20857.95**	**26774.69**	**30140.14**	**22284.38**
Source: Finance Accounts and Budget documents of respective years				

Non-tax revenue in 2024-25 stood at ₹ 22,284.38 crore, which was lower than the Budget and Revised Estimates, indicating that the projected growth in non-tax receipts did not fully materialise during the year. Interest receipts showed a relatively better performance and formed a stable component of non-tax revenue, while dividends and profits were lower than anticipated, reflecting modest returns from State investments and public sector undertakings. User charges recorded a substantial shortfall *vis-à-vis* both BE and RE, suggesting that the expected improvement in recoveries from fees and service charges was not realised to the extent envisaged. The category of "others", which constitutes a significant share of non-tax revenue, also remained below revised projections, pointing to variability in miscellaneous receipts. Overall, the trend indicates that non-tax revenue continues to be subject to fluctuations and remains an area with scope for gradual strengthening through improved forecasting and sustained efforts at revenue realisation.

Trends in components State's non-tax revenue during the period 2020-21 to 2024-25 are shown in **Chart 1.12** and **Chart 1.13** respectively.

[1] All non-tax revenue under Education, Health, Water supply & sanitation, Irrigation, Transport and Tourism pertaining to Major Head 0202, 0210, 0215, 0700, 0701, 1054 & 1452 are user charges.

Chart 1.12: Trends in Non Tax Revenue

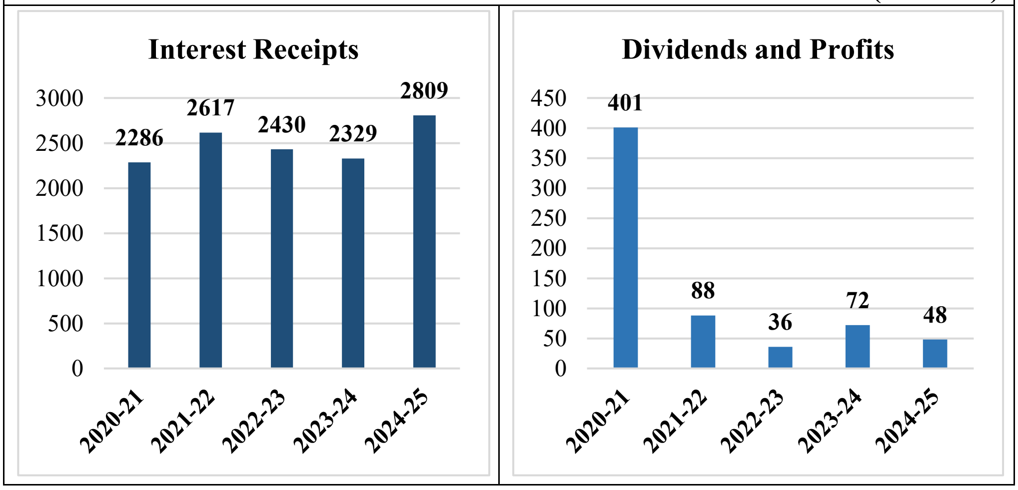

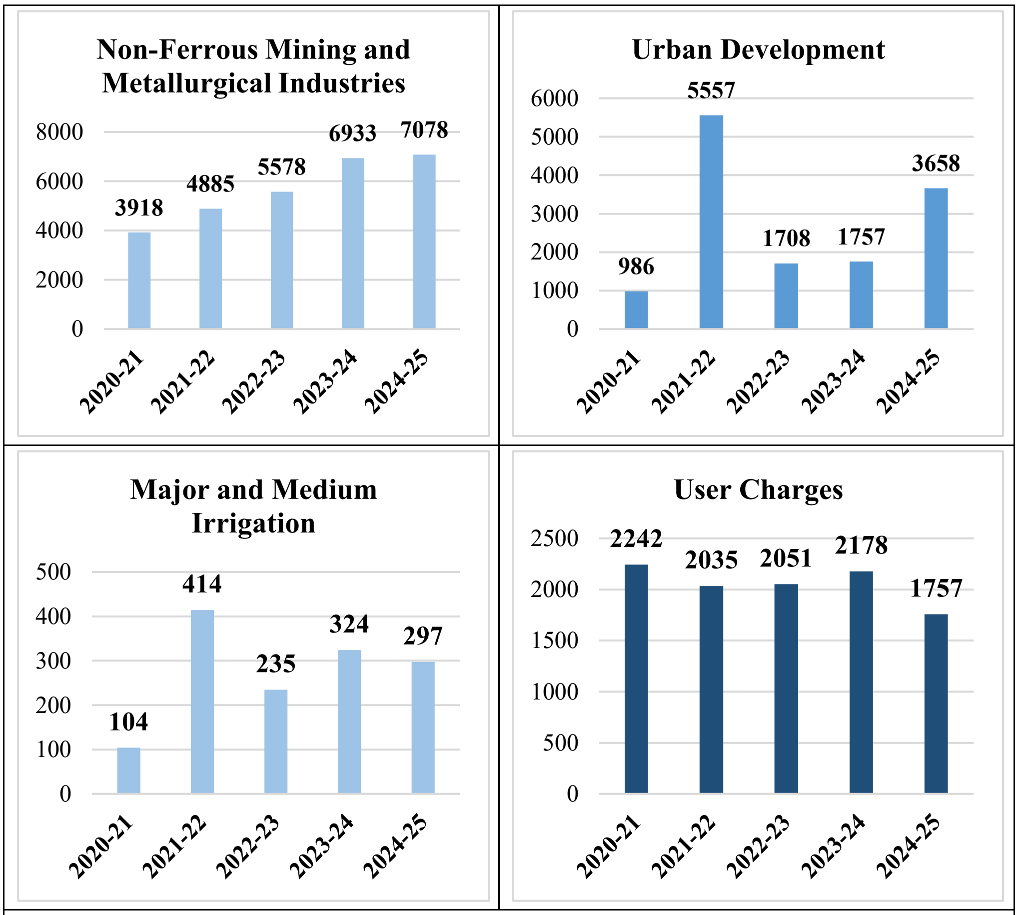
(Source: Finance Accounts 2024-25)

Non-tax revenue increased in absolute terms from ₹ 15,975.46 crore in 2020-21 to ₹ 22,284.38 crore in 2024-25, indicating a gradual improvement in collections over the period. However, this growth was uneven, with a noticeable dip in 2022-23 before recovering in the subsequent years. When viewed in relation to GSDP, non-tax revenue declined from 0.61 *per cent* in 2020-21 and 2021-22 to 0.49 *per cent* in 2024-25, suggesting that non-tax receipts did not keep pace with the overall growth of the State economy. The trend indicates that while nominal collections have risen, the relative contribution of non-tax revenue to the State's resource base has moderated over time, highlighting the need for sustained efforts to stabilise these receipts.

Chart 1.13: Major components of Non Tax Revenue

(₹ in crore)

Source: Finance Accounts of respective years

Non-tax revenue contributed between five and seven *per cent* of the State's total revenue receipts during 2020-21 to 2024-25. The major increase during 2024-25 was under Urban development (₹ 1,902 crore) and ₹ 145 core under non-ferrous mining and Metallurgical Industries due to higher receipts collected under the Mineral Concession Rules, 1960 by Industries Department and increased receipts collected under Minor Mineral Extraction Rules by Revenue and Forest Department.

Interest receipts form another significant component of non-tax revenue. These mainly arise from investment of surplus cash balances in Government of India Treasury Bills, as per RBI regulations. As on 31 March 2025, ₹ 19,640.97 crore was invested under the Cash Balance Investment Account, earning interest of ₹ 1272.90 crore.

B. State's share in Union taxes and duties

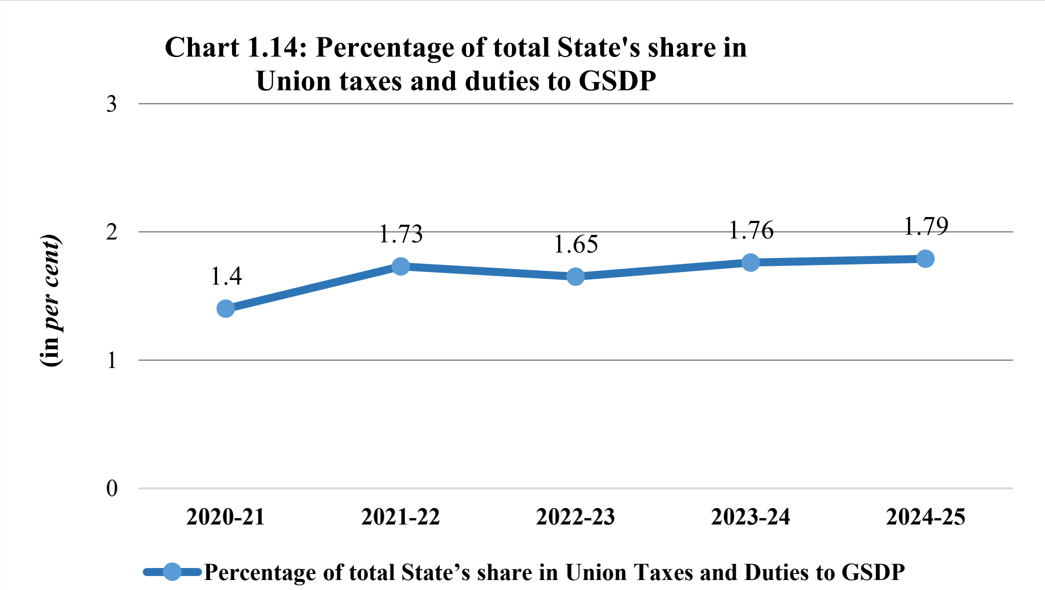
Trends in components of State's share in Union taxes and duties are shown in **Table 1.8**.

Table 1.8: State's share in Union Taxes and Duties

(₹ in crore)

Components	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Central Goods and Services tax (CGST)	10894.03	16016.73	16950.64	21653.88	23742.39
Integrated Goods and Services tax (IGST)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Corporation tax	10979.94	15127.69	20125.45	21415.89	23067.22
Taxes on income other than Corporation tax	11252.46	16519.71	19634.49	24732.80	29417.92
Customs	1969.98	3910.76	2358.10	2500.38	4135.87
Union Excise Duties	1231.49	2057.21	739.80	946.20	795.97
Service tax	151.51	627.83	93.76	13.30	2.66
Other taxes and duties on commodities and services	24.60	58.13	98.73	87.30	130.81
Total	**36504.01**	**54318.06**	**60000.97**	**71349.75**	**81292.84**
Source: Finance Accounts of respective years					

Percentage of total State's share in Union taxes and duties to GSDP is given in **Chart 1.14**.

(Source: Finance Accounts 2024-25)

During 2024-25, there was an increase in Union tax transfer by ₹ 9,943.09 crore (13.94 *per cent*) over the previous year. The increase was under 'Taxes on Income other than Corporation Tax' by 18.94 *per cent* and 'CGST' by 9.64 *per cent.* The percentage of Union Tax Transfers to Revenue Receipts increased slightly from 16.57 *per cent* in 2023-24 to 16.87 *per cent* in 2024-25. This indicates improved buoyancy and relative stability of central tax transfers.

C. Grants-in-aid from Government of India

Trend of Grants-in-aid (GIA) from Government of India (GOI) and its components are shown in **Table 1.9**

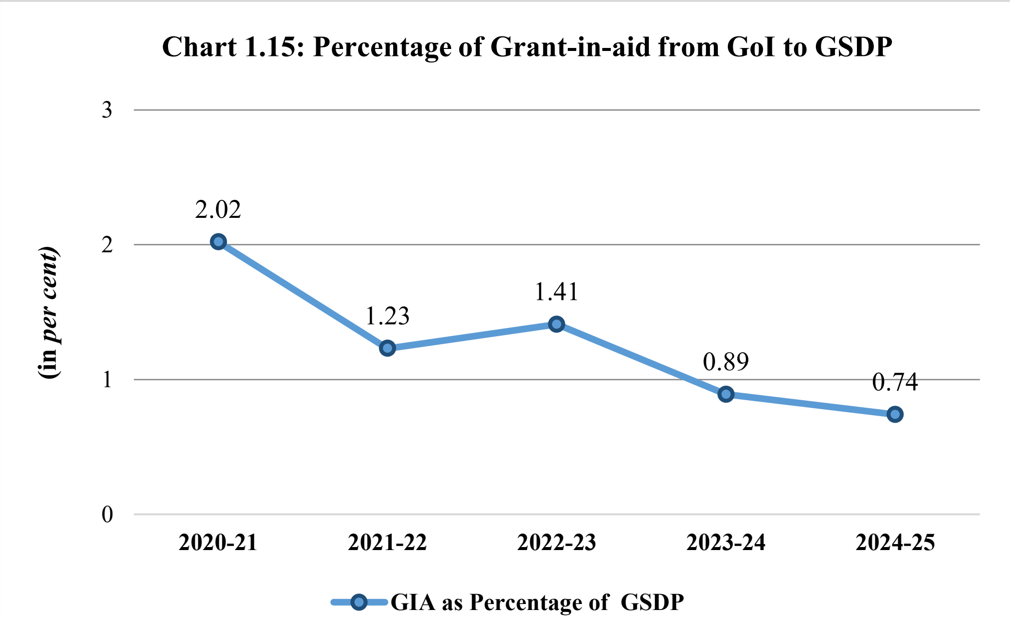
Table 1.9: Grants-in-Aid from GoI

(₹ in crore)

Head	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Non-Plan Grants	310.92[ab]	1.01	0.00	0.00	0.00
Grants for State Plan Schemes	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Grants for Central Plan Schemes	0.20	2.32	0.33	0.00	0.00
Grants for Centrally Sponsored Plan Schemes	(-)12	-0.48	0.00	0.00	0.00
Grants for Centrally Sponsored Schemes (CSS)	13733.52	11782.83	16240.57	17700.18	22191.56
Finance Commission Grants	11550.00[a]	7693.12	9968.35	8840.63	7518.18
Other Transfer/Grants to States/Union Territories with Legislatures	27152.06[b]	19280.88	25204.99	9504.59	3620.97
Total	**52733**	**38759.68**	**51414.24**	**36045.40**	**33330.71**

ab) Grants transferred to 07- Finance Commission Grants and 08- Other Transfer due to change in the classification during 2021-22.
a) Grants towards contribution to State Disaster Response Fund (₹ 3222.00 crore) taken under 07 - Finance Commission Grants - 104 - Grants in Aid for State Disaster Response Fund due to change in the classification during 2021-22.
b) Grants towards contribution to National Disaster Response Fund (₹ 420.12 crore) taken under 08 - Other Transfer / Grants to States / Union Territories with Legislatures 106- Grants towards contribution to National Disaster Response Fund (NDRF) due to change in the classification during 2021-22.
Source: Finance Accounts of respective years

Percentage of Grants-in-Aid from GoI to GSDP is given in **Chart 1.15**.

(Source: Finance Accounts 2024-25)

Grants-in-aid (GIA) from the Government of India constituted 6.92 *per cent* of the total revenue receipts during 2024-25. Grants for Centrally Sponsored Schemes (₹ 22,191.56 crore) accounted for 66.58 *per cent* of the total grants received from the Government of India. 'Other transfers' included grants from the Central Road and Infrastructure Fund, which marginally increased from ₹ 886.63 crore in 2023-24 to ₹ 891.52 crore in 2024-25. The compensation for loss of revenue due to implementation of GST declined significantly from ₹ 8,617.96 crore in 2023-24 to ₹ 2,504.45 crore in 2024-25. In addition, the State Government received ₹ 225 crore towards the National Disaster Response Fund (NDRF) during 2024-25.

Union transfers have increasingly moved towards conditional, scheme-based support, with CSS grants forming a rising share of total assistance. The decline

in Finance Commission and other transfers may reduce fiscal flexibility for the State, as CSS funds are typically tied to specific objectives and implementation conditions. The overall contraction in grants, despite rising CSS support, suggests a greater reliance on State's own resources and tax devolution to finance expenditure growth.

(i) Grants for Centrally Sponsored Schemes

Out of the grants of ₹ 22,191.56 crore for centrally sponsored schemes during 2024-25, major allocations were made to the schemes above ₹ 500 crore as shown in **Table 1.10**.

Table 1.10: Major Schemes receiving grants above ₹ 500 crore

(₹ in crore)

Name of the Scheme	2024-25	2023-24	Percentage change over previous year
Pradhan Mantri Awas Yojana	4980.58	785.21	534.30
Flexible pool for RCH and Health System Strengthening National Health Mission and National Urban Health Mission	1950.60	1624.21	20.10
Saksham Anganwadi and Poshan	1368.84	1699.43	(-)19.45
Urban Rejuvenation Mission - 500 Cities	1345.69	205.14	555.99
Mahatma Gandhi National Rural Guarantee Programme	1247.17	1090.49	14.37
National Rural Livelihood Mission	1164.27	973.57	19.59
Samagra Shiksha Abhiyan	1126.27	1001.19	12.49
Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman	1054.08	793.72	32.80
Pradhan Mantri Gram Sadak Yojana	854.93	1110.8	(-)23.03
Rastriya Krishi Vikas Yojana	719.92	255.06	182.26
Revision of norms for central assistance released to State/UT for meeting expenditure on intra State movement handling of foodgrains and FPS dealers margin under NFSA	844.58	703.54	20.05
Infrastructure Maintenance	590.94	1087.74	(-) 45.67
Source:Finance Accounts of the respective years			

Releases under major CSS during 2024-25 exhibited sharp inter-scheme variation, with substantial scaling-up in housing and urban missions alongside moderation or decline in road connectivity, nutrition, and infrastructure maintenance schemes.

(ii) Fifteenth Finance Commission Grants

The Fifteenth Finance Commission (15th FC) grants were provided to the States for local bodies and State Disaster Response Fund (SDRF), State Disaster Mitigation Fund (SDMF) and health sector grants. Details of grants provided by GoI are given in **Table 1.11**.

Table 1.11: Recommended amount, actual release and transfers of Grant-in-aid

(₹ in crore)

Transfers	Recommendation of 15th FC for 2024-25	Actual release by GoI, during 2024-25*	Release by State Government (Total percentage of the amount released by GoI)
1	**2**	**3**	**4**
(i) Grants to PRIs	**4776.00**	**3329.06**	**3329.06 (100)**
(a) Performance/Tied Grants	2865.60	2061.17	2061.17 (100)
(b) Untied Grants	1910.40	1267.89	1267.89 (100)
(ii) Grants to ULBs	**2461.00**	**494.72**	**494.72 (100)**
(a) Million plus cities (for ambient air quality plus SWM and Sanitation)	1391.00	0.00	0.00 (100)
(b) Non- million plus cities (tied grants for drinking water, rainwater harvesting, SWM and Sanitation)	642.00	296.83	296.83 (100)
(c) Non million plus cities (untied grants for local needs)	428.00	197.89	197.89 (100)
Total for Local Bodies	**7237.00**	**3823.78**	**3823.78 (100)**
SDRMF (Centre share)	3730.00	3694.00	3694.00 (100)
SDRMF (State Share)	1243.00	1231.00	1231.00 (100)
Grants for Health Sector	1467.00	1160.33	1160.33 (100)
Grand Total	**13677.00**	**9909.11**	**9909.11 (100)**

Source: Fifteenth Finance Commission Report and information furnished by the Government of Maharashtra. Finance Accounts 2024-25

As seen from the above table, the actual releases by the Government of India (GoI) were lower than the amounts recommended by 15th FC. In respect of grants to Urban Local Bodies (ULBs), the amount of ₹ 494.72 crore released during 2024-25 pertained entirely to the withheld portion of the grant for the year 2023-24. This indicates that no releases were made by GoI towards the 15th FC grants recommended for ULBs for the year 2024-25.

Further, for 'Million-Plus Cities', against the recommended amount of ₹ 1,391 crore, no amount was released during 2024-25. Maharashtra has six[2] urban agglomerations eligible for grants under this category. As per the Finance Commission's recommendations, grants for Million-Plus Cities are 100 *per cent* performance-linked, released through the Million-Plus Cities Challenge Fund (MCF). Of the city-wise MCF allocation, one-third is earmarked for achieving ambient air quality standards, while the remaining two-thirds is linked to performance on service level benchmarks for drinking water (including rainwater harvesting and recycling) and solid waste management.

With regard to grants to Panchayati Raj Institutions (PRIs), the 'Tied Grants' of ₹ 1,267.89 crore released by GoI during 2024-25 included ₹ 159.34 crore belonging to the withheld portion of the grant for the year 2021-22.

[2] Aurangabad U.A, Greater Mumbai U.A, Nagpur U A, Nashik U A, Pune U A, Vasai-Virar U A

1.2.2 Capital Receipts

Capital receipts comprise miscellaneous capital receipts such as proceeds from disinvestments, recoveries of loans and advances, debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and loans and advances from GoI. Trends of capital receipts and its components during 2020-21 to 2024-25 are shown in **Table 1.12**.

Table 1.12: Trends in growth and composition of capital receipts

(₹ in crore)

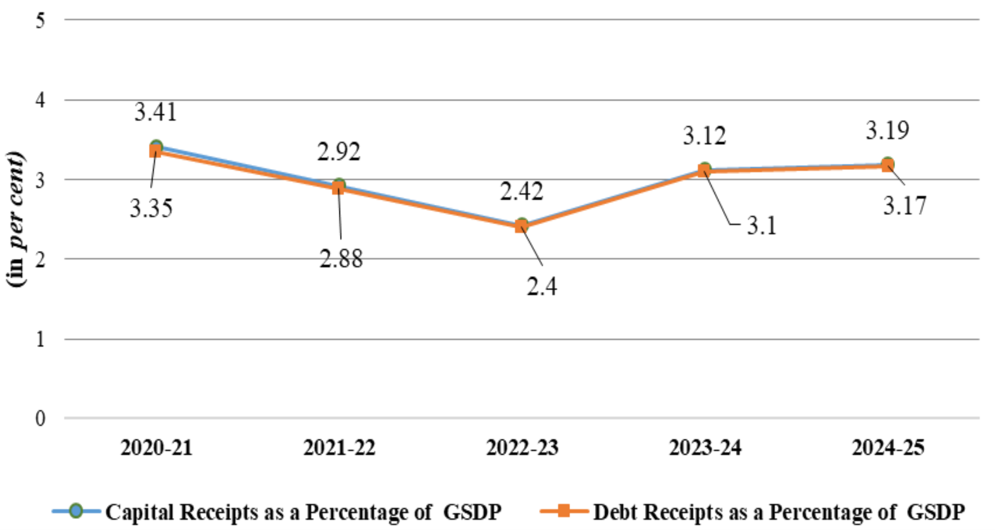
Sources of State's Receipts	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Capital Receipts	**88969.00**	**91667.06**	**88215.46**	**126562.90**	**144329.30**
Recovery of Loans and Advances	1612.35	1178.88	642.62	742.20	694.39
Public Debt Receipt*	87356.65	90488.18	87572.84	125820.67	143634.90
Internal Debt	*72360.25*	*71863.03*	*77336.95*	*115174.67*	*130848.61*
Loans and Advances from GoI	*14996.40*	*18625.15*	*10235.89*	*10646.00*	*12786.29*
Year-on-year growth rate (in per cent)					
GSDP	(-)1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
Capital Receipts (*per cent*)	56.06	3.03	(-)3.77	43.47	14.04
Debt Public Receipts	57.70	3.58	-3.22	43.68	14.16
Internal Debt	*32.87*	*(-)0.69*	*7.62*	*48.93*	*13.61*
Loans and Advances from GoI	*1501.32*	*24.20*	*(-)45.04*	*4.01*	*20.10*

*Excluding Ways and Means Advances
Source: Finance Accounts of the respective year

Further, the trend in Capital Receipt for period of ten years (2015-16 to 2024-25) is shown in **Appendix 1.1**. Capital receipts increased from ₹ 38,841.52 crore in 2015-16 to ₹ 1,44,329.30 crore in 2024-25 showing a growth rate of 271.59 *per cent* during this period.

Capital Receipts and debt receipts as percentage of GSDP during 2020-21 to 2024-25 is depicted in **Chart 1.16**.

Chart 1.16: Capital Receipts and Debt Receipts as a Percentage of GSDP

Source: Finance Accounts for the respective years

Internal Debt, constituting about 91 *per cent* of total public debt, rose sharply by 81 *per cent* from ₹ 72,360.25 crore in 2020-21 to ₹ 1,30,848.61 crore in 2024-25, reflecting higher dependence on borrowings to finance expenditure. Debt receipts closely mirrored the movement of total capital receipts, indicating that borrowings remained the principal source of capital financing.

The increase in Loans and Advances from the Government of India was due to receipts of back-to-back loans of ₹ 25,759.36 (₹ 11,977 crore in 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore in 2021-22) from Government of India in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources. In 2024-25, the amount stood at ₹ 17,777.19 crore after the Union Government repaid ₹ 7,982.17 crore. During 2024-25, GoM received ₹ 6,726.64 crore, Special Assistance[3] (50 years interest free loan) released by GoI for Capital Expenditure/Investment. This variability reflects their episodic and scheme-linked nature, unlike internal debt which provides more predictable financing.

The faster rise in debt compared to GSDP indicates growing pressure on debt sustainability. Expanding debt stock may raise interest payment obligations, thereby reducing fiscal space for developmental spending.

1.2.3 Finance Commission Projections and Actuals

The projected revenue, deficits and GSDP by the 15th Finance Commission and actuals for the FY 2020-21 to FY 2024-25 are given in **Table 1.13**.

Table 1.13: 15th FC Projection *vis-a-vis* actuals

	2020-21		2021-22		2022-23		2023-24		2024-25	
	Projection	Actual	Projection	Actual	Projection	Actual	Projection	Actual	Projection	Actual
GSDP (2011-12 series- current prices)	3197657	2610651	2798375	3143821	3022845	3641543	3316610	4055847	4083534	4531518
Own Revenue Receipts	274977	269468	208230	333312	227899	405678	253989	430596	323858	481906
State's Own Tax revenue	253587	164255	191582	220927	209782	277486	233935	302343	262455	344999
State's Own Non-Tax revenue	21391	15975	16648	19307	18117	16776	20054	20858	22323	22284
State's Share in union Taxes/ Duties	52465	36504	41603	54318	46280	60001	52076	71350	59163	81293
Revenue Deficit as percentage of GSDP	1.73	1.58	0.61	0.52	0.94	0.053	1.36	0.34	1.78	0.66
Fiscal Deficit as percentage of GSDP	4.5	2.74	4.0	2.05	3.5	1.86	3.0	2.23	3.0	2.74
Source: 15th Finance Commission Report and Finance Accounts of respective years										

3 Under this scheme Government of Maharashtra received ₹ 514 crore in 2020-21, ₹ 771.73 crore in 2021-22, ₹ 6744.16 crore in 2022-23, ₹ 5376.31 in 2023-24 and ₹ 6726.64 crore in 2024-25.

Actual fiscal outcomes during 2020-25 consistently outperformed Fifteenth Finance Commission projections, with higher-than-anticipated GSDP growth and revenue buoyancy enabling the State to maintain revenue and fiscal deficits well below projected levels.

1.2.4 Expenditure

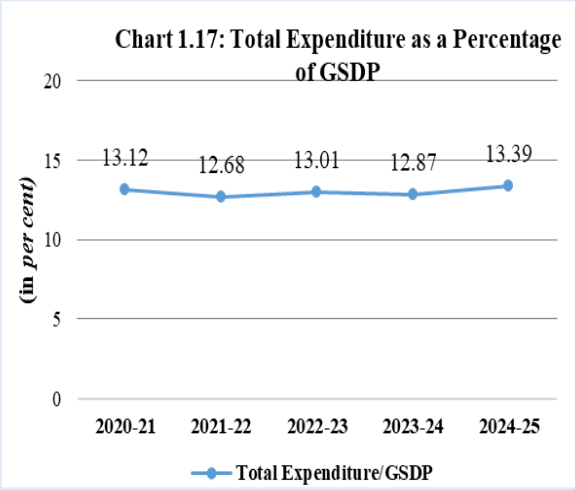
Government expenditure is classified into revenue expenditure, capital expenditure, and loans and advances. Revenue expenditure includes costs for maintenance, repairs, and day-to-day functioning of departments, including administrative and establishment expenses. Capital expenditure relates to the initial construction of projects and sanctioned improvements or additions to assets. Loans and advances comprise funds provided by the government to Public Sector Undertakings and other entities, which are recoverable over time. Details of expenditure, total expenditure as percentage of GSDP and share of its components are given in **Table 1.14, Chart 1.17** and **Chart 1.18** respectively.

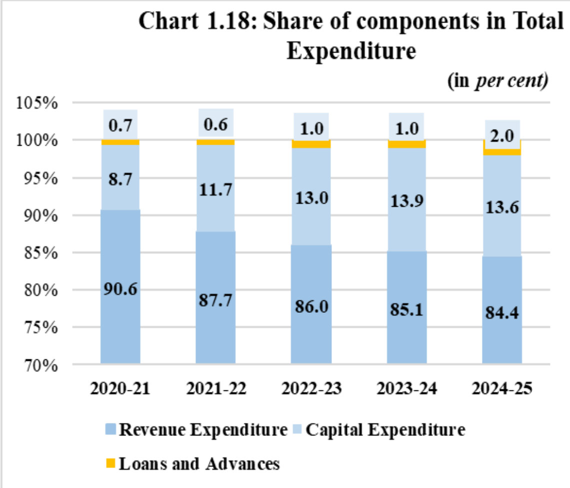
Table 1.14: Total Expenditure (TE) and its composition

(₹ in crore)

Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Total Expenditure (TE)	**342638.31**	**398792.31**	**473922.42**	**521898.02**	**606809.56**
Revenue Expenditure (RE)	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
Capital Outlay (CO)	29686.70	46670.39	61643.61	72573.40	82773.32
Loans and Advances	2341.85	2436.03	4664.41	4974.16	12135.05
Appropriation to contingency fund	1500.00	0.00	200.00	0.00	0.00
Source: Finance Accounts of respective years					

Total expenditure increased steadily from ₹ 3.43 lakh crore in 2020-21 to ₹ 6.07 lakh crore in 2024-25, reflecting an expanding scale of government operations over the period. Revenue expenditure consistently formed the dominant share of total expenditure, rising from about 91 *per cent* in 2020-21 to around 84 *per cent* in 2024-25, indicating sustained pressure from committed and operational spending even as some diversification occurred. Capital outlay recorded a significant increase, nearly tripling over five years, pointing to a gradual strengthening of asset-creating expenditure, particularly from 2021-22 onwards. Loans and advances remained a relatively small component until 2023-24 but rose sharply in 2024-25, suggesting a change in the composition of spending towards greater financial assistance. Overall, while the share of capital expenditure improved over time, the expenditure structure continues to be largely revenue-driven, highlighting the need for maintaining a balance between developmental spending and fiscal sustainability.

Source: Finance Accounts for the respective years

Out of the Total Expenditure of ₹ 6,06,809.56 crore incurred by the State during the financial year 2024-25, a portion of ₹ 29,709.74 crore pertained to pass-through transactions such as Finance Commission grants and Central share of Centrally Sponsored schemes.

Sector-wise Total Expenditure

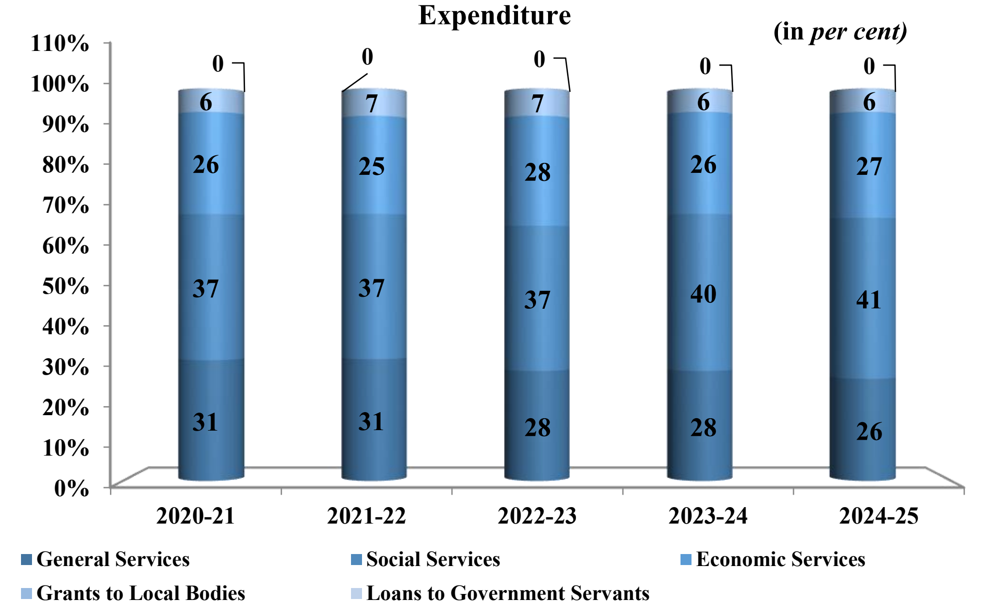
Sector-wise composition of Total Expenditure during 2020-21 to 2024-25 is given in **Table 1.15** and for ten years is given in **Appendix 1.1.** Further, relative share of various sectors in Total Expenditure is depicted in **Chart 1.19**.

Table 1.15: Sector-wise composition of Total Expenditure

(₹ in crore)

Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
General Services	105350.14	124426.53	134117.37	145454.60	159490.96
Social Services	127591.26	148469.10	175509.53	206967.85	249305.90
Economic Services	89073.92	99449.15	130712.98	136753.97	161242.60
Grants to Local Bodies	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
Loans and advances to Government Servants	226.61	484.99	708.05	832.93	990.08
Source: Finance Accounts for respective years					

Chart 1.19: Relative Share of various sectors in Total Expenditure

(Source: Finance Accounts of respective years)

The total expenditure of the State increased steadily from ₹ 3,42,638.31 crore in 2020-21 to ₹ 6,06,809.56 crore in 2024-25. The composition of expenditure reveals a clear predominance of revenue expenditure across all sectors-General, Social, and Economic Services—indicating that a major share of the State's outlay is directed towards meeting recurring and consumption-related obligations such as salaries, pensions, and maintenance. In General Services, revenue expenditure accounts for nearly the entire outlay, while in Social and Economic Services it constitutes around 90 *per cent* and 70 *per cent* respectively.

In contrast, capital expenditure, which contributes to asset creation and long-term productive capacity, remains relatively low and exhibits instability across years. Although there has been an overall increase in absolute terms, particularly in Economic and Social Services, the year-on-year fluctuations suggest inconsistency in investment priorities. Expenditure on loans and advances remains negligible, reflecting limited use of this instrument for promoting developmental lending.

A more sustained and stable increase in capital outlay, especially in the Social and Economic Sectors, would enhance the quality of expenditure and support long-term growth and development activities.

1.2.4.1 Revenue Expenditure

Revenue expenditure is incurred to maintain the current level of services and payment for the past obligations. As such, it does not result in any addition to the State's infrastructure and service network. Growth in Revenue Expenditure, its ratio to Total Expenditure, GSDP and revenue receipts are shown in **Table 1.16**.

Table 1.16: Revenue Expenditure – Basic Parameters

(₹ in crore)

Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Total Expenditure (TE)	342638.31	398792.31	473922.42	521898.02	606809.56
Revenue Expenditure (RE)	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
RE as percentage of Revenue Receipts	115.27	104.91	100.48	103.19	106.22
RE as percentage of TE	90.65	87.69	86.01	85.14	84.36
RE/GSDP (*per cent*)	11.90	11.12	11.19	10.96	11.30
Year-on-year growth (in *per cent*)					
Revenue Expenditure	3.43	12.58	16.57	9.01	15.20
GSDP Growth	-1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
Source: Finance Accounts of the respective years					

The trend in Total Expenditure and Revenue Expenditure for ten-year period (2015-16 to 2024-25) is shown in **Appendix 1.1**.

Despite a gradual decline in its share of total expenditure, revenue expenditure continued to exceed revenue receipts in most years, with its growth outpacing GSDP in 2024-25, indicating persistent pressure on the revenue balance.

A. Sector-wise Revenue Expenditure

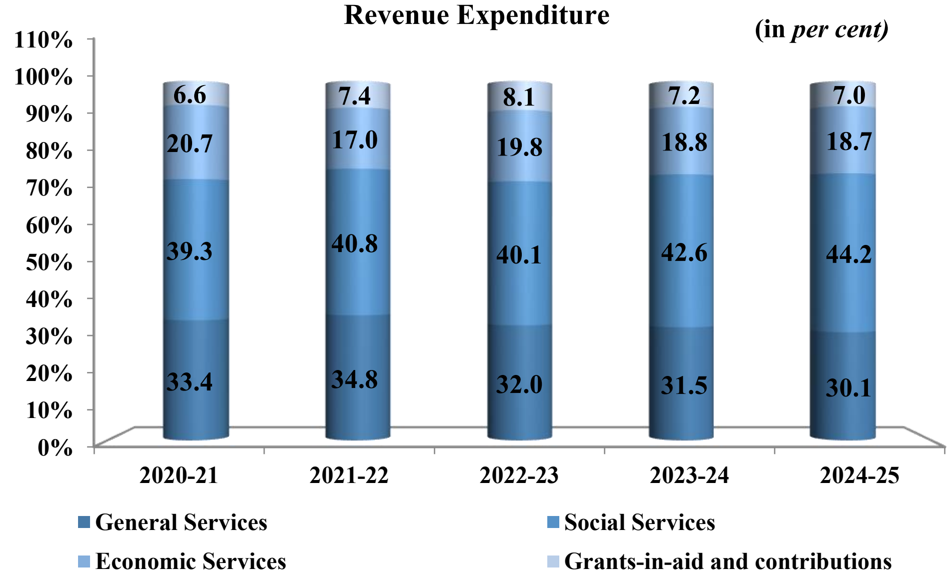
Sector-wise composition of Revenue expenditure is given in **Table 1.17** and Relative share of various sectors in Revenue expenditure is depicted in **Chart 1.20**. Detailed Sector-wise expenditure is given in **Appendix 1.2**.

Table 1.17: Sector-wise Revenue expenditure

(₹ in crore)

Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
General Services	103853.75	121745.32	130590.81	139874.71	154221.72
Social Services	122023.44	142523.26	163329.15	189224.05	226084.95
Economic Services	64336.19	59454.77	80819.94	83363.03	95814.50
Grants-in-aid and contributions	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
Source: Finance Accounts of the respective years					

Chart 1.20: Relative Share of various sectors in Revenue Expenditure

(Source: Finance Accounts for the respective years)

Revenue expenditure under Social Services increased to ₹ 2,26,084.95 crore in 2024-25, led by substantial spending on General Education (₹ 83,879.64 crore) and Social Security and Welfare (₹ 45,760.13 crore). The sharp rise was observed under Women welfare from ₹ 261.78 core in 2023-24 to ₹ 33,554.36 crore in 2024-25 especially under the scheme '*Mukhyamantri Majhi Ladki Behen Yojana'* which reflects a major push toward welfare-oriented transfers rather than capital formation. There was notable decrease in expenditure for Housing (54.69 *per cent*) and Water Supply and Sanitation (31.81 *per cent*), as compared to 2023-24, thereby highlighting a contraction in infrastructure-related investments within the social sector, which could adversely affect the sustainability of service delivery.

Revenue expenditure under Economic Services increased by 14.94 *per cent* from 2023-24 to 2024-25, reaching ₹ 95,814.50 crore. Spending on Agriculture and Allied Services and Rural Development shows an increasing trend, with increases linked to central assistance schemes like *Jawahar Gram Samridhi Yojana* and targeted programmes for Scheduled Castes and Scheduled Tribes.

The substantial increase of 40.54 *per cent* in Power Sector expenditure (₹18,396.57 crore) was largely attributed to concessions in energy tariffs for agricultural pump consumers. While this supports rural livelihoods, it also adds to recurring subsidies, potentially straining fiscal space for infrastructure expansion.

B. Committed Expenditure

The committed expenditure of the State Government on revenue account consists of interest payments, expenditure on salaries and wages and pensions. It has first charge on Government resources. The component of committed expenditure is given in **Table 1.18** and committed expenditure as a percentage of revenue receipts and remaining fiscal space for other expenditure is given in **Chart 1.21**.

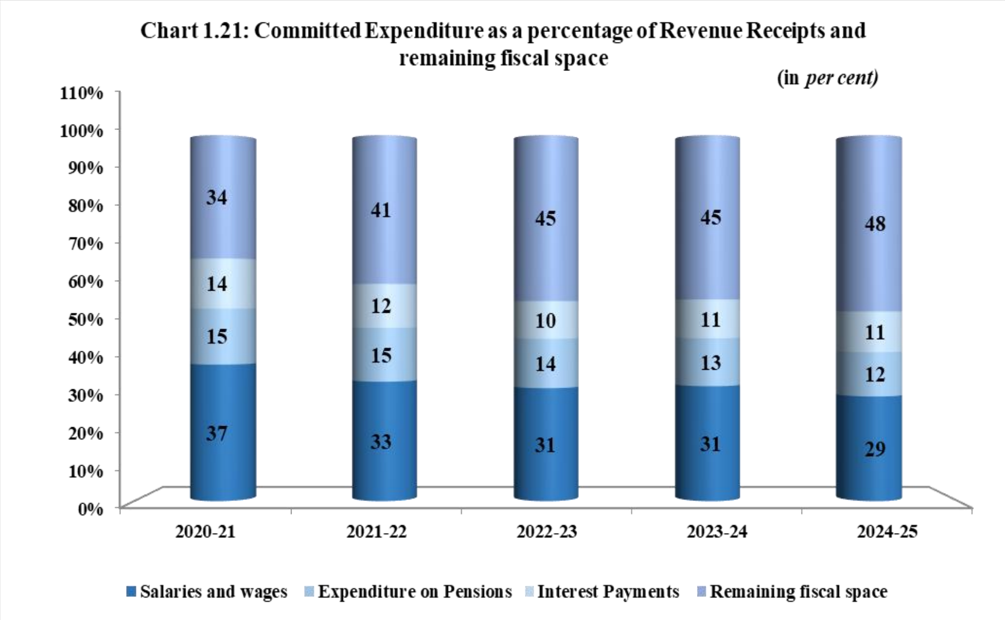
Table 1.18: Components of Committed Expenditure

(₹ in crore)

Components of Committed Expenditure	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Salaries and wages *	100529.17	108791.45	125409.39	135044.82	137979.17
Expenditure on Pensions	41194.31	49112.25	54575.45	56598.13	58262.46
Interest Payments	36969.77	40158.04	41689.16	45651.91	53455.11
Total	**178693.25**	**198061.74**	**221674.00**	**237294.86**	**249696.74**
Committed Expenditure as a percentage of Revenue Expenditure	**57.53**	**56.64**	**54.38**	**53.40**	**48.78**

* Includes salaries paid out of grants-in-aid

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

Committed expenditure which comprises salaries and wages, pensions, and interest payments, continues to absorb a substantial portion of the State's revenue receipts. Between 2020-21 and 2024-25, revenue receipts increased from ₹ 2,69,467.91 crore to ₹ 4,81,906.43 crore (a growth of about 79 *per cent*), while committed expenditure rose from ₹ 1,78,693.25 crore to ₹ 2,49,696.74 crore (an increase of nearly 40 *per cent*). The share of committed expenditure in revenue receipts, though showing a marginal decline from 66.31 *per cent* in 2020-21 to 51.81 *per cent* in 2024-25, remained significant.

Committed expenditure as percentage of GSDP has shown a declining trend from 6.84 *per cent* in 2020-21 to 5.51 *per cent* in 2024-25. While the State has shown some improvement in fiscal space over recent years, committed expenditure remains high and continues to constrain fiscal flexibility. Sustained efforts are needed to prioritize productive and capital expenditure to ensure long-term fiscal sustainability.

C. Subsidies

The subsidies during the current year increased by ₹ 8,035.68 crore (16.72 *per cent*) from the previous year. The increase was mainly due to increase of ₹ 5,629.09 crore on concession in energy tariff to agricultural pump consumers and ₹ 2,601 crore on Special Action Plan for productivity growth and value chain development of cotton, soyabean and other oil-seed crops.

Department-wise major subsidies for 2020-21 to 2024-25, are shown in **Table 1.19**.

Table 1.19: Department-wise Subsidies during FYs 2020-21 to 2024-25

(₹ in crore)

Sl. No.	Department-wise Subsidies	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	4653.18	5419.01	6696.60	15561.84	19545.78
2	Industries, Energy and Labour	10351.51	15143.42	18377.24	17314.45	21881.82
3	Social Justice And Special Assistance	1924.21	1593.41	2299.47	2606.76	2304.34
4	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	2125.25	2399.96	3587.06	2956.97	2269.45
5	Co-operation, Marketing and Textiles	17333.20	1203.70	6641.38	2539.11	1421.91
6	Home	2321.08	2130.00	3303.00	3960.00	3890.01
7	Rural Development	208.08	262.60	378.58	2305.36	1626.90
8	Tribal Development	1725.04	868.69	1771.26	666.30	3021.56
9	Other Departments	220.03	116.41	103.78	142.70	127.42
Total Subsidies		**40861.58**	**29137.20**	**43158.36**	**48053.49**	**56089.18**
Source: Finance Accounts for 2024-25						

The major subsidy schemes above ₹ 1,000 crore during 2024-25 are shown in **Table 1.19 (a)**

Table: 1.19(a): Major Subsidy Schemes above ₹ 1,000 crore during 2024-25

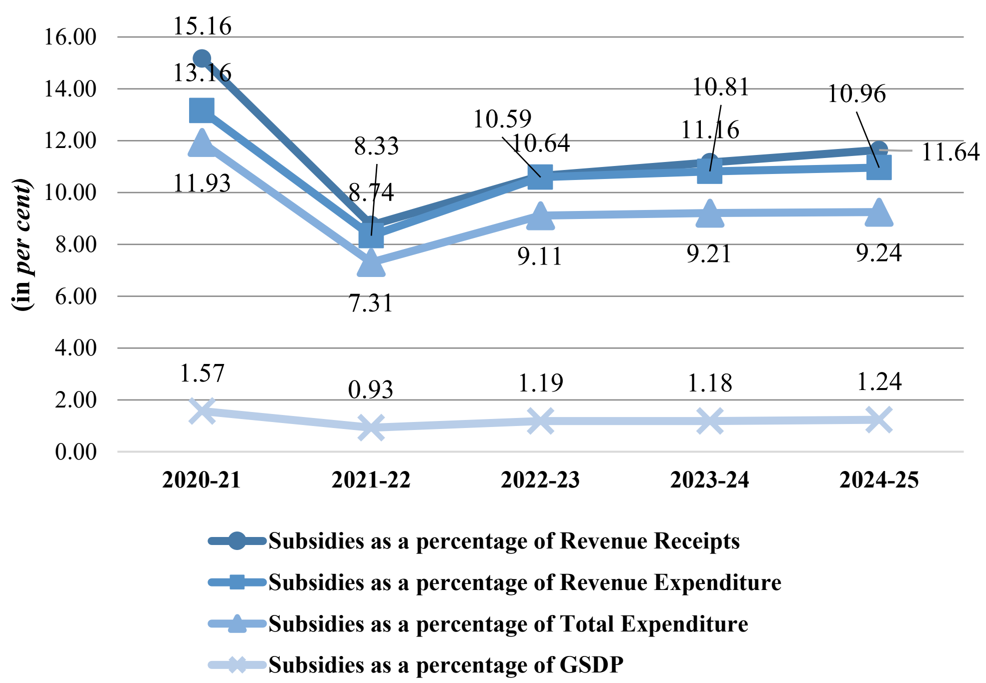
S.No.	Description of the Scheme	Amount (₹ in crore)
1	Concession in Energy Tariff to Agricultural Pump Consumers	12985.00
2	Namo Shetakari Mahasanman Nidhi Yojana (100 *per cent* State Scheme)	5975.28
3	Premium subsidy under Pradhan Mantri Crop Insurance Scheme	5814.56
4	Incentives under Package Scheme of Incentives[4]	5600.00
5	Establishment- Transport Commissioner (for covering the losses incurred by the Maharashtra State Road Transport Corporation)	3820.00
6	Special Action Plan for productivity growth and value chain development of cotton, soyabean and other oil-seed crops.	3116.87
7	Subsidy for Conversion and Export of Excess Milk	1399.36
8	Subsidy for covering deficit under Centrally Support Price Scheme	1380.19
9	Concession in Energy Tariff to Industrial Consumers	1200.00
10	Pradhan Mantri Awas Yojana (Gramin) (central Share 60 *per cent*)	1179.35
11	Concession in Energy Tariff to Powerloom Consumers	1100.00
Source: Finance Accounts for 2024-25		

As shown in the table above, the largest subsidy component during 2024-25 was the concession in energy tariff to agricultural pump consumers, which alone accounted for 23 *per cent* of the total subsidy disbursement. Together with subsidies towards Namo Shetkari Mahasanman Nidhi Yojana, Crop Insurance Premium, and Package Scheme of Incentives, these four schemes constituted 54 *per cent* of total subsidies during the year.

[4] In order to encourage the dispersal of industries to the less developed areas the State, Government has been giving a Package of Incentives to new / expansion units to set up in the developing regions of the State since 1964 under a scheme popularly known as Package Scheme of Incentives.

The trend of Subsidies as percentage of Revenue Receipts, Revenue Expenditure, Total Expenditure and GSDP during 2020-21 to 2024-25 is given in **Chart 1.22**.

Chart 1.22: Trend analysis of subsidies

(Source: Finance Accounts of respective years)

The share of subsidies in the State's receipts and expenditure has shown an upward trend from 2022-23, suggesting increasing fiscal pressure from subsidy commitments. While subsidies play a crucial role in achieving socio-economic objectives, the increasing trend in subsidy expenditure as a proportion of revenue receipts and total expenditure indicates a growing fiscal burden. A significant share of these subsidies, particularly those related to power tariff concessions and agricultural support schemes are of a recurring nature, limiting fiscal flexibility.

The Government may assess major subsidy schemes. for prioritising targeted subsidies, reducing leakage, and ensuring that fiscal resources are channelled towards schemes with social and economic impact.

D. Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions

Assistance provided by way of grants to the local bodies and other institutions during the period 2020-21 to 2024-25 is presented in **Table 1.20**.

Table 1.20 Financial Assistance to Local Bodies and other institutions

(₹ in crore)

Institutions	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
(A) Local Bodies					
Municipal Corporations and Municipalities	30101.99	36340.72	40832.22	52755.18	50608.71
GIA for creation of Capital assets to Municipal Corporations and Municipalities	**0**	**84**	**140**	**193**	**250.32**
Zilla parishads and other Panchayati Raj Institutions	28724.25	29417.83	37504.47	42463.31	45757.56
GIA for creation of Capital assets to PRIs	**350**	**113**	**213**	**120**	**139.82**
Total (A)	**58826.24**	**65758.55**	**78336.69**	**95218.49**	**96366.27**
(B) Others					
Educational Institutions (Aided Schools, Aided Colleges, Universities, *etc.*)	35899.78	39536.97	47821.21	54108.80	53746.17
Development Authorities	2303.49	1631.33	4511.15	3302.54	4560.92
Hospitals and Other Charitable Institutions	7345.86	9693.05	8030.81	10054.35	11226.91
Other Institutions	29405.90	38152.96	49090.03	42184.68	77395.87
Total (B)	**74955.03**	**89014.31**	**109453.2**	**109650.37**	**146659.87**
Total (A+B)	**133781.27**	**154772.86**	**187789.89**	**204868.86**	**243026.14**
Total GIA for creation of Capital assets	1686.84	1254.48	1891.15	2018.02	2851.55
Revenue Expenditure	310609.76	349685.89	407614.40	444350.46	511901.19
Assistance as percentage of Revenue Expenditure	43.07	44.26	46.07	46.11	47.48
Source: Finance Accounts of respective years					

There was a steady and significant increase in Government assistance to institutions during the period 2020-21 to 2024-25. Total assistance rose from ₹ 1,33,781.27 crore in 2020-21 to ₹ 2,43,026.14 crore in 2024-25. Correspondingly, assistance as a percentage of Revenue Expenditure increased from 43.07 *per cent* to 47.48 *per cent*, reflecting a growing fiscal commitment towards institutional support.

The growing share of institutional assistance in revenue expenditure reflects increasing dependence of local bodies and other institutions on State's support. The predominance of revenue assistance over capital grants suggests limited emphasis on asset creation, with potential implications for long-term service delivery and fiscal sustainability

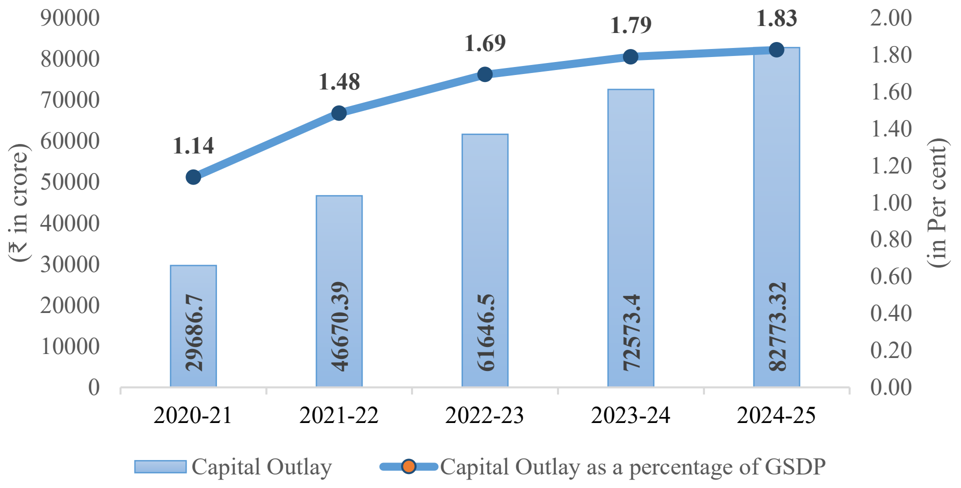
During 2024-25, the State Government released an amount of ₹ 2,717.40 crore to Municipal Councils on account of cancellation of Octroi Tax and ₹ 28,607.34 crore as assistance to Municipal Corporations for loss of Revenue arising due to Implementation of Goods and Services Tax.

Grantee institutions under 'Others' category received substantial assistance during 2020-21 to 2024-25. The recording of grantee institutions under 'Others' category, and absence of details of assets created with the concerned grant-releasing Departments of the State Government is a matter of concern, as it renders such transactions opaque.

1.2.4.2 Capital Expenditure

Capital Expenditure (capex) is primarily expenditure on creation of fixed infrastructure assets such as roads, buildings etc. Capital expenditure, in both the Centre and the State, is being met from budgetary support and extra budgetary resources/ off-budget borrowings. It also includes investments made by the State Government in Companies/Corporations. Trend of Capital Outlay in the State over the last five years, i.e. from 2020-21 to 2024-25 is given in **Chart 1.23**. Further, the trend in Capital Outlay for the last ten years (2015-16 to 2024-25) is given in **Appendix 1.1.**

Chart 1.23: Capital Outlay in the State

(Source: Finance Accounts of respective years)

Apart from Capital expenditure of ₹ 82,773.32 crore, State government also transferred ₹ 2,851.55 crore as Grant-in-Aid for creation of capital assets to the local bodies and other institutions. Further, percentage of Capital Expenditure as compared to Debt receipts was 57.63 *per cent*, which indicates that the borrowings were not proportionately converted to infrastructural development.

The State's capital expenditure increased significantly from ₹ 29,686.70 crore in 2020-21 to ₹ 82,773.32 crore in 2024-25. After a contraction of 18 *per cent* in 2020-21, largely due to fiscal stress caused by the COVID-19 pandemic, capital expenditure rebounded strongly with a 57 *per cent* growth in 2021-22 and continued to grow thereafter, though at a moderating rate. As a share of GSDP, capital expenditure improved from 1.14 *per cent* in 2020-21 to 1.83 *per cent* in 2024-25. The share of capital expenditure in total expenditure (CE/TE) rose from nine *per cent* in 2020-21 to 14 *per cent* in 2024-25, indicating gradual improvement in the quality of spending.

The steady increase in capital expenditure both in absolute terms and relative to GSDP reflects an improvement in the quality of public spending. Sustaining this trend would, however, depend on continued revenue buoyancy and prudent debt management, given the borrowings-led expansion in capital receipts observed in recent years.

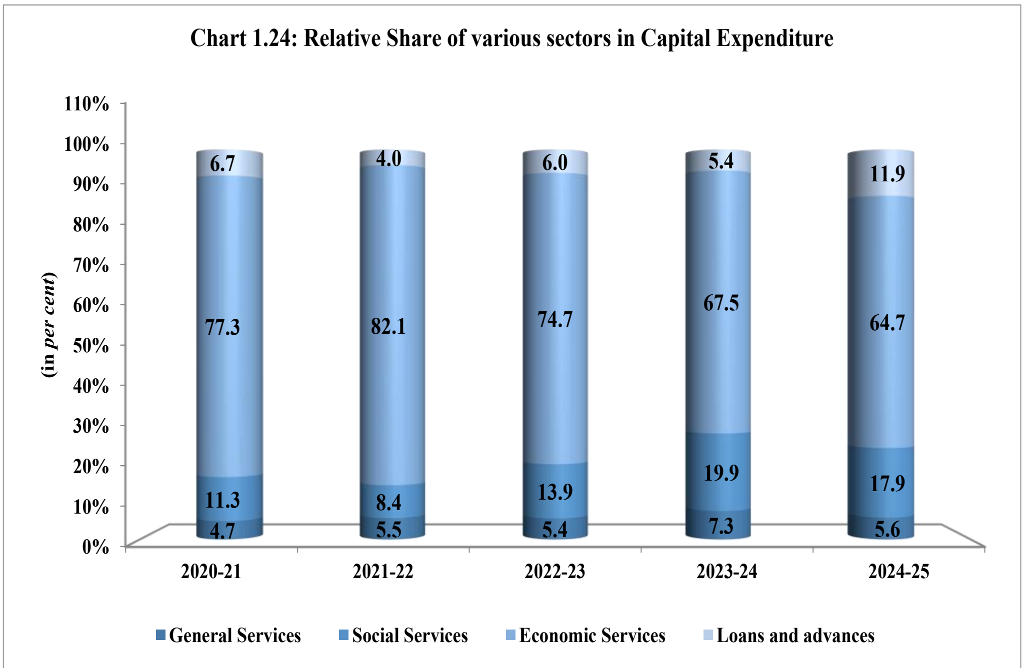
A. Sector-wise Capital Expenditure

Sector-wise composition of Capital expenditure is given in **Table 1.21**. Detailed Sector-wise expenditure is given in **Appendix 1.2**.

Table 1.21: Sector-wise Capital Expenditure

(₹ in crore)

Parameters	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
General Services	1496.39	2681.21	3526.56	5579.89	5269.24
Social Services	3593.24	4082.09	9134.20	15243.68	16781.30
Economic Services	24597.07	39907.09	48982.85	51749.83	60722.78
Loans and Advances *	2115.24	1951.04	3956.36	4141.23	11144.97
*Does not include loans to Government servants ***Source: Finance Accounts for respective years***					

(Source: Finance Account of respective years)

Of the total capital expenditure of ₹ 82,773.32 crore, expenditure under the Social Services sector amounted to ₹ 16,781.30 crore, which included ₹ 1,268.72 crore spent on construction of buildings under the Tribal Areas Sub-Plan, the capital outlay on Medical and Public Health amounted to ₹ 5,293.66 crore, comprising ₹ 266.63 crore for the purchase of machinery and equipment for hospitals and ₹ 1,022.36 crore for the strengthening and upgradation of Government Medical Colleges and Hospitals.

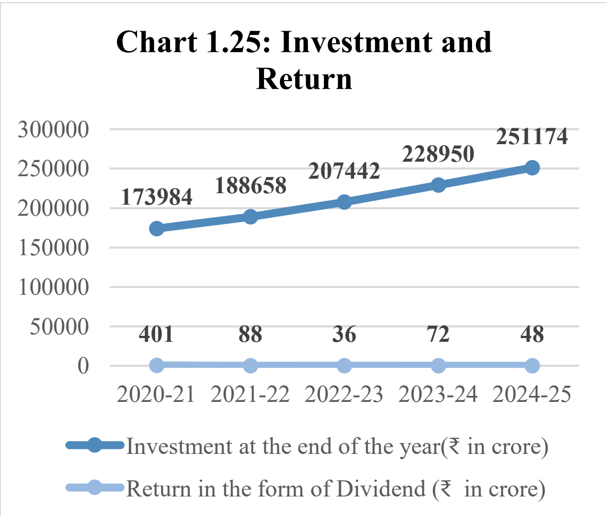
The Union Government introduced the 'Scheme for Special Assistance to States for Capital Expenditure' in October 2020 to support States facing fiscal stress due to the COVID-19 pandemic. The scheme aims to assist States in boosting capital expenditure and enhancing the productive capacity of the economy. Under this scheme, States were provided interest-free loans with a repayment period of 50 years. During 2024-25, the State of Maharashtra received ₹ 6,726.64 crore under this scheme. Out of this, ₹ 3,194.96 crore was utilized for 'Roads and Bridges Projects', while ₹ 747.78 crore was incurred towards the 'State Share for Completion of Major Urban and Rural Infrastructure Projects'.

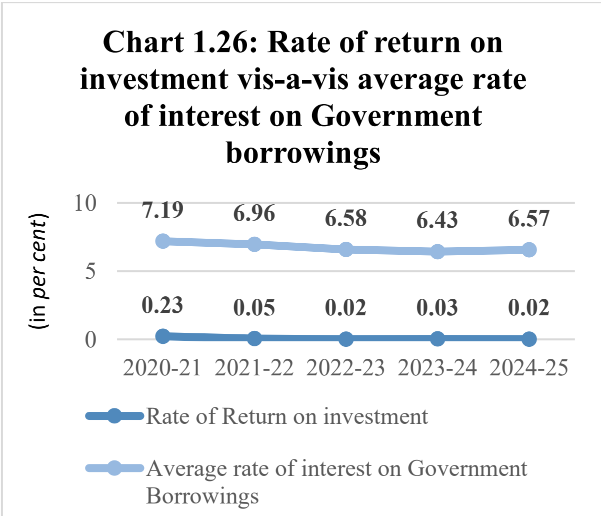
As per the provisions of Section 144F(3) of the Mumbai Municipal Corporation Act, 2018, "The State Government shall, every year, after due appropriation made by law in this behalf, pay to the Corporation or the agency which has undertaken the notified project, a grant-in-aid approximately equal to the amount of additional duty realized on account of the surcharge levied and collected." Capital Outlay under the Urban Development Department included an amount of ₹ 2,487.54 crore (₹ 4,100 crore during 2023-24) towards the additional one *per cent* surcharge on stamp duty levied under the Maharashtra Stamp Act, collected in respect of immovable properties situated in cities having notified projects. However, the State Government accounted for this transfer as Capital Outlay instead of Grant-in-Aid (Revenue Expenditure). This has resulted in overstatement of Capital Expenditure by ₹ 2,487.54 crore during 2024-25 (₹ 4,100 crore during 2023-24) and corresponding understatement of Revenue Expenditure by the same amount.

B. Quality of investments in companies, corporations and other bodies

As of 31 March 2025, the State Government's investment in Companies, Corporations and Other Bodies stood at ₹ 2,51,173.99 crore, comprising Government Companies (₹ 20,238.62 crore), Co-operative Societies (₹ 4,902.76 crore), Statutory Corporations (₹ 2,25,778.27 crore), Other Joint Stock Companies and Partnerships (₹ 46 lakhs) Rural Banks (₹ 253.56 crore) and Concerns under liquidation (₹ 32 lakhs).

Trend of investment at the end of the year in Companies, Corporations, and Co-operative Banks and Societies, and return on this investment are depicted in **Chart 1.25**. Rate of return on investment made *vis-à-vis* average rate of interest on government borrowing (based on Public debt) is depicted in **Chart 1.26**.

Source: Finance Accounts of respective years

C. Loans and advances by State Government

In addition to the investments in co-operative societies, corporations and companies, the State Government has also been providing loans and advances to many institutions/organisations. **Table 1.22** presents the position of outstanding loans and advances as on 31 March 2025 and interest receipts vis-à-vis interest payments by the State Government on its borrowings during the last five years.

Table 1.22: Quantum of loans disbursed and recovered during 2020-25

(₹ in crore)

Quantum of Loans/Interest receipts/Cost of borrowings	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Opening balance of Loans outstanding	26100.55	26830.05	28087.20	32109.00	36340.95
Amount advanced during the year	2341.85	2436.03	4664.41	4974.16	12135.06
Amount recovered during the year	1612.35	1178.88	642.62	742.20	694.39
Closing balance of the Loans outstanding	26830.05	28087.20	32109.00	36340.95	47781.62
Net increase	729.50	1257.15	4021.79	4231.96	11440.68
Interest received	315.87	202.05	180.85	167.59	155.41
Interest rate[5] on Loans and Advances given by the Government	1.19	0.74	0.60	0.49	0.37
Average rate of Interest on Government borrowings (*per cent*)	7.19	6.96	6.58	6.47	6.57
Difference between the rate of interest paid and interest received (*per cent*)	(-)6.00	(-)6.22	(-)5.98	(-)5.98	(-)6.20

Source: Finance Accounts of respective years

During 2024-25, loans advanced by the State Government increased substantially to ₹ 12,135.06 crore, from ₹ 4,974.16 crore in 2023-24. The major contributor to this increase was the rise in loans to co-operative societies, which went up from ₹ 592.32 crore in 2023-24 to ₹ 3,699.61 crore in 2024-25. This includes ₹ 3,681 crore provided as loan assistance towards margin money for working capital to co-operative sugar mills. During 2024-25 the Government of Maharashtra released ₹ 1757 crore as interest-free subordinate debt to Mumbai Metro Rail Corporation Ltd and amount of ₹ 1425.59 crore as interest-free subordinate debt to MMRDA for Mumbai Metro Rail Projects.

Interest receipts declined sharply from ₹ 315.87 crore in 2020-21 to ₹ 155.41 crore in 2024-25 despite a substantial increase in outstanding loans. The Government did not furnish mandatory information on fresh loans and advances, including loans sanctioned as loans in perpetuity, loans for which terms and conditions were yet to be settled, and loans extended to entities already in arrears, in contravention of the requirements of Indian Government Accounting Standards (IGAS).

1.3 Contingency Fund

The Contingency Fund of the Government of Maharashtra is intended to provide advances for meeting unforeseen expenditure, pending its authorisation by the State Legislature. The fund is recouped once the Legislature approves the additional expenditure. The corpus of the Fund is ₹ 150 crore. During 2024-25, no amount had been withdrawn from the fund. As on 31st March 2025, Contingency Fund had a balance of ₹ 150 crore.

[5] Interest rate on Loans and Advances given by the Government = Interest received/ {(Opening balance + closing balance of loan and advances)/2}*100

1.4 Public Account

Receipts and Disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Funds, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances, etc., which do not form part of the Consolidated Fund, are kept in the Public Account set up under Article 266(2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. The balance after disbursements during the year is the fund available with the Government for use for various purposes.

1.4.1 Net Public Account balances

The component-wise net balances in Public Account of the State is given in **Table 1.23**.

Table 1.23: Component-wise net balances in Public Account

(₹ in crore)

Sector	Sub Sector	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Small Savings Provident Funds, *etc.*	Small Savings, Provident Funds	739.89	966.64	576.44	526.53	363.03
Reserve Funds	(a)Reserve Funds bearing Interest	657.53	156.33	712.25	2114.00	1260.67
	(b) Reserve Funds not bearing Interest	4512.62	8527.48	5247.20	7671.17	7274.07
Deposits and Advances	(a)Deposits bearing Interest	5674.11	2105.43	1170.28	1461.75	2413.44
	(b) Deposits not bearing Interest	333.23	500.73	2553.55	8609.51	21188.39
	(c) Advances	(-)1.20	(-)2.51	(-)1.40	7.40	0.66
Suspense and Miscellaneous	(a) Suspense	(-)329.48	112.51	(-)29.85	15.69	114.37
	(b) Other Accounts	29.13	7065.46	10737.42	(-)6870.60	(-)5308.40
	(c)Accounts with Governments of Foreign Countries	0.00	(-)1.60	0.00	0.00	0.00
	(d) Miscellaneous	0.00	1.60	(-)1.15	-1.53	0.05
Remittances	(a) Money Orders, and Other Remittances	2128.66	(-)595.18	524.50	(-)390.79	3015.67
	(b) Inter-Governmental Adjustment Account	(-)0.81	6.45	4.00	1.57	0.56
TOTAL		**13743.68**	**18843.34**	**21493.24**	**13144.70**	**30322.49**

Note: +*ve* denotes debit balance and –*ve* denotes credit balances #Lower rounding
Source: Finance Accounts of respective years

The net balances in the Public Account increased significantly by ₹ 17,176.68 crore (130.67 *per cent*) during 2024-25. This sharp rise was primarily attributable to the substantial increase in balances under Personal Deposits (PD), which grew from ₹ 5,127.49 crore in 2023-24 to ₹ 21,287.54 crore in 2024-25. Notably, out of this, the balance under Virtual PD Accounts alone amounted to ₹ 20,993.06 crore, indicating that the surge in Public Account balances was almost entirely driven by additions to Virtual PD Accounts.

1.4.2 Reserve Funds

Reserve Funds are created for specific and defined purposes under the Public Account of the State Government. These funds are met with contributions or grants from the Consolidated Fund or from outside agencies. It comprises interest in bearing reserve funds and reserve funds not bearing interest. There were seven interest bearing funds and 16 Reserve Funds not bearing interest as on 31 March 2025. The fund balances lying in these Reserve Funds as on 31 March 2025 are given in **Table 1.24**.

Table 1.24: Details of Major Reserve Funds

(₹ in crore)

Sl. No.	Name of Reserve Fund	Opening Balance	Receipts during the year	Interest receipts	Repayments during the year	Balance as on 31 March 2025
A.	**Reserve Funds bearing interest**					
1.	Road transport Department Depreciation Fund	0.27	0	0	0	0.27
2.	Road Transport Department Betterment Fund	0.08	0	0	0	0.08
3.	General and other Reserve Funds of Government Commercial Departments/ Undertakings	3.59	(-)3.52	0	0	0.07
4.	General Insurance Fund	894.76	491.62	0	376.02	1010.35
5	State Disaster Response Fund	1095.99	3978.40	0	3996.28	1078.10
6	State Compensatory Afforestation fund	3033.72	692.89	0	526.60	3200
7	State Disaster Mitigation Fund	2606.35	1172.20	0	172.00	3606.55
B.	**Reserve Funds not bearing interest**					
1.	Sinking Fund	67621.07	7185.59	0	0	74806.67
2.	Development Funds for Education Purposes	72.04	191.65	0	191.65	72.04
3	Development funds for medical and Public Health Purposes	0.09	0	0	0	0.09
4	Development Funds for Animal Husbandry purposes	0.11	0	0	0	0.11
5	Funds for development of Milk Supply	1.09	0	0	0	1.09
6	Employment Guarantee Fund	5852.49	0	0	465.31	5387.18
7	Consumer Welfare Fund	2.35	0	0	0	2.35
8	Guarantee Reserve Fund	23.36	0	0	0	23.36
9	State road Transport development fund	0.23	0	0	0	0.23
10	Fund for Development scheme	8.94	0.01	0	0	8.95
11	Consumer Protection Fund	9.71	0.32	0	0.87	9.16

Sl. No.	Name of Reserve Fund	Opening Balance	Receipts during the year	Interest receipts	Repayments during the year	Balance as on 31 March 2025
12	Maharashtra Mining Development Fund	242.22	0	0	0	242.22
13	General Reserve Fund of Government Commercial Undertakings	0.46	0	0	0	0.46
14	Guarantee redemption Fund	1669.39	554.24	0	0	2223.63
15	Special fund for Compensatory Afforestation Fund	38.33	0	0	0	38.33
16	Food grain Reserve Fund	3.65	0.10	0	0	3.75
Source: Finance Accounts 2024-25						

The accumulation in Sinking Fund, Guarantee Redemption Fund, and Disaster Mitigation Fund reflects prudential fiscal management and risk provisioning. At the same time, the limited movement in several smaller reserve funds may indicate the need to review their continued relevance, utilisation efficiency, or consolidation. The pattern suggests that while major risk-related reserves are being actively managed, a number of legacy or sector-specific funds remain largely dormant.

1.4.3 Cash Balances

Under an agreement with the Reserve Bank of India the State Government has to maintain a minimum cash balance of ₹ 5.58 crore with the Bank. If the balance falls below this minimum, the shortfall is met through instruments like Ways and Means Advances (WMA)/Special Ways and Means Advances (SWMA)/ Special Drawing Facility (SDF)/ Overdrafts (OD), with the WMA limit revised periodically by RBI.

The State Government invests surplus cash balances, including those from earmarked reserve funds in GoI securities and Treasury Bills. Earnings from these investments are credited under '0049-Interest Receipts'. It is undesirable for the State Government to raise market loans while holding large unutilized cash balances, as it leads to idle funds rather than productive use. Cash balance and investment details for 2023-24 and 2024-25 are provided in **Table 1.25**.

Table 1.25: Cash Balances and their investment

(₹ in crore)

	Opening Balance on 01 April 2024	Closing Balance on 31 March 2025
A. General Cash Balance		
Cash in Treasuries	0.04	0.04
Deposits with Reserve Bank of India	-3154.46	423.23
Remittances in transit – Local	65.98	65.98
Total	**-3088.44**	**489.25**
Investments held in Cash Balance investment account	23221.7	19640.97
Total (A)	**20133.26**	**20130.22**
B. Other Cash Balances and Investments		
Cash with departmental officers *viz.,* Public Works, Forest Officers	222.38	433.82

	Opening Balance on 01 April 2024	Closing Balance on 31 March 2025
Permanent Advances for contingent expenditure with department officers	0.67	0.67
Investment in earmarked funds	68890.43	76623.61
Total (B)	**69113.48**	**77058.1**
Total (A + B)	**89246.74**	**97188.32**
Interest realized	**5785.11**	**1272.90**
Source: Finance Accounts 2024-25		

Details of Cash Balance Investment Account during the last five years is given in **Table 1.26**.

Table 1.26: Cash Balance Investment Account (Major Head-8673)

(₹ in crore)

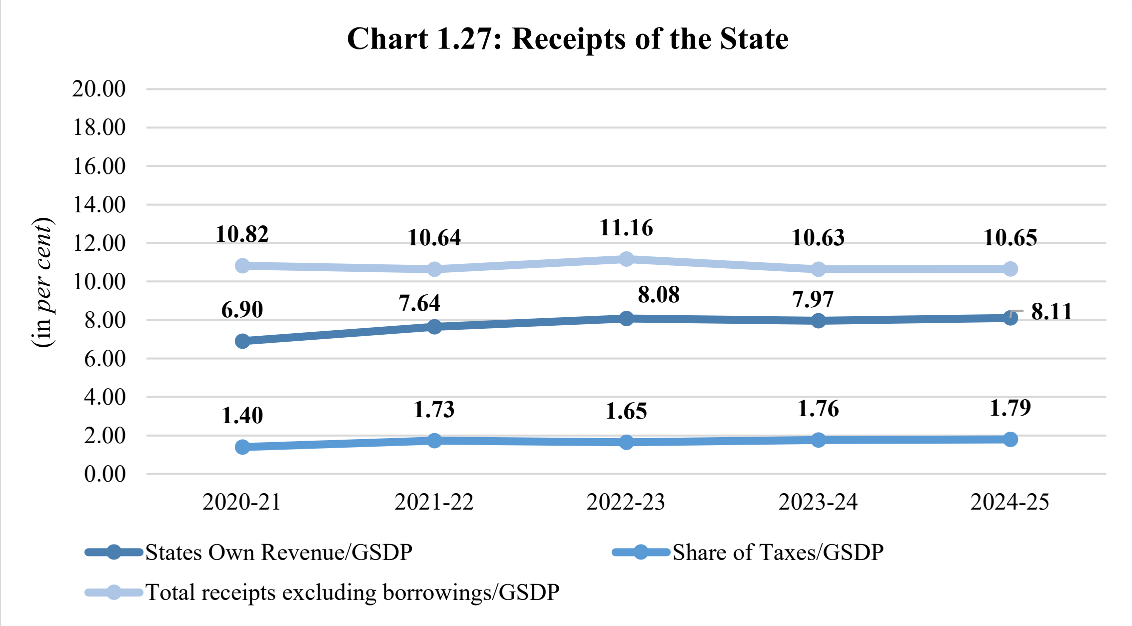
Year	Opening Balance	Closing Balance	Increase (+) / decrease (-)	Interest earned
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
2021-22	29293.49	22109.76	(-)7183.73	1191.16
2022-23	22109.76	32785.36	10675.60	1498.98
2023-24	32785.36	23221.71	(-)9563.65	902.28
2024-25	23221.71	19640.97	(-)3580.74	1272.90
Source: Finance Accounts of respective years				

The trend analysis of the cash balance investment of the State Government revealed that investments showed inter-year variations during the last five years *i.e* from 2020-21 to 2024-25. During the current year, i.e., 2024-25, the interest earned by the State from its investment in the cash balance investment account stood at ₹ 1,272.90 crore.

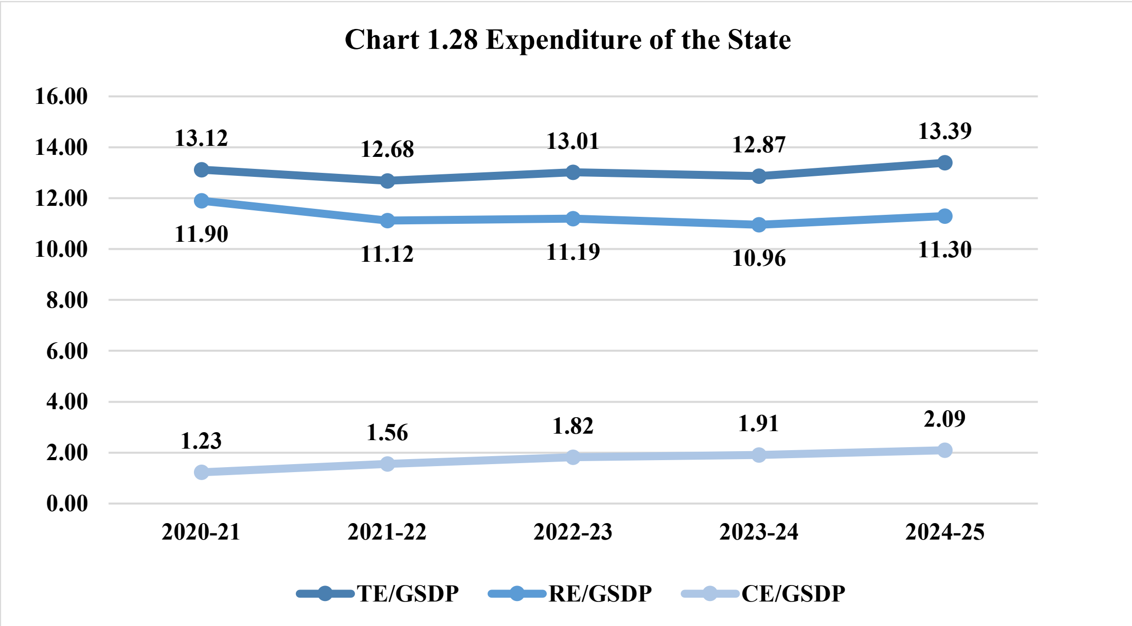
The growth in total cash balances was driven largely by funds set aside in earmarked investments, rather than by an increase in usable cash. The stabilisation of General Cash Balance and elimination of negative RBI balances indicate improved liquidity management. However, the continued accumulation of funds in earmarked investments, coupled with a fall in interest income, points to the need for reviewing the efficiency and yield of cash and investment management.

1.5 Fiscal Sustainability

Fiscal Sustainability is the ability of a government to manage its revenue and expenditure in a manner that ensures it can meet its current and future obligations such as public services, infrastructure, and debt repayments without excessive borrowing or accumulating unsustainable debt. It implies maintaining a stable balance between revenue generation and expenditure over the long term. **Chart 1.27** and **Chart 1.28** shows receipts and expenditure of the State as a percentage of GSDP, during FY 2020-25 respectively.

Source: Finance Accounts of respective years

Source: Finance Accounts of respective years

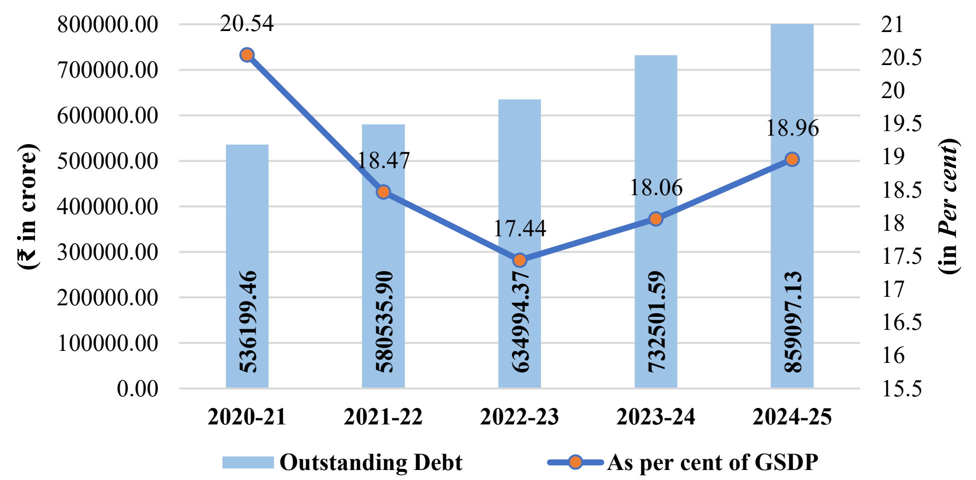
The State's dependence on its own revenue sources has increased, while central transfers have shown only modest growth. Despite minor annual fluctuations, total receipts excluding borrowings have remained broadly stable around 9.5-11.5 *per cent* of GSDP. Analysis of the State's receipts and expenditure as a percentage of GSDP indicates that total expenditure has consistently exceeded revenue receipts (excluding borrowings) during the period 2020-21 to 2024-25, reflecting a continued reliance on borrowings to finance the fiscal gap.

1.5.1 Public Liability Management

Outstanding liability of the State along with its percentage to GSDP for the years 2020-21 to 2024-25 is depicted in **Chart 1.29**.

Chart 1.29: Outstanding Public Liability and its percentage to GSDP

(₹ in crore)

Source: Finance Accounts of respective years

The Outstanding liabilities of the State increased from ₹ 5,36,199.46 crore in 2020-21 to ₹ 8,59,097.13 crore at the end of 2024-25. The outstanding debt to GSDP ratio of 18.96 *per cent* during 2024-25 was within the limits prescribed by the FRBM Act (25 *per cent*). The trend in Outstanding liabilities during the period of ten years (2015-16 to 2024-25) and its ratio to GSDP in given in **Appendix 1.1**.

1.5.1.1 Liability profile: Components

Total liabilities of the State Government typically constitute Internal Debt of the State (market loans, ways and means advances from RBI, special securities issued to National Small Savings Fund and loans from financial institutions, etc.), loans and advances from the Central Government, and Public Account Liabilities. The component-wise liability trends of the State for the period of five years beginning from 2020-21 are presented in **Table 1.27**.

Table 1.27: Component-wise Public liability trends

(₹ in crore)

Components of fiscal liability	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Total Outstanding Liabilities (A+B)	**536199.46**	**580535.90**	**634994.37**	**732501.59**	**859097.13**
Public debt (A)	416504.78	457275.94	507182.99	592353.68	694182.81
Internal debt	*408036.24*	*445079.61*	*485782.24*	*562854.45*	*653262.89*
*Loans from GoI**	*8468.54*	*12196.33*	*21400.75*	*29499.23*	*40919.92*
Public Account Liabilities (B)	**119694.68**	**123259.96**	**127811.38**	**140147.91**	**164914.32**
(i)Small Savings, Provident Fund	*28190.29*	*29156.93*	*29733.37*	*30259.90*	*30622.93*
(ii)Reserve funds bearing interest	*4642.62*	*4798.95*	*5511.20*	*7624.75*	*8885.42*
(iii) Reserve funds not bearing interest	*7665.02*	*7501.17*	*7040.07*	*6665.25*	*6206.14*
(iv)Deposits bearing interest	*57753.45*	*59858.88*	*61029.16*	*62490.91*	*64904.35*

Components of fiscal liability	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
(v)Deposits not bearing interest	*21443.30*	*21944.03*	*24497.58*	*33107.10*	*54295.48*
Rate of growth of outstanding total liability (*per cent)*	14.23	8.27	9.38	15.36	17.28
Gross State Domestic Product (GSDP)	**2610651**	**3143821**	**3641543**	**4055847**	**4531518**
Outstanding Total Liability /GSDP (*per cent*)	20.54	18.47	17.44	18.06	18.96
Borrowings and Other Liabilities					
Total Receipts	171674.22	156649.53	162828.08	212042.17	295140.27
Total Repayments	103396.91	98530.72	108369.61	114534.96	168544.73
Net funds Available	68277.31	58118.81	54458.47	97507.21	126595.54
Repayments/ Receipts (per cent)	60.23	62.90	66.55	54.02	57.11

*Loans from the Government of India exclude ₹ 25,759.36 crore (₹ 11,977 crore received in 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore received in 2021-22) provided as back-to-back loans in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources. During 2024-25, the outstanding balance of these back-to-back loans has been reduced to ₹ 17,777.19 crore following the repayment of ₹ 7,982.17 crore, which was adjusted in the Accounts for 2023-24 (proforma correction done in Finance Accounts 2024-25)

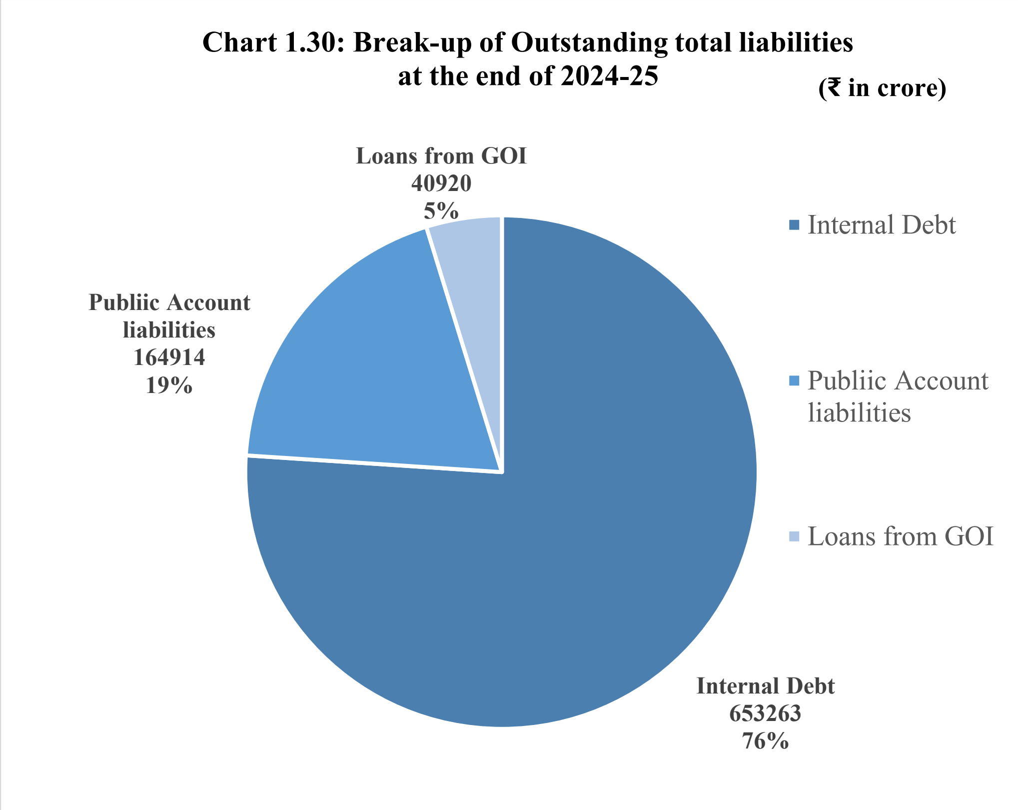
Source: Finance Accounts for respective years

The total liabilities of the State increased from ₹ 5,36,199.46 crore in 2020-21 to ₹ 8,59,097.13 crore in 2024-25, registering an increase of 60.22 *per cent* mainly due to increase in internal debt (₹ 2,45,226.65 crore) by 60.10 *per cent* and Public Account liabilities (₹ 45,219.64 crore) by 37.78 *per cent*. The huge increase in Loans by GoI during 2020-21 to 2024-25 was due to the Special Assistance (50 years interest free loan) released by GoI under the Scheme for Special Assistance to States for Capital Expenditure/Investment.

The State's fiscal liabilities expanded in absolute terms, driven primarily by internal debt and higher Public Account balances.

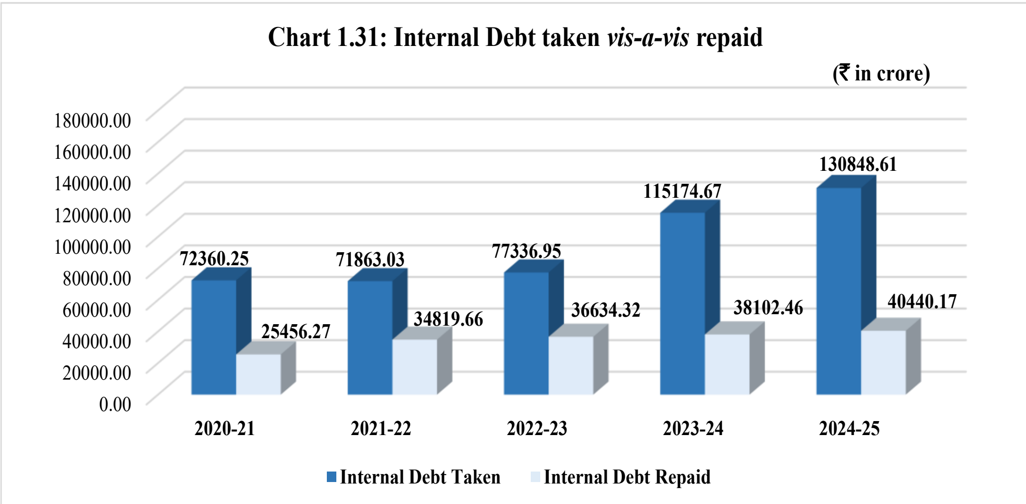
The containment of the liabilities-to-GSDP ratio below 20 *per cent* suggests that debt growth has remained within manageable limits. However, the acceleration in liability growth in recent years, alongside increased net borrowings, underscores the importance of sustaining revenue buoyancy and efficient capital expenditure to maintain debt sustainability.

Break-up of outstanding total liabilities at the end of 2024-25 is shown in **Chart 1.30**.

(Source: Finance Accounts 2024-25)

Chart 1.31 depicts the quantum of internal debt taken *vis-à-vis* repaid during the period of five years *i.e.* 2020-25

(Source: Finance Accounts of respective years)

The declining repayment ratio in the last two years (33 *per cent* in 2023-24 and 31 *per cent* in 2024-25) suggests that the State is increasing future repayment obligations. The overall trend reflects increasing reliance on borrowing, with a corresponding weakening of repayment capacity.

1.5.1.2 Utilisation of borrowed funds

Borrowed funds should ideally be used to fund capital creation and developmental activities. Using borrowed funds for meeting current consumption and repayment of interest on outstanding loans is not a healthy

trend. **Table 1.28** and **Chart 1.32** depicts the utilization and trends of borrowed funds during 2020-25 respectively.

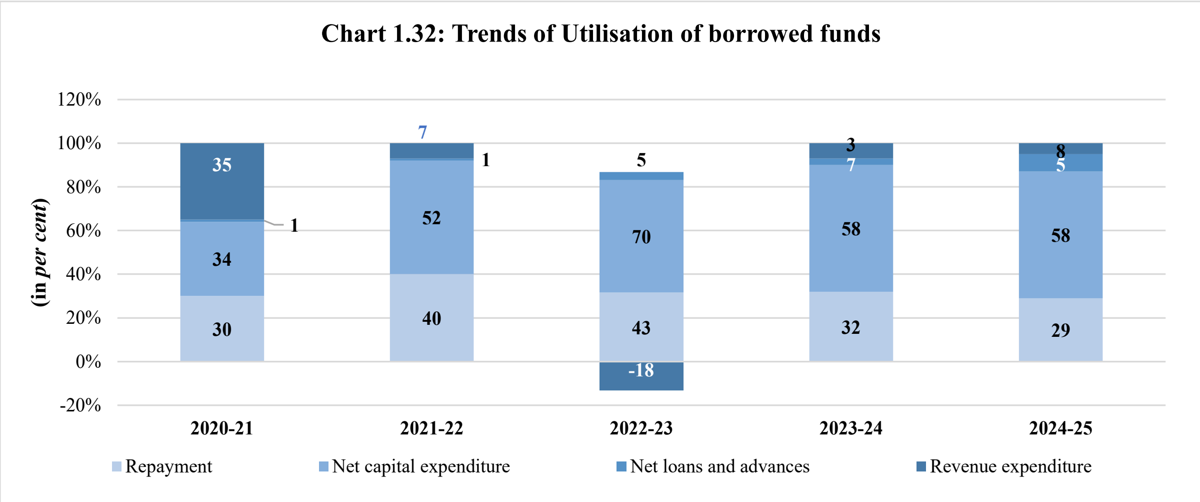
Table 1.28: Utilisation of borrowed funds

(₹ in crore)

Year		2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Total Borrowings*	**2**	**75379.65**	**76705.82**	**87572.84**	**125820.67**	**143634.90**
Repayment of earlier borrowings (Principal)	**3**	26427.28	35934.66	37665.79	40649.98	41805.78
Net capital expenditure	**4**	29686.70	46670.39	61643.61	72573.40	82773.31
Net loans and advances	**5**	729.50	1257.15	4021.79	4231.96	11440.66
Portion of revenue expenditure met out of net available borrowings	**6=2-3-4-5**	30513.17	6625.98	(-)15758.35	8365.33	7615.15

*Excluding ₹ 11,977 and ₹ 13,782.36 crore as back-to-back loans from GoI during 2020-21 and 2021-22 respectively, in lieu of GST Compensation shortfall, which are not to be paid by the State from its sources.

Source: Finance Accounts

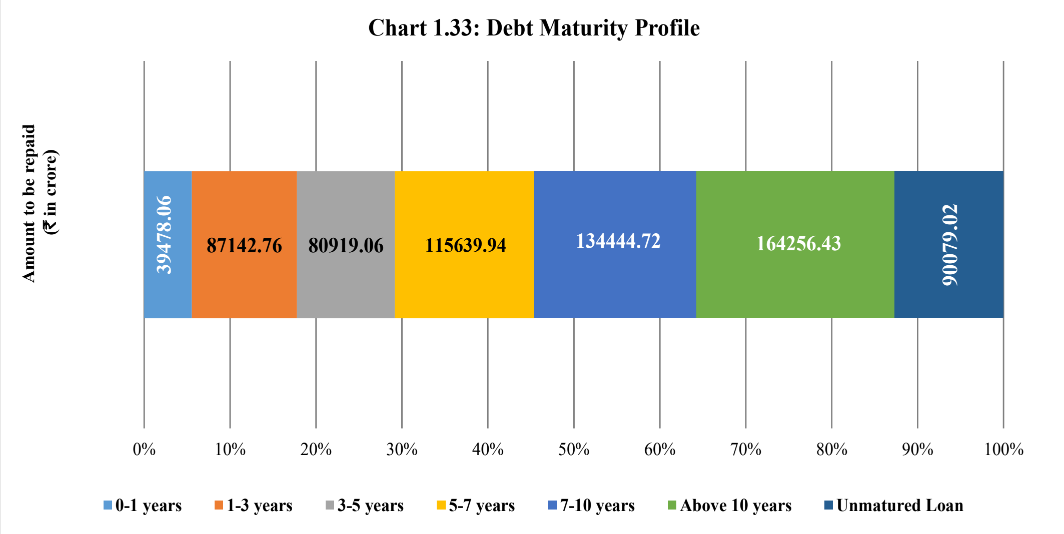

(Source: Finance Accounts)

Analysis of the utilisation of borrowings shows that the State's dependence on borrowed funds has increased sharply during the last five year period, with total borrowings rising from ₹ 75,379.65 crore in 2020-21 to ₹ 1,43,634.90 crore in 2024-25. Although a substantial portion of these borrowings was deployed towards capital expenditure, the State also continued to utilise part of its borrowings to finance revenue expenditure, which is indicative of fiscal stress.

1.5.1.3 Debt Profile: Maturity and Repayment

Debt maturity and repayment profile indicates commitment on the part of the Government for debt repayment or debt servicing. Debt maturity profile of the State is depicted in **Chart 1.33**.

(Source: Finance Accounts 2024-25)

The maturity profile of the outstanding public debt indicates that 51.97 *per cent* (₹ 3,23,179.82 crore) of the total outstanding public debt for which maturity details are available (₹ 6,21,880.97 crore) are repayable within the next seven years, which may put a strain on the Government budget during that period. The State government would have to work out a well-thought-out borrowing repayment strategy and increase their own tax and non-tax revenue resources.

1.5.1.4 Financing pattern of fiscal deficit

Table 1.29 depicts financing pattern of the fiscal deficit during 2020-25.

Table 1.29: Components of Fiscal deficit and its financing pattern

(₹ in crore)

Particulars		2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Fiscal Deficit		**71558.05**	**64301.86**	**67601.87**	**90559.36**	**124208.74**
Revenue Deficit (-)/ Surplus (+)		(-)41141.85	(-)16374.32	(-)1936.47	(-)13754.00	(-)29994.76
Net Capital Outlay		(-)29686.70	(-)46670.39	(-)61643.61	(-)72573.40	(-)82773.32
Net Loans and Advances		(-)729.50	(-)1257.15	(-)4021.79	(-)4231.96	(-)11440.66
Financing Pattern of Fiscal Deficit*						
1	Market Borrowings	50020.38	40781.64	42810.77	79737.41	90917.90
2	Loans from GoI	14025.39#	17510.15#	9204.43	8098.48	11420.69
3	Special Securities issued to NSSF	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.7
4	Loans from Financial Institutions	2264.29	1642.44	3272.58	2715.51	4871.25
5	Small Savings, PF, etc.	739.88	966.64	576.44	526.53	363.03
6	Reserve Fund	5170.15	8683.81	5959.45	9785.17	8534.74
7	Deposits and Advances	6006.13	2603.65	3722.43	10078.66	23601.18
8	Suspense and Miscellaneous	(-)300.30	7177.97	10706.40	(-)6856.44	(-)5193.98
9	Remittances	2127.85	(-)588.73	528.50	(-)389.22	3015.11
10	Contingency Fund unrecouped	(-)1000.00	0	0	0	0

Particulars		2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
11	Appropriation to/from Contingency Fund	10000.00	0	0	0	0
12	**Overall Deficit**	**83673.06**	**73396.86**	**71400.29**	**98315.39**	**132150.32**
13	Increase (-)/Decrease in cash balance(+)	(-)12115.01	(-)9095.00	(-)3798.42	(-)7756.03	(-)7941.58
14	**Gross Fiscal Deficit**	**71558.05**	**64301.86**	**67601.87**	**90559.36**	**124208.74**

Source: Finance Accounts of respective years

* All the figures are net of disbursements during the respective year

\# This includes back-to-back loan (₹ 11,977 crore for 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore for 2021-22) received from GOI in lieu of GST compensation. As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, GoI, the borrowings under the Special Window (₹ 11,977 crore for 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore for 2021-22) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.

The State's fiscal position over the period 2020-21 to 2024-25 reflects a fluctuating but overall expanding fiscal imbalance, with the Gross Fiscal Deficit rising from ₹ 71,558 crore in 2020-21 to ₹ 1,24,208.74 crore in 2024-25, after a temporary moderation in 2021-22 and 2022-23. The fiscal deficit was driven primarily by sustained revenue deficits and increasing capital outlay, alongside a rising component of net loans and advances in recent years. On the financing side, market borrowings constituted the dominant source of deficit financing, supplemented by loans from Government of India, deposits and advances, reserve funds, and other liabilities. The increasing reliance on borrowings and other financing instruments in 2023-24 and 2024-25 indicates mounting fiscal pressures and a widening resource gap in the State's finances.

1.5.2 Post Audit Deficit Indicators

As per Finance Accounts of the State for the Financial Year 2024-25, the Revenue Deficit of the State was ₹ 29,994.76 crore. (0.66 *per cent* of GSDP), fiscal deficit was ₹ 1,24,208.74 crore (2.74 *per cent* of GSDP) where as primary deficit was ₹ 70,753.63 crore (1.56 *per cent* of GSDP).

Table 1.30 assesses actual surplus/deficit after taking into account short/ non-contribution to funds and incorrect classifications/booking by the State Government during 2024-25.

Table 1.30: Impact of certain transactions on Revenue deficit and Fiscal deficit during 2024-25

Particulars	Impact on Revenue deficit (understatement (+)/ overstatement (-) (₹ in crore)	Impact on Fiscal deficit (understatement) (+) (₹ in crore)	Para reference
Off budget fiscal operations during the financial year such as borrowings by State Public Sector Companies, SPVs and other equivalent instruments, borrowings by MSRDC where the principal and/ or interest are to be serviced out of the State budgets issue of completeness of recognizing overall debt		(+)18440	3.1

Particulars	Impact on Revenue deficit (understatement (+)/ overstatement (-) (₹ in crore)	Impact on Fiscal deficit (understatement) (+) (₹ in crore)	Para reference
Misclassification between revenue and capital Expenditure	(+)4,069.91		2.5.6
Non-adjustment of interest against Reserve Fund and Deposits bearing interest	(+)762.49	(+)762.49	3.2.1
Non-Transfer of Cess/fee/surcharge	(+)1,515.23	(+)1,515.23	3.2.3.1
Total	**6347.63**	**20717.72**	
Source: Finance Accounts 2024-25 and Post audit analysis			

If the transactions shown in **Table 1.30** were considered, the actual Revenue deficit and Fiscal deficit would work out to be ₹ 36,342.29 crore (0.80 *per cent* of GSDP) and ₹ 1,44,926.46 crore (3.20 *per cent* of GSDP) respectively.

Post audit - Total Public Debt

Total liabilities as per the MFRBM Act - 2005 mean the liabilities under the Consolidated Fund of the State and the Public Account of the State. The MFRBM Rules 2006 defines "Off-Budget Borrowings" as non-budgetary receipts that need to be serviced by way of interest and principal, repayment directly from the budget and in which the liability is not contingent in nature. These are financed through Government owned or controlled public sector enterprises or departmental commercial undertakings, which raise the resources through market borrowings on behalf of the Government. However, the Government must repay the debt and/or service the debt from its budget.

Creating such liabilities, without disclosing them in the budget, raises questions both of transparency and of inter-generational equity. Such extra-budget borrowings are not taken in the disclosure statements in the budget documents or in the accounts, nor do these have legislative approval.

Our analysis revealed that Maharashtra State Road Development Corporation (MSRDC) raised a loan of ₹ 18,440 in 2024-25, ₹ 7,700 crore in 2023-24 and ₹ 2,500 crore in 2022-23 from Housing and Urban Development Corporation Limited (HUDCO) against the State Government guarantee for these loans. As per the condition of the sanctions issued by the Finance Department, Government of Maharashtra, budgetary provisions shall be made by Government of Maharashtra for repayment of HUDCO's dues every year during the currency of the loan covering Principal, Interest and any other charges under the respective Loan Agreement executed. As on 31 March 2025, off-budget borrowings of ₹ 28,325 crore was outstanding, which has impact on the outstanding Public Debt and Other Liabilities of the State as given in **Table 1.31**.

Table 1.31: Component of outstanding Public Debt and Other Liabilities as on 31 March 2024

(₹ in crore)

Outstanding Public Debt and Other Liabilities	Amount as on 31 March 2025
Total outstanding liabilities	**859097**
Outstanding Off-Budget borrowing	28325
Total outstanding liabilities	887422
GSDP	4531518
Total Outstanding liabilities as percentage of GSDP	19.58

Thus, after including the off-budget borrowings, the outstanding Public Debt and Other Liabilities of the State as on 31 March 2025 was ₹ 8,87,422 crore as against ₹ 8,59,097 crore[6] depicted in the Finance Account 2024-25. The outstanding liabilities as a percentage of GSDP was 19.58 *per cent* after including the off- budget borrowings. The non-disclosure of such borrowings in budget documents and accounts understates the State's effective fiscal liabilities and limits comprehensive legislative oversight of the State's debt position.

1.5.3 Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets

The Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management (MFRBM) Rules were framed in February 2006 and subsequently amended from time to time. The major fiscal targets for the State were to contain the fiscal deficit as a ratio of GSDP below three *per cent* and maintaining revenue surplus after 2011-12 onwards. However, vide further amendments in subsequent years, the clause regarding 'revenue surplus after 2011-12' was relaxed during 2013-14 to 2021-22.

The COVID 19 pandemic has adversely affected the resources of the State. In view of this, to raise additional resources, the Union Government had allowed additional borrowing limit of two *per cent* of GSDP in 2020-21, one *per cent* of the GSDP in 2021-22 and 0.5 *per cent* of GSDP in 2022-23. Accordingly, as per amendment to the MFRBM Act 2020, the fiscal deficit target for 2020-21 and 2021-22 was four *per cent* of the GSDP and for 2022-23 it was 3.5 *per cent* of the GSDP. The target of fiscal deficit for the financial year 2023-24 and 2024-25 was three *per cent* of the GSDP. The MFRBM did not set any target for interest payment as ratio of revenue receipt.

The State also follows a Medium-Term Fiscal Plan (MTFP) and is required to disclose contingent liabilities and off-budget borrowings.

Achievements, vis-à-vis the fiscal targets, prescribed in the State FRBM Act for the FYs 2015-16 to 2024-25 are detailed in **Table 1.32**.

[6] Excluding ₹ 11,977 and ₹ 13,782.36 crore as back-to-back loans from GoI during 2020-21 and 2021-22 respectively, in lieu of GST Compensation shortfall, which are not to be paid by the State from its sources

Table 1.32: Compliance with provisions of State FRBM Act

Fiscal Parameters		Achievements *vis-a-vis* targets set in the FCR									
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Revenue Deficit (-) / Surplus (+) as percentage of GSDP	Target	Revenue Surplus									
	Achievement	(-)0.27	(-)0.39	0.09	0.47	(-)0.64	(-)1.57	(-)0.53	(-)0.05	(-)0.34	(-)0.66
Fiscal Deficit (-) as percentage of GSDP	Target	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)3.0	(-)4.00	(-)4.00	(-)3.50	(-)3.00	(-)3.00
	Achievement	(-)1.44	(-)1.76	(-)1.04	(-)0.91	(-)2.03	(-)2.72	(-)2.07	(-)1.92	(-)2.24	(-)2.74
Ratio of total Outstanding liabilities to GSDP (in *per cent*)	Target	17.64	16.15	16.26	16.52	15.83	Below 25 *Per cent*				
	Achievement	17.87	18.01	18.38	17.27	18.06	20.54*	18.46*	17.42*	18.11*	18.96
Interest Payments as percentage of Revenue Receipts	Target$	13.10	13.71	12.80	12.66	12.01	12.10	11.50	12.50	11.36	11.17
	Achievement	13.93	13.94	13.58	12.19	11.85	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09

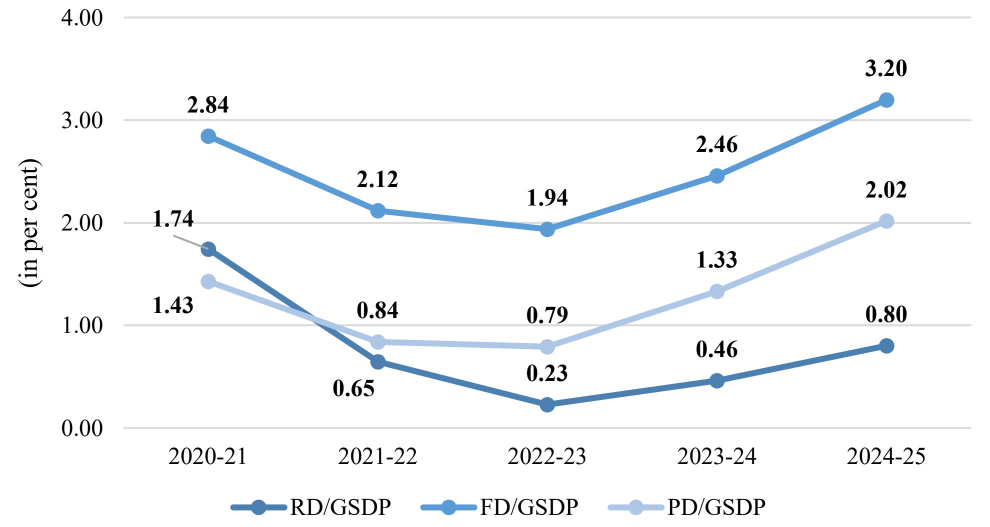
*The ratio is after exclusion of the back-to-back loan (₹ 11,977 crore for 2020-21 and ₹13,782.36 crore for 2021-22) received in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State from its sources.

$Are rolling targets prescribed by the Government of Maharashtra in the Medium-Term Fiscal Policy Statement of the respective years

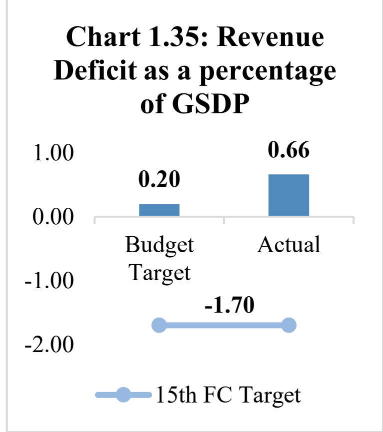
Source: Medium-Term Fiscal Policy Statement and Finance Accounts for the respective years

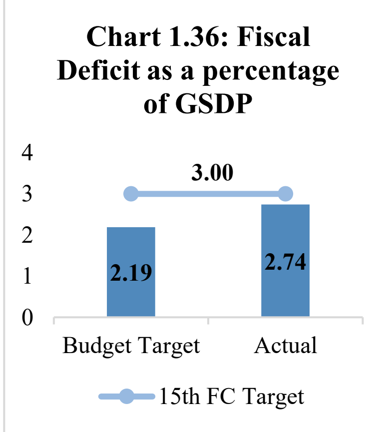
The State demonstrated strong compliance with fiscal deficit and debt targets, indicating effective fiscal control. At the same time, the persistent revenue deficit highlights a structural imbalance in the revenue account, with implications for long-term debt sustainability and adherence to the "golden rule" of borrowing. Overall, fiscal consolidation has been achieved primarily through containment of fiscal deficit, rather than elimination of the revenue deficit.

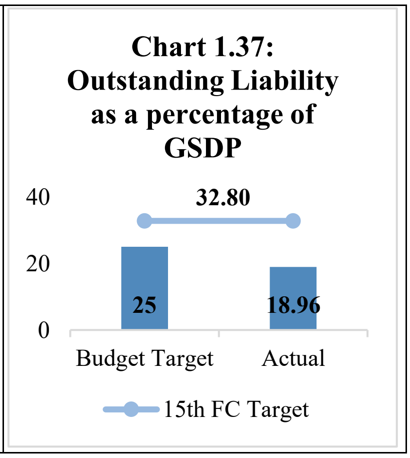
Chart 1.34: Trend analysis of deficits post audit

The targets set by 15th FC and those projected in the State budget vis-à-vis achievements in respect of major fiscal aggregates with reference to GSDP during 2024-25 are given in **Chart 1.35, Chart 1.36** and **Chart 1.37**.

(Source: Finance Accounts and budget documents)

During the year 2024-25, the Government was unable to contain the revenue deficit-GSDP and fiscal deficit-GSDP ratios within the levels fixed by 15th FC and those projected in the budget estimates, but total outstanding debt-GSDP ratio remained within the levels fixed as per MFRBM Act, 2005.

The revenue deficit exceeded the target mainly because a large unspent balance of ₹ 20,993.06 crore was retained in Virtual Personal Deposit Accounts (Public Accounts) and not transferred back to the Consolidated Fund of the State as on 31 March 2025; consequently, the revenue deficit—and to that extent, the fiscal deficit stood inflated.

1.5.4 Debt Sustainability Analysis

Debt sustainability refers to the ability of the State to service its debt obligation now and in future. Analysis of variations in debt sustainability indicators is given in **Table 1.33**.

Table 1.33: Trends in Debt Sustainability Indicators

(₹ in crore)

S. No.	Debt Sustainability Indicators	Y1 (2020-21)	Y2 (2021-22)	Y3 (2022-23)	Y4 (2023-24)	Y5 (2024-25)
1	Overall Liabilities or Overall Debt*	506577.13	562295.97	622471.93	705130.10	809646.05
2	Rate of Growth of Overall Debt (*per cent*)	14.23	10.60	8.98	13.55	16.87
3	GSDP (in nominal terms)	2610651	3143821	3641543	4055847	4531518
4	Nominal GSDP growth (*per cent*)	(-)1.74	20.42	15.83	11.38	11.73
5	Overall Debt/GSDP (*per cent*)	21.00	19.29	18.14	18.50	19.35
6	Repayment to Gross Borrowings (*per cent*)	60.23	62.92	67.96	54.05	57.11
7	Net borrowings available as a percentage of Gross Borrowings	39.77	37.08	32.04	45.95	42.89

S. No.	Debt Sustainability Indicators	Y1 (2020-21)	Y2 (2021-22)	Y3 (2022-23)	Y4 (2023-24)	Y5 (2024-25)
8	Interest payments on Overall Debt	36969.77	40158.04	41689.16	45651.91	53455.11
9	Effective rate of interest on Overall Debt[7] (*per cent*)	7.63	7.34	6.96	6.88	7.03
10	Interest payment to Revenue Receipts (*per cent*)	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09
11	Revenue Deficit/Surplus	(-)41141.85	(-)16374.32	(-)1936.47	(-)13754.00	(-)29994.76
12	Primary Revenue Balance[8] (PRB)	(-)4172.08	23783.72	39752.69	31897.91	23460.35
13	Primary Balance[9] (PB)	(-)34588.28	(-)24143.82	(-)25912.71	(-)44907.45	(-)70753.63
14	PB/GSDP (*per cent*)	(-)1.32	(-)0.77	(-)0.71	(-)1.11	(-)1.56
15	Difference between RoI[10] and effective rate of interest on Overall Debt	(-)6.43	(-)6.60	(-)6.36	(-)6.39	(-)7.03
16	Liquidity Management (use of financial accommodation instruments available with RBI) (in number of occasions)	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
17	Debt Stabilization (Quantum spread[11] + Primary balance)	(-)83139.70	51239.55	29332.64	(-)13177.96	(-)32372.59
18	**Domar Model**					
a	GSDP (in constant terms)	1852132	2058845	2255708	2435259	2612263
b	Real Growth (in constant terms)	-9.50	11.16	9.56	7.96	7.27
c	Inflation based on CPI (*per cent*)	6.22	5.89	7.31	5.12	4.06
d	Effective Rate of interest	7.72	7.51	7.04	6.88	7.06

7 Effective Rate of Interest on Overall Debt has been calculated adjusting the Reserve Funds, Deposits not bearing interest and 50 years interest free Capital assistance to State for Capital Expenditure. Effective Rate of Interest = Interest Payments/Average Outstanding Debt of Previous and Current (in per cent)

8 PRB: Revenue Receipts minus Revenue Expenditure (net of interest payments), where (-) PB implies Primary Deficit and vice-versa

9 PB: Total Receipts (net of borrowings) minus Total Expenditure (net of interest payments), where (-) PB implies Primary Deficit and vice-versa.

10 Return on Investment (RoI) as measured by effective rate if of interest receipts. RoI = Interest Receipts/ Average of Opening and Closing Stocks of Loan and Advances Disbursed *100

11 Quantum Spread = Interest Spread X Debt (excluding non-interest-bearing liabilities)

S. No.	Debt Sustainability Indicators	Y1 (2020-21)	Y2 (2021-22)	Y3 (2022-23)	Y4 (2023-24)	Y5 (2024-25)
e	Real effective rate of interest (Effective rate of interest-Inflation)	1.50	1.62	-0.27	1.76	3.00
f	Growth Interest Differential (Real Growth-Real effective rate of interest)	-11.00	9.54	9.83	6.20	4.27
g	Primary Balance	(-)34588.28	(-)24143.82	(-)25912.71	(-)44907.45	(-)70753.63

Source Finance Accounts for the respective years

**Overall debt is the sum of outstanding balances under the Heads 6003-'Internal Debt' and 6004-'Loans and advances from the Central Government'. During the year 2020-21 and 2021-22 the Government of Maharashtra received back-to-back loan of ₹ 11,977 crore and ₹ 13,782.36 crore respectively in lieu of GST compensation, which are not to be repaid by the State from its sources, hence excluded.*

The steady rise in the average interest rate on total interest bearing debt, and the persistent decline in interest payments relative to revenue receipts despite a positive primary revenue balance, adversely affected the State's debt position.

The favourable growth-interest differential (GID), which had begun to narrow from 2023-24, was not large enough to offset the impact of the rising primary deficit, leading to an increase in the debt-to-GSDP ratio during 2023-24 and 2024-25. Furthermore, the GID has actually been declining in real terms over the past two years, indicating that indebtedness of the State tends to rise.

The ratio of debt growth to nominal growth, which had remained below one in the post-pandemic years (2021-22 and 2022-23), began to rise, increasing from 0.52 in 2021-22 to 1.44 in 2024-25. This indicates that the increase in liabilities outpaced the increase in nominal GSDP, leading to an increase in the debt-to-GSDP ratio during 2022-23 and 2024-25.

- The favourable growth-interest differential (GID), which had begun to narrow from 2023-24, was not large enough to offset the impact of the rising primary deficit, leading to an increase in the debt-to-GSDP ratio during 2023-24 and 2024-25. Furthermore, the GID has actually been declining in real terms over the past two years, indicating that indebtedness of the State tends to rise.
- The ratio of debt growth to nominal growth, which had remained below one in the post-pandemic years (2021-22 and 2022-23), began to rise, increasing from 0.52 in 2021-22 to 1.44 in 2024-25. This indicates that the increase in liabilities outpaced the increase in nominal GSDP, leading to an increase in the debt-to-GSDP ratio during 2022-23 and 2024-25.

The State's debt position remained broadly sustainable during the period 2020-21 to 2024-25. The debt-to-GSDP ratio declined from 21 *per cent* in 2020-21 to a low of 18.14 *per cent* in 2022-23, before inching up to 19.35 *per cent* in 2024-25. Despite the recent increase, the ratio consistently remained well within the Fiscal Responsibility and Budget Management (FRBM) Act ceiling of 25 *per cent*, indicating that the growth in liabilities was broadly aligned with the expansion in the State's economic base.

Repayments accounted for a large share of gross borrowings (54 to 68 *per cent*), resulting in relatively lower net borrowings (32 to 46 *per cent*) and thereby limiting fiscal space for fresh developmental expenditure.

Interest payments, though rising in absolute terms, declined from 13.72 *per cent* in 2020-21 to around 10–11 *per cent* during 2022-23 to 2024-25, remaining within the 15th FC target of 15 *per cent.*

The primary balances present a mixed picture. While the State recorded positive Primary Revenue Balances from 2021-22, indicating that revenue receipts were sufficient to meet non-interest expenditure, the overall Primary Balance remained in deficit throughout the period, widening to 1.56 *per cent* of GSDP in 2024-25. This suggests continued reliance on borrowings to finance capital expenditure and part of non-interest spending.

The debt stabilisation metric (quantum spread plus primary balance) was negative in three out of five years, including 2020-21, 2023-24 and 2024-25, signalling pressures on debt sustainability. The negative debt stabilisation in recent years points to the need for fiscal consolidation through containment of primary deficits, revenue deficits and strengthening of own revenue growth.

Further, the maturity profile of the outstanding public debt indicates that 51.97 *per cent* (₹ 3,23,179.82 crore) of the total outstanding public debt for which maturity details are available (₹ 6,21,880.97 crore) are repayable within the next seven years, which may put a strain on the Government budget during that period. Overall, while the State's debt remains within FRBM limits and interest burden is manageable, emerging pressures from off- budget borrowing, rising primary and revenue deficits and adverse debt stabilisation signals warrant close monitoring to ensure medium-term debt sustainability.

1.5.5 Status of Guarantees – Contingent Liabilities

Guarantees are contingent liabilities on the Consolidated Fund in case of borrower defaults. The State extends guarantees for loans raised by entities like statutory corporations, boards, local bodies, and co-operative institutions. As per the FRBM Act, 2005, outstanding guarantees must not exceed 80 *per cent* of the previous year's revenue receipts. However, Government of Maharashtra has not fixed any limit so far. Details of the guarantees for the last five years are given in **Table 1.34.**

Table 1.34: Guarantees given by the State Government

(₹ in crore)

Guarantees	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Ceiling applicable to the outstanding amount of guarantees (i.e. 80 *per cent* of revenue receipts of previous year)	226551.66	215574.33	266649.26	324542.34	344477.16
Outstanding amount of guarantees at the beginning of the year@	41179.07	41579.94	51263.35	63520.23	79487.08
Outstanding amount of guarantees at the end of the year	41775.48	51263.35	49632.84	85896.94	129458.45

@Differs from previous year due to rectification of misclassification (as per statement received from the Finance Department)
Source: Finance Accounts of respective years

The outstanding guarantees for ₹ 1,29,458.45 crore as on 31 March 2025 was in respect of Power (₹ 51,905.59 crore); Co-operatives (₹ 3,554.12 crore); State Finance Companies/Corporations (₹ 838.74 crore); and Road and Transport (₹ 73,160 crore).

1.5.6 Pathways to Fiscal Stability

Deficits can be improved by enhancing revenues and rationalizing expenditures. This includes strengthening tax compliance, widening the tax base, revising user charges, and monetizing idle government assets. On the spending side, better targeting of subsidies, controlling salary and pension growth, and ensuring proper classification of expenditure are key factors. Prioritizing productive capital investment and improving debt management through transparent and efficient borrowing can further ease fiscal pressure. These measures collectively create fiscal space and help reduce revenue, fiscal, and primary deficits in a sustainable manner. These have been discussed in succeeding paragraphs.

1.5.6.1 Improving revenues of the State

Untapped revenue potential that, if harnessed effectively, could significantly enhance fiscal space and reduce dependence on debt. Inefficiencies in assessment, undervaluation, and limited enforcement mechanisms of key tax streams such as State GST, Stamp Duty, and Excise will lead to subdued revenue growth. Under-realized non-tax revenues, with low user charges, poor cost recovery, and suboptimal returns on public assets and investments also impede the fiscal space. Timely realization of pending arrears is (tax and nontax) another step towards enhancing the fiscal space.

A. Arrears of revenue

As on 31 March 2025, the arrears of revenue in respect of principal heads of revenue were ₹ 17,170 crore, of which ₹ 4,278.48 crore were outstanding for more than five years, as depicted in **Table 1.35**.

Table 1.35: Arrears in Revenue

(₹ in crore)

Sl. No.	Head of Revenue	Amount outstanding as on 31 March 2025	Amount outstanding for more than five years as on 31 March 2025
1	State Goods and Service tax	10549.70	78.98
2	Maharashtra Value Added Tax	117001.80	76938.90
3	State Excise Duty	872.38	705.83
4	Stamp Duty	1515.02	8139.48
5	Taxes on Sale, Trade, etc.	107.32	18.13
6	Forest and Wildlife	23.48	33.38
	Total	**130069.70**	**85914.70**

Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3

B. Arrears in assessment

The information on number of cases pending at the beginning of the year, cases becoming due for assessment, cases disposed off during the year and number of cases pending for finalisation at the end of the year, as furnished by the Department of Excise and Department of Taxation in respect of Sales Tax/VAT is depicted in **Table 1.36**.

Table 1.36: Arrears of assessment

(₹ in crore)

Head of Revenue	Opening Balance (01 Apr 2024)	New cases due for assessment during 2024-25	Total cases due for assessments	Cases disposed of during 2024-25	Closing Balance (31 Mar 2025)	Disposal percentage (5 to 4)
1	2	3	4	5	6	7
Maharashtra Value Added Tax	4747	-	4747	-	4747	0.00
Stamp Duty	9116	769	9885	2448	7437	24.76
State Excise Duty	133	5	138	1	137	0.72
Allied Acts	1118	-	1118	-	1118	0.00
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3						

C. Details of evasion of tax detected by the Department, refund cases, etc

The cases of evasion of tax detected, cases finalised and the demands for additional tax raised are important indicators of revenue collection efforts of the State Government. The details of cases of evasion of tax detected by the Excise and Taxation, cases finalised and the demand for additional tax raised; during the year 2024- 25, as reported by the departments concerned, are depicted in **Table 1.37**.

Table 1.37: Evasion of Tax detected

Sl. No.	Head of Revenue	Cases pending as on 31 March 2024	Cases detected during 2024-25	Total	No. of cases in which assessment / investigation completed and additional demand with penalty *etc.* raised		No. of cases pending for finalization as on 31 March 2025
					No. of cases	Amount (₹ in crore)	
1	Goods and Service tax	46	596	642	483	8167.79	159
2.	Taxes/VAT on Sales, Trade	180	402	582	408	120.09	174
3	Stamp duty and registration fees	11424	10675	22099	10823	62.48	11276
4	State Excise	Nil					
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3							

1.5.6.2 Issues on expenditure side

A. Fiscal stress from committed expenditure and subsidies

Chart 1.38 and **Chart 1.39** depicts Committed expenditure and subsidies together as a percentage of Revenue Receipts and Revenue Expenditure during the FY 2020-21 to 2024-25 respectively.

Chart 1.38: Committed Expenditure and Subsidies as a percentage of Revenue Receipts

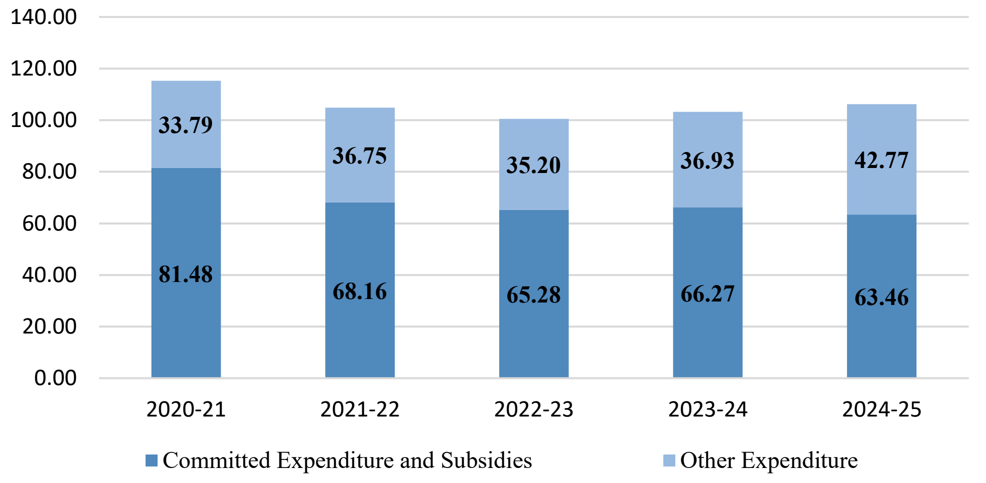
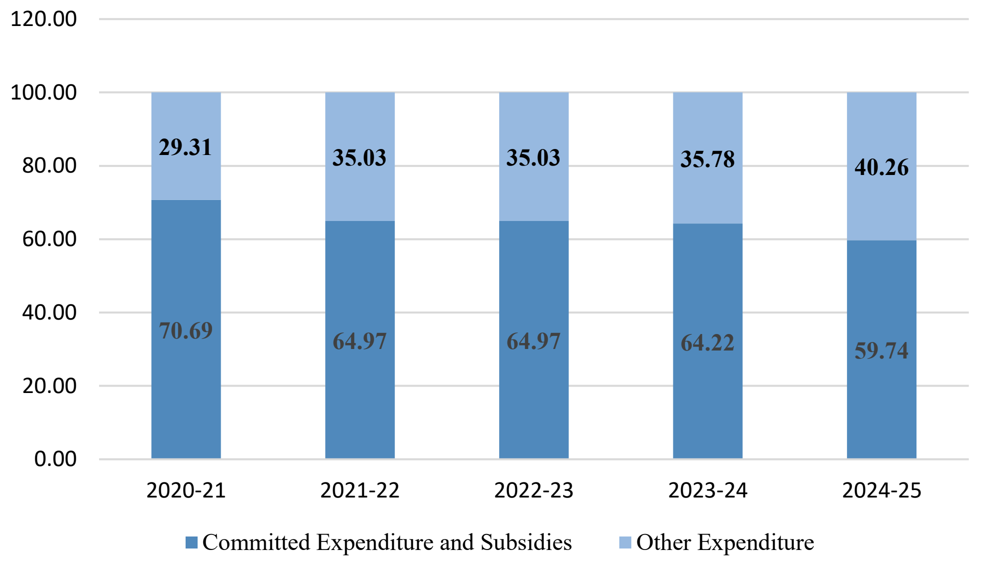

Chart 1.39: Committed Expenditure and Subsidies as a percentage of Revenue Expenditure

In 2024-25, the State's committed expenditure of ₹ 2,49,696.74 crore comprising salaries (₹ 1,37,979.17 crore), pensions (₹ 58,262.46 crore), and interest payments (₹ 53,455.11 crore), accounted for 51.81 *per cent* of the Revenue Receipts. In addition, subsidies amounted to ₹ 56,089.18 crore, bringing the total rigid expenditure to ₹ 3,05,785.92 crore, which was nearly 63.45 *per cent* of the State's revenue receipts. The high and inflexible nature of such expenditure significantly compresses fiscal space, limiting the State's ability to allocate resources towards capital investment and developmental priorities. This structural imbalance increases the risk of persistent revenue and primary deficits, constrains long-term fiscal sustainability, and reduces the government's capacity to respond to emergent socio-economic challenges.

There is an urgent need for expenditure reform through rationalization of subsidies, improved targeting, and prudent management of salary and pension commitments, to enhance fiscal flexibility and ensure a sustainable fiscal path.

B. Capital blocked in incomplete projects

An assessment of capital blocked in incomplete capital projects would also indicate the quality of Capital Expenditure. Blocking of funds in incomplete projects/ works impinges negatively on the quality of expenditure and deprives the State of the intended benefits of the projects for prolonged periods. Further, funds borrowed for implementation of these projects, during the respective years would lead to an extra burden, in terms of servicing of debt and interest liabilities. Details of the incomplete projects are shown in **Table 1.38** (based on information provided by the State Government for Appendix-IX of the Finance Accounts for the year 2024-25).

Table 1.38: Capital blocked in incomplete projects

(₹ in crore)

Age profile of incomplete projects as on				Department-wise profile of incomplete projects		
31 March 2025				till 31 March 2025		
Year	**No. of incomplete projects**	**Estimated Cost**	**Expenditure incurred**	**Department**	**No. of incomplete projects**	**Estimated Cost (Expenditure incurred)**
Prior to 1995	1	46.00	871.18	Water Resources	7	3412.18
1995-2000	5	505.67	2535.73	Public Works	2	78.97
2000-2005	1	Not furnished	5.27			
2005-2010	0		0.0			
2010-2024	2	115.43	78.97			
Total	**9**		**3491.15**		**9**	**3491.15**
Source: Finance Accounts 2024-25						

Due to incomplete information in Appendix-IX (Commitments of the Government-List of Incomplete Capital Works) of the Finance Accounts for the year 2024-25 (provided by the State Government), Audit could not ascertain the actual progressive expenditure, physical progress of work, position of pending payment (future liability) and revised cost, if any, as on 31 March 2025 .

Overall, the continuation of long-pending projects over several decades, along with cost increases and their concentration in a single department, points to gaps in project planning, periodic review, and timely decision-making, including limited mechanisms for accelerating completion or closing projects that are no longer viable.

C. Undischarged liabilities on Fiscal Space

Undischarged/deferred liabilities, if not addressed timely, will reduce the available fiscal space for future developmental and infrastructure spending. Besides creating lack of transparency and credibility, this impair the State's ability to raise resources in a sustainable manner, thereby impacting overall fiscal health and long-term sustainability.

Audit observed that the State Government had accumulated several undischarged liabilities over the years, which have significant implications for fiscal sustainability. These include:

- Undischarged interest liabilities totaling ₹ 762.49 crore.
- Off-budget borrowings and other liabilities not captured in the debt stock amounting to ₹ 18.440 crore.
- Short/non-transfer of State Government's contribution to the National Pension System (NPS) amounting to ₹ 3,277.58 crore.
- Pending refund cases amounting to ₹ 4,703.94 crore. The cumulative value of these un-discharged liabilities amounted to ₹ 27,184 crore, which is equivalent to 0.60 *per cent* of the GSDP and 21.89 *per cent* of the Fiscal Deficit for the year 2024-25.

Audit recommends that the State Government disclose and address all undischarged liabilities transparently and make provisions for timely discharge of these obligations to avoid future fiscal stress.

1.6 Conclusions

- The State's finances show steady growth in revenue receipts, which increased from ₹ 2,69,467.91 crore in 2020-21 to ₹ 4,81,906.43 crore in 2024-25, with the Revenue Receipts–GSDP ratio remaining stable at about 10–11 *per cent*. Tax revenue continued to be the main source of income, while grants-in-aid from the Government of India showed a declining trend. State's Own Tax Revenue buoyancy weakened sharply in 2023-24 but recovered to 1.203 in 2024-25, indicating that revenues broadly kept pace with economic growth
- On the expenditure side, total expenditure rose from ₹ 3,42,638.31 crore in 2020-21 to ₹ 6,06,809.56 crore in 2024-25, with revenue expenditure consistently dominating the expenditure profile. Increased allocations towards welfare-oriented schemes, notably under Social Services, including a sharp rise in expenditure on women welfare schemes, led to expansion of revenue expenditure, while capital expenditure, though increasing in absolute terms, was only 14 *per cent* of the total expenditure. Committed expenditure, at ₹ 2,49,696.74 crore in 2024-25, formed a substantial share of revenue expenditure (48.78 *per cent*), constraining fiscal flexibility
- In 2024-25, the State recorded a revenue deficit of ₹ 29,994.76 crore (0.66 *per cent* of GSDP), a fiscal deficit of ₹ 1,24,208.74 crore (2.74 *per cent* of GSDP) and a primary deficit of ₹ 70,753.63 crore (1.56 *per cent* of GSDP). While the fiscal deficit remained within the FRBM ceiling, The State continued to record revenue deficit, exceeding the FRBM target during the year, partly due to the retention of substantial unspent balances in Virtual Personal Deposit Accounts under the Public Account, which had the effect of inflating the revenue and fiscal deficits. While the State achieved a positive Primary Revenue Balance, the overall primary balance remained in deficit, indicating continued dependence on borrowings to finance a part of non-interest

expenditure and capital outlay. The persistence of revenue and primary deficits indicates limited fiscal space and increasing dependence on borrowings to finance current expenditure.

- The State's total liabilities increased significantly from ₹ 5,36,199.46 crore in 2020-21 to ₹ 8,59,097.13 crore in 2024-25. After including off-budget borrowings of ₹ 28,325 crore, outstanding public debt and other liabilities stood at ₹ 8,87,422 crore as on 31 March 2025, equivalent to 19.58 *per cent* of GSDP. Although this ratio remained well within the FRBM ceiling of 25 *per cent*, the growing reliance on off-budget borrowings, which lack transparency and legislative approval, understated the true fiscal position. Furthermore, the maturity profile of public debt indicates that 52 *per cent* of the outstanding debt is repayable within the next seven years.

- Debt sustainability indicators present a mixed picture. While the debt–GSDP ratio remained within prescribed limits and the interest burden was contained at around 10–11 *per cent* of revenue receipts, repayments of earlier borrowings formed a large share of gross borrowings (54 to 68 *per cent*), limiting the availability of net borrowings for developmental expenditure. The persistence of primary deficits since 2019-20 and negative debt stabilisation metrics in three of the last five years, including 2024-25, indicate that economic growth alone may not be sufficient to stabilise debt in the medium term.

1.7 Good Practices

- Own tax revenue accounted for 75 *per cent* of the State's total revenue receipts, reflecting a strong and stable revenue base and indicating reduced dependence on Central transfers

1.8 Recommendations

i. The State should adopt a medium-term fiscal consolidation path aimed at eliminating the revenue deficit in line with FRBM objectives. This would require rationalisation of revenue expenditure, especially scheme-based and subsidy expenditure, improved targeting of welfare schemes, and timely closure of unspent balances parked in Virtual Personal Deposit Accounts to avoid artificial inflation of deficits. Augment revenue by broadening the tax base, improve compliance, and strengthen non-tax revenue streams through periodic revision of user charges and better recovery of dues.

ii. Off-budget borrowings should be minimised and, where unavoidable, fully disclosed in budget documents and subjected to legislative approval. These borrowings should be explicitly factored into fiscal indicators and debt sustainability analysis to present a true and transparent picture of the State's fiscal position.

iii. The State should aim to achieve and maintain a primary surplus over the medium term so that debt can be stabilised without excessive reliance on future borrowings.

Chapter II

Budgetary Management

CHAPTER II BUDGETARY MANAGEMENT

This chapter reviews Maharashtra's budgetary process, revealing significant gaps between budget estimates and actual expenditure, with issues like excess spending, persistent savings and last-minute fund surrenders. It highlights weaknesses in financial planning, control and compliance, stressing the need for realistic budgeting, timely fund utilisation and modern practices like gender and green budgeting.

2.1 Budget Process

In compliance with Article 202 of the Constitution of India, in every financial year, a statement of the estimated receipts and expenditure of the State for that year called "The Annual Financial Statement" (Budget) is to be laid before the State legislature. The estimates of the expenditure show 'charged' and 'voted' items[1] of the expenditure separately and distinguish expenditure on revenue account from other expenditure. Legislative authorization is necessary before incurring any expenditure by the State Government.

The Maharashtra Budget Manual (MBM) prescribes the procedure to be followed for preparation of budget estimates and subsequent action relating to authorisation of expenditure. The budget is prepared by the Finance Department on the basis of the proposals received from the Heads of the departments on the dates prescribed by the Finance Department. The Finance Department consolidates the estimates and prepares the summary statement of the financial position for the budgeted year, detailed estimates of receipts and statements of demands for grants followed by detailed estimates of expenditure. These estimates include both voted and charged expenditure to be met from the Consolidated Fund of the State. The glossary of budget related terms is given in **Appendix 2.1**. The budget process begins with the release of the Budget Circular, normally in August, which provides guidance to departments in structuring their estimates for the following fiscal year.

2.2 Budget projection and gap between expectation and actual

Efficient management of tax administration/other receipts and public expenditure holds the balance for optimum utilization of resources, strengthen scheme implementation and monitoring capacity and achievement of fiscal targets. Persistent savings/excesses indicate need for improvement in the underlying budgetary processes.

Details of total appropriation obtained from state legislature, actual expenditure and savings are summarized in **Table 2.1**.

[1] **Charged expenditure:** certain categories of expenditure (e.g. salaries of Constitutional authorities, loan repayments etc) constitute a charge on the Consolidated Fund of the State and are not subject to vote by the legislature
Voted expenditure: All other expenditure is voted by the legislature

Table 2.1: Actual expenditure vis-à-vis budget provision during the financial year 2024-25

(₹ in crore)

	Nature of Expenditure	Original	Supplementary	Total Budget	Actual Expenditure	Savings	Surrender during 2024-25	% of Savings against Total Budget
Voted	I. Revenue	466713.65	103531.97	570245.62	464467.72	105777.90	106714.30	18.55
	II. Capital	98376.14	26485.70	124861.84	85611.63	39250.21	39378.33	31.43
	III. Loans and Advances	7487.47	6532.69	14020.16	12135.06	1885.10	1921.61	13.44
Total		**572577.26**	**136550.36**	**709127.62**	**562214.41**	**146913.21**	**148014.20**	**20.72**
Charge	IV. Revenue	62871.47	561.96	63433.43	57518.72	5914.71	5603.96	9.32
	V. Capital	21.25	3.37	24.62	9.52	15.10	14.93	61.33
	VI. Public Debt – Repayment	57197.54	47.99	57245.53	41805.78	15439.75	15439.75	26.97
Total		**120090.26**	**613.32**	**120703.58**	**99334.02**	**21369.56**	**21058.64**	**17.45**
Appropriation to Contingency Fund		0	0	0	0	0	0	0
Grand Total		**692667.52**	**137163.68**	**829831.20**	**661548.43**	**168282.77**	**169072.88**	**20.28**

Note: The expenditure shown above are gross figures without taking into account the recoveries adjusted in the accounts as reduction of expenditure under Revenue Heads (₹ 10085.25 crore) and Capital Heads (₹ 2847.84 crore).
Source: Appropriation Accounts 2024-25

During the year 2024-25, Government of Maharashtra incurred expenditure of ₹ 6,61,548.43 crore against the total grants and appropriations of ₹ 8,29,831.20 crore resulting in overall savings of ₹ 1,68,282.77 crore. The net savings were offset to an extent of ₹ 763.05 crore by excess. These savings stood at 20.28 *per cent* of total grants and appropriations made during the year.

The savings and excesses were intimated by the office of the Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra regularly to the Controlling Officers through Monthly Reports on expenditure. They also took up the matter with Departments concerned after closure of the preliminary and final accounts in March 2025, requesting the Controlling Officers to explain the reasons for the significant variations, but no explanation was received (June 2025).

Trends in the original budget, revised estimate and actual expenditure for the period 2020-21 to 2024-25 are given in **Table 2.2**.

Table 2.2: Original Budget, Revised Estimate and Actual Expenditure during FYs 2020-21 to 2024-25

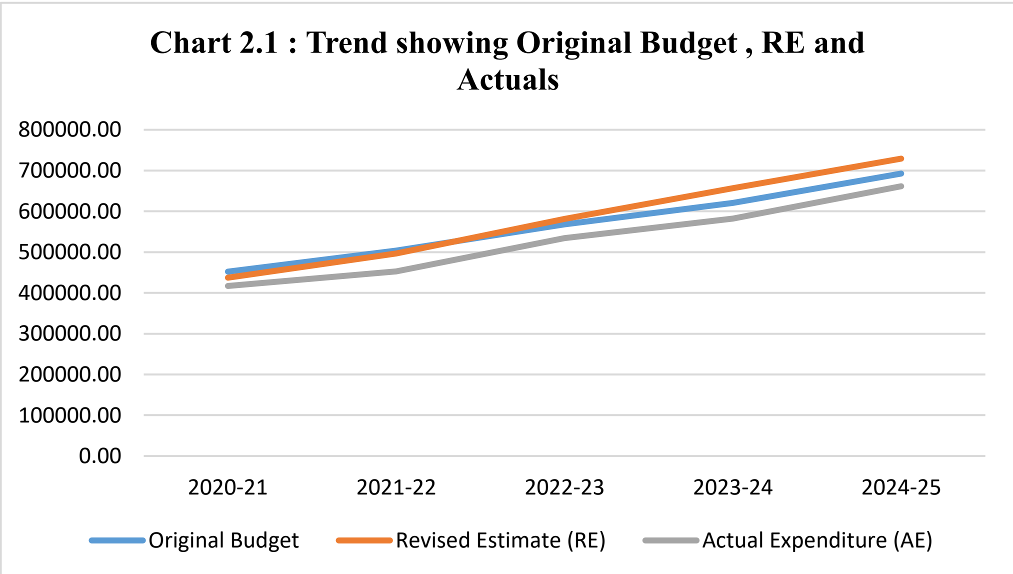
(₹ in crore)

	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Original Budget	452136.69	503688.31	568270.63	620847.10	692667.52
Supplementary budget	72152.87	60698.39	84538.52	105373.15	137163.68
Total Budget (TB)	524289.56	564386.70	652809.15	726220.25	829831.20
Revised Estimate (RE)	437390.51	496637.96	581268.25	656495.09	729275.53
Actual Expenditure (AE)	417048.36	452850.67	534074.20	582296.66	661548.43

	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Savings	(-)107241.20	(-)111536.03	(-)118734.95	(-)143923.59	(-) 168282.77
Percentage of supplementary to the original provision	15.96	12.05	14.88	16.97	19.80
Percentage of overall saving/excess to the overall provision	20.45	19.76	18.19	19.82	20.28
TB-RE	86899.05	67748.74	71540.90	69725.16	100555.67
RE-AE	20342.15	43787.29	47194.05	74198.43	67727.1
(TB-RE) as % of TB	16.57	12.00	10.96	9.60	12.12
(RE-AE) as % of TB	3.88	7.76	7.23	10.22	8.16

Source: Annual Financial Statement and Appropriation Accounts of respective years

Despite a steady increase in budgetary provisions and substantial supplementary allocations, expenditure control and forecasting remained weak, as evidenced by persistently high and growing savings. The increasing reliance on supplementary budgets coupled with significant under-utilisation of Revised Estimates points to deficiencies in realistic budgeting. Strengthening budget formulation and improving expenditure execution are necessary to enhance the credibility of budget estimates. This suggests scope for improving the realism of budget estimates, alignment of supplementary demands with actual implementation capacity, and strengthening of expenditure forecasting and monitoring mechanisms.

(Source: Appropriation Accounts of the respective years)

Chart 2.1 depicts a steady increase in the Original Budget, Revised Estimates, and Actual Expenditure during 2020-21 to 2024-25. Revised Estimates consistently exceeded the Original Budget, while Actual Expenditure remained lower than both, indicating repeated in-year revisions and year-end savings.

2.2.1 Component/Services wise analysis of budgetary provisions and expenditure

Component-wise analysis of the Budget and Expenditure for the FY 2024-25 is summarized in **Table 2.3**.

Table 2.3: Component Wise Budget and Expenditure for the year 2024-25

(₹ in crore)

Component	Total Budget	Total Expenditure	Percentage of Total Budget	Percentage of Total Expenditure	Percentage of expenditure against the total Budget
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6=3/2*100)
Committed Expenditure	185598.97	153968.7	22.37	23.27	82.96
State Schemes	579127.58	458766.17	69.79	69.35	79.22
Central Share for CSS	35819.36	25935.87	4.32	3.92	72.41
State Share for CSS	28259.96	21346.49	3.41	3.23	75.54
EAP - Externally Aided Projects	1025.34	1531.2	0.12	0.23	149.34
Total	**829831.21**	**661548.43**	**100.00**	**100.00**	
Source: Appropriation Accounts 2024-25					

Against the total budget provision of ₹ 8,29,831.21 crore, the State Government incurred an expenditure of ₹ 6,61,548.43 crore, resulting in overall utilisation of about 80 *per cent*. Committed expenditure showed higher utilisation (82.96 *per cent*) compared to other components. State Schemes, which constituted about 70 *per cent* of the budget, recorded utilisation of 79.22 *per cent*. Funds under Centrally Sponsored Schemes were under-utilised, with the Central and State shares recording utilisation of 72.41 *per cent* and 75.54 *per cent* respectively.

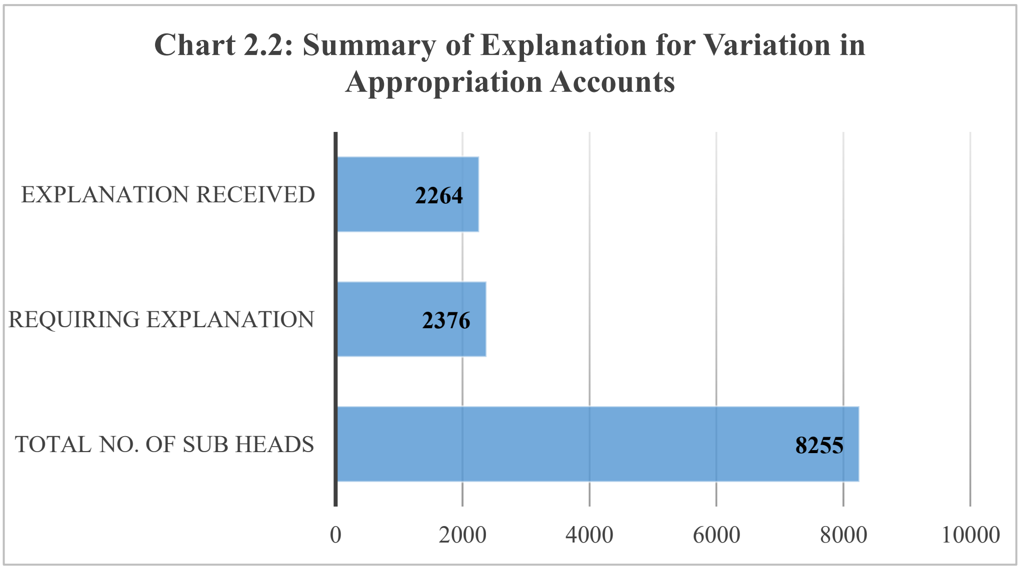
Apart from showing the expenditure against the approved budget, Appropriation Accounts also provide an explanation for cases where the expenditure varies significantly from the budgeted provision (Original + Supplementary). The limit is beyond which such variation at the Sub-Head/ Unit of Appropriation-level are to be explained in the Appropriation Accounts is set by the Public Accounts Committee (PAC).

Principal Accountant General (Accounts and Entitlement) provides the draft Appropriation Accounts to the Controlling Officers of the Departments and seeks the reasons/ explanations for the variations in expenditure with reference to approved budgetary allocation in keeping with the limits set by the PAC.

The PAC of Maharashtra State Legislative Assembly (Fourteenth Assembly) for 2021-22 in its First Report, suggested the following norms for making notes and comments on saving and excess which are as follows.

Savings	(a) Overall saving: - If a Grant/Appropriation has an overall saving of less than five *per cent* of the total provision made there under, no notes or comments on saving are necessary under individual Sub-heads. (b) Individual Sub-heads: - The saving under a Sub-head would attract comments if it were ₹ 100 lakh or 10 *per cent* of the total provision under the Sub-head, whichever is higher.
Excess	All excess expenditure requires regularisation by the Legislative Assembly (vide Articles 204 and 205 of the Constitution of India) on the recommendations of the Public Accounts Committee. (b) Excess under the Sub-head is commented if it is ₹ 50 lakh or 10 *per cent* of the total provision under the Sub-head, whichever is less. However, no comment is necessary where the excess is less than ₹ 50 lakh irrespective of the percentage of the excess over provision.

According to Paragraph 165 of the Maharashtra Budget Manual, the orders sanctioning re-appropriation of funds which involve some distinct or unusual feature should briefly specify the reasons for the additions to and deductions from the sub-heads affected by them. However, on scrutiny of the re-appropriation orders issued by the Finance Department revealed that in respect of 112 items (4.71 *per cent*) out of 2376 items commented in the Appropriation Accounts, no reasons for additional provision/withdrawal of provision were mentioned. This goes against the principle of transparency stipulated in Section 6 of Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act. The summary of explanation for variation in Appropriation Accounts is given in **Chart 2.2**

Source: Information furnished by office of the Pr. Accountant General (Accounts & Entitlement), Maharashtra

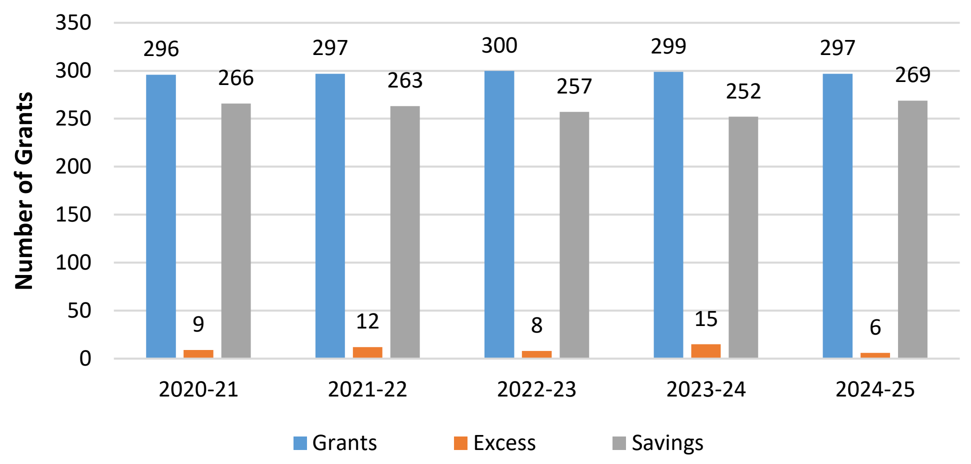
2.3 Budget Marksmanship

Expenditure Composition Outturn

Expenditure Composition Outturn measures the extent to which re-allocations between the main budget categories during execution have contributed to variance in expenditure composition. A year-wise analysis of grants, excesses,

and savings provides valuable insights into the efficiency of budget execution and financial management by the State. It has been depicted in **Chart 2.3**.

Chart 2.3: Year-wise Grants, Excesses and Savings

Source: Appropriation Accounts of the respective years

The expenditure composition outturn for the FY 2024-25 is given in **Table 2.4**.

Table 2.4: Expenditure composition overall deviation FY 2024-25

Section	Overall Deviation (*per cent*)	Range of Deviation (*per cent*)	Number of Grants
Revenue (Voted)	18.55	< 25	72
		25-50	48
		> 50 up to 100	29
Capital (Voted)	29.62	< 25	55
		25-50	18
		>50 up to 100	21
Revenue (Charged)	9.32	< 25	11
		25-50	9
		> 50 up to 100	42
Capital (Charged)	26.99	< 25	1
		25-50	2
		> 50 up to 100	7
Source: Appropriation Accounts 2024-25			

The large number of grants with deviations exceeding 25 *per cent* points to deficiencies in realistic budgeting and phased execution, especially in capital works. With an overall deviation of 29.62 *per cent*, capital voted grants exhibited the highest variability, and 39 grants showed deviations above 25 *per cent*, highlighting persistent weaknesses in capital budgeting and execution. During the Grant review of Grant C07 and Y02 it was noticed that under revenue voted section there was a deviation of 24.23 *per cent* and 25.52 *per cent* in Grant C07 and Y02 respectively.

Overall, while aggregate deviations appear moderate in some sections, the large number of grants with deviations exceeding 25 *per cent*—particularly in capital and charged expenditure—suggests persistent challenges in realistic budgeting, timely execution, and in-year monitoring of expenditure.

2.4 Appropriation Accounts

Appropriation Accounts are accounts of the expenditure of the Government for each financial year, compared with the amounts of grants voted and appropriations charged for different purposes as specified in the schedules appended to the Appropriation Act passed under Article 204 of the Constitution of India. These Accounts depict actual expenditure as against the original budget provision, supplementary grants, surrenders and reappropriation distinctly in gross basis.

Audit of appropriations by the CAG seeks to ascertain whether the expenditure actually incurred under various grants is in accordance with the authorisation given under the Appropriation Act and that the expenditure required to be charged under the provisions of the Constitution (Article 202) is so charged. It also ascertains whether the expenditure incurred is in conformity with the laws, relevant rules, regulations and instructions.

2.5 Budgetary and accounting process

2.5.1 Excess expenditure and its regularisation

As per Article 205 of the Constitution of India, it is mandatory for a State Government to get excesses over grants/appropriations regularised by the State Legislature. Although no time limit for regularisation of expenditure has been prescribed under the Article, the regularisation of excess expenditure is done after the completion of discussion of the Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee.

A. Excess expenditure during current year

There was an excess disbursement of ₹ 763.05 crore over the authorisation made by the State Legislature under two Grants and four Appropriations during 2024-25 as indicated in **Table 2.5**.

Table 2.5: Excess expenditure during 2024-25 requiring regularisation

(₹ in crore)

Grant No.	Grant details	Amount of excess expenditure required to be regularised
C-2	Stamps & Registration	20.353
O-31	District Plan- Sangli	0.005
C-1	Revenue & District Administration	0.011
L-1	Interest Payment	727.284
R-1	Medical & Public Health	15.113
T-1	Interest Payments	0.290
	Total	**763.054**
Source: Appropriation Accounts 2024-25		

The excess expenditure during 2024-25 was mainly attributable to provisioned interest payments on the State Provident Fund amounting to ₹ 727.28 crore, penal interest of ₹ 15.11 crore incurred due to delay in transfer of Finance Commission grants (committed liabilities), and ₹ 20.35 crore towards cost of stamps and expenses on sale of stamps.

B. Regularisation of excess expenditure of previous financial years

The excess expenditure of ₹ 3025.76 crore incurred during the period 2017-18 to 2023-24 was yet to be regularised as on March 2025 by the State Legislature. The details of excess expenditure of previous financial years requiring regularisation are shown in **Appendix 2.2**.

To strengthen the legislative oversight over the expenditure from Consolidated Fund of State, these cases of excess expenditure need to be regularized at the earliest and measures to contain recurrence of such excess may be taken by the State Government.

2.5.1.1 Persistent Excess expenditure in certain Grants

Audit scrutiny revealed that there were no cases of persistent excess expenditure more than ₹10 crore in each case during the last five years (2021-2025).

2.5.2 Supplementary Grants rendered non-essential

A supplementary Grant or appropriation is an addition to the original authorized Grant or appropriation. Article 205 of the Constitution of India read with Paras 169 and 170 of the Maharashtra Budget Manual (MBM), provides a legal basis for Supplementary Budget or Supplementary Estimates (SE). When such additional expenditure is found to be inevitable and there is no possibility of effecting savings within the grant to cover the excess by re-appropriation, the Secretary of the Department concerned proposes to the Finance Department for supplementary or additional grant or appropriation.

It was observed that in 62 cases **(Appendix 2.3),** despite the sanction of supplementary provisions aggregating ₹ 29,742.51 crore, the actual expenditure during 2024-25 did not reach the level of the original provisions. This indicates that the supplementary provisions were unnecessary. Further, in 84 cases involving supplementary provisions exceeding ₹two crore in each case, supplementary grants amounting to ₹ 1,37,066.48 crore proved excessive **(Appendix 2.4)** during the year.

Table 2.6 shows six Grants where Supplementary Budget of ₹ 1000 crore and more in each case, was provided despite the actual expenditure falling short of the Original Budgetary allocation.

Table 2.6: Instances of Unnecessary Supplementary Budget Allocation of ₹ 1000 crore and more

(₹ in crore)

Sr. No	Grant No. and Description	Revenue/ capital	Budget (original)	Expenditure	Savings(-) against original Budget	Budget (Supplementary)
1	B01	Revenue	29104.99	23960.29	-5144.70	1279.22
2	F02	Revenue	17252.06	13554.03	-3698.03	7358.52
3	I05	Capital	17785.84	16434.73	-1351.11	3109.91
4	T05	Revenue	13582.45	12517.44	-1065.01	2993.96
5	H08	Capital	4840.79	4090.74	-750.05	2813.09
6	N03	Revenue	16788.52	16371.41	-417.12	5083.70
Source Appropriation Accounts 2024-25						

Thus, it can be concluded that the large Supplementary grants of ₹ 1,37,163.68 crore led to a further increase in the savings against the Budget. Seeking supplementary grants without requirement is indicative of poor budgetary management by the State Government. Further, it is also clear that there is absence of allocative efficiency and utilisation efficiency by departments which led to excess expenditure in some grants and savings in others. Overall, the pattern reflects weak alignment between original estimates, supplementary demands, and actual expenditure, underscoring the need for more realistic budget formulation, careful scrutiny of supplementary proposals, and strengthened in-year expenditure monitoring to avoid both excess provisioning and year-end savings.

During the Grant Review of Grant C-7 and Grant Y-2**,** audit observed that the supplementary provisions obtained were unnecessary**,** as the actual expenditure in both cases did not even reach the level of the original provision, resulting in substantial savings, as detailed in **Table 2.7**.

Table 2.7: Unnecessary supplementary provisions under Grant C-07 and Y-02

(₹ in crore)

Grant No	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings
C07- Forest	4353.47	56.88	3341.56	1068.79
Y02-Water Supply and Sanitation	6007.14	290.66	4690.90	1606.90
Source: Appropriation accounts 2024-25				

In a subhead under Grant C-07**,** against an original provision of ₹ 60 crore, a supplementary demand of ₹ 56.88 crore was obtained for '*Strengthening of the State Biodiversity Board'*. However, the actual expenditure was only ₹ 14.50 crore, leading to savings of ₹ 102.38 crore, which was surrendered on 31 March 2025. The department attributed the surrender to non-filling of vacant posts, reduction in anticipated expenditure, non-receipt of bills, and non-completion of works as per plan.

2.5.3 Injudicious re-appropriation of funds

Re-appropriation is the transfer of funds within a grant from one unit of appropriation, where savings are anticipated, to another unit where need for additional funds is identified. As per Paragraphs 162 to 164 of the MBM, the Finance Department and the Administrative Departments can sanction re-appropriation from one major, minor or sub head to another such head within the same grant/appropriation in the Appropriation Act.

During 2024-25, re-appropriation orders under 165 grants amounting to ₹ 47,697.17 crore were issued. Out of this re-appropriation orders under 137 grants amounting to ₹ 24,195.70 crore were issued on 31 March 2025. Further, in 22 Grants **(Appendix 2.5(a)),** reduction of provision exceeding ₹ two crore through re-appropriation orders effected by various departments proved injudicious as there was excess expenditure under these cases.

A dominant feature of the Appendix is the concentration of such cases under Grant I05 – Capital Expenditure on Irrigation, particularly relating to share capital contributions to Irrigation Development Corporations (Godavari Marathwada, Tapi, and Krishna Valley). In several instances, sizeable

re-appropriations were made (ranging from ₹ five crore to over ₹ 250 crore), yet expenditure exceeded the reduced provision, leading to savings that mirrored the amount re-appropriated. This indicates that the funds were withdrawn without a realistic assessment of actual expenditure requirements.

The pattern suggests that re-appropriations were used as a routine adjustment mechanism rather than being driven by well-founded savings, undermining the purpose of in-year financial control. Similar issues were also observed in a few non-irrigation grants, including District Plan schemes and Medical and Public Health, though on a smaller scale.

In 41 schemes, **(Appendix 2.5(b))** augmentation of provision also proved unnecessary because expenditure was either equal to or did not come up to the level of original/supplementary budget provision. The recurring pattern, particularly in irrigation-related capital expenditure and major social sector grants, suggests weaknesses in expenditure forecasting, scrutiny of supplementary demands, and in-year financial review. Strengthening the assessment of fund requirements before approving supplementary grants or re-appropriations, and linking augmentation decisions more closely with realistic implementation timelines, would help improve budgetary discipline and the efficiency of resource utilisation.

2.5.4 Unspent amount and surrendered appropriation and/or large savings/surrenders

2.5.4.1 Substantial savings due to low utilisation of budgetary provisions

Budget proposals should strive to optimize all foreseeable expenditure to appropriate spending levels to balance the quality of expenditure and reduce underutilization of budgeted funds. Timely surrenders by the spending units are an important mechanism for optimal reallocation within the approved budget.

(A) Saving after surrenders

An analysis of Grants and Appropriations showed that in two cases during the year 2024-25, savings (after surrender) exceeded ₹ 100 crore in each case as given in **Table 2.8**.

Table 2.8: Statements of Grants/Appropriations showing large savings (exceeding ₹ 100 crore) after surrenders during 2024-25

(₹ in crore)

Sr. No	Grant No	Grant name	Total budget	Actual expenditure	Savings	Surrender	Savings after surrender
1	H05	Road and Bridges	7140.88	5720.91	1419.96	938.27	481.69
2	H08	Capital expenditure on Public works Administrative and Functional Buildings	7653.88	4090.74	3563.14	3437.17	125.97

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Analysis of grants and appropriations for the year 2024-25 revealed that in 80 grants, savings (excluding surrenders) exceeded ₹ 100 crore in each case

(Appendix 2.6). Further, it was observed that in two grants and five appropriations, despite provisions of more than ₹ two crore in each case, no expenditure was incurred, as detailed in **Table 2.9**.

Table 2.9 : Entire grant remaining unutilised during 2024-25

(₹ in crore)

Sl. No.	Grant	Grant Description	Amount
1	C08	Compensation & Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	10.00
2	M02	Food, Storage and warehousing	26.80
2	O04	Other Rural Development Programmes	100.08
3	O06	Other Scientific Research	38.00
4	O12	Investment in General Financial & Trading Institutions	20.00
5	Q06	Loans to Government Servants, etc	3.46
6	ZI01	Interest Payments	11.00
Source: Appropriation Accounts 2024-25			

On scrutiny of files during Grant Review of Grant Y-02 and C-07 it was noticed that in the below four subheads shown in **Table 2.10** the entire budget provision was surrendered on 31 March 2025.

Table 2.10: Details showing surrender of entire provision under Grant. C-07 and Y-02

(₹ in crore)

Sr. No.	Description	Original and Supplementary Grant	Amount Re-appropriated	Total Grant	Actual Expenditure
1	**2215** 107(04)(05) Execution of Sant Gadge Baba Gram Safai Mission, Publicity and Reward Scheme	20.00	20.00	0	0
Surrender of entire provision of ₹ 20.00 crore in March 2025 was attributed to non-approval of funds on Budget Distribution System by the Finance Department.					
2	**2215** 196(02)(01) Grant-in-aid for Water Supply Scheme for Marathwada Division by Integrated Grid Process	5.0	5.0	0	0
Surrender of entire provision of ₹ five crore in March 2025 was attributed to no demand for funds from the Maharashtra Jeevan Pradhikaran.					
3	**2215** 196(02)(02) Tilari Project based Water Supply Scheme	5.00	5.00	0	0
Surrender of entire provision of ₹ five crore in March 2025 was attributed to no demand for funds from the implementing Agencies under the scheme.					
4	**2406** (003(00)(04) Education and Training- Students Harit sena	40.00	40.00	0	0
Withdrawal of entire provision of ₹ 40.00 crore from the above subhead through surrender in the month of March 2025 was due to non-filling of vacant posts, reduction in expenses, non-receipt of bills and non-completion of work as per plan.					
Source: Appropriation Accounts 2024-25					

Further, in nine Sub-Heads under Grant No. Y-02 and C-07, savings of ₹ two crore and above and ranging between 21.15 *per cent* and 91.51 *per cent* of the total provision was surrendered in March 2025 as detailed in **Table 2.11**.

Table 2.11: Sub-head wise substantial saving under Grant Y-02 and C-07

(₹ in crore)

Sr No	Cross Reference Code	Description	Total Grant	Actual	Savings	Percentage of Saving
1	2215 01 196 (01) (05)	Regular Establishment	282.28	222.58	59.70	21.15
Surrender of provision of ₹ 59.70 crore in March 2025 was attributed to less demands from Zilla Parishads than projected and non-filling of post under Contractual services.						
2	2215 01 001 (01) (04)	Grant-in-aid to Maharashtra Jeevan Pradhikaran for payment of Salary and Other Allowances	252.87	164.29	88.58	35.03
Savings were attributed to non- receipt of approval for payment of arrears of 7th Pay Commission to the employees of MJP and non- finalisation of recruitment process. The re-appropriated amount of ₹ 88.58 crore was surrendered in March 2025.						
3	2215 02 107(02) (05)	Swachh Bharat Mission (Centrally Sponsored Scheme) (State Share)	541.10	71.39	469.71	86.81
4	2215 02 107(02) (10)	Swachh Bharat Mission (Central Share) Centrally Sponsored Scheme.	1262.00	107.09	1154.91	91.51
Surrender of provision of ₹ 1,624.62 crore in March 2025 was attributed to release of State Share in proportion to Central Share received. Reasons for further saving of ₹ 0.10 crore under the head 107(02)(10) have not been furnished (July-2025).						
5	2406 02 110 (00) (03)	Integrated Development of Wildlife Habitat (60% Central share)	22.50	3.11	19.39	86.18
6	2406 02 110 (00) (04)	Project tiger (Non Recurring Expenditure (60% Centra share)	45.00	14.59	30.41	67.57
7	2406 02 110 (00) (16)	Integrated Development of Wild Life Habitat (40% State Share)	15	2.14	12.86	85.73
Funds amounting to ₹ 62.67 crore were surrendered from the above subhead in March 2025. The department stated that the funds were surrendered due to non-filling of vacant posts, reduction in expenses, non- receipt of bills and non- completion of work as per plan.						
8	2415 06 277 (00) (02)	Forest Academy of Development Administration and Management Kundal (Committed)	10.03	5.74	4.29	42.77
9	2415 06 277 (00) (03)	Forest Academy of Development Administration and Management Chandrapur	45.00	21.65	23.35	51.89
Funds amounting to ₹ 27.64 crore was surrendered from the above sub head in March 2025. The department stated that the funds were surrendered due to non-receipt of bills, non-filling vacant posts and less number of trainee participation.						
Source: Appropriation Accounts 2024-25						

(B) Persistent Savings

"Persistent savings" refers to the consistent practice of not utilizing the allocated funds every year. Persistent savings in the last three years indicated that the budgetary controls in the Departments were not effective and previous year's trends were not taken into account while allocating the funds for the year. It was observed that in 52 grants, there was persistent saving exceeding ₹ 100 crore in each case (**Appendix 2.7)** during 2022-23 to 2024-25.

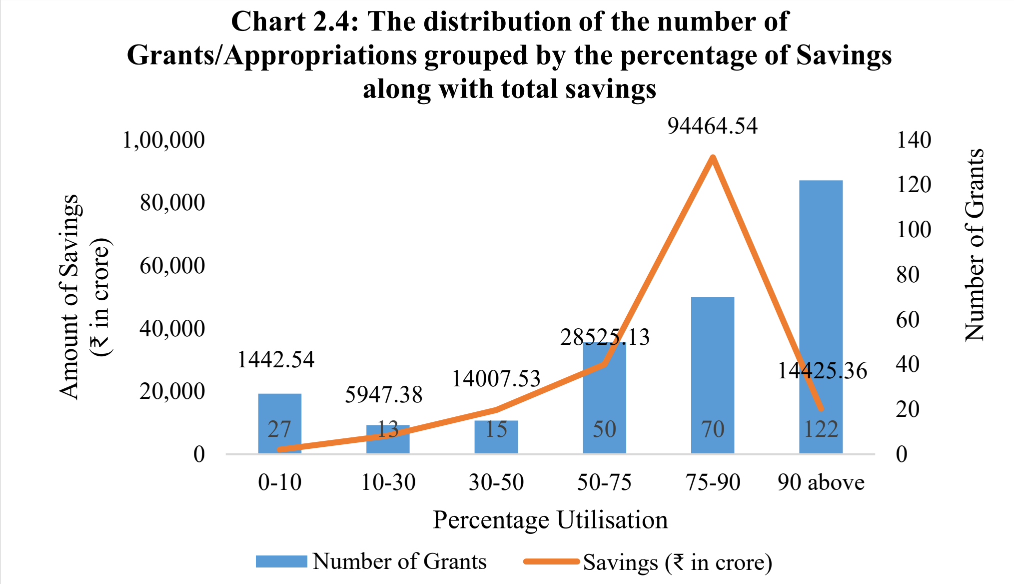
Large and recurring savings are evident in Urban Development, Police Administration, Water Resources, Rural Development, Education, Medical & Public Health, Water Supply and Sanitation, and Social Security, suggesting that under-utilisation is not confined to peripheral or low-priority sectors. Capital-intensive grants, such as Capital Expenditure on Irrigation, Roads and Bridges, Energy, Rural Development, and Social Services, consistently show high savings, pointing to implementation delays, land/clearance issues, or weak project readiness.

Some grants exhibit extremely high savings ratios (50–100 *per cent*) over multiple years (e.g., Other Fiscal and Miscellaneous Services, Housing, Minorities Development, Water Supply and Sanitation), indicating that budget provisions substantially exceeded absorptive capacity.

In several large departments (e.g., Police Administration, Urban Development, Water Resources), the absolute amount of savings increased year-on-year, even where percentage savings remained broadly stable, magnifying the fiscal impact. The recurrence of savings in flagship and welfare-oriented schemes suggests that policy intent and budgetary prioritisation are not adequately translated into executable plans at the departmental and field levels. The continuation of similar savings patterns across three years indicates that past savings have not sufficiently informed subsequent budget estimates, reflecting weak feedback loops in the budgeting process.

(C) Percentage Utilisation of Budget Allocation

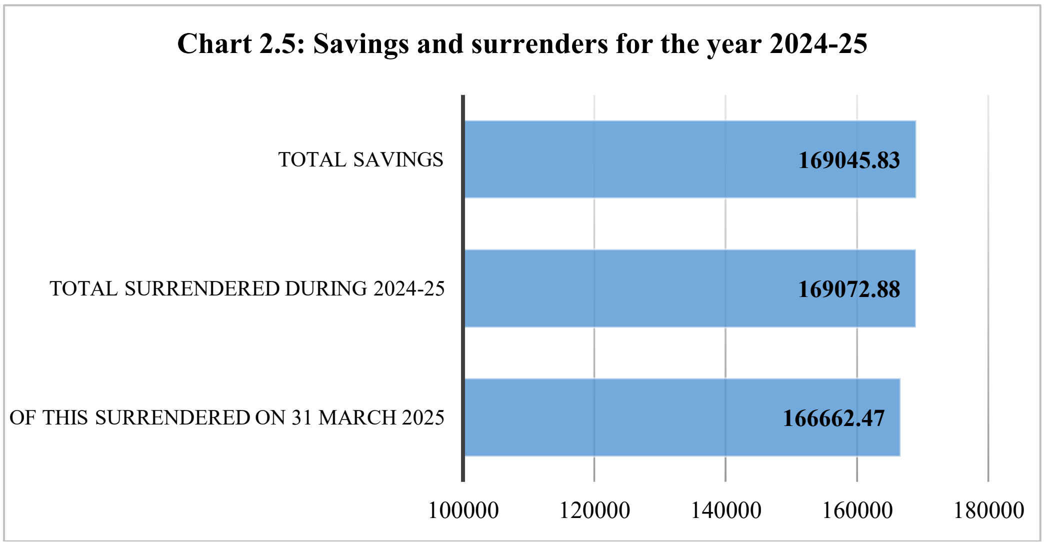
Para 173 of the MBM states that savings should not be kept in reserve by the Disbursing or Controlling Officers to meet possible unforeseen excess under other heads or to cover new expenditure which would normally be provided for in the next year's estimates. All savings when they come to notice, should immediately be surrendered. Provisions that cannot be profitably utilized should be surrendered. Detail of grants grouped by the percentage of utilisation along with total savings during 2024-25 have been shown in **Appendix 2.8** and **Chart 2.4**.

Source: Appropriation Accounts 2024-25

(D) Saving not surrendered

It was noticed that savings under 17 grants amounting to ₹ 10.03 crore (**Appendix 2.9*)*** were not surrendered at all. Details of savings (exceeding ₹ 10 crore in each case) surrendered on the last day of March 2025 are given in **Appendix 2.10**.

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Analysis of **Chart 2.5** revealed that out of surrendered amount of ₹ 1,69,072.88 crore, ₹ 1,66,662.47 crore (98.57 *per cent*) was surrendered on 31 March 2025. This close alignment suggests that savings were largely recognised and formally surrendered rather than remaining unaccounted for at the year end.

However, a critical feature is the timing of surrender. Of the total amount surrendered, ₹ 1,66,662.47 crore (around 99 per cent) was surrendered on 31 March 2025, i.e. on the last day of the financial year. Such end-year concentration points to delayed identification of savings, limiting the scope for re-deployment of funds during the year for other priority needs.

2.5.5 Misclassification between Revenue Expenditure and Capital Expenditure

Grants-in-aid are payments in the nature of assistance, donations or contributions made by one government to another government, body, institution or individual. Grants-in aid are given for specified purpose of supporting an institution including construction of assets.

As per IGAS 2, Grants-in-Aid disbursed by a grantor to a grantee shall be classified and accounted for as Revenue Expenditure irrespective of the purpose for which the funds were disbursed, except in cases where it has been specifically authorized by the President on the advice of the CAG.

During the financial year 2024-25, the State Government had booked ₹ 1,39,561.99 crore (Gross Expenditure) as Capital Expenditure. Audit examined Sanction Orders and expenditure vouchers related to this amount and noticed that an amount of ₹ 4,069.91 crore **(Appendix 2.11*)*** of expenditure of Revenue nature had been booked under Capital Expenditure. Thus, there was a misclassification of ₹ 4,069.91 crore, which resulted in understatement of Revenue deficit to that extent. The resulting Capital Expenditure, after audit, for FY 2024-25 was ₹ 1,35,492.08 crore.

2.5.6 Major policy pronouncement in budget and their actual funding for ensuring implementation

Several policy initiatives/schemes (₹ 10 crore and above) were taken up by the State Government during 2024-25. Appendix XI, Volume II of the Finance Accounts for the year 2024-25 provides details of major policy decisions taken during the year, including new schemes proposed in the budget. In 2024-25, new capital schemes amounting to ₹ 600.50 crore and revenue schemes totalling ₹ 7,246.79 crore were introduced. Of the total expenditure of ₹ 7,907.29 crore incurred on these new schemes, ₹ 7,551.55 crore was State's share, while ₹ 355.74 crore was the Central Share. The details of 15 new schemes each with an expenditure exceeding ₹ 10 crore, undertaken by the State Government during the year. is shown in **Appendix 2.12**.

Mukhyamantri Majhi Ladki Bahin Yojana

To ensure the economic independence of women in the State, improve their health and nutrition, and strengthen their decisive role within the family, the Government of Maharashtra approved the launch of the "Mukhyamantri Majhi Ladki Bahin Yojana" on 28 June 2024. Under this scheme, eligible women aged 21 to 65 years are to receive a financial benefit of ₹ 1,500 per month through Direct Benefit Transfer (DBT). The scheme is implemented by the Women and Child Development Department.

For implementation of the scheme, funds amounting to ₹ 26,200 crore were made available through the supplementary budget. Additionally, ₹ 3,490.75 crore was re-appropriated from the 'Lek Ladki Yojana'. Thus, a total grant of ₹ 29,693.09 crore was made available. Against this, the Department incurred an expenditure of ₹ 33,237.24 crore, resulting in excess expenditure of ₹ 3,541.16 crore, for which the Department did not provide any specific justification.

Test check of vouchers above ₹ 1,000 crore relating to scheme, aggregating ₹ 29,732.01 crore, showed that ₹ 15,586 crore drawn during January to March 2025 was transferred to the Drawing and Disbursing Officer's Virtual Personal Deposite Account (VPDA). This indicates that the funds were not required for immediate utilisation and were drawn without actual expenditure needs, contrary to principles of budgetary discipline and financial propriety.

Significant excess expenditure remained unexplained, and large sums were drawn and parked in VPDA accounts without immediate requirement. This reflects weak budget estimation, inadequate financial controls.

2.5.7 Non-adherence to the Quarterly Expenditure Limit

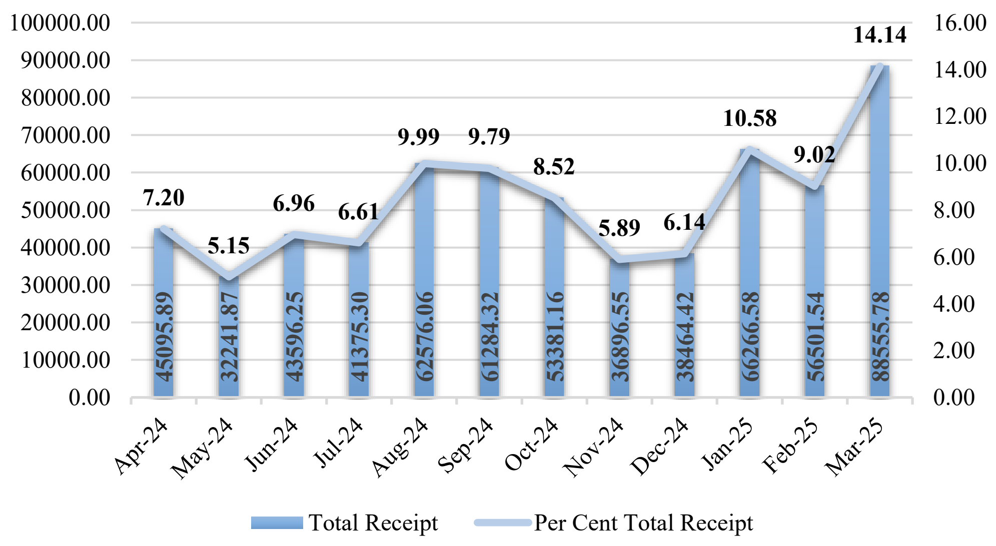
Rule 62(3) of the General Financial Rules provides that rush of expenditure particularly in the closing months of the financial year is regarded as a breach of financial propriety and should be avoided. Uniform flow of expenditure during the year is the primary requirement for proper budgetary control. According to the Bombay Financial Rules, 1959, rush of expenditure in the closing month of the financial year should be avoided.

Table 2.12: Rush of Expenditure during FY 2024-25

	Amount (₹ *in crore*)	Percentage of Total Expenditure in the year
Last Quarter of the year (Jan to Mar-2025)	260268.6	39.34
Last month of the year (Mar-25)	154813.14	23.40
Last day of the year (31st March 2025)	14848.12	2.24
Source: Monthly Civil Accounts 2024-25		

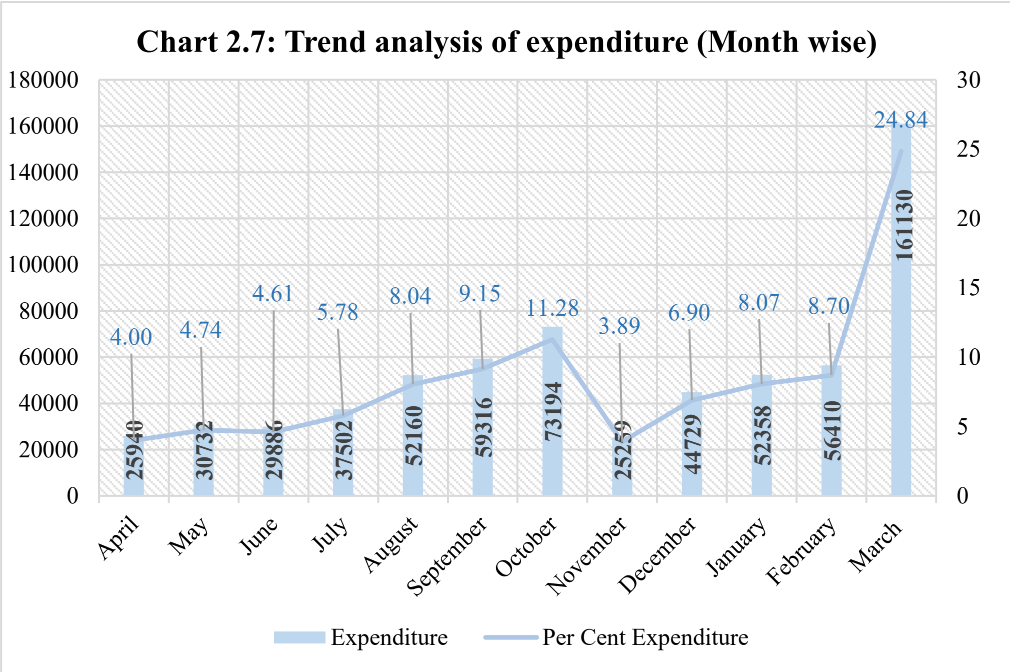
Trend of total Monthly receipts (Revenue Receipts, Capital Receipts and cash balance) and expenditure during financial year 2024-25 is shown in **Chart 2.6** and **Chart 2.7**.

Chart 2.6: Trend analysis of receipts (Month wise)

Source: Monthly Civil Accounts 2024-25

The month-wise pattern of total receipts during 2024-25 reveals significant unevenness in the flow of revenues. While monthly receipts ranged between ₹ 32,241.87 crore and ₹ 88,557.78 crore, a substantial portion of the annual receipts accrued during the last quarter of the year. March 2025 alone accounted for 14.14 *per cent* of the total receipts, the highest during the year, while receipts during May 2024 were the lowest at 5.15 *per cent*. The concentration of receipts in the closing months indicates bunching of revenue inflows, which affects effective cash management and reduces the predictability of resource availability during the year.

Source: Monthly Civil Accounts 2024-25

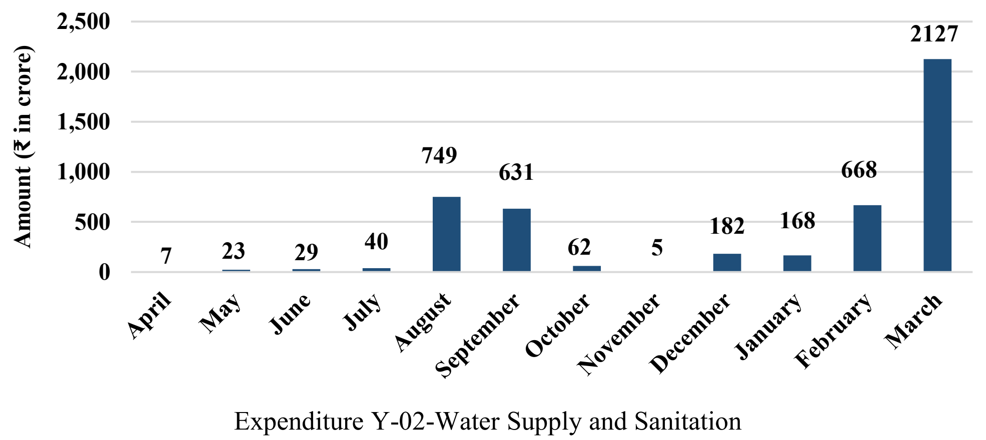
The month-wise trend of expenditure reveals significant bunching towards the end of the financial year. During April to June, expenditure remained subdued, with each month accounting for less than five *per cent* of the annual expenditure. Although spending showed a gradual increase during July to October, it declined sharply in November. A pronounced surge in expenditure was observed in March, when ₹ 1,61,130 crore—constituting 24.84 *per cent* of the annual expenditure—was incurred. The concentration of nearly one-fourth of the annual expenditure in the last month of the year points to weak expenditure planning and inadequate monitoring. Such end-year spending pressures undermine effective financial management and increase the risk of hasty or sub-optimal utilisation of funds. Strengthening monthly expenditure controls and ensuring smoother distribution of spending across the year are necessary to improve fiscal discipline.

Monthly expenditure under Grant Y-02: Water Supply and Sanitation

Chart 2.8 shows the month-wise pattern of expenditure under the Water Supply and Sanitation sector (Y-02) reveals significant bunching towards the end of the financial year. Expenditure during April to July remained negligible, indicating delayed commencement of activities. Although expenditure increased during August and September, it declined sharply during October and November. A substantial surge in expenditure was observed in the last quarter, particularly in March, when ₹ 2,127 crore was incurred. The concentration of a large

proportion of annual expenditure in the closing months reflects weak planning and inadequate monitoring of scheme implementation.

Chart 2.8: Month wise expenditure under Grant Y-02: Water Supply and Sanitation for the year 2024-25

Source: Monthly Civil Accounts 2024-25

Further, scrutiny of the Appropriations Accounts revealed that in 12 Grants, the entire expenditure of ₹ 524.77 crore was incurred in the month of March 2025 as shown in **Appendix 2.13**, indicating a significant concentration of spending at the close of the financial year. The expenditure largely relates to capital and developmental schemes such as education infrastructure, flood control, industrial infrastructure, medical and public health facilities, and share capital contributions where no spending occurred during the earlier months. The concentration of expenditure in March highlights the need for better expenditure phasing, earlier finalisation of sanctions, and closer alignment of fund release with implementation schedules.

Maintaining a steady pace of expenditure is a crucial component of sound public financial management as it prevents fiscal imbalances and temporary cash crunches. The State Government has not prescribed quarter-wise percentages for incurring expenditure during the year. The quarterly details of expenditures incurred across all Grants are shown in the **Appendix 2.14.** Overall, the quarter-wise trends suggest that budget implementation remains heavily skewed towards the closing months, underscoring the need for improved planning, timely sanctioning, and closer alignment of expenditure with the financial year cycle.

Audit scrutiny of Grant Y-02 – Water Supply and Sanitation revealed a significant rush of expenditure towards the end of the financial year. Examination of sub-head-wise expenditure showed that in several cases, 56 to 100 *per cent* of the total expenditure was incurred in March 2025, as detailed in **Table 2.13**.

Table 2.13: Rush of expenditure in sub head level in Grant Y-02 and C-07

(₹ in crore)

Sr. No.	Sub head code	Sub-head Description	Amount expended in March 2025 (₹ in crore)	Progressive Expenditure (₹ in crore)	Percentage of Expenditure in March
Y-02					
1.	2215-01-196-A19	Grants in aids to Zilla Parishads for temporary Measures to alleviate Emergency Drinking Water Scarcity (Committed)	231.17	338.51	**68.29**
2.	2215-01-102-208	Piped Water Supply Schemes-Grants for Maintenance and Repairs	40.00	40.00	**100.00**
The department stated that during the financial year 2024-25, an amount of ₹ 40.00 crore was disbursed under Major Head 2215 – Water Supply and Sanitation, Sub Head 2082 towards implementation of the Multi-Skilling RPL Model Training Programme, in pursuance of Government Decision (March 2025). The said amount was released to the State Water and Sanitation Mission through the Virtual Personal Deposit Account Administrator (VPDA) under Demand No. Y-02, Account Head 2215-2082, Object Head 31 – Subsidiary Grants (Non-Salary) (State Share – Programme). As per the provisions governing operation of VPDA, the funds credited to the VPDA do not constitute final expenditure. Any unspent balance is required to be credited back to the Consolidated Fund of the State after completion of one year from the date of drawal/credit of funds to the VPDA, or within the time limit specified in the sanction order, whichever is earlier. Accordingly, the balance remaining in the VPDA after utilisation of the sanctioned amount will be transferred back to the designated pooled fund/Consolidated Fund within the prescribed timeframe.					
3.	2215-01-102-994	Mukhyamantri Rural Drinking Water Programme-MRDWP for providing Pure Drinking Water Supply for Rural areas	65.84	65.84	**100.00**
4.	2215-01-102-997	Jal Jeevan Mission- Grants to support Activities and Water Quality Monitoring and Surveillance (State Share 40%)	162.58	289.99	**56.06**
During the financial year 2024-25, the Government of India approved a notional allocation of ₹ 5,352.93 crore for the scheme. However, the actual release received from the Government of India during the year was ₹ 1,605.00 crore, of which ₹ 112.41 crore pertained to supporting activities and the water quality component. As the entire notional allocation approved by the Government of India was not released during the year, the State Government, as a special measure, released an amount of ₹ 289.99 crore in March 2025 to ensure continuity of scheme implementation and to avoid disruption of ongoing activities. The release was made in anticipation of receipt of the balance Central assistance and in accordance with the extant provisions governing fund releases. Accordingly, the release of funds in March 2025 was necessitated by shortfall in Central releases and does not represent avoidable or irregular expenditure. The utilisation of the funds will be adjusted against future releases from the Government of India as per the prescribed guidelines.					
5.	2215-01-199- A05	Grant-in-Aid to Maharashtra Jeevan Pradhikaran for authorising pensionary benefits to the absorbed Government Servants (Committed)	351.12	351.12	**100.00**
Source: Appropriation Accounts 2024-25					

2.6 Implementation of Selected CSS Scheme

Centrally Sponsored Schemes (CSS) represent a key component of India's cooperative federalism, with the Union Government providing Grants-in-Aid to States for social sector programmes. Despite reforms to improve fund flow efficiency—such as the introduction of the Single Nodal Agency (SNA[2]) model, SNA-SPARSH platform, and Just-in-Time releases via PFMS and IFMS-challenges persist in budgeting, accounting, and reconciling Central and State shares. The Union Government has incentivized States to adopt these reforms through performance-based grants, encouraging adoption of digital tools and integration of financial systems

During 2024-25, the five major schemes based on the Actual expenditure are as detailed below:

Table 2.14: Five major schemes based on the Actual expenditure

(₹ in crore)

GoI Scheme	State Scheme	GoI Release to State Treasury	Propor-tionate State Share	Central Share from Treasury to SNA	State share from Treasury to SNA	Total Release from Treasury to SNA	Expenditure	Unspent Balance
Pradham Mantri Awas Yojana-Rural	Indira Awas Yojana	4860.58	3240.39	4860.58	3240.39	8100.97	5220.88	4107.69
Flexible pool for RCH and Health System Strengthening National health Mission and National Urban Health Mission	National Rural health Mission, Grant-in-Aid to State Health Society	1515.02	1010.01	1256.37	1446.96	2703.33	3227.89	65.45
Saksham Anganwadi and Poshan 2	Rajiv Ghandi Scheme for empowerment of Adolescent Girls	1368.84	1537.74	1487.31	1225.35	2712.66	3248.93	307.61
Samagra Shiksha	Samagra Shiksha Abiyan-Sanskar Bharat Programme	1126.27	750.85	1128.67	1105.96	2234.63	2475.13	290.63
Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman	School Nutrition Programme for other Municipal Corporations nagar Palika	1054.08	702.72	1054.08	930.51	1984.59	1838.68	369.07

Source: SNA01 report

Centrally Sponsored Schemes (CSS) operated through the Single Nodal Agency (SNA) mechanism reveals significant mismatches between releases and utilisation, resulting in substantial unspent balances at the year end.

2 Ministry of Finance, Government of India, mandated (March 2021) release of funds under each Centrally Sponsored Scheme (CSS) through a Single Nodal Agency (SNA) for each CSS, and monitoring their utilisation. Each SNA must have a dedicated bank account in an authorised Scheduled Commercial Bank. The State Government is required to transfer the Central Share received, to the concerned SNA's account, along with the corresponding State share

- Under Pradhan Mantri Awas Yojana–Rural**,** against a total release of ₹ 8,100.97 crore from the State Treasury to SNA, expenditure was ₹ 5,220.88 crore, leaving a large unspent balance of ₹ 4,107.69 crore, indicating weak absorption capacity despite full transfer of Central and State shares.
- In the case of National Health Mission (Flexible Pool for RCH and Health System Strengthening), expenditure exceeded releases during the year, yet an unspent balance of ₹ 65.45 crore remained, suggesting carry-forward of earlier balances and inadequate fund management at SNA level.
- For Saksham Anganwadi and Poshan 2, releases of ₹ 2,712.66 crore resulted in expenditure of ₹ 3,248.93 crore, while still leaving an unspent balance of ₹ 307.61 crore, pointing towards availability of accumulated balances from previous years.
- Under Samagra Shiksha Abhiyan, expenditure (₹ 2,475.13 crore) exceeded current-year releases (₹ 2,234.63 crore), with an unspent balance of ₹ 290.63 crore, again reflecting utilisation of prior-period funds alongside incomplete drawdown.
- In Pradhan Mantri Poshan Shakti Nirman, despite expenditure of ₹ 1,838.68 crore against releases of ₹ 1,984.59 crore, an unspent balance of ₹ 369.07 crore remained at the end of the year.

The above analysis indicates that under several Centrally Sponsored Schemes implemented through the SNA framework, funds released from the State Treasury were not fully utilised**,** resulting in significant unspent balances at the year end**.** In some schemes, expenditure exceeded current-year releases, implying utilisation of accumulated balances from previous years**,** while unspent balances continued to persist.

Grant Y-02 has two Centrally sponsored schemes namely Jal Jeevan Mission (JJM) and Swachh Bharat Mission–Rural (SBM-Rural) in Maharashtra, the details of these schemes reflected in the SNA-01 reports, indicates significant imbalances between Central and State shares, actual expenditure, and unspent balances.

Under Jal Jeevan Mission (JJM), the Government of India released ₹ 1,605.88 crore, which was entirely credited directly to the SNA Escrow Account, with a prescribed 50:50 sharing ratio between the Centre and the State. Against this, the total release from the State Treasury to the SNA amounted to ₹ 4,051.99 crore, while actual expenditure incurred was ₹ 5,894.79 crore, indicating utilisation of substantial accumulated balances from previous years. Further, a large unspent balance of ₹ 1,987.33 crore continued to remain in the SNA bank account as on 31 March 2025. This reflects continued parking of funds outside the Consolidated Fund of the State and weak alignment between releases, expenditure planning, and utilisation.

In respect of SBM-Rural, the Government of India released ₹ 1,15.81 crore to the State Treasury, with a sharing ratio of 60:40 between the Centre and the State. Against the proportionate requirement, the Central share released from the Treasury to SNA was ₹ 89.71 crore, while the State share released was ₹ 59.80 crore, resulting in a total Treasury-to-SNA release of ₹ 149.52 crore.

The actual expenditure incurred was ₹ 262.31 crore, of which ₹ 223.88 crore was incurred through PFMS and ₹ 38.42 crore as DBT payments, again indicating utilisation of prior-period balances. However, an unspent balance of ₹ 4.14 crore still remained in the SNA account at year end.

The Government of Maharashtra has formally adopted the SNA-SPARSH system for managing and releasing funds for Centrally Sponsored Schemes, in line with the Government of India's directives from July 2025 onwards. Appropriate Single Nodal Agencies (SNAs) and State Scheme Managers (SSMs) have been designated for various schemes, and new fund transfer mechanisms using RBI e-Kuber accounts are being established.

2.6.1 Single Nodal Agency

Ministry of Finance, Government of India, mandated (March 2021) release of funds under each Centrally Sponsored Scheme (CSS) through a Single Nodal Agency (SNA) for each CSS, and monitoring their utilisation. Each SNA must have a dedicated bank account in an authorised Scheduled Commercial Bank. The State Government is required to transfer the Central Share received, to the concerned SNA's account, along with the corresponding State share.

Audit analysed the VLC data and SNA PFMS report and found that there was discrepancy in data of Central and State share transfer to SNA accounts, as shown in **Table 2.15**.

Table 2.15: Discrepancies in Central and State share transfer

(₹ in crore)

Source of Data	Central share received	Central share transferred	State share transferred	Less amount released by State
VLC	21061.18	19140.82	14434.98	1920.36
SNA PFMS Report	18501.60	16546.00	17013.22	1955.60
Difference Amount	**2559.58**	**2594.82**	**2578.24**	**35.24**
Source: Finance Accounts 2024-25				

As per the State Government/ SNA 01 report from the SNA, the State Government received ₹ 18,501.60 crore being Central share during the year in its Treasury account. As on 31 March 2025, the Government transferred Central share of ₹ 16,546.60 crore and State share of ₹ 17,013.22 crore to the SNAs. Entire amount of ₹ 33,559.82 crore was transferred through GIA bills. Detailed vouchers and supporting documents of actual expenditure were not received by Principal Accountant General Office from the SNAs. As per the SNAs report, a total amount of ₹ 12,843.07 crore is lying unspent in the bank accounts of SNAs as on 31 March 2025.

2.6.2 Single Nodal Agency- SPARSH

To enhance oversight of the availability and utilization of funds released under Centrally Sponsored Schemes (CSS), the Department of Expenditure introduced revised guidelines for fund flow procedures. These guidelines aim to implement the principles of 'just-in-time releases' for payments, ensuring more efficient cash management at both the Central and State levels. As part of this effort, an alternative fund flow mechanism, SNA-SPARSH—a real-time system for the integrated and swift transfer of CSS funds—was introduced. This system operates through a seamless framework integrating the Public Financial Management

System (PFMS), State Integrated Financial Management Information System (IFMIS), and e-Kuber of the Reserve Bank of India (RBI), facilitating efficient and transparent fund disbursement.

As per the revised procedure notified by the Ministry of Finance, State Governments are required to transfer both the Central and State share of funds to the Single Nodal Agency (SNA) Account under the SNA-SPARSH model. Under the SNA-SPARSH model, each State must designate an SNA for implementing every State-Linked Scheme corresponding to a Centrally Sponsored Scheme (CSS), and all releases are to be routed exclusively through the Public Financial Management System (PFMS). Upon on boarding, existing SNA accounts must be closed, and unspent balances remitted—Central share to the Consolidated Fund of India and the State share to the respective State Consolidated Fund. Further, all SNAs and Implementing Agencies must be registered in the State Integrated Financial Management Information System (IFMIS), and funds are to be released on a just-in-time basis directly to beneficiaries or vendors, without routing through Personal Deposit (PD) accounts or other intermediary accounts, thereby promoting improved cash management and transparency.

The Government of Maharashtra is in the process of implementation of SNA SPARSH from July 2025.

2.7 Contingency Fund

The Contingency Fund of Government of Maharashtra was established under the Bombay Contingency Fund Act, 1956, and the State Government made the Maharashtra Contingency Fund Rules, 1956 for regulating all matters connected with or ancillary to the custody of payment of monies into and the withdrawal of monies from the Contingency Fund of the State of Maharashtra for meeting unforeseen expenditure. The fund is recouped when the State Legislature authorises the additional expenditure. The corpus of the Fund is ₹ 150 crore.

2.7.1 Advances from the Contingency Fund

Advances from the Contingency Fund are to be made only for meeting expenditure of an unforeseen and emergent character, postponement of which, till its authorisation by the Legislature, would be undesirable.

During FY 2024-25, no amount was withdrawn as an advance from the Contingency Fund in respect of Schemes/programmes.

2.8 Conclusions

- The budgetary performance of the State during 2024-25 reflects continued deficiencies in realistic budgeting and expenditure control. Against a total budget provision of ₹ 8,29,831.20 crore, the State incurred an actual expenditure of ₹ 6,61,548.43 crore across 297 grants and appropriations, resulting in overall savings of ₹ 1,68,282.77 crore (20.28 *per cent*). As against the savings there was excess expenditure of ₹ 763.05 crore in two grants and four charged appropriations, which require regularisation under Article 205 of the Constitution of India. In addition, excess expenditure of ₹ 3,025.76 crore, pertaining to the period 2017-18 to 2023-24 in respect of 61 grants and 19 appropriations, remained pending for regularisation as of March 2025.

- Further, supplementary provisions amounting to ₹ 1,37,163.68 crore, constituting 19.80 *per cent* of the original provisions, proved unnecessary, as the actual expenditure of ₹ 6,61,548.43 crore did not even reach the original budget provision.
- The implementation of the *Mukhyamantri Majhi Ladki Bahin Yojana* during 2024-25 was marked by significant deficiencies in budget estimation, expenditure control, and financial management**.** Against a total grant of ₹ 29,693.09 crore, the Department incurred an expenditure of ₹ 33,237.24 crore, resulting in excess expenditure of ₹ 3,541.16 crore, which remained unjustified. Further, the drawal of ₹ 15,586 crore during the last quarter of the year and its transfer to VPDA accounts, without immediate utilisation, indicates parking of funds and drawal without commensurate expenditure requirements. Such practices undermine the principles of budgetary discipline, financial propriety, and legislative control over public finances.

2.9 Good Practice

- The State Government did not resort to any drawal from the State Contingency Fund during 2024-25. This indicates that unforeseen or emergent expenditure was effectively managed within the approved budgetary provisions.
- During the last five years (2021-25), persistent excess expenditure was not incurred under any grants. This reflects adherence to budgetary controls and effective expenditure management.

2.10 Recommendations

i. An appropriate control mechanism needs to be instituted by the State Government to enforce proper implementation and monitoring of budget to ensure that savings are curtailed, large savings within the Grant/Appropriation are controlled and anticipated savings are identified and surrendered within specified timeframe.

ii. Priority should be accorded to all cases of pending regularisation and excess expenditure over the budget provision.

iii. The Department should ensure realistic assessment of beneficiary coverage and fund requirements while formulating budget estimates for large DBT schemes, so as to avoid excess expenditure and supplementary demands. Drawal of funds should be strictly linked to actual and immediate expenditure needs, and parking of funds in VPDA or similar accounts should be avoided in compliance with financial rules.

Chapter III

Financial Reporting Practices

Chapter-III: Financial Reporting Practices

This chapter provides broad based perspective of quality of the State Government Accounts rendered by various authorities of the State Government and status of compliance with prescribed financial rules, procedures and directives.

Compliance with financial rules, procedures and directives as well as the completeness, timeliness and quality of reporting on the status of such compliance enhances relevance and reliability of the information presented in the financial reports.

Issues related to completeness of accounts

3.1 Off budget borrowings through State owned PSUs/Authorities

Off-budget borrowings are borrowings by State Public Sector Companies, Special Purpose Vehicles (SPVs) and other equivalent instruments, where principal and/or interest are serviced out of the State Budgets. Thus, debt servicing is through the budget but loans are routed outside budget through Government owned companies/statutory bodies. Such borrowings have impact on the Revenue Deficit and Fiscal Deficit and thus, have the effect of surpassing targets set for fiscal indicators under State FRBM Act. Article 293(3) of the Constitution of India mandates consent of Government of India for a State Government's borrowing if it has any outstanding loans or guarantees from the Government of India. Further, the XV Finance Commission recommended that the normal net borrowing ceiling (NBC) to the State Governments for 2023-24 to 2025-26 may be fixed at three *per cent* of GSDP.

Bypassing the above stipulated net borrowing ceiling by routing loans outside budget through various State Government Public Sector Undertakings (SPSUs)/ Corporations/ other Bodies despite the State being responsible for repayment of such loans pose significant risk to fiscal health and transparency in the Government finances. Borrowing Ceilings for a financial year of the State Governments are being now reduced by GoI to extent of Off-Budget Borrowings.

The Maharashtra Fiscal Responsibility and Budget Management (MFRBM) Act, 2004 outlined that the State Government shall take suitable measures to ensure greater transparency in its fiscal operations in public interest by disclosing the actual liabilities arising out of Off Budget Borrowings by PSUs, Special Purpose Vehicles and other equivalent instruments where liability for repayment is on the State Government allocations. As envisaged in the MFRBM Act and the Rules (2006, amended in 2008), the State Government must provide full disclosure of its liabilities including off-budget in Form B-6 of the Medium-Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) of that particular year. Laid before the Legislature along with Budget documents shall contain the five-year rolling targets with respect to Revenue Deficit, Fiscal Deficit and total outstanding debt of the State Government.

For the year 2024-25, debt stock was targeted as 18.47 *per cent* of GSDP under MTFPS and below 25 *per cent* under MFRBM Act. Besides, the GoI had fixed borrowing ceiling of ₹ 1,17,238 crore (2.59 *per cent* of GSDP) for the State during 2024-25.

The State Government did not provide the details of its off-budget borrowings in its budget. Further, as per information furnished by the State Government/ disclosure in the Budget, as on 31 March 2025, the outstanding off budget borrowing was ₹ 23,010 crore which included borrowings of ₹ 13,000 crore[1] borrowed during 2023-24.

The information furnished by the Public Sector Undertakings (PSUs) revealed that off-budget borrowings amounting to ₹ 28,640 crore were raised up to 31 March 2025 by two entities on behalf of the State Government. Maharashtra State Road Development Corporation (MSRDC) availed loans of ₹ 11,140 crore from HUDCO for land acquisition activities, of which ₹ 10,825 crore remained outstanding. Similarly, MSRDC Tunnels Ltd borrowed ₹ 17,500 crore from the Rural Electrification Corporation (REC) primarily for land acquisition and related works, and the entire amount remained outstanding as of 31 March 2025. These borrowings, though raised outside the Government account, created liabilities of ₹ 28,325 crore on the State Government. The details of off-budget borrowings as on 31 March 2025 are detailed in **Table 3.1**.

Table 3.1: Details of off-budget borrowings as on 31st March 2025

(₹ in crore)

Entities borrowed on behalf of Government	Lending Financial Institution	Loan Sanctioned	Loan disbursed as on 31 March 2025	Purpose of Loan	Outstanding loan as on 31 March 2025
MSRDC Ltd	Housing and Urban Development Corporation Ltd.(HUDCO)	11140	11140	Land Acquisition	10825
MSRDC Tunnels Ltd	Rural Electrification Company Ltd. (REC)	17500	17500	Land acquisition and others	17500
	Total	28640	28640		28325
Source: Information furnished by PSUs					

Interest amounting to ₹ 2,089.48 crore (₹ 1456.48 crore in 2024-25 and ₹ 633 crore in 2023-24) and Principal of ₹ 315 crore (₹ 250 crore in 2024-25 and ₹ 65 crore in 2023-24) on borrowings raised by MSRDC were discharged by the State Government. These repayments were booked under Major Head 5054 – Capital Outlay on Roads and Bridges, resulting in an overstatement of capital expenditure, as the payments did not lead to creation of any capital asset. The Details of assistance for payment of interest and repayment of principal as on 31st March 2025 are shown in **Table 3.2**.

[1] As per MTFPS 2025-26, the off-budget borrowings raised during 2024-25 is shown as ₹ 23,200 crore, which includes an amount of ₹ 1300 crore raised during 2023-24 which was not disclosed in the MTFPS 2024-25 and was pointed out in the Report of the Comptroller and Auditor General of India on State Finances for the year 2023-24, Government of Maharashtra.

Table 3.2 Details of assistance for payment of interest and repayment of principal as on 31st March 2025

(₹ in crore)

S.No	Name of the Entities	Assistance for payment towards interest Amount	Assistance for re-payment towards Principal amount
1	MSRDC- HUDCO	714.51	315
2	MSRDC- REC	1374.97	0
Source: Information furnished by PSUs			

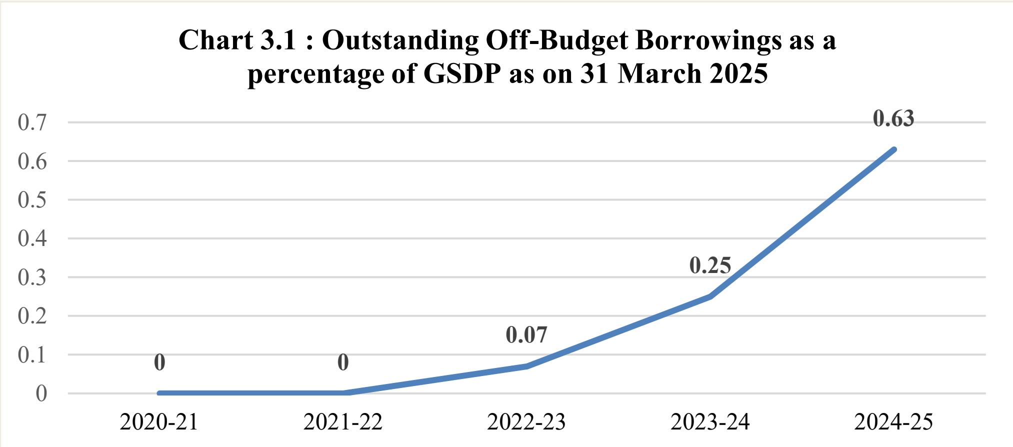
As per information obtained from the Finance Department, Government of Maharashtra and details made available from MSRDC, the details of outstanding OBB during 2020-21 to 2024-25 are shown in **Table 3.3**.

Table 3.3: Details of outstanding OBB during 2020-21 to 2024-25

(₹ in crore)

Year	Opening balance	Loan (off budget) disbursed	Re-payment of Principal from State Budget	Closing balance
2020-21	51	0	31	20
2021-22	20	0	0	20
2022-23	20	2500	20	2500
2023-24	2500	7700	65	10135
2024-25	10135	18440	250	28325
Source: Information provided by the Finance Department, Government of Maharashtra				

Total outstanding off-budget borrowings as a percentage of GSDP is depicted in **Chart 3.1**

Source: Information provided by the Finance Department, Government of Maharashtra

The sharp rise of off-budget borrowing reflects increased dependence on extra-budgetary resources, bypassing the budgetary framework. Such borrowings, although serviced by the Government, are not transparently disclosed in the Budget, thereby understating the fiscal deficit and debt position.

This practice is inconsistent with the principles of fiscal transparency envisaged in the Maharashtra Fiscal Responsibility and Budget Management (FRBM) Act and compromises the reliability of reported fiscal indicators.

3.2 Undischarged liabilities of the Government

Undischarged liabilities, such as non-transfer of collected cess to designated bodies or short remittances to the National Pension System (NPS), *etc.* can have

significant long-term fiscal and governance implications. These unpaid obligations accumulate over time, creating hidden liabilities that distort the true. Financial position of the State. Further, delays in cess transfer hinder the intended development or welfare outcomes, defeating the purpose for which such levies were imposed. Similarly, short transfers to NPS not only violate statutory commitments but also compromise the financial security of employees. Over the years, such practices can erode trust, trigger legal liabilities and increase future expenditure obligations, thereby, constraining fiscal space and weakening fiscal sustainability. Such cases are discussed in succeeding paragraphs.

3.2.1. Undischarged Interest Liabilities

The Government has a liability to provide and pay interest on the amounts in the Interest-bearing Deposits/Reserve Funds.

Audit observed that ₹ 762.49 crore was required to be paid as interest on the balance of ₹ 11,703.01 crore lying under interest bearing Deposits/Reserve Funds as on 1st April 2024 as shown in **Table 3.4**. Non-payment of interest liability has resulted in understatement of Revenue Deficit and Fiscal Deficit to that extent.

Table 3.4: Details of interest liability not discharged in respect of Interest- bearing Deposits/Reserve Funds

(₹ in crore)

Sr. No.	Name/Head of the interest-bearing deposit	Opening Balance as on 1st April 2024	Basis for calculation of interest	Amount of Interest not provisioned
1.	Defined Contribution Pension Scheme for Government employees	4405.73	Interest calculated as per interest payable to General Provident Fund (*i.e. 7.10 per cent*).	233.24
2.	State Compensatory Afforestation Fund	3033.72	As per the circulars issued by the Ministry of Environment, Forest and Climate Change, which is 3.35 *per cent* for 2024-25.	106.69
3.	State Disaster Response Fund / State Disaster Mitigation Fund	3702.34	Interest calculated taking average repo rate plus two *per cent* overdraft as per the Guidelines of SDRF (*i.e.* 8.46 *per cent*)	409.37
4.	Other interest bearing deposits	561.22	Interest calculated taking rate applicable for the 14-Days treasury bill investment *i.e.,* Reverse Repo Rate - 3.35 *per cent minus* one *per cent i.e.* 2.35 *per cent* for the year 2024-25.	13.19
Total		**11703.01**		**762.49**
Source: Finance Accounts 2024-25				

Non-provisioning of interest amounting to ₹ 762.49 crore on interest-bearing deposits-such as the Defined Contribution Pension Scheme, State Compensatory Afforestation Fund, State Disaster Response/Mitigation Funds, and other interest-bearing deposits—has resulted in understatement of revenue expenditure and corresponding overstatement of balances in the Public Account, thereby distorting the State’s true financial position. As shown in

Table 3.4, this unrecognised liability arose on deposits with an opening balance of ₹ 11,703.01 crore during 2024-25, with the largest unpaid interest relating to the State Disaster Response/Mitigation Funds (₹ 409.37 crore), followed by the Defined Contribution Pension Scheme (₹ 233.24 crore). The recurrence of such non-provisioning across multiple funds points to systemic gaps in accounting and provisioning practices and underscores the need for timely recognition and budgeting of accrued interest.

3.2.2 Short contribution in National Pension System

The Government introduced the 'National Pension System' (NPS) applicable to all new entrants joining State Government Service on or after November 2005. The contributions are initially transferred to the Public Account (Major Head '8342-117-Defined Contributory Pension Scheme' (DCPS)). The State Government has the responsibility to deposit both employees' and employers' share with the designated authority i.e., National Securities Depository Limited (NSDL)/trustee bank for further investment as per the guidelines of NPS. The State Government opens a current account with the trustee bank for parking the funds before transferring to NSDL.

The Government of Maharashtra adopted (October 2005) the NPS architecture and implemented DCPS for State Government employees recruited on or after 1st November 2005. The DCPS was also applicable to employees recruited in services of recognized and aided educational institutions, non- agricultural Universities and affiliated non-government Colleges and Agricultural Universities, Zilla Parishads etc. for which the existing pension scheme and General Provident Fund Scheme were applicable.

The State Government implemented the NPS in August 2014 for employees recruited on or after 1st November 2005 in the State Government, Zilla Parishad, Recognized and Aided Educational Institutions, Agricultural/Non-Agricultural Universities and affiliated Non-Government Colleges, Corporations under Water Resources Department. In terms of the Scheme, the employee contributes 10 *per cent* of his/her basic pay and dearness allowance and 14 *per cent* of basic pay and dearness allowance is contributed by the State Government. As per Ministry of Finance's notification dated 31st January 2019, the employer's contribution rate has been enhanced to 14 *per cent* with effect from 1st April 2019. The entire amount is to be transferred to the designated fund manager through the National Securities Depository Limited (NSDL)/Trustee Bank.

As per Ministry of Finance, GoI guidelines (September 2008), no contributions are to be parked under the Head of Account '8342-117'- Other Deposits Contribution Pension Scheme even as a temporary measure. Audit noticed that an amount of ₹ 3,277.58 crore was parked under the above Major Head as on 31st March 2025 as shown in **Appendix 3.1**.

During the year 2024-25, total contribution to the NPS was ₹ 5,843.20 crore {Employees' contribution ₹ 2,578.43 crore (Tier-1 ₹ 2,491.24 crore plus Tier II ₹ 87.19 crore) and Government's contribution ₹ 3,264.77 crore}. The Government transferred ₹ 7,071.02 crore to the Public Account under Major Head 8342-117 Defined Contribution Pension scheme, which includes an interest amount of ₹ 99.67 crore . An amount of ₹ 65.67 crore was also

deposited in the Public Account on account of contribution of employees on foreign service The Government's contribution to the NPS was less by ₹ 222.97 crore, which resulted in understatement of Revenue Expenditure to that extent. As on 31st March 2025, cumulative balance of ₹ 3,277.58 crore is yet to be transferred to NSDL.

Parking of substantial NPS contributions in the Public Account instead of transferring them promptly to NSDL has multiple adverse implications. It results in non-compliance with Government of India guidelines, undermines the integrity of the NPS architecture, and delays investment of employees' and Government contributions, potentially depriving subscribers of timely market-linked returns. The short transfer of the Government's contribution by ₹ 222.97 crore led to understatement of Revenue Expenditure, thereby distorting the State's fiscal position.

3.2.3 Building and Other Construction Workers Welfare Cess

As per Section 3(1) of the Building and Other Construction Workers Welfare Cess Act, 1996, and in line with Government Resolution issued on 17th June 2010, labour cess was to be collected at the rate of one per cent of the cost of construction incurred by employers/builders, excluding the cost of land and any compensation payable under the Workmen Compensation Act, 1923. All Departments, Boards, Autonomous Bodies, and Local Authorities were directed to collect this cess on all construction activities, including from individuals with approved residential building plans costing ₹ 10 lakh or more and deposit the same with the States' Building and Other Construction Workers' Welfare Board. The cess collected is directly credited to the Board's account and not routed through Government accounts. The collected cess is meant to be utilised for social security and welfare schemes for construction workers in the State.

As per information furnished by Maharashtra Building and Other Construction Workers Welfare Board, the cess collected during 2023-24 was ₹ 3808.75 crore. The accounts for the year 2024-25 are yet to be finalized. The Board has created a fund in which the cess collected is remitted. The department has not furnished details of expenditure incurred from the Fund, and the balance available as on 31st March 2025.

The non-finalisation of accounts for 2024-25 and the absence of information on utilisation of the labour cess fund impede transparency and accountability in the management of resources meant for construction workers' welfare. In the absence of details regarding expenditure and year-end balances, it cannot be ascertained whether the substantial cess collected (₹ 3,808.75 crore during 2023-24) was deployed effectively and in a timely manner for intended social security and welfare schemes. This weakens legislative oversight, risks accumulation of idle funds, and may delay or deny benefits to eligible construction workers.

3.2.4 Non- transfer of Cess

During the year 2024-25, the Government collected ₹ 1,515.23 crore (2023-24: ₹ 906.53 crore) being the collection of Cess (other than Labour Cess) that included significant amount of ₹ 1,454.43 crore under the Maharashtra Education and Employment Guarantee (Cess) Act, 1962 (as amended) which is levied to create funds for promotion of education and for financing employment

guarantee schemes; collected as a local tax/cess on lands & buildings in municipal areas. The total collection of ₹ 1,515.23 crore was not transferred to the designated Fund. The State Government had created designated Fund only for Education and Employment Guarantee (Cess) Act under MH 8229-00-101 by the State Government. Non-transfer of Cess of ₹ 1,515.23 crore resulted in understatement of Revenue expenditure to that extent.

3.2.5 National Mineral Exploration Trust Fund

National Mineral Exploration Trust (NMET) was established in August 2015 under Section 9 C (1) (inserted vide amendment in 2015) of the Mines and Minerals (Development and Regulation) – MMDR Act, 1957. Section 9 C (4) of the Act states that the holder of a mining lease or a mineral concession shall pay to the Trust, a sum equivalent to two *per cent* of the royalty paid in terms of the Second Schedule, in such manner as may be prescribed by the Central Government. Rule 7(6) of the NMET Rules, 2015 states that the responsibility of collection and depositing the amount so collected in the Trust Fund and maintaining necessary accounts to be shared with the Central Government shall be that of the State Government. Further, Rule 7 (7) states that the State Government shall provide information regarding amount paid pursuant to Sub-section (4) of Section 9 C of the Act and royalty payments to the Indian Bureau of Mines on a monthly basis.

As per the accounting procedure, the State Government on receipt of the royalty, classifies the entire receipt under Major Head 0853 - 102 - Major Mineral concessions fees, rents and royalties. Thereafter, required amount is transferred in the Public Account of the State under Major Head 8449 - 123 - NMET. The accretions are thereafter periodically transferred to the NMET under Public Account of India. The NMET Fund is non-lapsable and non-interest-bearing Fund created under the Public Account of India.

During the year 2024-25, an amount of ₹ 63.51 crore was deposited under Major Head 8449-Other Deposits-123- National Mineral Exploration Trust Deposit. The State Government transferred ₹ 91.64 crore including the previous balance of ₹ 28.13 crore, to the National Mineral Exploration Trust.

The timely collection and transfer of NMET contributions is critical for financing mineral exploration activities at the national level. Any delay or mismatch in the transfer of amounts collected under Major Head 8449-123 to the National Mineral Exploration Trust could constrain the availability of funds for approved exploration projects and affect planning at the central level. While the State transferred ₹ 91.64 crore during 2024-25, including the previous year's balance, the difference between current-year collections and transfers highlights the need for regular reconciliation, timely remittance, and accurate monthly reporting to the Indian Bureau of Mines, as mandated under the NMET Rules.

3.2.6 State Mineral Exploration Trust/State Mineral Development Fund

The Ministry of Mines, Government of India, vide its letter dated 19th November 2024, advised all State Governments to establish a State Mineral Exploration Trust (SMET)/ State Mineral Development Fund (SMDF) on the lines of the National Mineral Exploration Trust (NMET), as mandated under clause (g) of sub-section (A) of Section 15 of the MMDR Act, 1957.

Reference was made to Additional Chief Secretary, Department of Industries, Energy, Labour and Mining, Government of Maharashtra (June 2025). Information regarding establishment of State Mineral Exploration trust has not been received till date (November 2025).

3.2.7 Pendency of Refund Cases

Promptness in disposal of refund cases is an important indicator of performance of the Department concerned. The Sales Tax/VAT, State Excise and Motor vehicles departments did not provide (November 2025) data on the pendency of refund cases.

The details of refund cases of the GST department during the year 2024-25, as reported by the departments concerned are at **Table 3.5**.

Table 3.5: Details of refund cases

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	GST		Sales Tax/VAT		State Excise		Taxes on Vehicles	
		No. of cases	Amount	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount
1.	Claims outstanding at the beginning of the year	3878	710.32	0	0	37	4.70	496	3.20
2.	Claims received during the year	29685	16615.60	0	0	48	5.88	2981	19.61
3.	Refunds made during the year	29336	9745.12	0	0	18	1.21	2609	26.83
4.	Refunds rejected during the year	2655	1460.12	0	0	0	0	53	0.16
5.	Balance outstanding at the end of year	6038	4690.35	0	0	67	9.37	816	4.22
Source: Information provided by the Finance Department, Government of Maharashtra.									

Overall, while the GST department demonstrated relatively better disposal capacity in volume, the persistence of high-value pending refunds and the non-furnishing of data by other departments point to gaps in transparency, monitoring, and timely settlement of refund claims, with potential implications for taxpayer confidence and cash flow.

3.3 Funds outside Government accounts

Unspent amount lying in the Bank Accounts of DDOs

As per the information furnished by the State Government (August 2025), Treasuries in Maharashtra transferred funds amounting to ₹ 1,27,432.88 crore during 2024-25 to various bank accounts operated by 9148 Drawing and Disbursing Officers (DDOs). The voucher-level details of these transfers were, however, not made available to the Principal Accountant General (A&E). Further examination of the data revealed that out of the funds so transferred, an amount of ₹ 15,298.83 crore, pertaining to 33 Departments, remained unutilised in the DDOs' bank accounts as on 31 March 2025, despite having been booked as expenditure in the Government Accounts. Consequently, expenditure as reflected in the Finance Accounts is overstated to the extent of the unspent balances, and the Government expenditure reported for the year is not final.

The practice of retaining Government funds in the bank accounts of DDOs is in contravention of the Article 266(1) of the Constitution which mandates that all revenues received and loans raised by the State shall form part of the Consolidated Fund of the State, and Article 283(1), which provides that the custody, withdrawal and payment of moneys belonging to the Consolidated Fund shall be regulated by duly authorised Government procedures. Retention of unspent balances outside the Government account undermines these Constitutional provisions.

Transactions through the bank accounts of DDOs with balances pertaining to previous financial years keeps them out of the normal budgetary processes and also takes them outside legislative oversight as they are not reported in the Finance and Appropriation Accounts for the year in which they are retained, thereby increasing the risk of fraud/misappropriation. Department-wise details of unspent balances are given in **Appendix 3.2**.

Data in **Appendix 3.2** indicates that out of ₹ 1,27,432 crore transferred to Drawing and Disbursing Officers (DDOs) across 9,148 DDOs during 2024-25, an amount of ₹ 15,298 crore (about 12 *per cent*) remained unspent as on 31 March 2025, reflecting significant idle parking of funds at the departmental level. The Urban Development Department alone accounted for ₹ 7,970.24 crore (over 50 *per cent* of total unspent balances), followed by the Rural Development Department (₹ 1,752.23 crore), Revenue and Forest Department (₹ 1,295.07 crore), and Planning Department (₹ 661.10 crore), indicating concentration of unspent balances in a few major spending departments. In contrast, several departments showed relatively efficient utilisation with minimal unspent amounts. The persistence of sizeable balances in DDO bank accounts points to weak expenditure planning, premature or excess fund releases, and inadequate in-year monitoring, which not only reduces the efficiency of cash management but also limits the availability of funds for other priority needs during the year.

Issues related to transparency

3.4 Delay in submission of Utilization Certificates

The Bombay Financial Rules, 1959, Rule 4 (Appendix 22, Section I) states that in cases in which conditions are attached to the utilization of a grant in the form of specifications of particular objects of expenditure or the time within which the money must be spent, or otherwise, the sanctioning authority shall be held primarily responsible for certifying to the Principal Accountant General, Maharashtra, where necessary, the fulfillment of condition attaching the grant, unless there is any special rule or order to that contrary. Further, Rule 5(i) of the said provision categorically states that the grant will be spent upon objects within a reasonable time if no time limit has been fixed by the sanctioning authority. Reasonable time should ordinarily be interpreted to mean one year from the date of issue of the communication of sanctioning the grant, unless otherwise specifically stated. Finance Department, Government of Maharashtra vide GR dated January 2023 has classified GIA orders as 'Conditional' and 'Unconditional'. Utilization Certificates (UCs) need to be submitted only in case of GIA orders classified as 'Conditional'.

During the year 2024-25, ₹ 1,77,319.84 crore pertaining to 52,876 outstanding UCs were due for the period up to 31st March 2025. Of these, ₹ 1,37,222.25 crore pertaining to 40,047 outstanding UCs were cleared. As on 31st March 2025, 12829 UCs amounting to ₹ 40,097.59 crore, (includes outstanding UCs of Centrally Sponsored Schemes amounting to ₹ 805.38 crore) due in respect of conditional grants given to 34 Departments of the State Government were not submitted, which is 6.18 *per cent* of the

total consolidated expenditure (₹ 6,48,615.34 crore) of the State. The age-wise details of delay in submission of UCs are given in **Table 3.6.**

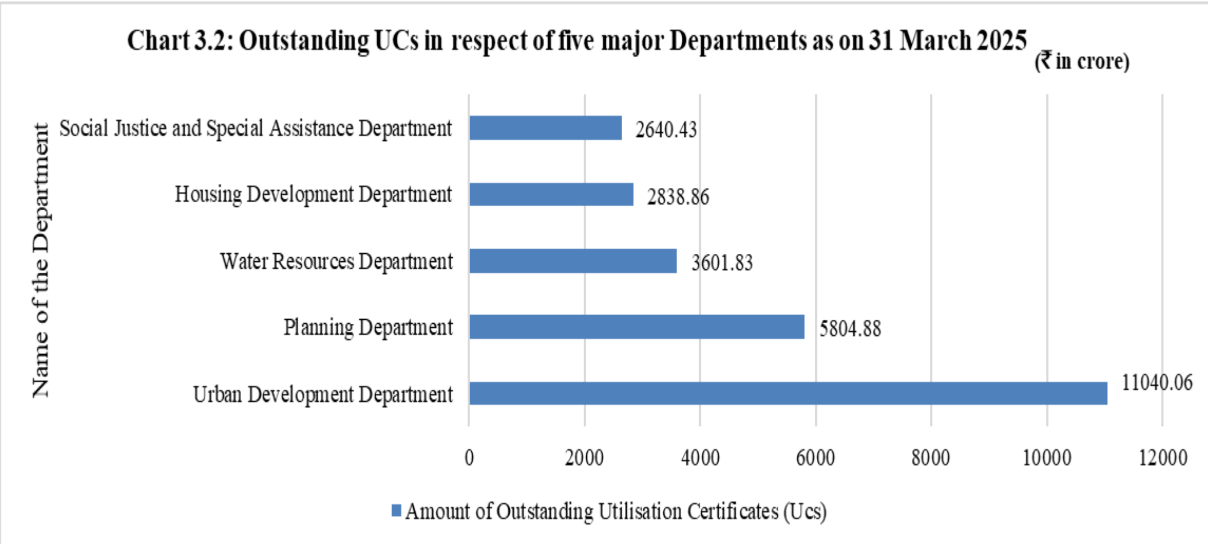
Table 3.6: Age-wise pendency of Utilisation Certificates

(₹ in crore)

UC due year*	Number of pending UCs	Amount
Prior to 2019-20	876	7378.31
2019-20	359	1248.12
2020-21	349	830.03
2021-22	299	956.00
2022-23	784	2515.29
2023-24	1994	8439.75
2024-25	8168	18730.09
Total	**12829**	**40097.59**

**The year mentioned above relates to "Due year", i.e., after 18 months of actual drawal. (Field office may suitably modify this based on applicable financial rules for the State)*
Source: Finance Accounts 2024-25 and Office of the Principal Accountant General (A&E) Maharashtra

Outstanding UCs undermine assurance that grants-in-aid were used for their intended purposes and may conceal idle funds or misutilisation. Outstanding UCs in respect of five major Departments as on 31 March 2025 are shown in **Chart 3.2**.

Source: Office of the Principal Accountant General (A&E) Maharashtra

The overall pending UCs relating to various Departments are shown in **Appendix 3.3**. Since non-submission of UCs is fraught with the risk of mis-utilisation, it is imperative that the State Government should monitor this aspect closely and hold the persons concerned accountable for submission of UCs in a timely manner.

3.5 Abstract Contingent Bills

As per Rule 282(2) of Maharashtra Treasury Rules, funds cannot be withdrawn from Treasury unless the same is required for immediate disbursement. In terms of the Maharashtra Treasury Rules 1968, read with the Government of Maharashtra, Finance Department Regulation (February 2008), the DDOs are required to present detailed countersigned contingent (DCC) bills containing vouchers in support of final expenditure within one month from the date of

drawal, and in no case beyond three months from the date of drawal of such advance, unless otherwise permitted by the Administrative Department with the concurrence of the Finance Department.

Significant drawal through AC bills in March indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and indicates inadequate budgetary control. The department-wise pendency of detailed contingent bills is given in **Appendix 3.4.** DCC bills aggregating to ₹ 3532.05 crore, drawn on 1,698 AC bills, were pending at the end of March 2025 as detailed in **Table 3.7**.

Table 3.7: Age-wise pending adjustment of AC bills

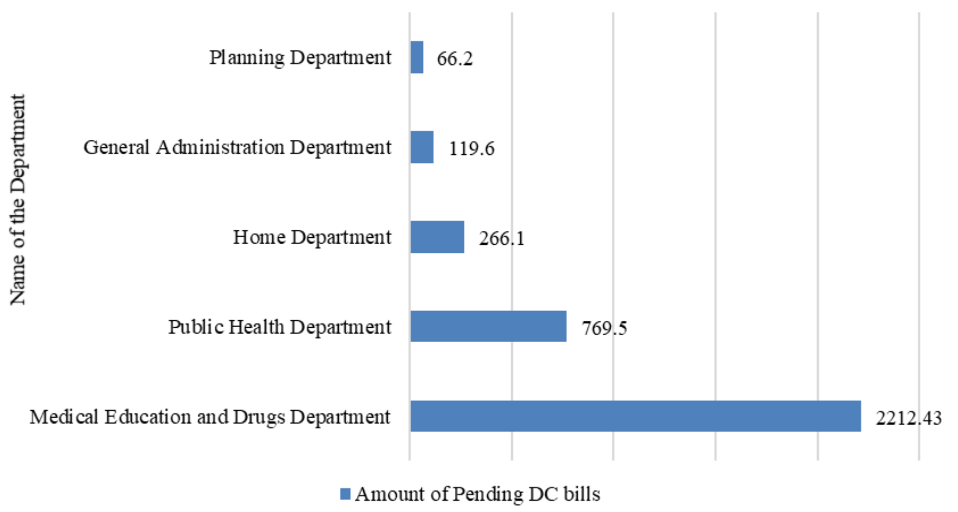
(₹ in crore)

Year	AC bills drawn		DCC bills received		Outstanding DCC bills as on 31 March 2025	
	No.	Amount	No.	Amount	No.	Amount
Upto 2023-24	1438	3674.60	471	319.25	967	3355.35
2024-25	1838	260.00	1107	83.30	731	176.70
Total	**3276**	**3934.60**	**1578**	**402.55**	**1698**	**3532.05**
Source: Finance Accounts 2024-25						

Out of a total of 1838 AC bills amounting to ₹ 260 crore drawn during the year 2024-25, 268 AC bills amounting to ₹ 35.18 crore (13.53 *per cent*) were drawn in March 2025 which was in contravention to Rule 302(2) of the MTR 1968. Outstanding DC bills in respect of five major Departments as on 31 March 2025 are shown in **Chart 3.3**

Chart 3.3: Pending DC Bills in respect of five major Departments

(₹ in crore)

Source: Office of the Principal Accountant General (A&E) Maharashtra

Three Departments (viz., Public Health Department, Planning Department and Medical Education and Drugs Departments) used AC bills to draw monies for procurement of medicines, medical equipment etc., through Haffkine Bio-Pharmaceuticals Corporation Limited. 559 AC bills amounting to ₹ 2,226.32 crore, constituting 63.03 *per cent* of total AC bills pending for adjustment, remained unadjusted at the end of the year, in respect of such procurement. Funds amounting to ₹ 4,298.05 crore were drawn on AC bills by the DDOs of the Three Departments and transferred to the Procurement Cell of HBPCL during 2017-18 to 2021-22.

The drawal of funds through AC bills is accounted against the functional Major Head in the consolidated fund of the state. Unless the accounts are settled within the time allotted through DCC bills, the expenditure cannot be treated as correct or final. Non-submission of DCC bills indicates lack of monitoring on part of the Departments as well as treasuries.

3.6 Personal Deposit Accounts

According to Rule 494 of Maharashtra Treasury Rules, 1968 and Rule 12 of the Bombay Financial Rules 1959, Personal Deposit (PD) Accounts can be opened with Treasury Officer for specified purpose on the basis of approval of Government in consultation with the Accountant General of the State.

Further, as per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, Government of Maharashtra (GoM) is authorised to keep funds required for specific purposes in the PD Accounts by transfer of funds from the Consolidated Fund. In cases where the PD Accounts are debited to the Consolidated Fund, the same should be closed at the end of the financial year by minus debit of the balance to the relevant service heads in the Consolidated Fund.

Under the List of Major and Minor Heads of Accounts of Union and States, Personal Deposits are of the nature of deposits not bearing interest opened under 8443-Civil Deposits-106-Personal Deposits. Details of PD accounts as on 31st March 2025 are given in **Table 3.8**.

Table 3.8: Status of PD Accounts during the year 2024-25

(₹ in crore)

Type of PD/PLA	Opening Balance as on 1 April 2024		Addition during the year 2024-25		Closed during the year 2024-25		Closing Balance (As on 31 March 2025)	
	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount
Conventional PD/PLA	1248	16381.87	14	29498.21	88	29203.73	1174	16676.35
VPDA PLA	-	-	1384	65889.44	-	44896.38	1384	20993.06
Total	**1248**	**16381.87**	**1398**	**95387.65**	**88**	**74100.11**	**2558**	**37669.41**

Source: Office of the Principal Accountant General (A&E) Maharashtra

Virtual Personal Deposit Accounts (VPDA) In Maharashtra, a large number of Drawing and Disbursing Officers (DDOs) handle Grants/Grants-in-Aid (GIA). The undisbursed GIA amounts drawn from the Consolidated Fund frequently remain parked in DDOs' current or savings accounts. This practice results in government funds remaining outside the government account, weakens cash-flow management, limits oversight over idle balances with DDOs or implementing agencies, prevents real-time visibility of unspent funds, delays reimbursement of unutilised balances, and restricts availability of funds for priority schemes. To address these issues, the Government of Maharashtra, through G.R. dated 23rd March 2024 and subsequent GR dated 25th March 2025, approved the use of the Virtual Personal Deposit Account (VPDA) and related procedures for disbursement of grants for State schemes under object heads 27, 31, 33, 35, 50, 53, and other heads permitted by the Finance Department. Funds drawn under these heads must be transferred to the VPDA and not retained in Bank accounts. When immediate disbursement is not possible and funds would otherwise lie in bank accounts of the DDO, the VPDA system becomes mandatory. In such cases, the DDO draws a bill through the 'nil-bill procedure', the amount is transferred to the VPDA of the administrator, debited to the Consolidated Fund, and credited under Public Account 8443-106 without cash flow. The VPDA differs from conventional PD/PLA accounts as VPDAs are outside the scope of Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, meaning year-end lapsing rules will not apply to them and funds can remain in VPDA for 365 days from the date of drawal. VPDA becomes inoperative if no transaction occurs for 365 days; remaining balance must then be credited back to the Consolidated Fund.

For maintaining the above accounts, Virtual Personal Deposit Administrators are being declared with the approval of the Finance Department and concurrence is obtained from the O/o the Principal Accountants General (A&E).

As per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, 1968, and subject to the conditions for opening of a PD Account, funds transferred to PD Accounts from Consolidated Fund are required to be written back to the Consolidated Fund under the concerned heads of accounts from which funds are transferred at the close of the financial year or after the stipulated period of closure. Funds transferred to VPDAs are exempted from the above clause vide GoM GR (March 2025).

In terms of Rule 589 of Maharashtra Treasury Manual, 1970, 328 Administrators of Personal Deposit Account (out of 1,174) (excluding the VPDA administrators) had reconciled and verified their balances with the treasury figures (in the treasury) and 328 annual verification certificates were furnished by them to the Treasury officer. Office of Principal Accountant General (Accounts and Entitlements) received 328 of such certificates from the Treasury Officer. 846 Administrators of Personal Deposit Accounts had not reconciled and verified their balances with the treasury figures.

During 2024-25, the State Government transferred ₹ 89,005.21 crore from the Consolidated Fund to Personal Deposit (PD) Accounts under Major Head 8443-106. Of this, ₹ 39,782.13 crore was transferred in March 2025 alone, including ₹ 6,920.71 crore on 31st March 2025, indicating that the transfers were made mainly to avoid the budget provisions from lapsing at the end of the year. The Government introduced Virtual Personal Deposit Accounts (VPDAs) with the objective of improving control over unspent funds by keeping them within the government accounting system instead of DDO's bank accounts where expenditure out of such accounts goes out of legislative oversight. However, in practice, VPDAs have led to the continued retention of funds in the Public Accounts without actual use and have encouraged year-end parking of money. Carrying forward such balances beyond 31st March of the financial year goes against basic principles of financial discipline. When funds are credited to VPDA in a financial year expenditure is being booked against the service head irrespective of when the actual expenditure occurs, though the money may revert to the head in the subsequent year if no expenditure is incurred from the VPDA. It contradicts Rule 495 of the Maharashtra Treasury Rules, 1968, which States, where the personal deposit accounts are credited by debit to the Consolidated Fund, the same should be closed at the end of the financial year by minus debit of the balance to the relevant service heads in the consolidated funds the personal deposit accounts being opened next year again, if necessary in the usual manner. The Government Resolution dated March 2025 that exempts VPDAs from following this rule is in contravention to the Maharashtra Treasury Rules 1968 and is a vitiation of the legislative intent. Further, the unspent amounts kept in VPDAs are not returned to Government accounts within the financial year, leading to an overstatement of revenue expenditure as well as revenue deficit without any actual spending thereby reducing the transparency and reliability of the State accounts.

The revenue deficit of the State Government for 2024-25 was ₹ 29,994.76 crore, had the unspent balance of ₹ 20,993.06 crore in VPDA been brought back to the Consolidated Fund of the State on 31st March 2025, the revenue deficit would

have been ₹ 9,001.70 crore. Thus, retention of amount in VPDA beyond 31st March 2025 has inflated the revenue deficit by ₹ 20,993.06 crore.

The Government may review the operation of VPDAs and ensure that year-end unspent balances, including those retained under the VPDA framework, are credited back to the Consolidated Fund, so that the accounts reflect actual expenditure and remain compliant with the Maharashtra Treasury Rules.

3.7 Opening of Minor Head 800

The omnibus Minor Head 800 relating to Other Receipts/ Other Expenditure is to be operated only in cases where the appropriate Minor Head has not been provided under a Major Head in the accounts. If such instances occur on a regular basis, it is the responsibility of the State Government to discuss with the Principal Accountant General (A&E) and seek advice on an appropriate classification. Indiscriminate booking of receipts and expenditure under 'Minor Head 800- Other Receipts/Expenditure' affects transparency and nature of transactions, and renders the accounts opaque.

During 2024-25, the State Government classified expenditure of ₹ 15,002.06 crore under 50 Revenue and Capital Major heads of Account, constituting 2.52 *per cent* of the total consolidated expenditure[2] (₹ 5,94,674.51 crore) under the Minor Head "800-Other Expenditure".

Audit examined selected 40 cases of booking under Minor head-800 where expenditure was more than ₹ 50 crore. In 20 cases under 10 Major Heads the expenditure was classified under Minor Head-800-Other Expenditure despite availability of appropriate Minor Heads thereunder, as detailed in **Table 3.9**.

Table 3.9: Expenditure misclassified under Minor Head 800-Other Expenditure during 2024-25

(₹ in crore)

Details of head under booking was wrongly classified	Amount	Nature of expenditure	Correct classification
2202-01-800	168.20	To provide Educational Material to Student	2202-01-108
2202-80-800	158.74	Rajarshri Chhatrapati Shahu Maharaj Tuition fee Scholarship	2202-80-107
2205-00-800	209.98	Financial Assistance to distinguished persons in Literature, Arts etc.	2205-00-102
2210-06-800	129.43	Upgradation of Primary Health Centres into Rural Hospitals	2210-03-110
2210-06-800	400.93	Establishment of Trauma Care Units- Maharashtra Emergency Medical Services	2210-06-200
2515-00-800	920.24	Grant-in-aid to Zilla Parishads for Development Works in Rural Areas	2515-00-196
2216-02-800	240.00	Gharkul Yojana for Scheduled Castes and Nav Boudh People (Urban)(S.C.S.P.)	2216-02-789

2 Does not include Loans and Advances.

Details of head under booking was wrongly classified	Amount	Nature of expenditure	Correct classification
2216-03-800	875.00	Gharkul Yojana for Scheduled Castes and Nav Boudh People (Rural)(S.C.S.P.)	2216-03-789
2217-80-800	57.89	Improvement of Urban Bastis Other than Dalit Bastis	2217-05-191
2225-01-800	105.00	Workshop and Training Programme by Dr. Babasaheb Ambedkar Research and Training Institute, Pune (S.C.S.P.)	2225-01-789
3054-04-800	412.44	Grant-in-Aid to Municipal Councils/Corporations etc.for improvement of roads – Normal road grant	3054-04-192
3054-04-800	52.18	Grants to Zilla Parishad for Development and Strengthening of Village Roads	3054-04-196
3054-04-800	50.75	Grants to Zilla Parishad for Development and Strengthening of Village Roads	3054-04-196
3054-04-800	81.76	Grants to Zilla Parishad for Development and Strengthening of Village Roads	3054-04-196
3054-04-800	63.06	Grants to Zilla Parishad for Development and Strengthening of Village Roads	3054-04-196
3054-04-800	59.00	Grants to Zilla Parishad for Development and Strengthening of Village Roads	3054-04-196
5054-04-800	69.57	Development and Strengthening of Other District Roads	5054-04-337
5054-04-800	71.43	Development and Strengthening of Other District Roads	5054-04-337
4070-00-800	252.69	Expenditure on Land Acquisition and Construction of Building for Police	4070-00-051
4070-00-800	839.52	Construction of Maharashtra State Police Housing	4070-00-051
Total	**5217.81**		

Source: Finance Accounts and VLC data maintained by the Pr. AG (A&E)

Similarly, ₹ 11,710.20 crore under 53 Major Heads of Account, constituting 2.43 *per cent* of the total Revenue Receipts[3] (₹ 4,81,906.43 crore) was classified under 800- Other Receipts in the accounts.

Audit examined selected 22 cases of booking under Minor head-800-'Other Receipt' where receipt was more than ₹ 50 crore. In five cases under four Major Heads the receipt was classified under Minor Head-800-'Other receipt' despite availability of appropriate Minor Heads thereunder, as detailed in **Table 3.10**. The continued use of Minor Head 800 for such substantial and recurring expenditure reflects weaknesses in budgetary classification and accounting discipline, reduces transparency in sectoral expenditure reporting, and hampers meaningful analysis of programme-wise spending and outcomes.

[3] Does not include Loans and Advances.

Table 3.10: Receipts misclassified under Minor Head 800-Other Receipts during 2024-25

(₹ in crore)

Details of head under booking was wrongly classified	Amount	Nature of Receipt	Correct classification
0045-00-800	231.96	Education Cess	0045-00-108
0049-04-800	401.99	Interest on other loans	0049-04-112
0049-04-800	78.90	House Building Advances	0049-04-118
0217-60-800	346.26	The Fees\Premium amount received from the lands exempted under Section 20 of the Urban Land (Ceiling and Regulation) Act, 1976.	0217-60-191
0515-00-800	92.38	Receipts from Community Development Programmes	0515-00-102
Total	**1151.49**		
Source: Finance Accounts and VLC data maintained by the Pr. AG (A&E)			

Issues related to measurement

3.8 Outstanding Balance under Major Suspense and DDR Heads

Certain intermediary/ adjusting heads of accounts known as 'Suspense Heads' are opened in Government accounts to reflect transactions of receipt and payments which cannot be booked to a final head of account due to lack of information such as non-furnishing of Schedule of Settlement by the Treasuries/ PAOs, Non-receipt of clearance memos from RBI, non-receipt of vouchers etc. These heads of accounts are finally cleared by minus debit or minus credit when the accounts under them are booked to their respective final heads of accounts. If these amounts remain un cleared, the balance under the suspense heads would accumulate and would not reflect Government's receipt and expenditure accurately.

Remittances embrace all transactions which are adjusting Heads of Account and the debits or credits under these heads are eventually cleared by corresponding credit or debit within the same or in another circle of accounting.

The Finance Accounts reflect the net balances under Suspense and Remittance Heads. The outstanding balances under these heads are worked out by aggregating the outstanding debit and credit balances separately under various heads. Clearance of suspense and remittance items depends on the details furnished by the State Treasuries/ Works and Forest Divisions, etc.

The position of gross figures under major suspense and remittance heads for the last three years is given in **Table 3.11**.

Table 3.11: Balances under Suspense and Remittance Head

(₹ in crore)

Head of Account		2022-23		2023-24		2024-25	
1		**Dr.**	**Cr.**	**Dr.**	**Cr.**	**Dr.**	**Cr.**
8658	**Suspense Account**						
101	Pay and Accounts Office-Suspense	153.27	10.49	131.36	3.06	106.56	22.22
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Dr. 142.78		Dr. 128.30		Dr. 84.35	
102	Suspense Account-(Civil)	34.50	33.08	12.18	13.44	14.02	14.25
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Dr. 1.42		Cr. 1.26		Cr. 0.23	
109	Reserve Bank Suspense-(Headquarters)	0.61	18.75	(-)3.56	20.84	(-) 3.81	14.28
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Cr. 18.14		Cr. 24.40		Cr. 18.09	
110	Reserve Bank Suspense- (Central Accounts Office)	381.95	376.14	404.48	365.46	369.30	359.09
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Dr. 5.81		Dr. 39.02		Dr. 10.21	
112	Tax Deducted at Source (TDS) Suspense	653.76	827.88	(-)33.62	194.21	20.97	300.41
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Cr. 174.12		Cr. 227.83		Cr.279.44	
8782	**Cash Remittance and adjustments between officers rendering account to the same Accounts Officer**						
102	Public Works Remittances	234775.23	236342.95	200239.26	287820.79	339760.24	343884.16
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Cr. 1567.72		Cr. 87581.53		Cr. 4123.92	
103	Forest Remittances	16394.16	16498.86	20252.59	20171.88	24310.78	24484.14
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Cr. 104.70		Cr. 80.71		Cr. 173.36	
8793	**Inter-State Suspense Account**	10.18	6.40	8.61	6.39	8.22	6.57
	Net Debit (Dr.) / Credit (Cr.)	Dr. 3.78		Dr. 2.21		Dr. 1.65	

Source: Finance Accounts of respective years

Non-clearance of outstanding balances under these heads affects the accuracy of receipt/expenditure figures and balances under different heads of Accounts (which are carried forward from year to year) of the State Government.

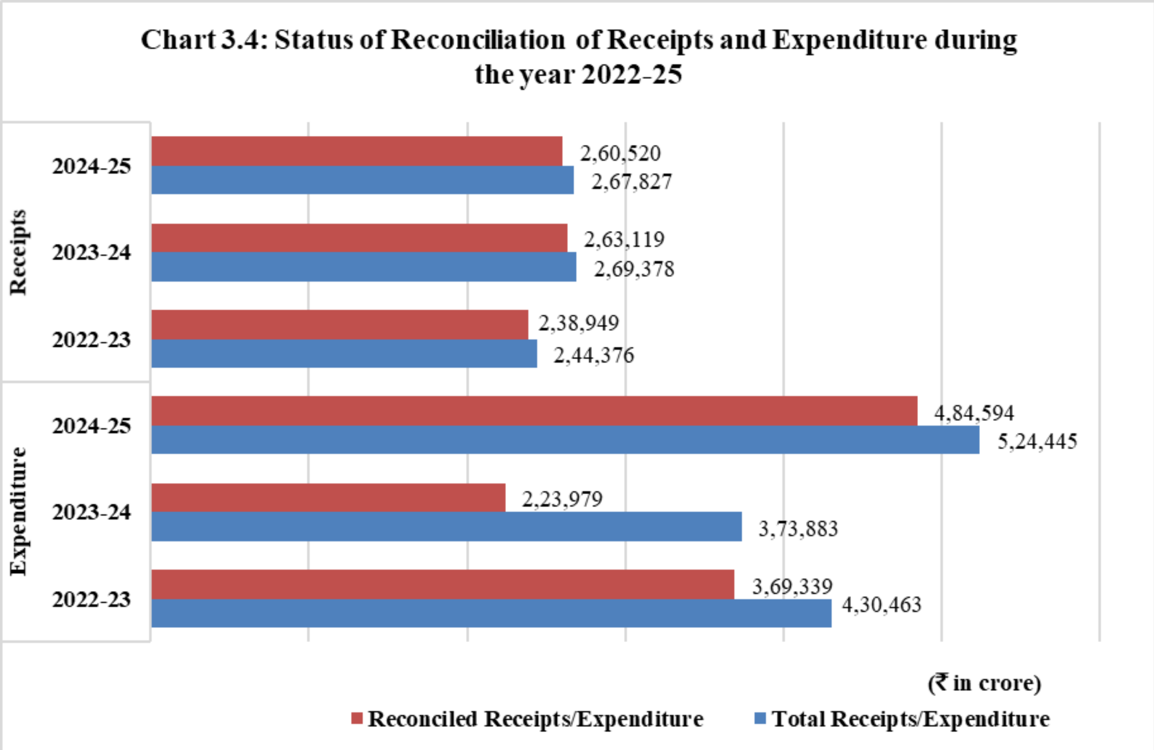
3.9 Reconciliation of Departmental figures

To exercise effective budgetary control over revenue/expenditure and to ensure accuracy in accounts, all Controlling Officers are required to reconcile the receipts and expenditure of the Government with the figures accounted for by the Offices of the Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai or Principal Accountant General (Accounts and

Entitlement)-II, Maharashtra, Nagpur or the Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be. The status of reconciliation of figures by the Controlling Officers is given in **Table 3.12** and **Chart 3.4**.

Table 3.12: Status of Reconciliation of Expenditure by Controlling Officers

Year	Total No. of Controlling Officers	No. of Controlling Officers reconciled their expenditure		
		Fully reconciled	Partially reconciled	Not reconciled
2022-23	7065	6642	273	150
2023-24	7061	6757	186	118
2024-25	7081	6773	236	72
Source: Information maintained by office of the Pr. Accountant General (A&E)				

Source: Information maintained by Pr. Accountant General (A&E)

3.10 Reconciliation of Cash Balances

There should be no difference between cash balance of the State as per books of Accounts of the Principal Accountant General (A&E) and the cash balances as reported by RBI. The Cash Balance of the year 2024-25 as per Accounts and as per RBI indicating the unreconciled difference for the year as on 31 March 2025 is shown in **Table 3.13**

Table 3.13: Unreconciled difference of Cash Balances

(₹ in crore)

As per Principal Accountant General's Books	As reported by RBI	Difference (As on 31/03/2024)
423.23 (Debit)	220.35 (Credit)	202.88(Debit)
Source: Finance Accounts 2024-25		

The difference of ₹ 202.88 crore (Credit) is mainly due to pending reconciliation between the Treasury / RBI / Agency Bank and Principal Accountant General Office. The difference is under reconciliation and as of 31 May 2025 had been reduced to ₹ 64.93 crore (Debit).

Issues related to disclosure

3.11 Compliance with Accounting Standards

As per Article 150 of the Constitution of India, the President of India may on the advice of the CAG, prescribe the form of accounts of the Union and of the States. Further, the CAG set up a Government Accounting Standards Advisory Board (GASAB) in 2002 for formulating standards for Government accounting and financial reporting, to enhance accountability mechanisms. On the advice of the CAG, the President of India has so far notified three Indian Government Accounting Standards (IGAS).

The following four IGAS became mandatory from the effective date after their notification by the Ministry of Finance, Government of India.

1. Guarantees Given by the Government – **IGAS 1**
2. Accounting and Classification of Grants-in- Aid - **IGAS2**
3. Loans and Advances made by Government - **IGAS 3**
4. Prior period Adjustmen**ts – IGAS 4**

Due to non-receipt of complete information from the State Government, the disclosure requirements of IGAS were not complied with to the extent given in **Table 3.14**.

Table 3.14: Compliance with Accounting Standards

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
1.	**IGAS-1:** *Guarantees Given by the Government – Disclosure requirements*	This standard requires the government to disclose the maximum amount of guarantees given during the year in its financial statements along with additions, deletions, invoked, discharged and outstanding at the end of the year.	Partially complied. Limit within which the Government may give Guarantee not fixed by the State Legislature.	Non-fixation of the statutory limit on Government guarantees can result in uncontrolled contingent liabilities.
2.	**IGAS-2:** *Accounting and Classification of Grants-in-Aid*	Grants-in-Aid are to be classified as revenue expenditure in the accounts of the grantor and as revenue receipts in the accounts of the grantee, irrespective of the end use.	Partially complied.	During the year 2024-25, Government of Maharashtra incorrectly budgeted and booked expenditure of ₹ 4,068.83 crore pertaining to Grants-in-aid under Capital Section instead of

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
				Revenue Section. Non-compliance led to understatement of revenue deficit to that extent.
3.	**IGAS-3:** *Loans and Advances made by Government*	This Standard relates to recognition, measurement, valuation and reporting in respect of loans and advances made by the Government in its Financial Statements to ensure complete, accurate and uniform accounting practices.	Disclosures regarding Entity-wise loan balances, details of loans in arrears, terms and conditions of loans, fresh loans to defaulting entities were not made by the State Government.	Non-furnishing of these details results in non-compliance with the prescribed accounting standards**,** reducing transparency and reliability of State accounts.
4	**IGAS-4:** *Prior Period Adjustments***.**	The Standard not only aims to disclose such information which pertains to prior period errors but also covers entries requiring Prior Period Adjustments arising out of changes in Government decisions which may impact current balances and progressive amounts during the earlier years for which accounts have been closed.	Complied.	During 2024-25 back to back loans of ₹ 25,759.36 crore received from Central Government during 2020-21 and 2021-22 in lieu of the GST compensation credited under Major Head 6004 – Loans and Advances has been reduced to ₹ 17,777.19 crore due to subsequent repayment of ₹ 7,982.17 crore and adjusted in the Union Accounts of 2023-24.

3.12 Submission of Accounts of Autonomous Bodies

As per Section 19(3) of the CAG's (DPC) Act, 1971, the Governor/ Administrator may, in the public interest, request the CAG to audit the accounts of a corporation established by law made by the legislature of the State or of the Union Territory, as the case may be, and where such request has been made, the CAG shall audit the accounts of such corporation and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of such corporation.

Apart from Section 19, where the audit of the accounts of any Body or Authority has not been entrusted to the CAG by or under any law, he shall, if requested so to do by the President, or the Governor of a State or the Administrator of a Union Territory having a Legislative Assembly, as the case may be, undertake the audit of the accounts of such body or authority on such terms and conditions as may be agreed upon between him and the Government concerned and shall

have, for the purpose of such audit, right of access to the books and accounts of that body or authority (Section 20). Audit certificate is issued in case of above-mentioned autonomous bodies and authorities provided; CAG is the sole auditor. Thus, these Bodies and Authorities are required to prepare annual accounts and submit them to Principal Accountant General (Audit) for audit. Apart from Audit certificate, on the completion of financial audit, the audit office issues Separate Audit Report (SAR) that is part of the audit certificate on the accounts. These SARs are to be placed before the State legislature.

Autonomous Bodies have been set up by the Government of Maharashtra in the fields of Environment, Housing, Industries, Irrigation, Urban Development, Water Supply and Sanitation. The audit of Accounts of 30 autonomous bodies in the State has been entrusted to the CAG under Sections 19 and 20 of CAG's (DPC) Act 1971.

As on 31 March 2025, 79 accounts in respect of 30 Autonomous Bodies (ABs) were pending as detailed in **Table 3.15**.

Table 3.15: Arrears of accounts of Autonomous Bodies as on 31st March 2025

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2024-25
1	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	2018-19	7
2	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	2023-24	2
3	Maharashtra Building and Other Construction Workers' Welfare Board (MBOCWWB)	2024-25	1
4	Maharashtra Water Resources Regulatory Authority (MWRRA)	2023-24	2
5	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC)	2024-25	1
6	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA)	2024-25	1
7	Maharashtra State Commission for Women (MSCW) Mumbai	2024-25	1
8	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MahaRERA)	2024-25	1
9	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	2024-25	1
10	Slum Rehabilitation Authority, Pune	2024-25	1
11	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	2022-23	3
12	Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	2023-24	2
13	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC)	2024-25	1
14	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	2022-23	3
15	Maharashtra State Haj Committee	2009-10	16
16	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	2023-24	2
17	Admission Regulating Authority (ARA)	2017-18	8
18	Fees Regulating Authority (FRA)	2021-22	4
19	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	2024-25	1

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2024-25
20	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA)	2024-25	1
21	Mumbai Metropolitan Region Slum Rehabilitation Authority, Thane	2023-24	2
22	Maharashtra Electricity Regulatory Commission	2024-25	1
23	Maharashtra Maritime Board	2024-25	1
24	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority	2022-23	3
25	Maharashtra Jeevan Pradhikaran.	2021-22	4
26	Maharashtra State Bio-Diversity Board.	2022-23	3
27	Maharashtra Pollution Control Board	2023-24	2
28	Maharashtra State Legal Services Authority(MSLSA), Mumbai	2024-25	1
29	Maharashtra State Human Rights Commission(MSHRC)	2024-25	1
30	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	2023-24	2
Total			**79**

***Source:** Information obtained from Principal Accountant General (Audit)-I and Accountant General (Audit)-II, Nagpur*

As on 31st March 2025, accounts of 30 Autonomous Bodies (ABs) were in arrears, with 79 annual accounts pending for periods ranging from 2018-19 to 2024-25, as detailed in Table 3.15. Significant delays were observed in bodies such as the Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (seven accounts pending since 2018-19), the Admission Regulating Authority (eight accounts pending since 2017-18), and the Maharashtra State Haj Committee (16 accounts pending since 2009-10). Persistent arrears in preparation of accounts undermine financial accountability and transparency in the functioning of these bodies.

Further scrutiny revealed that several bodies continued to receive substantial financial assistance from the State Government despite not finalising their accounts. The Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP) has not prepared its accounts from 2021-22 onwards, although it received grants of ₹ 428.89 crore (2021-22), ₹ 863.91 crore (2022-23), ₹ 545 crore (2023-24) and ₹ 1,060.39 crore (2024-25) from the Government of Maharashtra. Similarly, the Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC) and the Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC) have not prepared accounts from 2022-23 onwards, despite receiving substantial share capital contributions from the Government of Maharashtra, amounting to ₹ 2,181.03 crore, ₹ 2,700.77 crore and ₹ 3,520.88 crore for GMIDC and ₹ 1,816 crore, ₹ 2,165 crore and ₹ 2,100 crore for MWCC during 2022-23 to 2024-25. Release of funds to entities with persistent arrears in accounts compromises financial oversight and weakens assurance regarding the proper utilisation of public monies. The details of Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies are given in **Appendix 3.5**.

3.13 Misappropriations, losses, theft etc.

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that misappropriation, fraudulent drawal/payment or otherwise discovered in a treasury or any other office/department should be reported immediately by the office concerned to the next higher authority as well as to the Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur.

As on 31 March 2025, 201 cases of misappropriation, losses, theft, etc. involving ₹ 5218.01 lakh were pending. The department-wise break-up of pending cases is given in **Table 3.16**.

Table 3.16: Details of pending cases of misappropriation, losses, theft, etc.

(₹ in lakh)

Name of Department/ Corporation	Cases of misappropriation/ losses /theft		Reasons for the delay in final disposal of pending cases of misappropriation, losses, theft, etc.					
			Awaiting departmental and criminal investigation		Departmental action initiated but not finalised		Criminal/ Departmental Proceedings finalised but recovery/ write-off of the amount pending	
	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount
Planning Department	6	0.64	4	0.53	2	0.11	0	0
Water Resources	31	15.46	29	14.71	0	0	2	0.75
Agri. Animal Husbandry	42	35.35	29	30.23	6	1.02	7	4.11
Rural Dev. & Water Cons.	10	130.11	6	61.44	1	63.97	3	4.70
Food and Civil Supplies	8	28.23	1	6.47	2	13.28	5	8.49
Home Department	25	539.05	5	432.68	9	22.52	11	83.84
Public Health	7	166.99	2	2.41	3	161.58	2	3
Medical Education & Drug	4	18.51	3	14.98	1	3.53	0	0
Finance Department	10	412.40	4	119.83	6	292.56	0	0
School Edu. & Sports	1	2.02	0	0	1	2.02	0	0
Higher & Tech.	2	291.76	0	0	1	1.39	1	290.37
Social Justice & Special Assistance	4	87.92	2	76.41	1	11.34	1	0.18
Housing Department	1	0.69	0	0	1	0.69	0	0
General Administration	2	2.58	0	0	1	1.29	1	1.29
Revenue and Forest	18	105.61	3	0.48	5	68.04	10	37.09
Tribal Development Dept	7	12.94	7	12.94	0	0	0	0
Water Supply & Sanitation	1	3.40	0	0	1	3.40	0	0
Public Works Dept	4	5.48	0	0	0	0	4	5.48
Law & Judiciary	11	3250.30	7	3247.88	2	2.16	2	0.26

Name of Department/ Corporation	Cases of misappropriation/ losses /theft		Reasons for the delay in final disposal of pending cases of misappropriation, losses, theft, etc.					
			Awaiting departmental and criminal investigation		Departmental action initiated but not finalised		Criminal/ Departmental Proceedings finalised but recovery/ write-off of the amount pending	
	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount	Number of cases	Amount
Co-Operative Mark. & Tex.	1	0.53	0	0	1	0.53	0	0
Industry, Energy and Labour	2	27.68	0	0	1	22.68	1	5
Skill Development and Entrepreneurship	2	17.49	1	17	1	0.49	0	0
Maharashtra Legislative Directorate	2	62.86	0	0	2	62.86	0	0
Total	**201**	**5218.01**	**103**	**4037.99**	**48**	**735.46**	**50**	**444.56**
Source: Departmental data/information								

Out of the total 201 cases, in respect of 48 cases (₹ 735.46 lakh), departmental action had been initiated but not finalised, while in 103 cases (₹ 4,037.99 lakh) departmental and criminal proceedings were pending. The age-profile of the pending cases and the number of cases pending in each category-theft and misappropriation/loss of Government material is summarized in **Table 3.17**.

Table 3.17: Profile of misappropriations, losses, defalcations, etc.

(₹ in lakh)

Age-profile of the pending cases			Nature of the pending cases	Number of cases	Amount involved
Range in years	Number of cases	Amount involved			
0-5	7	32.34	Loss of Govt. money	2	14.47
			Theft	5	17.87
5-10	17	111.58	Loss of Govt. money	5	17.60
			Theft	12	93.98
10-15	26	158.72	Loss of Govt. money	3	122.64
			Theft	23	36.08
15 and above	151	4915.37	Loss of Govt. money	112	3542.13
			Theft	39	1373.24
Total	**201**	**5218.01**	**Total**	**201**	**5218.01**
Source: Departmental data/information					

Out of the total cases, 79 cases amounting to ₹ 1521.17 lakh were related to theft of Government money/stores, whereas 122 cases involving ₹ 3696.84 lakh pertaining to misappropriation/loss of Government material were pending for more than ten years.

A substantial proportion of the cases **(**151 cases; 75.12 *per cent***)** pertained to incidents that were over 15 years old, involving ₹ 4915.37 lakh (94.20 *per cent*) of the total amount. The prolonged pendency of such cases indicates inadequate

monitoring and weak internal controls within the Departments concerned. Delayed investigation and settlement not only hinder recovery but also dilute accountability and increase the risk of recurrence of irregularities. The Departments needs to strengthen its internal control mechanisms, fix responsibility for delays, and ensure time-bound disposal of all pending cases, especially those pending for more than a decade.

3.14 Follow up action on State Finances Audit Report

The State Finance Audit Report is being presented to the State Legislature from 2008-09 onwards. The State Public Accounts Committee discussed (May 2019) Chapter I of the State Finance Audit Report 2016-17 and gave 37 recommendations (PAC Report no 68). The Action Taken Notes on 19 recommendations have been received. No PAC meetings were held during 2023-24. We have noticed that deficiencies sought to be remedied by implementation of these recommendations have been persisting over the years and are being reported in our reports.

3.15 Conclusions

- While the State maintained its fiscal deficit within the FRBM limit of three *per cent* of GSDP, the increasing reliance on off-budget borrowings since 2022-23 has materially altered the true fiscal position. The outstanding off-budget liabilities have grown sharply to ₹ 28,640 crore as on 31st March 2025, contributing to a significant rise in overall liabilities. As these borrowings are not routed through the budget, they dilute fiscal transparency.
- The pendency of 12,829 Utilisation Certificates (UCs) involving ₹ 40,097.59 crore as on 31st March 2025 indicates significant weaknesses in the financial monitoring and internal control mechanisms of the concerned Departments. The non-submission of UCs not only violates the financial propriety requirements prescribed under the Maharashtra Treasury Rules and General Financial Rules but also undermines assurance that funds were utilised for their intended purposes.
- The accumulation of 1,698 Abstract Contingent (AC) bills involving ₹ 3,532.05 crore pending for adjustment as on 31st March 2025 reflects inadequate financial discipline and weak internal controls over contingent expenditure. The fact that 268 out of 1,838 AC bills drawn during 2024-25 amounting to ₹ 35.18 crore (13.53 *per cent*) were drawn in March 2025 alone indicates a year-end rush for booking expenditure, thereby violating the principles of transparency, financial propriety, and the Treasury Rules governing AC/DC bill procedures.
- The continued retention of large unspent balances amounting to ₹ 15,298.83 crore in DDO-operated bank accounts, despite the introduction of VPDAs reflects systemic weaknesses in fund flow management and internal controls.
- During 2024-25, the State Government transferred ₹ 89,005.21 crore from the Consolidated Fund to Personal Deposit (PD) Accounts under Major Head 8443-106. Of this, ₹ 39,782.13 crore was transferred in March 2025 alone, including ₹ 6,920.71 crore on 31st March 2025, indicating that the transfers were made mainly to avoid the budget provisions from lapsing at

the end of the year. The Government introduced Virtual Personal Deposit Accounts (VPDAs) with the objective of improving control over unspent funds by keeping them within the government accounting system instead of DDOs' bank accounts. However, in practice, VPDAs have led to the continued retention of funds in the Public Accounts without actual use and have encouraged year-end parking of money. Carrying forward such balances beyond 31st March goes against basic principles of financial discipline. It also contradicts Rule 495 of the Maharashtra Treasury Rules, 1968, which requires all unspent PD balances to be returned to the Consolidated Fund at the end of the year. The Government Resolution dated March 2025 that exempts VPDAs from following this rule is in contravention to the Maharashtra Treasury Rules 1968 provision and is a vitiation of the legislative process. The revenue deficit of the State Government for 2024-25 was ₹ 29,994.76 crore, had the unspent balance of ₹ 20,993.06 crore in VPDA brought back to the Consolidated Fund of the state on 31st March 2025, the revenue deficit would have been ₹ 9,001.70 crore. Thus, retention of amount in VPDA beyond 31st March 2025 has inflated the revenue deficit by ₹ 20,993.06 crore.

- As on 31st March 2025, there were 74 annual accounts of 26 Autonomous Bodies pending for submission to CAG for audit. The inordinate delays in submission of Accounts and their presentation to the State Legislature resulted in delayed scrutiny by the Legislature of the functioning of these bodies where Government investments were made.

3.16 Good Practices

- During the year 2024-25, an amount of ₹ 63.51 crore was deposited under Major Head 8449-Other Deposits-123- National Mineral Exploration Trust Deposit. The State Government transferred ₹ 91.64 crore including the previous balance of ₹ 28.13 crore, to the National Mineral Exploration Trust.

3.17 Recommendations

i. The State Government should ensure that all borrowings, including those raised through PSUs, SPVs, and other agencies are brought on-budget in accordance with Article 266 and FRBM norms to ensure complete transparency. A clear roadmap should be developed to reduce and eventually eliminate the dependence on OBBs, except in cases expressly permitted under the FRBM Act.

ii. The State Government should mandate strict adherence to timelines for submission of UCs and fix accountability for delays at the Department and DDO levels.

iii. Departments should be mandated to submit DC bills within the prescribed period and ensure that no new AC bills are permitted to be drawn by DDOs who have pending DC bills. Finance Department should issue instructions to restrict AC bill withdrawals in March.

iv. The Government may review the operation of VPDAs and ensure that year-end unspent balances, including those retained under the VPDA framework, are credited back to the Consolidated Fund, so that the

accounts reflect actual expenditure and remain compliant with the Maharashtra Treasury Rules and sound budgetary practices.

v. Ensure mandatory remittance of all unspent balances to the Government account at the close of the financial year and prohibit retention of Government funds in DDO-operated bank accounts by strengthening treasury and departmental oversight.

(D. JAISANKAR)
Principal Accountant General (Audit)-I,
Maharashtra, Mumbai

Mumbai
The 23 April 2026

Countersigned

(K. SANJAY MURTHY)
Comptroller and Auditor General of India

New Delhi
The 30 April 2026

APPENDICES

Appendix - 1.1

(Reference: Paragraph 1.2.1,1.2.2, 1.2.4, 1.2.4.1, 1.2.4.2, 1.5.1; Page 9,10,21,24,26,32,41)

Time series data on State Government Finances

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Part A: Receipts										
1. Revenue Receipts	**185035.68**	**204693.14**	**243215.79**	**278996.27**	**283189.58**	**269467.91**	**333311.57**	**405677.93**	**430596.46**	**481906.43**
(i) Tax Revenue (Own)	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57	164254.98	220927.13	277486.31	302343.37	344998.50
State Goods and Service Tax (SGST)	0.00	0.00	50063.00	82352.32	82601.59	69948.56	97304.89	121255.55	141978.59	163150.99
Taxes on Agricultural Income	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.01	0.00	0.00	0.04
Taxes on Sales, Trade, *etc.*	69660.82	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	45924.13	54568.18	53380.47	58935.94
State Excise	12469.56	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	17220.71	21507.02	23322.35	25465.95
Taxes on Vehicles	6017.19	6741.21	8665.38	8613.19	8467.20	6655.12	9080.16	11740.42	12969.32	14714.57
Stamps and Registration fees	21766.99	21011.83	26441.82	28545.05	28706.55	25427.71	35593.58	45285.66	50824.48	59149.91
Land Revenue	1748.31	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	3064.66	2431.41	2689.76	3855.49
Taxes on Goods and Passengers	1582.13	1876.71	984.01	837.05	773.39	13.30	393.53	1582.11	498.14	846.93
Other Taxes	13363.11	11725.10	11124.64	13955.21	13030.41	11898.49	12345.46	19115.96	16680.26	18878.68
(ii) Non-tax Revenue	13423.01	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70	16776.41	20857.94	22284.38
(iii) State's share of Union taxes and duties	28105.95	33714.90	37219.19	42054.21	36219.64	36504.01	54318.06	60000.97	71349.75	81292.84
(iv) Grants-in-aid from GoI	16898.61	21652.58	21822.93	33662.12	43725.37	52733.46	38759.68	51414.24	36045.40	33330.71
2. Miscellaneous Capital Receipts	**16.89**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**	**0.00**
3. Recoveries of Loans and Advances	**865.11**	**1745.58**	**1778.01**	**1604.29**	**1614.87**	**1612.35**	**1178.88**	**642.62**	**742.20**	**694.39**
4. Total revenue and non-debt capital receipts (1 + 2 + 3)	**185917.68**	**206438.72**	**245431.57**	**280600.56**	**284804.45**	**271080.26**	**334490.45**	**406320.55**	**431338.66**	**482600.82**
5. Public Debt Receipts	**37976.41**	**48336.49**	**49669.50**	**26025.22**	**57153.41**	**118515.91**	**90586.61**	**94702.09**	**125987.52**	**143634.91**
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	33377.69	47709.67	49501.68	25686.29	54459.30	72360.25	71863.03	77336.95	115174.67	130848.61
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdraft	4014.78	0.00	0.00	0.00	1757.61	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
Loans and Advances from Government of India[1]	583.94	626.82	167.82	338.93	936.50	14996.40	18625.15	10235.89	10646.00	12786.30
6. Appropriation to contingency fund	**2962.00**	**0.00**	**0.00**	**1528.00**	**7350.00**	**11500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
7. Total receipts in the Consolidated Fund (4+5+6)	**226856.10**	**254775.21**	**294663.30**	**306625.78**	**341957.86**	**389596.17**	**425077.06**	**501022.64**	**557326.18**	**626235.73**
8. Contingency Fund Receipts	**962.00**	**0.00**	**0.00**	**3528.00**	**15350.00**	**10500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
9. Public Accounts receipts	**72747.20**	**82466.49**	**81876.99**	**90664.57**	**119634.33**	**88531.23**	**119376.52**	**143466.93**	**136495.89**	**209585.92**

1 includes Ways and Means Advances from RBI

Appendix - 1.1 (Contd…)

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
10. Total receipts of the State (7+8+9)	**297603.29**	**337241.70**	**376540.29**	**400818.35**	**476942.19**	**488627.40**	**544453.58**	**644689.57**	**693822.07**	**835821.65**
Part B: Expenditure										
11. Revenue expenditure	**190374.05**	**213228.73**	**241571.07**	**267021.67**	**300305.21**	**310609.76**	**349685.89**	**407614.40**	**444350.46**	**511901.19**
Scheme	36056.4	42088.59	-	-	-	-	-	-	-	-
Committed	154317.65	171140.14	-	-	-	-	-	-	-	-
General Services (including interest payments)	64369.76	71609.42	78534.78	84764.50	100050.28	103853.75	121745.32	130590.81	139874.71	154221.72
Social Services	82317.23	90281.99	93054.30	109390.99	122947.33	122023.44	142523.26	163329.16	189224.05	226084.95
Economic Services	38051.97	43842.54	54189.03	52758.97	56043.43	64336.19	59454.77	80819.94	83363.03	95814.50
Grants-in-aid and Contribution	5635.09	7494.78	15792.96	20107.21	21264.17	20396.38	25962.54	32874.49	31888.67	35780.02
12. Capital Expenditure	**22793.15**	**25549.26**	**26842.18**	**35049.05**	**36415.57**	**29686.70**	**46670.39**	**61643.61**	**72573.40**	**82773.32**
Scheme	20165.05	20348.37	-	-	-	-	-	-	-	-
Committed	2628.11	5200.9	-	-	-	-	-	-	-	-
General Services	1259.28	1548.23	1047.80	1533.27	1250.45	1496.39	2681.21	3526.56	5579.89	5269.24
Social Services	2584.21	3266.51	2268.45	4341.15	4288.07	3593.24	4082.09	9134.20	15243.68	16781.30
Economic Services	18949.66	20734.52	23525.93	29174.63	30877.05	24597.07	39907.09	48982.85	51749.83	60722.78
13. Disbursement of Loans and Advances	**1114.63**	**6277.21**	**979.29**	**1545.17**	**1969.86**	**2341.85**	**2436.03**	**4664.41**	**4974.16**	**12135.05**
14. Total Expenditure (11+12+13)	**214281.83**	**245055.20**	**269392.54**	**303615.89**	**338690.64**	**342638.31**	**398792.31**	**473922.42**	**521898.02**	**606809.56**
15. Repayments of Public Debt	**10043.10**	**11886.89**	**17376.17**	**25116.50**	**24625.85**	**57586.54**	**36033.09**	**44795.04**	**40816.83**	**41805.78**
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	4837.22	5839.36	11251.35	18880.76	21848.99	25456.27	34819.66	36634.32	38102.46	40440.17
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdrafts	4301.26	5077.98	5176.23	5309.46	1757.61	31159.26	98.43	7129.25	166.85	0.00
Loans and Advances from Government of India	904.62	969.55	948.59	926.28	1019.25	971.01	1115.00	1031.47	2547.52	1365.61
16. Appropriation of Contingency Fund	**962.00**	**0.00**	**0.00**	**3528.00**	**16350.00**	**1500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
17. Total disbursement out of Consolidated Fund (14+15+16)	**225286.93**	**256942.09**	**286768.71**	**332260.39**	**379666.49**	**401724.85**	**434825.40**	**518917.46**	**562714.85**	**648615.34**
18. Contingency Fund disbursements	**2962.00**	**0.00**	**0.00**	**1528.00**	**16350.00**	**11500.00**	**0.00**	**200.00**	**0.00**	**0.00**
19. Public Account disbursement	**66412.16**	**67102.50**	**70490.24**	**89757.51**	**100329.25**	**74787.55**	**100533.18**	**121973.69**	**123351.19**	**179264.73**
20. Total disbursement by the State (17+18+19)	**294661.09**	**324044.59**	**357258.95**	**423545.90**	**496345.74**	**488012.40**	**535358.58**	**641091.15**	**686066.04**	**827880.07**

Appendix - 1.1 (Contd…)

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
Part C: Deficits										
21. Revenue Deficit (-)/Surplus (+) (1-11)	**-5338.37**	**-8535.59**	**1644.72**	**11974.60**	**-17115.63**	**-41141.85**	**-16374.32**	**-1936.47**	**-13754**	**-29994.76**
22. Fiscal Deficit (-)/Surplus (+) (4-14)	**-28364.15**	**-38616.48**	**-24398.74**	**-23015.33**	**-53886.19**	**-71558.05**	**-64301.86**	**-67601.87**	**-90559.36**	**-124208.74**
23. Primary Deficit (-)/Surplus (+) (22+24)	**-2592.74**	**-10084.56**	**8619.69**	**11005.92**	**-20325.46**	**-34588.28**	**-24143.82**	**-25912.71**	**-44907.45**	**-70753.63**
Part D: Other Data										
24. Interest Payments (included in revenue expenditure)	**25771.41**	**28531.92**	**33018.43**	**34021.25**	**33560.73**	**36969.77**	**40158.04**	**41689.16**	**45651.91**	**53455.11**
25. Financial Assistance to local bodies *etc.*	**82101.00**	**96839.00**	**101644.00**	**122563.00**	**134204.89**	**133781.27**	**154772.86**	**187789.89**	**204868.86**	**243026.14**
26. Ways and Means Advances/Overdraft availed (days)										
Ways and Means availed (days)	Nil	Nil	8	0	Nil	Nil	1	Nil	Nil	Nil
Overdraft availed (days)	Nil	Nil	Nil	0	91	91	0	91	91	91
27. Interest on WMA/Overdraft	-	-	1.13	0	0.35	15.74	0.01	1.55	0.02	0
28. Gross State Domestic Product (GSDP)	**1966225**	**2198185**	**2352782**	**2528854**	**2656806**	**2610651**	**3143821+++**	**3641543++**	**4055847+**	**4531518$**
29. Outstanding Fiscal liabilities (year-end)	**351341.29**	**395857.58**	**432414.92**	**436781.94**	**479899.14**	**536199.46**[2]	**580535.90**[3]	**634994.37**[4]	**732501.59**[5]	**859097.13**
30. Outstanding guarantees (year-end) (including interest)	**7234.57**	**7305.77**	**26657.7**	**25134.86**	**41279.47**	**41775.48**	**51263.35**	**49632.84**	**85896.94**	**129458.45**
31. Maximum amount guaranteed (year-end)	**32247.11**	**22802.04**	**37287.13**	**38378.26**	**58661.22**	**85717.46**	**81751.13**	**81751.13**	**120308.40**	**173351.41**

[2] This includes ₹ 11,977 crore received as back to back loan from the Government of India in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources.

[3] This excludes ₹ 25,759.36 crore (₹ 11,977 crore received in 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore received in 2021-22) as back to back loan from the Government of India in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources.

[4] This excludes ₹ 25,759.36 crore (₹ 11,977 crore received in 2020-21 and ₹ 13,782.36 crore received in 2021-22) as back to back loan from the Government of India in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources.

[5] This excludes ₹ 17,777.19 crore as back to back loan from the Government of India in lieu of GST compensation shortfall, which are not to be repaid by the State Government from its own resources. During 2024-25 the outstanding balance of back to back loans of ₹ 25,759.36 crore has been reduced to ₹ 17,777.19 crore following the repayment of ₹ 7,982.17 crore which was adjusted in the Finance Account of 2024-25 (pro-forma correction)

\# Lower rounding

$ Advance Estimate; + First Revised Estimate; ++ Second Revised Estimate; +++ Third Revised Estimate

Appendix - 1.1 (Concld.)

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24	2024-25
I Resource Mobilization										
Own Tax revenue/GSDP	6.44	6.21	7.14	7.41	7.11	6.29	7.03	7.62	7.45	7.61
Own Non-Tax Revenue/GSDP	0.68	0.58	0.69	0.63	0.54	0.61	0.61	0.46	0.51	0.49
Own Revenue/GSDP	7.12	6.79	7.83	8.04	7.65	6.90	7.64	8.08	7.97	8.11
Own Revenue/Total Expenditure	65.35	60.94	68.37	66.95	60.01	52.60	60.24	62.09	61.93	60.53
II Expenditure Management										
Total Expenditure/GSDP	10.90	11.15	11.45	12.01	12.75	13.12	12.68	13.01	12.87	13.39
Total Expenditure/Revenue Receipts	115.81	119.72	110.76	108.82	119.60	127.15	119.65	116.82	121.20	125.92
Revenue Expenditure/Total Expenditure	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67	90.65	87.69	86.01	85.14	84.36
Expenditure on Social and Economic Services/Total Expenditure	66.22	64.53	64.23	64.45	63.23	62.62	61.68	63.78	65.07	65.82
Capital Expenditure/Total Expenditure	10.64	10.43	9.96	11.54	10.75	8.66	11.70	13.01	13.91	13.64
Capital Expenditure/GSDP	1.16	1.16	1.14	1.39	1.37	1.14	1.48	1.69	1.79	1.83
III Management of Fiscal Imbalances										
Revenue Deficit /GSDP	-0.27	-0.39	0.07	0.47	-0.64	-1.58	-0.52	-0.05	-0.34	-0.66
Fiscal Deficit/GSDP	-1.44	-1.76	-1.04	-0.91	-2.03	-2.74	-2.05	-1.86	-2.23	-2.74
Primary Deficit /GSDP	-0.13	-0.46	0.37	0.44	-0.77	-1.32	-0.77	-0.71	-1.11	-1.56
IV Debt Sustainability										
Outstanding Liabilities/GSDP	17.87	18.01	18.38	17.27	18.06	20.54	18.47	17.44	18.06	18.96
Interest Payments/Revenue Receipts	13.93	13.94	13.58	12.19	11.85	13.72	12.05	10.28	10.60	11.09

Figures in parenthesis represent percentages (rounded) to total of each sub-heading
Lower rounding

Appendix-1.2

(Reference: Paragraph 1.1.4, 1.2.4.1, 1.2.4.2; Page 7, 26, 33)

Abstract of receipts and disbursements for the year 2024-25

(₹ in crore)

2023-24	**Receipts**	**2024-25**	**2023-24**	**Disbursements**	**2024-25**		
					Committed	**Scheme**	**Total**
Section A: Revenue							
430596	**I. Revenue Receipts**	**481906**	**444350**	**II. Revenue Expenditure**	**328988**	**182913**	**511901**
302343	Tax Revenue	344999	**139875**	**General Services**	**151930**	**2292**	**154222**
	-		**189224**	**Social Services**	**110006**	**116079**	**226085**
20858	Non-Tax Revenue	22284	91648	Education, Sports, Art and Culture	79657	10262	89919
	-		20179	Health and Family Welfare	13866	10720	24586
71350	State's Share of Union Taxes	81293	29521	Water, Supply, Sanitation, Housing and Urban Development	5266	18892	24158
	-		247	Information and Broadcasting	125	261	386
0	Non-Plan Grants	0	22872	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	244	24698	24941
0	Grants for State Plan Schemes	0	1593	Labour and Labour Welfare	1847	746	2592
	-		22902	Social Welfare and Nutrition	8858	50406	59264
0	Grants for Central and Centrally Sponsored Plan Schemes	0	263	Others	143	95	238
	-		**83363**	**Economics Services**	**33431**	**62383**	**95814**
17700	Grants for Centrally Sponsored Scheme	22192	31015	Agriculture and Allied Activities	17274	16695	33969
	-		14924	Rural Development	3317	15707	19024
8841	Finance Commission Grants	7518	1	Special Areas Programmes	1	0	1
	-		2388	Irrigation and Flood Control	1777	714	2492
9505	Other Transfer/Grants to States	3621	13485	Energy	53	19840	19893
	-		7304	Industry and Minerals	5875	784	6659
	-		10648	Transport	4615	4897	9512
	-		972	Science, Technology and Environment	0	1120	1120
	-		2626	General Economic Services	518	2625	3144

Appendix - 1.2 (Contd…)

(₹ in crore)

2023-24	Receipts	2024-25	2023-24	Disbursements	2024-25		
					Committed	Scheme	Total
	-		**31889**	**Grants-in-aid and contributions**	**33621**	**2159**	**35780**
13754	**II. Revenue deficit carried over**	**29995**	**0**	**II. Revenue Surplus carried over**			**0**
Section B: Capital							
81491	**III. Opening Cash balance including permanent Advances and Cash Balance Investment**	**89247**	**0**	**III. Opening Overdraft from Reserve Bank of India**			**0**
0	**IV. Miscellaneous Capital Receipts**	**0**	**72573**	**IV. Capital Outlay**			**82773**
	-		**5580**	**General Services**	**162**	**5107**	**5269**
	-		**15244**	**Social Services**	**2018**	**14763**	**16781**
	-		468	Education, Sports, Art and Culture	0	511	511
	-		3961	Health and Family Welfare	0	5294	5294
	-		8430	Water Supply, Sanitation, Housing and Urban Development	2017	6861	8877
	-		0	Information and Broadcasting	0	0	0
	-		1677	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	0	1443	1443
	-		227	Social Welfare and Nutrition	1	147	148
	-		481	Others	0	508	508
	-		**51750**	**Economic Services**	**6789**	**53934**	**60723**
	-		5002	Agriculture and Allied Activities	3322	5080	8402
	-		2744	Rural Development	0	1774	1774
	-		131	Special Areas Programmes	0	169	169
	-		14921	Irrigation and Flood Control	1009	15769	16778
	-		1456	Energy	0	172	172
	-		57	Industry and Minerals	0	41	41
	-		27189	Transport	2457	30507	32964
	-		0	Science, Technology and Environment	0	0	0
	-		251	General Economic Services	0	423	423
742	**V. Recoveries of Loans and Advances**	**694**	**4974**	**V. Loans and Advances disbursed**			**12125**
203	For Power Projects	14	1023	For Power Projects			990

Appendix - 1.2 (Concld.)

(₹ in crore)

2023-24	Receipts	2024-25	2023-24	Disbursements	2024-25		
					Committed	Scheme	Total
417	To Government Servants	462	833	To Government Servants			990
122	From Others	219	3118	To Others			10145
-	**VI. Revenue Surplus brought down**	-	**13754**	**VI. Revenue deficit brought down**			**29995**
125988	**VII. Public Debt Receipts**	**143635**	**40817**	**VII. Repayment of Public Debt**			**41806**
0	External Debt	0	0	External Debt			0
115175	Internal debt other than Ways and Means Advances and Overdrafts	130849	38102	Internal debt other than Ways and Means Advances and Overdrafts			40440
167	Net transactions under Ways and Means Advances	0	167	Net transactions under Ways and Means Advances			0
0	Net transactions under Overdraft	0	0	Net transactions under Overdraft			0
10646	Loans and Advances from Central Government	12786	2548	Repayment of Loans and Advances to Central Government			1366
0	**VIII. Appropriation of Contingency Fund**	**0**	**0**	**VIII. Appropriation to Contingency Fund**			**0**
0	**IX. Amount transferred to Contingency Fund**	**0**	**0**	**IX. Expenditure from Contingency Fund**			**0**
136496	**X. Public Account Receipts**	**209586**	**123351**	**X. Public Account Disbursements**			**179265**
5818	Small Savings and Provident Funds	5770	5291	Small Savings and Provident Funds			5407
13838	Reserve Funds	14263	4053	Reserve Funds			5729
-7415	Suspense and Miscellaneous	-5152	-558	Suspense and Miscellaneous			42
55151	Remittance	60376	55540	Remittance			57360
69104	Deposits and Advances	134329	59025	Deposits and Advances			110728
0	**XI. Closing Overdraft from Reserve Bank of India**	**0**	**89247**	**XI. Cash Balance at end**			**97188**
			66	Cash in Treasuries and Local Remittances			66
			-3154	Deposits with Reserve Bank			423
			69113	Departmental Cash Balance including permanent Advances			77058
			23222	Cash Balance Investment			19641
789067	**TOTAL**	**955063**	**789067**	**TOTAL**			**955063**

Source: Finance Accounts of respective years

Appendix - 1.3 *(Reference: Paragraph 1.1.5; Page 8)* Summarised financial position of the Government of Maharashtra as on 31 March 2025 (₹ in crore)		
As on 31 March 2024		**As on 31 March 2025**
	Liabilities	
562854	**Internal Debt -**	**653263**
502792	Market loans	593710
0	Special Drawing facility for 91 days	0
2	Compensation and Other Bonds	4
26088	Loans from Financial Institutions	30058
33232	Special Security issued to National Small Savings Funds	27851
740	Other loans	1640
47276	**Loand and Advances from Central Government -**	**58697**
16	Non-plan Loans	11
2362	Loans for State/Union Territory Plan Schemes	1887
44891	Other loans for State/Union Territories with legislatures	56792
7	Other Loans (Pre-1984-85)	7
150	**Contingency Fund**	**150**
30260	**Small Savings, Provident Funds, etc.**	**30623**
95598	**Deposits**	**119200**
83180	**Reserve Funds**	**91715**
23805	**Suspense and Miscellaneous Balances**	**18611**
1250	**Remittances Balances**	**4266**
0	**Miscellaneous Capital Receipts**	**0**
0	**Cumulative excess of receipts over expenditure**	**0**
844374	**TOTAL**	**976525**
	Assets	
569572	**Capital Expenditure**	**652346**
228946	Investments in shares of Companies, Corporations, etc.	251170
340626	Other Capital Expenditure	401176
36341	**Loans and Advances**	**47782**
7132	Loans for Power Projects	8108
25809	Other Development Loans	35745
3401	Loans to Government Servants and Miscellaneous loans	3929
7	**Advances with departmental officers**	**8**
0	**Remittances Balances**	**0**
0	**Suspense and Miscellaneous Balances**	**0**
89247	**Cash -**	**97188**
66	Cash in Treasuries	66
-3154	Deposits with Reserve Bank of India	423
223	Departmental Cash Balance including Permanent Imprest	434
0	Security Deposits	0
68890	Investment in earmarked funds	76624
23222	Cash Balance investments	19641
149207	**Deficit on Government Account -**	**179201**
0	(i) Less Revenue Surplus of the current year	0
0	(ii) Appropriation to Contingency Fund	0

Appendix - 1.3 (Concld.) (₹ in crore)		
As on 31 March 2024		**As on 31 March 2025**
149207	Accumulated deficit at the beginning of the year	179201
0	**Contingency Fund**	**0**
844374	**TOTAL**	**976525**
Source: Finance Accounts 2024-25		

Appendix-1.4

(Reference: Paragraph 1.1.5; Page 8)

Fiscal Priority of the State

Ratio	2022-23			2023-24			2024-25		
	All India	General States	Maharashtra	All India	General States	Maharashtra	All India	General States	Maharashtra
TE/GSDP	16.46	15.82	13.01	16.15	15.72	12.87	15.78	15.37	13.39
RE/TE	84.7	84.78	86.01	83.25	83.36	85.14	83.41	83.67	84.36
CE/TE	15.26	15.22	13.99	16.75	16.64	14.86	16.59	16.33	15.64
TR/GSDP	18.68	17.92	17.70	18.82	18.33	17.11	18.14	17.67	18.44
RR/TR	73.05	73.04	80.97	69.55	69.26	77.26	68.85	68.73	76.95
CR/TR	26.95	26.96	19.03	30.45	30.74	22.74	31.15	31.27	23.05
SSE/TE	38.17	38.11	37.03	37.86	37.86	39.66	39.00	39.11	41.08
ESE/TE	28.76	29.17	27.58	29.81	30.15	26.20	28.68	28.92	26.57

TE- Total Expenditure, RE- Revenue Expenditure, CE- Capital Expenditure, TR- Total Receipts, RR- Revenue Receipts, CR- Capital Receipts, SSE- Social Sector Expenditure, ESE- Economic Sector Expenditure

Financial Data	2022-23 to 2023-24 Growth			2023-24 to 2024-25 Growth		
	All India	Average of General States	Maharashtra	All India	Average of General States	Maharashtra
Revenue Receipts	7.9	8.19	6.14	6.8	7.04	11.92
Own Tax Revenue	10.7	10.58	8.96	8.1	8.12	14.11
Non-Tax Revenue	14	14.64	24.33	6	6.04	6.84
State's share in Union Taxes & Duties	19.1	19.11	18.91	13.9	13.85	13.94
Grants-in-Aid from Govt. of India	-18.8	-21.89	-29.89	-14.5	-15.22	-7.53
Total Receipts	13.6	14.08	7.62	7.9	7.87	20.47
Revenue Expenditure	8.3	8.97	9.01	9.6	9.87	15.2
Capital Expenditure	19.7	21.11	16.95	8.4	7.44	22.39
Disbursement of Loans & Advances	-29	-18.31	6.64	32.5	32.21	143.96
Total Expenditure	10	10.82	10.12	9.4	9.46	16.27
Revenue Expenditure on Education	4.9	5.11	11.95	7.4	7.5	-1.42
Revenue Expenditure on Health & Family Welfare	8.6	10.34	8.12	12.1	12.51	21.84
Revenue Expenditure on Salary & Wages	6.9	7.52	7.78	5.3	5.48	2.33
Revenue Expenditure on Pension	5.9	6.27	3.71	7.8	7.76	2.94
Revenue Expenditure on Subsidies	8.4	8.61	11.34	30.3	30.25	16.72

Source: Finance Accounts for respective years

Appendix - 2.1 *(Reference: Paragraph 2.1; Page 61)* **Glossary of important Budget related terms**	
1	***'Accounts' or 'actuals' of a year* -** are the amounts of receipts and disbursements for the financial year beginning on *April 1st* and ending on *March 31st* following, as finally recorded in the Accounting authority's books (as audited by C&AG). Provisional Accounts refers to the unaudited accounts.
2	***'Administrative approval' of a scheme, proposal or work* -** is the formal acceptance thereof by the competent authority for the purpose of incurring expenditure. Taken with the provision of funds in the budget, it operates as a financial sanction to the work during that particular year in which the Administrative Approval is issued.
3	***'Annual financial statement'* –** Also referred to as Budget means the statement of estimated receipts and expenditure of the Central/State Government for each financial year, laid before the Parliament /State Legislature.
4	***'Appropriation'* -** means the amount authorized by the Parliament/State Legislature for expenditure under different primary unit of appropriation or part thereof placed at the disposal of a disbursing officer.
5	***'Charged Expenditure'* -** means such expenditure as is not to be submitted to the vote of the Legislature under the provisions of the Constitution.
6	***'Consolidated Fund of India/ State'*-** All revenues of the Union/State Government, loans raised by it and all moneys received in repayment of loans form the Consolidated Fund of India/ State. No moneys out of this Fund can be appropriated except in accordance with the law and for the purposes and in the manner provided in the Constitution.
7	***'Contingency Fund'***is in the nature of an imprest. The Contingency Fund is intended to provide advances to the executive /Government to meet unforeseen expenditure arising in the course of a year pending its authorization by the Parliament/State Legislature. The amounts drawn from the Contingency Fund are recouped after the Parliament/State Legislature approves it through the Supplementary Demands.
8	***'Controlling Officer (budget)'***- means an officer entrusted by a Department with the responsibility of controlling the incurring of expenditure and/or the collection of revenue. The term includes the Heads of Department and also the Administrators.
9	***'Drawing and Disbursing Officer' (DDO)*** – means a Head of Office and also any other Officer so designated by the Finance Department of the State Government, to draw bills and make payments on behalf of the State Government. The term shall also include a Head of Department where he himself discharges such function
10	***'Excess Grant'* –** Excess grant means the amount of expenditure over and above the provision allowed through the original/supplementary grant, that requires regularization by obtaining excess grant from the Parliament /State Legislature under Article 115/205 of the Constitution.
11	***'New Service'* –** As appearing in Article 115(1)(a)/205(1)(a) of the Constitution, New Service means expenditure arising out of a new policy decision, not brought to the notice of Parliament/State Legislature earlier, including a new activity or a new form of investment.
12	***'New Instrument of Service'*-** means relatively large expenditure arising out of important expansion of an existing activity.
13	***'Public Accounts'***- means the Public Account referred to in Article 266(2) of the Constitution. The receipts and disbursements such as deposits, reserve funds, remittances, etc. which do not form part of the Consolidated Fund are included in the Public Account. Disbursements from the Public Account are not subject to vote by the Parliament/State Legislature, as they are not moneys issued out of the Consolidated Fund of India/State.
14	***'Reappropriation'* -** means the transfer, by a competent authority, of savings from one unit of appropriation to meet additional expenditure under another unit within the same grant or charged appropriation.
15	***'Revised Estimate'* -** is an estimate of the probable receipts or expenditure for a financial year, framed in the course of that year, with reference to the transactions already recorded and anticipation for the remainder of the year in the light of the orders already issued.
16	***'Supplementary Demands for Grants'***- means the statement of supplementary demands laid before the legislature, showing the estimated amount of further expenditure necessary in respect of a financial year over and above the expenditure authorized in the Annual Financial Statement for that year. The demand for supplementary may be token, technical or substantive/cash.

Appendix - 2.1 (concld.)	
17	**Cash Supplementary** is over and above the original budget provisions and results in enhancement of the allocation for the Demand/Grant. It should be obtained as a last resort and after proper due diligence. Presently, this method is followed by the State.
18	There are four Sections in each Demand i.e., Revenue Voted, Revenue Charged, Capital Voted and Capital Charged. **Technical Supplementary**, after obtaining the approval of the State Legislature, allows to utilize the savings of one of the Sections for any other Section.
19	**Token Supplementary** allows to utilize the savings within the same section of the grant.
20	***'Major Head'*** - means a Major Head of account for the purpose of recording and classifying the receipts and disbursements of the State. A Major Head, particularly the one falling within the Consolidated Fund, generally corresponds to a 'function' of Government such as Agriculture, Education, Health, etc.
21	***'Sub-Major Head'*** - means an intermediate head of account introduced between a Major Head and the Minor Heads under it, when the Minor Heads are numerous and can conveniently be grouped together under such intermediate Head.
22	***'Minor Head'*** - means a head subordinate to a Major Head or a Sub-Major Head. A Minor Head subordinate to a Major Head identifies a 'programme' undertaken to achieve the objectives of the function represented by the Major Head.
23	***'Sub-Head'*** - means a unit of account next subordinate to a Minor Head which normally denotes the scheme or organisation under that Minor Head or programme.
24	***'Major Work'*** - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges exceeds the amount as notified by the Government from time to time.
25	***'Minor Work'*** - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges does not exceed the amount as notified by the Government from time to time.
26	***'Modified Grant or Appropriation'*** - means the sum allotted to any Sub-Head of Appropriation as it stands after Re-Appropriation or the sanction of an Additional or Supplementary Grant by competent authority.

Appendix - 2.2

(Reference: Paragraph 2.5.1(B); Page 68)

Excess expenditure remaining un-regularized

(₹ in crore)

Year	Grant No. Appro-priation	Grant/Appropriation details	Amount	Status of regularization
2017-18	B-01	Police Administration	0.10	Yet to be regularized
	C-09	Capital Expenditure on Other Administrative Services and on Social Services	0.47	Yet to be regularized
	C-11	Internal Debt of the State Government	0.005	Yet to be regularized
	D-01	Interest Payments	1.83	Yet to be regularized
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits	6.86	Yet to be regularized
	L-01	Interest Payments	9.34	Yet to be regularized
	O-22	District Plan-Ratnagiri	0.27	Yet to be regularized
	O-27	District Plan-Pune	0.03	Yet to be regularized
	O-31	District Plan-Sangli	0.0001	Yet to be regularized
	O-43	District Plan-Ahmednagar	0.0038	Yet to be regularized
	O-46	District Plan-Aurangabad	0.68	Yet to be regularized
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.03	Yet to be regularized
	O-48	District Plan-Jalna	0.21	Yet to be regularized
	O-49	District Plan-Jalna	1.09	Yet to be regularized
	O-53	District Plan-Nanded	2.54	Yet to be regularized
	O-59	District Plan-Osmanabad	0.48	Yet to be regularized
	O-74	District Plan-Amaravati	0.30	Yet to be regularized
	O-81	District Plan-Buldhana	0.0019	Yet to be regularized
	T-02	Co-operation	21.88	Yet to be regularized
	W-07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	1.03	Yet to be regularized
		15 Grants and 5 Appropriation	**47.15**	
2018-19	C-06	Relief on account of natural calamities	943.19	Yet to be regularized
	C-11	Internal debt of the State Government	0.0007	Yet to be regularized
	H-08	Capital Expenditure of Public Works Administrative and Functional Building	0.0001	Yet to be regularized
	L-01	Interest Payment	2.71	Yet to be regularized
	O-18	District Plan-Thane	0.0007	Yet to be regularized
	O-52	District Plan, Nanded	0.07	Yet to be regularized
	O-58	District Plan, Osmanabad	0.0022	Yet to be regularized
	O-68	District Plan, Chandrapur	0.16	Yet to be regularized
	O-78	District Plan, Yavatmal	0.03	Yet to be regularized
		6 Grants and 3 Appropriation	**946.16**	
2019-20	C06	Relief on account of Natural Calamities	965.370	Yet to be regularized
	G01	Sales Tax Administration	0.049	Yet to be regularized
	K07	Industries	0.901	Yet to be regularized
	N01	Interest payment	0.008	Yet to be regularized
	O28	District Plan, Satara	0.004	Yet to be regularized
	S05	Loans to Govt Servants	11.846	Yet to be regularized
	U01	Interest Payment	0.109	Yet to be regularized
		3 Grants and 4 Appropriation	**978.29**	

Appendix - 2.2 (contd…) (₹ in crore)				
Year	**Grant No. Appro-priation**	**Grant/Appropriation details**	**Amount**	**Status of regularization**
2020-21	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits.	420.01	Yet to be regularized
	O-18	District Plan-Thane	0.028	Yet to be regularized
	O-26	District Plan- Pune	0.011	Yet to be regularized
	O-31	District Plan- Sangli	0.003	Yet to be regularized
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.005	Yet to be regularized
	O-77	District Plan-Akola	0.001	Yet to be regularized
	O-78	District Plan-Yavatmal	0.17	Yet to be regularized
	O-85	District Plan-Palghar	0.0004	Yet to be regularized
	T-01	Interest Payments	40.337	Yet to be regularized
		8 Grant and 1 Appropriation	**460.57**	
2021-22	C-05	Other Social Services	0.02	Yet to be regularized
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits.	467.39	Yet to be regularized
	O-27	District Plan Pune	0.02	Yet to be regularized
	O-32	District Plan Solapur	0.12	Yet to be regularized
	O-38	District Plan, Dhule	0.01	Yet to be regularized
	O-42	District Plan, Ahmednagar	0.15	Yet to be regularized
	O-54	District Plan Beed	2.68	Yet to be regularized
	O-71	District Plan Gadchiroli	0.99	Yet to be regularized
	O-77	District Plan Akola	0.02	Yet to be regularized
	O-82	District Plan Washim	0.14	Yet to be regularized
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits.	14.39	Yet to be regularized
	ZA-02	Secretariat and other social services	0.42	Yet to be regularized
		10 Grant and 2 Appropriation	**486.35**	
2022-23	O-24	District Plan-Sindhudurg	0.05	Yet to be regularized
	O-30	District Plan-Sangli	0.01	Yet to be regularized
	O-43	District Plan-Ahmednagar	0.58	Yet to be regularized
	O-70	District Plan-Gadchiroli	0.16	Yet to be regularized
	O-74	District Plan-Amravati	0.10	Yet to be regularized
	W-04	Art and Culture	48.19	Yet to be regularized
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits.	16.55	Yet to be regularized
	T-01	Interest Payment	6.02	Yet to be regularized
		6 Grant and 2 Appropriation	**71.66**	
2023-24	C-02	Stamps and Registration	11.8	Yet to be regularized
	O-18	District Plan-Thane	0.68	Yet to be regularized
	O-20	District Plan-Raigad	0.09	Yet to be regularized
	O-38	District Plan-Dhule	1.23	Yet to be regularized
	O-44	District Plan- Nandurbar	0.01	Yet to be regularized
	O-48	District Plan –Jalna	0.02	Yet to be regularized
	O-60	District Plan- Hingoli	0.003	Yet to be regularized

Appendix - 2.2 (concld.) (₹ in crore)				
Year	**Grant No. Appro-priation**	**Grant/Appropriation details**	**Amount**	**Status of regularization**
2023-24	O-70	District Plan- Gadchiroli	5.82	Yet to be regularized
	O-76	District Plan- Akola	0.004	Yet to be regularized
	O-84	District Plan-Palghar	0.15	Yet to be regularized
	O-19	District Plan-Thane	0.05	Yet to be regularized
	O-47	District Plan-Chhatrapati Sambhajinagar	0.01	Yet to be regularized
	O-75	District Plan-Amravati	0.01	Yet to be regularized
	C-02	Stamp and Registration	0.01	Yet to be regularized
	T-01	Interest Payment	15.68	Yet to be regularized
		13 Grants and 2 Appropriation	**35.58**	Yet to be regularized
		61 Grants and 19 Appropriation	**3025.76**	

Source: Appropriation Accounts of the respective years

Appendix- 2.3

(Reference: Paragraph 2.5.2, Page 68)

Cases where entire Supplementary provision (Voted) proved unnecessary

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
Revenue Voted						
1	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1617.84	69.68	903.64	714.20
2	A06	Information and Publicity	653.02	50.00	375.31	277.71
3	B01	Police Administration	29105.00	1279.22	23960.30	5144.70
4	B02	State Excise	287.13	5.79	252.07	35.06
5	B04	Secretariat and Other General Services	77.92	1.59	63.62	14.30
6	B05	Jails	719.80	20.04	618.53	101.27
7	B07	Economic Services	1355.00	103.00	979.62	375.38
8	C01	Revenue and District Administration	4096.26	69.74	3303.64	792.62
9	C04	Secretariat and Other General Services	85.99	2.28	65.69	20.29
10	C06	Relief on account of Natural Calamities	13065.18	20.00	12444.66	620.52
11	C07	Forest	4353.47	56.88	3341.56	1011.91
12	D04	Animal Husbandry	2054.91	78.11	1530.62	524.29
13	D06	Fisheries	519.71	27.07	249.95	269.76
14	D07	Secretariat and Other Economic Services	64.78	7.00	41.32	23.47
15	E02	General Education	78291.35	723.84	71978.10	6313.26
16	E03	Secretariat and Other Social Services	732.61	122.37	674.66	57.95
17	F02	Urban Development and Other Advance Services	17252.06	7358.52	13554.03	3698.03
18	F03	Secretariat and Other Social Services	193.92	2.40	78.26	115.66
19	G01	Sales Tax Administration	1237.75	19.15	1141.03	96.72
20	H03	Housing	410.62	83.53	405.22	5.40
21	H04	Secretariat and Other Economic Services	83.06	0.03	57.11	25.95
22	H05	Roads and Bridges	6640.88	500.00	5720.91	919.96
23	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3541.02	84.76	3058.93	482.09
24	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2583.54	48.49	1951.43	632.11
25	J01	Administration of Justice	3591.86	223.60	2816.18	775.69
26	J02	Secretariat and Other Social and Economic Services	256.03	1.54	168.78	87.25
27	K01	Other Taxes and Duties on Commodities and Services	94.86	0.94	71.41	23.45
28	K03	Stationery and Printing	264.43	1.61	204.40	60.03
29	K04	Labour, Employment and Skill Development	442.10	8.40	246.98	195.12

Appendix- 2.3 (contd...) (₹ in crore)						
Sr. No.	**Grant No.**	**Description**	**Original**	**Supplementary**	**Actual Expenditure**	**Savings out of Original provision**
30	L02	District Administration	9766.01	532.63	8492.45	1273.56
31	L04	Secretariat-Economic Services	116.36	0.29	56.67	59.69
32	M03	Secretariat and Other Economic Services	140.60	37.08	115.21	25.39
33	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	16788.52	5083.70	16371.40	417.12
34	O03	Rural Employment	5050.03	100.00	2561.33	2488.71
35	O07	Secretariat-Economic Services	270.09	0.50	150.04	120.05
36	Q02	Other Administrative Services	3.56	0.41	2.80	0.76
37	Q04	Secretariat - Economic Services	14.09	0.21	10.82	3.27
38	S01	Medical and Public Health	6223.96	627.98	5970.89	253.07
39	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	13582.45	2993.96	12517.44	1065.01
40	V02	Co-operation	2334.15	747.11	2281.63	52.52
41	W02	General Education	11039.61	97.42	10049.61	990.00
42	W06	Secretariat Social Services	23.02	0.48	17.62	5.40
43	X02	Secretariat Social Services	16.74	0.49	11.36	5.38
44	Y02	Water Supply and Sanitation	6007.14	290.66	4690.90	1316.24
45	ZD02	Art and Culture	1300.98	124.60	753.71	547.27
46	ZD04	Tourism	2083.00	53.22	1343.84	739.16
47	ZE01	Minorities Development	938.00	10.03	586.80	351.20
48	ZH03	Irrigation, Power and Other Economic Services	736.58	11.80	432.63	303.95
49	ZI03	Social Security and Welfare	1526.30	15.54	1178.12	348.18
		TOTAL	**251633.29**	**21697.69**	**217853.23**	**33780.08**
Capital Voted						
50	A09	Capital Outlay on Public Works	195.48	10.00	87.70	107.78
51	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2820.25	726.51	2427.57	392.68
52	D09	Capital Expenditure on Fisheries	176.08	107.25	165.17	10.91
53	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	4840.79	2813.09	4090.74	750.05
54	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	46.58	2.53	37.53	9.05
55	I05	Capital Expenditure on Irrigation	17785.84	3109.91	16434.73	1351.10
56	K09	Capital Expenditure on Economic and Social Services	110.25	0.56	26.62	83.63
57	K10	Capital Expenditure on Industries	250.00	523.00	24.15	225.85
58	N04	Capital Expenditure on Social Services	902.50	123.33	355.91	546.59
59	O10	Capital Outlay on Other Rural Development	6897.55	100.00	2201.80	4695.75

Appendix- 2.3 (concld.) (₹ in crore)						
Sr. No.	**Grant No.**	**Description**	**Original**	**Supplementary**	**Actual Expenditure**	**Savings out of Original provision**
60	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	2633.54	417.23	1878.17	755.37
61	V03	Capital Expenditure on Social Services	374.12	85.00	299.61	74.51
62	ZG04	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Bckward Classes and Minorities	25.13	26.41	20.08	5.05
		TOTAL	**37058.11**	**8044.82**	**28049.78**	**9008.32**
		GRAND TOTAL	**288691.40**	**29742.51**	**245903.01**	**42788.40**

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix – 2.4
(*Reference: Paragraph 2.5.2; page 68*)
Cases where Supplementary Provision (Voted) (₹ Two crore or more in each case) proved excessive
(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Original Provision	Supple-mentary Grants	Total Budget	Actual expendi-ture	Excessive Supplem-entary Provision (Savings)
A –Revenue Voted							
1	A04	Secretariat & Misc General Services	1617.85	69.68	1687.52	903.64	69.68
2	A06	Information & Publicity	653.04	50.00	703.04	375.31	50.00
3	B01	Police Administration	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	1279.22
4	B02	State Excise	287.14	5.79	292.93	252.07	5.79
5	B03	Transport Administration	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	1964.72
6	B05	Jails	719.80	20.04	739.84	618.53	20.04
7	B07	Economic Services	1355.00	103.00	1458.00	979.62	103.00
8	C01	Revenue & District Administration	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	69.74
9	C02	Stamps & Registration	366.56	64.00	430.56	450.91	64.00
10	C04	Secretariat & Other General Services	85.99	2.28	88.27	65.69	2.28
11	C05	Other Social Services	83.09	50.00	133.09	87.39	45.70
12	C06	Relief on account of Natural Calamities	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	20.00
13	C07	Forest	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	56.88
14	D03	Agriculture Services	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	3678.02
15	D04	Animal Husbandary	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	78.21
16	D05	Dairy Development	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	1359.46
17	D06	Fisheries	519.72	27.07	546.79	249.95	27.07
18	D07	Secretariat & Other Economic Services	64.78	7.00	71.78	41.32	7.00
19	E02	General Education	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	723.84
20	E03	Secretariat & Other Social Services	732.61	122.37	854.99	674.66	122.37
21	F02	Urban Development and other Advance Services	17087.08	7358.52	24445.60	13554.03	7358.52
22	F03	Secretariat & Other Social Services	193.92	2.40	196.31	78.26	2.40
23	F04	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	59.91
24	G01	Sales Tax Administration	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	19.15
25	G06	Pension and Other Retirement Benefits	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	75.00
26	H03	Housing	410.62	83.53	494.15	405.22	83.53
27	H05	Roads and Bridges	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	500.00
28	H06	Public Works & Administrative and Functional Buildings	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	84.76
29	I03	Irrigation,Power & other Economic Services	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	48.49
30	J01	Administration of Justice	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	395.35
31	K04	Labour Employment and Skill Development	442.10	8.40	450.50	246.98	8.40
32	K06	Energy	9734.00	7548.25	17282.25	17277.11	5.14

Appendix- 2.4 (contd…)

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Original Provision	Supple-mentary Grants	Total Budget	Actual expendi-ture	Excessive Supplem-entary Provision (Savings)
33	K07	Industries	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.10
34	L02	District Administration	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	532.63
35	L03	Rural Development Programmes	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94
36	L05	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	1370.22	1455.67	2825.89	2816.44	9.45
37	M02	Food Storage and Warehousing	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	1677.36
38	M03	Secretariat and Other Economic Services	140.60	37.08	177.68	115.21	37.08
39	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	5083.70
40	O03	Rural Employment	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	100.00
41	O09	Census Surveys and Statistics	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	578.06
42	R01	Medical and Public Health	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	3599.62
43	S01	Medical and Public Health	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	627.98
44	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub Plan	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	2993.96
45	U04	Ecology and Environment	449.95	255.52	705.47	497.30	208.17
46	V01	Interest Payment	12.48	78.93	91.41	91.19	0.21
47	V02	Co-Operation	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	747.11
48	W02	General Education	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	97.42
49	W03	Technical Education	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	108.45
50	W04	Art & Culture	438.19	69.14	507.33	480.07	27.26
51	X01	Social Security and Nutrition	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	4001.25
52	Y02	Water Supply and Sanitation	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	290.66
53	ZA02	Scretariat and Other Social Services	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	6092.06
54	ZD02	Art and Culture	1300.98	124.60	1425.58	753.71	124.60
55	ZD04	Tourism	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	53.22
56	ZE01	Minorities Development	938.00	10.03	948.03	586.80	10.03
57	ZG03	Welfare of Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	476.27
58	ZH03	Irrigation, Power and Other Economic Services	736.58	11.80	748.38	432.63	11.80
59	ZI03	Social Security and Welfare	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	15.54
		Total	**431925.30**	**104085.35**	**536010.65**	**438287.72**	**50945.58**

Appendix- 2.4 (contd…) (₹ in crore)							
Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Original Provision	Supple-mentary Grants	Total Budget	Actual expendi-ture	Excessive Supplem-entary Provision (Savings)
B –Capital Voted							
60	A09	Capital Outlay on Public Works	0.00	10.00	10.00	0.00	10.00
61	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	726.51
62	D09	Capital Expenditure on Fisheries	176.08	107.25	283.33	165.17	107.25
63	E04	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	201.00	100.00	301.00	228.00	73.00
64	F05	Capital Expenditure on Social Services	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	2008.10
65	F07	Loans for Urban Development	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	1603.90
66	H07	Capital Expenditure on Social Services & other Economic Services	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39
67	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	2813.09
68	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	46.58	2.53	49.11	37.53	2.53
69	I05	Capital Expenditure on Irrigation	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	1758.61
70	J05	Loans to Government Servants etc.	29.02	9.00	38.02	34.66	3.36
71	K10	Capital Expenditure on Industries	250.00	523.00	773.00	24.15	523.00
72	K11	Capital Expenditure on Energy	3200.00	23.34	3223.34	990.12	23.34
73	L07	Capital Expenditure on Rural Development	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	9.41
74	N04	Capital Expenditure on Social Services	1032.50	123.33	1155.83	469.07	123.33
75	O10	Capital Outlay on Other Rural Development	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	100.00
76	R03	Capital Outlay on Medical and Public Health	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68
77	S04	Capital Outlay on Medical and Public Health	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	371.00
78	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub Plan	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	417.23
79	V03	Capital Expenditure on Social Services	374.12	85.00	459.12	299.61	85.00
80	V05	Capital Expenditure on Economic Services	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21

Appendix- 2.4 (concld.)

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Original Provision	Supple-mentary Grants	Total Budget	Actual expendi-ture	Excessive Supplem-entary Provision (Savings)
81	ZC03	Loans to Government Servants etc.	353.61	209.00	562.61	379.51	183.10
82	ZD05	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	46.01	96.39	142.41	112.31	30.09
83	ZG04	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	0.00	26.41	26.41	0.00	26.41
84	ZG05	Loans for Housing	1.47	40.72	42.19	1.65	40.72
		Total	**78129.12**	**32981.13**	**111110.25**	**81611.39**	**15048.26**
		Grand Total	**510054.42**	**137066.48**	**647120.90**	**519899.11**	**65993.84**

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix- 2.5(a)

(Reference: Paragraph 2.5.3; Page 69)

Injudicious reappropriation of funds (more than Two crore)

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
1.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700 (80) (190) (50)	Share Capital Contribution to Tapi Irrigation Development Corporation (Rest of Maharashtra)(State Share 75%)(Scheme)	226.50	100.00	-100.00	226.50	326.50	100.00
2.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700 (80)(190)(013)	Share Capital Contribution to Godawari Marathwada Irrigation Development Corporation(Rest of Maharashtra)(Scheme)	556.00	0.00	-257.27	298.73	384.42	85.69
3.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4702 (80)(190)(A14)	Share capital contribution to Godawari Marathwada Irrigation Development corporation (BJSY)(State Share)(Marathwada Region)(Scheme)	146.31	157.75	-59.25	244.81	304.06	59.25
4.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(027)	Share Capital Contribution to Godawari Marathwada Irrigation Development Corporation(Rest of Maharashtra)(Scheme)	100.00	0.00	-68.14	31.86	70.00	38.14
5.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4702(80)(190)(763)	Share Capital Contribution to Godavari Marathwara Irrigation Development Corporation for Rest of Maharashtra Deve	94.51	0.00	-50.56	43.96	65.71	21.75
6.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(025)	Share Capital Contribution to Tapi Irrigation Development Corporation(Rest of Maharashtra)(Scheme)	20.00	0.00	-13.89	6.11	13.90	7.79
7.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4711(01)(190)(020)	Share Capital Contr.To Mah.Krishna Valley Dev.Corp.	90.00	0.00	-34.16	55.84	61.60	5.75

Appendix- 2.5(a) (contd…)

Sr.No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
8.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(023)	Share Capital Contribution to Maharashtra Krishna Valley Development Corporation(Rest of Maharashtra)(Scheme)	158.91	36.40	-92.87	102.44	107.46	5.02
9.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(049)	Share Capital Contribution to Tapi Irrigation Development Corporation (Rest of Maharastra)(Central Share 25%)(Scheme)	75.50	0.00	-5.00	70.50	75.50	5.00
10.	O62	District Plan - Nagpur	2204(00)(104)(504)	Grant-in-aid to Gymnasium	6.00	0.00	-4.40	1.60	6.00	4.40
11.	S01	Medical and Public Health	2210(01)(110)(165)	Medical College Hospital, Chhatrapati Sambhajinagar	163.36	4.63	-6.99	161.00	164.95	3.95
12.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4711(01)(190)(021)	Share Capital Contri. To Tapi Irrg. Dev. Corp.	15.00	0.00	-8.52	6.48	10.26	3.78
13.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(J19)	Share Capital Contribution to Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	10.00	0.00	-5.01	4.99	7.00	2.01
14.	O58	District Plan - Dharashiv	2053(00)(093)(A39)	Strengthening of Dynamic Government Administration and Emergency Management System(Scheme)	8.00	0.00	-3.03	4.97	6.53	1.57
15.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(J22)	Share Capital Contribution to Krishna Valley Development Corporation	16.00	0.00	-6.00	10.00	11.08	1.08
16.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(H89)	Share Capital Contribution to Godavari Marathwada Dev. Corp.	81.00	0.00	-25.64	55.36	56.29	0.93
17.	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development - Sub-Plan	2225(02)(796)(411)	Information and Publicity for Scheme Implemented under Tribal Sub Plan through various Media	70.00	0.00	-67.19	2.81	2.94	0.12

Appendix- 2.5(a) (concld.)

Sr.No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
18.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(179)	Share Capital Contribution to Tapi Irrigation Development Corporation.	7.19	0.00	-2.25	4.93	4.95	0.02
19.	O36	District Plan - Nashik	2041(00)(001)(069)	District Road Safety Measures (Scheme)	12.00	0.00	-8.57	3.43	3.43	0.00
20.	O50	District Plan - Prabhani	2230(03)(003)(A58)	Minimum Skill Development Programme (Scheme)	3.00	0.00	-2.86	0.14	0.14	0.00
21.	O82	District Plan - Washim	2041(00)(001)(092)	District Road Safety Measures (Scheme)	3.00	0.00	-2.45	0.55	0.55	0.00
22.	O26	District Plan - Pune	2217(05)(192)(A35)	Improvement of other Bastis/Slums in urban areas (Scheme)	35.47	0.00	-32.93	2.54	2.54	0.00

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix- 2.5(b)

(Reference: Paragraph 2.5.3; Page 70)

Augmentation of provision proved injudicious

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
1	E02	General Education	2202 (01)(103)(020)	Grants to Other Local Bodies	6427.71	0.00	3.86	6427.71	5922.59	505.12
2	L02	District Administration	2053(0)(093)(056)	Schemes in the Local Sector-(i) Grants to Zilla Parishads(Establishment grant)- Revised Staffing Pattern-	3509.96	0.00	29.76	3509.96	3046.48	463.49
3	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(H66)	Share capital contribution to vidc	972.41	140.00	28.16	1112.41	699.18	413.23
4	ZD02	Art and Culture	2205(00)(102)(373)	Programs on the occassion of 75th year of Independence (Scheme)	500.00	0.00	5.66	500.00	138.73	361.27
5	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(011)	Share Capital Contribution to Tapi Irrigation Development Corporation(Rest of Maharashtra)(Scheme)	364.51	260.00	94.26	624.51	496.96	127.55
6	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(J23)	Share Capital Contribution to Godavari Marathwara Irrigation Corporation	308.00	0.00	26.84	308.00	184.78	123.22
7	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2225(01)(277)(334)	Opening and Maintenance of Government Hostels for Scheduled Caste Boys and Girls (New Hostels)	559.62	40.00	17.25	599.62	502.79	96.83
8	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(177)	Share Capital Contribution to Vidarbha Irrigation Development Corporation.	247.38	0.00	9.85	247.38	167.54	79.84

Appendix- 2.5(b) (contd…)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
9	X01	Social Security and Nutrition	2236(02)(196)(217)	Establishment Grant to Zilla Parishad Under Section 123 and 261 of Maharashtra Zilla Prishad and Panchayat Samities Act 1961 under Integrated Child Development (Scheme)	303.75	211.27	4.50	515.02	454.65	60.37
10	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(J49)	Share Capital Contribution to Irrigation Development Corporation of Land Acquisition and Rehabilitation	1000.00	100.00	40.06	1100.00	1044.28	55.72
11	B01	Police Administration	2055(00)(101)(043)	Intelligence Department	410.21	0.00	2.45	410.21	355.39	54.81
12	C01	Revenue and District Administration	2053(00)(094)(032)	Commissioner , Nasik	240.00	0.00	2.38	240.00	185.28	54.72
13	B05	Jails	2056(00)(101)(003)	Central Jails	358.94	2.00	5.36	360.94	308.55	52.39
14	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(036)	Share capital contribution to Tapi Irrigation Development Corporation (Rest of Maharashtra)(State Share)(Scheme)	66.47	200.00	58.73	266.47	219.94	46.53
15	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(H76)	Share Capital Contribution to Tapi Irri. Dev. Corp	113.73	20.00	13.57	133.73	88.94	44.79
16	B01	Police Administration	2055(00)(003)(002)	Police Training Schools	234.65	0.00	8.03	234.65	192.25	42.40
17	K07	Industries	2851(00)(102)(664)	Chief Minister Employment Generation Programmes (Scheme)	236.54	0.00	15.27	236.54	202.91	33.63
18	C07	Forest	2406(02)(110)(124)	Wild Life Management and Conservation-(100 per cent Central grant)	45.00	0.00	6.33	45.00	14.59	30.41

Appendix- 2.5(b) (contd…)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
19	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4701(80)(190)(J15)	Share Capital Contribution to Vidarbha Irrigation Development Corporation	65.00	4.00	7.83	69.00	39.40	29.60
20	ZD02	Art and Culture	2205(00)(107)(132)	Reorganisation and Development of Certain Section in various Museum (State)	27.92	0.00	31.17	27.92	9.17	18.75
21	B01	Police Administration	2055 (00)(116)(031)	Forensic Science Laboratory	144.24	2.33	7.85	146.57	128.96	17.62
22	E04	Capital Outlay on Education, Sports, Art and Culture	4202(01)(201)(649)	Development of model schools in the state	90.00	0.00	9.50	90.00	72.50	17.50
23	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2202(01)(789)(K86)	Development of PM SHRI Schools in the State (Central Share 60 %) (Scheme)	20.93	23.19	5.96	44.12	28.45	15.67
24	N04	Capital Expenditure on Social Services	6225(01)(800)(025)	Loans to Co-operative Societies of Scheduled Castes (S.C.S.P.)	60.00	0.00	7.50	60.00	47.98	12.02
25	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2401(00)(789)(B28)	Pradhan Mantri Krishi Sinchan Yojana- Per Drop More Crop (Micro Irrigation) (Central Share 60%)	29.70	0.00	3.11	29.70	19.25	10.45
26	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2202(01)(789)(K87)	Development of PM SHRI Schools in the State (State Share 40 per cent) (Scheme)	13.96	15.46	3.51	29.42	18.97	10.45
27	B01	Police Administration	2055(00)(109)(A09)	Crime and Criminal Tracking Network System	33.13	0.00	4.00	33.13	23.50	9.63

Appendix- 2.5(b) (contd…)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
28	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4711(01)(190)(284)	Share Capital Contribution to Konkan Irrigation Development Corporation	30.00	0.00	6.07	30.00	20.67	9.33
29	C06	Relief on Account of Natural Calamities	2245(02)(113)(027)	Assistance for repairs/reconstruction of Houses	17.65	0.00	7.81	17.65	9.04	8.61
30	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4702(80)(190)(746)	Share Capital Contribution to Konkan irrigation Development Corporation	9.00	5.00	2.85	14.00	6.40	7.60
31	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2401(00)(789)(B29)	Pradhan Mantri Krishi Sinchan Yojana- Per Drop More Crop (Micro Irrigation) (State Share 40%)	19.80	0.00	2.07	19.80	12.83	6.97
32	I05	Capital Expenditure on Irrigation	4700(80)(190)(008)	Share Capital Contribution to Maharashtra Krishna Valley Development Corporation(Marathwada)(Scheme)	19.00	0.00	6.00	19.00	13.26	5.74
33	ZD02	Art and Culture	2205(00)(190)(180)	Archives Office	44.76	0.00	6.04	44.76	39.89	4.87
34	G07	Social Security and Welfare	2235(60)(101)(054)	Re-Insurance and/or Co-Insurance Premia payable	45.00	0.00	6.00	45.00	40.13	4.87
35	N04	Capital Expenditure on Social Services	6225(01)(800)(022)	Loans to Co-operative Spinning Mills of Scheduled Castes	70.00	0.00	9.19	70.00	65.19	4.81
36	C07	Forest	2406(01)(110)(A10)	Project Tiger (40% State Share)	30.00	0.00	4.22	30.00	26.08	3.92
37	O49	District Plan - Jalna	5054(04)(800)(465)	Development and Strengthening of Other Districts Roads	14.00	0.00	3.44	14.00	10.76	3.24
38	B01	Police Administration	2055(00)(113)(A22)	Maharashtra Police Kutumb Arogya Yojana Commissioner of Police, Greater Mumbai	50.00	0.00	2.60	50.00	47.59	2.41

Appendix- 2.5(b) (concld.)

Sr. No.	Grant No.	Name of Grant	Head of Accounts	Description of Sub-head	Original Grant	Supple-mentary Grant	Re-appropriation	Total	Expen-diture	Savings (-)/ Excess (+)
39	H07	Capital Expenditure on Social Services and Other Economic Services	5054(05)(337)(540)	Interest Free Loans For Road And Bridges Projects Under Central Government Scheme For Special Assistance To States For Capital Expenditure	0.00	3195.90	12.86	3195.90	3194.96	0.94
40	ZD02	Art and Culture	2205(00)(102)(149)	Marathi,Hindi, Music,Children,Sanskrit and Differently abled State drama Competition.	10.01	0.00	2.73	10.01	9.13	0.88
41	O76	District Plan - Akola	2217(80)(192)(818)	Grants to Municipal Council/Municipal Corporations for Maharashtra Nagarotthan Maha-Abhiyan	32.00	0.00	7.29	32.00	31.63	0.37

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix –2.6
(Reference: Paragraph 2.5.4.1; Page 71)
Grants having large saving (exceeding ₹ 100 crore) during FY 2024-25

(₹ in crore)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supplementary Provision	Total Provision	Actual Expenditure	Savings
Revenue Voted							
1.	A02	Elections	3563.19	0	3563.19	3445.95	117.24
2.	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1617.84	69.68	1687.52	903.64	783.88
3.	A05	Social Services	394.47	0	394.47	210.34	184.13
4.	A06	Information and Publicity	653.02	50	703.02	375.31	327.71
5.	A07	Civil Aviation	910.91	0	910.91	632.34	278.57
6.	B01	Police Administration	29105	1279.22	30384.22	23960.3	6423.92
7.	B03	Transport Administration	4756.85	2190.81	6947.66	5174.99	1772.67
8.	B05	Jails	719.8	20.04	739.84	618.53	121.31
9.	B07	Economic Services	1355	103	1458	979.62	478.38
10.	C01	Revenue and District Administration	4096.26	69.74	4166	3303.64	862.36
11.	C06	Relief on account of Natural Calamities	13065.18	20	13085.18	12444.66	640.52
12.	C07	Forest	4353.47	56.88	4410.35	3341.56	1068.79
13.	D03	Agriculture Services	14414.84	11183.08	25597.92	21920.01	3677.91
14.	D04	Animal Husbandry	2054.91	78.11	2133.02	1530.62	602.4
15.	D05	Dairy Development	268.75	1469.65	1738.4	1628.64	109.76
16.	D06	Fisheries	519.71	27.07	546.78	249.95	296.83
17.	E02	General Education	78291.35	723.84	79015.19	71978.1	7037.09
18.	E03	Secretariat and Other Social Services	732.61	122.37	854.98	674.66	180.32
19.	F02	Urban Development and Other Advance Services	17252.06	7358.52	24610.58	13554.03	11056.55
20.	F03	Secretariat and Other Social Services	193.92	2.4	196.32	78.26	118.06
21.	G01	Sales Tax Administration	1237.75	19.15	1256.9	1141.03	115.87
22.	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	3010.4	0	3010.4	483.96	2526.44
23.	G05	Treasury and Accounts Administration	561.11	0	561.11	433.72	127.39
24.	G06	Pensions and Other Retirement Benefits	59615.93	0	59615.93	44740.61	14875.32
25.	H05	Roads and Bridges	6640.88	500	7140.88	5720.91	1419.97

Appendix –2.6 (contd…)							
S. No.	**Grant**	**Name of Grant**	**Original Grant**	**Supplementary Provision**	**Total Provision**	**Actual Expenditure**	**Savings**
26.	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3541.02	84.76	3625.78	3058.93	566.85
27.	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	680.6
28.	J01	Administration of Justice	3591.86	223.6	3815.46	2816.18	999.28
29.	K04	Labour, Employment and Skill Development	442.1	8.4	450.5	246.98	203.52
30.	K07	Industries	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.1
31.	L02	District Administration	9766.01	532.63	10298.64	8492.45	1806.19
32.	L03	Rural Development Programmes	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94
33.	M02	Food Storage and Warehousing	1550	2756.31	4306.31	2655.75	1650.56
34.	N02	Secretariat and Other Social Services	2082	0	2082	1262.98	819.02
35.	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	16788.52	5083.7	21872.22	16371.4	5500.82
36.	O01	District Administration	815.69	0	815.69	109.8	705.89
37.	O03	Rural Employment	5050.03	100	5150.03	2561.33	2588.7
38.	O04	Other Rural Development Programmes	100.08	0	100.08	0	100.08
39.	O07	Secretariat-Economic Services	270.09	0.5	270.59	150.04	120.55
40.	O09	Census Surveys and Statistics	1621.83	1000	2621.83	2043.76	578.07
41.	Q03	Housing	3181.63	0	3181.63	622.24	2559.39
42.	R01	Medical and Public Health	15464.21	4183.02	19647.23	16032.5	3614.73
43.	S01	Medical and Public Health	6223.96	627.98	6851.94	5970.89	881.05
44.	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	4058.97
45.	U04	Ecology and Environment	449.95	255.52	705.47	497.3	208.17
46.	V02	Co-operation	2334.15	747.11	3081.26	2281.63	799.63
47.	W02	General Education	11039.61	97.42	11137.03	10049.61	1087.42

Appendix –2.6 (contd…)							
S. No.	**Grant**	**Name of Grant**	**Original Grant**	**Supplementary Provision**	**Total Provision**	**Actual Expenditure**	**Savings**
48.	W03	Technical Education	2635.4	638.1	3273.5	3165.06	108.44
49.	X01	Social Security and Nutrition	14856.15	28427.97	43284.12	39282.86	4001.26
50.	Y02	Water Supply and Sanitation	6007.14	290.66	6297.8	4690.9	1606.9
51.	ZA02	Secretariat and Other Social Services	3144.78	6114.09	9258.87	3166.95	6091.92
52.	ZC01	Parliament/State/Union Territory Legislatures	541.14	0	541.14	396.26	144.88
53.	ZD02	Art and Culture	1300.98	124.6	1425.58	753.71	671.87
54.	ZD04	Tourism	2083	53.22	2136.22	1343.84	792.38
55.	ZE01	Minorities Development	938	10.03	948.03	586.8	361.23
56.	ZG03	Welfare of Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes	4486.28	5485.4	9971.68	9495.4	476.28
57.	ZH03	Irrigation, Power and Other Economic Services	736.58	11.8	748.38	432.63	315.75
58.	ZI03	Social Security and Welfare	1526.3	15.54	1541.84	1178.12	363.72
		Total	**403487.23**	**93221.49**	**496708.72**	**391987.17**	**104721.55**
Capital Voted							
59.	A09	Capital Outlay on Public Works	195.48	10	205.48	87.7	117.78
60.	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	1119.19
61.	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1336.8	0	1336.8	830.62	506.18
62.	D09	Capital Expenditure on Fisheries	176.08	107.25	283.33	165.17	118.16
63.	F05	Capital Expenditure on Social Services	3206	6871.84	10077.84	8069.74	2008.1
64.	F07	Loans for Urban Development	5274	2636.82	7910.82	6306.92	1603.9
65.	H07	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39
66.	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	4840.79	2813.09	7653.88	4090.74	3563.14
67.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	17785.84	3109.91	20895.75	16434.73	4461.02

Appendix –2.6 (concld.)							
S. No.	**Grant**	**Name of Grant**	**Original Grant**	**Supplementary Provision**	**Total Provision**	**Actual Expenditure**	**Savings**
68.	K10	Capital Expenditure on Industries	250	523	773	24.15	748.85
69.	K11	Capital Expenditure on Energy	3200	23.34	3223.34	990.12	2233.22
70.	L07	Capital Expenditure on Rural Development	7274.6	9.41	7284.01	5226.95	2057.06
71.	M04	Capital Outlay on Food Storage and Warehousing	15330.35	0	15330.35	5794.45	9535.9
72.	N04	Capital Expenditure on Social Services	1032.5	123.33	1155.83	469.07	686.76
73.	O10	Capital Outlay on Other Rural Development	6897.55	100	6997.55	2201.8	4795.75
74.	R03	Capital Outlay on Medical and Public Health	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68
75.	S04	Capital Outlay on Medical and Public Health	1405.77	1825	3230.77	2859.77	371
76.	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	2633.54	417.23	3050.77	1878.17	1172.6
77.	V03	Capital Expenditure on Social Services	374.12	85	459.12	299.61	159.51
78.	V05	Capital Expenditure on Economic Services	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21
79.	ZC03	Loans to Government Servants, etc.	353.61	209	562.61	379.51	183.1
80.	ZH05	Capital Expenditure on Irrigation	4380.47	0	4380.47	3259.4	1121.07
		Total	**99027.93**	**32706.07**	**131734.00**	**91162.43**	**40571.57**
		Grand Total	**502515.16**	**125927.56**	**628442.72**	**483149.60**	**145293.12**
Source: Appropriation Accounts 2024-25							

Appendix – 2.7

(Reference: Paragraph 2.5.4.1; Page 73)

Grants having persistent savings (exceeding ₹ 100 crore) during FY 2022-23 to FY 2024-25

(₹ in crore)

S. No.	Grant No./ Name of the Department	2022-23 (Amount/ *per cent*)	2023-24 (Amount/ *per cent*)	2024-25 (Amount/ *per cent*)
1.	A04-Secretariat and Miscellaneous General Services	672.32 (51.4)	940.28 (58.4)	783.87 (46.45)
2.	A05-Social Services	206.38 (47.03)	231.32 (46.91)	184.13 (46.68)
3.	A06-Information and Publicity	247.13 (66.96)	362.54 (60.5)	327.71 (46.61)
4.	A07-Civil Aviation	177.11 (29.99)	191.56 (28.99)	278.57 (30.58)
5.	A09-Capital Outlay on Public Works	133.93 (22.63)	204.6 (74.39)	117.78 (57.32)
6.	B01-Police Administration	4738.43 (19.17)	5372.37 (20.02)	6423.92 (21.14)
7.	B03-Transport Administration	742.97 (15.88)	1321.52 (21.87)	1772.66 (25.51)
8.	B07-Economic Services	997.8 (48.63)	195.77 (14.56)	478.38 (32.81)
9.	B10-Capital Expenditure on Economic Services	537.44 (17.94)	955.72 (22.74)	1119.19 (31.56)
10.	C01-Revenue and District Administration	428.25 (13.34)	1068.51 (25.8)	862.36 (20.7)
11.	C06-Relief on account of Natural Calamities	3106.9 (20.84)	3951.87 (28.16)	640.52 (4.89)
12.	C07-Forest	1016.35 (26.68)	1101.96 (27.24)	1068.79 (24.23)
13.	C10-Capital Expenditure on Economic Services	215.97 (18.12)	590.84 (41.84)	506.17 (37.86)
14.	D03-Agriculture Services	2699.39 (21.53)	2393.96 (11.38)	3677.92 (14.37)
15.	D04-Animal Husbandry	221.86 (13.96)	334.91 (18.63)	602.4 (28.24)
16.	D05-Dairy Development	207.28 (45.19)	146.21 (24.73)	109.77 (6.31)
17.	E02-General Education	2067.43 (3.08)	4070.46 (5.2)	7037.09 (8.91)
18.	E03-Secretariat and Other Social Services	180.04 (30.5)	612.54 (46.85)	180.33 (21.09)
19.	F02-Urban Development and Other Advance Services	5835.68 (32.71)	6715.63 (31.77)	11056.54 (44.93)
20.	F05-Capital Expenditure on Social Services	2292.38 (31.21)	1053 (11.57)	2008.1 (19.93)
21.	G02-Other Fiscal and Miscellaneous Services	1536.67 (85.32)	2457.95 (86.74)	2526.44 (83.92)
22.	G06-Pensions and Other Retirement Benefits	4433.01 (9.34)	12184.13 (22.33)	14875.32 (24.95)
23.	H05-Roads and Bridges	481.95 (4.95)	1717.08 (20.68)	1419.96 (19.89)
24.	H06-Public Works and Administrative and Functional Buildings.	673.78 (18.18)	732.68 (19.73)	566.85 (15.63)
25.	H07-Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	1630.14 (7.25)	1547.36 (7.04)	3217.39 (11.15)
26.	I03-Irrigation, Power and Other Economic Services	686.32 (28.13)	670.7 (27.36)	680.6 (25.86)

Appendix- 2.7 (concld.)				
S. No.	**Grant No./ Name of the Department**	**2022-23 (Amount/ *per cent*)**	**2023-24 (Amount/ *per cent*)**	**2024-25 (Amount/ *per cent*)**
27.	I05-Capital Expenditure on Irrigation	4990.3 (30.17)	3427.18 (18.92)	4461.02 (21.35)
28.	J01-Administration of Justice	529.27 (17.4)	1093.94 (24.06)	999.29 (26.19)
29.	K07-Industries	188.69 (2.83)	961.81 (13.28)	409.1 (6.2)
30.	K11-Capital Expenditure on Energy	1606.45 (78.48)	297.25 (18.17)	2200 (100)
31.	L02-District Administration	566.81 (7.01)	1324.63 (14.89)	1806.19 (17.54)
32.	L03-Rural Development Programmes	4897.6 (32.46)	4727.77 (28.12)	4644.94 (27.76)
33.	L07-Capital Expenditure on Rural Development	1526.28 (27.04)	1866.94 (30.57)	2057.05 (28.28)
34.	M02-Food Storage and Warehousing	1183.59 (22.96)	1357.76 (29.04)	1650.56 (38.33)
35.	N04-Capital Expenditure on Social Services	387.06 (37.32)	668.09 (67.48)	669.92 (65.31)
36.	O01-District Administration	288.02 (29.8)	129.17 (18.45)	705.89 (86.54)
37.	O03-Rural Employment	1920.46 (50.75)	2086.97 (48.06)	2588.71 (50.27)
38.	O04-Other Rural Development Programmes	100.06 (99.94)	100.08 (99.96)	100.08 (100)
39.	Q03-Housing	7584.02 (81.7)	703.64 (22.4)	2559.39 (80.44)
40.	R01-Medical and Public Health	3621.35 (21.58)	3416.04 (20.44)	3614.73 (18.4)
41.	S01-Medical and Public Health	1002.42 (19.04)	1004.35 (16.92)	881.05 (12.86)
42.	T05-Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	3778.7 (28.37)	5543.64 (34.59)	4058.97 (24.49)
43.	T06-Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	211.64 (17.52)	108.3 (4.1)	1172.59 (38.44)
44.	U04-Ecology and Environment	252.83 (53.4)	140.96 (32.86)	208.17 (29.51)
45.	V02-Co-operation	503.58 (6.1)	357.59 (9.57)	799.63 (25.95)
46.	V03-Capital Expenditure on Social Services	167.69 (42.69)	240.52 (50.53)	159.51 (34.74)
47.	W02-General Education	442.48 (4.63)	848.95 (8.14)	1087.42 (9.76)
48.	X01-Social Security and Nutrition	575.31 (9.72)	1268.03 (18.99)	4001.25 (9.24)
49.	Y02-Water Supply and Sanitation	7666.33 (66.21)	10370.28 (60.5)	1606.9 (25.52)
50.	ZD02-Art and Culture	224.23 (24.59)	247.59 (16.27)	671.87 (47.13)
51.	ZD04-Tourism	992.83 (54.73)	817.1 (42.67)	792.38 (37.09)
52.	ZE01-Minorities Development	377.84 (48.16)	484.92 (35.62)	361.23 (38.1)
Source: Appropriation Accounts of Respective years				

Appendix –2.8

(Reference: Paragraph 2.5.4.1; Page 73)

Grant-wise percentage of utilisation of budget and savings during FY 2024-25

(₹ in crore)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
1.	L04	Secretariat - Economic Services	116.36	0.29	116.65	56.67	59.99	48.58	Up to 50
2.	D06	Fisheries	519.72	27.07	546.79	249.95	296.84	45.71	
3.	A09	Capital Outlay on Public Works	195.48	10.00	205.48	87.70	117.78	42.68	
4.	N04	Capital Expenditure on Social Services	1032.50	123.33	1155.83	469.07	686.76	40.58	
5.	ZI02	Secretariat - Social Services	20.69	0.00	20.69	8.39	12.30	40.56	
6.	F03	Secretariat & Other Social Services	193.92	2.40	196.31	78.26	118.05	39.87	
7.	ZG04	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	25.13	26.41	51.54	20.08	31.46	38.96	
8.	M04	Capital Outlay on Food Storage & Warehousing	15330.35	0.00	15330.35	5794.45	9535.90	37.80	
9.	ZA02	Secretariat & Other Social Services	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	6092.06	34.20	
10.	W05	Social Security & Welfare	0.18	0.00	0.18	0.06	0.12	33.52	
11.	ZG01	Interest Payments	38.91	0.00	38.91	12.39	26.52	31.83	
12.	O10	Capital Outlay on Other Rural Development	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	4795.75	31.47	
13.	H02	Other Administrative & Social Services	1.02	0.00	1.02	0.32	0.70	30.93	
14.	K11	Capital Expenditure on Energy	3200.00	23.34	3223.34	990.12	2233.22	30.72	
15.	M01	Social Security & Welfare	0.10	0.00	0.10	0.03	0.07	30.00	
16.	M05	Capital Outlay on Other General Economic Services	18.60	0.00	18.60	5.44	13.16	29.26	
17.	S02	Social Security & Welfare	0.40	0.00	0.40	0.11	0.29	28.11	
18.	D08	Capital Outlay on Animal Husbandry	37.26	0.00	37.26	10.05	27.21	26.97	
19.	K09	Capital Expenditure on Economic & Social Services	110.26	0.56	110.81	26.62	84.19	24.02	
20.	ZI04	Capital Outlay on Social Security & Welfare	15.00	0.00	15.00	3.14	11.86	20.93	
21.	Q03	Housing	3181.63	0.00	3181.63	622.24	2559.39	19.56	
22.	ZI05	Loans to Government Servants, etc	3.03	0.00	3.03	0.52	2.51	17.06	
23.	ZD03	Social Security & Welfare	0.04	0.00	0.04	0.01	0.03	16.67	
24.	G02	Other Fiscal & Miscellaneous Services	3010.40	0.00	3010.40	483.96	2526.44	16.08	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
25.	D02	Social Security & Welfare	0.93	0.00	0.93	0.13	0.80	14.19	Up to 50
26.	O01	District Administration	815.69	0.00	815.69	109.80	705.89	13.46	
27.	I02	Social Security & Welfare	2.00	0.00	2.00	0.26	1.74	13.18	
28.	D01	Interest Payments	15.95	0.00	15.95	2.07	13.88	12.97	
29.	O08	Tourism	23.39	0.00	23.39	1.10	22.29	4.70	
30.	ZG05	Loans for Housing	1.47	40.72	42.19	1.65	40.54	3.92	
31.	Y03	Social Security & Welfare	0.19	0.00	0.19	0.01	0.18	3.16	
32.	K10	Capital Expenditure on Industies	250.00	523.00	773.00	24.15	748.85	3.12	
33.	R03	Capital Outlay on Medical & Public Health	8.77	664.48	673.25	10.57	662.68	1.57	
34.	P03	Loans to Government Servants, etc	0.36	0.00	0.36	0.00	0.36	0.56	
35.	A08	Census Surveys & Statistics	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
36.	B09	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
37.	C03	Interest Payments	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
38.	C08	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	10.00	0.00	10.00	0.00	10.00	0.00	
39.	C11	Internal Debt of the State Government	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
40.	F01	Interest Payments	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
41.	O04	Other Rural Development Programmes	100.08	0.00	100.08	0.00	100.08	0.00	
42.	O06	Other Scientific Research	38.00	0.00	38.00	0.00	38.00	0.00	
43.	O12	Investment in General Financial & Trading Institutions	20.00	0.00	20.00	0.00	20.00	0.00	
44.	P02	Social Security & Welfare	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
45.	Q06	Loans to Government Servants, etc.	3.46	0.00	3.46	0.00	3.46	0.00	
46.	U02	Social Security & Welfare	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
47.	U05	Loans to Government Servants, etc	1.65	0.00	1.65	0.00	1.65	0.00	
48.	W07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	
49.	W08	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
50.	ZE03	Loans to Government Servants, etc.	1.13	0.00	1.13	0.00	1.13	0.00	
51.	ZF03	Social Security & Welfare	0.02	0.00	0.02	0.00	0.02	0.00	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
52.	ZH01	Interest Payments	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Up to 50
53.	ZH02	Social Security & Welfare	0.50	0.00	0.50	0.00	0.50	0.00	
54.	ZH06	Internal Debt of the State Government	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
55.	ZI01	Interest Payments	11.00	0.00	11.00	0.00	11.00	0.00	
		Total	**38398.07**	**7655.69**	**46053.76**	**14438.08**	**31615.68**		
56.	W06	Secretariat - Social Services	23.02	0.48	23.50	17.62	5.87	75.00	51 to 75
57.	N03	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	5500.87	74.85	
58.	K01	Other Taxes & Duties on Commodities & Services	94.86	0.94	95.80	71.41	24.39	74.54	
59.	Y02	Water Supply & Sanitation	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	1607.00	74.48	
60.	C04	Secretariat & General Services	85.99	2.28	88.27	65.69	22.58	74.42	
61.	ZH05	Secretariat - Economic Services	4380.47	0.00	4380.47	3259.40	1121.07	74.41	
62.	I03	Irrigation, Power & Other Economic Services	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	680.60	74.14	
63.	V02	Co-operation	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	799.65	74.05	
64.	G04	Secretariat - General Services	69.83	0.00	69.83	51.67	18.16	73.99	
65.	J01	Administration of Justice	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	1215.69	73.99	
66.	R04	Loans to Government Servants, etc.	76.92	0.00	76.92	56.52	20.39	73.49	
67.	ZC01	Parliament/State/Union Territory Legislatures	543.69	0.00	543.69	397.87	145.81	73.18	
68.	Y06	Capital Expenditure on Economic & Social Services	35.96	0.00	35.96	26.25	9.72	72.99	
69.	B03	Transport Administration	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	1964.72	72.70	
70.	L03	Rural Development Programmes	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	4644.94	72.24	
71.	G09	Public Debt & Inter State Settlement	55476.70	0.00	55476.70	40037.16	15439.54	72.17	
72.	D04	Animal Husbandry	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	602.40	71.76	
73.	L07	Capital Expenditure on Rural Development	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	2057.06	71.76	
74.	Q02	Other Administrative Services	3.56	0.41	3.97	2.80	1.17	70.60	
75.	U04	Ecology & Environment	449.95	255.52	705.47	497.30	208.17	70.49	
76.	G07	Social Security & Welfare	129.73	0.00	129.73	91.25	38.48	70.34	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
77.	ZF01	Secretariat - General Services	20.52	0.00	20.52	14.26	6.27	69.46	51 to 75
78.	A07	Civil Aviation	910.91	0.00	910.91	632.34	278.57	69.42	
79.	I01	Interest Payments	1710.59	0.00	1710.59	1184.11	526.48	69.22	
80.	H04	Secretariat & Other Economic Services	83.06	0.03	83.09	57.11	25.98	68.74	
81.	U03	Secretariat - Social Services	7.77	0.00	7.77	5.34	2.43	68.67	
82.	B10	Capital Expenditure on Economic & Social Services	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	1119.19	68.44	
83.	U01	Interest Payments	10.58	0.00	10.58	7.17	3.41	67.78	
84.	ZC03	Loans to Government Servants etc.	353.61	209.00	562.61	379.51	183.10	67.46	
85.	B07	Economic Services	1355.00	103.00	1458.00	979.62	478.38	67.19	
86.	R02	Secretariat - Social Services	22.93	0.00	22.93	15.39	7.54	67.12	
87.	O11	Capital Outlay on Hill Areas	255.00	0.00	255.00	169.24	85.76	66.37	
88.	X02	Secretariat - Social Services	16.74	0.49	17.23	11.36	5.87	65.96	
89.	C05	Other Social Services	83.09	50.00	133.09	87.39	45.70	65.66	
90.	J02	Secretariat & Other Social & Economic Services	256.14	1.54	257.68	168.80	88.88	65.51	
91.	V03	Capital Expenditure on Social Services	374.12	85.00	459.12	299.61	159.51	65.26	
92.	A01	Governor & Council of Ministers	84.50	0.00	84.50	55.06	29.44	65.16	
93.	M03	Secretariat & Other Economic Services	140.60	37.08	177.68	115.21	62.47	64.84	
94.	Y05	Secretariat - Economic Services	25.46	0.00	25.46	16.46	9.01	64.63	
95.	T11	Loans for Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	0.25	0.00	0.25	0.16	0.09	63.78	
96.	ZD01	Secretariat & Other Social & Economic Services	19.87	0.00	19.87	12.56	7.31	63.19	
97.	I04	Secretariat - Economic Services	78.89	0.00	78.89	49.66	29.23	62.95	
98.	ZD04	Tourism	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	792.38	62.91	
99.	ZH07	Loans to Government Servants etc.,	5.91	0.00	5.91	3.69	2.21	62.50	
100.	ZC02	Social Security & Welfare	40.05	0.00	40.05	24.94	15.11	62.28	
101.	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1336.80	0.00	1336.80	830.62	506.18	62.14	
102.	ZF04	Capital Outlay on Public Works	39.43	0.00	39.43	24.45	14.98	62.01	
103.	ZE01	Minorities Development	938.00	10.03	948.03	586.80	361.23	61.90	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
104.	Y07	Loans to Government Servants etc.,	6.31	0.00	6.31	3.90	2.41	61.84	51 to 75
105.	F08	Loans to Government Servants etc.,	6.47	0.00	6.47	4.00	2.47	61.79	
106.	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development -Sub Plan	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	1172.59	61.56	
107.	N05	Loans to Government Servants etc.,	7.99	0.00	7.99	4.90	3.09	61.33	
108.	M02	Food Storage & Warehousing	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	1677.36	61.29	
109.	ZH04	Secretariat - Economic Services	18.04	0.00	18.04	11.04	7.00	61.21	
110.	N02	Secretariat & Other Social & Economic Services	2082.00	0.00	2082.00	1262.98	819.02	60.66	
111.	C09	Capital Expenditure on Other Administrative Services & on Social Services	1.01	3.37	4.39	2.57	1.82	58.52	
112.	D09	Capital Expenditure on Fisheries	176.08	107.25	283.33	165.17	118.16	58.30	
113.	ZH03	Irrigation, Power & Other Economic Services	736.58	11.80	748.38	432.63	315.75	57.81	
114.	D07	Secretariat & Other Economic Services	64.78	7.00	71.78	41.32	30.47	57.56	
115.	O07	Secretariat - Economic Services	275.40	0.50	275.90	153.51	122.38	55.64	
116.	S03	Secretariat - Social Services	26.74	0.00	26.74	14.75	11.99	55.16	
117.	F02	Urban Development & Other Advance Services	17252.08	7358.52	24610.60	13554.03	11056.57	55.07	
118.	K04	Labour, Employment & Skill Development	442.10	8.40	450.50	246.98	203.53	54.82	
119.	T03	Social Security & Welfare	0.47	0.00	0.47	0.25	0.22	53.62	
120.	A04	Public Service Commission	1617.85	69.68	1687.52	903.64	783.88	53.55	
121.	K05	Social Security & Welfare	0.19	0.00	0.19	0.10	0.09	53.40	
122.	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative & Functional Buildings	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	3576.19	53.40	
123.	A06	Information & Publicity	653.04	50.00	703.04	375.31	327.72	53.38	
124.	A05	Social Services	394.47	0.00	394.47	210.34	184.13	53.32	
125.	ZD02	Art & Culture	1300.98	124.60	1425.58	753.71	671.87	52.87	
126.	O03	Rural Employment	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	2589.73	50.86	
Total			**170838.21**	**30179.32**	**201017.53**	**136364.12**	**64653.41**		

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
127.	G03	Interest Payment and Debt Servicing	53362.04	0.00	53362.04	47880.81	5481.22	89.73	76 to 90
128.	W01	Interest Payment	366.47	0.48	366.95	327.85	39.11	89.34	
129.	K13	Loans to Government Servants etc.,	14.81	0.00	14.81	13.21	1.60	89.18	
130.	H07	Capital Expenditure on Social Services & other Economic Services	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	3217.39	88.85	
131.	S04	Capital Outlay on Medical & Public Health	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	371.00	88.52	
132.	O76	District Plan - Akola	214.40	0.00	214.40	189.04	25.36	88.17	
133.	O49	District Plan - Jalana	54.51	0.00	54.51	47.54	6.96	87.22	
134.	G08	Capital Outlay on Other Administrative Services	195.43	0.00	195.43	170.43	25.00	87.21	
135.	S01	Medical & Public Health	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	881.06	87.14	
136.	B02	State Excise	287.14	5.79	292.93	252.07	40.86	86.05	
137.	D03	Agriculture Services	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	3678.02	85.63	
138.	P01	Secretariat - General Services	4.70	0.00	4.70	3.98	0.72	84.74	
139.	ZF02	Art & Culture	49.15	0.00	49.15	41.49	7.66	84.42	
140.	H06	Public Works & Administrative & Functional Buildings	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	569.84	84.31	
141.	B05	Jails	719.80	20.04	739.84	618.53	121.31	83.60	
142.	L08	Loans to Government Servants etc.,	4.02	6.75	10.77	8.90	1.87	82.62	
143.	L02	District Administration	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	1806.20	82.46	
144.	H03	Housing	410.62	83.53	494.15	405.22	88.94	82.00	
145.	R01	Medical & Public Health	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	3599.62	81.77	
146.	N08	Loans for Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	1.21	0.00	1.21	0.98	0.23	80.82	
147.	B06	General Services	4.69	0.00	4.69	3.77	0.92	80.40	
148.	H05	Roads & Bridges	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	1420.11	80.11	
149	F05	Capital Expenditure on Social Services	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	2008.10	80.07	
150.	B04	Secretariat & General Services	77.92	1.59	79.51	63.62	15.89	80.02	
151.	F07	Loans for Urban Development	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	1603.90	79.73	
152.	K08	Secretariat - Economic Services	31.33	0.00	31.33	24.92	6.40	79.55	
153.	C01	Revenue & District Administration	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	862.35	79.30	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
154.	ZF05	Loans to Government Servants etc.,	2.26	0.00	2.26	1.79	0.47	79.29	76 to 90
155.	Q01	Interest Payments	37.71	0.00	37.71	29.76	7.95	78.93	
156.	E03	Secretariat & Other Social Services	732.61	122.37	854.99	674.66	180.33	78.91	
157.	ZD05	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	46.01	96.39	142.41	112.31	30.09	78.87	
158.	B01	Police Administration	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	6426.87	78.85	
159.	Y04	Minor Irrigation	58.52	0.00	58.52	46.10	12.42	78.78	
160.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	4461.22	78.65	
161.	ZD06	Loans to Government Servants etc.	1.58	0.00	1.58	1.24	0.34	78.32	
162.	ZG02	Secretariat & Other Social Services	20.61	0.00	20.61	16.09	4.52	78.07	
163.	O09	Census Surveys & Statistics	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	578.06	77.95	
164.	A03	Public Service Commission	118.06	0.00	118.06	91.56	26.50	77.55	
165.	G05	Treasuries & Accounts Administration	561.13	0.00	561.13	433.72	127.41	77.29	
166.	T02	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	122.59	0.00	122.59	94.58	28.01	77.15	
167.	K03	Stationery & Printing	264.44	1.61	266.06	204.40	61.66	76.83	
168.	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	46.58	2.53	49.11	37.53	11.58	76.42	
169.	ZI03	Social Security & Welfare	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	363.72	76.41	
170.	C07	Forest	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	1068.79	75.77	
171.	E04	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	201.00	100.00	301.00	228.00	73.00	75.75	
172.	Q04	Secretariat - Economic Services	14.09	0.21	14.30	10.82	3.47	75.70	
173.	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Subplan	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	4058.97	75.51	
174.	T04	Secretariat - Social Services	21.72	0.00	21.72	16.36	5.37	75.29	
175.	G06	Pensions & Other Retirement Benefits	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	14923.86	75.08	
		Total	**276148.61**	**46179.62**	**322328.23**	**263991.97**	**58336.26**		
176.	L01	Interest Payment	2848.08	0.00	2848.08	3575.36	-727.28	125.54	Above 90
177.	C02	Stamps & Registration	366.56	64.00	430.56	450.91	-20.35	104.73	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
178.	T01	Interest Payment	55.85	0.00	55.85	56.14	-0.29	100.52	Above 90
179.	O31	District Plan - Sangli	137.64	0.00	137.64	137.65	0.00	100.00	
180.	B08	Food Control & Drainage	27.00	0.00	27.00	27.00	0.00	100.00	
181.	O21	District Plan - Raigad	105.41	0.00	105.41	105.41	0.00	100.00	
182.	O23	District Plan - Ratnagiri	91.74	0.00	91.74	91.74	0.00	100.00	
183.	O24	District Plan - Sindhudurg	198.32	0.00	198.32	198.32	0.00	100.00	
184.	O25	District Plan - Sindhudurg	51.68	0.00	51.68	51.68	0.00	100.00	
185.	O27	District Plan - Pune	185.40	0.00	185.40	185.40	0.00	100.00	
186.	O29	District Plan - Satara	108.26	0.00	108.26	108.26	0.00	100.00	
187.	O34	District Plan - Kolhapur	437.50	0.00	437.50	437.50	0.00	100.00	
188.	O39	District Plan - Dhule	72.63	0.00	72.63	72.63	0.00	100.00	
189.	O40	District Plan - Jalgaon	479.98	0.00	479.98	479.98	0.00	100.00	
190.	O41	District Plan - Jalgaon	127.02	0.00	127.02	127.02	0.00	100.00	
191.	O45	District Plan - Nandurbar	45.81	0.00	45.81	45.81	0.00	100.00	
192.	O52	District Plan - Nanded	419.12	0.00	419.12	419.12	0.00	100.00	
193.	O53	District Plan - Nanded	105.88	0.00	105.88	105.88	0.00	100.00	
194.	O56	District Plan - Latur	328.42	0.00	328.42	328.42	0.00	100.00	
195.	O57	District Plan - Latur	72.58	0.00	72.58	72.58	0.00	100.00	
196.	O64	District Plan - Wardha	244.48	0.00	244.48	244.48	0.00	100.00	
197.	O65	District Plan - Wardha	68.52	0.00	68.52	68.52	0.00	100.00	
198.	O66	District Plan - Bhandara	203.44	0.00	203.44	203.44	0.00	100.00	
199.	O72	District Plan - Gondia	191.87	0.00	191.87	191.87	0.00	100.00	
200.	O73	District Plan - Gondia	73.13	0.00	73.13	73.13	0.00	100.00	
201.	O83	District Plan - Washim	61.97	0.00	61.97	61.97	0.00	100.00	
202.	ZA01	Interest Payment	62.58	0.00	62.58	62.58	0.00	100.00	
203.	O20	District Plan - Raigad	326.59	0.00	326.59	326.59	0.00	100.00	
204.	O67	District Plan - Bhandara	42.56	0.00	42.56	42.56	0.00	100.00	
205.	E01	Interest Payment	2096.48	0.00	2096.48	2096.48	0.00	100.00	
206.	D10	Internal Debt of the State Government	248.83	0.00	248.83	248.83	0.00	100.00	
207.	O17	District Plan - Mumbai Suburban	150.80	0.00	150.80	150.80	0.00	100.00	
208.	I06	Internal Debt of the State Government	1718.41	47.99	1766.40	1766.39	0.01	100.00	
209.	O59	District Plan - Dharashiv	81.37	0.00	81.37	81.37	0.00	100.00	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
210.	O35	District Plan - Kolhapur	138.50	0.00	138.50	138.50	0.00	100.00	Above 90
211.	O70	District Plan - Gadchiroli	298.84	0.00	298.84	298.84	0.00	100.00	
212.	O28	District Plan - Satara	466.74	0.00	466.74	466.73	0.01	100.00	
213.	O62	District Plan - Nagpur	683.71	0.00	683.71	683.70	0.01	100.00	
214.	O55	District Plan - Beed	127.11	0.00	127.11	127.10	0.01	99.99	
215.	O69	District Plan - Chandrapur	120.70	0.00	120.70	120.69	0.01	99.99	
216.	O19	District Plan - Thane	177.82	0.00	177.82	177.81	0.01	99.99	
217.	O37	District Plan - Nashik	173.32	0.00	173.32	173.31	0.01	99.99	
218.	N06	District Scheme	2938.92	0.00	2938.92	2938.49	0.43	99.99	
219.	O16	District Plan - Mumbai Suburban	861.20	0.00	861.20	861.05	0.15	99.98	
220.	K06	Energy	9734.00	7548.25	17282.25	17277.11	5.14	99.97	
221.	O38	District Plan - Dhule	239.37	0.00	239.37	239.30	0.07	99.97	
222.	O43	District Plan - Ahmednagar	168.54	0.00	168.54	168.49	0.05	99.97	
223.	O84	District Plan - Palghar	268.58	0.00	268.58	268.49	0.09	99.97	
224.	O71	District Plan - Gadchiroli	107.16	0.00	107.16	107.12	0.04	99.96	
225.	O78	District Plan - Yavatmal	332.18	0.00	332.18	332.03	0.15	99.95	
226.	O22	District Plan - Ratnagiri	268.26	0.00	268.26	268.12	0.14	99.95	
227.	O54	District Plan - Beed	356.89	0.00	356.89	356.69	0.20	99.94	
228.	X04	Loans to Government Servants etc.,	7.52	0.00	7.52	7.52	0.00	99.94	
229.	O18	District Plan - Thane	760.18	0.00	760.18	759.73	0.45	99.94	
230.	O68	District Plan - Chandrapur	335.30	0.00	335.30	335.10	0.20	99.94	
231.	O42	District Plan - Ahmednagar	562.46	0.00	562.46	562.07	0.39	99.93	
232.	O58	District Plan - Dharashiv	326.63	0.00	326.63	326.39	0.23	99.93	
233.	O46	District Plan - Chhatrapati Sambhajinagar	486.64	0.00	486.64	486.16	0.48	99.90	
234.	O32	District Plan - Solapur	548.57	0.00	548.57	547.93	0.63	99.88	
235.	O79	District Plan - Yavatmal	139.82	0.00	139.82	139.66	0.16	99.88	
236.	O30	District Plan - Sangli	348.36	0.00	348.36	347.90	0.45	99.87	
237.	O47	District Plan - Chhatrapati Sambhajinagar	173.36	0.00	173.36	173.12	0.24	99.86	
238.	O26	District Plan - Pune	1070.60	0.00	1070.60	1069.06	1.54	99.86	
239.	O14	District Plan - Mumbai City	324.23	0.00	324.23	323.68	0.55	99.83	
240.	O75	District Plan - Amaravati	102.26	0.00	102.26	102.08	0.19	99.82	

Appendix- 2.8 (contd…)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
241.	F04	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	59.91	99.81	Above 90
242.	O63	District Plan - Nagpur	260.29	0.00	260.29	259.74	0.55	99.79	
243.	V01	Interest Payment	12.48	78.93	91.41	91.19	0.21	99.77	
244.	N07	District Scheme	59.88	0.00	59.88	59.72	0.16	99.73	
245.	O80	District Plan - Buldhana	316.85	0.00	316.85	315.99	0.86	99.73	
246.	O33	District Plan - Solapur	153.44	0.00	153.44	153.02	0.42	99.73	
247.	X03	Capital Expenditure on Social Services	5.00	0.00	5.00	4.99	0.02	99.70	
248.	W09	Loans to Government Servants etc.,	37.03	0.00	37.03	36.91	0.12	99.67	
249.	H11	Loans to Government Servants etc.,	51.90	23.13	75.03	74.78	0.25	99.67	
250.	L05	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	1370.22	1455.67	2825.89	2816.44	9.45	99.67	
251.	T09	District Scheme	2000.07	0.00	2000.07	1992.86	7.22	99.64	
252.	O36	District Plan - Nashik	639.68	0.00	639.68	636.83	2.85	99.55	
253.	T08	Loans to Government Servants etc.,	17.31	0.00	17.31	17.22	0.09	99.48	
254.	O51	District Plan - Parbhani	63.23	0.00	63.23	62.87	0.36	99.43	
255.	T10	District Scheme	362.95	0.00	362.95	360.75	2.20	99.39	
256.	O02	Social Security & Welfare	300.04	0.00	300.04	298.18	1.87	99.38	
257.	O61	District Plan - Hingoli	57.46	0.00	57.46	57.09	0.37	99.36	
258.	O44	District Plan -Nandurbar	146.19	0.00	146.19	145.07	1.12	99.23	
259.	ZE02	Capital Outlay on Social Security and Welfare	25.50	0.00	25.50	25.30	0.20	99.22	
260.	C12	Loans to Government Servants etc.,	203.09	0.00	203.09	201.21	1.87	99.08	
261.	O82	District Plan - Washim	220.03	0.00	220.03	217.77	2.26	98.97	
262.	D11	Loans to Government Servants etc.,	27.97	0.00	27.97	27.67	0.30	98.94	
263.	G10	Loans to Government Servants etc.,	206.93	0.00	206.93	204.28	2.65	98.72	
264.	M06	Loans to Government Servants etc.,	7.73	0.00	7.73	7.63	0.10	98.68	
265.	O15	District Plan - Mumbai City	165.77	0.00	165.77	163.35	2.42	98.54	
266.	Y01	Interest Payment	28.50	0.00	28.50	28.05	0.45	98.43	
267.	I07	Loans to Government Servants etc.,	108.13	0.00	108.13	106.36	1.76	98.37	
268.	O48	District Plan - Jalna	335.49	0.00	335.49	329.90	5.59	98.33	
269.	O81	District Plan - Buldhana	123.15	0.00	123.15	121.04	2.11	98.29	

Appendix- 2.8 (concld.)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Total Expenditure	Savings	Percentage of Utilisation	Range of Utilisation (*per cent*)
270.	O60	District Plan - Hingoli	219.54	0.00	219.54	215.07	4.47	97.96	Above 90
271.	B11	Loans to Government Servants etc.,	93.32	0.00	93.32	91.38	1.94	97.92	
272.	ZA03	Loans to Government Servants etc.,	26.83	0.00	26.83	26.11	0.71	97.34	
273.	O85	District Plan - Palghar	76.42	0.00	76.42	74.32	2.11	97.24	
274.	O74	District Plan - Amaravati	371.74	0.00	371.74	360.83	10.91	97.07	
275.	E05	Loans to Government Servants etc.,	11.75	0.00	11.75	11.40	0.35	97.05	
276.	A10	Loans to Government Servants etc.,	16.62	0.00	16.62	16.12	0.50	96.98	
277.	A02	Elections	3563.19	0.00	3563.19	3445.95	117.24	96.71	
278.	W03	Technical Education	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	108.45	96.69	
279.	V05	Capital Expenditure on Economic Services	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	129.21	96.64	
280.	J03	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	7.33	0.00	7.33	7.04	0.29	96.04	
281.	O50	District plan - Parbhani	281.77	0.00	281.77	269.87	11.89	95.78	
282.	O77	District Plan - Akola	85.60	0.00	85.60	81.73	3.86	95.49	
283.	ZG03	Welfare of Vimukt Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes & Special Backward Classes	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	476.27	95.22	
284.	C06	Relief on account of Natural Calamities	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	640.52	95.11	
285.	W04	Art & Culture	438.19	69.14	507.33	480.07	27.26	94.63	
286.	K07	Industries	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	409.10	93.80	
287.	D05	Dairy Development	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	110.20	93.66	
288.	J04	Capital Outlay on Public Works	24.00	6.82	30.82	28.85	1.97	93.60	
289.	O13	Loans to Government Servants etc.,	3.69	0.00	3.69	3.42	0.27	92.74	
290.	S05	Loans to Government Servants etc.,	10.00	0.00	10.00	9.19	0.81	91.88	
291.	V04	Internal Debt of the State Government	2.44	0.00	2.44	2.23	0.21	91.45	
292.	J05	Loans to Government Servants etc.,	29.02	9.00	38.02	34.66	3.36	91.18	
293.	E02	General Education	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	7037.69	91.09	
294.	V06	Loans to Government Servants etc.,	15.36	0.00	15.36	13.96	1.41	90.83	
295.	G01	Sales Tax Administration	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	115.88	90.78	
296.	X01	Social Security & Nutrition	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	4001.25	90.76	
297.	W02	General Education	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	1087.44	90.24	
Total			**207282.63**	**53149.05**	**260431.68**	**246754.25**	**13677.43**		

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix –2.9

(*Reference: Paragraph 2.5.4.1; Page 74)*

Savings not surrendered

(₹ in crore)

S. No.	Grant	Name of Grant	Original Grant	Supple-mentary Grant	Total Grant	Actuals	Savings	Surrender
Revenue Voted								
1	O22	District Plan - Ratnagiri	268.26	0.00	268.26	268.12	0.14	0.00
2	O82	District Plan - Washim	220.03	0.00	220.03	217.77	2.26	0.00
3	O26	District Plan - Pune	1070.60	0.00	1070.60	1069.06	1.54	0.00
4	O46	District Plan - Chhatrapati Sambhajinagar	486.64	0.00	486.64	486.16	0.48	0.00
5	O62	District Plan - Nagpur	683.71	0.00	683.71	683.70	0.01	0.00
6	O16	District Plan - Mumbai Suburban	861.20	0.00	861.20	861.05	0.15	0.00
7	O68	District Plan - Chandrapur	335.30	0.00	335.30	335.10	0.20	0.00
8	O80	District Plan - Buldhana	316.85	0.00	316.85	315.99	0.86	0.00
9	O44	District Plan - Nandurbar	146.19	0.00	146.19	145.07	1.12	0.00
10	O78	District Plan - Yavatmal	332.18	0.00	332.18	332.03	0.15	0.00
11	O28	District Plan - Satara	466.74	0.00	466.74	466.73	0.01	0.00
		Total	**5187.70**	**0.00**	**5187.70**	**5180.78**	**6.92**	**0.00**
Capital Voted								
12	O81	District Plan - Buldhana	123.15	0.00	123.15	121.04	2.11	0.00
13	O63	District Plan - Nagpur	260.29	0.00	260.29	259.74	0.55	0.00
14	O69	District Plan - Chandrapur	120.70	0.00	120.70	120.69	0.01	0.00
15	O79	District Plan - Yavatmal	139.82	0.00	139.82	139.66	0.16	0.00
16	O47	District Plan - Chhatrapati Sambhajinagar	173.36	0.00	173.36	173.12	0.24	0.00
17	O71	District Plan - Gadchiroli	107.16	0.00	107.16	107.12	0.04	0.00
		Total	**924.48**	**0.00**	**924.48**	**921.37**	**3.11**	**0.00**
		Grand Total	**6112.18**	**0.00**	**6112.18**	**6102.15**	**10.03**	**0.00**

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix –2.10

(*Reference: Paragraph 2.5.4.1; Page 74)*

Surrender of funds in excess of ₹ 10 crore, on the last day of March

(₹ in crore)

S. No.	Grant	Name of Grant	OG	Supp	Total Grant	Actuals	Excess(+)/ Savings(-)	Surrender
1.	A02	Elections	3563.19	0.00	3563.19	3445.95	-117.24	-101.65
2.	A03	Public Service Commission	118.06	0.00	118.06	91.56	-26.50	-26.25
3.	A04	Secretariat & Miscellaneous General Services	1617.85	69.68	1687.52	903.64	-783.88	-711.30
4.	A05	Social Services	394.47	0.00	394.47	210.34	-184.13	-239.53
5.	A06	Information & Publicity	653.04	50.00	703.04	375.31	-327.72	-307.84
6.	A07	Civil Aviation	910.91	0.00	910.91	632.34	-278.57	-278.37
7.	A09	Capital Outlay on Public Works	195.48	10.00	205.48	87.70	-117.78	-105.78
8.	B01	Police Administration	29110.00	1279.22	30389.22	23962.36	-6426.87	-6352.17
9.	B02	State Excise	287.14	5.79	292.93	252.07	-40.86	-31.11
10.	B03	Transport Administration	4906.85	2290.81	7197.66	5232.93	-1964.72	-1947.88
11.	B05	Jails	719.80	20.04	739.84	618.53	-121.31	-110.24
12.	B07	Economic Services	1355.00	103.00	1458.00	979.62	-478.38	-477.48
13.	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2820.25	726.51	3546.76	2427.57	-1119.19	-1067.44
14.	C01	Revenue & District Administration	4096.26	69.74	4166.00	3303.66	-862.35	-761.22
15.	C02	Stamps & Registration	366.56	64.00	430.56	450.91	+20.35	-26.99
16.	C04	Secretariat & Other General Services	85.99	2.28	88.27	65.69	-22.58	-14.87
17.	C05	Other Social Services	83.09	50.00	133.09	87.39	-45.70	-30.30
18.	C06	Relief on account of Natural Calamities	13065.18	20.00	13085.18	12444.66	-640.52	-860.90
19.	C07	Forest	4353.47	56.88	4410.36	3341.56	-1068.79	-876.90
20.	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1336.80	0.00	1336.80	830.62	-506.18	-483.19
21.	D01	Interest Payments	15.95	0.00	15.95	2.07	-13.88	-13.79
22.	D03	Agriculture Services	14414.94	11183.08	25598.02	21920.01	-3678.02	-3509.34
23.	D04	Animal Husbandary	2054.91	78.21	2133.12	1530.72	-602.40	-464.35
24.	D05	Dairy Development	269.25	1469.65	1738.91	1628.71	-110.20	-52.97
25.	D06	Fisheries	519.72	27.07	546.79	249.95	-296.84	-251.76
26.	D07	Secretariat & Other Economic Services	64.78	7.00	71.78	41.32	-30.47	-14.40
27.	D08	Capital Outlay on Animal Husbandary	37.26	0.00	37.26	10.05	-27.21	-13.62
28.	D09	Capital Expenditure on Fisheries	176.08	107.25	283.33	165.17	-118.16	-76.05
29.	E02	General Education	78293.26	723.84	79017.09	71979.40	-7037.69	-6939.93
30.	E03	Secretariat & Other Social Services	732.61	122.37	854.99	674.66	-180.33	-109.03
31.	E04	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	201.00	100.00	301.00	228.00	-73.00	-70.00
32.	F02	Urban Development and other Advance Services	17252.08	7358.52	24610.60	13554.03	-11056.57	-10928.43
33.	F03	Secretariat & Other Social Services	193.92	2.40	196.31	78.26	-118.05	-110.00
34.	F04	Compensation & Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions	29767.09	1090.29	30857.38	30797.47	-59.91	-60.00
35.	F05	Capital Expenditure on Social Services	3206.00	6871.84	10077.84	8069.74	-2008.10	-2008.10
36.	F07	Loans for Urban Development	5274.00	2636.82	7910.82	6306.92	-1603.90	-1603.90
37.	G01	Sales Tax Administration	1237.76	19.15	1256.91	1141.03	-115.88	-103.41

Appendix- 2.10 (contd…)								
S. No.	Grant	Name of Grant	OG	Supp	Total Grant	Actuals	Savings	Surrender
38.	G02	Other Fiscal & Misc Services	3010.40	0.00	3010.40	483.96	-2526.44	-2524.18
39.	G03	Interest Payment and Debt Servicing	53362.04	0.00	53362.04	47880.81	-5481.22	-4429.10
40.	G05	Treasury & Accounts Administration	561.13	0.00	561.13	433.72	-127.41	-114.51
41.	G06	Pension and Other Retirement Benefits	59820.71	75.00	59895.71	44971.85	-14923.86	-14918.34
42.	G07	Social Security & Welfare	129.73	0.00	129.73	91.25	-38.48	-32.33
43.	G08	Capital Outlay on Other Administrative Services	195.43	0.00	195.43	170.43	-25.00	-25.00
44.	G09	Public Debt & Inter State Settlement	55476.70	0.00	55476.70	40037.16	-15439.54	-15439.54
45.	H04	Secretariat & Other Economic Services	83.06	0.03	83.09	57.11	-25.98	-20.24
46.	H05	Roads and Bridges	6641.03	500.00	7141.03	5720.91	-1420.11	-913.87
47.	H06	Public Works & Administrative and Functional Buildings	3547.35	84.76	3632.11	3062.27	-569.84	-417.28
48.	H07	Capital Expenditure on Social Services & other Economic Services	20190.53	8667.35	28857.88	25640.49	-3217.39	-3151.56
49.	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	4860.79	2813.09	7673.88	4097.69	-3576.19	-3309.38
50.	I01	Interest Payments	1710.59	0.00	1710.59	1184.11	-526.48	-526.48
51.	I03	Irrigation,Power & other Economic Services	2583.54	48.49	2632.03	1951.43	-680.60	-1065.22
52.	I04	Secretariat - Economic Services	78.89	0.00	78.89	49.66	-29.23	-26.72
53.	I05	Capital Expenditure on Irrigation	17786.04	3109.91	20895.95	16434.73	-4461.22	-4549.76
54.	J01	Administration of Justice	4278.28	395.35	4673.63	3457.95	-1215.69	-1160.51
55.	J02	Secretariat and Other Social and Economic Services	256.14	1.54	257.68	168.80	-88.88	-85.92
56.	K01	Other Taxes and Duties on Commodities and Services	94.86	0.94	95.80	71.41	-24.39	-22.83
57.	K03	Stationery and Printing	264.44	1.61	266.06	204.40	-61.66	-31.34
58.	K04	Labour Employment and Skill Development	442.10	8.40	450.50	246.98	-203.53	-165.33
59.	K07	Industries	4504.97	2090.81	6595.78	6186.68	-409.10	-348.63
60.	K09	Capital Expenditure on Economic and Social Services	110.26	0.56	110.81	26.62	-84.19	-83.94
61.	K10	Capital Expenditure on Industries	250.00	523.00	773.00	24.15	-748.85	-748.85
62.	K11	Capital Expenditure on Energy	3200.00	23.34	3223.34	990.12	-2233.22	-2233.22
63.	L02	District Administration	9766.02	532.63	10298.65	8492.45	-1806.20	-1777.41
64.	L03	Rural Development Programmes	10862.57	5872.31	16734.88	12089.94	-4644.94	-4594.09
65.	L04	Secretariat - Economic Services	116.36	0.29	116.65	56.67	-59.99	-59.99
66.	L07	Capital Expenditure on Rural Development	7274.60	9.41	7284.01	5226.95	-2057.06	-2057.05
67.	M02	Food Storage and Warehousing	1576.80	2756.31	4333.11	2655.75	-1677.36	-1663.03
68.	M03	Secretariat and Other Economic Services	140.60	37.08	177.68	115.21	-62.47	-57.29
69.	M04	Capital Outlay on Food Storage and Warehousing	15330.35	0.00	15330.35	5794.45	-9535.90	-9532.61

Appendix- 2.10 (contd…)								
S. No.	Grant	Name of Grant	OG	Supp	Total Grant	Actuals	Savings	Surrender
70.	N02	Secretariat and Other Social Services	2082.00	0.00	2082.00	1262.98	-819.02	-774.89
71.	N03	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	16788.57	5083.70	21872.27	16371.41	-5500.87	-5203.67
72.	N04	Capital Expenditure on Social Services	1032.50	123.33	1155.83	469.07	-686.76	-666.76
73.	O01	District Administration	815.69	0.00	815.69	109.80	-705.89	-705.86
74.	O03	Rural Employment	5170.03	100.00	5270.03	2680.30	-2589.73	-2577.50
75.	O04	Other Rural Development Programmes	100.08	0.00	100.08	0.00	-100.08	-100.00
76.	O06	Other Scientific Research	38.00	0.00	38.00	0.00	-38.00	-38.00
77.	O07	Secretariat - Economic Services	275.40	0.50	275.90	153.51	-122.38	-61.94
78.	O08	Tourism	23.39	0.00	23.39	1.10	-22.29	-20.00
79.	O09	Census Surveys and Statistics	1621.83	1000.00	2621.83	2043.76	-578.06	-537.15
80.	O10	Capital Outlay on Other Rural Development	6897.55	100.00	6997.55	2201.80	-4795.75	-4761.12
81.	O11	Capital Outlay on Hill Areas	255.00	0.00	255.00	169.24	-85.76	-85.33
82.	O12	Investment in General Financial and Trading Institutions	20.00	0.00	20.00	0.00	-20.00	-20.00
83.	Q03	Housing	3181.63	0.00	3181.63	622.24	-2559.39	-2551.21
84.	R01	Medical and Public Health	15534.76	4208.61	19743.37	16143.75	-3599.62	-3413.89
85.	R03	Capital Outlay on Medical and Public Health	8.77	664.48	673.25	10.57	-662.68	-660.77
86.	R04	Loans to Government Servants etc.	76.92	0.00	76.92	56.52	-20.39	-18.73
87.	S01	Medical and Public Health	6223.98	627.98	6851.96	5970.89	-881.06	-744.24
88.	S04	Capital Outlay on Medical and Public Health	1405.77	1825.00	3230.77	2859.77	-371.00	-358.92
89.	T02	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	122.59	0.00	122.59	94.58	-28.01	-13.35
90.	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub Plan	13582.45	2993.96	16576.41	12517.44	-4058.97	-3795.91
91.	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub Plan	2633.54	417.23	3050.76	1878.17	-1172.59	-1146.88
92.	U04	Ecology and Environment	449.95	255.52	705.47	497.30	-208.17	-253.44
93.	V02	Co-Operation	2334.16	747.11	3081.28	2281.63	-799.65	-654.47
94.	V03	Capital Expenditure on Social Services	374.12	85.00	459.12	299.61	-159.51	-143.88
95.	V05	Capital Expenditure on Economic Services	60.88	3783.51	3844.39	3715.18	-129.21	-123.90
96.	W01	Interest Payments	366.47	0.48	366.95	327.85	-39.11	-27.45
97.	W02	General Education	11039.63	97.42	11137.05	10049.61	-1087.44	-1007.44
98.	W03	Technical Education	2635.41	638.10	3273.51	3165.06	-108.45	-80.26
99.	X01	Social Security and Nutrition	14856.15	28427.97	43284.11	39282.86	-4001.25	-3833.94
100.	Y02	Water Supply and Sanitation	6007.24	290.66	6297.90	4690.90	-1607.00	-1804.22
101.	Y04	Minor Irrigation	58.52	0.00	58.52	46.10	-12.42	-12.42
102.	ZA02	Secretariat and Other Social Services	3144.93	6114.09	9259.02	3166.97	-6092.06	-6029.21
103.	ZC01	Parliament/State/Union Territory Legislatures	543.69	0.00	543.69	397.87	-145.81	-129.80

Appendix- 2.10 (concld.)								
S. No.	**Grant**	**Name of Grant**	**OG**	**Supp**	**Total Grant**	**Actuals**	**Savings**	**Surrender**
104.	ZC02	Social Security and Welfare	40.05	0.00	40.05	24.94	-15.11	-15.07
105.	ZC03	Loans to Government Servants etc.	353.61	209.00	562.61	379.51	-183.10	-182.86
106.	ZD02	Art and Culture	1300.98	124.60	1425.58	753.71	-671.87	-621.45
107.	ZD04	Tourism	2083.00	53.22	2136.22	1343.84	-792.38	-782.97
108.	ZD05	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	46.01	96.39	142.41	112.31	-30.09	-23.79
109.	ZE01	Minorities Development	938.00	10.03	948.03	586.80	-361.23	-280.67
110.	ZF04	Capital Outlay on Public Works	39.43	0.00	39.43	24.45	-14.98	-14.98
111.	ZG03	Welfare of Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes	4486.28	5485.40	9971.68	9495.40	-476.27	-441.95
112.	ZG04	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	25.13	26.41	51.54	20.08	-31.46	-31.36
113.	ZG05	Loans for Housing	1.47	40.72	42.19	1.65	-40.54	-40.45
114.	ZH03	Irrigation, Power and Other Economic Services	736.58	11.80	748.38	432.63	-315.75	-268.26
115.	ZH05	Capital Expenditure on Irrigation	4380.47	0.00	4380.47	3259.40	-1121.07	-1102.52
116.	ZI01	Interest Payments	11.00	0.00	11.00	0.00	-11.00	-11.00
117.	ZI03	Social Security and Welfare	1526.30	15.54	1541.84	1178.12	-363.72	-300.13
118.	ZI04	Capital Outlay on Social Security and Welfare	15.00	0.00	15.00	3.14	-11.86	-11.86
		Total	**648001.25**	**127825.39**	**775826.64**	**607351.89**	**-168474.75**	**-163711.87**
Source: Appropriation Accounts 2024-25								

Appendix –2.11

(Reference: Paragraph 2.5.5; Page 75)

Misclassification of revenue expenditure as capital expenditure during 2024-25

(₹ in crore)

S. No	Grant. No.	Name of Grant	Misclassified amount	Major Head	Audit Observation
1.	B10	Capital Expenditure on Economic Services	16.73	4055	Understatement of Revenue Expenditure
2.	D08	Capital Outlay on Animal Husbandry	3.24	4403	Understatement of Revenue Expenditure
3.	D08	Capital Outlay on Animal Husbandry	4.86	4403	Understatement of Revenue Expenditure
4.	F05	Capital Expenditure on Social Services	2000.00	4217	Understatement of Revenue Expenditure
5.	F05	Capital Expenditure on Social Services	2000.00	4217	Understatement of Revenue Expenditure
6.	H08	Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Buildings	41.64	4059	Understatement of Revenue Expenditure
7.	S04	Capital Outlay on Medical and Public Health	2.35	4210	Understatement of Revenue Expenditure
8.	D09	Capital Expenditure on Fisheries	1.08	4405	Understatement of Revenue Expenditure
		Total	**4069.91**		

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix-2.12 *(Reference: Paragraph 2.5.6; Page 75)* **Major Policy Decisions during the year or New Schemes proposed in the Budget (in excess of ₹10 crore)** **(₹ in crore)**		
S.No	**Name of the Schemes**	**Expenditure incurred during 2024-25**
1.	4210 (00) (01) Major Works - Allppathy Medical Education (Scheme)	6427.77
2.	4217 (00) (01) Financial assistance to Mumbai Railway Vikas corporation on behalf of the State Government for Mumbai Urban Transport Project Phase-IIIA (MUTP-IIIA) project (Scheme)	471.00
3.	4404 (00) (03) Share capital contribution to Maharashtra Sahakari Dudh Mahasangh Maryadit (Mahanand) (Scheme)	248.83
4.	3055 (01) (05) Behind- the- Meter power Infrastructure under PM- eBus Sewa (Central Share 100%) (Scheme)	167.65
5.	2236 (10) (07) & (10)(08) Upgradation of existing Anganwadis to Saksham Anganwadis (Scheme)	132.89
6.	2235 (25) (05) Lek Ladki Yojana (Scheme)	73.75
7.	4059 (15) (01) Major Works- PROHIBITION AND EXCISE (Scheme)	63.93
8.	3055 (01) (03) Assistance for Development/ up gradation of bus depot under PM-eBus Sewa	54.21
9.	2225 (02) (47) Implementation of Shabari Adivasi Gharkul Yojana in Urban Areas (State Scheme) (Scheme)	50.00
10.	2202 (01) (09) Development of PM SHRI Schools in the State (Scheme)	47.42
11.	2202 (01) (14) & (01)(15) Development of PM SHRI Schools in the state (PM schools for Rising India) (Scheme)	42.03
12.	4202 (00) (01), Major Work (Scheme)	35.26
13.	2236 (01) (04) Construction of Aanganwadi Centres in convergence with Pradhan Mantri Janjati Adivasi Nyaya Maha Abhiyan (PM-JANMAN)(Central Share 100%) (Scheme)	17.16
14.	2210 (02) (32) Cancer Hospital Chandrapur (Committed)	12.00
15.	2205 (01) (05) Grant in aid to Literature Institutes, (Scheme)	10.70
Source: Finance Accounts 2024-25		

Appendix –2.13

(Reference: Paragraph 2.5.7; Page 78)

Entire expenditure was incurred in March 2025

(₹ in crore)

Sl. No.	Grant No.	Name of the Grant	Head of Accounts				Name of the Scheme	Types of Budget	Actual Expenditure during March 2025
1	B08	Flood Control and Drainage	2711	02	190	092	Asian Development Bank assisted Sustainable Coastal Protection and Management Investment Programme	O	27
			2711	02	190	097	Asian Development Bank assisted Sustainable Coastal Protection And Management Programme (Asian Development Bank Share 70%) (Scheme)		
2	E04	Capital Outlay on Education, Sports, Art & Culture	4202	01	201	649	Development of model schools in the state	O+S+R	228
			4202	01	201	653	DEVELOPMENT OF PM SHRI (PM SCHOOLS FOR RISING INDIA) PRIMARY SCHOOLS IN THE STATE (CENTRAL SHARE 60%)		
			4202	01	201	654	Development of PM SHRI (PM Schools for Rising India) Primary schools in the State (Central Share 60 Percent)		
			4202	01	202	621	Construction of Maharashtra Jawahar Balbhavan		
			4202	01	202	622	Construction of Other Offices Building of Deputy Director of Education and Education Department		
			4202	01	202	643	Construction of sainik school		
			4202	01	202	650	Development of model schools in the State		
			4202	01	202	655	Development of PM SHRI (PM Schools for Rising India) Secondary schools in the State (Central Share 60 Percent)		
			4202	01	202	656	Development of PM SHRI (PM Schools for Rising India) Secondary schools in the State (State Share 40 Percent)		
			4202	03	800	625	Construction of Memorial of Sports Personnel		
3	K10	Capital Expenditure on Industries	4875	60	190	005	Construction of M Hub Building (Scheme)	O+S+R	24.15
			4875	60	800	002	Creation and Development of Industrial Infrastructure		
4	L01	Interest Payments	2049	03	108	114	Insurance Fund	O	178.68
			2049	03	108	115	Saving Fund		

Appendix- 2.13 (contd…)									
Sl. No	**Grant No.**	**Name of the Grant**	**Head of Accounts**				**Name of the Scheme**	**Types of Budget**	**Actual Expenditure during March 2025**
	R03	Capital Outlay on Medical & Public Health	4210	01	110	110	Non Teaching Government Hospitals and Dispensaries in Mofussil Areas	O+S	10.57
			4210	01	110	111	Central Mental Hospitals		
			4210	01	110	112	Establishment of Regional Referral Centres at all Revenue Divisions Head Quarters		
			4210	01	800	117	Establishment of Trauma Care Units - Maharashtra Emergency Medical Services		
			4210	02	800	125	Bureau of Health Publicity		
			4210	80	800	126	Strengthening of Vital Statistical Bureau		
			6003	00	109	049	Loans from HUDCO for construction and upgradation of Health Institutions (Committed)		
6	S02	Social security & Welfare	2235	60	104	160	Deposit Linked Insurance Scheme Government provident Fund	O	0.11
7	V04	Internal Debt of State Government	6003	00	108	024	Loans from National Co-operative Development Corporation (Co-operation)	O	2.23
			6003	00	108	045	Loans from National Co-operative development corporation (Marketing)		
			6003	00	108	046	Loans from National Co-operative Development Corporation (Textiles)		
8	X03	Capital Expenditure on Social Services	4236	80	800	001	Construction of Anganwadi Centres as per recommendation of the 13th Finance Commission	O	4.99
9	ZE02	Capital Outlay on Social Security & Welfare	4235	02	190	023	Share Capital Contribution to Maulana Azad Minorities Financial Development Corporation	O	25.3
			4235	02	190	024	Share Capital Contribution to the National Minorities Development and Financial Corporation		
10	ZG04	Capital Outlay on Welfare of SC,ST, OBC & Minorities	4225	03	190	192	Share Capital Contribution to Vasantrao Naik VJNT Development Corporation (and scheme for SBC)	O+S	20.08
			4225	03	190	193	Share Capital Contribution To Maharashtra State Other Backward Class Finance And Development Corporation		
			4225	03	190	207	Share Capital Contribution to Shamrao Peje Konkan Other Backward Class Financial Development Corporation		
			4225	03	190	214	Share Capital contribution to co-operative spinning mills belonging to the members of the Nomadic Tribes-C category (Scheme)		

Appendix- 2.13 (concld.)									
Sl. No	**Grant No.**	**Name of the Grant**	**Head of Accounts**				**Name of the Scheme**	**Types of Budget**	**Actual Expenditure during March 2025**
11	ZI04	Capital Outlay on Social Security & Welfare	4235	02	190	074	Share Capital contribution to Maharashtra State Finance and Development Corporation for person with Disabilities (Scheme)	O	3.14
12	ZI05	Loans to Government Servants	7610	00	201	101	House Building Advances for Other Officers/Employees	O	0.52
			7610	00	202	101	Advances for purchase of Motor Conveyances		
			7610	00	204	101	Advances for purchase of Computers		
							Total		**524.77**

Source: Appropriation Accounts 2024-25

Appendix 2.14

(Reference: Paragraph 2.5.7; Page 78)

Quarter wise expenditure for all major heads during 2024-25

(₹ in crore)

SI No.	Grant No.	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
1	A01	54.85	10.77	11.62	11.61	21.07	11.19	55.07	38.26	20.32
2	A02	3449.53	290.90	460.45	853.30	1837.81	1382.28	3442.46	53.39	40.15
3	A03	91.81	16.86	17.61	16.58	40.46	23.22	91.51	44.21	25.37
4	A04	904.23	56.93	79.84	99.90	665.75	575.74	902.42	73.77	63.80
5	A05	144.72	34.23	43.42	49.42	81.26	47.15	208.33	39.01	22.63
6	A06	376.74	13.59	40.72	37.16	283.74	238.48	375.21	75.62	63.56
7	A07	632.34	0.04	0.26	219.29	412.75	406.12	632.34	65.27	64.22
8	A09	87.70	0.00	17.47	39.64	30.59	19.64	87.70	34.88	22.39
9	A10	16.12	3.72	5.96	2.85	3.59	2.76	16.12	22.27	17.12
10	B01	23964.66	4897.62	6437.26	6050.48	6543.91	2200.87	23929.27	27.35	9.20
11	B02	253.02	53.41	64.38	57.07	77.19	32.30	252.05	30.62	12.81
12	B03	5233.82	1007.77	715.41	1442.55	2066.73	1315.72	5232.46	39.50	25.15
13	B04	63.63	15.58	16.11	15.27	16.67	3.92	63.63	26.20	6.16
14	B05	618.31	111.89	132.67	160.62	213.02	108.96	618.20	34.46	17.63
15	B06	3.78	0.00	0.00	1.51	2.26	1.86	3.77	59.95	49.34
16	B07	979.62	0.00	0.00	88.96	890.66	562.16	979.62	90.92	57.39
17	B08	27.00	0.00	0.00	0.00	27.00	27.00	27.00	100.00	100.00
18	B10	2436.66	1.73	274.46	24.25	2111.63	1767.42	2412.07	87.54	73.27
19	B11	91.21	0.00	17.83	14.68	58.87	56.86	91.38	64.42	62.22
20	C01	3307.10	676.94	851.35	848.02	920.23	375.84	3296.54	27.92	11.40
21	C02	386.67	59.29	79.63	87.44	224.24	165.18	450.60	49.76	36.66
22	C04	65.69	12.49	15.32	15.57	22.31	11.56	65.69	33.96	17.60
23	C05	86.89	7.21	10.52	11.91	57.06	48.24	86.70	65.81	55.64
24	C06	12200.62	681.80	1440.98	1486.65	3683.68	1604.37	7293.11	50.51	22.00

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
25	C07	3343.30	661.13	628.71	612.67	1436.95	997.64	3339.46	43.03	29.87
26	C09	2.56	0.00	0.00	0.00	2.57	2.18	2.57	100.00	84.82
27	C10	832.39	9.05	126.60	138.80	556.21	437.46	830.66	66.96	52.66
28	C12	201.22	1.73	61.78	50.19	87.51	64.10	201.21	43.49	31.86
29	D02	0.10	0.00	0.00	0.05	0.08	0.05	0.13	61.54	38.46
30	D03	21892.35	834.76	6771.77	8313.57	4959.39	4242.81	20879.49	23.75	20.32
31	D04	1531.62	258.37	378.38	367.20	510.81	261.91	1514.76	33.72	17.29
32	D05	1628.79	44.30	286.21	453.90	844.19	809.81	1628.60	51.84	49.72
33	D06	249.94	14.05	60.12	64.50	80.40	64.11	219.07	36.70	29.26
34	D07	40.92	4.37	5.86	4.85	26.24	22.23	41.32	63.50	53.80
35	D08	10.05	0.00	0.47	4.12	1.37	1.37	5.96	22.99	22.99
36	D09	165.17	0.00	41.64	7.84	113.89	32.00	163.37	69.71	19.59
37	D10	248.83	0.00	138.84	0.00	109.99	109.99	248.83	44.20	44.20
38	D11	27.67	0.00	4.02	2.80	20.85	19.16	27.67	75.35	69.24
39	E02	71998.97	15201.49	18682.77	17169.54	20646.26	10076.33	71700.06	28.80	14.05
40	E03	675.05	29.95	48.80	66.02	522.68	457.51	667.45	78.31	68.55
41	E04	228.00	0.00	0.00	0.00	228.00	228.00	228.00	100.00	100.00
42	E05	11.40	0.65	0.50	2.94	7.31	6.86	11.40	64.12	60.18
43	F02	13558.92	2183.71	2131.37	1914.34	6410.98	5520.03	12640.40	50.72	43.67
44	F03	78.35	5.29	7.21	6.04	59.72	52.83	78.26	76.31	67.51
45	F04	30797.38	9522.48	7146.86	7501.48	6626.39	4166.10	30797.21	21.52	13.53
46	F05	8069.74	0.00	1354.45	925.93	5789.36	4199.35	8069.74	71.74	52.04
47	F07	6306.92	148.76	1509.19	877.84	3771.12	2498.97	6306.91	59.79	39.62
48	F08	4.00	0.42	0.63	0.02	2.93	1.75	4.00	73.25	43.75
49	G01	1141.82	270.72	303.71	257.24	309.24	76.22	1140.91	27.10	6.68
50	G02	483.98	9.15	13.39	7.44	23.27	18.72	53.25	43.70	35.15
51	G03	48909.76	9543.44	9226.43	9810.89	10866.35	5036.96	39447.11	27.55	12.77

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
52	G04	51.67	10.42	14.02	10.95	16.28	6.21	51.67	31.51	12.02
53	G05	433.82	93.49	116.80	104.60	118.56	45.32	433.45	27.35	10.46
54	G06	44963.27	10009.99	14386.02	10096.88	10208.19	2021.31	44701.08	22.84	4.52
55	G07	91.27	17.30	16.08	18.85	38.51	22.41	90.74	42.44	24.70
56	G08	170.43	0.00	0.00	0.00	170.43	0.00	170.43	100.00	0.00
57	G09	40037.16	5524.44	11808.53	8355.00	7602.88	507.21	33290.85	22.84	1.52
58	G10	204.28	0.98	3.14	2.49	197.67	84.87	204.28	96.76	41.55
59	H02	0.32	0.00	0.09	0.04	0.19	0.12	0.32	59.38	37.50
60	H03	477.30	14.35	67.21	53.40	232.04	199.19	367.00	63.23	54.28
61	H04	57.12	11.57	15.21	14.31	16.02	4.92	57.11	28.05	8.61
62	H05	6202.61	195.97	986.46	683.54	2703.41	2241.48	4569.38	59.16	49.05
63	H06	3063.85	472.35	806.50	633.34	1144.37	696.54	3056.56	37.44	22.79
64	H07	25674.09	2622.50	7377.93	1465.61	14172.76	7949.37	25638.80	55.28	31.01
65	H08	4223.84	16.02	653.64	995.70	2431.36	1790.74	4096.72	59.35	43.71
66	H09	37.53	0.00	6.48	16.84	14.21	14.09	37.53	37.86	37.54
67	H11	74.93	0.00	17.47	28.47	28.84	24.27	74.78	38.57	32.46
68	I01	1184.11	301.16	298.05	293.75	291.16	291.16	1184.12	24.59	24.59
69	I02	0.26	0.00	0.05	0.02	0.19	0.14	0.26	73.08	53.85
70	I03	1339.14	231.03	337.81	304.21	465.14	225.59	1338.19	34.76	16.86
71	I04	49.67	8.19	11.39	10.19	19.90	5.31	49.67	40.06	10.69
72	I05	16117.24	1070.14	2485.01	4080.43	8797.79	5866.03	16433.37	53.54	35.70
73	I06	1766.39	270.94	128.53	565.37	801.56	575.74	1766.40	45.38	32.59
74	I07	106.36	0.38	30.99	37.39	37.78	34.57	106.54	35.46	32.45
75	J01	3458.75	725.03	906.90	851.09	972.00	270.10	3455.02	28.13	7.82
76	J02	168.92	36.59	46.63	38.10	47.47	15.65	168.79	28.12	9.27
77	J03	7.04	0.00	0.09	2.29	4.65	2.93	7.03	66.15	41.68
78	J04	28.85	0.00	4.82	0.00	24.03	23.86	28.85	83.29	82.70

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
79	J05	34.66	5.31	10.74	13.29	5.15	1.64	34.49	14.93	4.76
80	K01	71.41	15.49	19.68	17.01	19.23	7.07	71.41	26.93	9.90
81	K03	204.47	42.33	44.38	44.62	73.04	48.56	204.37	35.74	23.76
82	K04	247.18	41.22	57.47	48.48	99.44	51.95	246.61	40.32	21.07
83	K05	0.10	0.00	0.00	0.04	0.06	0.05	0.10	60.00	50.00
84	K06	17277.11	2707.22	0.00	2770.61	11799.28	6471.56	17277.11	68.29	37.46
85	K07	6186.94	73.74	1230.73	95.32	4780.08	3723.55	6179.87	77.35	60.25
86	K08	25.11	5.82	6.99	5.94	6.17	0.64	24.92	24.76	2.57
87	K09	26.63	0.00	0.00	5.03	21.59	13.27	26.62	81.10	49.85
88	K10	24.15	0.00	0.00	0.00	24.15	24.15	24.15	100.00	100.00
89	K11	990.12	0.00	0.00	198.00	748.81	646.81	946.81	79.09	68.31
90	K13	13.21	0.64	2.96	2.07	7.54	5.19	13.21	57.08	39.29
91	L01	2846.08	0.00	0.00	0.00	178.68	178.68	178.68	100.00	100.00
92	L02	8492.45	1968.25	2466.22	1984.50	2063.37	648.83	8482.34	24.33	7.65
93	L03	12089.94	25.51	2106.31	1485.41	8331.57	7043.82	11948.80	69.73	58.95
94	L04	56.66	5.51	9.49	30.49	11.18	5.06	56.67	19.73	8.93
95	L05	2816.44	0.00	623.51	380.96	1810.00	1426.44	2814.47	64.31	50.68
96	L07	5226.95	0.65	500.35	1179.80	3546.15	1820.75	5226.95	67.84	34.83
97	L08	8.90	0.67	1.69	0.67	5.88	5.88	8.91	65.99	65.99
98	M01	0.03	0.00	0.00	0.01	0.02	0.01	0.03	66.67	33.33
99	M02	2655.76	96.29	646.93	436.21	1475.20	947.87	2654.63	55.57	35.71
100	M03	115.12	20.42	27.95	31.13	35.63	20.50	115.13	30.95	17.81
101	M04	5788.30	429.33	812.81	977.53	2354.51	773.96	4574.18	51.47	16.92
102	M05	5.44	0.00	0.00	0.03	5.42	5.42	5.45	99.45	99.45
103	M06	7.63	1.39	2.04	1.76	2.44	2.15	7.63	31.98	28.18
104	N02	1263.33	27.27	38.39	39.28	1157.90	1132.78	1262.84	91.69	89.70
105	N03	16385.72	923.07	3187.72	4195.45	7903.11	4073.22	16209.35	48.76	25.13

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
106	N04	469.07	0.00	37.50	82.06	349.51	277.54	469.07	74.51	59.17
107	N05	4.92	0.83	0.12	1.09	2.86	1.91	4.90	58.37	38.98
108	N06	2938.49	0.00	105.02	489.30	2340.46	2012.72	2934.78	79.75	68.58
109	N07	59.72	0.00	3.73	2.31	53.68	51.98	59.72	89.89	87.04
110	N08	0.98	0.00	0.02	0.07	0.89	0.77	0.98	90.82	78.57
111	O01	109.83	1.62	2.00	27.93	77.28	30.13	108.83	71.01	27.69
112	O02	298.17	0.00	93.61	3.31	201.26	118.16	298.18	67.50	39.63
113	O03	2681.52	16.21	1295.06	428.53	940.45	714.36	2680.25	35.09	26.65
114	O07	153.54	19.94	26.62	65.02	41.83	23.74	153.41	27.27	15.47
115	O08	1.10	0.29	0.35	0.25	0.21	0.08	1.10	19.09	7.27
116	O09	2044.87	15.70	21.40	120.88	1885.65	1846.66	2043.63	92.27	90.36
117	O10	2199.22	4.75	339.39	386.51	1469.61	1162.63	2200.26	66.79	52.84
118	O11	169.67	0.00	8.23	29.17	131.45	115.08	168.85	77.85	68.16
119	O13	3.55	0.00	0.53	0.41	2.49	2.17	3.43	72.59	63.27
120	O14	323.68	0.00	0.05	68.55	254.98	237.79	323.58	78.80	73.49
121	O15	163.35	-0.02	10.62	9.92	141.62	131.49	162.14	87.34	81.10
122	O16	861.20	4.77	162.82	11.53	681.93	663.56	861.05	79.20	77.06
123	O17	150.80	0.00	9.02	11.00	125.41	106.99	145.43	86.23	73.57
124	O18	759.98	0.00	73.51	122.68	538.94	519.74	735.13	73.31	70.70
125	O19	177.81	0.00	34.73	22.10	118.60	114.84	175.43	67.61	65.46
126	O20	326.59	0.00	12.08	74.88	239.59	210.78	326.55	73.37	64.55
127	O21	105.41	0.00	4.43	19.82	86.53	70.94	110.78	78.11	64.04
128	O22	268.26	0.03	23.58	42.32	202.18	191.01	268.11	75.41	71.24
129	O23	91.74	0.03	4.35	13.19	74.18	64.14	91.75	80.85	69.91
130	O24	198.32	0.02	8.25	21.43	168.63	118.78	198.33	85.02	59.89
131	O25	51.68	0.00	3.31	2.89	43.38	30.90	49.58	87.49	62.32
132	O26	1070.60	0.00	100.06	43.82	918.60	678.89	1062.48	86.46	63.90

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
133	O27	185.40	0.00	26.14	18.15	140.77	114.20	185.06	76.07	61.71
134	O28	466.74	0.00	26.16	125.71	314.86	297.23	466.73	67.46	63.68
135	O29	108.26	0.04	6.36	10.90	90.95	84.72	108.25	84.02	78.26
136	O30	346.34	0.00	0.80	14.63	330.70	232.65	346.13	95.54	67.21
137	O31	137.64	0.00	12.24	16.26	109.15	97.26	137.65	79.30	70.66
138	O32	547.95	0.13	7.42	92.84	447.54	357.84	547.93	81.68	65.31
139	O33	153.02	3.32	10.02	23.20	116.47	88.94	153.01	76.12	58.13
140	O34	437.50	0.00	6.12	56.79	374.60	324.02	437.51	85.62	74.06
141	O35	138.50	0.53	11.25	14.31	109.69	97.84	135.78	80.79	72.06
142	O36	636.84	0.59	50.18	78.40	507.66	462.97	636.83	79.72	72.70
143	O37	173.31	0.25	9.72	24.41	138.93	116.55	173.31	80.16	67.25
144	O38	239.30	0.00	4.05	3.94	217.96	179.31	225.95	96.46	79.36
145	O39	72.63	0.00	1.93	1.99	68.63	63.00	72.55	94.60	86.84
146	O40	479.98	0.03	36.25	86.27	357.26	255.10	479.81	74.46	53.17
147	O41	127.02	0.00	15.09	14.94	97.00	74.20	127.03	76.36	58.41
148	O42	562.07	0.00	47.02	23.35	491.69	417.18	562.06	87.48	74.22
149	O43	168.49	0.00	19.36	14.00	135.13	111.50	168.49	80.20	66.18
150	O44	146.19	0.60	6.30	19.76	118.15	97.23	144.81	81.59	67.14
151	O45	45.81	0.00	2.57	7.21	36.04	29.95	45.82	78.66	65.36
152	O46	486.64	0.00	33.45	101.66	351.05	327.00	486.16	72.21	67.26
153	O47	173.36	0.00	9.94	13.09	150.09	135.47	173.12	86.70	78.25
154	O48	329.90	0.00	9.58	37.59	280.34	238.94	327.51	85.60	72.96
155	O49	47.74	0.00	0.68	6.87	39.99	35.63	47.54	84.12	74.95
156	O50	269.88	0.00	0.10	16.09	253.68	195.96	269.87	94.00	72.61
157	O51	62.87	0.00	0.28	1.23	61.36	59.96	62.87	97.60	95.37
158	O52	419.12	0.00	53.28	40.67	325.17	299.93	419.12	77.58	71.56
159	O53	105.88	0.00	9.01	8.82	88.05	84.51	105.88	83.16	79.82

Appendix- 2.14 (contd…)

SI No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
160	O54	356.88	0.00	11.63	64.85	280.20	262.21	356.68	78.56	73.51
161	O55	127.10	0.00	3.72	36.83	86.56	81.02	127.11	68.10	63.74
162	O56	328.42	0.00	1.18	55.08	270.08	247.67	326.34	82.76	75.89
163	O57	72.58	0.00	2.63	13.21	56.76	53.31	72.60	78.18	73.43
164	O58	326.40	0.00	32.52	24.26	269.62	248.89	326.40	82.60	76.25
165	O59	81.37	0.00	12.58	9.64	59.15	54.42	81.37	72.69	66.88
166	O60	215.07	0.00	8.74	29.34	176.99	146.96	215.07	82.29	68.33
167	O61	57.09	0.00	1.85	5.26	47.46	39.81	54.57	86.97	72.95
168	O62	683.71	0.00	29.06	76.17	578.47	527.62	683.70	84.61	77.17
169	O63	260.29	0.00	35.99	12.47	206.92	186.84	255.38	81.02	73.16
170	O64	244.48	0.00	3.02	4.09	237.38	186.01	244.49	97.09	76.08
171	O65	68.52	0.00	4.52	0.57	63.29	50.53	68.38	92.56	73.90
172	O66	203.44	0.00	6.13	37.56	159.54	143.55	203.23	78.50	70.63
173	O67	42.56	0.00	3.31	5.23	28.57	27.82	37.11	76.99	74.97
174	O68	335.30	0.00	23.04	27.67	284.67	228.37	335.38	84.88	68.09
175	O69	120.70	0.00	4.34	4.97	110.85	95.00	120.16	92.25	79.06
176	O70	298.84	0.00	35.48	17.40	245.50	208.74	298.38	82.28	69.96
177	O71	107.16	0.00	3.60	10.27	93.25	80.68	107.12	87.05	75.32
178	O72	191.87	0.00	8.54	5.07	178.26	140.16	191.87	92.91	73.05
179	O73	73.13	0.00	3.39	2.95	66.79	60.11	73.13	91.33	82.20
180	O74	360.83	0.00	0.47	21.36	338.99	225.00	360.82	93.95	62.36
181	O75	102.07	0.00	1.37	4.42	96.29	79.16	102.08	94.33	77.55
182	O76	189.04	0.00	8.06	15.66	165.36	141.69	189.08	87.46	74.94
183	O77	81.74	0.00	1.77	4.32	73.68	55.82	79.77	92.37	69.98
184	O78	332.18	0.00	12.47	23.32	296.08	252.56	331.87	89.22	76.10
185	O79	139.82	0.00	5.67	17.41	116.58	95.98	139.66	83.47	68.72
186	O80	316.85	0.12	7.08	34.97	272.83	215.17	315.00	86.61	68.31

Appendix- 2.14 (contd…)

SI No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
187	O81	123.15	0.28	10.07	11.76	98.94	85.20	121.05	81.73	70.38
188	O82	220.03	0.00	4.68	15.18	197.80	175.19	217.66	90.88	80.49
189	O83	61.97	0.00	0.30	1.17	60.50	52.05	61.97	97.63	83.99
190	O84	268.51	0.00	9.92	5.59	247.65	229.61	263.16	94.11	87.25
191	O85	74.31	0.00	11.80	4.23	58.28	53.77	74.31	78.43	72.36
192	P01	3.98	0.74	1.05	0.97	1.22	0.33	3.98	30.65	8.29
193	Q01	29.76	0.00	0.00	0.00	29.76	0.00	29.76	100.00	0.00
194	Q02	2.80	0.48	0.54	0.57	1.20	0.58	2.79	43.01	20.79
195	Q03	622.25	6.21	7.87	7.91	600.25	594.65	622.24	96.47	95.57
196	Q04	10.96	2.33	3.05	2.25	3.18	1.12	10.81	29.42	10.36
197	R01	16129.88	2386.27	4184.19	3391.62	5716.65	3095.49	15678.73	36.46	19.74
198	R02	15.44	3.47	4.21	3.68	4.03	0.28	15.39	26.19	1.82
199	R03	10.57	0.00	0.00	0.00	10.57	10.57	10.57	100.00	100.00
200	R04	56.99	0.22	17.70	4.82	33.78	32.88	56.52	59.77	58.17
201	S01	5712.16	1100.49	1325.36	1304.99	2236.31	1185.05	5967.15	37.48	19.86
202	S02	0.11	0.00	0.00	0.00	0.11	0.11	0.11	100.00	100.00
203	S03	14.75	2.82	3.50	3.78	4.65	1.70	14.75	31.53	11.53
204	S04	2847.93	0.00	0.00	530.99	2328.78	1804.98	2859.77	81.43	63.12
205	S05	9.19	1.86	1.02	0.65	5.66	3.17	9.19	61.59	34.49
206	T01	55.85	0.00	7.40	10.07	38.14	19.31	55.61	68.58	34.72
207	T02	94.56	16.68	21.56	21.37	33.97	16.03	93.58	36.30	17.13
208	T03	0.25	0.00	0.00	0.00	0.25	0.19	0.25	100.00	76.00
209	T04	16.36	3.19	4.29	3.60	5.26	1.99	16.34	32.19	12.18
210	T05	12527.49	695.15	2027.96	2793.74	6927.55	4084.02	12444.40	55.67	32.82
211	T06	1877.38	0.00	580.84	81.39	1215.94	958.66	1878.17	64.74	51.04
212	T08	17.22	0.52	3.11	4.60	8.98	8.22	17.21	52.18	47.76
213	T09	1993.04	3.70	101.28	321.50	1544.96	1387.46	1971.44	78.37	70.38

Appendix- 2.14 (contd…)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
214	T10	360.75	-0.01	18.43	31.70	303.99	275.94	354.11	85.85	77.92
215	T11	0.16	0.00	0.02	0.00	0.14	0.14	0.16	87.50	87.50
216	U03	5.34	1.19	1.51	1.25	1.39	0.51	5.34	26.03	9.55
217	U04	429.82	13.29	0.00	100.00	384.01	384.01	497.30	77.22	77.22
218	V01	91.20	0.00	1.81	1.51	87.87	8.40	91.19	96.36	9.21
219	V02	2281.97	128.02	285.75	724.03	1143.25	935.81	2281.05	50.12	41.03
220	V03	299.61	90.00	2.70	65.00	141.91	141.61	299.61	47.36	47.26
221	V04	2.23	0.00	0.00	0.00	2.23	2.23	2.23	100.00	100.00
222	V05	3715.18	0.00	2077.23	0.00	1637.95	1569.52	3715.18	44.09	42.25
223	V06	13.83	0.00	1.25	5.24	7.46	5.65	13.95	53.48	40.50
224	W02	10050.24	2360.73	2657.28	2117.45	2901.63	1305.23	10037.09	28.91	13.00
225	W03	3166.34	435.79	487.22	576.79	1663.79	1292.94	3163.59	52.59	40.87
226	W04	480.01	58.76	20.38	99.95	109.31	97.29	288.40	37.90	33.73
227	W05	0.06	0.00	0.00	0.00	0.06	0.02	0.06	100.00	33.33
228	W06	18.12	2.79	4.21	4.65	5.98	2.79	17.63	33.92	15.83
229	W09	36.91	1.41	1.93	10.12	23.45	12.45	36.91	63.53	33.73
230	X01	39286.38	761.06	11490.68	14043.13	12984.76	4960.06	39279.63	33.06	12.63
231	X02	11.40	1.35	3.46	1.79	4.77	1.83	11.37	41.95	16.09
232	X03	4.98	0.00	0.00	0.00	4.99	4.99	4.99	100.00	100.00
233	X04	7.52	0.00	1.00	0.46	6.06	6.06	7.52	80.59	80.59
234	Y02	4461.04	60.01	1419.42	248.69	3223.31	2387.46	4951.43	65.10	48.22
235	Y03	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	100.00	0.00
236	Y04	46.10	10.34	12.57	10.91	12.24	4.46	46.06	26.57	9.68
237	Y05	16.46	3.40	4.37	4.07	4.62	0.68	16.46	28.07	4.13
238	Y06	26.24	4.96	7.84	6.20	7.22	3.01	26.22	27.54	11.48
239	Y07	3.90	0.00	0.00	1.19	2.71	1.63	3.90	69.49	41.79
240	ZA02	3159.31	407.74	552.80	938.40	1265.41	695.38	3164.35	39.99	21.98

Appendix- 2.14 (concld.)

Sl No.	Grant No	Allocation during 2024-25	Expenditure					Total expenditure during 2024-25	Expenditure in 4th Quarter as percentage of total expenditure	Expenditure in March 2025 as percentage of total expenditure
			1st qtr.	2nd qtr.	3rd qtr.	4th qtr.	In March			
241	ZA03	25.97	0.00	0.00	0.00	26.11	22.40	26.11	100.00	85.79
242	ZC01	400.56	47.49	73.20	107.85	161.93	63.32	390.47	41.47	16.22
243	ZC02	24.94	24.74	0.01	0.20	0.00	0.00	24.95	0.00	0.00
244	ZC03	379.52	59.18	173.01	30.99	116.33	62.09	379.51	30.65	16.36
245	ZD01	12.56	2.00	3.07	2.47	5.02	2.11	12.56	39.97	16.80
246	ZD02	753.71	41.01	64.03	186.47	462.21	363.30	753.72	61.32	48.20
247	ZD03	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	100.00	0.00
248	ZD04	1343.84	1.43	12.46	341.70	967.60	699.35	1323.19	73.13	52.85
249	ZD05	112.31	0.00	0.00	0.00	112.31	35.92	112.31	100.00	31.98
250	ZD06	1.24	0.00	0.47	0.00	0.77	0.00	1.24	62.10	0.00
251	ZE01	587.12	22.57	12.24	106.60	440.28	298.58	581.69	75.69	51.33
252	ZE02	25.30	0.00	0.00	0.00	25.30	25.30	25.30	100.00	100.00
253	ZF01	14.31	2.77	3.67	3.15	4.65	2.08	14.24	32.65	14.61
254	ZF02	41.54	1.78	1.72	15.14	22.85	7.71	41.49	55.07	18.58
255	ZF04	24.45	0.03	0.00	0.05	24.36	24.24	24.44	99.67	99.18
256	ZF05	1.79	0.00	0.72	0.57	0.50	0.50	1.79	27.93	27.93
257	ZG02	16.09	2.01	2.85	3.02	8.21	5.42	16.09	51.03	33.69
258	ZG03	9505.36	826.28	2277.38	976.64	5413.98	2598.02	9494.28	57.02	27.36
259	ZG04	20.08	0.00	0.00	0.00	20.08	20.08	20.08	100.00	100.00
260	ZG05	1.65	0.00	1.39	0.00	0.27	0.27	1.66	16.27	16.27
261	ZH03	431.09	69.46	110.87	94.87	156.58	97.28	431.78	36.26	22.53
262	ZH04	11.04	2.30	2.84	2.39	3.50	1.10	11.03	31.73	9.97
263	ZH05	3259.63	3.78	777.13	1050.58	1427.25	1404.45	3258.74	43.80	43.10
264	ZH07	3.70	0.00	0.65	0.56	2.49	2.26	3.70	67.30	61.08
265	ZI02	8.39	0.95	1.20	1.77	4.46	2.30	8.38	53.22	27.45
266	ZI03	1177.89	184.05	258.44	256.63	478.24	264.49	1177.36	40.62	22.46
267	ZI04	3.14	0.00	0.00	0.00	3.14	3.14	3.14	100.00	100.00
268	ZI05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.52	0.52	0.52	100.00	100.00

Source: Monthly Civil Accounts 2024-25

APPENDIX – 3.1

(Refer Paragraphs 3.2.2, Page 89)

Details of contribution and investment under Defined Contributory Pension Scheme

(₹ in crore)

Years	Receipts				Disbursement (Transferred to NSDL)	Short transfer (-) / Excess transfer (+)
	Opening Balance	Employees' share	Government contribution	Total		
1	2	3	4	5	6	7 (6-5)
2012-13	-	-	-	-	-	2755.31
2013-14	2755.31	574.68	817.70	4147.69	2.09	4145.60
2014-15	4145.59	756.25	936.67	5838.51	1411.56	4426.95
2015-16	4426.95	1150.53	575.10	6152.58	3085.39	3067.19
2016-17	3067.20	1427.73	1056.79	5551.72	1962.90	3588.82
2017-18	3588.81	1364.20	2636.34	7589.35	1683.67	5905.68
2018-19	5905.68	1713.44	2043.68	9662.8	2546.52	7082.67*
2019-20	7082.67	2554.41	2494.40	12131.48	3403.90	8727.58
2020-21	8727.58	2462.94	2870.56	14061.08	3418.82	10642.26
2021-22	10642.26	1967.65	3143.22	15753.13	6702.99	9050.14
2022-23	9050.14	2421.72	4186.79	15658.65	8194.05	7464.60
2023-24	7464.60	2447.61	3197.66	13109.87	8704.14	4405.73
2024-25	4405.73	2578.43	3264.77	10248.93	6971.35	3277.58

**₹ 33.61 crore other disbursement during the year*

Source: Finance Account of respective years

APPENDIX-3.2

(Reference : Paragraph 3.3; Page 93)

Department-wise details of Unspent Balances lying in the DDOs Bank Account

(₹ in crore)

Name of the Department	Total No. of DDOs	Amount transferred during 2024-25	Amount Spent out total amount transferred during 2024-25	Unspent amount as on 31 March 2025
General administration department	122	1213.12	1186.09	27.03
Home department	784	19425.65	18610.53	815.12
Revenue and forest department	1502	6639.16	5344.08	1295.07
Agriculture animal husbandry dairy development	691	3056.61	2980.94	75.67
School education department	326	12844.93	12734.14	110.79
Urban development department	206	9916.78	1946.53	7970.24
Finance department	163	2662.70	2422.15	240.55
Public works department	437	1892.83	1849.54	43.28
Water resources department	262	5983.96	5742.14	241.81
Law and judiciary department	554	1453.48	1400.37	53.11
Industries, energy, labour and mining department	168	419.77	415.13	4.63
Rural development department	216	32580.88	30828.64	1752.23
Food and civil supply department	105	1595.43	1576.77	18.66
Social justice and special asst.	352	2616.89	2412.21	204.68
Planning department	150	1809.61	1148.50	661.10
Parliamentary affairs	2	0.17	0.17	0
Housing department	22	688.47	81.48	606.99
Public health department	595	3807.47	3403.65	403.82
Medical education and drugs department	110	2024.93	1822.95	201.97
Tribal development department	747	3504.29	3086.64	417.65
Environment department	2	128.20	117.34	10.85
Co-operation and textiles department	474	1227.51	1190.70	36.80
Higher and technical education and employment dept	303	6833.15	6801.85	31.29
Women and child development department	343	1886.41	1863.87	22.54
Water supply and sanitation department	70	322.21	321.47	0.73
Skill developmennt	295	1101.10	1095.70	5.39
Maharashtra legislature secretariat department	2	0.78	0.43	0.35
Tourism and cultural affairs department	28	439.27	431.92	7.34
Minorities development department	1	0.70	0.69	0.2
Marathi language department	9	41.76	38.54	3.21
Other backward bahujan welfare department	35	603.66	572.54	31.11
Soil and water conservation department	69	710.84	706.19	4.64
Person with disabilities and welfare department	1	0.00	0.00	0.10
Total	**9148**	**127432**	**112134**	**15298**

Source: Finance Accounts 2024-25 and information received from Director of Accounts and Treasury

Appendix 3.3

(Reference: Paragraph 3.4; Page 94)

Department-wise breakup of outstanding Utilisation Certificates

Sr. No.	Department	Number of certificates	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandary, Diary Dev. and Fisheries Dept.	183	225.11
2	Co-operation and Textiles Department	76	1,031.00
3	Environment Department	136	162.65
4	Finance Department	1	0.01
5	Food,Civil Supplies and Consumer Protection Department	34	526.27
6	General Administration Department	126	635.19
7	Higher and Technical Education Department	17	23.71
8	Home Department	162	1,647.63
9	Housing Development Department	21	2,838.86
10	Industry, Energy and Labour Department	36	693.43
11	Law and Judiciary Department	9	13.37
12	Marathi Language Department	7	29.43
13	Medical Education and Drugs Department	49	789.45
14	Minorities Development Department	278	579.60
15	Other Backward Bahujan Welfare Department	234	149.07
16	Persons with Disabilities Welfare Department	107	9.65
17	Planning Department	5078	5,804.88
18	Public Health Department	169	249.96
19	Public Works Department	26	3.42
20	Revenue and Forests Department	467	163.68
21	Rural Development and Water Conservation Department	308	1,897.85
22	School Education and Sports Department	622	1,258.29
23	Skills, Employment, Entrepreneurship and Innovation Department	6	25.66
24	Social Justice and Special Assistance Department	1290	2,640.43
25	Social Welfare, Cultural Affairs and Sports Department	243	276.65
26	Soil and Water Conservation Department	75	52.31
27	Tourism and Cultural Affairs Department	334	1,665.11
28	Tribal Development Department	1495	1,715.72
29	Urban Development Department	668	11,040.06
30	V.J.N.T, S.B.C. and O.B.C. Welfare Department	7	43.77
31	Vidhan Mandal	1	9.99
32	Water Resources Department	99	3,601.83
33	Water Supply and Sanitation Department	65	181.43
34	Women and Child Development Department	400	112.12
	Total	**12829**	**40,097.59**

Source : Finance Accounts 2024-25

APPENDIX 3.4 *(Reference: Paragraph 3.5; Page 95)* Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2024-25			
Sr. No.	**Department**	**No. of AC Bills**	**Amount (₹ in crore)**
1	Agriculture, Animal Husbandary, Dairy Development Department	4	0.02
2	Co-operation, Marketing and Textiles Department	25	0.22
3	Finance Department	66	40.13
4	Food Supply, civil and Consumer Protection Department	47	27.90
5	General Administration Department	469	119.60
6	Higher and Technical Education Department	27	0.92
7	Home Department	202	266.10
8	Housing Development Department	1	0
9	Industry, Energy and Labour Department	8	1.28
10	Law and Judiciary Department	58	19.88
11	Marathi Language Department	10	0.51
12	Medical Education and Drugs Department	434	2,212.43
13	Minority Department	9	0.02
14	Parliamentary Affairs Department	0	0
15	Planning Department	31	66.20
16	Public Health Department	167	769.50
17	Public Works Department	1	0
18	Revenue and Forest Department	71	0.70
19	Rural Development Department	5	0.74
20	School Education and Sports Department	15	3.49
21	Skill Development and Entrepreneurship Department	8	0.17
22	Social Justice and Special Assistance Department	6	0.35
23	Tourism and Cultural Affairs Department	11	1.42
24	Tribal Development Department	8	0.08
25	Urban Development Department	2	0.01
26	V.J.N.T, S.B.C. and O.B.C. Welfare Department	5	0.21
27	Water Conservation Department	1	0.01
28	Water Resources Department	2	0.01
29	Water supply and Sanitation Department	1	0
30	Women and Child Development Department	4	0.15
Grand Total		**1698**	**3,532.05**
Source : Finance Accounts 2024-25			

Appendix 3.5

(Reference: Paragraph 3.12; Page 106)

Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies

Sr. No.	Name of the Body	Period of entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971	Year up to which Accounts were rendered	Due date of Submission of Accounts to Audit	Delay in Submission of Accounts		Period up to which SAR is issued	Placement of SAR in the legislature
					Accounts received on	Period of delay (in months)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1.	Maharashtra State Commission for Women (MSCW) Mumbai.	01/04/ 2018 onwards Section 19(3) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	03/02/2025	07 months	2023-24	SAR 2020-21 and 2021-22 placed in July 2024.
2.	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	Section 19(2) of CAG's (DPC) Act, 1971	2017-18	30/06/2019 30/06/2020 30/06/2021 30/06/2022 30/06/2023 30/06/2024 30/06/2025	22/02/2022	44 months	2017-18	SAR 2017-18 placed in March 2023.
3.	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	Section 19(3) of CAG's (DPC) Act, 1971 (Entrusted till existence)	2016-17 2017-18 2018-19 2019-20 2020-21 2021-22 2022-23	30/06/2017 30/06/2018 30/06/2019 30/06/2020 30/06/2021 30/06/2022 30/06/2023	17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025 17/02/2025	92 months 80 months 68 months 56 months 44 months 32 months 20 months	2020-21	SAR 2015-16 placed in March 2022.
4.	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA)	01/04/2023 to 31/03/2028 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	03/03/2025	08 months	2022-23	SAR 2021-22 placed in December 2024.
5.	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai. (SRA)	01/04/2021 to 31/03/2026 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	06/01/2025	06 months	2023-24	SAR for the period 2022-23 placed in December 2024.

Appendix 3.5 (Contd…)								
Sr. No.	**Name of the Body**	**Period of entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971**	**Year up to which Accounts were rendered**	**Due date of Submission of Accounts to Audit**	**Delay in Submission of Accounts**		**Period up to which SAR is issued**	**Placement of SAR in the legislature**
					Accounts received on	**Period of delay (in months)**		
(1)	**(2)**	**(3)**	**(4)**	**(5)**	**(6)**	**(7)**	**(8)**	**(9)**
6.	Slum Rehabilitation Authority, Pune. (SRA Pune)	01/04/2022 to 31/03/2027 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	05/06/2025	11 months	2022-23	SAR for the period 2022-23 placed in March 2025.
7.	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority(MahaRERA)	Section 19(2) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	27/02/2025	08 months	2022-23	SAR 2022-23 placed in July 2024.
8.	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission. (RGSTC)	01/04/2010 onwards till its existence Section 19(3) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	14/08/2024	01 month	2023-24	SAR 2022-23 placed in March 2025.
9.	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune.	01/04/2021 to 31/03/2026 Section 19(3) of CAG's (DPC) Act,1971	2023-24	30/06/2024	10/12/2024	5 months	2023-24	SAR 2018-19 and 2019-20 placed in February 2024.
10.	Konkan Irrigation Development Corporation	01/04/2023 to 31/03/2028 Section 19(3) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	19/11/2024	5 months	2023-24	SAR 2021-22 and 2022-23 placed in December 2024.
11.	Maharashtra Water Resources Regulatory Authority (MWRRA)	01/04/2020 to 31/03/2025 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2022-23	30/06/2023	04/01/2024	6 months	2022-23	SAR 2022-23 placed in March 2025.
12.	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA)	01/04/2019 to 31/03/2024 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2023-24	30/06/2024	07/10/2024	3 months	2023-24	SAR 2022-23 placed in December 2024.
13.	Maharashtra Building and Other Construction Workers' Welfare Board, (MBOCWWB)	Section 19(2) of CAG's (DPC) Act, 1971	2022-23 2023-24	30/06/2023 30/06/2024	29/05/2025 29/05/2025	23 months 11 months	2021-22	SAR 2020-21 and 2021-22 placed in March 2025.

Appendix 3.5 (Contd…)								
Sr. No.	**Name of the Body**	**Period of entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971**	**Year up to which Accounts were rendered**	**Due date of Submission of Accounts to Audit**	**Delay in Submission of Accounts**		**Period up to which SAR is issued**	**Placement of SAR in the legislature**
					Accounts received on	**Period of delay (in months)**		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
14.	Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	01/04/2022 to 31/03/2027 Section 19(3) of CAG's DPC Act 1971	2022-23	30/06/2023	18/03/2024	9 months	2022-23	SAR 2019-20 placed in December 2022.
15.	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	01/04/2019 to 31/03/2024 Section 19(3) of CAG's DPC Act 1971	2021-22	30/06/2022	02/06/2025	35 months	2020-21	SAR 2020-21 placed in March 2025.
16.	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	01/04/2023 to 31/03/2028 Section 19(3) of CAG's DPC Act 1971	2022-23	30/06/2023	03/02/2025	19 months	2022-23	SAR 2020-21 and 2021-22 placed in December 2024.
17.	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	From1st April 2001 onwards Section 19(3) of CAG's DPC Act 1971	2021-22	30/06/2022	25/07/2024	25 months	2021-22	SAR 2015-16 to 2018-19 placed in July 2024.
18.	Maharashtra State Haj Committee	Section 19(2) of CAG's (DPC) Act, 1971	NIL	---	---	---	--	---
19.	Admissions Regulating Authority	12/05/2015 to 22/08/2019 and 22/08/2019 to 31/03/2024 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2015-16 2016-17	30/06/2016 30/06/2017	15/01/2025 15/01/2025	103 months 91 months	--*	--
20.	Fees Regulating Authority	01/04/2021 to 31/03/2026 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2020-21	30/06/2021	07/10/2022	15 months	2020-21	SAR 2017-18 to 2020-21 placed in December 2024.

Appendix 3.5 (Contd…)								
Sr. No.	**Name of the Body**	**Period of entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971**	**Year up to which Accounts were rendered**	**Due date of Submission of Accounts to Audit**	**Delay in Submission of Accounts**		**Period up to which SAR is issued**	**Placement of SAR in the legislature**
					Accounts received on	**Period of delay (in months)**		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
21.	Mumbai Metropolitan Region Slum Rehabilitation Authority, Thane	01/04/2022 to 31/03/2027 Section 20(1) of CAG's (DPC) Act, 1971	2022-23	30/06/2023	06/01/2025	18 months	2022-23	---**
22.	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1) of CAG's(DPC) act	2023-24	-	-	-	-	-
23.	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	From 1/4/2011 under Sec20(1) of DPC act	2022-23	30/06/2023	14/10/2024	16 months	2021-22	SAR yet to be presented
24.	Maharashtra Jeevan Pradhikaran.	01/04/2017 to 31/03/2022 Section 20(1)	2021-22	30/06/2022	11/04/2025	33 months	2020-21	SAR for the years 2017-18 and 2018-19 placed before the legislature on 19.07.2023.
25.	Maharashtra State Bio-Diversity Board	Under Section 14(1) & Sec 34 of The Biological Diversity Act 2002	2021-22	30/06/2022	03/12/2024	29 months	2014-15	--
26.	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1) of the DPC Act, 1971.	2023-24	30/06/2024	11/04/2025	9 months	2022-23	SAR for the year 2019-20 placed before State legislature on 27.12.2022. SAR for the year 2020-21 and 2021-22 placed before legislature on 12.07.2024

Appendix 3.5 (Concld.)

Sr. No.	Name of the Body	Period of entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971	Year up to which Accounts were rendered	Due date of Submission of Accounts to Audit	Delay in Submission of Accounts		Period up to which SAR is issued	Placement of SAR in the legislature
					Accounts received on	Period of delay (in months)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
27.	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	Under Section 104 of the Electricity Act, 2003 read with section 20(1) of the DPC Act, 1971.	2023-24	31/07/2024	18/12/2024	5 months	2023-24	SAR 2021-22 placed in State Legislature on 24 July 2023.
28.	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	01/04/2021 to 31/03/2026 Section 20(1).	2022-23	30/09/2023	22/03/2024	6 months	2022-23	SAR 2021-22 & 2022-23 yet to place in Legislature.
29.	Maharashtra State Human Rights Commission (MSHRC)	As protection of Human Right Act, 1993 provides for Audit of C&AG of India no separate entrustment required.	2023-24	30/06/2024	21/04/2025	9 months	2022-23	19 SARs pending for tabling in Legislature.
30.	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA), Mumbai	As Legal Services Authorities Act, 1987 provides for Audit of C&AG of India no separate entrustment required.	2023-24	30/06/2024	09/06/2025	11 months	2022-23	10 SARs pending for tabling in Legislature.

**2015-16 is the first year of certification of accounts of Admissions Regulating Authority*
***2022-23 is the first year for certification of Annual Accounts of Mumbai Metropolitan Region Slum Rehabilitation Authority, Thane.*

Source: Information obtained from the Offices of Pr. Accountant General (Audit)-I, Mumbai, Principal Accountant General (Audit), II, Nagpur

www.agaumaharashtra1@cag.gov.in